”Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här.”

Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945-1981

Acta Wexionensia
Nr 147/2008
Humaniora

”Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här.”

Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945-1981

Jesper Johansson

Växjö University Press

”Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här.” Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945-1981. Akademisk avhandling för filosofie doktorsexamen vid Institutionen för humaniora vid Växjö universitet 2008.

Skriftserieredaktör: Kerstin Brodén
ISSN: 1404-4307
ISBN: 978-91-7636-614-1
Tryck: Intellecta Docusys, Göteborg 2008

Abstract

Johansson, Jesper (2008). *”Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här.” Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945-1981.* (“We actually don´t do like that here in Sweden. We usually do like this". Rhetoric and Practices in the LO's immigration policy 1945-1981). Acta Wexionensia No 147/2008. ISSN:1404-4307 ISBN: 978-91-7636-614-1. Written in Swedish with a summary in English.

The primary purpose of this thesis is to analyse the Swedish Trade Union Confederation, the LO’s, mediated rhetoric, arguments and social and institutional practices in the process of forming the LO’s policy regarding the introduction, incorporation and participation of immigrants in Swedish society in general, the workplace and the trade union movement in the period 1945–1981. The theoretical purpose is to explore how power relations of superiority and subordination based primarily on the categories of class, ethnicity and nation, but also on gender and to some extent generation, have been formed through ideological processes of inclusion and boundary drawing in rhetorical speeches, texts and institutional practices within the framework of an explicit class-based community as the LO constituted.

The results demonstrate that the LO had an ambivalent attitude towards labour immigration in an expanding post-war Swedish economy. On the one hand the trade unions accepted that industrial growth and general welfare reforms were dependent on the labour supply. On the other hand, the LO feared that uncontrolled labour immigration would be a disadvantage for indigenous workers, since wages could be kept low and obsolete industrial sectors could be maintained and the “solidarity wage policy” could be endangered because of the influx of migrant labour. Organising the immigrants was a central part of the union movement’s strategy, and the LO also insisted from the very beginning on equal wages and employment conditions between indigenous and immigrant workers to avoid wage pressures. During the second half of the 1960s and the 1970s, the LO repeatedly argued that the scale of immigration should be weighted against factors such as access to work, housing, social services, education and language teaching.

One major argument in the thesis is that within the LO, immigration policy measures were perceived to be a functional “adaptation” of immigrants to the already defined institutions, norms and national culture of the Swedish majority society. Accordingly, the immigrants were expected to adapt themselves to the “normal” Swedish and social democratic way of doing things in a rational and organised manner. During the 1970s, Swedish language training and company introduction with union attendance, translated information bulletins about the Swedish labour market and society, union courses and study circles could be seen as central means in a process of socialisation and “normalisation”. These policy measures were dimensions of a social democratic ideological identity project within the trade union movement, which was constructed as a symbol of the given national order and “the Swedish way of doing things”. The results also demonstrate how class, ethnicity, nation and gender have worked as structuring principles of power and status within the LO.

Keywords: the LO, immigration, immigration policy, 1945–1981, rhetoric, practices, class, ethnicity, nation, gender, labour immigration, “adaptation”, Swedish.

Innehåll

FÖRORD **9**

1. LO OCH DEN EFTERKRIGSTIDA INVANDRINGEN **13**

INLEDNING OCH SYFTE 13
Tre fackliga principfrågor i relation till invandring *17*
Avgränsningar *19*
LO som organisationskomplex *24*
LO som aktör i den svenska modellen – en kort bakgrund *25*
FORSKNINGSLÄGE 27
Fackföreningsrörelsens syn på invandrad arbetskraft före efterkrigsperioden *28*
Fackföreningsrörelsens invandringspolitik under efterkrigsperioden *32*
Fackföreningsrörelsens invandrarpolitik under efterkrigsperioden *40*
Etnisk underordning inom fackföreningsrörelsen *44*
Olika nationella fackliga vägar *46*
Summering av forskningsläget *56*
FRÅGESTÄLLNINGAR 57
AVHANDLINGENS FORTSATTA DISPOSITION 58

2. TEORETISKA OCH METODISKA UTGÅNGSPUNKTER **60**

TEORETISKA PERSPEKTIV OCH BEGREPP 61
Fackföreningars primära uppgifter *61*
Fackliga organisationer som sekundära organisationer *63*
Facklig-politisk samverkan som identitetsskapande projekt *64*
Klass, kön och etnicitet i den fackliga självförståelsen *67*
Klassgemenskap inom nationens gränser *70*
Etniska och civiska dimensioner av nationalism *76*
Monokultur och inkluderande underordning *79*
Att anpassa till den ”normala” ordningen *84*
Erkännande, representation och organisatoriskt särskiljande *87*
MATERIAL OCH METOD 93
Källmaterialets karaktär och metodiska komplikationer *93*
Ideologi och språk *97*
Den kontextualiserande ideologikritiska tolkningsmetoden *99*

3. ARBETARRÖRELSEN OCH INVANDRINGEN 1900-1945 ..... **104**

INVANDRING OCH SVENSK INVANDRINGSPOLITIK 1900-1945 – EN ÖVERSIKT 104
Arbetsmarknadsprotektionism, nationalism och rasbiologi *104*

Flyktingpolitik under andra världskriget *108*
INTERNATIONALISMEN OCH NATIONALISMEN INOM ARBETARRÖRELSEN 1900-1945 109
”Sverige åt svenskarna” – arbetarrörelsens restriktiva invandringspolitik under 1900-talets första hälft *111*
Solidaritetens vindar under mellankrigstiden *114*
Krigsflyktingar och omprövning av den restriktiva politiken *116*
SAMMANFATTANDE DISKUSSION 118

4. LO OCH ARBETSKRAFTSINVANDRINGEN UNDER TIDIG EFTERKRIGSTID 120

FACKFÖRENINGSRÖRELSEN OCH ARBETSKRAFTSINVANDRINGEN 1945-1960 122
Fackföreningsrörelsen och den kollektiva rekryteringen *122*
Liberalisering av invandringspolitiken *128*
Invandrarpolitiken ingen policyfråga *131*
KRAV PÅ REGLERAD INVANDRING UNDER 1960-TALET 138
Fackliga argument för en reglerad invandringspolitik *138*
Motiven bakom LO-kraven på restriktivare invandringspolitik *144*
LO:s nationella självbild och ideologi i synen på invandringen *149*
”NÄR VI REKRYTERADE ARBETSKRAFT SÅ FICK VI MÄNNISKOR!” 151
Utländska medborgares rättsliga ställning *151*
”Anpassningsfrågorna” och kraven på reglerad invandring *152*
Kulturpluralistiska idéer och anpassningsiver *164*
SAMMANFATTANDE DISKUSSION 169

5. FORMANDET AV ORGANISATORISKA RAMAR OCH ÅTGÄRDSPROGRAM FÖR INVANDRARPOLITIKEN 173

SOCIALA PROTESTER OCH ÅTGÄRDSPROGRAM 175
Insiktsförändringen inom LO-ledningen 1969/1970 ..... *175*
Organisatoriska ramar för invandrarpolitiken inom LO *182*
Anpassning till de ideologiska och nationella strukturerna *189*
Ett invandrarråd blir till *192*
SAMMANFATTANDE DISKUSSION 198

6. INVANDRARPOLITIK OCH INVANDRINGSPOLITIK 201

LO:S SAMMANKOPPLING AV INVANDRINGSPOLITIKEN MED INVANDRARPOLITIKEN 203
Fackliga krav på ytterligare regleringar av invandringen *203*
LO kräver stopp för utomnordisk arbetskraftsinvandring *207*
Den fackliga rörelsen kritiseras för ”utlänningsfientlighet” *212*
Diskussion om invandrarpolitik – LO-kongressen 1971 ..... *220*
Internationella kontakter rörande migrationsfrågorna *223*
LAGEN OM RÄTTEN TILL LEDIGHET FÖR SPRÅKUNDERVISNING – EN FACKLIG STRIDSFRÅGA 229
LO:s krav inför lagens tillkomst *230*
Lagens innehåll och undervisningens former *233*
Facklig kritik mot bristerna i lagens genomförande *235*

Kartläggning av effekterna av lagen om svenskundervisning *238*
Synen på svenskundervisningen – LO-kongressen 1976 ..... *241*
Uppsökande verksamhet om svenskundervisningen *243*
Lagens effekter för invandrares möjligheter till anställning *248*
SFI-kommitténs betänkande *251*
SAMMANFATTANDE DISKUSSION 252

7. JÄMLIKHET, VALFRIHET OCH SAMVERKAN SOM VISION 257

LO:S SYN PÅ SAMHÄLLELIGA INVANDRARPOLITISKA REFORMER UNDER 1970-TALET 258
Tolk- och översättningsservice *258*
Företagsintroduktion och samhällsinformation *259*
LO:s remissvar på Invandrarutredningens huvudbetänkande *264*
Målen för samhällets invandrarpolitik slås fast 1975 ..... *269*
Rösträtt för utländska medborgare och medborgarskapsregler *271*
Flyktingpolitik och flyktingmottagande *274*
Invandrarpolitiska riktlinjer i programform *279*
Företagsintroduktion och tolkutbildning – tvistefrågor *280*
SAMMANFATTANDE DISKUSSION 285

8. INKLUDERING, AKTIVITET OCH REPRESENTATION 288

INVANDRARPOLITISKA INFORMATIONS- OCH UTBILDNINGSPRAKTIKER PÅ DEN FACKLIGA ARENAN 290
Arbetsmarknadspolitiska enheten och invandrarpolitiken *290*
Studieutredningen STULO *291*
Uppslutning bakom STULO:s förslag – LO-kongressen 1976 ..... *303*
Vidgade informations- och utbildningsinsatser *305*
LO:s första invandrarpolitiska handlingsprogram *307*
Informationsproblemens fortsatta aktualitet *314*
AKTIVITET, MOBILISERING OCH ORGANISATION 317
Facklig aktivitet *317*
Invandrarkommittéerna – ett fackligt mobiliseringsorgan *322*
Organisationsförändringar och kritik mot särskiljandet *327*
INVANDRARE INNANFÖR OCH UTANFÖR LO 331
Krav på ökad representation - utmaningar inför 1980-talet *331*
LO bortom monokultur – en fråga om erkännande *340*
SAMMANFATTANDE DISKUSSION 344

9. RETORIK OCH PRAKTIK I LO:S INVANDRARPOLITIK 349

SUMMERING AV UTGÅNGSPUNKTER 350
RESULTAT 352
Invandraringsrestriktivitet och arbetsmarknadsprotektionism – 1900-talets första hälft *352*
LO, arbetskraftsinvandringen och de invandrade arbetarna 1945-1981 – målsättningar, argument och strategier *353*
Funktionell anpassning till den "normala" ordningen *356*
Modellen med organisatoriskt särskiljande *360*

Mobilisering som socialdemokratiskt identitetsskapande *362*
Underrepresentationen av invandrare *363*
Kontinuitet och förändring under 1900-talet *365*
LO i en europeisk utblick *366*

10. SUMMARY 371

11. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING 380

A. Otryckta källor *380*
B. Tryckta källor *381*
C. Litteratur *383*

Förord

Forskarutbildningen i allmänhet och avhandlingsskrivandet i synnerhet har varit en lärorik tid som har varit personligt utvecklande på flera plan. Jag antogs till forskarutbildningen i historia vid Växjö universitet och anställdes som doktorand inom Nationella Forskarskolan i historia med säte vid Lunds universitet hösten 2003. Under min doktorandtid har jag lärt känna och mött ett flertal personer som har haft stor betydelse för att forskarutbildningen och avhandlingsarbetet blivit en intellektuellt stimulerande och rolig resa. Detta är mitt sätt att uttrycka min tacksamhet till dessa personer.

Min huvudhandledare Lars Olsson har varit ett osvikligt stöd under hela min doktorandtid. Jag är mycket tacksam för den stora arbetsinsats Lars lagt ner på mig genom att oförtrutet och med stor noggrannhet och entusiasm läsa alla mina texter, inklusive detta avhandlingsmanuskript, och sedan kritiskt och pedagogiskt diskutera dem med mig. Han har därigenom hjälpt mig att räta ut frågetecken och gett mig goda råd om stort och smått gällande avhandlingsskrivandet och forskartillvaron i allmänhet. Med stor seriositet och värme har Lars alltid stöttat mig och funnits till hands, även under de diskussioner då vi har sökt det gemensamma men även funnit att vi stundom tänker olika. Tack Lars! Jag riktar även stor tacksamhet till min biträdande handledare Paulina de los Reyes som med sina konstruktiva synpunkter på mina texter och mitt avhandlingsmanuskript har varit en oerhört nyttig läsare och inspirerande samtalspartner. Även om vi stundom funnit att vi har olika synsätt har hon med sina kunskaper och sin kritiska blick fått mig att inse vikten av att ifrågasätta fenomen som många gånger tas för givet. Tack Paulina! Min tacksamhet går även till min så kallade ”tredje läsare” Mats Greiff som också har haft stor betydelse för denna avhandling. Mats har läst och bidragit med värdefulla synpunkter på flertalet av mina texter och på detta avhandlingsmanuskript. Våra diskussioner om mitt avhandlingsarbete har för mig alltid varit givande och intressanta. Tack Mats!

De kloka synpunkter som framkom vid mitt licentiatseminarium våren 2007 var mycket nyttiga inför det fortsatta arbetet med avhandlingen. Ett särskilt stort tack till opponenten Lars Ekdahl som la ner ett hästjobb på mitt licentiatmanuskript och bidrog med mycket konstruktiva synpunkter som gjort avhandlingstexten bättre. Jag känner tacksamhet mot Lars för att han visat nyfikenhet för min forskning och för att han generöst delat med sig av sina forskningsresultat om Metallindustriarbetareförbundets syn på arbetskraftsinvandringen och av sina stora kunskaper om arbetarrörelsens roll i svensk samhällsutveckling. Tack också till den aktiva be-

tygsnämnden vid licentiatseminariet som bestod av Knut Kjeldstadli, Jonas Sjölander, Ann-Catrin Östman och reserven på hemmaplan Lars Hansson. Marion Leffler läste dessutom mitt licentiatmanuskript och genom sin analytiska skärpa bidrog hon med insiktsfulla kommentarer vilket jag uppskattade mycket.

Som doktorand ansluten till Nationella Forskarskolan i historia har jag dels getts goda möjligheter att presentera min forskning vid flera spännande och givande internationella och nationella konferenser och dels haft den stora förmånen att kontinuerligt kunna presentera och diskutera mina texter inte bara i en utan i två forskarmiljöer. Ett kollektivt tack riktas därför dels till utflugna och nuvarande doktorander och vänner vid doktorandseminariet i historia, övriga historiker och andra kollegor i min dagliga forskningsmiljö vid Institutionen för humaniora, Växjö universitet men dels också till doktorander och övriga historiker inom Forskarskolan i Lund, Malmö och Södertörn. Tack allesammans för kloka synpunkter, intressanta diskussioner, stimulerande arbetsmiljö och god vänskap som jag har upplevt vid seminarier, kurser, internat, resor, middagsbord, kaffepumpar och pubbesök.

Doktorandtiden vid Växjö universitet har inte bara inneburit avhandlingsskrivande utan även undervisning och administrativa uppgifter. Växjöhistorikernas strävsamma studierektorer, först Ulla Rosén och därefter Magnus Persson, har gett mig förtroendet att på egen hand och tillsammans med doktorandkollegor utveckla och undervisa på ett antal temakurser. Tack till Ulla och Magnus för hjälp med planering av tid för institutionstjänstgöring respektive forskarutbildning. Johan Svanberg har jag kamperat ihop med sedan studenttiden på grundnivån. Genom våra gemensamma forsknings- och undervisningsintressen har jag och Johan tillsammans utvecklat och var för sig undervisat på olika kurser i migrations- och arbetarhistoria. Tack till Johan, för ett stimulerande undervisningssamarbete, och för hans kloka synpunkter på mitt avhandlingsarbete och för hans stöd och vänskap under de senaste åren. Tack även till Cecilia Axelsson för att hennes dörr på institutionen alltid har varit öppen, och för hennes pedagogiska råd och konstruktiva kommentarer på mitt avhandlingsarbete. Jag vill även tacka Malin Thor, Jimmy Engren och Lars Hansson som bidragit med kloka uppslag och tips när de överlämnat stafettpinnen för undervisningen på enskilda temakurser om migration, etnicitet och arbetarhistoria. Lennart Karlsson har varit min generationskamrat bland forskarskoledoktoranderna i Växjö. Under de första åren av doktorandtiden delade vi även arbetsrum i ”Gulan” och inga ämnen var bannlysta att debatteras i det rummet. Tack till Lennart för kamratskap och för att vi visade varandra respekt som gav arbetsro. Tack till Martin Estvall för hans omtänksamhet och för hans slagfärdighet som lockat till många skratt under doktorandtiden. Tack till Cecilia Axelsson, Johan Svanberg och Anna Stark för fin gemenskap under vår gemensamma fem veckors vistelse vid Michigan State University (MSU) våren 2006. Vid MSU läste vi en doktorandkurs tillsammans med ett gäng trevliga amerikanska doktorander under vägledning av Dionicio Valdes och Lars Ols-

son. Resorna till USA och MSU våren 2006 och 2007 och amerikanernas besök i Växjö våren 2006 är oförglömliga minnen från doktorandtiden. Tack till Forskarskolan som genom ett internt resestipendium möjliggjorde vistelsen vid MSU 2006.

Uppdraget att vara samordnare i Samarbetsrådet för migrationsforskning vid Växjö universitet/Svenska Emigrantinstitutet under hösten 2003 och våren 2004 innebar att jag lärde känna migrationsforskare från flera olika ämnesdiscipliner. Jag fick därigenom även möjlighet att arrangera och därefter delta vid Samarbetsrådets och forskningsprofilen AMER:s (Arbetsmarknad, Migration och Etniska Relationer) återkommande tvärvetenskapliga internat och seminarier. Jag riktar ett kollektivt tack till de före detta kollegorna i Samarbetsrådet och deltagarna vid nämnda forskningsinternat för inspirerande diskussioner om migration och trevlig samvaro.

Möjligheten att under hösten 2005 och våren 2006 få delta i ett forskningsprojekt om Pappersindustriarbetareförbundets historia 1968-2005 var dessutom en stimulerande forskningsuppgift som varit utvecklande för mitt avhandlingsarbete. Min tacksamhet är stor gentemot de övriga forskarna, Lars Hansson, Staffan Stranne och Hans Dahlqvist, för att de gav mig förtroendet att delta. Tack för gott samarbete och fin gemenskap inom projektet. Tack även till Pappersprojektets projektgrupp som förutom ovan nämnda forskare bestod av dåvarande förbundsordföranden respektive förbundssekreteraren Sune Ekbåge och Bengt Hallberg och två tidigare lokala fackliga företrädare för Pappers; Bengt Rogerstam och Johnny Karlsson samt de vetenskapliga mentorerna Lars Ekdahl och Lars Olsson. Jag lärde mig mycket om villkoren för den fackliga verksamheten genom de givande diskussionerna inom projektgruppen.

För en historiker underlättas forskningsarbetet av kompetenta och hjälpsamma arkivarier och bibliotekarier. Tack till Anneli Alriksson vid LO:s arkiv, Stellan Andersson och övrig arkivpersonal vid Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) i Stockholm samt till personalen vid Växjö universitetsbibliotek. Tack också till Gösta Fagerholm för att han lät mig ta del av hans privata arkivhandlingar från tiden som studieombudsman på Metall. Tack till andra fackligt aktiva som delat med sig av sina kunskaper och erfarenheter.

Genom ekonomiskt stöd från Nationella Forskarskolan i historia och Institutionen för humaniora vid Växjö universitet har detta avhandlingsarbete kunnat färdigställas. Generöst ekonomiskt stöd för min forskning har jag därtill även erhållit från Stiftelsen Markussens Studiefond (Forskarstipendium 2008). Min tacksamhet för detta är mycket stor. Mitt tack riktas också till Alan Crozier för engelsk språkgranskning och till Kerstin Brodén vid Växjö University Press för hennes hjälpsamma och lugnande attityd innan avhandlingen skulle gå i tryck.

Jag vill också rikta ett kollektivt tack till alla mina vänner utanför akademin, ”ingen nämnd ingen glömd”. Några av dem har ställt sig frågade till om uppgiften att läsa böcker och källmaterial och därpå skriva en

egen bok verkligen kan räknas som ett ”riktigt” jobb. Döm själva av resultatet.

Sist – men absolut inte minst – vill jag tacka min familj. Mina föräldrar, Mats och Inger, som oavbrutet uppmuntrat och stöttat mig att som den förste i familjen ge mig in i den akademiska världen. Min storebror Fredrik med familj och mina svärföräldrar Jörgen och Eva-Lisa som uttryckt både stolthet och förvåning över min doktorandtillvaro och dess arbetsmässiga villkor. Slutligen; tack till min sambo och blivande fru Ida som tvingats leva med en stundom egocentrisk och stressad doktorand under fem års tid. Utan Idas närvaro och förstående attityd gentemot de många gånger luddiga gränserna mellan arbete och fritid som avhandlingsskrivandet inneburit hade jag nog inte klarat av att ro avhandlingsprojektet i hamn. För det och för hennes kärlek och vårt gemensamma liv tillsammans är jag henne evigt tacksam.

Jesper Johansson
Växjö, juni 2008

1. LO och den efterkrigstida invandringen

Inledning och syfte

> Vi knackade på hos folk och de ”öppnade dörren lite på gränt” men inget mer. Då tröttnar man till slut. I början var det jättekul, för jag träffade mycket folk och integrationsarbete sades ha jättemycket status. Alla sa att vi skulle integrera människor. Det fanns jättefina tankar men det blev aldrig mycket mer än tankar. Då tröttnar du till slut. Vi kom ingenstans med våra värderingar eller tankar om integration […] Det hände ofta att de sa: Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här.[1]

> Utan att på något sätt låta känslorna ta överhanden kan man nyktert konstatera, att den svenska fackföreningsrörelsen varit *kompromisslös* och *självcentrerad* i sitt förhållande till den invandrade arbetskraften. Framför allt har man slagit vakt om svenskheten som en nationell dygd.[2]

I det första citatet bidrar Patricia, tidigare fackligt aktiv, med personliga reflektioner om erfarenheterna av integrationspolitiskt arbete i en lokal LO-sektion inom den svenska fackföreningsrörelsen under 1980- och 1990-talet. I berättelsen redogör hon för ett glapp mellan retorik och praktik som hon menar kännetecknar den fackliga rörelsens agerande i invandrar- och integrationspolitiska frågor. I det andra citatet beskriver Jalmar Rantanen, som 1970 anställdes som finskspråkig informatör på Landsorganisationens (LO:s) informationsavdelning med uppgift att svara för facklig information till invandrade arbetare, i efterhand vad han anser vara fackföreningsrörelsens förhållningssätt till de invandrade medlemmarna under 1940-, 1950-, och 1960-talen.

Patricia kom till Sverige som politisk flykting från Chile under 1970-talet, och Jalmar har rötter i Finland. Båda är exempel på hur den svenska arbetarklassens och fackföreningsrörelsens etniska sammansättning för-

---

[1] Intervju med Patricia, tidigare fackligt aktiv i en lokal LO-sektions fackliga invandrarkommitté. Intervjuare: Jesper Johansson 14/1 2003.

[2] Jalmar Rantanen, *Finska språket inom fackföreningsrörelsen*, Stockholm, 1981, s 3 (kursiv i originalet).

ändrades radikalt som en följd av den omfattande arbetskrafts-, flyktingoch anhöriginvandringen under efterkrigstiden.

Invandringen och det multikulturella samhället var i och för sig inget nytt historiskt fenomen. Migration och folkomflyttningar har alltid pågått genom mänsklighetens historia, och under Sveriges historia som politisk enhet och nation har landet aldrig varit helt slutet vare sig för invandring av personer från andra länder eller impulser utifrån i form av varor, teknologi och idéer.[3]

Andra världskriget innebar dock en vändpunkt i svensk migrationshistoria och Sverige förvandlades nu mer definitivt från ett utvandringsland till ett invandringsland. De ekonomiskt bistra konjunkturerna under 1920- och 1930-talet hade satt sina spår i den svenska invandrings- och flyktingpolitiken som blev väldigt restriktiv under mellankrigsåren och under den första halvan av andra världskriget. Under inflytande från protektionistiska arbetsmarknadsargument, säkerhetspolitiska bedömningar, och rasifierade föreställningar förde den svenska staten en invandringspolitik som gjorde det svårt för invandrare och flyktingar att komma in i landet. Invandringens numerära tal under denna period blev också litet.[4] Under krigets senare del tog dock Sverige emot ett stort antal flyktingar, i först hand från de nordiska grannländerna, men även från de baltiska länderna, Polen och Tyskland. Antalet flyktingar i landet var som störst vintern 1944-1945, då uppemot 180 000 utrikes födda befann sig i landet. Flyktingarna minskade sedan successivt i antal i takt med att det blev möjligt för dem att återvända till sina hemländer eller flytta vidare till tredje land. Många flyktingar som inte kunde återvända till sina ockuperade hemländer, särskilt balter, stannade emellertid kvar och blev en del av det svenska samhällsbygget efter kriget. Krigsflyktingarna blev en extra arbetskraftsresurs för företagare och arbetsmarknadsmyndigheter och slussades ut på arbetsmarknaden till låglönesektorer som skogs- och jordbruk samt husligt arbete, där svårigheterna att skaffa arbetskraft var av strukturell art. I mån av möjlighet lämnade infödda arbetare i stor utsträckning dessa sektorer för andra arbeten med bättre löner och arbetsförhållanden.[5]

I samband med krigsslutet och den högkonjunktur som följde steg efterfrågan på arbetskraft även i andra sektorer, inte minst i industrisektorn. De utslussade världskrigsflyktingarna som bidragit till folkförsörjningen under krigsåren hade visat de svenska företagarna, politikerna och ar-

---

[3] Ingvar Svanberg & Mattias Tydén, *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*, Stockholm, 1998 (1992), s 7, 12 f.

[4] Tomas Hammar, *Sverige åt svenskarna. Invandringspolitik, utlänningskontroll och asylrätt 1900-1930*, Stockholm, 1964, 174 ff, 198 ff; Ingvar Svanberg & Mattias Tydén, *I nationalismens bakvatten. Om minoritet, etnicitet och rasism*, Lund, 1999, s 18 ff.

[5] Lars Olsson, *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk i slutet av andra världskriget*, Lund, 1995, s 26 f, 57 f, 151.

betsmarknadsmyndigheterna att rekryteringsproblemen kunde lösas genom rekrytering av utländsk arbetskraft.[6]

Den samhälleliga könsarbetsdelningen och normativa uppfattningar om kvinnor som hemmavarande husmödrar och barnuppfostrare innebar att gifta kvinnors förvärvsarbete utanför hemmet var fortsatt lågt under 1940- och 1950-talen. Demografiskt innebar de låga födelsetalen under 1930-talet att det fanns relativt få svenska ungdomar i arbetsför ålder vid 1940-talets slut och 1950-talets början. När 1940-talets barnkullar nådde en arbetsför ålder under 1960-talet var den svenska ekonomins tillväxt fortsatt hög och inte heller de kunde tillgodose den stora efterfrågan på arbetskraft. Arbetskraftsinvandringen blev mot denna bakgrund ett centralt inslag i den svenska efterkrigstida arbetsmarknadspolitiken. Invandringen av arbetskraft bidrog till en hög tillväxt i en expansiv svensk ekonomi, vilket i sin tur i förlängningen möjliggjorde utbyggnaden av den svenska välfärdsstaten.[7] Utöver arbetskraftsinvandringens betydelse som en främjande faktor skall välfärdsstatens och den offentliga sektorns expansion också förstås mot bakgrund av den förändrade könssammansättningen på arbetsmarknaden i och med att gifta kvinnor i ökad utsträckning förvärvsarbetade utanför hemmet framför allt under 1960- och 1970-talen. Sambanden mellan det ökade kvinnliga lönearbetet och den offentliga välfärdssektorns expansion var dock dubbelbottnat. Å ena sidan ökade olika institutionella förändringar, till exempel utbyggnaden av barnomsorgen, kvinnors möjligheter till förvärvsarbete. Å andra sidan bidrog dessa förändringar till en ytterligare cementering av en redan könssegregerad arbetsmarknad. Det stora flertalet kvinnor kom i hög utsträckning att arbeta inom sektorer med låg andel män, till exempel offentlig sektor, i lägre betalda arbeten med sämre möjligheter till avancemang och bättre arbetsvillkor än i manligt dominerade sektorer som industrin och på högre tjänstemannaposter i samhället.[8]

Merparten av arbetskraftsinvandrarna under 1940-, 1950- och 1960-talen kom från de nordiska grannländerna, särskilt Finland, men också Danmark och Norge. Utöver dessa länder var Västtyskland, Jugoslavien, Grekland, Italien och Turkiet stora och viktiga ”arbetskraftsexporterande” länder till Sverige. Arbetskraftsinvandrarna arbetade både inom manligt dominerade branscher som metallindustrin och skogsindustrin, och inom kvinnligt dominerade branscher som tekoindustrin, hotell- och restaurangbranschen och husligt arbete. Arbetskraftsinvandringen pågick fram till mitten av 1970-talet, då den avtog i takt med försämrade ekonomiska

---

[6] Lars Olsson, ”Hundra år av arbetskraftsinvandringen: från kapitalismens genombrott till folkhemsbygget i Sverige”, i Jan Ekberg (red.), *Invandring till Sverige – orsaker och effekter. Årsbok från forskningsprofilen AMER*, Växjö, 2003, s 19 f.

[7] Yvonne Hirdman, ”Kvinnorna i välfärdsstaten”, i Per Thullberg & Kjell Östberg (red.), *Den svenska modellen*, Lund, 1994, s 184 ff; Jonas Widgren, *Svensk invandrarpolitik,* Stockholm, 1982 (1980)*,* s 12.

[8] Gunhild Kyle, *Gästarbeterska i manssamhället. Studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige*, Stockholm, 1979, s 212 ff; Hirdman, 1994, s 184 ff.

konjunkturer, oljekris och strukturkris inom många av de gamla basindustrierna i Västeuropa. Invandringen ändrade därefter karaktär och har från 1970-talets mitt och framåt in på 2000-talet mestadels bestått av anhörig-invandring och flyktingar som flytt undan krig och förföljelser i Europa, Latinamerika, Afrika och Asien. Exempel på länder som det kommit flyktingar till Sverige ifrån är Vietnam, Chile, Argentina, Uruguay, Somalia, Uganda, Libanon, Afghanistan, Turkiet, Iran, Irak och republikerna i det forna Jugoslavien.[9]

Den förändrade könsmässiga och etniska sammansättningen bland den lönearbetande befolkningen under efterkrigstiden påverkade också förhållandena på den svenska arbetsmarknaden och innebar, vilket indirekt framgick av Patricias och Jalmars citerade berättelser, nya utmaningar för de fackliga organisationerna. Inte minst för arbetarklassens centrala fackföreningsrörelse, Landsorganisationen (LO). Merparten av den invandrade befolkningen arbetade också inom de sektorer på arbetsmarknaden som LO:s medlemsförbund organiserade. LO var en av de centrala och inflytelserika samhällspolitiska aktörerna under 1900-talets andra halvsekel och har därför blivit något av en nationell symbol för byggandet av det svenska välfärdssamhället, ofta kallat Folkhemmet.

En strategisk och ideologisk utgångspunkt för breda klassbaserade fackföreningsrörelser som LO är att organisera största möjliga antal arbetare för att stå starka i förhandlingar med arbetsgivarna. I relation till invandrade arbetare företräder fackföreningar med största sannolikhet ståndpunkten att den gemensamma klasstillhörigheten medför gemensamma intressen oavsett etnisk bakgrund. Facklig styrka beror dock inte enbart på en hög organisationsgrad, utan den bärs upp och avgörs av medlemmarnas aktivitet, engagemang och relationerna mellan dem. Det skulle, som Espen Thorud framhåller, innebära en påtaglig försvagning för den fackliga rörelsen om de invandrade arbetarna ställde sig vid sidan av det fackliga arbetet eller saknade känslan eller identifikationen av att tillhöra det fackliga kollektivet.[10]

I denna avhandling belyses LO:s agerande och ställningstaganden i en efterkrigstida samhällskontext av ökad migration. Det övergripande *syftet* är att analysera LO:s förmedlade budskap och argumentationslinjer samt institutionella och sociala praktiker, när det gällde invandrares introduktion, inkorporering och delaktighet i det svenska samhällslivet generellt, på arbetsplatserna samt inom den fackliga rörelsen vid formeringen av LO:s invandrarpolitik. Klassorganisationen LO:s invandrarpolitiska retorik och praktik belyses i avhandlingen utifrån central LO-nivå. Tidsmässigt studeras perioden mellan 1945 och inledningen av 1980-talet. Huvudfokus ligger dock på perioden från 1960-talets senare hälft och fram

---

[9] För en god översikt om invandringens struktur och förändrade sammansättning vid olika tidpunkter, samt arbetskraftsinvandringens bakgrund, se särskilt kap 2 och 3 i Christer Lundh & Rolf Ohlsson, *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*, Kristianstad, 1999 (1994), s 26-73.

[10] Espen Thorud, "Mellan internationalism och protektionism. Arbetarrörelse och invandringspolitik i ett jämförande perspektiv", *Arbetarhistoria* 1988:2, s 7 f.

till 1980-talets inledning, då LO för första gången började forma en explicit invandrarpolitik inom organisationens ramar.

Det mer teoretiska syftet är att studera hur maktrelationer av över- och underordning, baserade på i första hand kategorierna klass, etnicitet och nation men även kön och i viss mån generation, formats genom ideologiska processer av inkludering och gränsdragning i retoriska tal, texter och institutionella praktiker inom det fackliga sammanhang av uttalad klassgemenskap som LO utgjorde. Ambitionen är därför att studien skall bidra med ny kunskap till den arbetslivshistoriska forskningen och till den växande kritiska forskningen om internationell migration och etniska relationer. För det första om LO:s roll och inställning till den efterkrigstida migrationen och det multietniska samhället, och för det andra om hur relationen mellan klass, etnicitet och nation men även kön och i viss mån generation kan formas och få implikationer för maktrelationer inom en fackföreningsrörelse som verkar inom ramen för ett välfärdskapitalistiskt samhälle.

Tre fackliga principfrågor i relation till invandring

De holländska migrationsforskarna Rinnus Penninx och Judith Roosblad menar att det går att urskilja tre grundläggande principfrågor som fackföreningsrörelsen i invandringsländer ställs inför gällande invandring. Den *första* gäller invandringen i sig. Ska fackföreningsrörelsen motsätta sig invandring eller samarbeta med företag och myndigheter som initierar frågan om invandring för att försöka påverka omständigheterna för att minimera potentiella negativa konsekvenser för de fackliga medlemmarna? Fackföreningsrörelsen kan å ena sidan frukta att arbetskraftstillskottet utgör en nackdel för medlemmarna, eftersom löner kan hållas nere, föråldrade bransch- och industristrukturer kan upprätthållas, utbudet av arbetskraft kan öka och företagsledningar kan tänkas utnyttja möjligheten att använda sig av invandrad arbetskraft vid arbetsmarknadskonflikter. Å andra sidan kan fackliga organisationer inse att tillskott av arbetskraft främjar det allmänna välståndet i landet och att därmed medlemmarnas materiella och sociala situation också förbättras på sikt genom arbetskraftsinvandring.[11]

Den *andra* principfrågan uppstår när invandrarna har anlänt och inträtt på arbetsmarknaden. Skall de fackliga organisationerna betrakta de invandrade arbetarna som en del av arbetsstyrkan och rekrytera dem som fullvärdiga medlemmar med samma rättigheter som infödda medlemmar, alternativt behandla dem som en speciell kategori av medlemmar, eller utestänga dem helt från medlemskap i de fackliga organisationerna? Den frågan har såväl ideologiska som strategiska dimensioner. Å ena sidan är

[11] Rinnus Penninx & Judith Roosblad (eds.), *Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe 1960-1993. A Comparative Study of the Attitudes and Actions of Trade Unions in Seven West European Countries*, Amsterdam, 2000, s 4.

fackliga organisationer ofta medvetna om betydelsen av att organisera invandrade arbetare. Exkludering kan innebära en splittring inom arbetarklassen och en svagare förhandlingsposition gentemot arbetsgivarsidan. Men enligt Penninx och Roosblad skulle å andra sidan ett särskilt hänsynstagande till invandrade arbetares specifika erfarenheter, positioner och problem kunna innebära att vissa skikt av infödda medlemmar anser att en sådan policyinriktning går på tvärs mot vad de uppfattar som sina medlemsintressen.[12]

Denna andra principfråga är i realiteten intimt sammankopplad med det fackliga förhållningssättet till invandringen i sig. Stephen Castles och Godula Kosack påpekar att det ur ett fackligt perspektiv kan framstå som logiskt att motsätta sig invandring utifrån ekonomiska grunder, men att det däremot är ytterst angeläget att organisera alla invandrade arbetare, när de väl finns i landet. Därmed finns en potentiell spänning mellan två förhållningssätt:

> If the unions oppose immigration initially and even continue to do so, they may find that immigrants do not trust them and are unwilling to join. Where this happens, the unions have the worst of both worlds. Not strong enough to prevent immigration, their attempts to do so only serve to alienate the new workers from them. The result is a weakening of the unions and the deepening of the split in the working class. Thus there is a potential contradiction between trade union policies towards immigration on the one hand and policies towards immigrant workers once they are in the country, on the other.[13]

Av Castles och Kosacks beskrivning framgår en implicit analytisk distinktion mellan fackföreningars invandringspolitik och invandrarpolitik. Begreppen är förvirrande lika, men har delvis olika betydelse. Med *invandringspolitik* menas de principer och regler som avgör vilka utländska medborgare som skall få resa in och bosätta sig i ett land, och med *invandrarpolitik/integrationspolitik* avses de åtgärder som vidtas för att underlätta invandrares introduktion, inkorporering och delaktighet inom olika samhällsdomäner som arbete, boende, social service, utbildning med mera. Som framgår hänger politikområdena tätt samman, vilket bidrar till att den analytiska distinktionen kan vara problematisk att konsekvent upprätthålla i praktiken. Det är ett resonemang jag kommer att återkomma till både i avgränsningen av forskningsuppgiften och i avhandlingens empiriska kapitel.

Penninx och Roosblads *tredje* principfråga berör fackliga organisationers agerande när de invandrade arbetarna blivit medlemmar i den fackliga rörelsen. Skall de fackliga organisationerna enbart fokusera på frågor

---

[12] Penninx & Roosblad, 2000, s 8 f.

[13] Stephen Castles & Godula Kosack, *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, London 1973, s 128.

som är gemensamma för infödda medlemmar och invandrade medlemmar och föra en ”generell likvärdig politik” som är gemensam för alla arbetare *eller* skall de också se till de invandrade arbetarnas specifika intressen och önskemål och vidta ”särskilda policyåtgärder” för att tillgodose dessa specifika intressen och önskemål? Det bör betonas att lika behandling behöver i detta sammanhang inte betyda likvärdig behandling. I jämförelse med infödda medlemmar medför ofta invandrarstatusen ett sämre utgångsläge, i vart fall under initialskedet i det nya landet. Invandrade arbetare kan sakna kunskaper i det nya landets språk, och de kan också uppleva svårigheter att verka inom fackliga strukturer som är formade efter majoritetssamhällets ramar. Vid en ”generellt likvärdig politik” kan å ena sidan invandrade medlemmar uppleva orättvisor som inte erfars av den infödda majoritetens medlemmar, vilket bidrar till att strukturella ojämlikheter består. Men om den fackliga organisationen avsätter särskilda resurser för frågor som särskilt rör invandrade medlemmar kan å andra sidan infödda majoritetsmedlemmar känna sig förbisedda och motarbeta riktade invandrarpolitiska åtgärder.[14]

Avgränsningar

Penninx och Roosblad och deras problematisering i form av tre principfrågor eller dilemman har varit en inspirationskälla för min studie, eftersom även jag studerar en facklig centralorganisations förhållningssätt till invandring, invandrade arbetare och etniska relationer. Att organisationsaktören LO utgör studieobjekt för analysen är en första analytisk avgränsning för avhandlingen. Företagens och arbetsgivarsidans verkliga eller befarade strategier och agerande eller icke agerande på olika områden har också haft stor betydelse för LO:s ställningstaganden och ageranden. Det är dock arbetarklassorganisationen LO:s idéer, argumentering och praktiker beträffande invandrings- och invandrarpolitiska policys som analyseras i avhandlingen. LO har både av företrädare för fackföreningsrörelsen och inom forskningen lyfts fram som ”världens starkaste fackföreningsrörelse”.[15] Sådana omdömen baseras på dess betydelse för samhällsutvecklingen i Sverige under 1900-talet bland annat genom dess samverkan med andra aktörer i formandet av en arbetsmarknadsmodell med kollektivavtal och med internationella mått hög organisationsgrad både bland löntagare och bland arbetsgivare. Fackföreningsrörelsens samverkan med det socialdemokratiska partiet (SAP), dess relativa enhet och homogenitet beskrivs ofta som både orsak och verkan till den höga organisationsgraden och som centralt för LO:s möjligheter att påverka arbetsmarknads- och samhällsutvecklingen.[16] Det är en kombinerad historia

[14] Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.

[15] Anders L Johansson & Lars Magnusson, *LO andra halvseklet. Fackföreningsrörelsen och samhället*, Stockholm, 1998, s 7.

[16] Klas Åmark, *Solidaritetens gränser. LO och industriförbundsprincipen under 1900-talet*, Stockholm, 1998, s 363 ff.

och historieskrivning som format LO:s självförståelse och självbild. Inom LO har välfärdsnationella tankar om den reformistiskt präglade svenska samhällsmodellen som en särskilt modern och framgångsrik modell varit betydelsefullt för form och innehåll i de fackliga policyåtgärderna i förhållande till invandrade arbetare på arbetsmarknaden och inom rörelsen.[17] Det är en tematik som jag kommer att återkomma till både i teorikapitlet och i de empiriska kapitlen.

Här avgränsas alltså arbetarklassens fackföreningsrörelse till LO, vilket inte är helt oproblematiskt.[18] Trots att LO består av olika medlemsförbund med emellanåt olikartade intressen sinsemellan är det formandet och genomförandet av centralorganisationen LO:s politik som jag studerar. Medlemsförbundens ståndpunkter och agerande har givetvis varit betydelsefulla för den politik LO utformat, och jag är intresserad av diskussionerna mellan olika aktörer inom LO, men det är inte alltid jag har funnit hur diskussionerna har förts mellan förbunden innan en samordnad LO-linje har vuxit fram i olika frågor. Jag kommer likväl i vissa fall också att ta upp enskilda förbunds inställning och agerande i enskilda sakfrågor och relatera dessa till LO:s politik på området, inte minst när enskilda förbund varit pådrivare för en gemensam utveckling för hela LO-kollektivet. Det medlems- och resursstarka Metallindustriarbetareförbundet, med ett relativt stort antal invandrade medlemmar, var exempelvis ofta drivande på området inom LO. Ytterst är det dock Landsorganisationen centralt som står i fokus. Ett problem med denna fokusering på LO blir därför att heterogeniteten mellan och inom förbunden, som en effekt av bland annat bransch-, struktur-, arbetsvillkors-, ålders-, köns- och etnisk segmentering, endast på ett mer övergripande plan kommer att kunna beröras.[19]

Den analytiska fokuseringen på centralorganisationen LO:s idéer, argumentering och praktiker innebär inte att jag betraktar LO som en homogen aktör och invandrare som passiva, mottagande klienter och policyföremål utanför fackföreningsrörelsen. Invandrare är heller ingen homogen grupp, utan olika invandrares vitt skilda bakgrunder ifråga om till exempel klass, kön, etnicitet, generation och skilda tidigare erfarenheter, respektive avsaknader av erfarenheter av fackliga organisationer eller indu-

---

[17] Jfr Jenny Andersson, ”Från Brandt och Kreisky till Blair och Brown. Den tredje vägens konstellationer och Sverigebilden”, *Arbetarhistoria* 2008:1, s 21 f för en inspirerande analys av växlande bilder och självbilder av Sverige och den svenska modellen över tid.

[18] Till exempel organiserar TCO och SAC anställda som klassmässigt kan hänskjutas till arbetarklassen, medan LO också organiserar anställda som tillhör mellanskikten. För en diskussion se Göran Ahrne, Hedvig Ekerwald & Håkon Leiulfsrud, *Klassamhällets förändring*, Lund, 1995 (1985), s 31-43; Mats Greiff, *Kontoristen. Från chefens högra hand till proletär. Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industritjänstemän 1840-1950*, Malmö, 1992, s 337-342, 406-410.

[19] För en diskussion kring hur heterogeniteten mellan och inom LO:s förbund riskerar att osynliggöras med en inriktning enbart på LO, se Anders Neergaard, ”Fackföreningsrörelsen i ett rasifierat samhälle”, i Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari (red.) *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm, 2002, s 122 f.

striarbete har haft en stor betydelse för hur förhållandet mellan den svenska fackföreningsrörelsen och olika grupper av invandrade arbetare har utvecklats. Ideologiska och känslomässiga faktorer har också varit viktiga för benägenheten till fackligt engagemang. Detta är i och för sig inget specifikt för invandrare, utan detsamma gäller för infödda arbetare. Däremot har olika migranters bevekelsegrunder för migrationen eller synen på vistelsen i Sverige som temporär eller permanent många gånger haft betydelse för deras benägenhet till fackligt engagemang. För migranter som i det initiala skedet som nyanländ i det svenska samhället betraktade sin tillvaro i Sverige som temporär och som planerade att arbeta, tjäna så mycket pengar som möjligt och sedan återvända till hemlandet hade inte fackligt engagemang alltid högsta prioritet. Hos individer som inledningsvis prioriterade bort fackligt deltagande kunde inställningen emellertid förändras i takt med att Sverigevistelsen blev permanent eller i vart fall längre än vad som ursprungligen avsågs.[20]

Den tidigare forskningen i Sverige har först och främst behandlat fackföreningsrörelsens inställning till invandringen och hur den agerat i relation till stat och arbetsgivare för att påverka invandringspolitikens utformning. Invandrarpolitiken är däremot mindre väl belyst. Detta återkommer jag till i redovisningen av forskningsläget. Det nya med mitt bidrag är att jag framför allt fokuserar LO:s *invandrarpolitik*. Därtill behandlar jag även *invandringspolitiken* utförligt. Det innebär att jag systematiskt analyserar hur sambanden mellan LO:s invandrings- och invandrarpolitik såg ut och hur processen tedde sig när LO för första gången formade ett invandrarpolitiskt åtgärdsprogram. Jag behandlar således invandrings- och invandrarpolitiken som analytiskt skilda politikområden men, i realiteten, som två sidor av samma mynt i LO:s politik. Analysen av det empiriska materialet kommer att visa att LO:s argumentationslinjer och praktiker runt invandrade arbetares sociala villkor och delaktighet i olika domäner av samhällslivet och fackföreningsrörelsen har ett samband med invandringspolitiska ställningstaganden. Därmed blir det i princip omöjligt att förbigå invandringspolitiken för att förstå hur och varför LO argumenterade och agerade som man gjorde i invandrarpolitiska frågor. Min relativt utförliga empiriska behandling även av invandringspolitiken motiveras således av dess betydelse för LO:s invandrarpolitik och organisationens syn på och förståelse av hur politiska och sociala introduktions- och delaktighetsfrågor i spåren av invandringen borde hanteras och vilket ansvar LO ansåg att arbetsgivarna, stat, kommun och den fackliga rörelsen skulle ta för dessa frågor.[21]

---

[20] Jfr Wuokko Knocke, *Invandrare möter facket: Betydelsen av hemlandsbakgrund och hemvist i arbetslivet*, Stockholm, 1982, s 18-30; Jfr Jesper Johansson, ”Vi var som små barn som man tog i handen”. Om invandring, invandrare och integration”, i Staffan Stranne, Lars Hansson, Hans Dahlqvist & Jesper Johansson, *En annan väg. Pappers 1968-2005*, Stockholm, 2006b, s 156 f; Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 15.

[21] För en diskussion om detta komplexa samband mellan invandrings- och invandrarpolitik, se Tomas Hammar (ed.), *European Immigration Policy: A Comparative study*, Cambridge, 1985, s 7 ff; Se

Jag använder mig alltså av begreppen invandringspolitik och invandrarpolitik i benämnandet av det samlade politikområde som jag analyserar. Det var de huvudsakliga begrepp som användes i samhällsdiskursen under den tidsperiod som jag studerar. Invandrarpolitik som begrepp för politikområdet ersattes under 1990-talet av begreppet integrationspolitik. Begreppsskiftet kom till för att understryka att integrationen både är och bör betraktas som en gemensam process, där hela samhället och majoritetsbefolkningen också måste vara delaktiga och inte bara betraktas som politiska åtgärder som enbart berör och riktas mot den invandrade delen av befolkningen. Däremot kan det diskuteras om de underliggande föreställningarna och attityderna i samhället i synen på premisserna och målsättningarna med dessa processer förändrats bara för att det skett ett politiskt begreppsskifte.[22]

Avhandlingen fokuserar LO:s invandrarpolitiska förslag och ställningstaganden riktade mot tre nivåer, som det dock i realiteten inte råder några vattentäta skott emellan:

1) *Samhällsnivån*: LO:s förslag och ställningstaganden om det offentliga och samhälleliga mottagandet och servicen för invandrare och samhällspolicys för att definiera ramarna för relationerna mellan den invandrade och den infödda befolkningen inom olika samhällsdomäner som arbetsmarknad, bostadsmarknad, utbildningsväsende, social- och kulturpolitik med mera.[23]
2) *Arbetsplatserna*: LO:s förslag och ställningstaganden om arbetsgivarnas och de fackliga organisationernas respektive ansvar och uppgifter gällande introduktions- och serviceåtgärder för att underlätta villkoren på arbetsplatserna för invandrade arbetare och främja relationerna mellan invandrade och infödda arbetare.
3) *Den interna fackliga arenan*: LO:s förslag och ställningstagande om de fackliga organisationernas ansvar och uppgifter gällande introduktions- och inkorporeringsåtgärder för att underlätta invandrares deltagande och delaktighet inom den fackliga rörelsen och stärka de ömsesidiga relationerna mellan invandrade och infödda medlemmar.

Penninxs och Roosblads begreppsdistinktion mellan ”generellt likvärdig politik” och ”särskilda politiska åtgärder” används i avhandlingen för att

---

även Peo Hansen, *EU:s migrationspolitik under 50 år. Ett integrerat perspektiv på en motsägelsefull utveckling*, Lund, 2008, s 16 ff, 28 f.

[22] För kritiska perspektiv som kritiserar integrationstänkandets premisser, se Robert Miles, *Racism after 'race relations'* , London, 1993, s 175 ff; Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, s 7 ff.

[23] För en analys om samhällelig invandrarpolitik på kommunal nivå, se Anna-Maria Sarstrand, *De första invandrarbyråerna. Om invandrares inkorporering på lokal nivå 1965-1984*, Växjö, 2007.

kategorisera och analysera karaktären på LO:s invandrarpolitik, och för att diskutera form och innehåll i de politiska åtgärderna.

Jag kommer att analysera både LO:s förmedlade idéer och retoriska argumentationslinjer samt institutionella och sociala praktiker vid formeringen och implementeringsfasen av dess invandrarpolitik. Vid en sådan analys av både retorik och praktik menar jag att det är möjligt att blottlägga hur eventuella spänningsfyllda förhållanden eller motsägelsefullheter mellan å ena sidan uttalade syften och idéer bakom en politik, *det sagda*, och å andra sidan underliggande premisser och föreställningar, *det tänkta och implicita*, som inte alltid explicit formuleras, påverkade de sociala praktikerna inom LO. Med ett sådant perspektiv framträder invandrarpolitikens betydelsefunktion i identitetsskapandet och formandet av normativa ideal inom LO.[24]

Praktikbegreppet är vitt och mångtydigt. Min analysnivå av LO:s sociala och institutionella praktiker avser hur LO bestämde att man skulle genomföra olika policyåtgärder, hur policyåtgärdernas form och innehåll såg ut samt vilka uppfattningar som fanns inom LO om de genomförda policyåtgärdernas resultat och utfall. Däremot har jag inte haft möjlighet att i samma utsträckning studera den praktiska tillämpningen av olika invandrarpolitiska åtgärder på en aktörsnära vardaglig mikronivå.

Den tidsmässiga huvudsakliga fokuseringen på perioden från 1960-talets senare hälft och fram till inledningen av 1980-talet motiveras av att LO under denna period för första gången började forma en explicit invandrarpolitik. Perioden från krigsslutet 1945 och fram till och med 1960-talets andra hälft behandlas också utförligt. Detta görs för att formeringsperioden av LO:s invandrarpolitik under 1970-talet måste förstås mot den fond av samhällsförändringar och ökad migration under decennierna dessförinnan och de sociala konsekvenser denna förändringsprocess fick för förhållandena i det svenska arbets- och samhällslivet. Jag vill också sätta in formeringen av LO:s invandrarpolitik i ett längre historiskt perspektiv i syfte att möjliggöra en diskussion om kontinuitet och förändring i det fackliga förhållningssättet till invandring, invandrade arbetare och etniska relationer under 1900-talet. I ett bakgrundskapitel skisseras därför huvuddragen i arbetarrörelsens invandrings- och flyktingpolitik från 1900-talets början fram till och med andra världskriget.

Avhandlingens frågeställningar kommer att preciseras längre fram i avhandlingen efter skisseringen av LO som organisationskomplex och aktör i den svenska modellen samt genomgången av tidigare forskning.

---

[24] För inspirerande perspektiv, se Aleksandra Ålund & Carl-Ulrik Schierup, ”Prescribed multiculturalism in crises”, i Aleksandra Ålund & Carl-Ulrik Schierup, *Paradoxes of Multiculturalism*, *Essays on Swedish society*, Avebury, Aldershot, 1991, s 1 ff; Amanda Peralta, ”Det sagda och det tänkta. Begreppsanvändning och begreppsskifte i diskursen om invandrare och invandrarpolitik”, i de los Reyes & Kamali (red.), 2005, s 185 f.

LO som organisationskomplex

Detta är en studie över klassorganisationen LO och jag kommer i avhandlingen att tala i termer av LO:s ställningstaganden och ageranden i olika frågor. LO är en federation av självständiga fackförbund, som är organisatoriskt uppdelad på tre nivåer: central, regional och lokal nivå. Den regionala och lokala LO-nivån hette fram till mitten på 1970-talet FCO-distrikt och FCO-sektioner (Fackliga centralorganisationen), men bytte därefter namn till LO-distrikt respektive LO-sektioner. De självständiga fackförbunden är i sin tur oftast organisatoriskt uppdelade efter distrikt, avdelningar och klubbar/sektioner. *LO-kongressen* är LO:s högsta beslutande organ och sammanträder normalt vart femte år. Varje förbund representeras på kongresserna i relation till sitt medlemsantal, och delegaterna väljs i valkretsar bestående av flera av förbundens avdelningar. Kongressen väljer i sin tur LO:s styrelse som under min undersökningsperiod kallades *landssekretariatet* men som sedan 1990-talet numera heter LO:s styrelse. Landssekretariatet/styrelsen var/är LO:s verkställande organ och fattar beslut i löpande ärenden mellan kongresserna. Landssekretariatet bestod av LO:s högsta ledning, nämligen ordföranden, andra ordföranden, sekreteraren och avtalssekreteraren, samt ett antal valda ledamöter, normalt förbundsordförandena. Antalet ledamöter har skiftat över tid men successivt utökats. Till landssekretariatet hörde också ett kansli som under efterkrigstiden successivt vuxit ut till att bestå av flera enheter, som i olika omgångar omorganiserats, med många anställda ombudsmän, funktionärer och kanslipersonal. Mellan kongresserna var/är *representantskapet* LO:s högsta beslutande organ. Där är förbunden representerade efter medlemsantal, men antalet har under efterkrigstiden rört sig kring 125-140 personer. Representantskapet har normalt haft två sammanträden per år, varav ett varit årsmöte. Dessa möten har främst behandlat principiella frågor kring löner och avtalsrörelser. Vid sidan av dessa ordinarie organisationer har det ofta tillsatts olika arbetsgrupper, utredningar och kommittéer med uppgift att utreda särskilda frågor, lägga förslag till kongresser eller ordinarie beslutande organ eller fatta beslut i särskilda ärenden.[25]

Under efterkrigsdecennierna fram till 1980-talet utvecklades fackföreningsrörelsen till en i vissa avseenden centraliserad organisation med internationella mått hög organisationsgrad. LO stärkte sin ställning både internt i förhållande till förbunden och allmänt i samhällsdebatten och i politiken, även om det lokala inflytandet i vissa avseenden också stärktes. Dessa centraliseringstendenser berodde till stor del på det samordnade avtalssystemet och det i praktiken starka inflytandet över konflikträtten. LO och förbunden utvidgade också sina verksamhetsområden och antalet anställda markant, särskilt under 1970- och 1980-talet, då de nya arbetsrättsliga lagarna och satsningarna på ökad utbildning och information

[25] Redogörelser för dessa uppgifter finns i LO:s verksamhetsberättelser samt i Johansson & Magnusson, 1998, s 218-228.

medförde nya arbetsuppgifter. Med kvinnornas ökade förvärvsarbete utanför hemmet ökade också den fackliga medlemstillströmningen.[26]

Samtidigt är det viktigt att betona att LO förblev en federation, där de anslutna förbunden hade en självständig ställning. I en internationell jämförelse framstår LO emellertid som en ideologiskt homogen fackföreningsrörelse under efterkrigsperioden, särskilt bland fackförbundens ledningar.[27]

LO som aktör i den svenska modellen – en kort bakgrund

För att vi skall förstå utvecklingen av LO:s invandrarpolitik och LO:s agerande på detta område bör det beaktas som en integrerad del i den svenska samhällsutvecklingen under den period som undersöks här, 1940-1980-talet med särskilt fokus på 1960-, 1970-, och inledningen av 1980-talet. I de kommande empiriska kapitlen skall således LO:s invandrarpolitik relateras till den kontext av strukturerande faktorer och förändrliga villkor som utgjorde samhällsutvecklingen och förändringarna på arbetsmarknaden.

Under intryck av utvecklingen i Sovjetunionen och Tyskland och mot bakgrund av de många strejkerna och konflikterna på arbetsmarknaden, utvecklade den socialdemokratiskt dominerade arbetarrörelsen från och med 1930-talet en samförståndsinriktad, klassöverbryggande politisk linje med målsättningen att skapa välfärd för de breda folklagren. ”Folkhemspolitiken” utgjorde grundbulten i skapandet av vad som i efterhand har kommit att kallas den svenska modellen. Modellen byggde på en trepartsallians med bestämda spelregler mellan fackföreningsrörelse, arbetsgivare och stat, där aktörernas sammanfallande intressen av att skapa arbetsfred, ekonomisk tillväxt, välfärd och social trygghet var en grundbult. Modellen karaktäriserades av ett centraliserat förhandlingssystem med nationella avtal mellan arbetsmarknadens parter om bland annat en reglerad lönebildning utan att marknadsmekanismerna helt sattes ur spel. Dessa avtal inordnades under stora delar av 1950- och 1960-talet i en tillväxtmodell, som förutsatte ”samhällsansvar” och relativa samförståndslösningar mellan staten och arbetsmarknadens parter om skatte-, arbetsmarknads- och social reformpolitik. Den reformistiska arbetarrörelsens båda grenar – det socialdemokratiska partiet och fackföreningsrörelsen – enade sig med arbetsgivarna kring fördelarna med ett väl fungerande näringsliv och en hög tillväxttakt. För att kunna uppfylla arbetarrörelsens målsättningar om en hög och jämn sysselsättning, högre löner och sociala välfärdsreformer förutsattes ett expanderande näringsliv, god vinstutveckling och stark tillväxt i ekonomin. En del av det ekonomiska överskottet slussades därför

---

[26] Johansson & Magnusson, 1998, s 211 ff.

[27] Åmark, 1998, s 21, 346-354, 365; Jfr Anders Kjellberg, *Facklig organisering i tolv länder*, Lund, 1983; Anders Kjellberg, *Fackliga organisationer och medlemmar i dagens Sverige*, Lund, 2001 (1998).

via investeringsskatter till nya tillväxtbefrämjande rationaliseringar, medan den andra delen användes till att finansiera välfärds- och sociala trygghetssystem och en expanderande offentlig sektor.[28]

Från och med slutet av 1960-talet och inledningen av 1970-talet började dock samarbetet inom ramen för den svenska modellens trepartsallians att knaka i fogarna och förändras alltmer jämfört med tidigare. En djupgående global ekonomisk strukturkris, särskilt för ”de gamla basindustrierna” i flertalet västeuropeiska länder, medförde att tillväxttakten i ekonomin sjönk och att utrymmet för löneökningar och ökad välfärd hotades. Parallellt med detta skedde också en politisk radikalisering inom fackföreningsrörelsen som bidrog till att makt- och ägandefrågorna mellan arbete och kapital kom upp på den politiska dagordningen. Kritiken riktades mot den svenska modellens tillväxtbefrämjande ”produktionsökningspolitik” och det tayloristiska industrisamhällets avigsidor i form av hårdare arbetsvillkor med ökat arbetstempo, hård strukturomvandling samt en ökad makt- och förmögenhetskoncentration i samhället. Avtalsförhandlingarna blev kärvare och konflikterna och strejkerna på arbetsmarknaden ökade. Radikaliseringen inom fackföreningsrörelsen skapade ett tryck på LO som flyttade fram sina politiska positioner och företrädde en mer radikal facklig politik. Den slog igenom i ett stort antal frågor, och bland dem var makt- och ägandefrågorna inom näringslivet de viktigaste, vilket bland annat resulterade i en rad olika arbetsrättsliga förslag om ökat medbestämmande i arbetslivet och förslag om löntagarfonder.[29]

Mot bakgrund av att många förhandlingar om annat än lönefrågor kärvat och resulterat i ett ökat missnöje inom den fackliga rörelsen mot bristen på medbestämmande och inflytande inom näringslivet genomförde socialdemokraterna, med fackföreningsrörelsen som en initierande och pådrivande kraft, en offensiv på arbetsmarknadslagstiftningens område under 1970-talet. Denna lagstiftningsoffensiv innebar en ny kursändring jämfört med den samarbetspolitik och frivilliga avtalspolitik som dominerat på det arbetsmarknadspolitiska området under de tre föregående decennierna. En följd blev också att det samordnade centraliserade förhandlingssystemet successivt föll samman i takt med ökad inflation, tillbakapressad ekonomisk tillväxt och ökade motsättningar på arbetsmarknaden och i samhället som helhet. Parternas intressen för enighet och samordning försvagades alltmer. Under 1980- och 1990-talen förstärktes dessa tendenser till uppluckring av den samarbetsmodell och förhandlingsordning som den svenska modellen representerade, samtidigt som också konflikten och splittringen mellan arbetarrörelsens fackliga och politiska

---

[28] Johansson & Magnusson, 1998, s 17-23, 43-58, 77-99; Per Tullberg & Kjell Östberg (red.), *Den svenska modellen*, Lund, 1994, s 5 f; Bo Stråth, *Mellan två fonder. LO och den svenska modellen*, Stockholm, 1998, s 18-24 menar att den svenska modellens tillkomst och formande inte var så ändamålsenlig och medveten som den socialdemokratiska självbilden och historieskrivningen ger sken av.

[29] Johansson & Magnusson, 1998, s 136 ff, 173 ff; Lars Olsson & Lars Ekdahl, *Klass i rörelse. Arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Stockholm, 2002, s 119-141.

gren periodvis blev allt djupare, framför allt beroende på skilda uppfattningar i synen på den ekonomiska politiken och välfärdsstaten. De skilda uppfattningarna mellan fack och parti manifesterades bland annat genom LO:s missnöje med kursförändringen i SAP:s ekonomiska politik under 1980-talet som gick under benämningen ”den tredje vägens politik”. Den innehöll mer marknadsliberala inslag av sänkta skatter, ökad privat kapitalbildning och minskade statliga ingrepp i ekonomi och industri. LO ansåg också att inflationsbekämpningen fick för stort utrymme i SAP:s politik på bekostnad av tidigare målsättningar om full sysselsättning med konsekvenser av ökad arbetslöshet bland löntagare inom LO-kollektivet. LO:s kritik riktades också mot nedskärningar och privatiseringar i den offentliga sektorn och de sociala trygghetssystemen som också blivit kännbara för LO-förbundens medlemmar.[30] Mot bakgrund av denna beskrivning av LO som organisationskomplex och aktör i den svenska modellen ska jag nu diskutera och förhålla mig till den tidigare forskning som behandlat fackföreningsrörelsens förhållningssätt till invandring, invandrare och etniska relationer.

Forskningsläge

En översikt av ett forskningsläge kan utformas på olika sätt beroende på hur det avgränsas. Det kan handla om att redovisa forskning som behandlar samma ämnesområde som den egna undersökningen, men även forskning med likartade teoretiska utgångspunkter. Här avgränsas forskningsläget primärt till det förra. Viktiga teoretiska begrepp och perspektiv som hämtats från tidigare forskning, såväl internationell som svensk, har istället behandlats i inledningen och kommer ytterligare att presenteras i teorikapitlet för att fastställa positionering och klargöra viktiga analytiska begrepp för avhandlingen. I det följande beskrivs och analyseras för denna avhandling relevant forskning om i huvudsak den svenska fackföreningsrörelsens förhållningssätt till invandring, invandrade arbetare och etnicitet, med särskilt fokus på efterkrigsperioden. Avslutningsvis görs också en europeisk utblick och jag lyfter fram några exempel på forskning om hur fackföreningsrörelsen i fyra andra europeiska länder har förhållit sig till dessa frågor. Dialogen med den europeiska forskningen på området är relevant eftersom den möjliggör en diskussion i avhandlingens slutkapitel om svenska LO:s linje på detta politikområde i relation till hur fackföreningsrörelsen i andra europeiska länder har agerat.

Trots att den svenska historiska arbetslivsforskningen uppvisar variation och bredd både vad det gäller perspektiv och undersökningsområden är det slående hur frågor om fackföreningsrörelsens förhållande till in-

[30] Johansson & Magnusson, 1998, s 159 ff, 248-299, 300 ff; Olsson & Ekdahl, 2002, s 130-141, 143-169.

vandring och etniska relationer – i varje fall tidigare – fört en undanskymd tillvaro inom svensk historisk forskning.

Avsaknaden av historisk forskning kring det beskrivna problemkomplexet framstår som allra tydligast just för efterkrigstiden, det vill säga från 1945 och framåt, då Sverige definitivt förändrades från ett emigrationsland till ett immigrationsland. Det är därför symtomatiskt att fackföreningsrörelsens syn på invandringen och det multikulturella samhället negligeras helt och hållet i det stora forskningsprojektet, Svensk fackföreningsrörelse efter andra världskriget (SFEAV), som undersökte LO:s roll i samhällsutvecklingen under efterkrigstiden inför LO:s hundraårsjubileum 1998.[31] Den stora avsaknaden av historisk forskning kring just den fackliga efterkrigstida synen på invandring och etniska relationer framgår också i Lars Berggrens försök att dra upp riktlinjerna för en arbetarhistorisk syntes, samt i en av Vetenskapsrådets forskningsöversikter över svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser.[32] Det bör dock tilläggas att det inom den svenska historiska arbetslivsforskningen i skrivande stund (2008) pågår ett antal forskningsprojekt som ur olika perspektiv och på olika analysnivåer studerar arbetskraftsinvandringen och olika arbetsmarknadsaktörers relation och inställning till densamma. Jag kommer att uppmärksamma dessa pågående projekt i min forskningsgenomgång även om det inte finns några publikationer att hänvisa till för några av projekten som ännu befinner sig i sin linda.

I det följande kommer jag att diskutera den forskning som står till förfogande inom historievetenskapen och inom andra vetenskapliga discipliner. Jag har valt att disponera genomgången av forskningsläget efter fem teman; fackföreningsrörelsens syn på invandrad arbetskraft före efterkrigsperioden, fackföreningsföreningsrörelsens invandringspolitik under efterkrigsperioden, fackföreningsrörelsens invandrarpolitik under efterkrigsperioden, etnisk underordning inom fackföreningsrörelsen samt olika nationella fackliga vägar. Några studier överlappar och återkommer under fler än ett tema.

Fackföreningsrörelsens syn på invandrad arbetskraft före efterkrigsperioden

Den svenska historievetenskapliga forskning som behandlat arbetarrörelsens förhållande till invandring och etniska relationer har främst belyst en äldre tidsperiod än efterkrigsperioden. Dessa studier har framför allt berört arbetarrörelsens inställning till invandringen av utländsk arbetskraft

---

[31] Något som i efterhand också framhållits av Klas Åmark i, ”Arbete, arbetarrörelse och arbetarkultur. Skandinavisk historisk forskning.”, i *Arbetarhistoria* 2002:3-4, s 10. Åmark var medlem i SFEAV- projektet.

[32] Lars Berggren, ”Går det att skriva arbetarhistoriska syntheser?”, i *Historisk Tidskrift* 2003:2, s 192 f; *Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser – en kartläggning av forskningen under perioden 1990-2003 utförd av Vetenskapsrådet på regeringens uppdrag*, Stockholm, 2003, s 175.

och synen på andra etniska och nationella grupper. För denna undersökning har dessa studier varit viktiga som bakgrundslitteratur i skisserandet av arbetarrörelsens politik i invandrings- och flyktingfrågor från 1900-talets början fram till efterkrigsperioden.

Statsvetaren Tomas Hammar behandlar i sin avhandling *Sverige åt svenskarna. Invandringspolitik, utlänningskontroll och asylrätt 1900-1930* den omtalade så kallade ”galizierimporten”. Den rörde värvningen av lågbetald arbetskraft från provinsen Galizien, i gränslandet mellan Österrike, Polen och Ukraina, som säsongsarbetare till Skåne under 1900-talets första årtionde. Hammar visar hur det unga Lantarbetareförbundet och den övriga skånska arbetarrörelsen uppfattade ”galizierimporten” som ett sabotage mot de fackliga strävandena, och hur den ledde till hårda arbetskonflikter. Hammar beskriver hur arbetarrörelsens motstånd mot invandring och deras agitation mot arbetskraftsrekryteringen var baserad på sammanvävda klasskamps- och nationella argument. De utländska arbetarna beskrevs som ”lägre stående folk” av strejkbrytare och lönenedpressare helt i händerna på skrupelfria godsägare som beskrevs som ”fosterlandsförrädare”. Principiellt viktigt inför den fortsatta undersökningen är Hammars påpekande att dessa erfarenheter av strejkbryteri satte spår ”som länge skulle leva kvar inom arbetarrörelsen” och påverkade dess inställning till invandring och invandrade arbetare överhuvudtaget.[33]

Historikern Lars Olsson har i två uppsatser också behandlat importen av galiziska säsongsarbetare till Skåne före första världskriget. I framför allt den första uppsatsen ifrågasätter Olsson Hammars slutsatser om ett definitivt samband mellan galizierimporten och lantarbetarnas organisering och bilden av galizierna som strejkbrytare och lönenedpressare. Han visar att de galiziska arbetarnas roll som strejkbrytare inte var större än infödda strejkbrytares, och att många galizier själva strejkade och organiserade sig fackligt sedan de upplysts om lantarbetarnas strejk och eftersom de ansåg sig lurade på arbetsvillkoren.[34]

Med inspiration från postkoloniala studier om ”vithetens” betydelse undersöker historikern Håkan Blomqvist i sin avhandling *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen* hur föreställningar om skillnader mellan raser, civilisationer och nationella egenarter uttrycktes jämsides med idéer om arbetarinternationalismen i den svenska socialistiska agitationen från 1850-talet till slutet av 1920-talet. Idélinjer om ”socialistisk vithet” förstår Blomqvist först och främst inte som identiteter baserade på hudfärg, utan snarare som etnocentriska idéer om europeisk civilisatorisk och nationell överlägsenhet, där ”ras” och etnicitet ingick

---

[33] Hammar, 1964, s 32-50 (citat s 49).

[34] Lars Olsson, ”Skånska godsägare och galiziska roepigor. Kapitalism, betodling och arbetarimport före första världskriget”, i *Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén*, Lund, 1987, s 263 ff; Lars Olsson, ”Det var bara galizier i Kaolinen…” Om arbetskraftsimport och etnisk arbetsdelning vid Ifö kaolinbruk i Bromölla i början av 1900-talet”, i Lars Olsson & Sune Åkerman (red.), *Hembygden och världen. Festskrift till Ulf Beijbom*, Växjö, 2002, s 275 ff.

som viktiga element kombinerade med socialistiska klass- och socialiseringstankar.[35]

Till skillnad från Christer Strahl, som tidigare betonat den svenska socialdemokratins ”interna” form av nationalism för att uppnå demokratiska rättigheter och sociala reformer, visar Blomqvist hur den socialistiska nationalismen jämte dess ”interna” sida kunde få ”externa” implikationer i förhållande till andra folk och kulturer. De ”externa” implikationerna vändes särskilt mot slaver och mot judisk och rysk kultur, som betraktades som ”annorlunda” och ”lägre stående”.[36] Blomqvist visar också att när nazismen på 1920- och 1930-talet erövrade de mest radikala temana i den socialistiska vitheten var idékombinationer om ”judiskt hot” och ”rasrenhet” å ena sidan och försvar för demokrati och jämlikhet å den andra inte längre möjliga att bruka i den socialdemokratiska offentligheten. Däremot menar Blomqvist att vithetens etnocentriska idéer förblev ett centralt ideologiskt arv med stor betydelse för folkhemsprojektets nationella ideologi och för den restriktiva invandrings- och flyktingpolitiken under 1930-talet.[37]

Blomqvists resonemang om den socialistiska nationalismens såväl ”interna” som ”externa” implikationer har varit en viktig inspirationskälla för denna undersökning. Det visar på nationalismens och socialismens väldigt komplexa natur och på hur nationalismens positivt inkluderande drag allt som oftast också har en motsatt exkluderande sida med etnocentriska implikationer. Hans sätt att betrakta vitheten som ett etnocentriskt idéarv som bidragit till ”’det slutna folkhemmets’[38] svårigheter att hantera frågor kring arbetskraftsinvandring, flyktingamnesti, integration och mångetniskhet” vill jag dock problematisera inför den fortsatta undersökningen.[39] Istället för att se vithet och etnocentrism som idéarv vill jag se det etniska skillnadsskapandet som en konstruerad och föränderlig maktrelationell process, där konstruerandet anpassas till föränderliga historiska kontexter.[40]

Lars Olssons bok *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget* visar att den svenska flyktingpolitiken under andra världskrigets slutskede och direkt efter kriget hade klara inslag av arbetsmarknadspolitik. Arbetskraftsbristen inom jord-

---

[35] Håkan Blomqvist, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm, 2006a, s 22 ff, 35 ff.

[36] Blomqvist, s 2006a, s 24 ff, 54, 191 ff, 303 ff, 376 ff; Jfr Christer Strahl, *Nationalism & Socialism – fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890-1914*, Lund, 1983, s 48 f, 139 f.

[37] Blomqvist, 2006a, s 382 f.

[38] Formuleringen “det slutna folkhemmet” har Blomqvist lånat från Ingmars Lindbergs och Magnus Dahlstedts (red.), *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, 2002.

[39] Blomqvist, 2006, s 28 ff, 25 (citat); För fler exempel på etniskt skillnadsskapande, se Michael McEachrane & Louis Faye (red.), *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*, Stockholm, 2001; Lindberg & Dahlstedt (red.), 2002; de los Reyes, Molina & Mulinari (red.), 2002.

[40] Jfr Alex Motturi, *Etnotism. En essä om mångkultur, tystnad och begäret efter mening*, Göteborg, 2007, s 23 ff för ett inspirerande perspektiv om etniskt skillnadsskapande.

bruket och flyktingarnas utsatthet bidrog till en snabb utslussning i jordbruksarbetet, särskilt som arbetskraftsreserv inom sockerbetsodlingen i södra Sverige men även inom andra sektorer av arbetsmarknaden, till exempel skogsbruk och textilindustri. Kvinnor kunde också hänvisas till hembiträdesjobb oavsett utbildning eller tidigare erfarenheter. Flyktingarna betraktades i första hand som reservarbetskraft inom områden, där det var svårt att rekrytera infödda arbetare, det vill säga till lågavlönade och okvalificerade arbeten som infödda arbetare och arbeterskor sökte sig ifrån.[41] Denna tudelning i praktiken av arbetskraften verkar inte ha uppmärksammats av eller engagerat det berörda fackförbundet, Lantarbetareförbundet. De enda krav förbundet framförde var att svenskfödd arbetskraft inte fick utkonkurreras och att flyktingarna skulle betalas full lön. Utöver detta var inte flyktingarna och deras arbetsvillkor något som uppmärksammades på den fackliga agendan.[42] Olssons studie slutar 1945, och han undersöker därför inte flyktingarnas möte med de fackliga organisationerna eller med det svenska arbets- och samhällslivet under efterkrigstidens fortsatta förlopp.

Historikern Björn Horgby har i sin undersökning *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890-1960* precis som titeln åsyftar behandlat främlingsfientlighetens roll hos arbetarklassen i Norrköping. Utifrån en hemställan från Textilarbetareförbundets avd. 1 i september 1945 om att de baltiska flyktingarna borde utvisas ur landet vill han analysera främlingsfientligheten som en slags brytpunkt mellan skötsamhet och egensinne inom arbetarkulturen. Han använder sig av distinktionen mellan diskurs och mentalitet för att särskilja de bägge kognitiva ramarna (skötsamhet respektive egensinne) för inställningen till invandring och de invandrade arbetarna. Horgby betonar skillnaden mellan olika fackliga nivåer i inställning till invandring och de invandrade arbetarna. En av hans huvudteser är att närheten till vardagen och arbetsgolvet tenderade att skapa en mer negativ hållning bland infödda arbetare till invandrade arbetare. Den främlingsfientliga mentaliteten fick ett övertag över den skötsamma diskursen, medan däremot avstånd och strategiskt/principiell position tenderade att medföra en mer positiv inställning, där den skötsamma diskursen istället kunde trycka undan den främlingsfientliga mentaliteten.[43]

Horgbys studie har varit en inspirationskälla för min studie, bland annat för att den ger viktiga insikter om hur invandrade arbetare vid uppfattade sociala och kulturella hot konstruerats som ”de andra” genom etniska kategoriseringar. Detta har skett genom processer av positiv självidentifikation inom ”vi”-gruppen, där den gemensamma identiteten och tradi-

---

[41] Lars Olsson, *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget*, Malmö, 1995, s 57 f, 150, 161.

[42] Olsson, 1995, s 78 f.

[43] Björn Horgby, *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890-1960*, Stockholm, 1996, s 9 ff, 25 f, 40 ff, 60 ff, 162 ff.

tionerna lyfts fram parallellt med avgränsning mot ”de andra” genom stereotypiseringar och förminskningsstrategier.[44] Dock framför Horgby i sin empiri exempel som inte nödvändigtvis måste tolkas som uttryck för en främlingsfientlighet i arbetarkulturen, till exempel hur balterna vägrade att organisera sig fackligt och bröt mot arbetarkollektivets moraliska koder genom att spräcka ackorden.[45] Därför kanske utvisningskravet mot balterna lika mycket handlade om de infödda arbetarnas strävan att hävda den fackliga organisationsgraden, ackordsprisernas nivå och kontrollen av arbetsprocessen.[46] Den ena tolkningen behöver i och för sig inte nödvändigtvis utesluta den andra. Jag övertygas dock inte heller helt och fullt av hans tydliga åtskillnad mellan de fackliga nivåerna, att den centrala nivån styrs av en skötsamhetsdiskurs och att den främlingsfientliga mentaliteten är starkare på lokal nivå.

Fackföreningsrörelsens invandringspolitik under efterkrigsperioden

Ett antal forskare från olika vetenskapliga discipliner har undersökt den fackliga rörelsens inställning i immigrationsfrågorna under efterkrigstiden, och kännetecknande för den forskningen är att den främst fokuserat på den fackliga inställningen i *invandringspolitiken* under 1940-, 1950- och 1960-talen. Denna tidigare forskning kommer jag att föra en kritisk dialog med i framför allt de empiriska kapitlen 4 och 6, när jag diskuterar LO:s invandringspolitik och dess relation till invandrarpolitiken.

Två pionjärer på området var rättssociologen Joachim Nelhans med avhandlingen *Utlänningen på arbetsmarknaden* och historikern Gunhild Kyle med boken *Gästarbeterska i manssamhället*. Nelhans studerar primärt den svenska invandringspolitikens tillkomst och utveckling samt i viss mån fackföreningsrörelsens inställning till arbetskraftsinvandringen. I Kyles bok studeras i ett kapitel den fackliga inställningen till frågan om infödda kvinnor kontra invandrare för att lösa den stora efterfrågan på arbetskraft i den expanderande efterkrigstida svenska ekonomin. Två ytterligare studier som berört arbetskraftsinvandringen under tidig efterkrigstid och den fackliga inställningen till densamma är Arne Järtelius bok *Drömmen om Sverige. Italienare i Västerås 1947-1987*, i Järtelius fall dock relativt översiktligt, och ekonomhistorikern Rudolf Tempsch i avhandlingen *Från Centraleuropa till folkhemmet. Den sudettyska invandringen till Sverige 1938-1955*.

---

[44] Horgby, s 44 ff, 163 ff.

[45] Horgby, 1996, s 9 ff, 25 ff, 121.

[46] Jfr problematiseringen av Horgbys tolkning i Olsson, 2003, s 20 och Johan Svanberg, ”Estländska flyktingar och industriarbete i Olofström. Metallindustriarbetareförbundet avd. 106, Svenska Stålpressnings AB och den invandrade arbetskraften 1945-1952” i Lars Olsson (red.), *Invandring, invandrare och etniska relationer i Sverige 1945-2005. Årsbok från forskningsmiljön AMER vid Växjö universitet*, Växjö, 2005a, s 12.

Nelhans, Kyle, Järtelius och Tempsch visar hur parterna på arbetsmarknaden alltsedan de första efterkrigsåren hade delvis olika syn på arbetskraftsinvandringen. Arbetsgivarsidan var förespråkare för en liberal syn på invandringen, medan de fackliga organisationernas inställning var mer varierande och oftast betydligt mer återhållsam. I synnerhet Metall, som alla fyra i viss mån studerar, var under åren precis efter kriget emot att tillgodose den stora efterfrågan på arbetskraft med hjälp av invandring och var inledningsvis tveksamt inställda till de första arbetskraftsavtalen med Italien och Ungern 1947 och med de brittiska och amerikanska ockupationsmakterna i Österrike angående rekryteringen av sudettyska arbetare 1947-1948. Metall ville lösa ”efterfrågeöverskottet” med inhemska resurser, inte minst gifta kvinnor och ”partiellt arbetsföra” som var samtidens benämning på funktionshindrade personer av olika slag. I motsats till SAF var LO inledningsvis också principiellt tveksamt till arbetskraftsinvandring.[47]

Men enligt både Järtelius och Tempsch ansåg LO i samstämmighet med SAF vid den här tidpunkten att en viss begränsad arbetskraftsinvandring var snabbaste sättet att tillföra arbetskraft och främja den industriella expansionen.[48] Järtelius menar att Metall efter påtryckningar från regeringen och LO accepterade arbetskraftsinvandringen mot löfte att den aktuella fackliga organisationen skulle konsulteras i frågor gällande invandringen.[49] I direkt polemik med Nelhans uppfattning att fackförbunden var ”kallsinniga” till 1947 års arbetskraftsavtal menar Tempsch att fackföreningsrörelsen i jämförelse med SAF var mer restriktiv till arbetskraftsinvandring men att det ändå rådde samstämmighet mellan parterna om en viss begränsad rekrytering av arbetskraft utomlands.[50]

Nelhans, Järtelius och Tempsch framhåller samtliga att fackföreningsrörelsen blev en inflytelserik aktör som agerade aktivt för att påverka villkoren runt invandringen under hela arbetskraftsinvandringsperioden.[51] Speciellt Nelhans visar dessutom hur de fackliga organisationerna fungerade som remissinstans och till- respektive avstyrkte från fall till fall företagsledningars ansökningar om arbetstillstånd vid kollektiva rekryteringar av utländsk arbetskraft och vid individuella ansökningar. Han visar också att den fackliga rörelsen krävde att invandrade arbetare skulle ha samma löne- och anställningsvillkor som infödda arbetare samt att de skulle organisera sig fackligt.[52] Däremot har varken Nelhans, Järtelius eller Tempsch berört om och hur könsarbetsdelningen och rådande genusnor-

---

[47] Joachim Nelhans, *Utlänningen på arbetsmarknaden*, Lund, 1973, s 138 ff; Kyle, 1979, s 199 f; Arne Järtelius, *Drömmen om Sverige. Italienare i Västerås 1947-1987*, Västerås, 1987, s 31 ff; Rudolf Tempsch, *Från Centraleuropa till folkhemmet. Den sudettyska invandringen till Sverige 1938-1955*, Göteborg, 1997, s 219, 223 ff.

[48] Järtelius, 1987, s 31 ff; Tempsch, 1997, s 155 ff.

[49] Järtelius, 1987, s 32.

[50] Tempsch, 1997, s 155 ff; Jfr Nelhans, 1973, s 139 f.

[51] Nelhans, 1973, 139 f, 192; Järtelius, 1987, s 31 ff; Tempsch, 1997, s 155-164, 223 ff.

[52] Nelhans, 1973 s 140 ff, 173, 185 ff.

mer om manliga och kvinnliga ansvarsområden påverkade den fackliga argumenteringen kring arbetskraftsinvandring.

Denna tematik har dock behandlats av ett antal forskare. Gunhild Kyle betonar att det var LO:s passivitet ifråga om att underlätta gifta kvinnors deltagande på arbetsmarknaden under 1950-talet som tog udden av LO:s och Metalls tidigare principiellt tveksamma inställning till invandringen, vid en tidpunkt av fortsatt högkonjunktur och ytterligare tilltagande efterfrågan på arbetskraft. Men under 1960-talet tog LO, enligt Kyle, däremot en tydligare ställning för inhemska arbetskraftsresurser framför invandring. Kyle framhåller dock att det främst var tillväxtfrämjande och ekonomiska överväganden snarare än jämställdhetssträvanden som bidrog till att LO prioriterade arbetsmarknadsintegration av inhemska resurser, speciellt gifta kvinnor, framför invandring.[53]

Den fackliga inställningen till frågan om infödda kvinnor eller invandrare har även behandlats av historikerna Yvonne Hirdman i boken *Med kluven tunga. LO och genusordningen* och Zeki Yalcin i uppsatsen ”Arbetskraftsinvandrare eller kvinnor? Om LO och bristen på arbetskraft under tidig efterkrigstid”. Bägge två har visat att LO:s ståndpunkt om ett bättre nyttjande av inhemska arbetskraftsresurser, särskilt gifta kvinnor, istället för arbetskraftsinvandring inte alltid var så glasklar som LO-retoriken gav sken av.[54]

Yalcin undersöker i ett pågående avhandlingsprojekt i historia vid Örebro universitet ”Landsorganisationens invandrar- och invandringspolitiska policy från 1947 till 1997”. Han ställer frågan ”hur denna intresseorganisation handlat i mötet med invandrarnas inträde och hur man har försökt integrera invandrarna i den fackliga kulturen”.[55] I uppsatsen ”Vi vill inte ta över… vi vill vara med - Om facket, invandrarna och demokratin” utgår Yalcin från nätverket *Fackligt aktiva invandrare (FAI)* och i uppsatsen framgår att han, precis som jag, undersöker LO:s invandrar- och invandringspolitik.[56]

LO:s syn på kvinnor som arbetare var som Hirdman visar kluven och motsägelsefull, framför allt förespråkade många inom LO rationalisering och effektivare nyttjande av den arbetskraft som redan fanns på arbetsmarknaden (infödda män) framför att ny arbetskraft i form av infödda kvinnor och invandrare av båda könen tillfördes. Inom manligt dominerade förbund fanns det fortfarande under 1960-talet falanger som betraktade lönearbetet som en manlig sfär, medan gifta kvinnor skulle ansvara för barn och hushållsarbete. Men det fanns också de som var mer positivt

---

[53] Kyle, 1979, s 212 ff.

[54] Yvonne Hirdman, *Med kluven tunga. LO och genusordningen*, Stockholm, 1998; Zeki Yalcin, ”Arbetskraftsinvandrare eller kvinnor? Om LO och bristen på arbetskraft under tidig efterkrigstid”, i Victor Lundberg (red.), *Arbetarhistoria i brytningstid. Landskrona i maj 2005*, Malmö, 2007.

[55] Citerat från en kort presentation av Yalcins avhandlingsprojekt på http://www.oru.se/Humanistiska institutionen/Personal/Zeki Yalcin, 2008-01-21.

[56] Zeki Yalcin, ”Vi vill inte ta över…vi vill vara med – Om facket, invandrarna och demokratin”, i Mats Ekström (red.), *Om demokratins villkor II*, Örebro, 2006.

inställda till en ökad arbetsmarknadsintegration av kvinnor. Det var dock en fortsatt stark norm inom LO under 1960-talet, menar Hirdman, att kvinnor under inga omständigheter fick hota manliga arbetares position på arbetsmarknaden.[57] Mot bakgrund av 1960-talets samhällskontext, då arbetskraften upplevdes som en bristvara, reser Hirdman följande högst relevanta fråga gällande den fackliga inställningen i valet mellan infödda kvinnor eller (manliga) arbetskraftsinvandrare: ”Var inte detta att dra fram ’kvinnor’ (och äldre och handikappade) som om det vore ett reellt alternativ, ett sätt att bevara bristen?”[58]

Tolkningen om att LO argumenterade för infödda kvinnors och ”partiellt arbetsföras” arbetsmarknadsintegration istället för invandring för att ”fördröja lösningen på arbetskraftsbristen” drivs även av Zeki Yalcin.[59] Han menar vidare att ”i diskussionerna kring hur arbetskraftsbristen skulle lösas under tidig efterkrigstid, valde LO egentligen inte någon grupp, inte ens kvinnorna”. Denna slutsats hävdar han att han bygger ”dels på LO:s restriktiva inställning till invandringen, som ytterst handlade om att uppnå full sysselsättning och driva igenom strukturomvandlingar i enlighet med Rehn-Meidner modellen, dels på LO:s motsägelsefulla agerande för kvinnors inträde på arbetsmarknaden”.[60] Hirdmans och Yalcins liknande slutsatser om att LO:s val av infödda kvinnor framför invandring utgick från infödda manliga arbetares intressen av att reglera utbudet av arbetskraft i syfte att begränsa konkurrensen och upprätthålla sina starka positioner på arbetsmarknaden är säkert riktig i flera avseenden.[61] Men frågan är om inte bilden var mer komplicerad än så? Kyle har ju tidigare framhållit att det även fanns röster inom LO som arbetskraftsargumentet bet på, och som i hög grad delade arbetsgivares och ekonomers analys om att det rådde arbetskraftsbrist och att landet hade behov av mer arbetskraft för att kunna främja den ekonomiska tillväxten.[62] Det finns därför anledning att återkomma till dessa frågor i kapitlen 4, 5 och 6 för att tydligare visa hur LO argumenterade kring dessa frågor i sitt historiska sammanhang.

Ett antal forskare har studerat den process under 1960-talet, när den fackliga rörelsen med stöd av AMS började ställa krav på en reglerad utomnordisk invandring, vilket också infördes 1967. Den sedan tidigare fria nordiska invandringen berördes inte av denna reglerade invandringspolitik mot utomnordisk invandring. Att fackföreningsrörelsen var en av de dominerande aktörerna bakom denna reglering 1967 och att den hade stort inflytande över invandringspolitiken vid denna tidpunkt har forskarna varit eniga om. Däremot har de varit mindre eniga om motiven bakom den fackliga rörelsens krav på en reglering av den utomnordiska invand-

---

[57] Hirdman, 1998, se t ex s 83 f, 186 ff.
[58] Hirdman, 1998, s 195.
[59] Yalcin, 2007, s 331.
[60] Yalcin, 2007, s 332.
[61] Hirdman, 1998, s 192, 195; Yalcin, 2007, s 327 f, 329, 331.
[62] Kyle, 1979, s 212 ff.

ringen 1967. De som dessutom har studerat LO:s roll för att den utomnordiska arbetskraftsinvandringen minskade radikalt efter 1972 har betonat olika faktorer bakom LO:s krav på stopp för den utomnordiska arbetskraftsinvandringen.

Nelhans ser de fackliga kraven på en reglering av den utomnordiska invandringen 1967 mest som ett uttryck för protektionism av infödda arbetares intresse i syfte att undvika låglönekonkurrens från invandrade arbetare.[63]

Tomas Hammar betonar i uppsatsen ”Mellan rasism och reglering. Invandringspolitikens ideologi och historia” att särskilt sociala välfärdsmotiv låg bakom LO:s krav. Det var i första hand arbetarrörelsens socialpolitiska strävanden efter jämlikhet mellan infödda och invandrare, som låg till grund för regleringen 1967 och minskningen av den utomnordiska arbetskraftsinvandringen efter 1972. Argumentationen gick, menar Hammar, ut på att om invandrarna var för många skulle de inte kunna beredas samma levnadsstandard som den infödda befolkningen.[64]

Ekonomhistorikern Christer Lundh betonar istället i uppsatsen ”Invandrarna i den svenska modellen – hot eller reserv? Fackligt program på 1960-talet” att den fackliga rörelsens hållning, med krav på reglerad utomnordisk invandring och arbetsmarknadsprövning med fackligt deltagande, syftade till ”att reglera bort vad som bedömdes som olägenheter med helt fria marknadsmekanismer”.[65] Från fackligt håll ansåg man nämligen att den fria och oreglerade invandringen äventyrade den fulla sysselsättningen, den ekonomiska strukturomvandlingen och den solidariska lönepolitiken. Dessa var viktiga målsättningar inom den svenska modellen på arbetsmarknaden.[66] Det ökade fackliga intresset för invandrarnas sociala situation och ”anpassningsfrågorna” under 1960-talet, med den uttalade målsättningen att lika förhållanden skulle råda mellan den invandrade och den infödda befolkningen, var, enligt Lundh, också en del av motivet bakom kraven på en reglerad invandring. Lundh ser därför ett ömsesidigt förhållande mellan dessa bägge fackliga målsättningar – reglerad invandring och ökade ”anpassningsåtgärder” – i syfte att ”rädda den svenska modellen” på arbetsmarknaden.[67] Lundh lyfter dessutom först och främst fram ekonomiska förklaringsfaktorer som drivkrafter bakom LO:s krav på stopp för utomeuropeisk arbetskraftsinvandring 1972. Det var minskade sysselsättningssiffror inom industrisektorn och lägre tillväxttakt i ekonomin, men även socialpolitiska välfärdsargument om hotad jämlikhet mellan infödda och invandrare, som fick LO att kräva

---

[63] Nelhans, 1973, s 173.

[64] Tomas Hammar, “Mellan rasism och reglering. Invandringspolitikens ideologi och historia”, *Arbetarhistoria* 1988:2, s 12-14.

[65] Christer Lundh, “Invandrarna i den svenska modellen – hot eller reserv? Fackligt program program på 1960-talet”, *Arbetarhistoria* 1994:2, s 34; Se också Lundh & Ohlsson, 1999, s 78 ff.

[66] Lundh, 1994, s 23 ff; Lundh & Ohlsson, 1999, s 78 ff.

[67] Lundh, 1994, s 35.

stopp för utomnordisk arbetskraftsinvandring.[68] Jag återkommer till Lundhs slutsatser när jag behandlar forskning om den fackliga invandrarpolitiken.

Sociologen Dennis Frank intar i avhandlingen *Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen* något av en mellanposition mellan Nelhans och Lundh. Hans avsnitt kring fackföreningsrörelsens roll i förändringsprocessen av den svenska invandringspolitiken 1967 bygger också relativt mycket på dessa bägge forskares tidigare studier. Frank understryker också fackföreningsrörelsens betydelse, men han inkluderar och stödjer både Nelhans och Lundhs lite skilda tolkningar i sitt resonemang om motiven bakom den fackliga rörelsens krav på en förändring av invandringspolitiken. Han betonar emellertid också AMS viktiga roll för en skärpt invandringskontroll, och han ser AMS som en mer självständig aktör i förhållande till fackföreningsrörelsen än vad tidigare forskare gjort.[69] Hans centrala, Foucaultinspirerade tes är annars att politikens omgestaltning år 1967 medförde ett byte av övervakningsstrategier från den svenska statens sida. Den yttre gränskontrollen skärptes, medan den inre kontrollen av invandrarna blev mindre rigid. Nästan samtidigt som invandringspolitiken blev mer reglerad, gavs redan invandrade arbetare en friare och starkare juridisk ställning på arbetsmarknaden.[70]

Historikern Christina Johansson har i avhandlingen *Välkomna till Sverige? Svenska migrationspolitiska diskurser under 1900-talet* studerat hur nationalstatliga diskurser var en integrerad del i de svenska migrationspolitiska diskurserna från slutet av 1960-talet till mitten av 1990-talet. I sin analys av LO:s roll för minskningen av en utomnordiska arbetskraftsinvandringen 1972 betonar hon till skillnad från tidigare forskare att LO:s krav var uttryck för ett nationalstatligt diskursivt tänkande, med olika etniska, sociala och ekonomiska aspekter och överväganden.[71] Till skillnad från Lundh och Hammar, som hon delvis kritiserar för att de inte givit samtidens diskussioner om invandrarnas kulturella bakgrund något större förklaringsvärde, betonar hon att föreställningar om etnicitet och oöverstigliga kulturella skillnader mellan vissa invandrargrupper och det svenska samhället hade betydelse för LO:s krav på stopp för utomnordisk arbetskraftsinvandring.[72] Johanssons undersökning synliggör också den nära koppling som LO sökte göra och poängtera om sambandet mellan sina krav på minskad invandring och sin socialpolitiska ambition om ökad jämlikhet mellan invandrare och infödda, som det finns anledning att återkomma till.

---

[68] Lundh, 1994, s 29, 35.

[69] Denis Frank, *Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen – en studie av invandringspolitiken i Sverige och rekryteringen av utländska arbetare 1960-1972*, 2005, s 87-94.

[70] Frank, 2005, s 95-110, 134 ff.

[71] Christina Johansson, *Välkomna till Sverige? Migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*, Malmö, 2005, s 221 ff, 240.

[72] Johansson, 2005, s 231 ff, 242.

Beträffande enskilda fackförbunds agerande för att påverka villkoren runt arbetskraftsinvandringen visar ekonomhistorikern Lars Ekdahl i en historik över Metallindustriarbetareförbundet för perioden 1957-1981 på Metalls inflytelserika och aktiva roll som remissinstans. Metall strävade efter att kontrollera utbudet av arbetskraft på det egna organisationsområdet och vägde olika företags ansökningar om att rekrytera arbetskraft från utomnordiska länder gentemot det allmänna sysselsättnings- och konjunkturläget inom den egna branschen. Ekdahl visar även hur Metalls ställningstaganden i frågor relaterade till arbetskraftsinvandringen kopplades och bedömdes i relation till löneutvecklingen, arbetsmiljön och arbetsförhållandena för olika grupper av förbundets medlemmar. Vägledande principer för Metalls agerande på området var att så långt som möjligt söka mobilisera inhemska arbetskraftsresurser framför invandring, samt begränsa invandringen av arbetskraft till i första hand yrkesutbildade arbetare. Samtidigt skulle den i sin tur söka inskränkas i möjligaste mån genom en ökad satsning på den inhemska yrkesutbildningen. Metall betonade dessutom ofta arbetskraftsinvandringens fördelar för den ekonomiska tillväxten och tillstyrkte i stor utsträckning enskilda företags ansökningar om att få rekrytera arbetskraft och arbetstillståndsansökningar utifrån sammanfallande intressen med arbetsgivarsidan om att hålla produktionen och sysselsättningen uppe när inhemska arbetskraftsresurser inte fanns att tillgå.[73] Ekdahls studie kring Metalls ställningstaganden gällande invandringen är viktig att relatera till min undersökning om LO:s politik. Hur förhöll sig Metalls och det samlade LO:s argument och agerande i dessa frågor till varandra? Denna fråga finns det anledning att komma tillbaka till i den empiriska analysen.

När det gäller enskilda fackförbunds agerande på den lokala nivån exemplifierar historikern Johan Svanberg i boken *Minnen av migrationen. Arbetskraftsinvandring från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970* hur den lokala Metallklubben i Växjö och Metallindustriarbetareförbundet centralt genom remissinstansfunktionen hade en stark ställning och utövande ett nästintill totalt inflytande över arbetsmarknadsmyndigheterna när Fläktfabriken i olika omgångar ansökte om kollektiv rekrytering av yrkesarbetare från Jugoslavien.[74]

Johan Svanberg undersöker också i ett pågående avhandlingsarbete i historia vid Växjö universitet invandringen av estniska flyktingar och arbetskraftsmigranter till Svenska Stålpressnings AB i Olofström 1945-1952. Svanberg analyserar utifrån ett historiematerialistiskt perspektiv denna invandring ”som en del i relationen mellan arbete och kapital” och ”hur invandringen påverkade och påverkades av styrkeförhållandet mel-

[73] Lars Ekdahl, ”Metall i politiken 1957-1981”, opublicerat manus till Metalls förbundshistorik 1957-1981, under utgivning 2008, s 16 f, 37 ff, 70-80, 127 f.

[74] Johan Svanberg, *Minnen av migrationen. Arbetskraftsinvandring från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970*, Växjö, 2005b, s 64 ff.

lan arbetsmarknadens parter".[75] Svanberg åskådliggör hur den lokala Metallavdelningen i Olofström inledningsvis var restriktiv och avstyrkte företagets ansökningar till arbetskraftsmyndigheterna om att rekrytera arbetskraft utomlands med motiveringen att företagets svårigheter att rekrytera arbetskraft i närområdet och inom landets gränser berodde på de ur facklig synvinkel företagsinterna bristerna beträffande lönenivåer och arbetsmiljön. Under 1950-talets inledande år tillstyrkte dock Metallavdelningen företagets ansökningar till AMS som därefter tilldelade SSAB rekryteringskvoter om sammanlagt ett drygt hundratal ester från flyktingläger i Västtyskland. Svanberg sätter den lokala fackavdelningens förändrade inställning till arbetskraftsrekryteringarna i samband med dels en ökad facklig förståelse för SSAB:s utsatta läge som underleverantör och dithörande fackliga strävanden att värna arbetstillfällena samt dels ett mer upptinat förhållande mellan parterna mot bakgrund av "den kringgärdande välfärdskapitalismen och den så kallade Saltsjöbadsandan" på den nationella nivån.[76]

I likhet med Johan Svanbergs studie kring Olofström genomför Lena Hallberg i ett pågående avhandlingsprojekt i historia vid Örebro universitet en lokalhistorisk undersökning kring mottagandet av invandrade arbetare på Bolinder-Munktell i Eskilstuna från slutet av 1940-talet fram till 1970. Även Hallberg fokuserar det relationella förhållandet mellan företaget och den lokala fackföreningen i frågor som rörde mottagandet av de invandrade arbetare som anlände till Eskilstuna och som anställdes på Bolinder-Munktell.[77] Dessutom genomför Gunnel Holmér i ett licentiatavhandlingsprojekt i historia vid Växjö universitet en lokalhistorisk undersökning av arbetskraftsinvandringen till Kosta glasbruk från slutet av andra världskriget till 1970 och studerar mottagandet och arbetsvillkoren vid bruket för de invandrare arbetarna.[78]

I Svanbergs, Hallbergs och Holmérs lokalhistoriska undersökningar finns således ett relationellt perspektiv, och både företagens och de lokala fackliga organisationernas agerande kring arbetskraftsinvandringen studeras. Arbetsgivarsidans intresseorganisationer och dess inställning till arbetskraftsinvandringen är annars ett relativt outforskat område. Joacim Waara, doktorand i ekonomisk-historia vid Göteborgs universitet, ämnar i ett pågående avhandlingsprojekt undersöka LO:s motpart, Svenska Ar-

---

[75] Johan Svanberg, *Arbetets etniska dimensioner. Flyktingar och arbetskraftsmigranter från Estland vid Svenska Stålpressnings AB i Olofström 1945-1952*, opublicerad licentiatavhandling i historia, Växjö, 2007, s 10 (citat); Se även Johan Svanberg, "Estländare i Olofström. En flyktinggrupps möte med det svenska industriarbetet efter andra världskriget", *Arbetarhistoria* 2006:2-3, s 56-60.

[76] Svanberg, 2007, s 233 f (citat s 234).

[77] Lena Hallberg, "Företagsledningen, fackklubben och invandrarna på Bolinder-Munktell", opublicerad uppsats till Svenska Historikermötet 2008.

[78] Gunnel Holmér, "Invandrare på Kosta glasbruk. Forskningslägen och utgångspunkter", opublicerad avhandlings PM, Växjö, 2006.

betsgivareföreningens (SAF) inställning rörande arbetskraftsinvandringen 1946-1972.[79]

Den genomgångna forskningen om fackföreningsrörelsens inställning till invandringen under efterkrigstiden kännetecknas främst av dess tydliga fokusering på det fackliga inflytandet över invandringspolitiken. Lundh, Hammar och Johansson, och i viss mån Frank, har dock även visat hur fackföreningsrörelsens krav på en reglering eller begränsning av den utomnordiska invandringen ofta motiverades med hänvisning till att en oreglerad invandring riskerade skapa ökad ojämlikhet mellan invandrare och den infödda befolkningen. De har därigenom pekat på kopplingen mellan invandringspolitiken och invandrarpolitiken. Jag delar också Christina Johanssons uppfattning om att merparten av den tidigare forskningen negligerat samtidens nationella tänkande och förställningar kring etnicitet och kulturella skillnader som betydelsefulla faktorer för LO:s krav på reglerad utomnordisk invandring.

Fackföreningsrörelsens invandrarpolitik under efterkrigsperioden

I det följande övergår jag till att diskutera den forskning som handlat om fackföreningsrörelsens invandrarpolitik. Det är särskilt inom det invandrarpolitiska området, som det bedrivits väldigt lite forskning; på såväl central som lokal facklig nivå.

Tomas Hammar fastslår helt kort att fackföreningsrörelsen inte bara krävt reglering och begränsning av invandringen, utan också krävt bättre skydd och utökade rättigheter för invandrare. Invandrare skulle ha samma löne- och arbetsvillkor och samma sociala trygghet som den infödda delen av befolkningen. Han menar att det till stor del är arbetarrörelsens förtjänst att det inte infördes någon gästarbetarpolitik i Sverige, så som skedde i Västtyskland, Schweiz och Österrike.[80] Något annat nämner inte Hammar om den fackliga rörelsens invandrarpolitik eller om innehållet i politiken.

Christer Lundh har också berört hur den fackliga rörelsen vid mitten av 1960-talet började intressera sig för de invandrade arbetarnas sociala villkor i det svenska samhället. Enligt Lundh var fackföreningsrörelsen pådrivare för framväxten av den svenska invandrarpolitiken.[81] Lundh har dock bara berört problematiken övergripande i sin ambition att förklara den fackliga ståndpunkten om invandrings- och invandrarpolitiken som ”ett gemensamt paket” för att ”rädda den svenska modellen” och ”integrera invandrarna” i denna modell.[82] Någon systematisk analys över den

[79] Joacim Waara, ”’Ungt och friskt blod – ett fungibelt tillskott’. Debatten avseende arbetskraftsinvandring och arbetskraftsinvandrare i Industria 1946-1959”, opublicerad uppsats till Svenska Historikermötet 2008.
[80] Hammar, 1988, s 12.
[81] Lundh, 1994, s 32 ff.
[82] Lundh, 1994, s 34.

process, där de invandrarpolitiska idéförslagen sedan utvecklades i åtgärdsprogram och facklig politik på 1970-talet gör han inte. Hans beskrivning av den fackliga ståndpunkten om invandrings- och invandrarpolitiken, och särskilt hans tolkning av det sociala ingenjörsskapsmotiv, som han ser som avgörande för utvecklingen av invandrarpolitiken, framstår också som något idealistisk och bör problematiseras. Den utgår från fackföreningsrörelsens egen självbild om sin politik och drivkrafterna bakom densamma, och den saknar maktperspektiv på förhållandet mellan olika grupper inom fackföreningsrörelsen. Jag menar att det krävs en tydligare åtskillnad mellan politikens retoriska målsättningar och dess praktiska implementering samt en problematisering av interna maktförhållanden mellan olika grupper inom fackföreningsrörelsen baserad på kön och etnicitet.[83]

Sociologen Wuokko Knocke har också i en rad böcker och artiklar skildrat invandrade arbetares och arbeterskors relation till den fackliga rörelsen. Genom flera lokala intervjustudier, främst bland invandrade kvinnor, har hon kunnat analysera den strukturella underordning som varit kännetecknande för många invandrade arbetare när det gäller yrkespositioner och arbetsuppgifter på den svenska arbetsmarknaden. Men hon har också belyst facklig organisering och aktivitet bland invandrade arbetare, liksom intervjuade invandrade arbetares och arbeterskors syn på och uppfattningar om den svenska fackföreningsrörelsen.[84] Knocke utgår ofta från de invandrade aktörernas perspektiv i sin forskning, och tyngdpunkten ligger på dessa aktörers erfarenheter, upplevelser och situation i mötet med den svenska fackföreningsrörelsen. Hon har också, fast i mindre omfattning, utgått från det omvända perspektivet, det vill säga hur fackföreningsrörelsen agerat för och i relation till dess invandrade medlemmar.

Knocke menar att kravet på likvärdighet mellan infödda och invandrade arbetare har varit centralt för fackföreningsrörelsen. Facklig organisering var en förutsättning för att bevaka de invandrade arbetarnas intressen.[85] Knocke hävdar även i boken *Invandrare möter facket* att när organisationsgraden för vissa nationella invandrargrupper, till exempel gre-

---

[83] Se också, Jesper Johansson, ”Att anpassa till den ”normala” ordningen. Ideologi och praktik i LO:s invandrarpolitik”, i Klas-Göran Karlsson, Eva Helen Ulvros & Ulf Zander (red.), *Historieforskning på nya vägar*, Lund, 2006a, s 294 f.

[84] Wuokko Knocke, *Invandrare möter facket: Betydelsen av hemlandsbakgrund och hemvist i arbetslivet*, Stockholm, 1982; Wuokko Knocke, *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack. En studie om kvinnor från fyra länder inom Kommunal och Fabriksarbetarförbundets avtalsområde*, Stockholm, 1986; Wuokko Knocke, ”Invandrare och facklig aktivitet”, *Arbetarhistoria* 1988:2; Wuokko Knocke; ”Facket och invandrarna”, *Invandrare & minoriteter* 1996:4; Wuokko Knocke, ”Sist på dagordningen? Invandringen, den invandrade arbetskraften och facket i Sverige”, *Arbetarhistoria* 1997:2; Wuokko Knocke, ”Sweden: Insiders outside the Trade Union Mainstream”, i Rinus Penninx & Judith Roosblad (ed.) *Trade Union, Immigration and Immigrants in Europe 1960-1993. A Comparative Study of the Actions of Trade Unions in Seven West European Countries*, Amsterdam, 2000; Wuokko Knocke, “Att skapa sitt liv i Sverige. Två invandrade kvinnor berättar”, *Arbetarhistoria* 2004:4.

[85] Knocke, 1997, s 7 f.

kiska och turkiska invandrare, var lägre jämfört med infödda och andra nationella invandrargrupper under 1970-talet, berodde det i huvudsak, enligt Knocke, på att dessa grupper var överrepresenterade i vissa låglöneyrken inom städ- eller hotell- och restaurangsektorn. Inom dessa sektorer har organisationsgraden dessutom generellt varit lägre på grund av strukturella förhållanden såsom hög andel deltidsanställda, obekväma arbetstider och isolerade arbetsvillkor.[86]

Knocke har påvisat en kluven hållning hos fackföreningsrörelsen beträffande invandrarpolitikens utveckling och de invandrade medlemmarnas ställning inom rörelsen. Invandrarpolitiken har ofta avspeglat en jämlik och progressiv syn på den invandrade befolkningen och de invandrade medlemmarna, vilken tillförsäkrat dem ett visst mått av rättigheter, trygghet och skydd mot exploatering i socialt oskyddade arbeten. Men samtidigt har invandrade medlemmar varit underrepresenterade bland fackligt förtroendevalda, särskilt på nivåer och positioner där viktiga beslut fattas. Ofta oberoende av utbildningsnivå har invandrade arbetare dessutom i jämförelse med infödda arbetare i högre utsträckning kvarstannat i yrken och arbetsuppgifter med låg status i arbetslivet. Dessa dubbelbottnade tendenser får Knocke att resa den principiellt viktiga frågan inför den fortsatta undersökningen om den fackliga rörelsens praktiska handlande gått i takt med dess jämlikhetsklingande retorik om vikten av att skapa jämlikhet inom arbetslivet och fackföreningsrörelsen.[87] Hennes problematisering av genus och etnicitetsbaserade maktförhållanden inom arbetsliv och fackliga organisationer samt synliggörande av fackliga nationella och genuskodade självbilder inspirerar till fortsatt fördjupad analys och är viktiga perspektiv även i denna undersökning.

Vad det anbelangar enskilda fackförbunds ståndpunkter i invandrarpolitiska frågor för den aktuella tidsperioden finns få studier. Jag själv har i en förbundshistorik *En annan väg. Pappers 1968-2005*, analyserat Pappersindustriarbetareförbundets invandrar- och integrationspolitiska aktiviteter och representationsförhållandena inom förbundet ur ett etnicitetsperspektiv. Studien åskådliggör hur invandrar- och integrationsrelaterade frågor har varit lågprioriterade från Pappers sida. Underrepresentationen av invandrare på fackliga förtroendeuppdrag inom Pappers har varit kontinuerlig och bestått från 1970-talet till 2000-talet. Integrations- och diskrimineringsfrågor har under 1990- och 2000-talet, precis som riktade informations- och utbildningsinsatser för förbundets invandrade medlemmar under 1970- och 1980-talet, varit lågprioriterade inom förbundet och något som varje avdelning själv fått svara för. Avdelningarnas insatser har i sin tur ofta varit avhängigt enskilda förtroendevaldas eller medlemmars individuella engagemang och punktinsatser.[88] Resultaten från Pappersstudien, och de befintliga studierna om Metall och dess förhåll-

[86] Knocke, 1982, s 95 f.
[87] Knocke, 1997, 5 ff; Knocke, 2000, s 174, 178.
[88] Johansson, 2006b, s 167-173.

ningssätt till arbetskraftsinvandringen används i föreliggande undersökning för att exemplifiera hur enskilda förbund agerade i relation till LO:s politik och riktlinjer på det aktuella området.

När det gäller forskning om den statliga invandrarpolitikens framväxt och karaktär betonar Tomas Hammar i boken *European Immigration Policy* den centrala betydelse som den generella välfärdspolitiken i Sverige hade för att även landets invandrare invånare fick ett socialt välfärdsskydd, eftersom den generella välfärdspolitiken explicit värnade *alla* samhällsmedborgares sociala trygghet.[89] Hammar betonar sambanden mellan ett lands välfärdssystem och utformningen av invandrarpolitiken på följande vis:

> The more a society takes collective responsibility for the social security of its members and the more equality is emphasized, the more we would expect to find an immigrant policy that promotes the welfare and security of immigrants and seeks to eliminate discrimination against them.[90]

Som framhölls redan i inledningen kommer jag att undersöka hur LO förhöll sig, försökte påverka och sätta avtryck på utformningen av olika invandrarpolitiska service- och policyåtgärder på den samhällspolitiska nivån, inte minst genom att avge remissyttranden och synpunkter på olika statliga utredningar. Jag kommer även att analysera hur LO såg på det av Hammar utpekade sambandet mellan välfärdspolitiken och invandrarpolitiken och vilka implikationer det hade för utformningen av LO:s egen invandrarpolitiska policy och viktiga principiella riktlinjer för densamma.

Historikern Lars-Erik Hansen har i sin avhandling *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrarpolitikens framväxt* belyst framförda uppfattningar om invandrare och invandrarpolitik i offentlig debatt och politik och hur den svenska invandrarpolitiken på ett idémässigt plan växte fram från de första invandrarpolitiska initiativen under 1960-talet till riksdagsbesluten om invandrarpolitiken 1975/1976. I Hansens studie fokuseras ”konflikten och samspelet mellan jämlikhet och valfrihet eller graden av assimilation och pluralism”.[91] Hansens analys av den offentliga tidningsdebatten visar att idéer om jämlikhet växte sig väldigt starka och blev en diskurs i den allmänna opinionen och i politiken under 1960-talet.[92] Hansen menar att den starka jämlikhetsdiskursen verkade som en katalysator som främjade uppseglandet av en invandrar- och minoritetspolitisk debatt under 1960-talets senare hälft. I den debatten krävde debattörer med invandrarbakgrund att det svenska majoritetssamhället utöver strävanden att skapa social jämlikhet mellan infödda och invandrare även skulle visa ökad respekt för alla invånares skilda kulturella

---

[89] Hammar, 1985, s 40 ff.
[90] Hammar, 1985, s 276.
[91] Lars-Erik Hansen, *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrarpolitikens framväxt*, Stockholm, 2001, s 19 f (citat s 20).
[92] Hansen, 2001, s 90 ff, 108 f.

och språkliga identiteter och ”inte tvinga invandrare att assimileras till majoritetssamhällets fastställda normer och värderingar”. Med de ökade kraven på rätten till kulturell valfrihet, menar Hansen, att jämlikhetsdiskursens innebörd vidgades till att även gälla etnisk jämlikhet.[93] Denna symbios mellan jämlikhets- och valfrihetsmålen manifesterades officiellt vid mitten av 1970-talet när alla politiska partier i riksdagen slöt upp bakom ledorden ’jämlikhet, valfrihet och samverkan’ och principen att staten aktivt skulle stödja och främja en invandrarpolitik baserad på kulturpluralism.[94]

Hansen fokuserar alltså framväxten av de idémässiga principerna för invandrarpolitiken. Däremot berör han överhuvudtaget inte hur principerna realiserades i praktiken eller hur den invandrarpolitiska retoriken och praktiken förhöll sig till varandra, vilket är en viktig ansats i föreliggande undersökning över LO:s invandrarpolitik. Jag kommer att använda mig av Hansens studie för att ställa LO:s ställningstaganden och agerande i relation till några av riksdagspartiernas ståndpunkter beträffande principerna för den generella statliga invandrarpolitikens inriktning och enskilda invandrarpolitiska reformförslag på samhällsnivån.

I den genomgångna forskningen om vad som kan betecknas som invandrarpolitiska frågor har varken Knocke eller Lundh, som studerat olika aspekter av den fackliga rörelsens förhållningssätt till invandrarpolitiska frågor, satt LO:s agerande i fokus och systematiskt analyserat dess invandrarpolitiks framväxt och utveckling i ett historiskt perspektiv under 1960-och 1970-talen. Inte heller Hammar och Hansen, som studerat den statliga invandrarpolitikens framväxt och karaktär, har belyst LO:s synpunkter och direkta påverkan på denna samhälleliga invandrarpolitik.

Etnisk underordning inom fackföreningsrörelsen

Ytterligare ett tema som utkristalliserar sig i den tidigare forskningen är en på senare år utförd samhällsvetenskaplig undersökning med uttalat maktperspektiv som fokuserat på olika former av etnisk underordning inom den svenska fackföreningsrörelsen.

Sociologerna Diana Mulinari och Anders Neergaard har studerat nätverket *Fackligt Aktiva Invandrare (FAI)*.[95] FAI bildades 1997 och organi-

---

[93] Hansen, 2001, s 150 ff (citat s 150).

[94] Hansen, 2001, s 187 f, 206 f.

[95] Följande publikationer har publicerats inom projektet kring FAI. Diana Mulinari, ”Om det behövs blir vi uppkäftiga…” i Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari (red.), *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige. En festskrift till Wuokko Knocke*, Stockholm, 2002a; Diana Mulinari, ”Det är inte rasism…- om facket och invandrarna”, i Ingemar Lindberg och Magnus Dahlstedt (red.), *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, 2002b; Anders Neergaard, ”Fackföreningsrörelsen i ett rasifierat samhälle”, i de los Reyes, Molina & Mulinari (red.), 2002; Diana Mulinari & Anders Neergaard, *Den nya svenska arbetarklassen. Rasifierade arbetares kamp inom facket*, Umeå, 2004a, Diana Mulinari & Anders Neergaard, ”Syster, du är ju annorlunda. Migration, institutionell förändring och kön”, i Christina Florin & Christina Bergqvist (red.), *Framtiden i samtiden. Könsrelationer i förändring i*

serar fackligt aktiva invandrare inom LO, TCO och SACO. Nätverkets syfte är att lyfta fram frågor som rör invandrarnas situation i samhället med fokus på fackföreningsrörelsen samt att bekämpa rasism, främlingsfientlighet och diskriminering. Med FAI som utgångspunkt studerar Mulinari och Neergaard rasifieringsprocesser inom svensk fackföreningsrörelse och ”rasifierade gruppers” krav på förändring av skeenden och underordningsprocesser inom den fackliga rörelsen.[96] Mulinaris och Neergaards användning av rasifieringsbegreppet är starkt influerat av den brittiska forskaren Robert Miles perspektiv:

> Med rasifiering menas processer genom vilka grupper av människor, flertalet – dock inte alla – invandrare eller barn till invandrare skapas som annorlunda eller underordnade genom antaganden om deras biologiska eller etniska/kulturella skillnader. Genom rasifiering skapas ett ”dem” och samtidigt ett ”vi” där nationstillhörighet är centralt.[97]

De argumenterar också för att rasifieringsbegreppet tar fasta på kulturrasistiska tendenser, ”där biologiska kännetecken och kulturell essentialisering ofta smälter samman”. Rasifiering studeras i relation till olika former av vardagsrasism och institutionella praktiker genom vilka invandrare ”sorteras, kategoriseras och underordnas” inom de fackliga sammanhangen. De menar att rasifierade praktiker ”fångar effekterna av beslut baserade på omedvetna institutionaliserade praktiker och/eller vardagsrasism”, medan attityder spelar en mer ”sekundär roll”.[98] Maktförhållanden mellan ”invandrare” och ”svenskar” grundas, enligt Mulinari och Neergaard, i föreställningar om individernas oföränderliga och väsensskilda olikheter. Dessa föreställningar, ofta definierade som kulturrasism, avspeglas i en process, där olikheter mellan människor görs till naturliga inslag i samhället och en strategi för att legitimera social ojämlikhet.[99]

Utifrån intervjuer med fackligt aktiva invandrare, identifierar de strategier för maktutövning som används inom fackföreningsrörelsen för att konstruera rasism som en perifer och marginell fråga. De hävdar att detta görs från fackets sida dels genom att förhindra att frågor rörande rasism lyfts upp på organisationens agenda och förneka den rasism som präglar många ”rasifierade gruppers” vardag, dels genom en systematisk konstruktion av ”rasifierade grupper” som inte tillhörande nationen.[100] De

---

Sverige och omvärlden, Stockholm, 2004b; Diana Mulinari & Anders Neergaard, ”Du kan plocka svampar hela ditt jävla liv…de kommer ändå att hävda att du inte tycker om skogen” Facket och ”de Andra”, i Magnus Dahlstedt & Fredrik Hertzberg (red.), *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, SOU 2005:112.

[96] Mulinari & Neergaard, 2004a. s 13 f.

[97] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 19.

[98] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 19 f (citat); Neergaard, 2002, s 122 f.

[99] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 20 f.

[100] Mulinari, 2002b, s 42-60; Mulinari & Neergaard, 2004a, s 212-299.

fokuserar också på fackföreningsstrategier och jämför historiska och institutionella villkor bakom rasifieringsprocesser i England och Sverige. De menar att den svenska fackföreningsrörelsens inkluderande strategier mot invandrade arbetare har varit förknippade med tydliga underordningspraktiker riktade till ”rasifierade grupper” samtidigt som den fackliga retoriken talar om krafttag mot den etniska diskrimineringen.[101] Även om Mulinari och Neergaard å ena sidan betonar att rasifierade praktiker inom de fackliga sammanhangen ofta är baserade på ”omedvetna institutionaliserade praktiker och/eller vardagsrasism” framställer de å andra sidan dessutom rasismen inom den fackliga rörelsen som styrd av intentioner och strategier. Deras perspektiv på den fackliga rasismen blir därmed något dubbeltydigt och oklart. Jag övertygas således inte av perspektivet på rasismen som så ändamålsenlig och intentionsstyrd. Däremot är deras analyser och tolkningar av mer instrumentella praktiker av vardagsrasism övertygande.

Mulinaris och Neergaards maktperspektiv om den etniskt inkluderande underordningen inom fackföreningsrörelsen har inspirerat mig och skall fördjupas och problematiseras i denna undersökning. Utifrån sina studier om FAI:s villkor i slutet på 1990-talet och i början på 2000-talet drar de slutsatser om en historiskt kontinuerlig *inkluderande underordning* mot invandrade arbetare. I deras studie saknas dock ett historiskt jämförande perspektiv och en historisk kontextualisering, vilket gör att slutsatsen om en rätlinjig inkluderande underordning ännu inte är underbyggd. Min analys av förutsättningarna för invandrarpolitiken inom LO under 1960- och 1970-talet, i en annorlunda samhällelig och ideologisk kontext än den senare som Mulinari och Neergaard studerar, kan därför problematisera om det verkligen funnits en kontinuerlig, inkluderande underordning mot invandrade arbetare från krigsslutet, över 1960-och 1970-talen till 2000-talet och hur dess former i sådana fall har skiftat över tid eller om det funnit mer motstridiga tendenser. I nästföljande teori- och metodkapitel skall jag vidare utveckla hur Mulinaris och Neergaards studie har varit en viktig, inte bara teoretisk utan även, metodisk inspirationskälla för denna studie.

Olika nationella fackliga vägar

Följande redogörelse över ett antal europeiska studier och deras resultat, om vilka invandrings- och invandrarpolitiska policys och praktiker som fackföreningsrörelsen i fyra nord- och västeuropeiska länder har utvecklat under efterkrigstiden, syftar till att ge en översiktlig bild över olika nationella fackliga reaktioner och förhållningssätt på det politikområde som jag studerar. Diskussionen av de utvalda studiernas resultat om den fackliga policyutvecklingen i Storbritannien, Frankrike, Västtyskland och Norge är empiriskt inriktad och deskriptiv till sin karaktär. Den ska ge re-

[101] Neergaard, 2002, s 121-149; Mulinari, 2002b, s 57 f; Mulinari & Neergaard, 2004a, s 91-119.

ferenspunkter till de svenska uttrycken som studeras i föreliggande undersökning. Behandlingen av de europeiska studiernas resultat möjliggör dessutom den senare diskussionen i avhandlingens slutkapitel där svenska LO:s policys och praktiker sätts i relation till hur fackföreningsrörelsen i dessa fyra europeiska länder har agerat.

När det gäller utvecklingen inom den brittiska fackföreningsrörelsen framhåller sociologen John Wrench i uppsatsen ”British Unions and Racism: Organisational Dilemmas in an Unsympathetic Climate” avsaknaden av statlig inblandning och planering av invandringspolitiken under tidig efterkrigstid. Med undantag för rekryteringen av så kallade ”European Voluntary Workers” i olika flyktingläger på kontinenten under åren precis efter kriget använde inte den brittiska staten invandringspolitiken på ett aktivt och direkt sätt för att möta den stora efterfrågan på arbetskraft. Fackföreningsrörelsen hade därmed heller ingen möjlighet att påverka någon officiell invandringspolitik genom deltagande i den statliga beslutsprocessen. Den efterkrigstida arbetskraftsmigrationen till Storbritannien dominerades av migranter från tidigare brittiska kolonier i Västindien, Indien och Pakistan. Fram till 1962 hade migranter från före detta kolonier, genom sitt fortsatta medborgarskap i det brittiska Samväldet, rätt att leva och arbeta i Storbritannien utan restriktioner. Denna kategori av migranter hade samma formella politiska och juridiska rättigheter som den infödda befolkningen.[102] Successivt under 1960-talets senare hälft och inledningen av 1970-talet infördes dock invandringsrestriktioner gentemot migranter från det brittiska Samväldet med rasifierade effekter. Det var främst icke-vita medborgare som regleringarna drabbade, medan vita medborgare från tidigare kolonier hade fortsatt rätt att ”återvända” till Storbritannien. Trade Union Congress (TUC) stödde införandet av invandringsreglering utifrån ekonomiska argument och sociala och kulturella argument om att vissa invandrare haft svårt att ”integreras” i det brittiska samhället.[103]

Wrench påpekar att den koloniala historien och det faktum att en stor andel etniska minoriteter hade formellt medborgarskap innebar att den brittiska fackföreningsrörelsens arbete i mindre utsträckning var inriktat på att motverka juridisk och formell diskriminering av invandrade arbetare och istället mer handlade om att motverka rasism och informell, strukturell diskriminering. Den fackliga organisationsgraden i Storbritannien har varit högre bland invandrade än bland infödda arbetare. En undersökning från 1982 visade att 56 procent av de anställda asiatiska och västindiska arbetarna var organiserade jämfört med 47 procent av infödda vita arbetare. Det beror, enligt Wrench, dels på överrepresentationen av invandrare i sektorer med generellt hög organisationsgrad, dels på ideologisk hängivenhet bland grupper av invandrade arbetare, bland annat mot

[102] John Wrench, ”British Unions and Racism: Organisational Dilemmas in an Unsympathetic Climate”, i Penninx & Roosblad, (eds.), 2000, s 133 f.
[103] Wrench, 2000, s 135 (citat, min översättning från engelska).

bakgrund av tidigare erfarenheter av facklig kamp från hemländerna. Wrench menar att det inom centralorganisationen TUC under 1950- och 1960-talet fanns en slags konsensus om att institutionaliserade ”särskilda policyåtgärder” för invandrade arbetare inte var önskvärda, eftersom det ansågs vara diskriminering mot vita, infödda medlemmar. Men från och med 1970-talets inledning påbörjade TUC ett mer aktivt politiskt arbete för att motverka rasism. Wrench menar att detta policyskifte genomfördes som en följd av högerextrema gruppers framväxt och inbrytningar i traditionella arbetarklassområden. Även ett antal uppmärksammade fall av arbetsmarknadskonflikter, där infödda fackliga funktionärer på rasistiska grunder hade motarbetat strejker genomförda av invandrade arbetare, spelade in. Det hade också förekommit att fackföreningar och arbetsgivare slutit informella överenskommelser om såväl lägre betalning för invandrade arbetare som arbetsdelning på etniska grunder. Det var händelser och skeenden som bidrog till ökade antirasistiska protester och aktiviteter från såväl infödda som invandrade fackliga aktivister på lokal nivå och som drev på TUC:s policyskifte.[104]

Wrench redogör för hur TUC under slutet av 1970-talet och inledningen av 1980-talet framställde informations- och utbildningsmaterial som användes i den fackliga utbildningen för att främja jämlika möjligheter och motverka rasism. Under 1980-talets inledning samarbetade också TUC med den statliga Commission for Racial Equality och utformade olika uppförandekoder och attitydprogram. Enskilda fackförbund antog antidiskrimineringspolicys och inrättade särskilda kommittéer för att hantera jämlikhets- och diskrimineringsfrågor och utsåg särskilda kommittéer och funktionärer som skulle arbeta med invandrarpolitiska frågor och uppmuntra fackligt deltagande bland invandrade medlemmar. Wrench menar att framstegen var högst ojämna beträffande utvecklingen och implementeringen av dessa policyåtgärder inom flera av TUC medlemsförbund.[105] Han framhåller att invandrare varit underrepresenterade på fackliga förtroendeuppdrag inom TUC och dess medlemsförbund. Fackliga funktionärer brukar förklara de skeva representationsförhållandena med hänvisning till bristande intresse hos invandrade arbetare. Invandrade medlemmar brukar däremot ofta hänvisa till svårigheterna att som invandrare verka inom fackliga strukturer formade och dominerade av den etniska majoriteten, vilket inneburit att invandrarspecifika frågor antingen exkluderats helt eller hamnat långt ner i de fackliga organisationernas prioriteringsordning. I ljuset av dessa upplevda svårigheter har grupper av fackligt aktiva invandrare efterfrågat separata organisatoriska rum inom fackförbunden för invandrade arbetare. Många infödda, vita fackliga funktionärer har bekämpat separata organisationer för invandrade arbeta-

[104] Wrench, 2000, s 135 ff; Jfr även Annie Phizacklea & Robert Miles, *Labour and racism*, London, 1980, s 95 ff och John Wrench, “Unequal Comrades. Trade Unions, Equal Opportunity and Racism”, i Richard Jenkins & John Solomos (eds.), *Racism and Equal Opportunity Policies in the 1980s*, Cambridge, 1989, s 165 ff där dessa skeenden analyseras mer ingående.

[105] Wrench, 2000, s 138 f.

re utifrån argument om att de klassbaserade intressena som anställda och arbetare har företräde framför intressen grundade på ”ras” eller etnicitet. Utifrån en facklig ståndpunkt som Wrench karaktäriserar som ”färgblind” hävdar dessa funktionärer att de problem som invandrare och etniska minoriteter möter, bemöts bäst genom en strategi som utgår från att alla medlemmar är lika. Separata och självständiga organisationer betraktas därför som splittrande och kontraproduktiva. Som svar har förespråkarna förnekat att separata organisationer skulle försvaga den fackliga rörelsen, och tvärtom hävdat att de skulle utgöra en vitaliserande kraft i det fackliga arbetet och en möjlighet för fackföreningsrörelsen att på ett bättre och mer rättvist sätt tillvarata invandrade medlemmars specifika medlemsintressen och frågor.[106]

Beträffande den franska fackföreningsrörelsen framhåller samhällsvetaren och rasismforskaren Cathie Lloyd i uppsatsen ”Trade Unions and Immigrants in France: From Assimilation to Antiracist Networking” att den politiskt splittrade franska fackföreningsrörelsen inte varit någon särskilt integrerad aktör i det nationella politiska systemet. Fackföreningsrörelsen var därför inte direkt involverad i utformningen av den franska invandringspolitiken under efterkrigstiden. Statliga myndigheter hade inte heller särskilt stort inflytande över den efterkrigstida arbetskraftsinvandringen som främst var motiverad och dikterad utifrån företagens efterfrågan på arbetskraft. Den efterkrigstida migrationen till Frankrike har dominerats av migranter från tidigare franska kolonier i Nord- och Västafrika och Sydostasien, medan det tidiga 1900-talets och mellankrigstidens ”äldre” migranter och deras ättlingar härstammar från Portugal, Spanien, Italien och Polen. Lloyd beskriver hur den fackliga organisationsgraden bland den förvärvsarbetande befolkningen i Frankrike har varit låg och under efterkrigstiden sällan överstigit 20 procent. Vid mitten av 1990-talet var organisationsgraden 10 procent. De största centralorganisationerna för fackförbund som organiserar arbetarklassen är Confédération Générale du Travail (CGT) med politiska band till kommunistpartiet och Confédération Française Démocratique du travail (CFDT) med politiska kopplingar till socialistpartiet.[107]

I Frankrike dominerade länge föreställningen att invandrade arbetare skulle bli medborgare genom att assimileras till den franska republikens ideal och det franska majoritetssamhällets normer. Separata åtgärder och villkor för invandrare och etniska minoriteter ansågs varken nödvändiga eller önskvärda. Under 1960- och 1970-talet, menar Lloyd, växte dock medvetenheten inom den franska fackföreningsrörelsen att invandrade arbetare i hög grad var drabbade av diskriminering och social exkludering på grund av deras begränsade sociala och politiska rättigheter i relation

[106] Wrench, 2000, s 140 ff; För en vidare analys om debatten kring separata organisationer för invandrare inom den brittiska fackföreningsrörelsen, se Satnam Virdee & Keith Grint, ”Black Self-organization in Trade Unions”, *Sociological Review* 42, 1994:2, s 202-226.

[107] Cathie Lloyd, ”Trade Unions and Immigrants in France: From Assimilation to Antiracist Networking”, i Penninx & Roosblad, (eds.), 2000, s 113 ff.

till den infödda befolkningen. De hade ofta lågavlönade och utsatta arbetsmarknadspositioner, språk- och utbildningssvårigheter samt riskerade att bli utsatta för vardagsrasism. Fackföreningsrörelsen krävde därför i slutet av 1960-talet och inledningen av 1970-talet ökad reglering och kontroll av invandringen med hänvisning till de utsatta sociala villkor som redan invandrande arbetare mötte i Frankrike. Enligt Lloyd motiverade såväl CGT som CFDT även sina kampanjer för invandringsreglering med argument om att de representerade ett bidrag till kampen mot social ojämlikhet, diskriminering och rasism. Facken menade att det krävdes en reglering av invandringen för att kunna bekämpa den exploaterande behandling som många invandrade arbetare mötte genom sina utsatta arbetsvillkor under de kapitalistiska produktionsförhållandena. I kölvattnet av 1960- och 1970-talets strejkvåg intensifierade fackföreningsrörelsen sina kampanjer mot rasism och diskriminering och Lloyd visar hur facken också försökte påverka olika politiska partier att lagstifta om ökade sociala och politiska rättigheter för invandrade arbetare både på och utanför arbetsplatserna.[108]

Mot bakgrund av ett långvarigt förbud för invandrade utländska medborgare att bilda organisationer och föreningar, som inte upphörde förrän 1981, var fackföreningar under 1960- och 1970-talet en viktig kanal som invandrade arbetare framförde sina politiska krav igenom. Medlemskap i fackliga organisationer var däremot öppet för invandrade arbetare under hela efterkrigstiden och invandrade medlemmar var aktiva aktörer i den fackliga radikaliseringsvågen under 1970-talet och i arbetet att bekämpa rasismen och utvidga invandrares sociala och politiska rättigheter under 1970- och 1980-talet. Lloyd framhåller att eftersom den franska fackföreningsrörelsen inte varit någon särskilt integrerad korporativ aktör i det traditionella politiska systemet och i statsapparaten har det fått konsekvenser för CGT:s och CFDT:s politiska arbets- och kampformer mot rasism och diskriminering. Deras antidiskrimineringsarbete har i hög grad skett utanför arbetsplatserna. Fackföreningarnas mobiliseringsarbete kring dessa frågor har på såväl nationell som lokal nivå istället ofta genomförts genom aktivt stöd till andra sociala rörelsers och antirasistiska organisationers kampanjer, offentliga demonstrationer och protestmarscher i den civila samhällssfären.[109]

Lloyd menar att det är svårt att bedöma den fackliga organisationsgraden och aktiviteten bland invandrare i Frankrike, eftersom inga fackförbund fört register över sina medlemmars etniska bakgrund. Uppgifter från förbunden gör dock gällande att organisationsgraden bland invandrade arbetare inte skiljt sig nämnvärt från infödda arbetares. Men ifråga om representationen bland fackligt förtroendevalda har invandrare varit klart underrepresenterade i relation till infödda medlemmar.[110]

---

[108] Lloyd, 2000, s 111 f, 115 ff, 123 f.
[109] Lloyd, 2000, s 118 ff, 123 ff.
[110] Lloyd, 2000, s 114, 118 f.

Sociologen Peter Kühne visar i uppsatsen ”The Federal Republic of Germany: Ambivalent Promotion of Immigrants’ Interest” att den västtyska fackföreningsrörelsen Deutscher Gewerkschaftsbund (DGB) accepterade den efterkrigstida arbetskraftsinvandringen och det gästarbetssystem som upprättades under 1950- och 1960-talet. Den korporativa förhandlingsstruktur mellan stat, arbetsgivare och fackföreningsrörelse som omgav arbetsmarknads- och migrationspolitiken innebar att man från fackligt håll kunde försäkra sig om vissa garantier att rekryteringarna utomlands skulle ske under kontrollerade former som inte hotade inhemska arbetares ställning på arbetsmarknaden och den fackliga rörelsens förhandlingsposition. Den tidiga efterkrigsmigrationen till Västtyskland bestod av flyktingar och arbetsmigranter från forna tyskockuperade områden i Östeuropa, tyska bosättare från icke tyskockuperade länder i Öst- och Sydösteuropa samt flyktingar och arbetsmigranter från det kommunistiska Östtyskland. Under senare delen av 1950-talet och under 1960-talet dominerades migrationen till Västtyskland av kategorin ”gästarbetare” från länder i Medelhavsområdet, till exempel Italien, Grekland, Jugoslavien och Turkiet. I likhet med andra politiska aktörer och intresseorganisationer i Västtyskland föreställde sig företrädare för DGB, hävdar Kühne, att rekryteringen och invandringen av så kallade ”gästarbetare” var ett temporärt fenomen och att dessa migranter efter utfört arbete under den tyska högkonjunkturen förväntades återvända till sina hemländer. Kühne menar att DGB:s linje att värna infödda medlemmar från underbudskonkurrens innebar att man förespråkade att invandrade arbetare skulle ha samma löner och arbetsvillkor som infödda arbetare. Men samtidigt accepterade DGB gästarbetarsystemet som innebar att invandrade arbetare hade begränsade sociala rättigheter jämfört med den infödda befolkningen. Invandrade ”gästarbetare” som stod under anställningskontrakt var under kontraktstiden bundna till en viss arbetsplats. De hade strikt tidsreglerade uppehållstillstånd i landet och begränsad rätt till de statliga arbetslöshets- och socialförsäkringssystemen. Dessutom rådde hårda bestämmelser gällande möjligheterna till anhöriginvandring.[111]

Kühne menar att 1970-talet kan betecknas som en ”konsolideringsfas” beträffande invandringen. Liksom på flera håll i Europa beslutade den socialdemokratisk-liberala koalitionsregeringen 1973 om ett stopp för fortsatt arbetskraftsinvandring mot bakgrund av strukturkrisen och den ekonomiska konjunkturnedgången. Arbetskraftsinvandrare som redan befann sig i landet blev uppmuntrade att återvända till sina ursprungsländer, dock med undantag för vissa grupper av arbetare, vars arbetskraft var fortsatt efterfrågad och som blev uppmuntrade att ”anpassa” sig till samhällsförhållandena i Västtyskland. Skärpta krav för möjligheterna till anhöriginvandring genomfördes också. DGB stödde de flesta av dessa regeringsåtgärder först och främst utifrån ståndpunkten att infödda tyskar skulle ges

[111] Peter Kühne, ”The Federal Republic of Germany: Ambivalent Promotion of Immigrants’ Interest”, i Penninx & Roosblad (eds.), 2000, s 39 ff.

företräde till olika arbetstillfällen under rådande konjunkturförhållanden.[112]

Kühne hävdar att det skedde en viss omorientering i DGB:s politik under 1980-talet beträffande invandrings- och integrationsfrågor, särskilt efter att en borgerlig koalitionsregering tagit över regeringsmakten 1982. Framför allt företräde DGB en mjukare linje och motsatte sig den borgerliga regeringens politik som gick ut på att strama åt invandringspolitiken med ännu restriktivare åtgärder än tidigare. Regeringen ville bland annat utvidga skälen och möjligheterna till deportation av invandrade arbetare och införa ytterligare åtstramningar gällande möjligheterna till anhöriginvandring. DGB krävde istället förbättrade möjligheter till permanent uppehållstillstånd och ökade sociala och politiska rättigheter för invandrade arbetare.[113]

Invandrare i Västtyskland hade rätt att organisera sig fackligt och rätt att rösta och kandidera till förtroendeuppdrag inom de fackliga organisationerna. Den genomsnittliga organisationsgraden i Västtyskland under efterkrigstiden var cirka 30 procent. Jämförelser mellan invandrade och infödda arbetare beträffande benägenheten att organisera sig fackligt har inte visat på några större skillnader, enligt Kühne. Men däremot har invandrade medlemmar varit underrepresenterade bland fackligt förtroendevalda på olika nivåer och bland anställda fackliga funktionärer inom DGB och dess medlemsförbund.[114]

När det gäller DGB:s invandrarpolitiska policy, menar Kühne, att de direkta informations- och utbildningsåtgärderna främst har kännetecknats av dess inriktning på att försöka integrera och ”anpassa” invandrare till det tyska majoritetssamhället och att stärka invandrade arbetares kompetensutveckling på olika områden. Olika åtgärder för att motverka diskriminering på arbetsplatser har haft lägre prioritet. Kühne konkluderar att det inom DGB och dess medlemsförbund under 1970- och 1980-talet fanns en ovilja till diskussion om att invandrade medlemmar skulle kunna tänkas ha vissa gemensamma invandrarspecifika medlemsintressen. Från och med senare delen av 1980-talet har det dock funnits tecken på en mer öppen attityd från fackföreningsrörelsen att införa och vidta ”särskilda policyåtgärder” för att stödja invandrade medlemmar och försöka skapa jämlika villkor mellan infödda och invandrade medlemmar. Invandrade medlemmar har haft möjlighet att verka inom de fackliga organisationerna och göra sina röster hörda. Men trots denna större öppenhet för ”särskilda policyåtgärder” har det, menar Kühne, funnits en tendens inom de fackliga organisationerna att frågor relaterade till invandrares villkor och erfarenheter betraktats som uppgifter att hantera för särskilda separata ”specialistorgan” bestående av invandrare. Starka förväntningar har även funnits på invandrade medlemmar inom de lokala arbetarråden och fack-

[112] Kühne, 2000, s 45 f.
[113] Kühne, 2000, s 46 ff.
[114] Kühne, 2000, s 54 ff.

föreningarna att engagera sig i problem som invandrare upplever på arbetsplatserna, inom de fackliga organisationerna eller inom olika samhällsdomäner, och att infödda arbetarråds- och fackliga aktivister därmed prioriterat bort invandrarpolitiska aktiviteter och engagerat sig i andra frågor som de ansett viktigare.[115]

Margrethe Daae-Qvale har belyst den norska fackföreningsrörelsens invandrings- och integrationspolitik i den historievetenskapliga mastersuppsatsen *Solidaritet til besvær? Norsk fagbevegelses invandrings- og integreringspolitikk i perioden 1975-2005*. Arbetskraftsinvandringen till Norge tilltog i numerära tal först i början av 1970-talet när flera andra europeiska länder redan infört regleringsmekanismer för att minska invandringen, mot bakgrund av den begynnande strukturkrisen inom traditionella industrisektorer och farhågorna för ökad arbetslöshet. Daae-Qvale menar att den efterkrigstida invandringen till Norge kan indelas i tre faser. Under den första fasen vid början av 1970-talet dominerade arbetskraftsinvandring från länder som Pakistan, Turkiet, Jugoslavien och Marocko. Under den andra fasen, efter införandet av en invandringsreglering 1975, blev norska myndigheter mer restriktiva och selektiva beträffande arbetskraftsinvandring. Invandringen bestod därefter främst av anhöriga till tidigare arbetskraftsinvandrare samt selektivt utvalda kvalificerade yrkesexperter från länder i Västeuropa och Nordamerika, bland annat till oljeindustrin. Under den tredje fasen från och med mitten av 1980-talet fortsatte invandringen av kvalificerade yrkesexperter parallellt med en ökad invandring av flyktingar och asylsökande från konfliktområden runt om i världen och fortsatt anhöriginvandring.[116]

Daae-Qvale hävdar att norska LO stödde och drev på norska myndigheters beslut om invandringsreglering i februari 1975. LO:s argument var att fortsatt arbetskraftsinvandring kunde förvärra situationen för vissa grupper av arbetare som riskerade att slås ut från arbetsmarknaden. Restriktiv invandringspolitik gällande fortsatt arbetskraftsinvandring legitimerades även utifrån argument om att det var en nödvändighet för att kunna förbättra de arbetsmarknadsmässiga och sociala villkoren för de invandrare som redan befann sig i Norge. Denna restriktiva linje till arbetskraftsinvandring har norska LO sedan dess hållit fast vid, enligt Daae-Qvale, för att kontrollera arbetskraftsutbudet och upprätthålla lönenivåerna för löntagarna på norsk arbetsmarknad, särskilt i konkurrensutsatta branscher.[117]

---

[115] Kühne, 2000, s 58 ff.

[116] Margrethe Daae-Qvale, *Solidaritet til besvær? Norsk fagbevegelses innvandrings- og integreringspolitikk i perioden 1975-2005*, Masteroppgave i historie, Oslo, 2006, s 17 f, http://www.culom.uio.no/publikasjoner/DaaeQvale-masteroppgave.pdf, 2008-01-25; För en god översikt över den efterkrigstida invandringen till Norge och den norska invandringspolitiken, se även Hallvard Tjelmeland & Grete Brochmann, ”I globaliseringens tid 1940-2000”, i Knut Kjeldstadli (red.), *Norsk innvandringshistorie*, bd. 3, Oslo, 2003.

[117] Daae-Qvale, 2006, s 20 ff, 30, 39 f; Debatten kring införandet av invandringsregleringen i Norge 1975 och olika fackförbunds och politiska partiers, särskilt inom arbetarrörelsen, inställning till

Efter invandringsregleringen blev introduktions- och integrationsfrågor mer aktuella. Bland annat genomförde LO och förbunden olika former av riktade informationsåtgärder om den norska fackföreningsrörelsen och arbetsmarknaden till invandrade arbetare på olika språk. Daae-Qvale menar dock att den norska fackföreningsrörelsen under 1970-talet och stora delar av 1980-talet var passiv när det gällde att främja ”särskilda policyåtgärder” för att underlätta villkoren för invandrade arbetare. LO:s politik i relation till invandrade arbetare var präglat av en ”gör som oss”-hållning, som innebar att invandrade medlemmar skulle ”anpassa sig till norska krav och normer”. En ”lika behandlings”-linje var uttalad ledstjärna men det var de infödda majoritetsmedlemmarnas intressen och erfarenheter som utgjorde de grundläggande premisserna för politiken.[118] I slutet av 1980-talet och under 1990-talets gång, hävdar Daae-Qvale, när företrädare för fackföreningsrörelsen alltmer insåg att invandringen och befolkningens mångetniska sammansättning var ett permanent inslag, vilket också avspeglade sig i den fackliga medlemskårens alltmer heterogena sammansättning beträffande såväl etnicitet som kön, skedde en viss omorientering gällande integrationspolitikens inriktning. Under 1990-talet blev en ”lika möjligheter”-linje en officiell ledstjärna och målsättningen var att alla medlemmar nu skulle få samma möjligheter till deltagande och inflyttande inom fackföreningsrörelsen. Medvetenheten ökade inom LO om att det existerade olika former av strukturella hinder inom de egna organisationsstrukturerna som försvårade möjligheterna till deltagande och inflytande för många medlemmar med invandrarbakgrund. ”Lika möjligheter”-linjen innebar en större öppenhet för att olika former av ”särskilda policyåtgärder”, och större hänsynstagande till skillnader i medlemskollektivet och specifika behov hos vissa grupper, i vissa sammanhang var nödvändiga för att alla medlemmar skulle få tillgång till samma rättigheter och möjligheter.[119]

I kontrast till denna officiella politik om ”lika möjligheter” råder det fortsatt viss diskrepans mellan ord och handling inom LO, enligt Daae-Qvale. Under 1990-talet och 2000-talet tilltog kritiken från medlemmar med invandrarbakgrund inom de egna fackliga leden och från utomstående aktörer mot de orättvisa representationsförhållandena ur ett etnicitetsperspektiv inom fackföreningsrörelsen. Kritikerna menade att representationsmönstren bland fackligt förtroendevalda och anställda funktionärer på ett mer rättvist sätt borde avspegla fackföreningsrörelsens alltmer heterogena medlemssammansättning. Interna rekryteringsmekanismer och inarbetade integrationspraktiker blev ifrågasatta för att cementera den fackliga rörelsens manliga och etniskt ”norskhomogena” prägel. Den kontinuerliga underrepresentationen av medlemmar med invandrarbakgrund på

---

denna reglering analyseras mer ingående av Espen Thorud, *Norsk innvandringspolitikk og arbeiderbevegelsen. Fra åpne dører til invanndringsstopp*, Magisteravhandling i statsvitenskap, Oslo, 1985, s 111-159.

[118] Daae-Qvale, 2006, s 41 f, 53 ff, 95 f (citat s 95, min översättning från norska).

[119] Daae-Qvale, 2006, s 53 ff, 66 f, 96 f.

olika förtroendeposter, särskilt på mellan- och högre nivåer, och svårigheterna för invandrare att nå inflytande inom den fackliga rörelsen under den undersökta perioden får Daae-Qvale att dra slutsatsen att fackföreningsrörelsen framför allt representerat de medlemsskikt som har starka positioner på arbetsmarknaden och inom rörelsen. Hon menar att det framstår som om LO och dess förbund under den undersökta perioden varit och är ”mer upptagna med att bevara det existerande framför att anpassa rörelsen till nya medlemsgrupper och verkligheter”.[120] Samtidigt framhåller hon att det finns tendenser, och i vart fall uttalade målsättningar, från fackföreningsrörelsen om att öka ansträngningarna för att bevaka och sörja för de löntagare som har osäkra anställningsvillkor och marginella positioner på arbetsmarknaden. Om inte rörelsen kan erkänna och hantera den existerande mångfalden och heterogeniteten inom arbetarkollektivet gällande kön, etnicitet, generation och skilda arbetsvillkor riskerar den att undergräva sin egen ställning, konkluderar Daae-Qvale.[121]

De genomgånga europeiska studierna visar på såväl likheter som skillnader mellan utvecklingen i de fyra europeiska länderna. Det fackliga inflytandet över den officiella invandringspolitiken och formerna för arbetskraftsinvandringen varierade. Stark facklig institutionell position på arbetsmarknaden och integrering i det politiska systemet som i Västtyskland och Norge gav större möjligheter till inflytande över arbetskraftsinvandringen än vad fackföreningsrörelserna i Storbritannien och Frankrike hade. I alla fyra länder stödde fackföreningsrörelsen en restriktivare politik mot fortsatt arbetskraftsinvandring i början av 1970-talet och höll sedan fast vid den linjen, men konvergensen var inte lika påtaglig när det gällde utformningen av en policy mot anhörig- och flyktinginvandring. I samtliga fyra länder har medlemskap i de fackliga organisationerna varit öppet för invandrade arbetare och med tidens gång har fackföreningsrörelsens invandrarpolitiska policyutveckling och attityder gått i en mer inkluderande riktning, även om det har existerat skillnader mellan länderna gällande prioriteringar av politikens inriktning och realiseringen av invandrarpolitiken i praktiken. I samtliga länder har invandrade medlemmar varit underrepresenterade på fackliga förtroendeposter. När det gäller inställningen till multikulturella policyn och införandet av ”särskilda policyåtgärder” för att underlätta deltagandet för invandrare och förbättra invandrarrepresentationen inom de fackliga organisationerna gäller samma sak; det har med tidens gång funnits tendenser till en generellt mer positiv inställning inom fackföreningsrörelsen i alla fyra länder. Det har dock funnits skillnader mellan länderna beträffande policyåtgärdernas inriktning och engagemanget för att realisera sådana policys i såväl teori som praktik.[122]

---

[120] Daae-Qvale, 2006, s 61 ff, 81 ff, 98 f, 101 f (citat s 101-102, min översättning från norska).
[121] Daae-Qvale, 2006, s 102 f.
[122] Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 200 ff.

Summering av forskningsläget

Sammanfattningsvis vet vi alltså utifrån tidigare forskning i den europeiska kontexten att fackföreningsrörelser i Västeuropa med stark institutionell position på arbetsmarknaden och integrering i det politiska systemet, som exempelvis den västtyska och norska, hade inflytande över arbetskraftsinvandringens former och den officiella invandringspolitikens utformning. I flertalet västeuropeiska länder hade fackföreningsrörelsen sedan inledningen av 1970-talet förespråkat en restriktiv politik mot arbetskraftsinvandring. Fackligt medlemskap har varit öppet för invandrade arbetare, men invandrare har varit underrepresenterade på fackliga förtroendeposter i Storbritannien, Frankrike, Västtyskland och Norge. Inom samtliga dessa länder har fackföreningsrörelsen utvecklat olika former av invandrarpolitik men skillnaderna har varit påtagliga mellan länderna beträffande prioriteringar av politikens inriktning och dess praktiska realisering.

Utifrån den tidigare forskningen i den svenska kontexten vet vi relativt väl vilken invandringspolitik den fackliga rörelsen företrätt under efterkrigstiden och vilka olika slags motiv som varit drivkrafter bakom de fackliga kraven på en reglerad och begränsad utomnordisk invandring. Det nationella tänkandet och föreställningar om etnicitet har dock förbisetts som tänkbara drivkrafter för kraven på restriktivare invandringspolitik inom merparten av den tidigare forskningen. Håkan Blomqvist och Christina Johansson representerar viktiga undantag från denna tendens.

Vi vet däremot betydligt mindre om den fackliga rörelsens förhållningssätt till vad som kan betecknas som invandrarpolitiska frågor på olika nivåer och hur det systematiska sambandet mellan LO:s invandringspolitik och invandrarpolitik såg ut över tid. Vad vi inte vet utifrån den tidigare forskningen är hur processen tedde sig när invandrarpolitiken gick från ett idéstadium på 1960-talet till ett politiskt program inom LO under 1970-talet. Tämligen outforskade är också förutsättningarna och de institutionella och organisatoriska formerna för invandrarpolitisk verksamhet i den fackliga praktiken på såväl central som lokal nivå och sambanden mellan organisationsformer och invandrarpolitikens ställning inom LO. Utifrån senare samhällsvetenskaplig forskning med maktperspektiv vet vi alltså att det förekommit inkluderande underordningstendenser mot invandrare inom den fackliga rörelsen. Men vi vet inte om det finns någon rätlinjig kontinuitet över tid från krigsslutet över 1960-och 1970-talen till 2000-talet eller hur dess former skiftat över tid eller om det funnits mer motstridiga tendenser relaterade till förändringar i det samhällsideologiska klimatet eller i samhällsekonomin.

Framför allt saknas det forskning som likt föreliggande undersökning ställer LO i fokus utifrån ett historiskt perspektiv och analyserar hur den tidigare, relativt etniskt homogena fackliga centralorganisationen bemötte immigranter och formerade en invandrarpolitik i en kontext av ökad invandring under 1960- och 1970-talen. Därför tillför förhoppningsvis denna undersökning nya dimensioner till vår kunskap om hur relationen mel-

lan klass, etnicitet, nation, kön och i viss mån generation formats under efterkrigsperioden fram till 1980-talets första hälft och vilka implikationer dessa processer fått för maktrelationer inom en fackföreningsrörelse som verkat inom ramen för ett välfärdskapitalistiskt samhälle. Låt mig därför formulera de konkreta frågeställningarna för denna studie.

Frågeställningar

Ansatsen i avhandlingen är som redan framgått att belysa klassorganisationen LO:s agerande och ställningstaganden i en efterkrigstida samhällskontext av ökad migration och en allt större heterogenitet beträffande den förvärvsarbetande befolkningens könsmässiga och etniska sammansättning. Det övergripande *syftet* är att analysera LO:s förmedlade budskap och argumentationslinjer samt institutionella och sociala praktiker, när det gällde invandrares introduktion, inkorporering och delaktighet i det svenska samhällslivet generellt, på arbetsplatserna samt inom den fackliga rörelsen vid formeringen av LO:s invandrarpolitik. Det mer teoretiska syftet är att studera hur maktrelationer av över- och underordning baserade på i första hand kategorierna klass, etnicitet och nation men även kön och i viss mån generation formats genom ideologiska processer av inkludering och gränsdragning i retoriska tal, texter och institutionella praktiker inom det fackliga sammanhang av uttalad klassgemenskap som LO utgjorde.

Utifrån ovanstående syften för avhandlingen och i dialog med den tidigare forskningen har jag formulerat följande fyra frågeställningar som skall besvaras genom analysen:

- Hur och varför argumenterade och agerade LO gällande principiella målsättningar och strategiska ställningstaganden för dess invandrings- och invandrarpolitik?
- Vilka förhållningssätt kännetecknade LO:s argumentationslinjer och institutionella praktiker vid formeringsprocessen av invandrarpolitiken? Detta problemområde tangerar frågeställningen ovan men berör framför allt hur föreställningar om relationen mellan i första hand klass, etnicitet och nation men även kön och i viss mån generation impregnerade LO:s invandrarpolitiska retorik och praktik?
- Vilka samband fanns mellan invandrarpolitikens organisatoriska och institutionella former och detta politikområdes ställning och status på den interna dagordningen inom LO?
- Hur påverkade den långa traditionen av nära relationer mellan LO och SAP utformningen av LO:s mobiliseringsarbete i relation till invandrade arbetare?

Avhandlingens fortsatta disposition

Efter detta inledningskapitel där avhandlingens syfte, avgränsningar och frågeställningar presenterats och preciserats i relation till den tidigare forskningens inriktning diskuteras i nästföljande kapitel 2 de teoretiska perspektiv och begrepp som används som analysverktyg i avhandlingen. Där redogörs också för källmaterialets karaktär samt metodiska infallsvinklar och överväganden i behandlingen och tolkningen av materialet.

I kapitel 3 tecknas en bakgrund över juridiska principer och ideologiska linjer som dominerade såväl den nationella invandringspolitiken som arbetarrörelsens förhållningssätt till invandring, invandrade arbetare och flyktingar för perioden 1900-1945. Bakgrunden är central för att möjliggöra en diskussion i avhandlingens slutkapitel om kontinuitet och förändring i LO:s förhållningssätt till invandring och etniska relationer i ett längre historiskt perspektiv under 1900-talet.

Avhandlingens fem empiriska kapitel är disponerade både kronologiskt och tematiskt. Denna disposition innebär att det förekommer en del kronologiska överlappningar både i enskilda kapitel och mellan kapitlen. I kapitel 4 görs en analys av hur LO reagerade, argumenterade och agerade i förhållande till den efterkrigstida arbetskraftsinvandringen. I kapitlet åskådliggörs också de förhållningssätt som var kännetecknade för LO:s principiella och strategiska ställningstaganden i relation till invandrade arbetare i det svenska arbets- och samhällslivet från krigsslutet 1945 fram till slutet av 1960-talet. I kapitel 5 analyseras hur LO under 1970-talets första hälft påbörjade implementeringen av 1960-talets trevande målsättningar och formade de institutionella och organisatoriska ramarna och ett åtgärdsprogram för organisationens invandrarpolitiska praktik och ansvarsfördelningen mellan olika LO-nivåer. I kapitlet diskuteras också de institutionella och organisatoriska formernas betydelse för detta politikområdes inkludering och ställning på den interna dagordningen inom LO:s olika organisationsnivåer under första hälften av 1970-talet.

Kapitel 6 är uppdelat i två huvudavdelningar. I den första avdelningen analyseras hur det skedde en successiv förändring av LO:s problemformulering inom politikområdet under första halvan av 1970-talet. Förändringen gick i riktning bort från tidigare huvudfokus på krav om en restriktivare invandringspolitik mot att parallellt också innehålla fördjupade diskussioner om vikten av invandrarpolitiska åtgärder både från samhällets, arbetsgivarnas och från den fackliga rörelsens sida. I den andra avdelningen görs en tematisk analytisk fördjupning av LO:s agerande i frågan om rätten till betald undervisning på arbetstid som var den enskilda invandrarpolitiska sakfråga som stod mest i fokus för LO:s intresse under 1970-talet.

I kapitel 7 analyseras LO:s synsätt och argumentationslinjer framför allt i olika offentliga remissyttranden och programskrifter gällande samhälleliga och arbetsplatsrelaterade invandrarpolitiska åtgärder, förutom språkundervisningen som behandlas separat i kapitel 6. I kapitlet åskådliggörs LO:s synsätt om vilka målsättningar och drivkrafter som borde

vara styrande för den samhälleliga invandrarpolitiken som skulle definiera ramarna för relationen mellan den invandrade och den infödda befolkningen i det svenska samhällslivets olika sfärer som arbetsmarknaden, bostadsmarknaden, utbildningsväsendet, social- och kulturpolitiken med mera.

I kapitel 8 åskådliggörs hur LO under 1970-talet och början av 1980-talet utredde och genomförde olika invandrarpolitiska informations- och utbildningspraktiker för att förändra arbetet på den egna interna fackliga LO-arenan på olika organisationsnivåer och för att anpassa medlemsservicen till olika medlemsgruppers specifika förutsättningar, intressen och behov. I kapitlet fördjupas även analysen från kapitel 5, och invandrarpolitikens organisatoriska ramar och dess förändringar under resterande del av 1970-talet och början av 1980-talet belyses. Därvid analyseras särskilt invandrarkommittéernas funktion och status som fackligt mobiliseringsorgan i en organisatorisk och politisk-ideologisk kontext präglad av den fackliga politiska samverkan mellan LO och SAP. I kapitlets avslutande del diskuteras invandrares representation och närvaro i olika LO-sammanhang under samma tidsperiod. Representationsförhållandena inom LO diskuteras också i anslutning till frågor om mono- och multikultur och erkännande.

I det avslutande kapitel 9 knyts avhandlingens olika delar ihop. Med avstamp i avhandlingens syfte, frågeställningar samt teoretiska och metodiska utgångspunkter förs en sammanfattande slutdiskussion kring avhandlingens resultat och de lärdomar den bidrar med till den arbetslivshistoriska forskningen och forskningen kring internationell migration och etniska relationer. Genom att avhandlingens olika delar knyts samman blir det även möjligt att i slutkapitlet diskutera såväl kontinuitet som förändring i LO:s ställningstagande till invandring och etniska relationer i ett längre historiskt perspektiv under 1900-talet. Avslutningsvis ställs LO:s policys och praktiker i relation till hur dess motsvarigheter i Storbritannien, Frankrike, Västtyskland och Norge har agerat.

2. Teoretiska och metodiska utgångspunkter

Syftet med detta kapitel är att diskutera avhandlingens teoretiska och metodiska utgångspunkter samt det källmaterial som jag har använt. Kapitlet består av två huvudavdelningar. I den första huvudavdelningen diskuteras de teoretiska perspektiv och analytiska begrepp som inspirerat mig genom forskningsprocessen. De uppgifter och funktioner fackliga organisationer fyller i relation till arbetsgivare på en kapitalistiskt strukturerad arbetsmarknad definieras, varpå organisationsaktören LO:s traditionstyngda facklig-politiska samverkan med det socialdemokratiska partiet (SAP) diskuteras i termer av ett identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen.

Därefter belyses konstruktionen av nationella klassgemenskaper och hur klassvariabeln traditionellt haft en överordnad ställning i den fackliga självförståelsen i relation till könsbaserade och etniskt baserade orättvisor. Mot bakgrund av avhandlingens teoretiska syfte och frågeställningar presenterar jag innebörden av de konstruktivistiska perspektiv på etnicitet och nationalism som jag använder som analysverktyg för att synliggöra hur tillhörighet och sociala gränsdragningar mellan ”vi” och ”de andra” kan skapas och reproduceras genom konstruktioner av nationella och etniska gemenskaper och gränser. Därvid berörs hur nationella föreställningar kan inverka och sätta avtryck på klassbaserade arbetarrörelseorganisationers inställning till invandrings- och invandrarpolitiskt relaterade frågor. Jag diskuterar även skillnaderna mellan två idealtypiska fackliga handlingslinjer i relation till invandrade medlemmar; ”generellt likvärdiglinjen” versus ”särskilda policyåtgärder-linjen” samt problematiserar det analytiska begreppet *inkluderande underordning*. Sedan förs en diskussion om hur jag i min problematisering av LO:s invandrarpolitik inspirerats av perspektiv som belyst kopplingen mellan hur folkrörelseorganisationers traditionsbundenhet och problemkategoriseringar av ”de andras” förmenta kulturella tvångströja kan skapa en spänning mellan retorik och praktik och sätta avtryck i invandrarpolitiska praktiker. Underrepresentationen av personer med invandrarbakgrund i fackliga och politiska sammanhang diskuteras i relation till demokratiteoretiska perspektiv som problematiserar underrepresenterade gruppers kamp och utsikter till representation, deltagande och erkännande. Teoriavdelningen avslutas med att jag lyfter fram fenomenet med *organisatoriskt särskiljande* av frågor relaterade till invandrares villkor och erfarenheter inom fackliga och politiska organisationer.

I kapitlets andra huvudavdelning diskuterar jag det använda källmaterialets karaktär och metodiska komplikationer i behandlingen av materialet. Jag argumenterar även för förtjänsterna med ideologikritiken som metodologiskt verktyg för att analysera ideologi och makt och preciserar min användning av den kontextualiserande ideologikritiska tolkningsmetoden.

Teoretiska perspektiv och begrepp

Fackföreningars primära uppgifter

För att vi skall förstå fackliga organisationer och specifikt LO som organisationsaktör kommer jag i det följande att diskutera vad en fackförening är och vad som är en facklig organisations primära uppgifter. Därefter kommer jag att precisera LO:s historiskt betydelsefulla relation till det socialdemokratiska partiet (SAP) och framhålla den facklig-politiska samverkans organisatoriska och ideologiska dimensioner som led i ett socialdemokratiskt identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen.

En *fackförening* är först och främst en sammanslutning av arbetare, tjänstemän eller akademiker anställda i ett företag eller vid en myndighet som kollektivt sluter sig samman för att driva gemensamma intressen, ofta i egenskap av lönearbetare även om de gemensamma intressena inte behöver begränsas till denna sfär. Historikern Klas Åmark menar att den inledande fackliga organiseringen i Sverige på 1860- och 1870-talet, då de första organisationerna av yrkesarbetare grundades, och på 1880- och 1890-talen, då alltmer varaktiga och stabila organisationer bildades, baserades på en vilja att mot bakgrund av de framväxande kapitalistiska produktionsförhållandena försöka skapa en tryggare tillvaro och drägliga arbetsvillkor när det gällde löner, arbetstider, anställningsförhållanden och beroendet till arbetsgivare och arbetsledare. Åmark menar att konkurrensbegränsning och solidaritet var/är två sidor av samma mynt. Med hänvisning till Karl Marx pläderar han för att den fackliga organiseringen primärt handlade om att begränsa den inbördes konkurrensen arbetarna emellan och hindra underbudskonkurrens för att ge arbetarna styrka och kraft att hävda sina krav gentemot arbetsgivarna.[123] Med hjälp av organisation, medlemsavgift, konflikt- och arbetslöshetskassa kunde arbetare förhandla och sluta kollektivavtal med arbetsgivarna. Kollektivavtalen angav villkor för försäljning och köp av varan arbetskraft på en marknad, och vissa allmänna regler för makten över arbetet när arbetarna väl var anställda, och regler för hur arbetsgivarna skulle kunna tillgodogöra sig arbetarnas arbetsinsatser. Kollektivavtalen angav inte bara priser för olika

[123] Klas Åmark, *Facklig makt och fackligt medlemskap. Medlemsutvecklingen i de svenska fackförbunden 1890-1940*, Lund, 1986, s 20 ff; Åmark, 1998, s 12 f.

arbetsmoment utan angav också vem som skulle få utföra olika arbetsmoment och drog gränser mellan olika arbetargruppen.[124]

Hög organisationsgrad och förekomsten av konflikt- och arbetslöshetskassor med tillgång till pengar var och är viktiga förutsättningar för fackföreningarnas förmåga att begränsa den inbördes konkurrensen. Med inspiration från Max Webers teorier om moderna organisationers rationalitet och kalkylerbarhet menar Åmark också att arbetsmarknadens parter i Sverige bemötte den ökade konkurrensen genom att organisera sig i öppna karteller. I sådana kan alla inom verksamhetsområdet vara medlemmar, förutsatt att de solidariskt följer stadgarna och inte motverkar kartellens syfte. Ju högre organisationsgrad, desto bättre fungerar kartellerna, och arbetsmarknadens funktionssätt följer en logik av kalkylerbarhet. I motsatsen, slutna karteller, delar medlemmarna upp marknaden mellan sig och släpper inte in fler medlemmar, och en vad Max Weber kallade social inhägnad skapas då.[125] I Sverige övergick den tidiga organiseringen enligt yrkesförbundsprincipen, där kvinnor inte alltid var välkomna i de fackliga organisationerna, alltmer under 1900-talet i riktning mot industriförbundsprincipen, vilken inneburit att anställda på en arbetsplats och i en bransch organiseras tillsammans i större enheter oberoende av yrke.[126] Den fackliga rörelsens huvudstrategi i Sverige med organisering i öppna karteller innebar att de blev klassbaserade organisationer som strävat efter att organisera alla inom sitt verksamhetsområde, oavsett kön, etnisk, ideologisk eller religiös tillhörighet.[127]

Inom den svenska arbetarhistoriska forskningen finns en viss oenighet om vad det fackliga arbetet egentligen handlar om.[128] Lars Ekdahl och Lars Olsson menar att det var kampen mot arbetets degradering och makten över arbetsprocessen som, vid sidan om makten över arbetsförmedlingen, betingade den första fackliga organiseringen. Olsson och Ekdahl motsäger egentligen inte relevansen av Åmarks perspektiv men hävdar att det måste vidgas och att ett perspektiv som beaktar makten över arbetsprocessen måste anläggas för att vi ska förstå vad det fackliga arbetet handlar om.[129] Oavsett dessa meningsskiljaktigheter är de flesta forskare i alla fall eniga om att fackföreningarna bildades för att i någon mån tillva-

---

[124] Åmark, 1998, s 13.

[125] Åmark, 1986, s 26 ff.

[126] Åmark, 1998, s 12 ff.

[127] Berit Bengtsson, *Kampen mot § 23. Facklig makt vid anställning och avsked i Sverige före 1940*, Uppsala, 2006, s 24.

[128] Se t ex meningsutbytet mellan Lars Ekdahl and Klas Åmark. Lars Ekdahl, "Taylor i Olofström", i *Häften för Kritiska Studier* 1991:1; Lars Ekdahl, "Från teoretisk kaos till…?", i *Häften för Kritiska Studier* 1993:1-2 och Klas Åmark, "Arbete, makt och marknad", i *Häften för Kritiska Studier* 1991:3.

[129] Lars Olsson & Lars Ekdahl, *Klass i rörelse. Arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Stockholm, 2002, s 11; Se särskilt Ekdahl, 1991, 1993 och Åmark, 1991 för denna debatt. Det figurerar även lite andra perspektiv med varierande betoningar, för en översikt se, Alf O Johansson, "En energi hade vi innerst inne", i Alf O Johansson, Susanne Lundin & Lars Olsson (red.), *Dagsverken. 13 essäer i arbetets historia*, Lund, 1994, s 146 ff.

rata medlemmarnas intressen, enskilt och kollektivt, i strävan att öka deras levnadsstandard materiellt och maktmässigt.

Fackliga organisationer som sekundära organisationer

Ekonom-historikern Lars Ekdahl har presenterat ett perspektiv där han betonar vikten av att betrakta fackliga organisationer i allmänhet som *sekundära* och efterföljande organisationer till privata, kooperativa och offentliga företag och arbetsgivare, vilka är de *primära*, ursprungliga organisationerna. Perspektivet innebär att det är företagen och företagarnas ageranden inom olika områden som historiskt har gett upphov till facklig verksamhet utifrån de anställdas specifika intressen i relation till företagen.[130] Utifrån den marxska teorin om ett grundläggande motsatsförhållande mellan arbete och kapital under kapitalistiska produktionsförhållanden presenterar Ekdahl en bred teoretisk förklaringsmodell för att bestämma vad facklig organisering och fackligt agerande är, eller i vart fall målsättningarna för det fackliga agerandet.

Ekdahl menar, mot bakgrund av Karl Marx diskussion om kapitalets cirkulationsprocess, att företagens och de fackliga organisationernas ageranden kan relateras till olika former av marknader över kapitalets kretslopp. Därmed blir hans marknadsparadigm lite bredare än Åmarks som främst fokuserar kollektivavtalens och den fackliga verksamhetens uppgift att reglera köp och försäljning av arbetskraft på arbetets marknad. På *köpmarknaden* etableras förutsättningarna för produktionsprocessen genom investeringar och köp av arbetskraft, arbetsföremål och arbetsmedel; i själva *produktionsprocessen* ”konsumeras” dessa ”varor” i syfte att skapa nya produkter, som sedan slutligen blir till mervärde och vinst när de säljs på *försäljningsmarknaden*. Kapitalets kretslopp fullbordas slutligen när överskottet omvandlas till nya investeringar, avbetalningar och vinstutdelningar på *kapitalmarknaden*. I dessa fyra analytiska områden i Ekdahls modell tas beslut som på ett eller annat sätt påverkar förhållandena för de anställda och som det därför finns anledning för dem att försöka påverka, och därför har det fackliga agerandet i stor utsträckning skett inom dessa områden.[131] Ekdahl menar också, med inspiration av Eric Hobsbawms plädering för samhällshistoria, att till detta kommer också ett femte analysområde av mer övergripande karaktär: det fackliga agerandet och graden av fackligt inflytande måste betraktas mot bakgrund och i relation även till *de samhälleliga och politiska förhållandena* i vidare bemärkelse. Det fackliga agerandet måste ses i ett samhälleligt perspektiv och också relateras till den politiskt lagstiftande och verkställande maktens, massmedias, och företagsledningarnas inställning till facklig

---

[130] Lars Ekdahl, ”En historia om makt?”, i Alf O Johansson, Susanne Lundin & Lars Olsson (red.), *Dagsverken. 13 essäer i arbetets historia*, Lund, 1994, s 388.

[131] Ekdahl, 1994, s 388 f; Jfr Karl Marx, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin, Bok 2, Kapitalets cirkulationsprocess*, Lund, 1971 (1886).

verksamhet samt till sociala, ekonomiska och politiska faktorer i det omgivande samhället. Alla dessa aktörer och strukturella faktorer kan påverka de fackliga organisationernas handlingsutrymme och maktresurser.[132]

I relation till avhandlingens första frågeställning om hur och varför LO argumenterade och agerade gällande principiella målsättningar och strategiska ställningstaganden för dess invandrings- och invandrarpolitik kan vi därför, inspirerade av Åmarks perspektiv, teoretiskt anta att den fackliga konkurrensbegränsande strategin har reell betydelse för inställningen till Penninxs & Roosblads två första principfrågor som presenterades inledningsvis i avhandlingen. De frågorna som handlar om invandring eller ej respektive facklig organisering eller ej av de invandrade arbetarna. Fackligt inflytande över invandringens storlek och krav på facklig organisering för invandrade arbetare, och därmed ökad organisationsgrad, innebär sannolikt att de fackliga organisationerna potentiellt stärker sin förhandlingsposition när det gäller möjligheterna att begränsa utbudet av arbetskraft och reglera villkoren för arbetskraftsförsäljningen på köpmarknaden, för att använda Ekdahls terminologi. Även om flera av Ekdahls fackliga marknadsnivåer, till exempel försäljnings- och kapitalmarknaden, inte direkt kan relateras till politiken i migrationsfrågorna, bidrar hans breda samhällshistoriska perspektiv med flera förtjänster. Det betonar vikten av att se LO som en organisationsaktör i ett samhällspolitiskt sammanhang som påverkar och påverkas av omgivningen, inte minst primärorganisationerna, i form av arbetsgivarnas verkliga eller befarade strategier och handlingar. LO:s agerande och handlingsutrymme är därför avhängiga styrkeförhållandet i relation till motparten och till övriga ekonomiska och politiska förhållanden i det omgivande samhället. Dessa breda makroinriktade perspektiv på vad som egentligen är de fackliga organisationernas primära uppgifter och vad som påverkar det fackliga handlingsutrymmet är grundläggande för kontextualiseringen av LO som organisationsaktör i relation till migrationsfrågorna som politikområde.

Facklig-politisk samverkan som identitetsskapande projekt

LO har under 1900-talet varit en arena för politisk socialisering och moralisk vägledning för många medborgare. Det socialdemokratiska partiets långa regeringsinnehav från 1930-talet och det nära samarbetet mellan SAP och LO har inneburit att fackföreningarna ofta varit viktiga och effektiva organisatoriska baser i arbetarrörelsens strategier för folklig mobilisering, ideologisk och nationell integration, och inte minst i skapandet av det svenska välfärdsmodellen.[133] Den strategiska allians och de starka organisatoriska och ekonomiska relationer som utvecklats på central, re-

---

[132] Ekdahl, 1994, s 389 ff; Jfr Eric Hobsbawm, ”Från socialhistoria till samhällshistoria”, *Om historia*, Stockholm, 1999, s 87-110.

[133] Se t ex Yvonne Hirdman, *Att lägga livet till rätta. Studier i svensk folkhemspolitik,* Stockholm, 1989; Olsson & Ekdahl, 2002.

gional och lokal nivå mellan fackföreningsrörelsen och det socialdemokratiska partiet har haft stor betydelse för den svenska samhällsmodellens utveckling och funktionalitet. Även om uppbyggnaden av den svenska modellen involverade många aktörer och innebar allianser och uppgörelser mellan flera politiska partier, arbetsgivarorganisationer och fackföreningar hade samarbetet mellan LO och SAP mycket stor betydelse för till exempel välfärdsstatens formering, utbyggnad och försvar, och för sättet att bedriva politisk verksamhet. Den analytiska infallsvinkeln i avhandlingens fjärde frågeställning handlar om att analysera hur den långa traditionen av nära relationer mellan LO och SAP påverkade utformningen av LO:s mobiliseringsarbete i relation till invandrade arbetare.

Enligt Gullan Gidlund och Björn Horgby har en viktig förutsättning för den facklig-politiska samverkan också varit den framförhandlade ”gemensamma ideologiska samsynen i grundläggande politiska, ekonomiska och sociala frågor”, som gjort det möjligt att ”programmatiskt och operativt lägga fast en samordnad politik” som både fack och parti stått bakom. Gidlund och Horgby menar vidare att denna ”enighet och samverkan mellan fack och parti har också skapat förutsättningar för fortsatt lojalitet, solidaritet och möjligheter att mobilisera, informera och utbilda medlemmarna” fackligt och politiskt. Samtidigt har det organisatoriska ”samarbetet också inneburit möjligheter att kontrollera fackföreningsrörelsens socialdemokratiska karaktär”.[134] LO:s historiskt starka partipolitiska koppling till SAP har i och för sig också inneburit att vissa mer partipolitiskt splittrade tjänstemannagrupper av strategiska skäl valt att stå utanför LO och istället organisera sig inom en separat tjänstemannarörelse. I det sammanhanget bör väl också påpekas att gränsdragningen varit ömsesidig. Starka intressen inom LO har under hela 1900-talet präglats av en misstro och stark motvilja mot att organisera tjänstemannagrupper inom LO. Denna misstro mot tjänstemännen bland företrädelsevis manliga industriarbetargrupper har haft såväl klass-, köns-, som politisk-ideologiska dimensioner och konnotationer.[135] Därför menar jag att det är rimligt att likt Gidlund och Horgby betrakta den facklig-politiska samverkans organisatoriska och ideologiska dimensioner som ett led i ett socialdemokratiskt identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen, eller rent av ett hegemoniträvande med maktdimensioner.[136]

I kollektiva identitetsskapande processer är självdefinitionen av ett ”vi” och gränsdragningar mot ”de andra” centralt. Sådana identitetsskapande processer upprätthålls genom ett återkommande återskapande av dessa kategoriseringar, som visar sig i språk, retorik och ritualer. ”Vi” och ”de andra”-grupperingar kan i sin tur bara förstås utifrån den ömsesidiga rela-

---

[134] Gullan Gidlund & Björn Horgby, ”Kollektivistisk demokratisyn i uppbrott. Förändrade villkor för facklig-politisk samverkan”, i Mats Ekström (red.), *Om demokratins villkor 1*, Örebro, 2006, s 281 f.

[135] Greiff, 1992, s 337 ff, Åmark, 1998, s 341; Se också Bengt Nilsson, *Kvinnor i statens tjänst – från biträden till hembiträden*, Uppsala, 1996.

[136] Se Gidlund & Horgby, 2006, s 282 f.

tionen och konflikten mellan grupperna. Som sociologerna Zygmunt Bauman och Tim May betonar har ”vi” och ”de andra”-grupperingar ”bara betydelse tillsammans och i sin motsättning till varandra”. Distanseringen från ”de andra” utgör en grundförutsättning för identifikationen, sammanhållningen och solidariteten inom ”vi”-gruppen.[137] Antropologen Tomas Hylland Eriksen betraktar identitetsskapandet och skapandet av ”vi” och ”de andra”-grupperingar som relationella, kontextbaserade och föränderliga processer, vilket innebär att den identitetsbas som förenar en grupp kan variera beroende på olika omständigheter och tidpunkter.[138]

I relationen mellan LO och SAP har solidariteten med arbetarklassen och den reformistiska ideologin traditionellt utgjort ett viktigt sammanhållande kitt. Gränsdragningar mot såväl vänster som höger och skapandet av ett ”vi” och ”de andra” har, enligt Horgby och Gidlund, varit ett viktigt led i stärkandet av en gemensam politisk-ideologisk identitet och samhörighetskänsla mellan LO och SAP. Det gränsmarkerande identitetsskapandet har inte bara underlättat utan också varit beroende av medlemmarnas mobilisering i maktkampen för att kontrollera ideologiska meningsmotståndare och upprätthålla rådande maktförhållanden inom fackföreningsrörelsen.[139] Jag vill dock, mer än vad Gidlund och Horgby gör, betona att det varit en ömsesidig process där även meningsmotståndarna, framför allt till vänster om socialdemokratin, har varit aktiva för att stärka sitt inflytande inom de fackliga organisationerna.

Den ideologiska homogeniteten, enigheten och den facklig-politiska samverkan har också varit en viktig del i rörelsens självförståelse och självbild och omgärdats av en framgångsretorik, där samarbetet mellan LO och SAP ibland tenderat att framställas som naturlagsmässigt.[140] Därmed inte sagt att det inte funnits reella ideologiska motsättningar under ytan mellan socialdemokrater och kommunister inom LO-förbunden om hur den fackliga kampen skall föras eller spänningar mellan LO och SAP om den socialdemokratiska politikens inriktning under avhandlingens undersökningsperiod.[141] Den långa traditionen av facklig-politisk samverkan mellan LO och SAP med tillhörande identitetsskapande och gränsdragningar utgjorde också både uttalade och outtalade förutsättningar för LO:s mobiliseringspraktiker och påverkade utformningen av och

---

[137] Zygmunt Bauman & Tim May, *Att tänka sociologiskt*, Göteborg, 2001 (1990), s 53 f (citat s 53).

[138] Tomas Hylland Eriksen, *Etnicitet och nationalism*, Nora, 2003 (1993), s 42 ff, 61 ff, 100-112; Se även Mats Greiff, *”Vi bodde och bad och blev utbildade som om vi vore på skilda kontinenter”. Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850-1914*, Malmö, 2004, 23 f.

[139] Gidlund & Horgby, 2006, s 282 f.

[140] Jonny Hjelm, ”Fackförbunden skriver historia: en historiker läser historiker”, *Arbetarhistoria* 1999:2-3; Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000*, Stockholm, 2001.

[141] Walter Korpi, *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen. Arbete, fackförening och politik i Sverige*, Stockholm, 1978, s 277-289; Alf O Johansson & Lars Ekdahl, ”Den historiska kompromissen som tillfällig maktallians. Perspektiv på arbetarrörelsens kris”, *Häften för Kritiska Studier* 1996:2, s 11; Olsson & Ekdahl, 2002, s 87 f, 93 ff.

innehållet i LO:s informations- och utbildningsinsatser för invandrade arbetare. Det är teman som återkommande analyseras i kapitlen 5, 6 och 8.

Klass, kön och etnicitet i den fackliga självförståelsen

Perspektiven om facklig organisering och fackliga organisationers primära uppgifter utgår från ett materialistiskt perspektiv, där begreppet arbetarklass syftar på den gemensamma strukturella positionen som säljare av varan arbetskraft under kapitalistiska produktionsförhållanden. Karl Marx har betecknat en sådan bestämd arbetarklass som en ”klass i sig”. Det var de gemensamma erfarenheterna av att utifrån produktionsförhållandena definieras som arbetare med liknande materiella villkor som utgjorde grunden för den fackliga organiseringen. Det var villkor som förutsattes innebära och utgöra grunden för gemensamma – klassbestämda – intressen.[142]

Denna i grunden strukturella förståelse av klass har problematiserats och utvecklats både av Marx själv och av historiematerialister som också velat betona de subjektiva aspekterna av klass som klassmedvetande och klassidentitet. Dessa subjektiva aspekter på klass betecknade Marx som ”klass för sig”.[143] Den brittiske historikern E P Thompson och många av hans efterföljare har pläderat för att klass inte utgår från en fast struktur utan främst är en medvetandeprocess. Klassformering sker processuellt när arbetare blir medvetna om att de kollektivt utgör en klass med delade erfarenheter och intressen som står i ett relationellt motsatsförhållande till en annan klass.[144] Detta perspektiv har utvecklats av Eric Hobsbawm som i studier av arbetarklassens formering fokuserat på framväxten av gemensamma kulturella ramar och ett klassmedvetande inom arbetarklassen. Först när människor genom sina vardagliga erfarenheter på arbetsplatser, i bostadsområden och i fritidsverksamheter agerar och skapar gemensamma kulturella ramar kan det parallellt formas ett klassmedvetande och klass kan då utvecklas till en identitetsgrund med förenande verkan bland människor med liknande strukturella villkor.[145] Det finns dock ingen automatik i denna process. Bara för att ekonomisk-sociala relationer är grundläggande i samhället är klass per automatik inte det fundamentala identitetskittet i alla sammanhang bland människor med liknande materiella villkor. Den gemensamma strukturella positionen är aldrig total eller statisk och eftersom identiteter skapas ur människors erfarenhetsvärld är sambanden mellan materiella villkor, politiskt handlande och identiteter betydligt mer komplexa än så. Inom arbetarklassen finns alltid olika for-

---

[142] Satnam Virdee, “A Marxist Critique of Black Radical Theories of Trade-union Racism”, *Sociology* Vol. 34. No 3, 2000, s 545 ff; Greiff, 2004, s 14 f.

[143] Se t ex Karl Marx, ”Den tyska ideologin”, i *Människans frigörelse. Karl Marx; i urval av Sven Erik Liedman*, Stockholm, 1965 (1845), s 158 ff.

[144] E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class*, London, 1980 (1963), s 9-13.

[145] Se t ex Eric Hobsbawm, ”The Making of the Working Class 1870-1914”, *Workers: Worlds of Labour*, New York, 1984 s 194-213; Se också Greiff, 2004, s 13 ff.

mer av intern strukturell skiktning och olika erfarenheter av andra underordningsrelationer, baserade på kön, etnicitet eller generation som är inbäddade i varandra.[146] Klassrelationer existerar med andra ord inte isolerade från andra maktstrukturer utan individers och gruppers erfarenheter formas snarare av komplexa kopplingar mellan klass, kön, etnicitet, generation. Som flera forskare har betonat är klasserfarenheter också genusifierade och rasifierade/etnifierade på sätt som ofta är motsägelsefulla, och de är aldrig fixerade eller statiska. Utgångspunkten är således att strukturellt och symboliskt betingade maktrelationer skapas och reproduceras i och genom korrelation och interaktion mellan klass, kön, etnicitet och generation. Det är intersektionella processer som påverkar människors livsmöjligheter, livsstilar, kulturer, sociala medvetanden och identiteter.[147]

Olika praktiker, erfarenheter och ideologiska processer formar också olika motsägelsefulla identiteter och medvetanden som inte enbart går att reducera till en gemensam klassposition eller ett klassintresse. Individers och gruppers sociala identiteter och identifikationer är snarare relationella, kontextbaserade, föränderliga och överlappande, det vill säga man kan på samma gång vara arbetare och ha överlappande etniska och könsmässiga identiteter.[148]

Ansatsen i avhandlingens andra frågeställning handlar om att analysera hur föreställningar om relationen mellan i första hand klass, etnicitet och nation men även kön och i viss mån generation har varit kännetecknande för LO:s invandrarpolitiska argumentationslinjer och institutionella praktiker. Fackliga organisationer inom arbetarklassen generellt, även svenska LO, har som framgått ursprungligen vuxit fram i en uttalad klassbaserad kontext. Komplexiteten i det sociala landskapet av skiktningar och olika erfarenheter och identiteter inom arbetarklassen har historiskt ofta tenderat att osynliggöras genom klassperspektivets överordnade ställning i den fackliga självförståelsen. Fackföreningar har inte förnekat att det funnits en samhällelig underordning av kvinnor eller immigranter, men detta har i den fackliga problembeskrivningen först och främst betraktats som ett resultat av den kapitalistiska produktionsordningen och som funktionellt för det kapitalistiska systemets reproduktion.[149] Den dominerande uttala-

---

[146] Etienne Balibar, ”Rasism och nationalism”, i Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Ras, Nation, Klass. Mångtydiga identiteter*, Göteborg, 2002, s 75 f; Gillian Creese, *Contracting Masculinity: Gender, Class and Race in a White-Collar Union, 1944-1994*, Oxford, 1999, s 2; Greiff, 2004, s 13 f.

[147] Stephen Castles & Mark J. Miller, *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Basingstoke, 2003 (1993), s 36; Creese, 1999, s 2; Paulina de los Reyes & Diana Mulinari, *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlikhetens landskap*, Malmö, 2005, s 24 f.

[148] Hylland Eriksen, 2003, s 42 ff; Rune Johansson, ”Gemenskapens grunder. Etnicitet som konstruktion och process”, i Erik Olsson (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, 2000a, s 88 f; Greiff, 2004, 23.

[149] Ruth Milkman, “Gender and Trade Unionism in Historical Perspective”, i Louise A Tilly & Patricia Gurin (eds.), *Women, politics and change*, New York, 1990, s 95 ff; Creese, 1999, s 29 ff.

de fackliga diskursen[150] var länge att arbetare oavsett kön eller etnisk bakgrund tillsammans skall arbeta mot det gemensamma klassförtrycket och för en socialistisk samhällsomvandling. När detta väl uppnåtts skulle en lösning på flerdimensionella strukturella förtryck och maktrelationer inom kapitalismen kunna komma till stånd. Klassvariabeln gavs alltså företräde framför könsbaserade och etniskt baserade orättvisor.[151]

LO anslöt sig länge till den problembeskrivning som gav klasskampen företräde, och klass var basen för förståelse, motstånd och kollektivt agerande för att angripa maktstrukturer och orättvisor. Historikern Ylva Waldemarson menar att denna klassreduktionism inom fackliga organisationer delvis, men inte enbart, kan förstås utifrån den rädsla för inre splittring som generellt präglar intresseorganisationer. Enighet mellan medlemmarna betraktas som en maktresurs, och inre motsättningar och meningsskiljaktigheter som viktiga att undvika. Rädslan för splittring innebär ofta att potentiella intressekonflikter inom de fackliga organisationerna, baserade på kön, många gånger förnekats.[152] Men som feministiska forskare från flera olika länder visat berodde klassreduktionismen inom fackföreningar inte enbart på en rädsla för splittring, utan till stor del lika mycket på att förståelsen och erfarenheterna av klass och det uttalat könsneutrala klassperspektivet snarare tolkats och konstruerats maskulint. Fackliga organisationer har historiskt dominerats av män och därigenom företrätt och förkroppsligat en manlig genusordning och en manlig arbetaridentitet, vilket varit tydligt både när det gäller program, målsättningar, organisationskultur och arbetssätt.[153]

Denna manliga, hierarkiska genusordning med både uttalade formuleringar och outtalade, förgivet tagna uppfattningar om könens skilda karaktärer, uppgifter och platser i samhället har även präglat LO under hela dess historia. Även om LO i sin självförståelse länge betraktade sig som könsneutralt.[154] Ända fram till andra världskrigets slutskede bemötte LO kvinnors bristande representation och inflytande i de fackliga organisationerna först och främst med tystnad eller med att söka förklaringarna hos de kvinnliga medlemmarna. En annan strategi – att problematisera de

---

[150] Med begreppet diskurs avser jag här sätt att tala, tänka och formulera idéer, i det här fallet om facklig och politisk kamp för samhällsförändring. Diskursen inbegriper således makten att etablera en tids-, rums-, och socialt bunden tolkningsram för tanke- och samtalsordning med betydelseskapande paradigmatiska effekter. Se t ex Nancy Fraser ”Nyttan och skadan av fransk diskursteori”, *Häften för Kritiska Studier* 1992:3.

[151] Milkman, 1990, s 95 ff; Creese, 1999, s 29 ff.

[152] Ylva Waldemarson, “Att synliggöra det osynliga. Några tankar kring makt och maktlöshet”, i Eva Blomberg, Björn Horgby & Lars Kvarnström (red.), *Makt och moral. En vänbok till och med Klas Åmark*, Linköping, 1998a, s 18.

[153] Milkman, 1990, s 88 ff; Joan W. Scott, “The “Class” We Have Lost”, *International Labor and Working-Class History*, No. 57. 2000, s 69 ff. Anna Clark, *The Struggle for the Breeches. Gender and the Making of the British Working Class*, Los Angeles, 1997, s 1 ff; Creese, s 17 ff; Inger Humlesjö, “Manlighetskonstruktion i arbetarhistoria och fackföreningar”, *Häften för Kritiska Studier* 1998:3, s 4 ff.

[154] Hirdman, 1998, s 7 ff.

kvinnliga medlemmarna – har förblivit vanlig inom de fackliga sammanhangen, när ojämlikheten och intressemotsättningarna mellan könen framstått som så uppenbara att de inte kunnat bemötas med tystnad. Kvinnor har då snarare konstruerats som problematiska arbetare och fackliga medlemmar i förhållande till lönearbetets och den fackliga verksamhetens manliga norm. De har framställts som fackligt ointresserade, okunniga och inaktiva. De har också framställts som sekundära, annorlunda arbetare, svåra att anpassa till arbetsmarknadens krav, eftersom deras lönearbete ofta varit svårförenligt och stått i konflikt med samhälleliga normer om kvinnors ansvar i den privata sfären för hemarbete och barnomsorg.[155]

Klassgemenskap inom nationens gränser

Mot bakgrund av avhandlingens teoretiska syfte och ansatsen i den andra frågeställningen kommer jag nedan att presentera innebörden av de konstruktivistiska perspektiv på nationalism och etnicitet som jag använder som teoretiska analysverktyg för att undersöka hur föreställningar om relationen mellan i första hand klass, etnicitet, nation men även kön och i viss mån generation kom till uttryck i LO:s invandrarpolitiska argumentationslinjer och sociala och institutionella praktiker. Föreställningar om att folk har rötter och hör hemma inom ett visst territorium är en viktig dimension för teoribildning om nationalism. I teorier om nationalism fokuseras också att detta antagande om rötter och tillhörighet tas för givet. I detta avsnitt ges en inblick i hur perspektiven kring nationalism är centrala för att åskådliggöra hur sådana föreställningar om rötter och tillhörighet till en nation kan ha inverkan på klassbaserade arbetarrörelseorganisationers inställning till invandrings- och invandrarpolitiskt relaterade frågor. Perspektiven kring etnicitet,[156] har till syfte att synliggöra hur sociala och kulturella gränsdragningar och konstruerandet av gemenskaper mellan ”vi” och ”de andra”, som ligger implicit i etnicitetsbegreppet, går till.

Thomas Hylland Eriksen pläderar för att betrakta etnicitet som ett relationellt begrepp och en dynamisk process, där betoningen just ligger på

---

[155] Ylva Waldemarson, *Mjukt till former – hårt till innehållet. LO:s kvinnoråd 1947-1967*, Stockholm, 1998b, s 19; *Kvinnor och klass – en paradoxal skapelseberättelse. LO:s kvinnoråd och makten att benämna 1898-1967*, Stockholm, 2000, s 20 ff; Mats Greiff, *Kvinnorna vandrade demonstrativt iväg. Strejker och facklig organisering bland kvinnliga textilarbetare i Ulster 1870-1914*, Ystad, 1996.

[156] Etnicitet är ett komplext och mångtydigt begrepp som inte relaterar till något enhetligt fenomen. Först på 1960- och 1970-talet utarbetades etnicitet som ett oberoende vetenskapligt begrepp som ofta förbands med nya etniska rörelsers motstånd och anti-koloniala kamp, migration och invandring. En uppfattning som delas av de flesta forskare är att etnicitet refererar till gruppbildning, kulturell och social gränsdragning mellan ”vi” och ”dem” med maktimplikationer, identitet, och en känsla av samhörighet och gemenskap. För en utmärkt utförligare diskussion om etnicitetsbegreppets ursprung, innebörder och utveckling se, Aleksandra Ålund, ”Etnicitetens mångfald och mångfaldens etniciteter. Kön, klass, identitet och ras”, i Erik Olsson (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, 2000, s 27-68, se särskilt s 29-34.

hur etnisk tillhörighet och identitet skapas i dikotomiseringen mellan ”vi” och ”de andra”. Därmed, menar Hylland Eriksen, är etnicitet liksom klass och genus en aspekt av en relation mellan grupper. En etnicitet är inte möjlig utan kategorisering och gränsdragning, eftersom etniciteten med Hylland Eriksens ord just förutsätter ”ett institutionaliserat förhållande mellan avgränsade kategorier vilkas medlemmar betraktar varandra som kulturellt särpräglade”.[157] Föreställningar om gemensam respektive skild härkomst har således stor betydelse vid konstruktionen av etnicitet. I förhållandet mellan etnicitet och kultur är det som Hylland Eriksen betonar dock inte kulturella skillnader i sig utan föreställningar om eller när kulturella skillnader uppfattas som grund för sociala gränser – gestaltat genom vissa symboler och ideologier om skilda ursprung – som det uppstår ett etniskt element i en social relation.[158] Genom att etniska identiteter, eller kanske snarare identifikationer, ständigt skapas och omskapas i relation till andra kan etnicitet därmed betraktas som en föränderlig och kontextuell process.[159]

Utöver manlighetskonstruktion var ett annat genomgående tema i den internationella arbetarrörelsens historia under 1900-talet, nämligen den ökade nationella integrationen och identifikationen med den egna staten, dess välfärdssystem, dess homogenitet och exklusivitet. Det gäller i synnerhet i länder där arbetarrörelsen återkommande innehade den parlamentariska regeringsmakten och var en av huvudarkitekterna bakom nationellt grundade demokratiska välfärdsstater.[160] Den ökade nationella identifikationen har ofta inneburit att klassgemenskaper därigenom har tolkats, förståtts och konstruerats inom en nationell ideologisk föreställningsram. Sådana föreställningsramar har bildat nationalstatliga och etnocentriska paradigm, där förekomsten av homogena nationella gemenskaper och nationella gränser ofta har förutsatts och tagits för givna som basen för klassgemenskapen.[161] I sådana nationaliseringsprocesser har gränsskapanden och konstruktioner av etnicitet baserade på uppfattningar om ett avgränsat, kulturellt särpräglat ”vi”, som hör till den nationella gemenskapen, och ”de andra”, det vill säga invandrare och minoriteter som inte hör till, varit centrala inslag. I flera förekommande fall har invandring och kulturblandning representerats som ett främmande element

---

[157] Hylland Eriksen, 2003, s 21 f, 28 (citat).
[158] Hylland Eriksen, 2003, s 21 f, 53, 78.
[159] Hylland Eriksen, 2003, s 11, 31, 42 f, 53 f, 81.
[160] Klaus Misgeld, *Den fackliga europavägen 1945-1991*, Stockholm, 1997, s 17; Jonas Sjölander, *Solidaritetens omvägar. Facklig internationalism i den tredje industriella revolutionen – (LM) Ericsson, svenska Metall och Ericssonarbetarna i Colombia 1973-1993*, Växjö, 2005, s 87 ff.
[161] Se t ex Stuart Hall, ”Ethnicity: Identity and Difference” och Paul Gilroy, ”One Nation under a Groove: The Cultural Politics of ‘Race’ and Racism in Britian”, i Geoff Eley & Ronald Grigor Suny (eds.), *Becoming National. A Reader*, New York, 1996, s 337-349 och 250-269. Se också Geoff Eley & Keith Nield, ”Farewell to the Working Class?, *International Labor and Working Class History*, No. 57. 2000, s 3.

på arbetsmarknaden och som ett hot mot den förställda kulturellt homogena nationella gemenskapen.[162]

Lite förenklat brukar man tala om två idealtyper av nationsuppfattningar. Den ena varianten grundar sig på etniska bevekelsegrunder, *etniska nationer*, och den härstammar från den tyska romantiska epoken och bygger på principen att folket föregår nationen. Den nationella gemenskapen definieras utifrån principen om härstamning eller mer eller mindre fiktiva blodsband. Samhörigheten baseras på språk, religion, historiskt ursprung, eller kulturell tradition. Medborgerliga fri- och rättigheter och tillhörighet till den nationella gemenskapen regleras genom inkludering och exkludering baserade på etnicitet.[163] Den andra varianten grundar sig istället på medborgerliga eller politiska bevekelsegrunder, *civiska nationer* och bygger på idéer från den franska revolutionen. Den nationella gemenskapen definieras utifrån medborgarskap, lagar, konstitutionen och statsterritoriet, oberoende av etniska skillnader. Den civiska nationsvarianten kan därför spontant kännas mer inkluderande. Människor som är permanent bosatta inom ett territorium räknas i princip in i gemenskapen, det vill säga även immigranter, förutsatt att de accepterar de grundläggande politiska värderingar som definierar samhällets uppbyggnad och den nationella kulturen. Denna idealtypiska skiljelinje mellan nationsuppfattningar brukar exemplifieras med Tyskland och Frankrike som baserat sina statsbyggen på etniska respektive civiska nationsuppfattningar.[164]

I realiteten finns dock inga renodlade etniska eller civiska nationer, utan mellan de bägge idealtyperna finns olika varianter av nationella projekt. Även om det finns analytiska poänger med att hålla isär de bägge nationsuppfattningarna är de tätt sammanvävda tankesystem, där strävan efter homogenitet är framträdande i bägge. Det har till exempel inneburit hårda assimileringssträvanden mot etniska minoriteter från majoriteten inte bara i etniska nationer som den tyska utan även i civiska nationer som Frankrike och USA.[165]

Socialism och internationalism framställdes länge inom arbetarrörelsen och i äldre arbetarhistorisk forskning som synonymer och betraktades som arbetarklassens ”sanna” ideologier. De sågs med andra ord som raka motsatsen till nationalismen. I den äldre allmänna betydelsen, vilken var vanlig inom den marxistiska arbetarrörelsen, betraktades nationalism först och främst som en politisk ideologi, vilken uttryckligen prioriterade

---

[162] Michael Billig, *Banal Nationalism*, London, Thousand Oaks & New Delhi 1995, s 78 ff; Stephen Castles & Alastair Davidson, *Citizenship and Migration. Globalization and the politics of belonging*, London 2000, s 44 ff.

[163] Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, 1988, s 155 ff; Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983, s 1 f; Jfr Johansson 2000a, 98 ff.

[164] Castles & Miller, 2003, s 44; Johansson, 2000a, s 98 ff.

[165] Castles & Miller, 2003, s 44; Rune Johansson, ”Ett odödligt sinnelag”? Svensk nationell utveckling i ett komparativt perspektiv”, i Erik Olsson (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, 2000b, s 294 ff; Johansson, 2005, s 44.

lojaliteten med de härskande klasserna och den aktuella nationen i betydelsen stat och/eller folk. I den betydelsen var nationalismen som företeelse urskiljd från kategorier som nationell identitet och nationell samhörighet i bredare vardagsbemärkelse.[166]

I ett senare och bredare teoretiskt perspektiv på nationalism anses nationalismen innefatta föreställningar och idéer om nationen som en ”föreställd gemenskap” för nationell samlevnad, öppen för social konstruktion och ständig ideologisk reproduktion genom vardagslivets högst alldagliga seder, rutinmässiga symboler och språkliga former.[167] I denna breda definition av nationalism innefattas både etniska och civiska dimensioner. Med inspiration från detta bredare perspektiv på nationalism och med stöd från senare internationell arbetarrörelseforskning omvärderar Håkan Blomqvist de äldre vanligt förekommande uppfattningarna om internationalismen och nationalismen som varandras fullständiga antiteser inom arbetarrörelsen. Det nationella temat, inrymmande föreställningar om nationell särart, kulturell livsform och samhörighet, ”ras” och fosterland, hade samexisterat och varit tätt förenat och sammanflätat med de internationalistiska perspektiven inom både den internationella och den svenska arbetarrörelsen ända sedan begynnelsen. Med hänvisning till Eric Hobsbawm menar Blomqvist att arbetarrörelsens strategi att organisera folken nationellt och försöka vinna politiskt makt i nationalstaten innebar en motsägelsefull konsekvens. Trots den utmanande internationalismen bidrog de socialdemokratiska arbetarrörelserna till att ”nationalisera massorna” och att utveckla både ett nationellt medvetande och en internationell ideologi hos sina anhängare.[168]

Blomqvist hävdar också att den ”interna” nationalismen, i form av idéer om ett demokratiskt medborgerligt fosterland och social evolution, även kunde få ”externa” effekter i ett annat avseende, nämligen i synen på etnicitet eller etniskhet.[169] ”Ras”, kulturell egenart och tillhörighet samt civilisatorisk skillnad var viktiga dimensioner som sammanflätades i det borgerliga samhällets vetenskapliga och ideologiska tolkningar och kategoriseringar av nationella olikheter runt förra sekelskiftet. Även

---

[166] Blomqvist, 2006a, s 44 f.

[167] Inom forskningen har detta bredare perspektiv på nationalism blivit dominerande sedan 1980- och 1990-talet, och inflytelserika influenser har Benedict Anderson, *Den föreställda gemenskapen. Reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg, 1993 (1983) och Michael Billigs, *Banal Nationalism*, London, 1995, varit. Se Billig, 1995, s 6 ff. För nationalismforskningens övergripande teoretiska och historiografiska utveckling se t ex, Rune Johansson, ”Etnicitet och nationalism – ett forskningsfält för historiker”, *Historisk Tidskrift* 2001:3, s 422-429.

[168] Blomqvist, 2006a, s 44-54, 372-379 (citatet som lånats av Eric Hobsbawm på s 53); Jfr Eric Hobsbawm, ”Opening adress: Working-class internationalism” i Fritz van Holthoon & Marcel van der Linden (eds.), *Internationalism in the Labour Movement 1830-1940* (eds.), band 1, Leiden, New York, Köpenhamn och Köln, 1988; Theo van Tijn, ”Closing adress: Nationalism and the socialist workers’ movement”, i van Holthoon & van der Linden, (eds,) band 2, 1988; Patrick Pasture & John Verbercksmoes (eds.), *Working-Class Internationalism and the Appeal of National Identity: Historical Debates and Current Perspectives*, Oxford, New York; Strahl, 1983.

[169] Blomqvist, 2006a, s 24 ff, 43, 54, 188 ff, 376 ff.

bland socialistiska intellektuella förenades dessa tankar med den historiematerialistiska utvecklingsläran om lägre och högre stadier i samhällens och civilisationers utveckling.[170] Det imperialistiska Europas världsherravälde uppfattades som rasmässigt och civilisatoriskt överlägset, och även skillnader mellan ”vita” nationer tolkades ofta i termer av skilda national- och raskaraktärer.

> Den så kallade civiska nations- och medborgartanken stod sällan fri ifrån den etniska. ”Folket” förstods inte bara som en juridisk medborgerlig kategori utan som ett egenartat kulturellt resultat av fysisk miljö och biologiskt arv danat av gemensam historisk erfarenhet.[171]

Den ”externa” sidan av nationalismbegreppet hos Blomqvist skall således förstås som etnocentriska förställningar om europeisk civilisatorisk och nationell överlägsenhet, där rasifierade och etniska kategoriseringar fungerade som nedvärderande element i synen på andra kulturer och nationella grupper.

Min undersökning av LO:s argumentationslinjer och sociala praktiker vid formeringen av ett invandrarpolitiskt program under efterkrigsperioden befinner sig i en väldigt annorlunda historisk kontext än den Blomqvist undersöker. Arbetarrörelsen utgjorde inte längre någon oppositionell kraft som stred för deltagande i det borgerliga samhället, utan den hade lyckats erövra den politiska regeringsmakten, och varit en av de ledande krafterna bakom införandet av politiska och sociala rättigheter och reformer för den stora folkmajoriteten. Rasbiologin och socialdarwinistiska utvecklingsteorier utgjorde inte längre några legitimt vetenskapliga paradigm, särskilt mot bakgrund av de fruktansvärda följder de fick i den nazistiska ideologins skepnad i tredje rikets Nazityskland och i andra länder, där förföljelser och utrotning av människor på grund av etnisk och ”rasmässig” tillhörighet, sexualitet och funktionshinder blev den yttersta tragiska konsekvensen i världskrigens spår.[172]

Rasism- och etnicitetsforskning utifrån postkoloniala perspektiv har dock visat hur de nedvärderande tankestrukturerna om ”de andra” som grundlades i samband med kolonialismen och som var närmast hegemoniska runt förra sekelskiftet, varit seglivade och har bestått även i efterkrigstidens liberala demokratiska samhällen. Samtidigt har strukturer av ekonomisk och social över- och underordning mellan tidigare kolonialmakter och koloniserade regioner förblivit intakta även efter att kolonialismen i politisk mening upphört. Men formerna, argumenten och sätten

---

[170] Blomqvist, 2006a, s 24 ff, 132 ff; Håkan Blomqvist, ”Socialdemokrati och svenskhet. Om den andra fosterländskhetens dubbla sidor”, *Arbetarhistoria* 2006b:2-3, s 11-14; Jfr Robert Young, *Postcolonialism. An historical introduction*, Oxford & Malden, 2001, s 113 ff; Catharina Ericsson, Maria Baaz Ericsson & Håkan Thörn, *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, Nora, 1999, s 30; Balibar & Wallerstein, 2002.

[171] Blomqvist, 2006b, s 11.

[172] Svanberg & Tydén, 1998, s 260.

att uttrycka sig om ”de andra” för att upprätta och legitimera etniska/rasifierade hierarkier har däremot förändrats i takt med historiska och samhälleliga förändringar. Framför allt har den tidigare biologiskt förankrade rasismen i västeuropiska efterkrigstida samhällen kommit att utvecklas i riktning mot en mer subtil och kulturellt orienterad rasism med fokus på skillnader och problem. Inom ett fortsatt starkt moderniseringsparadigm har mänskligheten istället för distinkta ”raser” delats in efter kultur, etnisk tillhörighet och religion, och de religiösa och kulturella argumenten har ofta överlappat och förstärkt varandra i kategoriseringen av människor som ”annorlunda”. Samhällen och kulturer samt den invandrade befolkningen och deras barn från länder och regioner utanför Västeuropa och dess forna bosättarkolonier i Nordamerika och Australien har också fortsatt att föreställas som underutvecklade, men efter socio-ekonomiska och kulturella markörer snarare än rasbiologiska.[173]

Rasismbegreppet används inte som centralt analysverktyg i min studie. Men utifrån den vidare rasismdefinitionen som betonar rasismens historiska och ideologiska föränderlighet för att diskriminera, upprätthålla och legitimera etniska hierarkier anses nationalistiska och rasistiska ideologier vara baserade på ett systematiskt etniskt och rasifierat skillnadsskapande. Konstruktioner av etnicitet utgör därmed centrala inslag och vardagliga egenskaper i både rasism och nationalism.[174] Jag menar därför att teoribildningar om rasism och nationalism bidrar till vår förståelse av hur tillhörighet och gränsdragningar till en klassgemenskap kan skapas och reproduceras genom konstruktioner av nationella och etniska samhörigheter och gränser.[175] Med ett sådant perspektiv på nation och etnicitet som ”föreställda” konstruktioner bör därför kultur och identitet inte ses som något fast och oföränderligt bagage som människor bara ”har” utan som något som förvärvas, praktiseras och förändras i sociala relationer, där gränsskapandet mellan ”vi” och ”de andra” är centralt.[176]

Jag använder mig således av dessa konstruktivistiska perspektiv på etnicitet och nationalism som analysverktyg för att synliggöra hur synen på tillhörighet och distans, förkroppsligat genom konstruktioner av det nationella, kulturella och det etniska, innehåller parallella dimensioner av samtidigt verkande inkluderande homogeniseringsprocesser och exkluderande gränsdragningsprocesser i LO:s sätt att tänka kring och argumente-

---

[173] Paul Gilroy, *'There Ain't No black in the Union Jack'. The cultural politics of race and nation*, Chicago, 1991 (1987), s 38 ff, 44 ff; Miles, 1993, s 53-79; Etienne Balibar, ”Finns det en nyrasism?”, Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Ras, Nation, Klass. Mångtydiga* identiteter, Göteborg, 2002, s 38 ff; Katarina Mattson & Mekonnen Tesfahuney, ”Rasism i vardagen”, i Lindberg & Dahlstedt (red.), 2002, s 32 f; de los Reyes, Molina & Mulinari (red.), 2002, s 18 ff.

[174] Se t ex Gilroy, 1991, s 38 ff, 44 ff, 56 f; Miles, London, 1993, s 2 ff, 56 ff; Philomena Essed & David Theo Goldberg (eds.), *Race Critical Theories*, Malden & Oxford, 2002, s 1 ff. I en äldre smalare definition begränsas rasism som fenomen till tankar och föreställningar om rasbiologisk underlägsenhet.

[175] Jfr Mulinari & Neergaard, 2004a, s 248 f.

[176] Hylland Eriksen, 2003, s 21 f, 53, 78; Jfr Magnus Dahlstedt, *Reserverad demokrati. Representation i ett mångetniskt samhälle*, Umeå, 2005, s 87; de los Reyes & Kamali (red.), 2005, s 7 ff.

ra i relation till det som upplevs som ”annorlunda” och ”främmande” till det förment svenska. Jag kommer också visa vilken eventuell inverkan sådana tankar och föreställningar kunde ha på LO:s förda argumentering och praktiker i invandrings- och invandrarpolitiken.

Etniska och civiska dimensioner av nationalism

I likhet med flera andra forskare anser jag att den nationella självbilden och uppfattningen av vad som är typiskt och speciellt ”svenskt” har betydelse och får konsekvenser för synen på andra länder och kulturer. Det gäller också för bemötandet av invandrare och utformningen av invandrings- och invandrar/integrationspolitiken.[177] Även om nationalismen varit inflytelserik i Sverige, liksom i övriga europeiska stater under 1900-talet, har en vanlig uppfattning i det svenska efterkrigstida samhället varit att Sverige är ett land som är icke-nationalistiskt, eller i vart fall lämnade nationalismen bakom sig i det historiskt förflutna i takt med moderniseringen, demokratins införande och välfärdsstatens framväxt.[178] Detta är en uppfattning och självbild som kan problematiseras och ifrågasättas.

Historikern Christina Johansson framhäver att den nationella självbilden och det nationella tänkandets historia i Sverige innehåller både etniska och civiska aspekter och att ”båda tankestrukturerna” återfinns i ”de migrationspolitiska diskurserna”. Hon understryker därför att båda formerna av nationalism, som redan framgått, kan verka i restriktiv och assimilerande riktning mot migranter och invandrare.[179]

Ett viktigt tema i den svenska kollektiva självbilden som växte fram i det socialdemokratiskt styrda Sverige under efterkrigstiden var synen på Sverige som en modern och neutral välfärdsstat, ett ”Folkhem” i det breda folkets, inte bara arbetarklassens intresse. Historikern Henrik Berggren har framhållit hur folkhemsbegreppet liksom visionerna om och synen på välfärdsstaten hade tydliga nationalistiska konnotationer genom att det förenade nationalismens inneboende föreställningar om både ett folk och ett gemensamt hem. Det gav socialdemokraterna en möjlighet att framstå som *både* ett modernt, framåtsträvande, demokratiskt, socialt jämlikhetssträvande och statsbärande parti i de bredare folklagrens intresse, *och* den nationella gemenskapens och traditionens väktare, vilket bidrog till att underminera borgerlighetens strävan efter monopol på patriotism och fosterlandskärlek.[180]

---

[177] Castles & Miller, 2003, s 32; Johansson, 2000b, s 286; Johansson, 2005, s 47.

[178] Johansson, 2000b, 285 f.

[179] Johansson, 2005, s 48.

[180] Henrik Berggren, ”The forward-facing angel: nationalism and modernity in Sweden in the twentieth century”, i Kurt Almqvist & Kay Glans (eds.), *The Swedish Success Story?*, Stockholm, 2004 (originalet på svenska från 2001), s 76 ff; Jfr Hans Dahlqvist, ”Folkhemsbegreppet: Rudolf Kjellén vs Per Albin Hansson”, *Historisk Tidskrift* 2002:3, s 459 ff; Patrik Hall, *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler*, Stockholm, 2000, s 258.

Ett annat tema, som etablerades och växte sig starkt under 1950- och 1960-talet, var att Sverige förkroppsligade både en genuint svensk ”tredje väg” mellan det kapitalistiska väst och det kommunistiska öst under det kalla kriget, och en kritisk röst som stod upp för Tredje Världen i dess kamp för befrielse från imperialismens ok.[181] Det väldigt nutids- och framstegsoptimistiska draget var starkt i den nationella och socialdemokratiska självbilden, inte minst genom känslan av att vara ett föregångsland och en förebild för andra länder, när det gällde teknik, vetenskap, bistånd, rationella välfärdsarrangemang och jämlikhet.[182] Ännu ett viktigt tema i den kollektiva nationella självbilden var den stabila och fredliga ”svenska modellen” på arbetsmarknaden, där ansvarstagande parter bidrog till produktivitet och ekonomisk tillväxt. Framlyftandet av den framstående svenska utvecklingen på många samhällsområden gör det motiverat att som historikern Bo Stråth tala om en ”välfärdsnationalism”.[183]

Jag vill dock i likhet med historikerna Christina Johansson och Rune Johansson hävda att denna positiva nationella självbild, eller inkluderande ”välfärdsnationalim” också kunde verka avgränsande i förhållande till såväl omvärlden som den invandrade befolkningen och dess barn i Sverige.[184] Strävanden efter kulturell homogenitet i det nationella tänkandet skall då förstås bredare än enbart etnisk homogenitet, och kunde innefatta föreställningar om att samhället mådde bäst av att befolkningen uppvisade stora likheter när det gäller utbildning, politisk inriktning och demokratiska värderingar.[185] Självbilden av och uppfattningen om det egna samhället och kulturen som modernt, framåtskridande, välorganiserat, rationellt och jämlikt kunde därför samtidigt och parallellt bli kontrasterande i förhållande till omvärlden och vad som upplevdes som ”icke-svenskt” och annorlunda. Andra samhällen, kulturer och olika invandrargrupper kunde därför parallellt representeras som annorlunda, främmande, omoderna och traditionsbundna i förhållande till det förment svenska.[186]

Christina Johansson, men också den holländske historikern Leo Lucassen, menar att välfärdsstaten i ett sådant perspektiv också kan fungera

---

[181] Bo Stråth, ”Poverty, Neutrality and Welfare: Three Key Concepts in the Modern Foundation Myth of Sweden”, in Bo Stråth (ed.), *Myth and Memory in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond*, Bruxelles, 2000, s 394 f; Andersson, 2008, s 21 f.

[182] Alf W Johansson, “If you seek his monument, look around! Reflections on national identity and collective memory in Sweden after the Second World War”, i Almqvist & Glans (eds.), 2004, s 179 ff; Jfr Linderborg, 2001, s 356 ff.

[183] Stråth, 2000, s 395; Jfr Bo Stråth, *Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 1990-talet*, Stockholm, 1992.

[184] Johansson, 2000b, 333 f; Johansson, 2005, s 47 f.

[185] Johansson, 2005, s 45.

[186] Johansson, 2000b, 333 f; Jfr Billy Ehn, *Det otydliga kulturmötet. Om invandrare och svenskar på ett daghem*, Lund, 1986, s 9 ff; Billy Ehn, ”Kamouflerad försvenskning”, i Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Stockholm, 1993, s 259 ff.

som en form av nationell symbol och utgöra en viktig del i hur nationen föreställs och jämförs med andra nationer. Bägge två menar att man då kan tala om en ”välfärdsnationalism”, eftersom olika välfärdsargument blir en viktig del i nationella homogeniseringsprocesser. Både Johansson och Lucassen betonar att denna ”välfärdsnationalism” kan verka exkluderande genom att välfärden anses som reserverad för det egna landets medborgare och att invandringen ”kan anses hota eller begränsa den moderna välfärdsstatens potential”.[187] Invandringen framställs då som hotfull på flera olika sätt, till exempel genom att den anses som kostsam för samhället, bedöms leda till ekonomiska och sociala problem och, inte minst, att ytterligare invandring anses försvåra integrationen av de invandrare som kommit tidigare. Leo Lucassen understryker, i likhet med Johansson, att invandringen i dessa fall anses hota bilden av nationell homogenitet och social frid, en slags strävan efter homogenitet som är vidare än den rent etniska homogeniteten.[188]

Tidigare har jag framhållit att etniskt nationella föreställningar och stereotypiseringar av specifika etniska grupper som ”främmande” och ”annorlunda” i förhållande till en förment nationell normalitet kan bidra till invandringspolitiska restriktioner. Av ovanstående resonemang framgår att även civiskt nationella aspekter i form av politiska, ekonomiska och sociala argument således kan påverka invandringspolitiken i restriktiv riktning. Att det etniska och civiska hålls isär analytiskt, betyder inte att de bägge idéstrukturerna är separata i praktiken.[189] Som framgick tidigare finns i praktiken inte några renodlade etniska och civiska nationer, utan de bägge formerna av nationalism är snarare tätt sammanvävda i dess strävanden efter likhet och homogenitet. Genom att analytisk skilja på begreppen etniskt och civiskt är det emellertid möjligt att påvisa vilka budskap och argument olika nationella homogeniseringsprocesser baseras på samt hur dessa idéer på olika sätt kan få konsekvenser för synen på invandring och etniska relationer.

I kapitel 4-7 kommer jag att diskutera hur och under vilka former och med vilket innehåll sådana dubbla sidor av inkluderande nationella homogeniseringsprocesser av såväl civisk som etnisk karaktär respektive kontrasterande gränsdragningar var närvarande i LO:s argumentationslinjer och praktiker beträffande invandringen, invandrade arbetare och premisserna för dess invandrarpolitik under 1960- och 1970-talet. Jag kommer också att problematisera sociologerna Diana Mulinaris och Anders Neergaards antagande om att tillhörigheten till klassgemenskapen och konstruktionen av ”politisk-fackliga medvetanden” inom LO-kollektivet har tenderat till att skapas ”i ett spänningsfält mellan formellt medborgarskap och diskurser/ideologier om rätten att tillhöra; en tillhörighet base-

---

[187] Johansson, 2005, s 47 (citat); Se också Leo Lucassen, *The Immigrant Threat. The Integration of Old and New Migrants in Western Europe since 1850*, Urbana och Chicago, 2005, s 15; Jfr Stråth, 2000, s 395.

[188] Lucassen, 2005, s 13 f; Johansson, 2005, s 45.

[189] Jfr Johansson, 2000b, s 294 f; Johansson, 2005, s 44 f.

rad på representationer av nation och kopplingar mellan nation och kultur".[190] De menar att i vardagen "kopplas tankar om tillhörighet till 'svenskhet', ett odefinierbart och för invandrare till synes ouppnåbart stadium". Icke-tillhörighet med den svenska nationen översätts och likställs, hävdar de, med invandrarskap.[191]

Mulinaris och Neergaards citerade formuleringar ovan samt perspektiven på nationen som en konstruerad "föreställd gemenskap", för att parafrasera Benedict Anderson, pekar på vikten av att skilja mellan de formellt juridiska och de reella, vardagliga villkoren för tillhörigheten till den nationella klassgemenskapen. Oavsett om den dominerande nationsuppfattningen är *etnisk* eller *civisk*, det vill säga grundar sig på härstamningsprincipen eller på medborgerliga och politiska bevekelsegrunder, villkoras ofta tillhörigheten till den reella, vardagliga nationella gemenskapen. Det kan ske genom rangordningar och gränsdragningar utifrån "ras", etnicitet eller religion av vilka medborgare som anses *mer* tillhörande den nationella gemenskapen än andra, och som därmed ges materiella och symboliska fördelar på bekostnad av andra *mindre* tillhörande den reella gemenskapen som diskrimineras eller särbehandlas.[192] I den empiriska analysen kommer jag att kritiskt jämföra och diskutera om Mulinaris och Neergaards perspektiv om LO-gemenskapens nationella gränser, ur etnokulturellt hänseende, också hade bäring för situationen under 1960- och 1970-talen, då samhällskontexten var radikalt annorlunda och de ideologiska stämningarna inom LO inte var desamma som under 2000-talet, som de bägge sociologerna undersöker. Härnäst skall jag dock föra en teoretisk diskussion beträffande fackliga organisationers praktiker i relation till invandrade medlemmar och bland annat diskutera min användning av Mulinaris och Neergaards analytiska begrepp *inkluderande underordning*.

Monokultur och inkluderande underordning

Både internationell och svensk forskning har visat hur fackliga organisationer ofta har präglats av en monokulturell eller etnocentrisk karaktär genom att program, arbetssätt och organisationsstrukturer utgått från de etniska majoritetsmedlemmarnas referensramar. Dessutom har invandrade arbetare och barn till invandrare haft strukturellt underordnade positioner och varit underrepresenterade bland fackligt förtroendevalda i förhållande till etniska majoritetsmedlemmar.[193]

---

[190] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 16.
[191] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 249.
[192] Jfr Johansson, 2000b, s 294; Dahlstedt, 2005, s 90 f.
[193] Se t ex Creese, 1999, s 2 ff; Eley & Nield, 2000, s 3; Penninx & Roosblad, 2000, s 197 ff; Lloyd, 2000, s 118 f; Kühne, 2000, s 58 ff; Daae-Qvale, 2006, s 98 ff; Ruud de Jongh, "Solidarity in Exchange for Adaptation. Dutch Trade Unionism and Immigrant Workers", *International Migration Review*, Vol. XIX:4, 1985, s 760-767; Wrench, 1989, s 160-186; John Wrench & Satnam Virdee, "Organising the Unorganised. 'Race', Poor Work and Trade Unions", i John Wrench & Satnam

Anders Neergaard visar i en jämförande studie om fackföreningsrörelse och rasifieringsprocesser i Storbritannien och Sverige på ett angreppssätt som går att anknyta och betrakta i relation till ansatsen i avhandlingens första frågeställning om hur LO argumenterade och agerade gällande principiella målsättningar för dess invandrings- och invandrarpolitik och strategier i relation till invandrare som fackliga medlemmar. Neergaard menar att fackföreningar agerar i en kontext där arbetarklassens heterogena sammansättning och skiktning efter etniska och könsmässiga linjer slår igenom i det fackliga agerandet. Med inspiration från den brittiske neomarxisten Satnam Virdee argumenterar han för att det är en missuppfattning att se fackföreningsrörelsen som en organisation som företräder hela arbetarklassen och dess mer långsiktiga intressen.[194] Fackföreningsrörelsen skall istället, enligt Neergaard, främst ses som en ”intresseorganisation för sina medlemmar”. Det är medlemmarnas kortsiktiga arbets- och lönevillkor som står i centrum, och det sker på ”bekostnad av ett systemkritiskt agerande” av bredare ideologisk och politisk natur.[195] Den fackliga kampen blir allmän arbetarklasskamp först då den fackliga organisationen ”överskrider medlemmarnas direkta och kortsiktiga ekonomiska intressen och krav ställs baserade på en allmän radikalisering och politisering”.[196] Distinktionen mellan klass- och fackliga intressen är viktig, men den är, enligt mitt förmenande, inte så enkel och entydig som Neergaard framställer den. För även om Neergaard erkänner att framgången i facklig organisering och förekomsten av kollektivavtal inneburit att invandrade arbetare formellt fått samma rättigheter och skyldigheter som sina infödda kamrater, tycker jag att han i sin tydliga definition av fackföreningar som defensiva organisationer enbart för medlemmarna, bortser från att de kollektivavtal som fackföreningsrörelsen ingår med motparten även omfattar oorganiserade arbetare, oavsett vilken bakgrund de har. Vidare gagnar fackföreningarnas arbetsmiljöarbete även de anställda som inte är fackligt organiserade. I detta sammanhang är det också viktigt att, tydligare än Neergaard gör, återknyta till det grundläggande motsatsförhållandet mellan arbete och kapital på arbetsmarknaden. Jag vill därför återknyta till Lars Ekdahl och understryka de fackliga organisationernas sekundära roll i förhållande till primärorganisationerna – det vill säga till kapitalistiska företag eller andra både privata och offentliga arbetsgivare som köper arbetskraft på arbetets marknad. Det är därför inte bara samhälliga och politiska förhållanden som påverkar det fackliga agerandet; det fackliga handlingsutrymmet påverkas i hög grad också av arbetsgivarnas maktresurser, förhållningssätt och agerande.[197]

Virdee (eds.), *The New Workplace and Trade Unionism*, London, New York, 1996, s 240-278; Knocke, 1997, s 6-8: Mulinari & Neergaard, 2004a, s 15 ff.

[194] Neergaard, 2002, s 124; Jfr Virdee, 2000, s 545-555.

[195] Neergaard, 2002, s 124.

[196] Neergaard, 2002, s 124.

[197] Ekdahl, 1994, s 388 ff.

Neergaards och Virdees distinktion mellan klassintressen och fackliga intressen är dock central för att förstå fackföreningarnas strävan efter att kontrollera arbetskraftsutbudet, det vill säga den fackliga konkurrensbegränsande strategin, för att återknyta till Klas Åmarks perspektiv. En fackförening som motsätter sig en arbetskraftsinvandring gör det ofta av det motivet att den vill begränsa utbudet av arbetskraft och försvara de befintliga medlemmarnas arbets- och lönevillkor. I detta sammanhang poängterar Neergaard att fackföreningsrörelsen och dess medlemmar inte kan betraktas som ett homogent kollektiv, utan den måste också hantera interna motstridiga intressen inom organisationerna. Dessa intressemotsättningar har sin grund främst i interna skiktningar bland medlemmarna som ofta förstärks av ideologiskt konstruerade hierarkier baserade på kön eller etnicitet/rasifiering och som leder till att vissa kategorier av medlemmar underordnas i organisationerna. Men även politiska motsättningar har betydelse för motstridiga intressen bland medlemmarna.[198]

Diana Mulinari och Anders Neergaard har i sin studie av nätverket *Fackligt Aktiva Invandrare* (FAI) under 2000-talets inledande år använt sig av det analytiska begreppet *inkluderande underordning* i sin analys av den svenska fackföreningsrörelsens praktiker mot invandrade arbetare. Begreppet ”inkluderande underordning” fångar en, vad de menar, facklig strategi att inkludera invandrare som fackliga medlemmar, men i en underordnad position. Den fackliga strategin har utgått från en målsättning om facklig och klassmässig sammanhållning. Utbudsöverskott på arbetskraft och underbudskonkurrens genom att invandrade arbetare skulle arbeta för lägre löner har fackföreningsrörelsen bekämpat genom den inkluderande hållningen gentemot de invandrade arbetarna. Inkluderande underordning har varit en del i tanken att undvika splittring och därför har istället en intern tudelning uppstått genom att de invandrade arbetarna, när de väl blivit medlemmar i respektive fackförening, fått en underordnad position inom organisationerna genom ”gränsskapande diskurser” som skapar en ”rasifierad arbetare” som inte tillhörande den nationella gemenskapen. En sådan facklig strategi genom inkluderande underordning har också varit vanlig mot infödda ”svenska” kvinnor, hävdar Mulinari och Neergaard.[199]

Mot bakgrund av avhandlingens teoretiska syfte och ansatsen i första frågeställningen om LO:s målsättningar för dess invandrings- och invandrarpolitik och praktiker i relation till invandrare som fackliga medlemmar har Mulinaris och Neergaards analytiska begrepp inkluderande underordning haft teoretisk betydelse. Begreppet möjliggör nämligen en komplex förståelse av maktrelationer som omfattar både den horisontella dimensionen av solidaritet och inkludering och en vertikal dimension av över- och underordningsrelationer och statushierarkier mellan olika kategorier

[198] Neergaard, 2002, s 124 f; Jfr Virdee, 2000.
[199] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 38, 113 f, 246 ff, 302 f.

av medlemmar inom LO baserade på etnicitet, men även kön.[200] I kombination med en ideologikritisk metod liknande den jag använder har begreppet även den analytiska förtjänsten att det går att använda för att synliggöra hur ideologiska konstruktioner och kategoriseringar av det nationella, kulturella och det etniska opererar och förmedlas genom språket och markerar gränser för tillhörighet till nationella klassgemenskaper och därigenom verkar parallellt inkluderande och underordnande. Inkluderande underordningspraktiker bidrar därigenom till formandet av komplexa relationer av etniska hierarkier beträffande inflytande och status bland fackliga medlemmar. Förtjänsterna med den ideologikritiska metoden och den metodiska inspirationen från Mulinari och Neergaard kommer jag att vidareutveckla i metodavsnittet.

I ljuset av att det hos Mulinari och Neergaard saknas ett längre historiskt perspektiv, är det däremot problematiskt att de i sin studie, som främst baseras på situationen inom fackföreningsrörelsen i inledningen av 2000-talet, gör gällande att perspektivet om en inkluderande underordning har giltighet för hela efterkrigstiden.[201] Som historiker vill jag därför uppmärksamma tidsaspektens och samhällskontexualiseringens betydelse i min användning av Mulinaris och Neergaards begrepp inkluderande underordning. Det krävs en känslighet både för kontinuitet och för förändring när vi överför ett teoretiskt begrepp utformat för att förklara och förstå fenomen i en samhällskontext till en historiskt annorlunda samhällskontext.[202] Sedan min undersökningsperiod, i huvudsak 1960- och 1970-talet, har en rad kontextuella faktorer förändrats fram till inledningen av 2000-talet, till exempel strukturella förändringar i ekonomin och viktiga förändringar i det politiska och ideologiska samhällsklimatet samt i den globala migrationspolitiska situationen.

Mulinari och Neergaard betonar till exempel själva i sin jämförelse av rasifieringsprocesser på den brittiska och den svenska arbetsmarknaden betydelsen av den allmänna radikaliseringen under 1970-talet. Skillnaderna är visserligen stora mellan de båda samhällena men det går trots allt att finna gemensamma linjer. Under 1970-talet förändrades stora delar av den brittiska fackföreningsrörelsen från att ha varit starkt präglad av en kortsiktig ekonomism och genomgick en radikaliseringsvåg som tog sig uttryck i ökande facklig organisationsgrad, men också ökande arbetarklassmedvetande och facklig antirasism.[203] Även i Sverige skedde en radikalisering under 1970-talet, med krav på ekonomisk och industriell demokrati och ökad betoning på vikten av solidaritet och samarbete med arbetare och utsatta folk i fattigare delar av världen. Liksom i Storbritannien fick alltså den fackliga kampen karaktären av en bredare och mer ideo-

---

[200] Jfr Mulinari & Neergaard, 2005, s 185.

[201] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 109 ff.

[202] För en liknade diskussion, se Lucassen, 2005, s 20 f.

[203] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 103 ff; Neergaard, 2002, s 133 f; Jfr Phizacklea & Miles, 1980; A Sivanandan, *A different hunger. Writings on black resistance*, London, 1982; Wrench, 1989, 2000; Gilroy, 1991; Virdee, 2000 för djupare analyser av den brittiska utvecklingen.

logiskt präglad ”klasskampsanda”, varvid den kortsiktiga ekonomismen överskreds till förmån för en mer kritisk strategi innehållande långsiktiga och fördjupade visioner om social och ekonomisk demokrati. Den fackliga offensiven i såväl Storbritannien som Sverige förbyttes under 1980-talet av en mer defensivt inriktad position. Den generella utvecklingen i västvärlden med strukturell ekonomisk kris för den gamla basindustrin, uppsving för monetaristiska och nyliberala ideologiska strömningar gjorde sig gällande även i Sverige.[204] Efter löntagarfondsdebatten förändrades förutsättningarna för den fackliga politiken radikalt i Sverige. Istället för att handla om fördelningen av vinsterna och uppgörelser med makt- och ägandekoncentrationen genom någon form av kollektivt löntagarägande, kom den främst att bli en defensiv kamp för att försvara arbetstillfällena och redan genomförda sociala välfärdsreformer.[205] Det var defensiva tendenser i den fackliga politiken som förstärktes ytterligare under 1990-talets ekonomiska kriser med höga arbetslöshetstal och neddragningar i den sociala välfärdsstaten. Vid ingången av 2000-talet var det därför märkbart på flera plan att den fackliga rörelsen hamnat på defensiven i förhållande till motparten jämfört med situationen under 1960- och 1970-talen.[206]

Hos Mulinari och Neergaard får vi dock ingen djupare analys av förhållandena inom svenska fackföreningsrörelsen, bara den brittiska, när det gäller den direkta kopplingen mellan den allmänna radikaliseringen och den fackliga offensiven under 1970-talet och dess effekter för inställningen till fackligt invandrarpolitiskt arbete. Att Mulinari och Neergaard skriver mer om 1970-talsradikaliseringens effekter för fackligt antirasistiskt och invandrarpolitiskt arbete i Storbritannien än i Sverige beror på den betydligt livaktigare forskningen och ymnigare litteraturen kring temat i Storbritannien.[207] I Sverige är det ett outforskat ämne. Det är en av mina ambitioner att undersöka om det förelåg någon sådan koppling också för svenska förhållanden och det är ett tema jag diskuterar i kapitel 8.

Därmed återstår emellertid att mer ingående undersöka om perspektivet om en inkluderande underordning var ett karakteristiskt uttryck för en medveten politik eller omedvetna praktiker inom LO och att belysa hur en sådan underordning i så fall gick till och hur dess former förändrades över tid vid formeringen av LO:s invandrarpolitik. Det var i alla fall en underordning som inte baserats på några formella underordningsstrategier. Fackföreningsrörelsen har nämligen återkommande offentligt presenterat sig som en central aktör och aktiv bekämpare av diskriminering, rasism och främlingsfientlighet. Diskriminering och rasism på arbetsplatser, bland medlemmarna eller i samhället i övrigt har återkommande fördömts

---

[204] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 96 f, 106 f: Neergaard, 2002, s 134; Jfr Stråth, 1998 och Sjölander, 2005 för en utförligare skissering av huvudtendenserna i den fackliga politikens förändring i Sverige mellan 1970- och 1980-talet.

[205] Stråth, 1998, s 205; Sjölander, 2005, s 35.

[206] Olsson & Ekdahl, 2002, s 155-171.

[207] Se Phizacklea & Miles, 1980; Wrench, 1989, 2000; Gilroy, 1991; Virdee, 2000.

och sagts strida mot de demokratiska värderingar om alla människors lika värde, som genomsyrar LO-förbundens målsättningar och stadgar.[208] De inkluderande underordningspraktikerna handlar i så fall snarare om mer subtila, informella och svårpåvisbara ansatser till maktutövning i form av olika gränsdragningsprocesser och ideologiska konstruktioner som markerar gränser för tillhörighet till den reella klassgemenskapen inom nationens ramar, och som därigenom genererar en inkluderande underordning. Det återstår dock att undersöka om den inkluderande underordningen var kännetecknade för LO:s praktiker i relation till invandrade arbetare just under den tidsperiod som jag undersöker.

Att anpassa till den ”normala” ordningen

Avhandlingens syfte och ansatsen i andra frågeställningen om vilka förhållningssätt som kännetecknade LO:s argumentationslinjer och institutionella praktiker vid formeringsprocessen av dess invandrarpolitik aktualiserar följande problematiserande diskussion om det komplexa förhållandet mellan invandrarpolitisk retorik och praktik.

Under den tidsperiod som avhandlingen behandlar skedde stora förändringar vad det gäller den svenska befolkningens etniska sammansättning, vilket också fick effekter, om än med viss fördröjning, för den förda svenska invandrarpolitiken. Sverige har aldrig varit etniskt homogent, men i jämförelse med många andra länder kännetecknades Sverige före andra världskriget av en relativt homogen befolkning och förhållandevis liten invandring. Homogeniseringstendenserna var därför kännetecknande för det svenska majoritetssamhällets hållning mot invandrare och ursprungsminoriteter, som under väldigt lång tid var assimilationsinriktad. Det gällde även efter att befolkningens etniska sammansättning förändrats i takt med att invandringen ökade under 1940-, 1950-, och 1960-talen. Den invandrade delen av befolkningen förväntades överge sina specifika språkliga, kulturella och sociala kännetecken och ensidigt anpassa sig till majoritetssamhällets etablerade vanor, värderingar, institutioner och verksamheter.[209] Från och med 1960-talets senare hälft började dock den assimilationsinriktade hållningen framstå som alltmer problematisk, och den officiella politiken rörde sig alltmer i riktning mot ett mer kulturpluralistiskt synsätt. Det bör dock betonas att det var en process som var långtifrån rak eller rätlinjig. Bara för att det skedde en politisk kursförändring på normativ policynivå innebar det inte att det med automatik skedde en likvärdig parallell förändring i den mer vardagliga och praktiska förståelsen ute bland myndigheter, förvaltningar, organisationer, folkrörelser eller bland befolkningen i gemen.

---

[208] Jfr Mulinari, 2002b, s 46 f; Mulinari & Neergaard, 2004a, 212 ff; Knocke, 1997, 8; Knocke, 2000, s 174 ff.

[209] Jfr Svanberg & Tydén, 1999, s 18 ff.

Sociologerna Aleksandra Ålund och Carl-Ulrik Schierup belyser i boken *Paradoxes of Multiculturalism* hur folkrörelserna, däribland fackföreningsrörelsen, har varit viktiga organ för att införliva multikulturalismen som policy och praktisk politik i välfärdsbygget. Deras övergripande tes är att det i det svenska välfärdssamhället under 1970- och 1980-talen funnits ett slags multikulturalismens paradox eller spänning mellan en kulturpluralistisk retorik och en mer komplex och motsägelsefull ”pseudo-pluralistisk” praktisk politik, där invandrares ”kulturer” kommit att betraktas som problematiska och avvikande.[210]

Ålund och Schierup problematiserar hur fenomenet med sega strukturer som har en tröghet i förändringshänseende har påverkat och karaktäriserat attityder och förhållningssätt till etnisk och kulturell pluralism i svenska folkrörelsers verksamhets- och organisationspraktiker. Deras teoretiska och metodiska ansats har inspirerat min problematisering av hur LO såg på invandrade arbetares introduktion och delaktighet i det svenska samhället vid formeringen av dess invandrarpolitik under 1970-talet. I sin ideologikritiska analys av olika folkrörelsers invandrarpolitiska institutionella ideologier och praktiker visar Ålund & Schierup hur ideologiska problemkategoriseringar har fokuserat på hur invandrares förmenta ”kulturella skillnader var grunden till olika sociala integrationsproblem” och bidragit till skapandet och reproducerandet av ”olika krav på anpassning”. Genom olika processer av socialiserings- och utbildningspraktiker har folkrörelseorganisationer sökt att forma invandrare till att internalisera de kulturella normer och värderingar som definierats och representerats som ”svenska”.[211]

Utifrån ett organisationsteoretiskt perspektiv brukar det, som Ålund och Schierup framhåller, betonas att gamla invanda interaktionsmönster och samarbetsmönster inte överges särskilt snabbt. Organisationer tenderar att hålla fast vid invanda mönster och traditioner som skapas och görs om, vilket återigen gör det lämpligt att tala om sega strukturer som reproduceras fortlöpande. Denna traditionsbundenhet förstärks också av olika identitetsskapande eller förstärkande processer som visar sig i språk, retorik eller ritualer.[212] Precis som Gullan Gidlund och Björn Horgby framhäver kan den facklig-politiska samverkan mellan LO och SAP ses som ett sådant exempel på invanda interaktions- och samarbetsmönster med traditionsfyllda verksamhetsrutiner som reproducerats kontinuerligt.[213]

I en teoretiserande diskussion om olika organisationers och folkrörelsers bemötande av etnisk mångfald och invandrarpolitiska frågor menar

---

[210] Aleksandra Ålund & Carl-Ulrik Schierup, ”Prescribed multiculturalism in crises”, i Aleksandra Ålund & Carl-Ulrik Schierup, *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish society*, 1991, s 3, 14 f.

[211] Aleksandra Ålund, “Immigrant culture as an obstacle to ‘partnership’”, i Ålund & Schierup, 1991, s 70 f (citat s 71, min översättning från engelska).

[212] Ålund & Schierup, 1991, s 14 f; Se också Lars Magnusson & Jan Ottosson, *Evolutionary Economics and Path Dependence*, Cheltenham, 1997.

[213] Gidlund & Horgby, i Ekström (red.), 2006, s 284.

Aleksandra Ålund att organisationernas ”stigberoende” och traditionsbundenhet och ett symptomatiskt glapp mellan retorik och politisk praktik, har satt avtryck och påverkat svenska folkrörelsers invandrarpolitiska praktiker. I dessa organisationskulturer har det, trots retoriken om ett behov och en önskan om kommunikation över kulturella gränser och samverkan mellan invandrare och infödda, funnits en uppfattning att invandrarna, med sina kulturella arv, egenskaper, seder och bruk, måste utbildas, informeras och inkluderas i de befintliga organisationsmönstren under kontrollerade och rationella former.[214] Inkluderingen har, utifrån den befintliga nationella majoritetens perspektiv, syftat till en funktionell ”anpassning” och institutionell insocialisering av ”de andra” till den ”naturliga” och ”normala” ordningen av invanda mönster och traditioner. Med såväl tydliga som mer subtila nationella anspelningar har dessa invanda mönster och traditioner i organisationens verksamheter framställts som representativa för typiskt ”svenska” förhållningssätt, vilka varit viktiga för invandrare att lära sig och anpassa sig till.[215] Ålund menar att det inom ramen för dessa invandrarpolitiska socialiseringspraktiker funnits en tendens till en deterministisk kultursyn. Problem relaterade till sociala makt- och statushierarkier har fokuserat på kulturella skillnader och presenterats i stereotypa etniska och kulturella termer. Synsättet har parallellt tenderat till att vara starkt homogeniserande genom att invandrare ofta har betraktats och behandlats som ett kollektiv, ”invandrarna”, utan större hänsynstagande till människors skilda sociala och nationella erfarenheter och bakgrunder.[216] En konsekvens av denna stereotypa kulturalisering och detta synsätt, präglat av ”vi” och ”de andra”, har inneburit att ett mer eller mindre uttalat problemperspektiv, eller en problemideologisering, etablerats i synen på vissa invandrargrupper. De har betraktats som väsenskilt ”främmande”, ”annorlunda” och svåra att integrera i det ”moderna” och ”rationella” välfärdskapitalistiska svenska samhället.[217]

Med inspiration från Ålunds och Schierups perspektiv om organisationers traditionsbundenhet och hur ideologiska problemkategoriseringar skapar spänningar mellan retorik och praktik kommer jag att problematisera LO:s syn på och förhållningssätt till etnisk och kulturell pluralism och dess invandrarpolitiska inkluderingspraktiker. Ett antagande, eller en tes, som skall drivas genom den empiriska analysen är att också LO:s invandrarpolitik kännetecknades av den skevhet mellan å ena sidan en bejakande retorik om kulturell valfrihet och å andra sidan en politisk praktik, som betonade vikten av invandrares anpassning och som var symp-

---

[214] Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 71 f; Jfr James Donald & Ali Rattansi (eds.), *'Race', Culture and Difference*, London, 1992, s 2 ff för samma tendenser i den brittiska kontexten.

[215] Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 75 ff; Jfr Ehn, 1986, 1993 för ett liknande perspektiv.

[216] Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 70. För liknande perspektiv, se t e x Ulf Hannerz, ”Sverige som invandrarsamhälle”, *Över gränser. Studier i dagens socialantropologi*, Lund, 1983, s 131 ff; Paulina de los Reyes, *Mångfald och differentiering. Diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*, Stockholm, 2001, s 77 f.

[217] Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 70.

tomatiskt för många folkrörelsers vardagsförståelse av meningen med invandrarpolitiken. Tesen, som också har utvecklats i relation till ansatsen i fjärde frågeställningen, innebär även att jag i analysen, särskilt i kapitlen 5 och 8, kommer att försöka visa hur traditionsbundenheten till den facklig-politiska samverkan och de nära relationerna mellan LO och SAP och olika dimensioner av socialdemokratiskt identitetsskapande inom fackföreningsrörelsen utgjorde symboliska delar i konstruktionen av en svensk arbetarrörelsegemenskap. Jag kommer även visa hur denna traditionsbundenhet till den facklig-politiska samverkan och dess tillhörande identitetsskapande processer hade betydelse för inriktningen på LO:s mobiliserings- och inkluderingspraktiker i relation till invandrade arbetare.

Erkännande, representation och organisatoriskt särskiljande

Ansatsen i avhandlingens första frågeställning om hur och varför LO argumenterade och agerade gällande principiella målsättningar och strategier för dess invandrings- och invandrarpolitik aktualiserar återigen en diskussion som tar utgångspunkt i Penninxs och Roosblads typologi om fackliga principfrågor i relation till invandring. Därefter kommer jag också att diskutera demokratiteoretiska perspektiv som problematiserar frågor relaterade till underrepresenterade gruppers, med fokus på invandrares, villkor och kamp för representation, deltagande och erkännande i olika institutionella och politiska sammanhang. I anslutning till den diskussionen och mot bakgrund av ansatsen i tredje frågeställningen om vilka eventuella samband som fanns mellan invandrarpolitikens organisatoriska och institutionella former och detta politikområdes ställning och status på den interna dagordningen inom LO lyfter jag även fram fenomenet med *organisatoriskt särskiljande* av invandrarrelaterade frågor inom fackliga och politiska organisationer.

När invandrade arbetare väl blivit medlemmar i den fackliga rörelsen, uppstår den principiella fråga som Penninx och Roosblad kallar ”generellt likvärdig-linjen” versus ”särskilda åtgärder-linjen”.[218] Fackliga organisationer i olika länder har generellt hanterat detta dilemma på olika sätt, avhängigt och relaterat till dominerande nationsuppfattningar och nationella identiteter samt ländernas historiska erfarenheter av migration och etnisk pluralism. Penninx och Roosblad skiljer mellan två olika handlingslinjer i relation till *medlemmar* med invandrarbakgrund.[219] Jag behandlar dem som två motsatta idealtyper. Inom respektive idealtypisk handlingslinje finns, som också Penninx och Roosblad nämner, nyans- och gradskillnader både gällande form och innehåll i de politiska åtgärderna. Den *första* traditionella fackliga hållningen i förhållande till invandrare och barn till

[218] Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f. På engelska presenteras det som *The Equal – versus Special Treatment Dilemma*.

[219] Penninx & Roosblad, 2000, s 15. Dessa fackliga handlingslinjer gäller alltså invandrare eller barn till invandrare som är medlemmar, inte invandrade arbetare generellt som inte är fackliga medlemmar.

invandrare har varit att hävda den ”generellt likvärdiga” klassbaserade politiken. Den linjen har byggt på en argumentation om att ”vi behandlar alla arbetare på samma sätt” inom de fackliga organisationerna, oavsett etnisk bakgrund, eftersom klass varit den viktigaste intresse- och identitetsmarkören inom de fackliga organisationerna. Likvärdigt definieras i den betydelsen som likadant eller på samma sätt. De fackliga organisationerna har då fört en politik där medlemskap varit öppet för invandrade arbetare, men utan några riktade specifika åtgärder syftande till att underlätta invandrares deltagande i det fackliga arbetet eller som ”kompensation” för ett generellt sämre utgångsläge, som nykomlingar i ett nytt samhälle och en ny organisationskontext som formats långt före deras ankomst.[220] Jag menar att sådana fackliga handlingslinjer går att kategorisera som *etnocentriska* eller *monokulturella*, eftersom de fackliga organisationerna i sådana fall, medvetet eller omedvetet, bortser från de monokulturellt impregnerade organisationsramarna eller de barriärer som invandrade arbetare möter. Klassidentiteten och klassperspektivet kan då betecknas som uttolkat och konstruerat inom en förställd, eller snarare fiktiv homogen nationell och normativ ram.[221]

Den *andra* idealtypiska fackliga handlingslinjen har varit den rakt motsatta. De fackliga organisationerna har då vidtagit specifika policyåtgärder eller utformat handlingsprogram för att underlätta invandrade arbetares deltagande i de fackliga organisationerna. Penninx och Roosblad betonar dock att sådana särskilda policyåtgärder kan vara olika långtgående och av väldigt olika natur, både i organisatoriskt hänseende och vad det gäller innehållet i policyåtgärderna. Enligt Penninx och Roosblad kan ett första steg av åtgärder vara olika former av informations- och utbildningsverksamhet, speciellt riktade mot invandrare, samt inrättandet av olika råd eller organ med uppgift att stärka invandrares position som fackliga medlemmar och underlätta deras deltagande i den fackliga verksamheten. Ytterligare steg kan vara att de fackliga organisationernas förtroendevalda och de infödda majoritetsmedlemmarna informeras om invandringens orsaker och effekter, de invandrade medlemmarnas bakgrunder och sociala villkor i invandringslandet. I samband med sådana upplysningsinsatser kan majoritetsmedlemmarna medvetandegöras om de monokulturellt präglade organisationsramarna och de barriärer, som invandrade medlemmar måste övervinna för att kunna delta på jämlika villkor. De fackliga organisationerna kan även vidta olika åtgärder för att anpassa organisationen i förhållande till medlemskårens multietniska sammansättning, och aktivt främja delaktigheten och inflyttandet för medlemmar med utländsk bakgrund i organisationerna. Det kan ske genom införandet av olika åtgärder för att öka representationen av personer med

[220] Penninx & Roosblad, 2000, s 11.
[221] Jfr Hall och Gilroy i Eley & Suny (eds.), 1996, s 337-349, 250-269.

utländsk bakgrund bland anställda och förtroendevalda inom de fackliga organisationerna eller implementering av antidiskrimineringsprogram.[222]

Bristerna och problemen med en för snäv representation har debatterats inom demokratiforskningen. Iris Marion Young hävdar att ett mer rättvist och demokratiskt samhälle förutsätter en bredare politisk dialog, byggd på vad hon kallar ”Rättvisa och Skillnadens politik” (*Justice and the Politics of Difference)*, där en rad underordnade eller underrepresenterade grupper är med och bestämmer över angelägenheter som berör dem själva. Risken är annars, menar Young, att besluten inte tillgodoser just deras intressen och erfarenheter, utan snarare mer resursstarka gruppers.[223] Inom senare års demokratiforskning har alltfler framfört idéer om att tidigare förhärskande representationsprincip om åsiktsrepresentativitet (att valda ska representera väljares eller medlemmars åsikter) också bör kompletteras med en princip om närvaro och grupprepresentativitet (att valda utöver åsiktsrepresentativitet också skall representera väljare och medlemmar utifrån sina erfarenheter och sin tillhörighet).[224] I Charles Taylors efterföljd har ett uppmärksammat perspektiv under beteckningen ”erkännandets politik” lanserats i synen på mångfald och representationsproblematiken.[225] Ett av de centrala argumenten för en uttalad politik, inriktad på ”erkännande” av underordnade grupper, deras traditioner och identiteter, är att en sådan politik är viktig för att dessa grupper från sin omgivning inte ska påtvingas en repressiv identitet, och därmed successivt utveckla en negativ självuppfattning.[226] Perspektivet om ”erkännandets politik” har också använts i pläderingen för ökad mångfald i olika demokratidebatter. Behovet av just en ökad etnisk mångfald inom partipolitik, offentlig förvaltning eller intresseorganisationer har flitigt motiverats utifrån argument om att invandrares ”annorlunda erfarenheter och bakgrunder” skulle vara en resurs och berika dessa sfärer samt att representationen inom dessa sfärer bättre bör avspegla mångfalden bland befolkningen.[227]

Sådana former av mångfaldsargument för att politiska församlingar bör berikas av invandrare just på grund av deras ”annorlunda erfarenheter” och ”annorlunda bakgrund” är dock inte oproblematiska. Det problematiska, hävdar bland annat Anne Phillips, Nancy Fraser, Magnus Dahlstedt och Paula Rodrigo Blomqvist är att sådana argument ofta bygger på en

---

[222] Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.

[223] Iris Marion Young, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton, 1990, s 183 ff.

[224] Anne Phillips, *Närvarons politik – den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*, Lund, 2000 (1995), s 15 f.

[225] Charles Taylor, ”Erkännandets politik”, i Charles Taylor (red.), *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*, Göteborg, 1994.

[226] Nancy Fraser, *Den radikala fantasin – mellan omfördelning och erkännande*, Göteborg, 2003, s 216.

[227] Phillips, 2000, s 20 ff; Dahlstedt, 2005, s 172 f; Paula Rodrigo Blomqvist , *Närvarons politik och det mångetniska Sverige. Om att ta plats i demokratin*, Göteborg, 2005, s 28 ff.

statisk syn på gruppidentitet.[228] Etnicitet och ”invandrarskap” tenderar då att ses som något homogent och statiskt, och att etniska grupper hålls samman av en bestämd essens eller ”kärna” av på förhand givna värden och intressen. Med ett sådant synsätt förväntas invandrarrepresentanter oproblematiskt kunna representera denna ”kärna” av värden och intressen just på grund av sin ”annorlunda tillhörighet” till en viss etnisk grupp eller gemenskap.[229] En identitets- och representationspolitik, som alltför mycket tar fasta på att ”erkänna” underrepresenterades ”annorlundaskap” och som förespråkar att enskilda representanter skall representera enbart på basis av ”annorlunda bakgrund och erfarenheter”, kan snarare riskera att upprätthålla och förstärka uppfattningar om skillnader och gränser. En representations- och mångfaldspolitik av det slaget kan därmed, trots goda avsikter, förstärka avstånden och distansen mellan olika grupper. Med en sådan alltför ensidig ”erkännandets politik” med fokus på gruppidentitet riskerar enskilda eller mindre grupper av invandrarrepresentanter också att få agera ställföreträdare och uttolkare för hela ”invandrarkollektivet” och ”invandrarkulturen”. En politik av det slaget bortser från att etnisk identitet och gemenskap är något föränderligt och situationsbaserat, och integrerat i en rad sociala processer, vilka är genomkorsade av maktdimensioner som klass, kön och generation.[230]

Jag delar därför Nancy Frasers alternativa erkännandeanalys som tar hänsyn till både identitet och omfördelning och som hon kallar för statusmodellen. Det som behöver erkännas, menar Fraser, är inte förenklade och förtingligade gruppidentiteter som bara riskerar att förstärka intolerans och särskiljande processer genom att inte se komplexiteten i människors identifikationer och deras skilda tillhörigheter som drar dem åt olika håll. Det som behöver erkännas och upprättas är istället individers sociala status och ställning som universella likar och fullvärdiga medlemmar i den sociala interaktionen i samhället. Fraser hävdar vidare att det som måste bekämpas är att individer på grund av sin tillhörighet till en viss grupp – baserat på klass, kön, etnicitet, sexualitet eller annat – förnekas en likvärdig social ställning, status, och jämlika utvecklingsmöjligheter. Frasers granskningsfokus är därför inte gruppers identitet utan ”hur institutionaliserade kulturella värdemönster påverkar aktörers relativa ställning”.[231]

När individer som tillhör vissa grupper marginaliseras, betraktas som annorlunda och inte ges möjlighet att delta på lika villkor, kan vi, enligt Fraser, tala om icke-erkännande och statusunderordning. När denna form av orättvisa ska motverkas handlar det inte om att värdera gruppidentitet utan att upphäva underordningen. Social underordning kan hänga sam-

---

[228] Phillips, 2000, s 69 f; Fraser, 2003, s 219; Dahlstedt, s 2005, s 271 f; Rodrigo Blomqvist, 2005, s 29, 35.

[229] Phillips, 2000, s 69 f; Fraser, 2003, s 219; Dahlstedt, 2005, s 271 f; Rodrigo Blomqvist, 2005, s 29 ff.

[230] Fraser, 2003, s 227 f; Dahlstedt, 2005, s 270 ff.

[231] Fraser, 2003, s 220.

man med fattigdom eller bristande materiella resurser likväl som brist på erkännande. Därmed står Frasers statusmodell för erkännande inte i motsättning till den fördelningspolitiska rättvisan och riskerar inte att medverka till att de fördelningspolitiska frågorna skjuts åt sidan, som hon menar att de många gånger gjort när det varit för stort fokus på identitetspolitik. Istället bygger Frasers statusmodell för social rättvisa på två parallella dimensioner, statusrättvisa och rättvis fördelning. Statusrättvisan handlar om värderingen och respekten av individer som likar och fullvärdiga medlemmar av sociala grupper och sammanhang. Den fördelningspolitiska rättvisan handlar om samhällets ekonomiska struktur och fördelningen av materiella resurser.[232]

När medlemmar med invandrarbakgrund inte ges jämlika villkor för fackligt deltagande eller underrepresenteras på fackliga uppdrag då kan vi med Frasers begrepp beskriva det som en ”institutionaliserad statusunderordning” eller icke-erkännande baserad på maktstrukturer och kulturella norm- och dominansmönster. Universellt erkännande är ett berättigat krav för att skapa förutsättningar för underordnade parters möjlighet till deltagande i den sociala interaktionen som jämlikar.[233]

De teoretiska problemen kring vissa medlemsgruppers underrepresentation och upplevelser av brist på erkännande i politiska och institutionella sammanhang har i vissa fall även fått organisatoriska konsekvenser och uttryck. Som redan framgått i preciseringen av avhandlingens tredje frågeställning avser jag att undersöka och diskutera just vilka samband som fanns mellan invandrarpolitikens organisatoriska och institutionella former och detta politikområdes ställning och status på den interna dagordningen inom LO.

John Wrench och Gillian Creese har utifrån lite olika perspektiv studerat invandrares villkor och kamp för inflytande inom fackliga organisationer som varit präglade av manliga och monokulturella strukturer. Utifrån, ur strukturellt hänseende, underrepresenterade och underordnade positioner har invandrade medlemmars krav på erkännande och jämlik behandling ofta lett till att jämlikt då kommit att tolkas i termer av olikhet, (åt)skillnad, särskildhet och annorlundahet. Den politiska och organisatoriska konsekvensen av deras strävanden har i förlängningen ofta blivit att särskilda sido- eller underorganisationer i form av invandrarråd, sekretariat eller kommittéer bildats med uppgift att arbeta med frågor som i de fackliga sammanhangen klassats som ”invandrarfrågor”.[234] Det har inte varit frågan om någon särorganisering, då dessa underorganisationer inte varit självständiga eller autonoma i förhållande till de fackliga grundorganisationerna. Med särorganisering åsyftas annars vanligen helt självständiga fackliga organisationer på könsmässig, religiös eller etnisk grund. Särorganisering är då en motsats till samorganisation som avser en

[232] Fraser, 2003, s 220 ff.
[233] Fraser, 2003, s 222 f.
[234] Creese, 1999, s 31; Wrench, 1989, s 172 f; Wrench, 2000, s 140 ff; Jfr Kühne, 2000, s 58 ff.

tvåkönad eller mångetnisk organisation. Dessa begrepp används också när det gäller organisationsprinciper och förhållandet mellan arbetares och tjänstemäns fackliga organisering. *Organisatoriskt särskiljande* är därför ett bättre begrepp och beteckning på detta fenomen.

Creese och Wrench har utifrån sina skilda perspektiv diskuterat fenomenet organisatoriskt särskiljande och menar att det kan få motsägelsefulla konsekvenser. Å ena sidan blir invandrade medlemmar kollektiva aktörer som skapar sig ett organisatoriskt rum inom de fackliga organisationerna att verka utifrån. Genom deras aktiva kamp blir frågor relaterade till dessa gruppers vardagliga erfarenheter också inkluderade på den fackliga agendan. Å andra sidan riskerar det organisatoriska särskiljandet i icke-självständiga organ att bidra till ett utdefinierande och benämnande som indikerar och konstruerar organisationer som arbetar med ”primära” fackliga förhandlings- och plånboksfrågor och särorganisationer som arbetar med ”sekundära” frågor rörande ”de särskilda” och ”annorlunda” fackliga medlemmarna.[235] Statsvetarna Magnus Dahlstedt och Paula Rodrigo Blomqvist har visat på samma motsägelsefulla fenomen inom det politiska partilivet. Invandrarpolitiken och den efterföljande integrationspolitiken har blivit ett politikområde som många gånger organiserats i särskilda ”invandrarnämner” eller ”invandrarkommittéer” och som ”invandrarrepresentanter” blivit talesmän eller taleskvinnor för. Invandrar- och integrationspolitiken har blivit ett politikområde dit politiskt aktiva eller förtroendevalda med utländsk bakgrund hänvisats och ofta måst förhålla sig till vare sig de velat eller inte.[236]

Även om frågor med anknytning till invandrares livsvillkor och erfarenheter därmed har inkluderats på den fackliga dagordningen har ”invandrarskap” på så sätt blivit något som kategoriserats och konstruerats som annorlunda och särskiljt från den ”normala” fackliga nationella huvudfåran. Det organisatoriska särskiljandet, som inneburit att frågor ”läggs lite vid sidan om” och till stor del blir politikområden som överlåts åt medlemmar med invandrarbakgrund, har därmed också inneburit att dessa specifikt invandrarrelaterade frågor tenderat att få en svag status och ställning inom organisationerna.[237]

Låt mig så till slut konkludera diskussionen om erkännande, representation och organisatoriskt särskiljande. En statistiskt större mångfald och ”invandrarrepresentation” kan vara viktig när det gäller symboler och förebilder men behöver inte automatiskt betyda en större rättvisa eller faktisk mångfald inom de fackliga organisationerna. Särskilt inte om det in-

---

[235] Cresse, 1999, s 32 (citat, min översättning från engelska); Wrench, 2000, s 140 ff.

[236] Magnus Dahlstedt, ”Den mångfaldiga representationen. Det monokulturella partilivet i kritisk belysning”, i Dahlstedt & Lindberg (red.), 2002, s 156-168; Dahlstedt, 2005, s 171-186, 270 ff; Rodrigo Blomqvist, 2005, s 96 f.

[237] Ett liknade perspektiv om ”invandrarfrågornas” organisatoriska särskiljande inom den fackliga rörelsen har diskuterats av Wuokko Knocke, 1997, s 8; Jfr Kühne, 2000, s 58 ff beträffande liknande förhållanden inom västtyska DGB; Jfr Dahlstedt, 2005, s 171-186, 270 ff; Rodrigo Blomqvist, 2005, s 96 f, 204 f för samma fenomen inom de politiska partierna.

nebär att ”invandrarrepresentanter” automatiskt skall fungera som talesmän för alla invandrare eller stå som garant för att invandrarpolitiska frågor finns på dagordningen inom det fackliga arbetet. Inte heller om det innebär att integrationsperspektivet blir en form av politikområde, dit fackligt aktiva och förtroendevalda med utländsk bakgrund hänvisas till, och alltid måste förhålla sig till vare sig de vill eller inte.[238]

Men poängen med resonemanget är att det kan vara ett självändamål att öka representationen av personer med utländsk bakgrund och sammanföra representanter för arbetarklassen i sin helhet i viktiga fackliga beslutande och rådgivande organ. Avsikten är då att sådana representanter kan associera och känna igen sig i frågor som relaterar till invandrares livsvillkor och som därigenom kan bidra till att synliggöra medlemsperspektiv som annars riskerar att glömmas bort om inte dessa grupper finns närvarande. En närvaro av underrepresenterade och underordnade grupper ökar dessa gruppers möjlighet att sätta sina eventuella frågor på den fackliga dagordningen, vilket Anne Phillips pläderat för i sin teori om närvarons politik.[239] ”Att frågorna får en plats på dagordningen är en förutsättning för handling och förändring av politikens innehåll”, som Paula Rodrigo Blomqvist påpekat.[240]

Frågan om vilka samband som fanns mellan invandrarpolitikens organisatoriska och institutionella former och detta politikområdes ställning och status på den interna dagordningen inom LO diskuteras och analyseras i kapitlen 5 och 8. Problematiken kring invandrade medlemmars representation och närvaro i olika LO-sammanhang analyseras däremot i kapitlen 4-5 och 8. I kapitel 8 diskuteras också representationsförhållandena inom LO i anslutning till frågor om erkännande och villkoren för ett multikulturellt fackligt medlemskap.

Material och metod

Källmaterialets karaktär och metodiska komplikationer

Mitt källmaterial består i stort sett enbart av fackligt producerat material i olika former och skepnader, såväl otryckt som tryckt material, som anknyter till LO:s verksamhet. Det otryckta materialet från LO:s arkiv finns arkiverat och bevarat på två ställen, antingen på LO-borgen i Stockholm eller i Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB) i Stockholm.

Med invandrings- och invandrarpolitik som ”sökområden” har jag gått igenom de tryckta protokollen från LO:s kongresser och LO:s verksamhetsberättelser med offentliga remissyttranden samt de otryckta protokol-

[238] Jfr Dahlstedt, 2002, s 156 ff; Dahlstedt, 2005, s 171-186.
[239] Jfr Phillips, 2000, s 193 f.
[240] Rodrigo Blomqvist, 2005, s 23.

len från landssekretariatet och representantskapet med bilagor för tidsperioden 1945-1981.

Jag har också excerperat otryckt material från de organisatoriska enheter på LO som med olika ansvarsområden har handlagt och ansvarat för invandrings- och invandrarpolitiska frågor under min undersökningsperiod, främst arbetsmarknadspolitiska och socialpolitiska enheten, distriktsenheten, skolenheten och informationsenheten. Jag har vidare analyserat material som rört invandrings- och invandrarpolitiken från olika råd, kommittéer och arbetsgrupper, som tillsats inom LO. Det är sammantaget ett omfattande och mångfacetterat material bestående av korrespondens, PM, rapporter, avtalsöverenskommelser, råds-, kommitté- och enhetsmötesprotokoll, kurs- och konferensmaterial och internt utrednings- och arbetsmaterial. Det skall även påpekas att jag gjort resultatlösa efterforskningar och inventeringar i LO:s och SAP:s arkiv efter material från två grupper som LO var representerade i vid inledningen av 1970-talet: LO-SAF:s förhandlingsgrupp för invandrarfrågor och SAP:s arbetsgrupp för invandrarfrågor.

I samband med att jag deltog i en vetenskaplig konferens om arbetskraftsinvandring i ett historiskt perspektiv som hölls på LO i maj 2005 kom jag också i kontakt med Gösta Fagerholm, som under 1970- och 1980-talet var studieombudsman på Metallindustriarbetareförbundet och aktiv i frågan om invandrade arbetares rätt till svenskundervisning på betald arbetstid. Han lät mig ta del av och kopiera handlingar och material från hans privata arkiv, såväl korrespondens, interna rapporter och PM samt tidningsutklipp. Det är material som till största del rör LO:s och förbundens, särskilt Metalls, aktiviteter gällande svenskundervisningen.

Dessutom har jag excerperat och analyserat olika former av programskrifter, tryckta rapporter, informations- och studiebroschyrer och agitationsmaterial på det invandrarpolitiska området.

Jag har också med invandrings- och invandrarpolitik som ”sökprincip” excerperat tidningen *Fackföreningsrörelsen*, sedermera *LO-tidningen.* Det har skett systematiskt för tidsperioden 1960-1981 men mer extensivt för tidsperioden 1945-1960. Den urvalsavgränsningen gjordes mot bakgrund av att Christer Lundh i sin studie av debatten om invandringspolitiken använde *Fackföreningsrörelsen* som huvudkälla och analyserade debatten i den fackliga pressen från slutet av 1940-talet fram till mitten av 1960-talet.[241] Jag har dessutom systematiskt gått igenom tidningen *Invandrarbulletinen*, en informationstidskrift som LO:s invandrarråd och ansvariga invandrarpolitiska handläggare gav ut mellan 1977 och 1986. Tidningen hade en utgivningsfrekvens om 5 nr/år och riktade sig i första hand till fackligt aktiva i invandrarpolitiska frågor, men också till andra intresserade.

I avhandlingen står LO i fokus för analysen. En komplikation med en sådan utgångspunkt är att LO i min framställning därför ibland riskerar

[241] Lundh, 1994.

att framträda som en enhetlig kollektiv aktör utan inre intressemotsättningar, och så var definitivt inte alltid fallet. Denna tendens är också en konsekvens av att analysen till stor del baseras på ett fackligt källmaterial av relativt retorisk karaktär, där LO framträder som en enhetlig aktör utåt. När jag talar om organisationsaktören LO:s inställning i olika frågor avser jag den som framträder i material av olika former och skepnader, dels i informationsbroschyrer, kursmaterial, programskrifter och tidskrifter och dels genom olika beslut på kongresser, landssekretariat, representantskap och i avtalsöverenskommelser. Som uttryck för en sammanhållen gemensam, sammanvägd LO-åsikt framstod också utredningar, remisser och förslag från LO:s utredningar, ombudsmän och experter, som kongressen hade att ta ställning till. Det är därför viktigt att betona att det bakom olika förslag, remisser, PM och rapporter fanns enskilda eller grupper av aktörer. Centrala riktlinjer som olika LO-organ gav uttryck för behövde nödvändigtvis inte heller delas av alla förbund, avdelningar eller medlemmar. I protokollen från kongresser visar debatterna också på åsiktsskillnader i olika sakfrågor. Men även i protokollen från representantskapet, landssekretariat och olika råds- och kommittémöten som ofta var av mer formell, redovisande karaktär föreföll LO som en enhetlig kollektiv aktör, även om meningsmotsättningar ibland framkom genom att det kunde anges *att* och *varför* olika förbundsledamöter tyckte som de tyckte samt att enskilda ledamöter reserverade sig mot olika beslut som fattats. Det var dock inte så vanligt förekommande att meningsmotsättningar manifesterades öppet i protokollen.

Genom att jag också excerperat och analyserat korrespondens i form av brev och skrivelser och internt arbetsmaterial av mer diskuterande och ibland informell karaktär har jag delvis kunnat balansera de ovan beskrivna homogeniserings- och konsensustendenserna. Denna typ av mer informellt material har varit viktigt för att komma bakom kulisserna och få insikt i hur en åsikt och handlingslinje jämkats fram och blivit en officiell LO-linje eller för att förstå den officiella LO-linjen bättre. Ett problem har dock varit den relativa bristen på såväl retoriskt och officiellt som på internt arbetsmaterial rörande LO:s syn på invandringen och de invandrade arbetarna och deras familjer för tiden före 1960-talet. Ett såväl teoretiskt som metodiskt problem har därför varit hur jag skall tolka den relativt rådande tystnaden under denna tidsperiod.

Eva Österberg diskuterar i essän *Tystandens strategi i sagornas Island* om meningsbärande tystnad och om hur olika slag av tal och tystnader hoplänkade tillsammans kan vara del i maktstrategier, som befäster, producerar och innehåller makt.[242] Tystnadens strategi om eller mot vissa grupper i LO-kontexten har tidigare diskuterats, och framför allt har det varit genusforskare som velat förklara hur tigandet och den talande tyst-

[242] Eva Österberg, ”Tystandens strategi i sagornas Island”, *Folk förr. Historiska Essäer*, Stockholm, 1995, s 38 ff; Se även Motturi, 2007, s 87 ff som diskuterar tystnaden som både underordnings- och motståndsstrategi.

naden varit en del av manliga strategier för att osynliggöra maktrelationen mellan könen och bibehålla kvinnors underordning.[243] Ylva Waldemarson och Christina Carlsson menar att tystnaden varit ett effektivt maktmedel när det gällt att undertrycka frågor med latent konfliktpotential. Genom ett tigande från maktbärande grupper har frågor hållits borta från den fackliga dagordningen och därmed avväpnats sin splittrande kraft.[244] Waldemarson betonar dock att sådana informella, subtila maktansatser kan vara svåra att komma åt via källmaterialet, eftersom det många gånger handlar ”om det som inte ens kommer till synes i diskussionen, det som redan i resignationen valts bort”.[245] Det är ett oundvikligt faktum att bara en bråkdel av olika aktörers bevekelsegrunder och motiv i ett händelseförlopp finns angivet i det källmaterial som står oss till buds.

Om Waldemarson och Carlsson betonar tystnaden som en medveten maktstrategi inom LO, vill jag också lyfta fram hur tystnaden om vissa fackliga medlemsgrupper eller frånvaron av vissa sakfrågor på LO-dagordningen vid en viss historisk tidpunkt alternativt också kan vara uttryck för, eller indikationer på för givet tagna tankestrukturer. Dessa kan också verka osynliggörande och få underordningseffekter i likhet med medvetna och formella underordningsstrategier från maktbärande majoritetsgrupper. För en historiker som sitter med ett samlat ”facit i efterhand” kan därför tystnaden bli ytterst talande och visa på genomgående såväl medvetna som oreflekterade tankemönster och maktstrukturer i de fackliga sammanhangen. Trots de källkritiska problem det innebär vill jag, i linje med Waldemarson, därför understryka att jag som historiker måste ta mig ”rätten att resonera” kring tystnaden och utebliven handling i tolkningen av LO:s förflutna. Som Waldemarson poängterar innebär historikernas ”kunskap om och förmåga att relatera till det förflutna, parat med det källkritiska tänkandet” att historieforskare är väl lämpade att ta sig an och diskutera dessa frågor.[246] Om vi som historiker väljer att ignorera tystnader i källmaterialet enbart med hänvisning till att det är en problematik som är svår att bemästra fullständigt, finns det en stor risk att intressanta och viktiga frågor lämnas därhän. Särskilt i kapitlen 4 och 8 kommer jag att diskutera när och under vilka omständigheter det i LO-sammanhangen rådde relativ tystnad både om och från de invandrade arbetarna. Då ska jag också redovisa hur jag tolkar denna tystnad och identifiera dess orsaker.

---

[243] Ylva Waldemarson, 1998a, s 19 ff; Se också Hirdman, 1998, s 34, 67 ff; Christina Carlsson, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910*, Lund, 1986; Sune Dufwa har också visat på tystandens maktstrategi mot männen inom sjuksköterskeyrket, Sune Dufwa, *Kön, lön och karriär. Sjuksköterskeyrkets omvandling under 1900-talet*, Växjö, 2004, s 69 ff.

[244] Waldemarson, 1998a, s 19; Christina Carlsson, “Kvinnor i arbete och arbetarrörelse”, i Lars Olsson & Christer Hult (red.), *Arbetets historia. Föreläsningar i Lund. 1*, Lund, 1987, s 93 ff.

[245] Waldemarson, 1998a, s 20.

[246] Waldemarson, 1998a, s 24 f.

Ideologi och språk

I min analys söker jag visa på hur företrädare för LO tänkte och argumenterade – eller inte gjorde det – kring invandringen och villkoren för den invandrade delen av befolkningen och de etniska relationerna inom arbetslivet och vilka effekter dessa tankestrukturer och argument fick för LO:s praktiska politik. Analytiskt har jag granskat och organiserat materialet i korrelation med de teoretiska utgångspunkterna och med hjälp av en kontextualiserande ideologikritisk tolkningsmetod. Inom humaniora och samhällsvetenskap har en central debatt handlat om ideologibegreppets dubbla innebörd, varvid olika skolbildningar betraktat ideologibegreppet på olika sätt. I den första kritiska innebörden beskrivs ideologier som illusioner och verklighetsförvrängningar. De har då negativa konnotationer. Utifrån den kritiska förståelsen av ideologibegreppet, som varit stark inom vissa marxistiska skolbildningar, ses mystifieringar och negativa förvrängningar som ett meningsskapande som syftar till att upprätthålla asymmetriska dominans- och maktförhållanden i samhället. I den andra mer beskrivande och neutrala innebörden ses ideologier som åsikter, tankar, föreställningar, värderingar och attityder. De utgör vad som kan sammanfattas som individers och gruppers världsbilder.[247]

Inom den marxistiska vetenskapstraditionen har det också ständigt förts livfulla teoretiska debatter mellan olika skolbildningar, till exempel mellan strukturalister och humanister, om hur kausalitet och relationen mellan den ekonomiska basen och den ideologiska överbyggnaden i den marxska teorin skall tolkas. Detsamma gäller relationen mellan aktör och struktur. Positioneringen i dessa övergripande frågor har fått konsekvenser för synen på ideologibegreppet.[248] Sedan 1980- och 1990-talet har en generation av kritiskt intellektuella marxister sökt utveckla den marxistiska teorin genom att försöka ge nya svar på marxismens tidigare brister när det gäller förståelsen av olika former av exploatering och underordning, baserade på till exempel kön, etnicitet, ”ras” och generation. Det är underordningsdimensioner som inte enbart kan förklaras av hänvisningar till produktionsprocessen och klasspositioner.[249] Flera forskare inom den brittiska Black Culture Studies-traditionen företräder en sådan forskningsinriktning. Genom kritiska analyser av bland annat essentialistiska ”problemideologier” i synen på etnicitet, ”ras” och kultur inom västvärldens multietniska samhällen har de utvecklat en syn på kultur och ideologibegreppet som jag menar är brett beskrivande men samtidigt innehåller en kritik mot rådande maktförhållanden i samhället. Deras ideologibegrepp bygger på en i grunden materialistisk kultur- och ideologiuppfatt-

---

[247] John B. Thompson, *Studies in the Theory of Ideology*, Cambridge 1984, s 4; Sven Eric Liedman, ”Om ideologier”, i Sven-Eric Liedman & Ingemar Nilsson, *Om ideologi och ideologianalys*, Göteborg, 1989, s 10 f; Terry Eagleton, *Ideology. An Introduction*, London & New York, 1998 (1991), s 2 ff.

[248] Liedman, 1989, s 22; Mulinari, 2002a, 95.

[249] Gilroy, 1991, s 18 f; Mulinari, 2002a, s 94.

ning relaterad till Antonio Gramsci, Raymond Williams och Stuart Hall, men med inspiration från semiotiken, Althussers och andra neo- och postmarxistiska teorier om ideologi, Lacans psykoanalys och dess fokusering på subjektivitet och identitet och olika former av feminism.[250]

Den grundläggande materialistiska uppfattningen understryks av Paul Gilroy när han beskriver kultur ”as a field of articulating the life-world of subjects (albeit de-centred) and the structures created by human activity”.[251] Människor blir med ett sådant synsätt både bärare och byggare av kulturen genom sin sociala praxis, och kultur betraktas därvid som något processuellt och dynamiskt.[252] Kultur handlar då om meningsskapande och ”are sources of the individual and collective actions which give culture its materiality. The terrain of meaning and action is also a field of historical development through struggle”.[253] Den breda neutrala ideologiansatsen utmärks genom synen på ideologin som inbegripande människors vardagsföreställningar, medvetande och språk, men också institutionaliserade tankesystem. Stuart Hall definierar ideologi enligt följande:

> By ideology I mean the mental frameworks – the languages, the concepts, the categories, imagery of thought and the systems of representations which different classes and social groups deploy to make senses of, define, figure out and render intelligible the way society works.[254]

Samtidigt finns det i dessa forskares analyser en stark fokusering på relationen mellan kunskaps- och meningsproduktion, den normativa dimensionen i ideologins verkningar och utövandet av makt, vilket gör att deras ideologibegrepp inte bara är beskrivande utan även kritiskt analytiskt. Denna forskningstradition betonar att folks uppfattningar och övertygelser inte bara är idéer som flyter omkring, utan de är grundade i, speglar och utvecklar bredare ekonomiska strukturer och materiella intressen. Dessa forskare betonar också vissa ideologiers funktion att dölja reella sociala motsättningar och presentera en ofullständig bild av verkligheten för att legitimera institutionella och sociala praktiker med underordnade effekter och ojämlika maktstrukturer. Det handlar dock inte om att se ideologier som ”falskt medvetande” eller som enbart instrumentella verktyg för att upprätthålla ekonomisk och social makt. Ett sådant reduktionistiskt synsätt tar de avstånd ifrån. De utgår snarare från en mer dynamisk och sammansatt syn på ideologiers funktion och utveckling. Dominerande ideologier i samhället tvingas inte bara på underordnade samhällsklasser i ensidig riktning utan konstrueras i konfliktfyllda processer,

---

[250] Se Donald & Rattansi (eds.), 1992, s 1.
[251] Gilroy, 1991, s 17.
[252] Gilroy, 1991, s 17 ff; Se också Donald & Rattansi (eds.), 1992, s 4.
[253] Gilroy, 1991, s 17.
[254] Stuart Hall, ”The Problem of Ideology. Marxism Without Guarantees”, in David Morley & Kuan-Hsing Chen (eds.), *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, London, 1996, s 27; Jfr Donald & Rattansi (eds.), 1992, s 3.

där olika världsbilder ovanifrån möter vardagliga folkliga föreställningar. Ideologierna är en viktig del i konfliktfyllda konstruktions- och kommunikationsprocesser, där olika sociala krafter i skilda maktpositioner strider om att etablera symboliska och sociala verklighetsbeskrivningar, det vill säga forma en slags vardagsförståelse eller ett sunt förnuft.[255]

I det sammanhanget märks den tydliga teoretiska inspirationen från Gramscis hegemonibegrepp och hans perspektiv om kontinuerliga sociala och ideologiska strider med föränderliga resultat som avspeglar ojämlika kompromisser mellan sociala grupper med olika materiella intressen.[256] För mina utgångspunkter är detta en viktig aspekt liksom den teoretiska insikten att det kulturella och ideologiska meningsskapandet sker genom språkliga diskursiva kategoriserings- och kunskapsprocesser, varigenom olika former av mänskliga grupper och gemenskaper definieras, utsorteras och framställs som ”naturligt” olika, speciella och åtskilda.[257] Utifrån en sådan syn på ideologier blir därför ideologikritiken, precis som både den brittiske politiska teori- och kultursociologen John B. Thompson och de svenska sociologerna Diana Mulinari och Anders Neergaard betonar, en form av metodologiskt verktyg för att analysera hur maktutövning skapas genom hierarkiska och uteslutande kategorier. Ideologikritiken kan därför synliggöra hur ideologiska kategorier förmedlas och opererar genom språket och hur språket därigenom fungerar som en historiskt föränderlig handlingsskapande och upprätthållande struktur i mänsklig kommunikation, interaktion och maktrelationer.[258]

Den kontextualiserande ideologikritiska tolkningsmetoden

Metodiskt har jag inspirerats och använt mig av den form av kontextualiserande ideologikritisk tolkningsmodell som John B. Thompson använder. Att jag väljer en ideologikritisk metod som Thompsons och inte poststrukturalistisk diskursanalys har att göra med att jag instämmer i Thompsons kritik mot de sätt varpå många diskursanalyser genomförts, och som innebär metodologiska begränsningar i relation till mina utgångspunkter och min syn på ideologibegreppets funktion. För det första har vissa former av poststrukturalistiska diskursanalyser fokuserat för mycket på form och struktur på bekostnad av innehållet och tolkningen av mening, vad som egentligen sägs i diskursen. Den andra begränsningen, som jag ser som mest problematiskt i vissa poststrukturalistiska eller postmarxistiska diskursanalyser, är att kopplingen och relationen mellan de språkliga diskurserna och de sociala och materiella sammanhang som

---

[255] Donald & Rattansi, 1992 (eds.), s 4; Hall, 1996, s 27 ff.

[256] Jfr Eagleton, 118 ff; Graeme Turner, *British Cultural Studies. An Introduction*, London, 1998 (1992), s 193 ff, 215 ff.

[257] Donald & Rattansi, (eds.), 1992, s 1 ff; Stuart Hall, “Rasismen som ideologisk diskurs”, *Häften för Kritiska Studier* 1993:3, s 5 ff.

[258] Thompson, 1984, s 2, 4 ff; Mulinari & Neergaard, 2004a, s 80.

diskurserna är inbäddade i underbetonas.[259] I vissa varianter av diskursteori har den till och med upphört, och i princip alla former av mänskliga aktiviteter förstås i termer av språk eller genom att materiella egenskaper hos objekt ses som en del av tolkningskrig och språkspel.[260]

En liknade argumentering för den ideologikritiska metodens förtjänster framförs av Mulinari och Neergaard. I linje med dem ser jag samhällsformationer och vardagsrelationer som mer komplexa och motsägelsefulla än texter och tal, och att intentionerna bakom tal och texter ofta är mer konfliktfyllda än vad analyser av enbart språket visar. De menar också att ”ideologianalys inom ramen för en Foucault-inspirerad teori om makt och maktutövning” riskerar ett ”fråntagande av aktörernas handlande samt en överfokusering på text och representation som den centrala förklaringsmodellen” för hur sociala relationer formas och reproduceras.[261] Samtidigt är Mulinari och Neergaard precis som Thompson, och jag själv, inspirerade av ”den språkliga vändningens” fokusering på kopplingen mellan språk och makt, bland annat om hur språkliga diskurser och representationer utvecklas ur konfliktfyllda sociala maktförhållanden och att dessa diskurser har makt att kategorisera och definiera. De påpekar också, vilket jag också vill understryka, att det finns stora variationer i poststrukturalistiska tillämpningar av diskursanalys och att det inom ”de flesta feministiska och antirasistiska tillämpningar av diskursanalys” finns ett mer öppet aktörsperspektiv och en definition av diskurser som materiella praktiker.[262] Språkvetaren Norman Faircloughs kritiska diskursanalys är exempel på en sådan ansats som betraktar förhållandet mellan diskursiva praktiker och de institutionella och sociala sammanhang de inramas av som intimt och dialektiskt. Enligt Fairclough inverkar sociala sammanhang på diskursiva praktiker och diskursiva praktiker bidrar, i sin tur, till att forma rådande sociala och politiska ramar.[263]

Mulinari och Neergaard landar däremot, liksom Thompson, i en ideologikritisk tillämpning av sin textanalys, som synliggör kopplingen mellan verklighetsbeskrivning, skapande av normativt tolkningsföreträde och materiella sociala relationer. Fördelen med en sådan ideologikritisk text-

---

[259] Thompson, 1984, s 8 f.

[260] Ernesto Laclau & Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, London, 1985 är uppmärksammade företrädare för ett sådant synsätt. Kritiker mot ett sådant synsätt, som Terry Eagleton, menar att det är nödvändigt att skilja på diskursiv praktik och ”vardagspraktik”, vilka inbegriper olika former av språkanvändning, Se exempelvis kritiken i Eagleton, 1991, s 215 ff mot Laclau & Mouffe.

[261] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 80; Se också Diana Mulinari, ”Nomadisk teori? Om den postkoloniala analysens relevans och begränsningar”, *Häften för Kritiska Studier*, 2001:2, s 40 ff.

[262] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 81; Mulinari, 2001, s 40 ff; För en plädering att undvika ”en dikotomisk uppdelning mellan diskurs och ideologi å ena sidan och sociala och materiella villkor å den andra” och undersöka kopplingen mellan identitetsformering och underordningsformer relaterade till sociala och materiella villkor och förändringar, se de los Reyes & Mulinari, 2005, s 39.

[263] Norman Fairclough, *Discourse and social change*, Cambridge, 1992.

analys är att den, med Mulinari och Neergaards ord, ”inte bär en deterministisk koppling (som är inbyggd i både poststrukturalismen och vulgärmarxismen) mellan sättet att tala och makten att konstruera verkligheten”.[264]

Thompsons kontextualiserande ideologikritiska tolkningsmodell sker inom ramen för en materialistisk samhällsteori, där kopplingen mellan språket, handlande aktörer, institutionella sammanhang och materiella strukturer upprätthålls. För att belysa relationen mellan språk och ideologi och de sätt varpå mening i den sociala världen förmedlas genom språket sammanför Thompson ideologibegreppet med diskursanalysens metod för dekonstruktion tillsammans med inslag av hermeneutiska tolkningsmetoder. Hans modell har tre principiella faser.

1) Den första fasen kallar han för kontextuell *social analys*. Den fasen beaktar de sociala och kontextuella villkoren inom vilka kollektiva och individuella aktörer agerar och interagerar. Han menar att det är viktigt att analysera dessa villkor, eftersom vi inte kan studera ideologier utan att studera sociala maktrelationer och de sätt varpå dessa maktrelationer upprätthålls eller förändras genom meningsfulla uttryck. Det handlar också om att beakta klassiska frågor om intentioner och motiv, det vill säga varför en aktör förmedlar ett visst budskap i ett visst sammanhang.[265]

2) Den andra fasen beskriver han som en *dekonstruktion av diskurser*. Genom att dekonstruera menar han att han blottlägger innebörder, värderingar, antaganden och föreställningar i olika språkliga utsagor. Han menar dock att den dekonstruerande metoden i diskursanalysen inte är tillräcklig för undersökningen av ideologiska meningsuttryck.[266]

3) Därför förespråkar han att dekonstruktionen måste kompletteras med en tredje fas, *tolkningsfasen*. Genom att tolka språkliga utsagor försöker han komma bortom och bakom den språkliga strukturens form och konstruera mening, det vill säga tolka *innehållet* och meningsbetydelsen av *vad som sägs* i diskursen, för att visa hur språkliga diskurser tjänar till att upprätthålla eller utmana maktrelationer. Modellen blir sammantaget en djuptolkning av relationen mellan mening och makt i en kontextuell social analys.[267]

Efter dessa mer principiella metodologiska resonemang om den ideologikritiska metodens och Thompsons tolkningsmodells förtjänster vill jag konkretisera min egen tillämpning. I studiet av sätten att tänka och argumentera inom LO bidrar den kontextualiserande ideologikritiska tolkningsmetoden till att synliggöra hur ideologiska konstruktioner i förlängningen fått materiella effekter för människor. Ideologiska konstruktionsprocesser har verkat genom språket och markerat gränser och villkor för

---

[264] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 81; Mulinari, 2001, s 40 ff.
[265] Thompson, 1984, s 10 f; 135.
[266] Thompson, 1984, s 11, 136 f.
[267] Thompson, 1984, s 11, 137 ff, 146 f.

delaktighet i de sociala gemenskaper som LO i olika sammanhang definierade utifrån skilda strukturella kategorier och identifikationer baserade på klass, kön och etnicitet. Den ideologikritiska analysen blottlägger, genom såväl dekonstruktion som tolkning, eventuella spänningsförhållanden och motsägelsefullheter mellan å ena sidan uttalade värderingar, verklighetspåståenden och handlingsnormer på ytan, *det ideologiskt manifesta*, och å andra sidan underliggande premisser och föreställningar, *det latenta*, och i förlängningen vilka uttryck sådana spänningar tog sig i LO:s invandrarpolitiska praktik.[268] Ideologier döljer sig nämligen inte bara i tal och skrift utan också i handlingar, åtgärder och produkter.[269] Med ideologikritiken som metod har jag försökt att ”läsa emot” LO:s egna ideologiska uttryck, vad företrädare för organisationen säger om sig själva och sitt handlande, tolka tystnader och spänningar och glapp mellan det retoriskt sagda och det latent tänkta och ställa det mot det reella agerandet i invandrarpolitiska frågor. Det handlar inte om att misskreditera eller ”komma på” LO med skamligheter. Aktörer menar oftast vad de säger, men det finns många gånger en mångtydighet och dubbelhet i relationen mellan retorik och handling, inte minst under övergångsperioder av policyskiften, när en ny officiell policy skall ersätta en annan som varit etablerad under en längre tid. Min undersökning avser ju en tidsperiod när det skedde ett skifte i den svenska officiella invandrarpolitiken i riktning från assimilationslinje till kulturpluralistisk invandrarpolitik. I denna politiska förändringsprocess kom innehållet i retoriska argument och begrepp som ’jämlikhet’, ’kulturell valfrihet’ och ’samverkan’ att förstås och tolkas på ett mångfaldigt sätt också inom LO. Det medförde implikationer för tolkningarna och för innehållet i de fackliga problemlösningarna och handlingspraktikerna, vilket jag kommer att diskutera mer ingående i de empiriska kapitlen.[270]

Min undersökning är primärt ingen studie av språkets funktion i utformningen av LO:s invandrarpolitik eller någon begreppshistorisk analys av olika begrepps förändrade innehåll under formeringsfasen av invandrarpolitiken. Med inspirationen från de teoretiska perspektiven och genom dialogen med annan litteratur syftar den empiriska analysen snarare till att identifiera olika argumentations- och idélinjer och dess konsekvenser för LO:s invandrarpolitiska praktiker under föränderliga samhälleliga omständigheter. I det avseendet har också den kontextualiserande sociala analysen i Thompsons tolkningsmodell en viktig betydelse. För att kunna blottlägga underliggande föreställningar eller diskursiva mönster bakom olika LO-argument och tolka meningsbetydelsen av dessa har jag strävat efter att ta Thompsons uppmaning på allvar och sökt att greppa och för-

---

[268] Motsatsparen ”manifesta” och ”latenta” kommer från Liedman, 1989, s 23 ff; Jfr Peralta, 2005, s 185 f som också använder sig av denna uppdelning.

[269] Liedman, 1989, s 23, 30 ff; Jfr Thompson, 1984, s 2.

[270] Jfr Bo Stråth, “Production of Meaning, Construction of Class Identities, and Social Change”, in Bo Stråth (ed.), *Language and the Construction of Class Identities*, Gothenburg, 1990, s 15; Ålund & Schierup, 1991, s 1ff; Peralta, 2005, s 185 f.

klara motiven bakom olika argumentationslinjer samt förstå dessa i relation till dess sociala och tidsmässiga kontext. Konkret innebär det till exempel att jag i den empiriska framställningen återkommande ställer olika LO-argument och aktioner gällande invandrings- och invandrarpolitiken i relation till andra viktiga målsättningar och huvudprinciper för LO:s fackliga politik och verksamhet, till exempel kring löne,- arbetsmarknads- och välfärdspolitiska målsättningar om att värna lönenivåer, sysselsättningen, omskolningsmöjligheter och den sociala tryggheten för LO-kollektivet. Det innebär också att jag söker fånga och förklara LO:s argumentationer och agerande på det politikområde jag studerar genom att i analysen väga in de historiskt omgivande samhälleliga och ideologiska ramverken i vidare bemärkelse, till exempel ekonomiska och politiska konjunkturer, relationen och styrkeförhållandena mellan arbetsmarknadens parter och förändringar i invandringsstrukturen. Framställningsordningen att varje empiriskt kapitel inleds med en skissering av viktiga omgivande samhällspolitiska omständigheter och utvecklingslinjer under de tidsperioder som behandlas i respektive kapitel skall förstås i relation till den ambitionen att söka väga och väva in betydelsen av de kontextuella faktorerna i analysen.

3. Arbetarrörelsen och invandringen 1900-1945

I detta kapitel ges först en summarisk översikt av den svenska invandringspolitiken från 1900-talets inledning till och med andra världskriget 1945. Därefter diskuteras huvudlinjer i arbetarrörelsens invandringspolitik under samma tidsperiod. Huvudsyftet med kapitlet är att teckna en bakgrund över de juridiska principer och ideologiska linjer som dominerade såväl den nationella invandringspolitiken som arbetarrörelsens förhållningssätt till invandring, invandrade arbetare och flyktingar under det halva sekel som föregick efterkrigsperioden. Avsikten är också att visa hur den fackliga rörelsens politik och syn på invandringen utformades i komplex växelverkan mellan rörelsens internationalistiska och nationella politiska överväganden, lagstiftningens utformning och dominerande vetenskapliga och ideologiska strömningar i det omgivande samhället. Det var omständigheter som sammantaget utgjorde de historiska erfarenhetsrum som LO:s senare ställningstaganden och överväganden gällande invandring, i vart fall under efterkrigsperiodens första årtionden, många gånger tog avstamp i och avvägdes gentemot. Bakgrunden är central för att jag senare i avhandlingens slutkapitel ska kunna dra ut de historiska linjerna och möjliggöra en diskussion om kontinuitet och förändring i LO:s förhållningssätt till invandring och etniska relationer i ett längre historiskt perspektiv under 1900-talet.

Invandring och svensk invandringspolitik 1900-1945 – en översikt

Arbetsmarknadsprotektionism, nationalism och rasbiologi

Under stora delar av Sveriges historia som politisk enhet, särskilt under senare delen av Medeltiden, Stormaktstiden och under 1800-talets andra hälft var de multikulturella impulserna högst påtagliga. Det gällde både i form av kulturella kontakter och invandring av utländska näringsidkare och medföljande arbetskraft. Dessa historiska tidsperioder kännetecknades av periodvisa faser av ekonomisk expansion, då staten aktivt upp-

muntrade invandring av utländskt kapital och arbetskraft samtidigt som den förde en utåtriktad expansiv politik.[271]

I takt med den tilltagande industrikapitalismen och urbaniseringen under senare delen av 1800-talet blev det också fritt för utländska medborgare att helt oreglerat resa in i landet och bosätta sig här utan särskilt tillstånd. Denna rörelsefrihet för utländska medborgare var inget specifikt för svenska förhållanden utan det var den generella internationella normen under denna period.[272] 1800-talets liberala juridiska förutsättningar hade dock ingen större påverkan på invandringens omfattning utan, precis som Lars Olsson hävdar, var de snarare tvärtom ”en av förutsättningarna för massutvandringen av arbetskraft till Danmark och Tyskland och av bosättare och arbetskraft till Norra Amerika”. I utvandrarlandet Sverige fanns under 1800-talet och i början av 1900-talet få utländska medborgare, och trots att antalet steg, var bara en procent av befolkningen under mellankrigstiden född utomlands, och invandringen var väldigt liten i numerära tal fram till andra världskriget.[273] Först i början av 1930-talet vände flyttningsströmmarna, så att utvandringsöverskottet förändrades till ett invandringsöverskott. 1900-1930 kom flertalet utländska medborgare från de nordiska länderna samt från Ryssland och Tyskland. Merparten av de ryska och tyska invandrarna var judar.[274] Trots att invandringen var liten i numerära tal betydde det inte att den var utan betydelse för samhällsutvecklingen eller för inställningen och synen på invandringen bland olika skikt i samhället. Den diskussionen skall jag snart återkomma till.

Krav på begränsning av invandringen började resas såväl från konservativt håll som från arbetarrörelsen i början av 1900-talet. De konservativa betonade att invandringskontroll skulle trygga Sveriges säkerhet mot inre och yttre fiender, och därmed försvara de förmenta nationella värdena och svenskheten. Arbetarrörelsen ville framför allt utestänga utländsk arbetskraft för att förhindra konkurrens och strejkbryteri, men den betonade också vikten av att skydda den svenska ”folkstammen” och ”kulturen”. Med första världskriget stoppades det fria befolkningsutbytet och en strikt invandringskontroll började tillämpas 1914, i samband med antagandet av en ny utvisningslagstiftning i Sverige som reglerade ”utlänningars”[275] rätt att vistas i landet. Utländsk konkurrens på arbetsmarknaden, säkerhetspolitiska hot från anarkister, socialister och utländska spioner och invandringen av fattiga judar var skäl som angavs för lagstiftningen, som bland annat stipulerade utvisning av vad som i samtiden be-

---

[271] Hans Ingvar Roth, ”Multi-cultural Sweden”, i Kurt Almqvist & Kay Glans (eds.), *The Swedish Success Story?*, Stockholm, 2004, s 214 ff.

[272] Olsson, 2003, s 8; Saskia Sassen, *Gäster och främlingar*, Göteborg, 2000 (1996), s 71-85.

[273] Olsson, 2003, s 8 (citat), 10 f.

[274] Hammar, 1964, s 17-19, 22-23.

[275] Begreppet ”utlänning” var den samtida benämningen och samlingsbeteckningen på utlandsfödda personer i den juridiska lagstiftningen och i det vardagliga och samhälleliga språkbruket.

skrevs som ”zigenare”, ”utländska lösdrivare” och ”kriminella”.[276] Enligt lagen kunde en ”utlänning” utvisas med hänsyn till rikets säkerhet och om det låg i vad som betecknades som nationen Sveriges intresse. Sådana utvisningar, orsakade av säkerhetspolitiska och ekonomiska motiv, hade förekommit även tidigare, men med lagens tillkomst skärptes invandringskontrollen. Några bestämmelser om asyl för flyktingar fanns inte i lagen. En ”utlänning” fick dock inte avvisas eller utvisas till ett land, där han/hon sannolikt skulle straffas för politiska brott. I augusti 1917 återinfördes också passtvånget för att komma in i landet. Kontrollen av utländska medborgare inom landets gränser förstärktes också från september 1914, då det bestämdes att ”utlänningar” skulle ha särskild uppehållsbok. Ingen ”utlänning” fick längre vistas i riket utan tillstånd och ett led i den ökade kontrollen var att det under krigsåren genomfördes hemliga befolkningsräkningar av utländska medborgare.[277]

Freden efter första världskriget medförde ingen tillbakagång till förkrigsförhållanden. Den ryska oktoberrevolutionen 1917 och den efterföljande rädslan för att bolsjevikrevolutionen skulle spridas från Ryssland till Sverige och andra delar av Europa hade dessutom betydelse för att den strikta invandringskontrollen upprätthölls och snarare förstärktes. Efter påtryckningar från konservativa krafter inom bland annat riksdagen, statsbyråkratin och polisen och med stöd från grupper inom arbetarrörelsen infördes en praxis från och med juni 1919 som innebar att viseringar från arbetssökande utländska medborgare remitterades till Socialstyrelsen och Arbetslöshetskommissionen och att berörda fackliga organisationer också fick möjlighet att yttra sig. Från och med oktober 1926 blev invandrade utländska medborgare också tvungna att ha arbetstillstånd i Sverige. Socialstyrelsen fick noggranna direktiv för hur ansökningar om arbetstillstånd skulle bedömas. Den övergripande principen var att utländsk arbetskraft inte skulle anställas i Sverige, eftersom landets egna invånare skulle ha företräde på arbetsmarknaden. Men om det fanns särskilda skäl, till exempel arbetskraftsbrist i en bransch eller om en utländsk medborgare hade kompetens som inte fanns tillgänglig i landet, kunde Socialstyrelsen besluta om undantag från den övergripande regeln.[278]

I slutet av 1920-talet satte den världsomspännande depressionen sina spår i den svenska invandrings- och flyktingpolitiken. I förslaget till ny utlänningslag, som också starkt påverkades av att andra länder redan infört en restriktivare invandringslagstiftning, underströks att flyktingpolitiken skulle bedömas utifrån arbetsmarknadens behov, men även bostadsläget, ordnings- och säkerhetsintressen samt ”rassynpunkter” skulle beaktas. 1927 års utlänningslag förstärkte den obligatoriska pass-

---

[276] Hammar, 1964, s 159 ff.

[277] Hammar, 1964, s 159 ff, Sverker Oredsson, *Svensk rädsla. Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft*, Lund, 2001, s 114 ff.

[278] Hammar, 1964, 167 ff; 178 ff, 189 ff; Oredsson, 2001, s 122 f, 167 ff.

kontrollen. Den inre kontrollen reglerades också ytterligare genom anmälningsplikt och genom att varje utländsk medborgare som efter tre månaders vistelse i landet ville stanna kvar fick söka uppehållstillstånd. För varje slag av anställning fordrades arbetstillstånd. Såväl 1927 års utlänningslag som den utlänningslag som trädde i kraft tio år senare, 1937, och som gällde under hela andra världskriget, syftade till att skydda den svenska arbetsmarknaden och den inhemska befolkningen från konkurrens av utländsk arbetskraft.[279] Vid sidan av de protektionistiska arbetsmarknadsargumenten påverkades alltså invandrings- och flyktingpolitiken fram till andra världskrigets slut av rasföreställningar och fruktan för utländska spioner och kriminella. Rasföreställningar med framför allt antisemitisk färgning och främlingsfientliga stereotypa kategoriseringar var vanliga i populärpressen och rasbiologiska idéer legitimerades i vetenskapens namn.[280] Rasistiska föreställningar om vad som i samtiden beskrevs som den nordiska ”rasens” renhet och dess överlägsenhet gentemot judar, finnar, romer, samer, slaver och andra ”lägre” stående folkslag fördes därmed fram som ”sanna”, enligt den tidens sätt att se.

Poängen med invandrings- och utlänningskontrollen var inte bara att stänga ute flyktingar och invandrare från riket och den svenska arbetsmarknaden utan också att skydda den svenska ”folkstammens renhet”. Nationell enhet var en bärande idé, och denna enhet tenderade att bli avgränsande mot omvärlden, inhemska minoriteter, invandrare och vad som upplevdes som icke-svenskt och tog ofta formen av etnocentriska och rasistiska stereotypiseringar.[281] Trots att detta rasifierade tänkande parallellt utsattes för kritik, bland annat från grupper av liberaler och socialister, särskilt från och med 1930-talet, hade sådana föreställningar stor betydelse och inverkan på den förda politiken. Det visar den restriktiva invandrings- och flyktingpolitiken under 1930-talet som drabbade flyktingar från Nazityskland, särskilt judiska flyktingar.[282] Inom alla riksdagspartier fanns rasföreställningarna, även om tongångarna skilde sig från olika partier. Socialdemokrater var mer försiktiga än vissa bondeförbundare och högergrupper. I samtidens argumentering hette det att svenskarna egentligen inte var antisemiter, men judar borde ändå inte komma till Sverige för det kunde leda till att Sverige också fick ett ”judeproblem” och där-

---

[279] Hammar, 1964, s 174 ff, 194 ff, 198 ff; Hans Lindberg, *Svensk flyktingpolitik under internationellt tryck 1936-1941*, Stockholm, 1973, s 37 f; Oredsson, 2001, s 169 ff.

[280] Lars M Andersson, *En jude är en jude, är en jude. Representationen av ”juden” i svensk skämtpress omkring 1900-1930*, Lund, 2000; Lars M Andersson & Karin Kvist Geverts, ”Inledning”, i Lars M Andersson & Karin Kvist Geverts (red.), *En problematisk relation? Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920-1950*, Uppsala, 2008, s 11 ff.

[281] Svanberg & Tydén, 1999, s 18 ff.

[282] Lindberg, 1973, 200 ff; Paul Levine, *From indifference to activism. Swedish diplomacy and the holocaust 1939-1944*, Uppsala, 1998, s 95-109; Oredsson, 2001, s 171 ff, 210 f, 225; Malin Thor, *Hechalutz – en rörelse i tid och rum. Tysk-judiska ungdomars exil i Sverige 1933-1943*, Växjö, 2005, s 139 ff; Karin Kvist Geverts, ”’Fader Byråkratius’ rädsla för antisemitism. Attityder mot judiska flyktingar inom Socialstyrelsens utlänningsbyrå”, i Andersson & Kvist Geverts (red.), 2008, s 78 ff, 83-94.

med en militant antisemitism som landet dittills hade varit förskonat från.[283]

Flyktingpolitik under andra världskriget

Under de första åren efter andra världskrigets utbrott fortsatte Sverige sin restriktiva hållning gentemot de judiska flyktingar som flydde undan nazismen. Det låg ett antal flerbottnade faktorer bakom denna flyktingrestriktiva hållning: arbetsmarknadsargument, rasism och utrikespolitiska överväganden, bland annat rädslan att stöta sig med Nazityskland. Den restriktiva inställningen till flyktingar var dock inte total. Skandinaviska flyktingar, estlandssvenskar och finska krigsbarn tilläts i stor utsträckning att komma till Sverige. Den restriktiva inställningen märktes också i flyktingarnas möjligheter på arbetsmarknaden, och 1937 års utlänningslag syftade, som nämndes ovan, i stor utsträckning till att skydda den svenska arbetsmarknaden åt infödda arbetare. Det var en princip som präglade Socialstyrelsens och Statens Arbetsmarknadskommissions politik både före och efter krigsutbrottet. Socialstyrelsen och sedermera, efter den 1 juli 1944, Statens Utlänningskommission utfärdade arbetstillstånd och slussade i samarbete med Arbetsmarknadskommissionen ut flyktingar i arbete, dock först och främst i sektorer som infödda arbetare undvek. Följden av denna politik blev att flyktingar i allmänhet fick svårt att få arbete, och att deras levnadsförhållanden blev knappa.[284]

I takt med att styrkeförhållandena i kriget vände 1942 förändrades den svenska inställningen från både myndigheter och opinion till flyktingmottagande. I stort sett mottogs alla flyktingar som kom till landet 1942-1945. Danska judar och motståndsmänniskor räddades genom flykten över Öresund i oktober 1943. Antalet flyktingar från Norge växte också kraftigt, och följande år var flyktingströmmen på grund av krigsutvecklingen mycket stor från Baltikum. Vid krigsslutet räddades också cirka 15 000 polska och smärre andra grupper överlevande koncentrationslägerfångar till Sverige genom Röda Korsets och UNRRA:s regi. Många av dem stannade i Sverige, medan andra återvände till Polen eller emigrerade till Israel.[285] I takt med att efterfrågan på arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden ökade liksom flyktingmottagandet blev den restriktiva arbetsmarknadspolitiken mot invandrare och flyktingar alltmer ohållbar. Under de senare krigsåren infördes lättnader när det gällde flyktingars möjligheter att förvärvsarbeta. Från och med mars 1943 slopades kraven

---

[283] Hammar, 1988, s 12 (citat); Andersson & Kvist Geverts, 2008, s 14 ff.

[284] Olsson, 1995, s 22 ff, 52 f; Jesper Johansson, *Vägershult – en disciplinförläggning för flyktingar i Sverige under andra världskriget*, Växjö, 2004, s 48 f; Thor, Växjö, 2005, s 139 ff.

[285] Olsson, 1995, s 22 ff; Olsson, 2003, s 12; Thor, 2005; Wirginia Bogatic, *Stanna eller återvända. Flyktingskap, återvändande och kvarstannande bland polska kvinnliga överlevande från koncentrationslägret Ravensbrück 1945-1946*, otryckt licentiatavhandling i historia, Växjö, 2006.

på arbetstillstånd inom låglönesektorer, där det var svårt att få tag på inhemsk arbetskraft, särskilt inom skogs- och jordbruket. Nordiska flyktingar och senare också baltiska flyktingar befriades generellt från kraven på arbetstillstånd från och med oktober 1943. Parallellt med dessa juridiska lättnader förde myndigheterna en mer aktiv arbetsmarknadspolitik. Flyktingar slussades ut till sektorer på arbetsmarknaden, där det efterfrågades arbetskraft och där flyktingarna stod för sin eget uppehälle och bidrog till folkförsörjningen.[286]

Internationalismen och nationalismen inom arbetarrörelsen 1900-1945

Den socialistiska arbetarrörelsen har alltsedan de första organiseringsförsöken i Första och Andra Internationalen anslutet sig till och förespråkat ett internationalistiskt solidaritetsideal. Den tidiga svenska arbetarrörelsen anknöt till denna proletära internationalism, men anklagades också från konservativt håll för en fosterlandslöshet. Arbetarrörelsen argumenterade emot dessa beskyllningar och internationalismen inom den svenska arbetarrörelsen var ända från begynnelsen tätt sammanflätad med nationella föreställningar och en ideologisk agitation som syftade till att hävda att rörelsen representerade nationen och fosterlandet.[287] Både Christer Strahl och Håkan Blomqvist menar att den radikala vänsterpatriotismen inom socialdemokratin med starka influenser från den franska revolutionens likhetsideal bekämpade den konservativa nationella åskådningen om militära och territoriella anspråk och synen på nationen som en hierarkisk organism överordnad medborgarna. Klasskampen betraktades som en på samma gång social och nationell fosterländsk strid, och socialdemokratin hävdade ”att nationens bästa försvar utgjordes av en högre kultur, medborgarrätt och sociala reformer som släppte in alla invånare i den nationella gemenskapen”.[288]

Nation och internationalism sågs inte heller som varandras antiteser utan som nödvändiga komplement till varandra. Arbetarrörelsens internationalism förutsatte snarare, hävdar Blomqvist, tanken om nationen som ett oundvikligt steg i utvecklingen mot det socialistiska samhället. Arbetarinternationalismen var också på idéplanet, ”åtminstone till dels ett barn av den liberala nationalismen där nationell existens och internationell förbrödring inte sågs som ett motsatsförhållande utan snarare ett tvillingpar”.[289] Arbetarrörelsen verkade inom nationalstatens ram, och även om socialdemokratins nationalism var av en annan karaktär och hade ett an-

[286] Olsson, 1995, 52 ff, 151.
[287] Strahl, 1983, s 33 ff, 147 f; Blomqvist, 2006b, s 10.
[288] Blomqvist, 2006a, s 39 ff (citat s 39); Strahl, 1983, s 33-48.
[289] Blomqvist, 2006a, s 373-374.

norlunda politiskt perspektiv än den konservativa nationalismen, var de nationella föreställningarna en typ av ”överideologi” i det borgerliga samhället. Denna nationella ”överideologi” var något som arbetarrörelsen både konfronterade och utmanade, men samtidigt också bearbetade och interpellerades i.[290] Arbetarrörelsens strategi att organisera folket nationellt och försöka vinna den politiska makten fick dock paradoxala konsekvenser. Samtidigt som man företrädde ett oppositionellt internationalistiskt budskap men först och främst verkade inom nationalstatens ram bidrog arbetarrörelsen till att, framhåller Blomqvist, förstärka arbetarklassens nationella medvetande parallellt med utvecklandet av en internationell ideologi hos anhängarna.[291]

Splittringen inom den svenska socialdemokratin och de häftiga ideologiska striderna inom Andra Internationalen kring försvarsfrågan i början av 1900-talet, men framför allt första världskrigets utbrott 1914 innebar däremot, enligt Håkan Blomqvist, ”ett politiskt skifte genom att det befintliga nationalstatliga intresset genom borgfreden överordnades arbetarrörelsens oppositionella position”.[292] Gentemot det politiska skiftet ”kunde inget av de internationalistiska perspektiven hävda sig”, även om det var en infekterad stridsfråga som hängivna internationalister med Rosa Luxemburg och Karl Liebkneckt i spetsen inte gav upp utan strid. Symboliskt betydde därför första världskrigets utbrott ett hårt bakslag för tankarna om arbetarsolidariteten över gränserna och den proletära internationalismen som en krigsförhindrande faktor. Det förstärktes av att merparten av Europas socialister slöt upp bakom respektive regeringars utrikes- och krigspolitik. Samarbetet inom Andra Internationalen upplöstes också.[293] Olika former av arbetarinternationalism, både som ideal och strategiskt samarbete, fortsatte i och för sig att prägla såväl den svenska som den internationella arbetarrörelsen även efter första världskriget, men den nationella praktiken och det nationalstatliga intresset sattes i första rummet framför gränsöverskridande arbetargemenskap.[294]

Björn Horgby har, i likhet med Håkan Blomqvist, tryckt på denna perspektivförskjutning i nationell riktning genom sin beskrivning av hur symboliskt den svenska flaggan så småningom vajade vid sidan av den röda Internationalflaggan i de socialdemokratiska demonstrationstågen efter första världskriget. ”Tillsammans symboliserade de båda fanorna ett internationalistiskt arv och en nationell praktik, som i första hand värnade om den svenska arbetsmarknaden.”[295] Horgby menar att den nationella praktiken i en mer allmän bemärkelse alltmer prioriterades framför internationalistiska principer. ”Folkhemstanken”, som särskilt partiledaren Per

---

[290] Blomqvist, 2006a, s 28 ff, 375 f.
[291] Blomqvist, 2006b, s 11.
[292] Blomqvist, 2006a, s 374.
[293] Blomqvist, 2006a, s 374 (citat); Jfr Olsson & Ekdahl, 2002, s 26.
[294] Blomqvist, 2006a, s 375.
[295] Horgby, 1996, s 73.

Albin Hansson använde sig av från och med slutet av 1920-talet, var ett socialdemokratiskt uttryck för den nationella praktikens prioritering.[296]

”Folkhemmet” blev symbolen för det goda samhället och det eftersträvade politiska målet. Det fungerade också som en samlande symbol för det nationella tänkandet. Per Albin Hansson betonade ofta arbetarklassens fosterlandskärlek, men också att folket måste erövra fosterlandet, och fosterlandet erövra folket. Detta var en princip som innebar att staten skulle ta ansvar för hela befolkningen, samtidigt som majoriteten av folket skulle få makten över staten. För socialdemokratin blev ”folkhemsidén” lösningen på den nationella problematiken. ”Folkhemmet” var ett retoriskt begrepp som fick betydelse för utvecklingen av dels den praktiska politiken och dels för föreställningarna om förhållandet mellan folket, nationen och staten. För socialdemokratin blev det ett avsteg från den tidigare dominerande klasspolitiken till förmån för en politik som de ville se som en politik i hela folkets intresse. Detta fick betydelse för trovärdigheten som ett statsbärande nationellt parti. I den politiska praktiken realiserades dessa tankar genom krisuppgörelsen med bondeförbundet. Denna koalition möjliggjorde 1930-talets generella välfärdspolitiska reformer som byggde på principen om allas lika rättigheter och skyldigheter i förhållande till det gemensamma bästa. Den nationella samlingens och praktikens betydelse underströks också starkt i samband med andra världskriget.[297]

Vid sidan av den generella välfärdspolitiken blev arbetslöshetsbekämpningen och den fackliga rörelsens uppgift av att försvara sina medlemmars ekonomiska, politiska och sociala intressen det främsta kännetecknet för den nationella politiska praktikens betydelse inom arbetarrörelsen även under stora delar av den efterföljande efterkrigsperioden.[298]

”Sverige åt svenskarna” – arbetarrörelsens restriktiva invandringspolitik under 1900-talets första hälft

Under 1900-talets första årtionde och under 1920- och 1930-talens kärva ekonomiska konjunkturer debatterades med jämna mellanrum invandrings- och flyktingpolitiken och dess inverkan på arbetsmarknaden inom arbetarrörelsen. Frågan skulle synliggöra komplexiteten i den potentiella spänningen mellan arbetarrörelsens internationella och solidariska ideal och den fackliga rörelsens funktionella roll som nationell intresseorganisation i första hand för sina medlemmar.

Tomas Hammar påtalar att fackföreningsrörelsen på ett mycket tidigt skedde av 1900-talet började föra en alltmer restriktiv linje i invandringsfrågan. Vid ett socialdemokratiskt ungdomsklubbsmöte i Malmö 1904

---

[296] Horgby, 1996, s 73.

[297] Jonas Frykman, “Nationella ord och handlingar”, i Ehn, Frykman & Löfgren, 1993, s 164 f; Olsson, 1995, s 145 f; Horgby, 1996, s 73; Johansson, 2000b, s 331; Dahlqvist, 2002, s 459 ff; Berggren, 2004, s 76 ff.

[298] Thorud, 1988, s 7 f; Horgby, 1996, s 73.

drev Värner Rydén, som senare blev civilminister, exempelvis igenom en resolution med uppmaningen ”Sverige åt svenskarna”. Hammar betonar att sprängattentatet i Malmö 1908 mot båten Amalthea med engelska strejkbrytare ombord blev en viktig symbol både generellt för den fackliga kampen mot alla slag av strejkbryteri och speciellt för kampen mot att utländska strejkbrytare rekryterades för att förhindra att arbetare fick organisationsfrihet och fackliga rättigheter.[299] Hammar menar att arbetarrörelsens motstånd mot rekrytering av utländsk arbetskraft även visade sig mot galiziska säsongsarbetare i det sydsvenska jordbruket. Arbetarrörelsens kraftiga reaktion mot både galizierna, vilka kallades ”den galiziska slavimporten”, och de brittiska strejkbrytarna var ett uttryck för rädslan för konkurrens på arbetsmarknaden. De utländska arbetarna ansågs konkurrera på arbetsmarknaden med de infödda arbetarna och pressa ned lönerna. De ansågs också hota den fackliga organiseringen eftersom de användes som strejkbrytare vid flera konflikter. Arbetarrörelsen krävde därmed en reglering av invandringen och att svenskfödda arbetare skulle ha företrädesrätt på arbetsmarknaden. Politiken att infödda arbetare skulle ha företrädesrätt till arbeten drevs också i riksdagen av socialdemokratiska ledamöter.[300]

Även om ”arbetskraftsimporten av galizier”, enligt Lars Olsson, inte primärt syftade till att sänka svenska lantarbetarlöner eller ens hejda de fackliga organiseringsförsöken på landsbygden, handlade den om skaffa fram en lojal och lätthanterlig säsongsarbetskraft. De Skånska Lantmännens Arbetsgivarförening hänvisade också till ”de svenska arbetarnas opålitlighet” och risken för strejk i skördetider som orsaken till rekryteringen.[301] Men arbetarrörelsens motstånd mot invandringen av utländsk arbetskraft i början av 1900-talet skall ändå ses i ljuset av de hårda klasstriderna som rådde på arbetsmarknaden, både i form av föreningsrättstvister och kring rätten att teckna kollektivavtal. Många arbetsgivare bekämpade den fackliga organiseringen och vägrade teckna kollektivavtal. För arbetarrörelsen blev därför värvningen av utländsk arbetskraft ett angrepp på de fackliga strävandena, inte minst mot bakgrund av vilka dåliga löne- och arbetsförhållanden, och usla bostadsvillkor som rådde för lantarbetare och statare. När en liten del av de rekryterade galiziska arbetarna också sattes in som strejkbrytare, och, för att återknyta till Åmark, försvårade den fackliga ambitionen att begränsa utbudet av arbetskraft och lönedumpning genom kollektivavtalen, väckte det ont blod inom arbetarrörelsen.[302] Den ideologiska klasskampsretoriken mot invandringen av utländsk arbetskraft kom dock, som både Hammar och Blomqvist visat, att vävas samman med nationella, patriotiska och rasistiska argument.[303] Den

---

[299] Hammar, 1988, s 11; Se också Yngve Tidman, *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordvästeuropeiska hamnar 1870-1914*, Lund, 1998.
[300] Hammar, 1964, s 32 ff, 42 ff, 61, 135 ff, 146 f; Hammar, 1988, s 11.
[301] Olsson, 1987, s 270.
[302] Blomqvist, 2006a, s 211 ff; Jfr Åmark, 1986, s 20 ff; Åmark, 1998, s 12 f.
[303] Hammar, 1964, s 32-50; Blomqvist, 2006a, s 219 f (citat s 220).

socialistiska nationstanken med avgränsande konturer framträdde inte bara genom motståndet och antipatierna mot rekryterad utländsk arbetskraft från östeuropeiska områden, utan också mot judiska kulturella uttrycksformer och Tsarryssland. I ljuset av den ryska oktoberrevolutionen 1917 kategoriserades och framställdes också bolsjevismen bland flera ledande socialdemokratiska rörelseintellektuella som ett ”asiatiskt hot” under judisk ledning, helt väsensskilt och främmande i förhållande till den förmenta svenska nationella kulturen. I den socialistiska miljön fanns också talesmän som under inflytande av dominerande vetenskapliga utvecklingsteorier uttryckte farhågor för den ”svenska folkstammens” rashygieniska kvalité under 1910- och 1920-talen.[304]

Högerregeringen under Carl Schwarz ledning införde pass och viseringstvång i augusti 1917, och det motiverades med att man ville förhindra spioneri men också med att man ville skydda landets tillgångar på livsmedel och bostäder. De bägge sista argumenten hade vuxit i styrka sedan krigsutbrottet till följd av livsmedelsbrist och hungersnöd bland befolkningen.[305] Som framgick tidigare började det att tillämpas en praxis från och med 1919 som innebar att fackföreningar och arbetsgivare inom respektive yrkesområde blev remissinstanser till Socialstyrelsen och Arbetsmarknadskommissionen vid utländska medborgares ansökningar om att få komma till Sverige för att få arbeta. De protektionistiska tongångarna angående arbetsmarknadssituationen var starka bland såväl ledande byråkrater inom Socialstyrelsen, akademiker, bönder, och köpmän som inom fackföreningsrörelsen. Under 1920- och 1930-talen, när arbetslösheten var ett stort problem inom flera branscher på arbetsmarknaden, yrkade de fackliga organisationerna i stor utsträckning avslag på ansökningarna. Den grundläggande principen blev att utländsk arbetskraft bara fick anställas i Sverige i de fall då det inte fanns infödda arbetare som kunde och ville ta jobben.[306] Fackförbunden, till exempel Textil-, Livsmedels- och Metallindustriarbetareförbundet, använde sig ofta av möjligheten att stänga ute utländsk arbetskraft som inte betraktades som välkommen ur facklig synvinkel. I argumenteringen sammantvinnades ofta de konkurrensbegränsade motiven med etnocentriska och nedvärderande kategoriseringar av de arbetssökande.[307]

Sammanvävningen av konkurrensbegränsningsretoriken med nationellt och etnocentriskt nedvärderande kategoriseringar pekar på att arbetsmarknadsargument inte ensamt förklarar den restriktiva fackliga inställningen mot invandringen under 1930-talet.[308] Särskilt inte inom branscher som textil och livsmedel med en relativt stor andel kvinnor, och där arbetslösheten var lägre jämfört med mansdominerade branscher och bran-

---

[304] Blomqvist, 2006a, s 188 ff, 219 ff, 303 ff, 329 ff, 369 ff, 376 ff.

[305] Hammar, 1964, s 164.

[306] Hammar, 1964, 194 ff, 200 ff; Lindberg, 1973, s 37 f; Oredsson, 2001, s 167 ff.

[307] Hammar, 1964, s 200 ff, 208, 334 ff; Horgby, 1996, s 74 f.

[308] Jfr Andersson & Kvist Geverts, 2008, s 20 f som argumenterar för att arbetsmarknadsargument inte heller enbart kan förklara den restriktiva *statliga* invandrings- och flyktingpolitiken.

scher med mer blandad könssammansättning.[309] Motståndet mot invandrad arbetskraft baserades förutom rädslan för konkurrens och arbetslöshet således även på nationalistiska och etnocentriska föreställningar i synen på det som uppfattades som annorlunda och främmande i förhållande till det förment svenska. Bland kommunister och mindre grupper av socialdemokratiska företrädare i riksdagen fanns dock en mer liberal hållning i invandringspolitiken jämfört med den fackliga inställningen. Socialdemokraterna i riksdagen var dock oeniga, och majoriteten av de socialdemokratiska riksdagsledamöterna stödde de fackliga organisationernas linje med hänvisning till en ansträngd arbetsmarknadssituation.[310]

Trots de starka protektionistiska och nationalistiska tongångarna i en kontext av hårda klassmotsättningar på arbetsmarknaden, mot bakgrund av den ekonomiska lågkonjunkturen, var restriktiviteten, etnocentrismen och rasismen likväl inte de allenarådande tendenserna inom arbetarrörelsen under dessa årtionden.

Solidaritetens vindar under mellankrigstiden

Det fanns under dessa bistra ekonomiska och invandringsrestriktiva årtionden även fortsatta inslag av internationell solidaritet inom arbetarrörelsen, vilka kom till uttryck genom ekonomisk hjälp till utsatta och konfliktdrabbade meningsfränder i andra länder och som hjälp till politiska flyktingar.

När vänstersidan hade besegrats i det finska inbördeskriget 1918 flydde några hundra sympatisörer till Sverige. De betraktades med stor misstänksamhet av de borgerliga skikten av samhället, men fick stöd av både socialdemokrater och kommunister i Sverige. *Arbetarorganisationernas Finlandskommitté* bildades också i juli 1918 och kommitténs hjälpverksamhet bidrog till att regeringen gav finska vänsterflyktingar asyl i Sverige.[311]

Liknande solidaritet mot flyktingar visade också de hjälpkommittéer inom arbetarrörelsen gentemot tyska, österrikiska och tjeckiska socialdemokrater och kommunister som flydde undan Nazitysklands expansion och förtryck på 1930-talet. För kommunisterna var flyktinghjälpen ingen nyhet. *Internationella Röda Hjälpen* bildades 1922 för att bistå politiska, företrädesvis kommunistiska, flyktingar, och en sådan svensk kommitté bildades 1930. Socialdemokraterna och LO bildade *Fackliga och Politiska Emigranters Hjälpkommitté* 1933 och som några år senare bytte namn till *Arbetarrörelsens Flyktinghjälp*.[312] Organisationen hade ett utbyggt samarbete med UD och Socialstyrelsen, vilket ledde till att politiskt och fackligt aktiva socialdemokratiska flyktingar först och främst gynnades

---

[309] Mats Greiff, "Gainful Work and Unemployment Among Women in Sweden During the Crisis in the 1930s", *Oral History: Challenges for the 21st Century. Vol. 3*, Rio de Janeiro, 1998, s 1401 f.
[310] Hammar, 1964, s 194 ff; Oredsson, 2001, s 167 ff.
[311] Hammar, 1964, s 263 ff, 275 f, 281.
[312] Lindberg, 1973, s 42 ff; Hammar, 1988, s 11, Olsson, 1945, s 45 ff; Tempsch, 1997 s 45-60.

på bekostnad av såväl kommunister som judiska flyktingar som inte hade socialdemokratiska sympatier. Men även Röda Hjälpen gynnade i första hand sina meningsfränder i sin hjälpverksamhet.[313] Ett annat uttryck för den internationella solidariteten och hjälpen till politiska meningsfränder var de ekonomiska insamlingarna till vänstersidan i det spanska inbördeskriget 1936-1939. Över 400 Spanienföreningar bildades på initiativ av lokala fackliga organisationer runt om i landet. Bland frivilliga socialister från olika länder som kämpade i den Internationella brigaden på folkfrontsregeringens sida fanns också cirka 500 svenskar. De allra flesta av Spaniensvenskarna var kommunister, men även socialdemokrater och syndikalister reste till Spanien och slogs för republiken.[314]

Flyktinghjälpen och de internationella solidaritetsidealen bidrog också till att socialdemokratin jämsides med sitt krav på reglering av invandringen krävde fasta regler till skydd för utländska medborgare och att politiska flyktingar skulle kunna få asyl i Sverige. Just rätten till asyl för politiska flyktingar hävdade företrädare för socialdemokratin, bland annat Georg Branting, vid tiden för första världskriget och det fortsatte man att hävda även under mellankrigstiden.[315] Däremot innefattade denna arbetarrörelsens solidaritet inte de judiska flyktingarna i någon vidare stor omfattning. 1937 hade socialdemokraterna tillsammans med övriga riksdagspartier enats om att judiska flyktingar inte ansågs ha politiska skäl att stanna i landet. I utlänningslagstiftningen från 1937 stadgades att flyktingar som lämnade sina hemländer på grund av förföljelse av ”ras” eller som kände vantrivsel i hemlandet inte kunde åberopa politiskt flyktingskap. Dessa flyktingar var därmed inte inräknade i den politiska flyktingdefinitionen.[316] Koalitionsregeringen mellan socialdemokraterna och bondeförbundet kom 1938 överens med Tyskland om att judars pass skulle J-märkas. Enligt Tomas Hammar var det en administrativ åtgärd som tillkom för ”att Sverige vid gränsen skulle kunna se vilka resande med tyska pass som var judar och alltså kunna stoppa dessa”.[317] Sandlerkommissionen som efter andra världskrigets slut granskade flyktingpolitiken visade på ett flertal förekommande fall när judiska flyktingar hade skickats tillbaka på grund av Sveriges restriktiva gränspolitik mot judar innan och under krigets första hälft. Situationen var likartad runt om i Europa. Det var få platser där judar på flykt togs emot.[318]

---

[313] Lindberg, 1973, s 42 ff, 192; Olsson, 1995, s 45 ff; Tempsch, 1997, s 55; Pär Frohnert, “Den snäva solidariteten. Arbetarrörelsens flyktinghjälp, Svenska missionsförbundet och flyktingarna 1933-1945”, *Arbetarhistoria* 2006:2-3, s 39 f.

[314] Bertil Lundvik, *Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget 1936-1939*, Stockholm, 1980.

[315] Hammar, 1964, s 123, 133 ff, 217 f; Lindberg, 1973, s 31 f, 71; Horgby, 1996, s 73 f; Oredsson, 2001, s 212 ff.

[316] Lindberg, 1973, s 49 ff, 74; Se även Frohnert, 2006, s 36 ff.

[317] Hammar, 1988, s 12.

[318] Hammar, 1988, s 12.

Krigsflyktingar och omprövning av den restriktiva politiken

Som framgick tidigare blev den restriktiva arbetsmarknadspolitiken mot flyktingar alltmer ohållbar i takt med ökad efterfrågan på arbetskraft och tilltagande flyktinginvandring till Sverige från och med 1942. Flyktingpolitiken kopplades alltmer till arbetsmarknadspolitiken under andra världskrigets senare del, när flyktingmottagandet i landet ökade. Lars Olsson hävdar att de nya bestämmelserna om flyktingarnas tillträde till den svenska arbetsmarknaden inte bara var utformade på ”filantropiska grunder”. Han anser att det ser ut som om ”myndigheterna gav generellt arbetstillstånd inom de arbetsområden, där det var lätt att placera flyktingarna”, det vill säga i jord- och skogsbruk och hemarbete, ”där svenska män och kvinnor inte bjöd ut sin arbetskraft på de villkor som företagarna erbjöd och i den mängd de önskade”.[319] Problemen med att rekrytera arbetskraft till dessa sektorer var inte bara föranledda av mobiliseringen utan berodde också på låga löner och dåliga arbetsförhållanden. Olsson menar att politiker och byråkrater slog ”två flugor i en smäll” genom att utplacera flyktingar inom dessa sektorer. Dels minskades bristen på arbetskraft inom sektorer som behövde arbetskraft, dels minskades samhällets kostnader genom att flyktingarna fick arbeta och bidra till både sin egen försörjning och folkförsörjningen.[320] Alla flyktingar som slussades ut till skogs- eller jordbruksarbete upplevde inte arbetet som tillfredställande, och både norska och polska flyktingar strejkade i protest mot skogsarbetet som de ansåg vara en bestraffning.[321] De ansvariga myndigheterna utformade dock sanktionsåtgärder riktade mot flyktingar som arbetsvägrade och olika former av disciplinförläggningar och interneringsläger upprättades på ett antal platser runt om i landet, där arbetsvägrande och vad som i samtiden benämndes som ”odisciplinerade” flyktingar placerades.[322]

Trots att efterfrågan på arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden ökade under krigsåren och trots att flyktingar bidrog med viktiga insatser till folkförsörjningen under kriget möttes inte alltid invandringen med stor entusiasm bland infödda arbetare och i den allmänna opinionen. Under kriget fanns, enligt Mikael Byström, tendenser till fortsatta ”vi och de andra”-stämningar och en ”stereotyp främlingsrädsla” var ofta närvarande när ”utlänningarnas plats på arbetsmarknaden diskuterades”.[323] I sin studie om främlingsfientlighet inom den lokala arbetarkulturen i Norrköping, särskilt bland textilarbetare, framhåller Björn Horgby:

---

[319] Olsson, 1995, s 57.

[320] Olsson, 1995, s 57 f (citat s 58).

[321] Olsson, 1995, s 136 ff; Se också Ole Kristian Grimnes, *Et flyktningesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940-1945*, Oslo, 1969, s 106 ff, 133 ff.

[322] För ett exempel på en sådan disciplinförläggning se Johansson, Växjö, 2004.

[323] Mikael Byström, ”Goda självförsörjare eller främmande råttor? Den offentliga diskussionen kring flyktingarnas plats på arbetsmarknaden 1942-1947”, *Arbetarhistoria* 2006:2-3, s 30 ff (citat s 30).

> När synen på främlingarna formulerades som etniska kategoriseringar använde man ofta stereotypiseringen som förminskningsstrategi, för att förändra maktrelationerna och öka det kulturella avståndet mellan ”vi” och ”de andra”. Även exotiseringen hade till syfte att öka den kulturella distansen […] ”Vi gruppen” ansåg sig själv vara hedervärd och hade därför i egna ögon ett jämförelsevis stort kulturellt kapital. Främlingarna grupperades etniskt i relation till ”vi gruppen”. Storleken på deras kulturella kapital var beroende av hur lika de var ”vi gruppen” och av vilken ställning de hade på arbetsmarknaden.[324]

Orsakerna till konstruktionen av främlingskapet ser Horgby i relationen till den hotbild, bland annat konkurrensen om arbete, som förknippades med de utländska arbetarna, särskilt balterna. Balternas ovilja att organisera sig fackligt och deras tendens att spräcka ackorden var en annan anledning till misstron hos infödda arbetare, även om Horgby värderar de kulturella argumenten som särskilt viktiga eller bestämmande för misstron mot balterna. Ytterligare faktorer som bidrog till hotbilden var balternas klassbakgrund och politiska åsikter – några misstänktes för att vara nazister. Dessa konflikter utvecklades ytterligare genom retoriska utspel om etniska motsättningar, vilka nådde sitt klimax med att Textilarbetareförbundets avd. 1 i Norrköping den 2 september 1945 begärde av förbundet att det till regeringen skulle framföra kravet att alla balter skulle utvisas ur Sverige.[325] Horgby tolkar textilarbetarnas misstro mot de baltiska arbetarna som att det fanns en undertryckt främlingsfientlig mentalitet i arbetarkulturen. Den mentaliteten trycktes dock oftast tillbaka av den centrala fackliga nivåns diskursiva förhållanden som, enligt Horgby, präglades av skötsamhetsidealet.[326]

Horgbys tolkning om främlingsfientligheten inom arbetarkulturen framstår, enligt Lars Olsson, som problematisk ”för den som har elementära kunskaper om ’spelets regler’ på en arbetsmarknad med en stark fackföreningsrörelse”.[327] Olsson vill snarare tolka motsättningarna mellan infödda svenska och baltiska arbetare som en effekt av att de baltiska textilarbetarna inte följde grundläggande fackliga koder genom att dels inte organisera sig fackligt och dels bryta ackorden.

Frågan är dock om de bägge perspektiven och tolkningarna nödvändigtvis motsäger varandra? Misstron mot balterna och konstruktionerna av ett ”vi” och ”de andra” bland Norrköpingsarbetarna ser jag snarare som ett sammantvinnat resultat av tre huvudsakliga faktorer, som jag menar är svåra att rangordna och särskilja sinsemellan. 1) Stereotyperna om balterna som ”kulturellt annorlunda”. I konstruktionen av dessa ”vi” och ”de andra” stereotyper gav sig etnocentriska föreställningar till känna. 2)

---

[324] Horgby, 1996, s 165-166.
[325] Horgby, 1996, s 9 ff, 26 f, 162 ff.
[326] Horgby, 1996, s 162 ff.
[327] Olsson, 2003, s 20.

Uppfattningen om balterna som sociala hot och konkurrenter om arbetstillfällen vilket hade varit en vanlig uppfattning om invandrad arbetskraft sedan flera årtionden tillbaka, inte bara inom arbetarrörelsen. 3) Slutligen, de motsättningar som uppstod på arbetsplatserna och i den direkta produktionen när balterna inte ville organisera sig fackligt och spräckte ackorden. I den tredje dimensionen blev de oorganiserade balterna betraktade som ett direkt hot mot de fackliga strävandena och en omständighet med direkt påverkan för det dialektiska motsatsförhållandet mellan parterna på arbetsmarknaden.

Sammanfattande diskussion

Vid tidpunkten för andra världskrigets slut kunde arbetarrörelsen titta tillbaka på ett halvsekel som kännetecknats av såväl restriktiva och nationalistiska tongångar mot invandrad arbetskraft som solidaritetssträvanden i form av flyktinghjälp och stöd till utsatta och konfliktdrabbade meningsfränder i andra länder. Nationalismen och internationalismen var parallellt sammanflätade även om nationella vardagliga föreställningar verkade som en slags ”överideologi” som arbetarrörelsen utmanade, men samtidigt också bearbetade och interpellerades i. Med arbetarrörelsens ökade politiska integrering inom nationalstatens ram, arbetslöshetsbekämpning och idéer om folkhemspolitiken under 1920- och 1930-talen skedde en perspektivförskjutning i nationell riktning framför internationalistiska principer. Arbetarrörelsen var dock inte unik i detta avseende vid denna tidpunkt. Nationalstaten utgjorde den centrala ramen för alla sociala skikt och de flesta intresseorganisationers verksamhet. Den ökade nationella integrationen och identifikationen var sålunda klassöverskridande.

Under 1900-talets första årtionden och under 1920- och 1930-talens kärva ekonomiska konjunkturer och bittra klasstrider på arbetsmarknaden propagerade fackföreningsrörelsen för en restriktiv invandringspolitik, utifrån principen att infödda arbetare skulle ha företrädesrätt på arbetsmarknaden. Från den fackliga rörelsens horisont betraktades invandrad arbetskraft som ett socialt konkurrenshot mot arbetstillfällen och fackliga strävanden för bättre löner och arbetsvillkor för den infödda arbetarklassen. Principen om infödda arbetares företrädesrätt på arbetsmarknaden förespråkades och stöddes också av akademiker, bönder, mindre näringsidkare och ledande byråkrater inom Socialstyrelsen och det blev också den officiella nationella politiska linjen från första världskrigets slutskede och framåt. Från och med 1919 infördes den praxis som skulle komma att bli långvarig i svensk invandringspolitik och som innebar att fackföreningar och arbetsgivare inom respektive yrkesområde blev remissinstanser till Socialstyrelsen och Arbetsmarknadskommissionen vid utländska medborgares ansökningar om att få komma till Sverige för att få arbeta. Fackförbunden, till exempel Textil, Livs, och Metall, yrkade ofta avslag på ansökningar om arbetstillstånd från utländska medborgare under 1920- och 1930-talen.

I den fackliga argumenteringen mot invandrad arbetskraft sammantvinnades ofta de konkurrensbegränsande motiven med etnocentriska föreställningar och nedvärderande kategoriseringar i synen på invandrade arbetare. Förekomsten av misstro och exkluderande tendenser mot invandrade arbetare och flyktingar, särskilt judiska flyktingar, bland vissa yrkesgrupper av infödda arbetare men också flykting- och solidaritetshjälpen till politiska meningsfränder var därmed viktiga delar av rörelsens flerdimensionella erfarenhetsrum, när arbetarrörelsen skulle utveckla politiska strategier för att verka i en svensk samhällskontext efter andra världskriget.[328]

Krigsflyktingarnas bidrag till folkförsörjningen under andra världskriget hade också visat att skyddet av den inhemska arbetsmarknaden inte längre var ett lika allmängiltigt och önskvärt mål som tidigare. Invandringen som ett sätt att lösa rekryteringsproblemen till de sektorer på arbetsmarknaden där arbetsgivare efterfrågade arbetskraft, skulle visa sig få ökad betydelse när konjunkturerna i den svenska ekonomin stegrades ytterligare efter krigsslutet. I nästföljande kapitel kommer jag att behandla denna tematik.

[328] I det sammanhanget skall det också betonas att de nationellt exkluderande tongångarna inte på något viss var specifikt för arbetarklassen. De etnocentriska och rasistiska föreställningarna var klassöverskridande i det svenska samhället vid denna tidpunkt, men de antog olika former och innehåll i olika samhällsskikt. Se t ex Blomqvist, 2006a, s 383 f.

4. LO och arbetskraftsinvandringen under tidig efterkrigstid

I följande kapitel skall jag göra en analys av LO:s syn på och agerande i vad som kan betraktas som både invandrings- och invandrarpolitiska frågor från krigsslutet 1945 fram till slutet av 1960-talet. Detta görs för att formeringsperioden av LO:s invandrarpolitiska program under 1970-talet måste förstås mot den fond av samhällsförändringar och ökad migration under decennierna dessförinnan och de sociala konsekvenser denna förändringsprocess fick för förhållandena i arbetslivet och samhällslivet. Det innebär att viktiga samhällspolitiska händelser och förändringar med betydelse för den fackliga rörelsens övergripande fackliga strategier kontinuerligt bakas in i framställningen som en närvarande bakgrund som jag menar att LO:s ställningstaganden på politikområdet måste relateras gentemot.

Kapitlet speglar en period av ideologiska och politiska spänningar såväl internationellt som nationellt i det kalla krigets skugga. Antikommunismen och motståndet mot långtgående statliga styrningar och radikal omfördelningspolitik från näringsliv och borgerlighet under 1940-talets senare hälft och under 1950-talet medförde en förskjutning åt höger i det ideologiska samhällsklimatet i den industrikapitalistiska Västvärlden. I Sverige innebar det så kallade planhushållningsmotståndet från den politiska borgerligheten och den snabba ekonomiska utvecklingen att socialdemokratin under 1950-talet politiskt och ideologiskt retirerade från sina mer långtgående planhushållningssträvanden som varit framträdande i Arbetarrörelsens efterkrigsprogram från 1944.[329] Det skedde under perioden viktiga förändringar på arbetsmarknaden, inte minst beträffande arbetets organisering, arbetskraftens ålders-, könsmässiga och etniska sammansättning och beträffande arbetsmarknadspolitiken. Perioden brukar betecknas som ”guldåldern” för den svenska modellen på arbetsmarknaden med hög ekonomisk och industriell tillväxt och en utvecklad arbetsmarknadspolitik med nästintill full sysselsättning. Den ekonomiska expansionen med strukturomvandling och tayloristiska rationaliseringar gav upphov till ökad efterfrågan på arbetskraft. Men även den demografiska situationen som innebar att det fanns relativt få infödda ungdomar i ar-

[329] Olsson & Ekdahl, 2002, s 97 ff.

betsför ålder vid 1940-talets slut och vid 1950-talets början bidrog till att samhälleliga genusnormer om gifta kvinnor som hemarbetande husmödrar ifrågasattes och att gifta kvinnor kom att utgöra en större andel av den totala arbetskraften. Denna utveckling blev särskilt markant från och med 1960-talet.[330] Utbildningssatsningar och tillhörande förskjutningar i yrkesstrukturen innebar att yngre människor, i synnerhet unga män inom arbetarklassen som i regel hade högre utbildning än föregående generation, i ökad utsträckning under 1960-talet hade större möjlighet att välja bort industriarbete och ”enklare” serviceyrken för privata och offentliga tjänstemannayrken. Till dessa ”enklare” och mer monotona arbeten inom industri, tjänste- och servicesektorn men också till kvalificerade yrkesarbeten inom dessa sektorer rekryterades därför invandrade män och kvinnor, vilket innebar att andelen arbetare på arbetsmarknaden med rötter i andra länder ökade.[331] Välfärdsstatliga reformer och utbyggnaden av den offentliga sektorn, till exempel barnomsorgen, både underlättade och underlättades av det kvinnliga förvärvsarbetet och av invandringen av utländsk arbetskraft av båda könen, samtidigt som det resulterade i att en könssegregerad arbetsmarknad vidmakthölls.[332]

De centrala löneförhandlingarna mellan LO och SAF och Saltsjöbadspolitikens målsättningar om arbetsfred blev nu en realitet. De centrala förhandlingarna med inslagen av solidarisk lönepolitik var också viktiga förutsättningar för parternas och regeringens uppslutning kring den så kallade Rehn-Meidnermodellen som presenterades på LO-kongressen 1951 av LO-ekonomerna Gösta Rehn och Rudolf Meidner och som kom att utgöra en ledstjärna för den fackliga lönepolitiken och för ekonomisk och industriell utveckling. Modellen syftade till att kombinera full sysselsättning med prisstabilitet. Staten skulle föra både en aktiv arbetsmarknadspolitik med full sysselsättning och en stram finanspolitik för att motverka alltför hög efterfrågan på konsumtionssidan och alltför stora vinster i företagen. Modellen förutsatte att arbetsmarknadens parter eftersträvade en solidarisk lönepolitik där arbetets art skulle vara avgörande för lönesättningen. Det ena motivet i modellen var att utjämna löneskillnader, medan det andra var att lönerna skulle upp på en sådan nivå, att mer expansiva och vinstgenererande företag kunde uppnå en hög grad av självfinansiering. Företag som inte klarade denna lönenivå tvingades välja mellan effektivisering och nedläggning. Modellen syftade följaktligen också till att främja industriell omstrukturering, ökad produktivitet och ekonomisk tillväxt.[333] När det gäller modellens positiva och negativa effekter betraktade i den historiska backspegeln menar Alf Johansson och Lars Ekdahl att den solidariska lönepolitiken, särskilt efter mitten av 1960-talet, bidrog till generellt minskade löneskillnader samtidigt som

---

[330] Kyle, 1979, s 212 ff; de los Reyes, 2001, s 60 ff.

[331] Ahrne, Ekerwald & Leiulfsrud, 1995, s 31 ff; Paulina de los Reyes, “Folkhemmets paradoxer. Genus och etnicitet i den svenska modellen, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000:2, s 36 f.

[332] Hirdman, 1994, s 184 ff; de los Reyes, 2000, s 37 f.

[333] Johansson & Ekdahl, 1996, s 12; Olsson & Ekdahl, 2002, s 107 f.

den förstärkte ”vissa med tiden alltmer besvärande problem. Koncentrationen av det industriella kapitalet ökade snabbt, den industriella basen insnävades och kapitalexporten ökade”.[334]

Mot bakgrund av detta arbetsmarknads- och samhällspolitiska sammanhang kommer i detta kapitel fokus att riktas mot hur LO reagerade, argumenterade och agerade i förhållande till arbetskraftsinvandringen och förändringarna av det sociala och kulturella landskapet i det svenska samhället som den ökade invandringen var en del av. Fokus riktas också på hur LO argumenterade kring och kopplade frågan om arbetskraftsinvandring till infödda kvinnors, äldres och funktionshindrades arbetsmarknadsdeltagande mot bakgrund av den ekonomiska utvecklingen och den ökade efterfrågan på arbetskraft. Den utförliga behandlingen av lagstiftning och praxis kring såväl den nationella invandrings- som invandrarpolitiken görs för att belysa fackföreningsrörelsens roll och inflytande över dessa spörsmål. Kapitlet syftar till att visa på hur LO i sin argumentering och i sin politiska praktik såg på sambandet mellan invandrings- och invandrarpolitik och om hur invandrarpolitiken borde hanteras av den fackliga rörelsen och av det svenska samhället. Kapitlet syftar också till att åskådliggöra vilka förhållningssätt som var kännetecknande för organisationens principiella och strategiska ställningstaganden i relation till invandrade arbetare och deras familjer, när de väl var på plats i det svenska arbets- och samhällslivet.

Fackföreningsrörelsen och arbetskraftsinvandringen 1945-1960

Fackföreningsrörelsen och den kollektiva rekryteringen

Erfarenheterna från krigsåren av de insatser som krigsflyktingarna gjorde på arbetsmarknaden bidrog med största sannolikhet till företagsledares, politikers och arbetsmarknadsbyråkraters idéer om rekrytering av arbetskraft utomlands efter krigsslutet.[335] Den stora efterfrågan på arbetskraft under de första efterkrigsåren fick enskilda svenska företag att föra egna rekryteringskampanjer utomlands, främst i de nordiska grannländerna eftersom dess medborgare var undantagna från reglerna om arbetstillstånd. Christer Lundh och Rolf Ohlsson hävdar att dessa rekryteringskampanjer utsattes för kritik både i utvandringsländerna och i Sverige. Myndigheterna i de berörda länderna ogillade sådana rekryteringar, ”eftersom de lockade arbetskraft till Sverige utan hänsyn till behovet i hemlandet”. I Sverige kritiserades rekryteringarna

[334] Johansson & Ekdahl, 1996, s 12.
[335] Olsson, 1995, s 165 f.

> bland annat därför att den invandrade arbetskraftens bristande kännedom om förhållandena i Sverige kunde få dem att acceptera sämre arbetsvillkor än vad svenskar skulle godta och därigenom hota stabiliteten på arbetsmarknaden.[336]

Mot denna bakgrund tillsatte därför den socialdemokratiska regeringen på sommaren 1946 en partssammansatt arbetsgrupp *Beredningen för utländsk arbetskraft*, som fick i uppdrag att undersöka förutsättningarna för att aktivt rekrytera arbetskraft utomlands under mer organiserade former. De sakkunniga i beredningen föreslog regeringen att tillstånd skulle sökas för att rekrytera yrkesutbildade industriarbetare från Italien, lantarbetare och i mindre utsträckning industriarbetare från Ungern och sudettyska arbetare från det ockuperade Österrike.[337] Den socialdemokratiska regeringen, LO och SAF var i princip överens om att arbetskraftsinvandring var det snabbaste sättet att lösa den omedelbara efterfrågan på arbetskraft, även om regeringen var mån om att staten skulle ha viss kontroll över arbetskraftsrekryteringen. Fackföreningsrörelsen, i synnerhet Metallindustriarbetareförbundet, var dock initialt tveksam till rekryteringen och propagerade istället för att underlätta intåget på arbetsmarknaden för inhemska resurser – de många gifta kvinnor som inte förvärvsarbetade och för ”partiellt arbetsföra” som var den samtida benämningen för personer med olika slags funktionshinder. LO och den samlade fackföreningsrörelsen accepterade dock motvilligt rekrytering av arbetskraft utomlands, eftersom man ansåg att det skulle ta för lång tid och bli allt för kostsamt ur ett kortsiktigt perspektiv att utbilda inhemska potentiella resurser till industriarbete.[338] Frågan om rekrytering av arbetskraft utomlands behandlades på landssekretariatets möten relativt kortfattat vid fyra tillfällen under åren 1946 och 1947, men inga uttalanden eller beslut var uttalat negativa eller riktade mot en rekrytering. LO ställde dock som villkor att de fackliga organisationerna vid en eventuell rekrytering skulle konsulteras och ge sitt godkännande samt att invandringen skulle vara begränsad och ske under kontrollerade former. Villkoret om facklig organisering var dessutom centralt för LO.[339]

Både Joakim Nelhans och Arne Järtelius har framhållit att LO och särskilt Metall dessutom fick ett löfte från den socialdemokratiska regeringen att berörd facklig organisation skulle konsulteras i frågor gällande invandringen.[340] Det är en tolkning som stärks av innebörden av en PM från handelsminister Gunnar Myrdal angående tillsättningen av och direktiven till den partssammansatta utredningsgruppen om rekrytering av utländsk arbetskraft under sommaren 1946. Myrdals PM behandlades på landssek-

---

[336] Lundh & Ohlsson, 1999, s 58 f (citat s 59).
[337] Nelhans, 1973, s 139.
[338] Nelhans, 1973, s 138 ff; Kyle, 1979, s 199 f; Tempsch, 1997, s 155 ff.
[339] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde 15 juli 1946, 4 augusti, 5 september och 22 september 1947, *Landssekretariatets protokoll 1946 och 1947*, LO:s arkiv.
[340] Nelhans, 1973, 139 ff; Järtelius, 1987, s 32.

retariatets möte den 15 juli 1946. I landssekretariatets protokoll återgavs innebörden enligt följande: ”Statsrådet Myrdal har underhand låtit LO förstå, att därest LO finner en sådan utredning icke-påkallad kommer utredningen inhiberas”. Landssekretariatet beslöt emellertid ”att den ifrågavarande utredningen bör komma till stånd” och utsåg LO:s andre ordförande Gunnar Andersson till att ingå som LO:s representant i utredningen.[341] LO kom således genom sin representation att medverka i utformningen av de riktlinjer om arbetskraftsrekrytering som *Beredningen för utländsk arbetskraft* utarbetade.

1947 och 1948 slöts de första bilaterala avtalen med Italien, Ungern och de brittiska och amerikanska ockupationsmyndigheterna i Österrike om vad som benämndes som ”kollektiv överföring av arbetskraft” till Sverige. Grundtanken innan avtalens tillkomst var att de rekryterade italienska, ungerska och sudettyska manliga arbetarna skulle avhjälpa flaskhalsarna i produktionen under några år och sedan återvända hem. Familjerna skulle vara kvar i hemlandet och försörjas genom männens löner i Sverige. Så blev emellertid inte fallet, utan det stadgades i avtalen att de rekryterade arbetarnas familjer också fick rätt att medfölja och bosätta sig i Sverige. Beträffande rekryteringsavtalen med Italien framgår av Arne Järtelius studie att de statliga myndigheterna dessutom sökte rikta de rekryterade arbetarna efter en könssegregerad arbetsmarknad. Statens Utlänningskommission (SUK) rekommenderade manliga italienska arbetare till varvs-, järn- och metallindustrin, samtidigt som kvinnliga italienska arbetare, enligt myndigheten, ansågs lämpliga för arbete inom bland annat TEKO-industrin.[342]

Närläsningen av den fackliga argumenteringen synliggör hur man från fackligt håll, men också från arbetsgivar- och myndighetshåll, betraktade de invandrade arbetarna som en slags tillfällig reservarbetskraft, vars existens på den svenska arbetsmarknaden berättigades av den ekonomiska expansionen och en vikande tillgång på lättillgänglig arbetskraft. Den synliggör också det i samtiden starka hemmafruidealet eller ”hushållskontraktet”, för att använda Yvonne Hirdmans terminologi, där gifta kvinnor i mycket stor omfattning var förpassade till den reproduktiva sfären med ansvar för hushålls- och familjeuppgifter.[343] Utifrån SOS Befolkningsförändringar, AMS arbetsanmälningsstatistik och Sociala Meddelanden visar dock Paulina de los Reyes att kvinnor var i majoritet bland de nyinflyttade immigranterna fram till 1955. Uppgifter om åldersstruktur och civilstånd visar också att majoriteten av dessa kvinnor var beroende av förvärvsarbete för att försörja sig. Förvärvsfrekvensen var högre bland gifta invandrade kvinnor med barn än bland gifta infödda kvinnor. Precis som de los Reyes påpekar blir bilden av ”hushållskontraktet” ett kvinno-

---

[341] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 15 juli 1946, *Landsekretariatets protokoll 1946*, LO:s arkiv.

[342] Järtelius, 1987, s 24 ff; 31 ff.

[343] Hirdman, 1998, s 17 ff.

ideal som konstruerats inom etniskt outtalade gränser, och ett kontrakt som inte gällde för invandrade kvinnor.[344] Bilden av ett ”hushållskontrakt” bland infödda gifta kvinnor kan dessutom problematiseras utifrån ett klassperspektiv. Infödda gifta kvinnor i arbetarklassen förvärvsarbetade i höge utsträckning än gifta kvinnor i borgarklassen.[345] Hemmafruidealet var likväl ett normativt genusideal även inom arbetarklassen men det var ett ideal som således var en realitet enbart bland vissa skikt av gifta kvinnor i arbetarklassen.

En ytterligare förklaring till varför fackföreningsrörelsen, om än med viss motvillighet, accepterade de kollektiva rekryteringsprogrammen var den nära relationen och samarbetet mellan fackföreningsrörelsen, den socialdemokratiska regeringen och den berörda statliga arbetsmarknadsmyndigheten – först Arbetsmarknadskommissionen (AK) sedan Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS), bildad 1948, – när det gällde utformningen av de bilaterala avtalen och hela rekryteringsprocessen. Arbetsmarknadsmyndigheterna fick i uppgift att handlägga den kollektiva rekryteringen av de utländska arbetarna. Vid själva urvalet av arbetarna medverkade fackliga representanter. Detaljerat angavs antalet arbetare, deras yrkesmässiga kvalifikationer och den industriella sektor de skulle anställas i. De rekryterade arbetarnas arbetstillstånd var tidsbegränsade och under giltighetstiden begränsade till ett specifikt yrke, men däremot inte till en specifik arbetsgivare eller arbetsplats. Därför kan inte dessa arbetare betraktas som kontraktsarbetare i dess renodlade form. Denna typ av kontraktsmigranter, bundna till en viss arbetsplats, förekom däremot vid motsvarande tidpunkt inom ramen för de gästarbetssystem som utformades i Västtyskland och Schweiz. I avtalen fastslogs också att de rekryterade arbetarna skulle arbeta under samma löne- och arbetsvillkor som infödda arbetare. De skyddades också enligt socialförsäkringssystemet och den svenska lagstiftningen mot arbetslöshet, olycksfall och sjukdom. Fackföreningsrörelsens inflytande framgår också av att det fanns en klausul inskriven i både de italienska, de ungerska och de sudettyska avtalen, som förband den invandrade arbetaren att bli medlem i aktuell fackförening redan före inresan till Sverige. Medlemskapet skulle sedan upprätthållas under hela verksamhetstiden på den svenska arbetsmarknaden. Arbetstillstånd beviljades således endast till arbetare som före sin inresa till Sverige organiserat sig fackligt.[346]

Nelhans förklarar organisationsklausulen som en eftergift åt fackförbunden, i synnerhet Metall. Han hänvisar också till regeringens misstro mot arbetsgivarnas metoder att rekrytera och till att regeringen trodde

---

[344] de los Reyes, 2001, s 35 ff.

[345] Se t ex, Ann-Sofie Ohlander, *Kvinnors arbete*, Stockholm, 2005, s 30 ff för en diskussion om förvärvsarbete bland gifta kvinnor inom olika sociala skikt över tid.

[346] Nelhans, 1973, s 140 ff, 173, 185 ff; Se Hartmut Esser & Hermann Korte, “The Republic of Germany”; Hans-Joachim Hoffmann-Nowotny, “Switzerland”, i Hammar (ed.), 1985, s 184 ff, 218 ff för reglerings- och kontrollprinciper av kontraktsmigranter inom ramen för de västtyska och schweiziska gästarbetaresystemen.

att fackförbunden kunde ta tillvara den invandrade arbetarens rättigheter och intressen, som han/hon på grund av sina bristande språkkunskaper inte själv hade samma möjligheter till. Ett ytterligare skäl till klausulen var att de invandrade arbetare som redan fanns i landet, främst nordiska invandrare eller flyktingar från kriget, hade en lägre organisationsgrad än infödda arbetare. Enligt Nelhans berodde Metalls skeptiska inställning till arbetskraftsinvandringen på ”rädslan för sociala problem” och en rädsla för att en allt för stor invandring av utländska arbetare skulle ”hota” de sociala utvecklings- och välfärdsprogram som fackföreningsrörelsen själva var initiativtagare till. Han hänvisar också till Metalls förbundsstyrelse som 1946 motiverade sin tveksamhet angående invandringen genom hänvisning till tidigare motsättningar mellan organiserade infödda och oorganiserade invandrade arbetare på ett antal arbetsplatser, bostadsbristen och de höga kostnaderna en arbetskraftsinvandring skulle medföra.[347] Som redan framgått hade det förekommit motsättningar på olika arbetsplatser även inom andra branscher, till exempel inom textilbranschen, vilket motsättningarna i Norrköping mellan infödda arbetare och baltiska flyktingar är ett talande exempel på.[348]

De tidigare motsättningar som Nelhans refererar till inom verkstadsindustrin, och som han ser som en orsak till fackföreningsrörelsens och i synnerhet Metalls principiella skepsis gällande den tidiga arbetskraftsinvandringen framkommer också i Johan Svanbergs uppsats ”Estländare i Olofström. En flyktinggrupps möte med det svenska industriarbetet efter andra världskriget”. Svanberg visar på ett spänningsfyllt förhållande mellan estländska och infödda svenska arbetare vid Svenska Stålpressnings AB i Olofström under de första efterkrigsåren. Flera estländska arbetare ville inte ansluta sig fackligt, och det infödda svenska arbetarkollektivet menade att företagsledningen särbehandlade de invandrade arbetarna i positiv bemärkelse. Metallavdelningen i Olofström bemötte de oorganiserade individerna med information om den fackliga verksamheten på estniska och med verbala påtryckningar. Svanbergs undersökning visar att också hot om våld användes av infödda svenska arbetare i mötet med oorganiserade estländska arbetare. Han förklarar de estländska arbetarnas ointresse av facklig organisering med att hänvisa till deras tidigare erfarenheter av sovjetisk ockupation som gjort många av de estländska flyktingarna till starka antikommunister samt deras klassmässiga bakgrund. Det stora flertalet av dem hade inte varit industriarbetare i hemlandet, utan fiskare eller arbetat i den agrara näringen.[349]

Den högst påtagliga fackliga misstänksamheten under 1940-talets andra hälft påverkades sannolikt också av de, från facklig synvinkel negativa, historiska erfarenheterna av tidigare konflikter i samband med arbetskraftsinvandring eller rekrytering av utländsk arbetskraft under det ti-

---

[347] Nelhans, 1973, s 77 ff, 139 ff, 173, 187 f; Se även Svanberg, 2007, s 24 ff.
[348] Horgby, 1996.
[349] Svanberg, 2006, s 58 ff.

digare halvseklet av 1900-talet. Det var historiska erfarenheter av konflikter som hade fått en närmast symbolisk betydelse i det fackliga kollektiva minnet och i det fackliga motståndet mot arbetskraftsinvandring.[350] Därvid kan även vedertagna, traderade *berättelser* om tidigare konflikter i det förflutna mellan oorganiserade invandrade arbetare och organiserade infödda arbetare ha bidragit till att förstärka denna skepsis inom fackföreningsrörelsen mot arbetskraftsinvandring under åren precis efter andra världskriget.[351] Det är sålunda möjligt att *både* de historiska erfarenheterna av de faktiska konflikterna i sig *och* de traderade fackliga berättelserna om dessa förflutna erfarenheter av konflikter, hade betydelse för de fackliga farhågorna att invandringen skulle kunna innebära underbudskonkurrens samt en ökning av antalet oorganiserade arbetare och en påföljande ökad misstro mot invandrare. Det fanns i vart fall en stark skepsis inom fackföreningsrörelsen mot rekrytering av utländsk arbetskraft, och exemplen ovan visar att möten mellan infödda och invandrade arbetare ibland gav upphov till konflikter av facklig, politisk och social karaktär, som bidrog till skapandet av ”vi och de andra”-konstruktioner och uppfattningar om ”de andra” som ett hot mot den egna nationella identiteten och materiella positionen på arbetsmarknaden.

Den fackliga skepsisen mot invandringen direkt efter krigsslutet, fackföreningsrörelsens starka position och SAP-regeringens aktiva intervention i rekryteringarna och i de villkor som omgärdade både dessa och den individuella invandringen innebar att den invandrade befolkningen, såväl de som förvärvsarbetade som de som stod utanför arbetsmarknaden, snart var rättsligt och formellt jämställda med den inhemska befolkningen, när det gällde löner, anställningsvillkor och socialförsäkrings- och lagstiftningsskydd. En skillnad mellan infödda och invandrade arbetare var dock att utomnordiska invandrares rörlighet på arbetsmarknaden begränsades av att deras arbetstillstånd var tidsbegränsade och yrkesspecifika. I linje med både lagstiftning och praxis hade de dock möjlighet att ansöka om att byta yrke om vissa förutsättningar var uppfyllda. I samband med en senare skärpning av invandringskontrollen 1967/1968 infördes däremot samtidigt en lättnad för utomnordiska invandrare angående arbetstillstånden. Arbetstillståndens giltighetstid blev då längre och AMS gav också garantier till utomnordiska invandrare att utfärdade arbetstillstånd skulle förlängas vid ansökningar om förlängning. Det innebar i praktiken att de beviljades permanent arbetstillstånd. Det blev även lättare för utomnordiska invandrare att byta yrke, bland annat genom en uppluckring av yrkesbegränsningen i arbetstillstånden. Ett riksdagsbeslut 1968 innebar att

---

[350] Hammar, 1988, s 11; Jfr de tidigare diskussionerna i förgående kapitel i avsnittet ”Sverige åt svenskarna” – arbetarrörelsens restriktiva invandringspolitik under 1900-talets första hälft”.

[351] Jfr Håkan Blomqvists diskussion om traderade “bilder” och “berättelser” om utländska arbetare som synonymt med strejkbrytare i den fackliga agitationen mot rekryteringen av utländsk arbetskraft i början av 1900-talet, Blomqvist, 2006a, s 216 ff.

arbetstillstånd i fortsättningen kunde beviljas utan yrkesbegränsning, förutsatt att den enskilde invandraren varit anställd i Sverige i minst ett år.[352]

Wuokko Knocke betonar att den formella jämställdheten när det gällde löner, anställningsvillkor, socialförsäkrings- och lagstiftningsskydd var viktig för att tillförsäkra invandrarna rimliga arbetsvillkor och social trygghet.[353] Knocke betonar i det här sammanhanget fackföreningsrörelsens betydelsefulla roll för värnandet av jämlika arbets- och andra sociala villkor mellan infödda och invandrade arbetare. Joachim Nelhans menar däremot att fackföreningsrörelsens agerande inte främst baserades på en jämlikhetsideologi av hänsyn till de invandrade arbetarna utan på protektionistiska strävanden för att skydda inhemska arbetare från utländsk konkurrens.[354]

Med dessa delvis motsatta tolkningar för handen menar jag att det återigen är rimligt att återknyta till Åmarks perspektiv om den fackliga konkurrensbegränsande strategin för att se drivkrafterna bakom den fackliga handlingslinjen. De fackliga strävandena att upprätthålla kollektivavtalen och reglera löne- och arbetsvillkoren för alla arbetare som sålde sin arbetskraft på arbetets marknad skapade därmed *både* ett skydd för den inhemska arbetskraften mot underbudskonkurrens *och* ett socialt skydd för den invandrade befolkningen genom att de fick samma formella och juridiska ställning på arbetsmarknaden som den inhemska befolkningen när det gällde löner, anställningsvillkor, socialförsäkrings- och lagstiftningsskydd. Att jag betonar *formellt* och *juridiskt* jämställda förhållanden har att göra med att det finns forskning som pekar på förekomsten av en tidig såväl horisontell som vertikal etnisk arbetsdelning på den svenska arbetsmarknaden efter andra världskriget. Paulina de los Reyes menar att den invandrade arbetskraften inte bara hamnade i kvalificerade yrkesarbeten och så kallade okvalificerade tempoarbeten i expansiva industribranscher som verkstadsindustrin utan också rekryterades till lågavlönade och okvalificerade arbeten i branscher som infödda arbetare i stor utsträckning lämnade, till exempel hushållsarbete och arbete inom TEKO-industrin.[355]

Liberalisering av invandringspolitiken

De tidiga bilaterala arbetskraftsrekryteringsavtalen skedde inom ramen för en fortsatt restriktiv invandringspolitisk lagstiftning. Den kollektiva rekryteringen av utländska arbetare blev dock aldrig särskilt stor i numerära tal och arbetsgivarnas rekryteringsproblem förblev stora. Arbetsgivarnas krav på friare invandringsregler och den fortsatta stora efterfrågan på mer arbetskraft ledde därför till att utlänningslagstiftningarna

[352] Hammar, 1985, s 30, 36; Frank, 2005, s 210 ff.
[353] Knocke, 1997, s 5 f.
[354] Nelhans, 1973, s 173, 186 ff.
[355] de los Reyes, 2000, s 36 f; de los Reyes, 2001, s 62 f.

1949 och 1954 och den praxis som därefter utvecklades kraftigt liberaliserades. Viseringskraven för de flesta nationaliteter slopades, och det blev möjligt för utomnordiska medborgare att i princip fritt resa in i landet för att söka arbete på plats i Sverige. Med en ordnad anställning kunde han/hon sedan söka arbetstillstånd. Alltsedan 1943 undantogs dessutom nordiska medborgare helt från kravet på arbetstillstånd, och 1954 träffades ett avtal om en gemensam nordisk arbetsmarknad som gav full rätt till bosättning och arbete för nordiska medborgare, och en redan tidigare tilltagande finländsk invandring till Sverige ökade ytterligare efter 1954.[356] Av tabell 1 framgår hur många utrikes födda som befann sig i Sverige vid tre olika tidpunkter mellan 1950 och 1970, fördelade efter födelseländer och antal kvinnor inom respektive nationell kategori.

Tabell 1: *Utrikes födda i Sverige 1950-1970*

	1950	**1960**		**1970**	
Födelseland	Samtliga	Samtliga	Därav kvinnor	Samtliga	Därav kvinnor
Danmark	22 949	35 112	15 952	39 152	17 909
Finland	44 821	101307	60 090	235453	124792
Norge	31 312	37 253	23 155	44 681	26 532
Estland, Lettland och Litauen	29 900			22 500	11 166
Tyskland	24 317	37 580	22 837	41 793	23 212
Polen	7 832	6 347	3 257	10 851	5698
Sovjetunionen	8 097			7 244	3 786
Tjeckoslovakien		3 562	1 707	7 392	3 407
Ungern		8 544	3 412	10 650	4 249
Italien		4904	1905	7 682	2 373
Grekland				11 835	4 987
Jugoslavien		1532	563	33 779	14 769
Turkiet		202	62	3 768	1 266
USA och Kanada	11 216	11 574	6 284	14 478	7 494
Övriga länder	16 001	51 962	25 839	46 746	20 651
Summa:	197810	299879	165063	537585	272291

Källa: *Statistisk årsbok för Sverige 1955*, tab. 55; *Statistisk årsbok för Sverige 1965*, tab. 50; *Folk- och bostadsräkningen 1970*, del 3, tabell 17.

Anmärkning: I 1950 års siffror beträffande Danmark ingår även personer födda på Island och i siffrorna för Tyskland ingår även personer födda i Österrike. I 1950 års statistik särredovisades inte kvinnor och män.

Tabell 1 visar att inom gruppen utrikes födda som helhet dominerade under hela perioden personer från de nordiska länderna; finländarna utgjorde den i särklass största invandrargruppen. Av de dryga 537 000 in-

[356] Lundh & Ohlsson, 1999, s 55 ff.

vandrare som befann sig i Sverige under senare delen av år 1970 var nämligen 235 000 födda i Finland. Invandringsstrukturen och den nationella sammansättningen bland de utrikes födda förändrades dock något i takt med att invandringen från sydeuropeiska länder som Jugoslavien, Grekland och Turkiet ökade under 1960-talet och 1970-talets första år. Tabell 1 visar också att det i vart fall från och med 1960 till 1970 fanns fler utrikes födda kvinnor än män i landet, exempelvis bland personer födda i Finland, Norge och Tyskland.

Även om LO rent principiellt förespråkade inhemska arbetskraftsresurser framför invandrare förhöll sig LO under 1950-talet passivt i valet mellan fortsatt rekrytering av utomnordiska invandrare och underlättandet av gifta kvinnors ökade förvärvsarbete.[357] Christer Lundh hävdar att liberaliseringen av invandringspolitiken i stort sett stöddes av den fackliga rörelsen och att detta förmodligen berodde på att det vid denna tidpunkt inte rådde någon större konkurrens om arbetstillfällena mellan infödda kvinnor och invandrade arbetare.[358] Det är en tolkning som behöver kompletteras. Trots att LO på ett principiellt plan förespråkade infödda kvinnor framför rekrytering av utländsk arbetskraft var LO:s ståndpunkt i denna fråga inte så entydig som retoriken gav sken av. Under 1940- och 1950-talen var, som Yvonne Hirdman visar, idealen om den manliga familjeförsörjaren och den kvinnliga hemmafrun en fortsatt stark genusnorm. Den rådande könsarbetsdelningen och låsta föreställningar inom det manligt dominerade LO om manlig och kvinnlig ”lämplighet” för produktion respektive reproduktion bidrog till att LO:s syn på kvinnor som arbetare snarare var motsägelsefull och tvetydig.[359] Jag menar därför i likhet med Gunhild Kyle att det var insikten inom LO att den ekonomiska högkonjunkturen och välfärdsstatens utbyggnad var beroende av snabb tillgång på arbetskraft som avgjorde att fackföreningsrörelsen, mot bakgrund av rådande könsarbetsdelning och genusnormer, gav klartecken till arbetskraftsinvandringen under 1950-talet.[360] Det faktum att fackföreningsrörelsen också hade ett visst inflytande över den utomnordiska invandringens omfattning genom en stark position i den institutionella struktur som omgav handläggningen av arbetstillståndsansökningar, såväl när det gällde kollektiva rekryteringar som den individuella invandringen, var med största sannolikhet också betydelsefullt för att den fackliga rörelsen gav sitt godkännande.

Sammanfattningsvis kan vi således skåda en något dubbeltydig inställning inom den fackliga rörelsen till invandringen och de invandrade arbetarna under 1940-talets andra hälft och 1950-talet. Initialt var företrädare för fackföreningsrörelsen, inte minst inom Metall, skeptiska till den kollektiva och organiserade rekryteringen beroende på de tidigare erfarenhe-

[357] Kyle, 1979, s 212.
[358] Lundh, 1994, s 26.
[359] Jfr Hirdman, 1998, s 34 f, 83 f, 186 ff.
[360] Jfr Kyle, 1979, s 212.

terna av motsättningar mellan organiserade infödda arbetare och oorganiserade invandrade arbetare. Även om fackföreningsrörelsen principiellt förespråkade en mobilisering av inhemska arbetskraftsresurser, till exempel gifta kvinnor, betraktades arbetskraftsinvandringen som nödvändig och snabbast möjliga lösning på arbetskraftsproblemet och som en förutsättning för fortsatt ekonomisk tillväxt och sociala reformer under rådande könsarbetsdelning och genusnormer med sega föreställningar om arbetsmarknaden som en i första hand manlig sfär. Men det var också tydligt att dessa strukturella och konjunkturella förutsättningar starkt bidrog till att man från fackligt håll, och från arbetsgivarhåll och myndighetshåll, åsåg arbetskraftsinvandringen som en tillfällig nödlösning och de invandrade arbetarna som en slags reservarbetskraft. Att fackföreningsrörelsen var framgångsrikt i förhandlingsspelet för att reglera villkoren runt den utomnordiska arbetskraftsinvandringen märks genom dess möjlighet till inflytande och påverkan på såväl omfattningen av antalet utfärdade arbetstillstånd som löne- och arbetsvillkor för de invandrade arbetarna. Det var framförhandlade villkor som var en förutsättning för LO:s klartecken till arbetskraftsinvandring. Genom sin konkurrensbegränsande strategi strävade LO således efter att i möjligaste mån försöka reglera och minska riskerna för att en arbetskraftsinvandring skulle få negativa effekter för medlemsförbunden och dess medlemmars sysselsättnings- och lönenivåer. Detta var också en strategi som tillvaratog de invandrade arbetarnas intressen i den utsträckningen att de blev formellt och rättsligt jämställda med svenska medborgare när det gällde löner, anställningsvillkor, socialförsäkrings- och lagstiftningsskydd. Fackföreningsrörelsens starka position och kravet på facklig organisering av de invandrade arbetarna utgick från målsättningen om lika arbetsvillkor och lika behandling mellan invandrare och infödda inom de fackliga organisationerna. Men *lika* betyder inte med automatik *likvärdigt*. I jämförelse med infödda arbetare medförde ofta invandrarstatusen generellt ett sämre utgångsläge för invandrade arbetare, i vart fall under initialskedet i det nya landet.[361] Jag ska i avsnittet nedan diskutera vilken inställning LO hade till denna problematik. Fanns det en medvetenhet inom LO att invandrarstatusen kunde innebära ett sämre utgångsläge för de invandrade arbetarnas situation inom arbetslivet, de fackliga organisationerna och samhällslivet?

Invandrarpolitiken ingen policyfråga

Genomgången av internt arbetsmaterial samt av LO:s kongressprotokoll, verksamhetsberättelser, remissyttranden, representantskapets och landssekretariatets protokoll mellan 1945 och 1960 visar att invandringen inte var en särskilt uppmärksammad fråga inom LO under denna tidsperiod. Den invandrade arbetskraften uppmärksammades på en LO-kongress som en egen punkt på dagordningen endast på kongressen 1956. Anledningen

[361] Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.

var en motion från Musikerförbundets avdelning nr. 2 från Göteborg, där avdelningen påtalade att den liberaliserade invandringspolitiken och den gemensamma nordiska arbetsmarknaden förorsakade Musikerförbundets infödda medlemmar problem med konkurrens från utländska musiker. I motionen yrkade Göteborgsavdelningen att kongressen skulle hemställa till AMS om att mer noggrant beakta svenska musikers arbetsförhållanden och intressen vid ansökningar om arbetstillstånd för utländska musiker. I landssekretariatets utlåtande över motionen påtalades att fackföreningsrörelsen inte hade något inflytande över den nordiska arbetskraftsinvandringen med hänvisning till den gemensamma nordiska arbetsmarknaden. Samtidigt påtalade landssekretariatet att den administrativa ordningen med de fackliga organisationerna som remissinstans vid arbetstillståndsärenden rörande utomnordisk arbetskraft redan gav de fackliga organisationerna en stor möjlighet att bevaka de fackliga intressena. Kongressen beslöt därför att motionen inte föranledde någon specifik åtgärd.[362] Motionen berörde således den fackliga *invandringspolitiken*, det vill säga hur invandringen skulle kunna bevakas mer noggrant i syfte att förhindra att de infödda medlemmarna utsattes för konkurrens av utländska arbetare. Musikerförbundets målsättning var således en skarpare facklig konkurrensbegränsningsstrategi för att försvara sina infödda medlemmars positioner i rädslan för konkurrens från utländska musiker.[363]

Vid den här tidpunkten fanns ingen särskild enhet eller avdelning på LO som hade något uttalat ansvar för migrationsrelaterade frågor. I verksamhetsberättelserna från den här perioden finns LO:s arbete kring dessa frågor heller inte redovisade under någon särskild enhets verksamhet. För att få inblick i LO:s officiella inställning och agerande i invandrings- och invandrarpolitiska frågor under denna tid har jag systematiskt gått igenom de remissyttranden som LO avgett till olika offentliga myndigheter. Enskilda ombudsmän eller funktionärer skrev och undertecknade ofta dessa yttranden tillsammans med LO-ordföranden. De under perioden 1945-1960 avgivna remissyttrandena har jag kategoriserat under följande teman:[364]

- Yttranden angående utredningar och översyn av de rådande utlänningslagstiftningarna.[365]
- Yttranden angående handläggningen av ärenden gällande uppehålls- och arbetstillstånd samt yrkesverksamhet för utländska medborgare och flyktingar.[366]

---

[362] ”Utländsk arbetskraft inom musikerfacket”, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1956*, s 475 ff.

[363] Jfr Åmark, 1986, s 20 ff; Åmark, 1998, s 12 ff.

[364] För att förkorta källhänvisningarna i noterna förkortas Verksamhetsberättelse med VB och Yttrande till offentlig myndighet med YOM.

[365] ”Revision av utlänningslagstiftningen”, *LO. VB 1946. YOM*, s 198; ”Ändringar i utlänningslagen”, *LO. VB 1947. YOM*, s 198; ”Ny utlänningslag”, *LO. VB 1952. YOM*, s 179 ff; ”Nordisk passfrihet”, *LO. VB 1954. YOM*, s 184 f.

- Yttranden angående organisatoriska förändringar av utlänningsmyndigheternas verksamhet.[367]
- Yttranden angående internationella konventioner om migration.[368]

Precis som kongressmotionen från 1956 berörde det stora flertalet av yttrandena huvudsakligen invandringspolitiken utifrån ett fackligt intressebevakande och konkurrensbegränsande perspektiv. I yttrandena fanns en ständigt återkommande argumentation från LO:s sida för att invandringspolitiken borde anpassas efter situationen på arbetsmarknaden och att invandring av utländsk arbetskraft inte fick innebära att infödda arbetare inom det aktuella yrkesområdet utkonkurrerades. Därav kom det fackliga påhejandet av den rådande ordningen, där de fackliga organisationerna skulle vara remissinstans till de statliga myndigheterna vid utländska medborgares ansökan om arbetstillstånd. Det var en princip som LO orubbligt höll fast vid.[369]

Uppgörelsen om den nordiska arbetsmarknaden 1954 bifölls av LO. Eftersom nordiska medborgare i praktiken hade varit undantagna kravet på uppehålls- och arbetstillstånd sedan 1943, var det fackliga inflytandet över den nordiska invandringen kraftigt beskuren i jämförelse med den utomnordiska invandringen. Uppgörelsen 1954 innebar därför ingen större förändring, men den cementerade de skilda reglerna för nordisk respektive icke-nordisk invandring. Denna åtskillnad märktes också i ett yttrande från 1954, där LO välkomnade den nordiska passfriheten men föreslog en ökad passkontroll mot icke-nordiska länder för att skapa garantier ”för den ur immigrationspolitiska synpunkter nödvändiga övervakningen av mindre önskvärda icke-nordbor”.[370]

Retoriken i remissyttrandet om kraven på hårdare passövervakning för utomnordiska medborgare visar att LO såg mer positivt på en nordisk invandring än på utomnordisk. I remissen utvecklades inte diskussionen om vad som ansågs mindre önskvärt med en utomnordisk invandring. Retoriken i remissyttrandet kan tolkas som att det inom LO fanns etniskt stereo-

---

[366] ”Utlännings omhändertagande i anstalt eller förläggning”, ”Uppehållstillstånd för flyktingar”, *LO. VB 1946. YOM*, s 166, 176; ”Utlänningsärendenas handläggning”, *LO. VB 1948. YOM*, s 173 ff; ”Arbetsplacering av flyktingar”, *LO. VB 1949. YOM*, s 206; ”Import av utländsk arbetskraft”, *LO. VB 1951. YOM*, s 198 ff; ”Utlännings anställning i viss verksamhet”, ”Utlännings näringsutövning”, ”Utlännings rätt att driva näring”, *LO. VB 1953. YOM*, s 217, 231, 243.

[367] ”Inrättande av utlänningsstyrelse”, *LO. VB 1947. YOM*, s 162;

[368] ”Migrerade arbetare”, *LO. VB 1947. YOM*, s 145 f; ”Konventioner om migration”, *LO. VB 1948. YOM*, s 217 f; ”Migration”, *LO. VB 1950. YOM*, s 132 f; ”Arbetskraftens internationella rörlighet”, *LO. VB 1953. YOM*, s 259 f.

[369] Se flera exempel på yttranden där en liknande fackliga argumentering är återkommande: ”Revision av utlänningslagstiftningen”, *LO. VB 1946. YOM*, s 198; ”Inrättande av utlänningsstyrelse”, ”Ändringar i utlänningslagen”, *LO. VB 1947. YOM*, s 162, 198; ”Arbetsplacering av flyktingar”, *LO. VB 1949. YOM*, s 206; ”Import av utländsk arbetskraft”, *LO. VB 1951. YOM*, s 198; ”Ny utlänningslag”, *LO. VB 1952. YOM*, s 179.

[370] ”Nordisk passfrihet”, *LO. VB 1954. YOM*, s 184 f.

typa föreställningar om att graden av föreställt eller verkliga kulturella skillnader riskerade att öka mellan den infödda och den invandrade befolkningen med en utomnordisk invandring av ”mindre önskvärda icke-nordbor”. Sådana stereotypa föreställningar om kulturella skillnader är som Thomas Hylland Eriksen framhåller centrala i etniska kategoriseringsprocesser och skapandet av ”vi” och ”de andra”.[371] Argumentationen om nödvändigheten av en ökad passkontroll mot ”mindre önskvärda icke-nordbor” grundades möjligen även på den motvilja som fanns kvar vid början av 1950-talet mot att ta emot kriminellt belastade personer, krigsförbrytare eller personer med ett förflutet som nazistsympatisörer. Rudolf Tempsch framhåller att svenska myndigheter bestämt ville undvika att ta emot sådana personer.[372] Denna misstro och rädsla för krigsförbrytare och nazister i den svenska opinionen under 1950-talet fick tyska invandrare stundom känna av.[373] Dessa sammantvinnande etnocentriska och politiska föreställningar kan ses som fragment i en nationell skillnadsskapande ideologi för att återknyta till Ålund och Schierup. I en sådan skillnadsskapande ideologi betraktades människor som kategoriserades som ”mindre önskvärda icke-nordbor” inte bara som annorlunda utan även som bärare av mindre önskvärda egenskaper i förhållande till vad som ansågs kännetecknade det som betraktades som normalitet, i det här fallet en förment svensk kulturell och demokratisk ram. Sådana skillnadsskapande ideologier är väsentliga, enligt Ålund och Schierup, i skapandet och reproducerandet av ”vi” och ”de andra” och dikotomier om en förment kulturell ”normalitet” respektive ”annorlundahet”.[374] Dessutom kan argumentationen i remissyttrandet ses som ett uttryck för homogeniserande konstruktioner. Interna skillnader mellan olika utomnordiska medborgare med hänsyn till skilda nationaliteter, klass, kön eller ålder diskuterades eller problematiserades inte.

Regler och praxis kring invandringspolitiken diskuterades mest i LO-yttrandena, medan de invandrade arbetarnas sociala och ekonomiska villkor i Sverige uppmärksammades i mindre omfattning. Undantagen är ett yttrande från den 10 februari 1947, där LO tillstyrkte ett förslag från de erkända arbetslöshetskassornas samorganisation att underlätta medlemskap i arbetslöshetskassorna för utländska medborgare. Men även i två yttranden från 1947 och 1950 över förslagen om internationella konventioner angående migrerande arbetare påpekade LO behovet av att avtalen skulle reglera mottagandet i invandringsländerna och rätten till lagstadgade sociala förmåner för de invandrade arbetarna.[375]

---

[371] Jfr Hylland Eriksen, 2003, s 21 f, 33 ff.

[372] Jfr Tempsch, 1997, s 160.

[373] Det är ett tema som framkommer i Jörg Lindners, *Den svenska Tysklandshjälpen 1945-1954*, Umeå, 1988.

[374] Jfr Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 70 f; Se även de los Reyes, 2001, s 77 f.

[375] ”Utländsk medborgares medlemskap i arbetslöshetskassa”, *LO. VB 1947. YOM*, s 150 f; ”Migrerade arbetare”, *LO. VB 1947. YOM*, s 145 f; ”Migration”, *LO. VB 1950*, *YOM*, s 132 f.

Redan från de första bilaterala rekryteringsavtalen 1947 och 1948 med Italien, Ungern och de brittiska och amerikanska ockupationsmyndigheterna i Österrike angående de sudettyska arbetarna var således LO:s målsättning ett formellt jämställt förhållande med samma sociala och arbetsmarknadsmässiga rättigheter och skyldigheter för invandrare och infödda. LO:s strategi gick ut på att organisera de invandrade arbetarna för att begränsa konkurrensen och genom kollektivavtalen skapa jämlika arbetsvillkor och sociala rättigheter för alla arbetare och medborgare oavsett nationalitet. Slående är dock den till synes fackliga omedvetenheten, eller i varje fall avsaknaden av diskussioner, om invandrarstatusen medförde ett generellt sämre utgångsläge för invandrade arbetare och därmed kunde verka som en försvårande omständighet för att uppnå målsättningen om jämlika materiella och sociala förhållanden. Det gör det rimligt att beteckna LO:s handlingslinje som en ”generellt likvärdig” klassbaserad politik för att tala med Penninx och Roosblad.[376] Politiken innebar en inkluderande välfärdsnationalism med homogeniserande drag, där likvärdighet definierades som samma behandling.

Nelhans har utifrån exemplet med Metallindustriarbetareförbundet delvis berört den här aspekten, och han menar att det mot bakgrund av de tidigare erfarenheterna och undersökningar som förbundet gjort om motsättningar mellan infödda och invandrade arbetare var konstigt att kommunikations- och språksvårigheterna var helt förbisedda i de kollektiva rekryteringsavtalen med Italien och Ungern 1947. Orsakerna till det kan, enligt Nelhans, *för det första* ha berott på Metalls ursprungliga principiella motstånd mot att engagera sig i avtalen, *för det andra* att fackföreningsrörelsen inte hade särskilt stor erfarenhet av liknade frågor och att det helt enkelt saknades kunskap bland de fackliga funktionärerna om dessa sakfrågors karaktär och relevans.[377]

Genomgången av LO-materialet och Nelhans slutsatser ger således intrycket av att det under perioden 1945-1960 fanns en avsaknad av diskussioner eller förslag inom LO om eventuella särskilda policyåtgärder för att underlätta invandrares introduktion och deltagande i arbetslivet, de fackliga organisationerna eller olika domäner i samhällslivet. Några diskussioner om ”invandrarspecifika” spörsmål eller behov sprungna ur invandrade arbetares sociala situation som nykomlingar på arbetsmarknaden, i det svenska samhället eller inom de fackliga organisationsstrukturerna och som skulle kräva riktade fackliga eller samhälleliga åtgärder och stöd verkar inte ha förekommit på LO:s dagordning under 1940- och 1950-talen. Christer Lundhs studie av den fackliga pressen visar på samma tendens.[378] Sådana diskussioner kan dock ha förekommit på lokal nivå inom de enskilda LO-förbunden, men uppenbart är att dessa diskussioner i så fall antingen stannade på lokal nivå eller i vart fall hanterades internt

[376] Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.
[377] Nelhans, 1973, s 77 f, 139 ff.
[378] Jfr Lundh, 1994.

inom förbunden, utan att ge något större avtryck i förbundens kontakter med LO.

Nu var inte LO någon avvikare i mängden. På samhällspolitisk nivå kan politiken från andra världskrigets slut till 1960-talets början beskrivas som en form av förgivet tagen assimilationslinje, eller snarare en obefintlig invandrarpolitik. Den invandrade delen av befolkningen betraktades som en slags tillfälliga gäster som förväntades återvända till sina hemländer. Något renodlat gästarbetarsystem var det dock inte, utan invandrade utländska medborgare hade i stor utsträckning samma formella rättigheter och förmåner som svenska medborgare. Det rådde emellertid en avsaknad av offentlig debatt och politik när det gällde invandrares sociala och kulturella situation i det svenska samhället, och den inofficiella och praktiska linjen baserades på en förgivet tagen assimilationsideologi om att invandrarna helt skulle anpassa sig till det svenska majoritetssamhällets kulturella normer.[379] Hur skall då denna tystnad inom LO förstås?

Utifrån LO:s perspektiv åsågs sannolikt inte de invandrade arbetarna varken som något problem eller någon större resurs som fackliga kamrater så länge det grundläggande kravet på facklig organisering tillgodosågs. LO framstår alltså vid denna tidpunkt som en organisation med etniskt och kulturellt homogena strukturer, vilket Wuokko Knocke tidigare påtalat:

> Den fackliga rörelsen hade byggt upp sina traditioner, sitt arbetssätt, sitt sätt att se och definiera de fackliga frågorna utifrån sin position i den svenska arbetarrörelsen och dess historia. Vad invandrarna mötte var inte bara en mycket svensk utan också en mycket manspräglad organisation.[380]

LO:s tystnad beträffande de invandrade arbetarna och praktiserande av en ”generellt likvärdig linje” som utgick från målsättningen om facklig och klassmässig sammanhållning och som genom en självförståelse av sig självt som klassmässigt homogent bidrog till att andra maktstrukturer och identitets- och intressegrunder, baserade på kön, etnicitet eller generation, inte synliggjordes i någon vidare utsträckning.[381] Inom ramen för den dominerande manliga och monokulturella tolkningsramen förutsattes det att den gemensamma klasspositionen och erfarenheterna av lönearbete innebar gemensamma intressen för alla arbetare oavsett kön, ålder eller etnisk bakgrund.[382] Tystnaden och obenägenheten att se annat än klass

---

[379] Jfr Anders Svensson, *Ungrare i folkhemmet. Svensk flyktingpolitik i det kalla krigets skugga*, 1992, s 162, 174, 221 f, 226 f; Jfr Hansen, 2001, s 111 f.

[380] Knocke, 1988, s 19.

[381] Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11.

[382] För LO:s genusordning, attityder och politik mot kvinnor vid samma tidpunkt, se Hirdman, 1998; Waldemarson, 1998a, 1998b, 2000; Om synen på ålder och åldrandets betydelse i arbetslivet och de fackliga organisationerna, se Lars Olsson, *Gamla typer och nya produktionsförhållanden. Om ra-*

som viktiga identitets- och maktgrunder i rädslan för klassmässig splittring bidrog samtidigt till ett osynliggörande av frågor och krav som utgick från såväl infödda kvinnors som manliga och kvinnliga invandrares specifika intressen och erfarenheter. Det gör det rimligt att tala om en inkluderande underordning baserat på såväl genus som etnicitet inom LO vid denna tidpunkt.

Min beskrivning och kategorisering av kvinnor och invandrare som underordnade fackliga grupper och strukturellt underordnade på arbetsmarknaden skall inte betraktas som att jag inte ser interna skillnader mellan individer inom respektive kategori. Jag är medveten om det problematiska i min uppställning och avsikten har inte varit att osynliggöra mångfalden utan primärt att visa på de statushierarkier och maktstrukturer, baserade på en kombination av genus och etnicitet, som innebar att såväl infödda kvinnor som invandrare av bägge könen, behandlade som kollektiva grupper, tenderade att osynliggöras inom LO-sammanhangen.[383]

Etnicitet var något som togs för givet inom LO och knöts till föreställningar om nationens etniskt och kulturellt homogena gränser, vilket kan förklara en del av tystanden om och från de invandrade medlemmarna. Det resulterade i att LO:s politik mot de invandrade arbetarna utgick från en förgivet tagen norm, där klass konstruerades inom nationens gränser. Klassperspektivet var baserat på föreställningar om en homogen arbetarklass, med essentialistiska kopplingar mellan geografiska rum, nation och kultur.[384] ”Svenskheten” framstår som den outmanade monokulturella normen som togs för given även efter att de fackliga organisationerna börjat få invandrade medlemmar. Några diskussioner om fördelarna av ett mer aktivt och ömsesidigt utbyte med de ”nya fackliga kamraterna”, med andra fackliga, politiska och sociokulturella erfarenhetshorisonter och kunskaper, verkar inte ha förekommit, åtminstone inte inom LO.

Jalmar Rantanen, som 1970 anställdes som finskspråkig informatör på LO:s informationsavdelning med uppgift att svara för facklig information till invandrade arbetare, beskriver i efterhand fackföreningsrörelsen som ”*kompromisslös och självcentrerad*” i förhållande till de invandrade medlemmarna på 1940-, 1950- och 1960-talet.[385] Rantanen utvecklar sitt påstående genom att nämna att varken de kollektivt rekryterade invandrade arbetarna eller de som invandrade individuellt fick någon vidare information om det svenska arbetslivet eller den fackföreningsrörelse som de mer eller mindre automatiskt fick ansluta sig till som ett villkor för att få arbetstillstånd och anställning i Sverige. I den mån det förekom information

---

tionalisering och medbestämmande, åldrande och solidaritet bland typografer i Sverige från slutet av 1800-talet till omkring 1960, Lund, 1986.

[383] Se Waldemarson, 1998a, s 15-28, Creese, 1999, s 31 f för osynliggörande baserat på kön och etnicitet inom det uttalade klassammanhang som de fackliga organisationerna ofta utgör; För osynliggörande av såväl genus som etnicitet inom forskningen, se de los Reyes, 1998.

[384] Jfr Paul Gilroys, 1991, s 43-71, analys av den brittiska arbetarrörelsens nationella klassretorik och ideologi; Se också, Mulinari & Neergaard, 2004a, s 18.

[385] Rantanen, 1981, s 3 (kursiverat i originalet).

så skedde den i de allra flesta fall inte på de invandrade arbetarnas hemspråk. Han hävdar också att det i allmänhet var arbetsgivarna som informerade om fackföreningsfrågor och såg till att de invandrade arbetarna anslöt sig till den lokala fackföreningen.[386]

Mot bakgrund av denna avsaknad av facklig information om den svenska arbetsmarknaden och fackföreningsrörelsens verksamhet och funktion framstår det som om fackföreningsrörelsen först och främst sörjde för att de invandrade arbetarna skulle organiseras. Utöver det framstår inte den fackliga omsorgen om de invandrade arbetarna och deras familjer som särskilt stor. Denna avsaknad av organiserade sociala introduktions- och informationsåtgärder verkar i stor utsträckning ha gällt även för arbetsgivarna vid denna tid.[387] Nationell tillhörighet i såväl etnisk som civisk mening var således av stor betydelse även om den nationella identiteten inte uttrycktes genom vulgära retoriska och nationalistiska metaforer utan i mer vardagligt förgivet tagna monokulturella symboler, mönster och traditioner.[388] ”Svenskhet” var synonymt med den nationella majoritetens kulturella ramar som i stort sett var outmanade och varken ifrågasatta eller omdiskuterade inom LO under 1940- och 1950-talet. Således ser jag Mulinaris och Neergaards perspektiv om en inkluderande underordning som kännetecknande för LO:s politik i relation till invandrade arbetare även under denna tidsperiod.

Krav på reglerad invandring under 1960-talet

Fackliga argument för en reglerad invandringspolitik

Om LO var relativt passivt i invandrings- och invandrarpolitiska frågor under 1950-talet intogs en mer aktiv profil under 1960-talet. Frågan om arbetskraftsinvandringen var en bra lösning på vad som i samtiden beskrevs som ”arbetskraftsproblemet” aktualiserades igen. Metallindustriarbetareförbundet var det förbund som i störst omfattning hade berörts av den enskilda invandringen och av företagens värvning av utländska arbetare. En stor andel av Metalls medlemmar hade i början av 1960-talet utländsk härkomst. På Metallkongressen 1961 uppstod en viss debatt om invandringen och de invandrade arbetarna, men debatten gällde främst

---

[386] Rantanen, 1981, s 3 f; Johan Svanberg, 2007, s 174 ff lyfter dock fram att det under 1947 förekom enstaka agitationsartiklar om vikten av facklig organisering på estniska i förbundstidningen *Metallarbetaren* och att Metallavdelningen i Olofström i samverkan med SSAB lät översätta vissa skyddsföreskrifter till estniska.

[387] Hansen, 2001, s 110 f; Se även Waara, opublicerad uppsats till Svenska Historikermötet 2008.

[388] Jfr Ehn, 1986, s 9 ff, 1993, s 259 ff; Svanberg & Tydén, 1999, s 18 ff; Johansson, 2000b, s 294; Johansson, 2005, s 45 ff för perspektiv på vardaglig och oreflekterad svensk nationalism i relation till invandring och mångkulturella möten. Se också Billigs diskussion om den vardagliga ”banala” nationalismen, 1995, t ex kap. 3, s 37-59.

frågan om invandringen i sig och i förhållande till den stora efterfrågan på arbetskraft. Både AMS-chefen Bertil Olsson, som deltog på kongressen, och falanger inom Metalls egna led uttryckte tvekan om ”import” var en bra långsiktig lösning på ”arbetskraftsproblemet”.[389] Återigen underströks både det gamla kravet om att bara yrkesarbetare borde beviljas tillstånd och att invandringen borde vägas mot möjligheterna till omskolning av svenska arbetare och ett ökat ”utnyttjande” av ”den redan tillgängliga arbetskraften i form av äldre och handikappade”.[390] I just denna kongressdebatt lyftes således inte kvinnor fram som ytterligare ett alternativ, utöver äldre och funktionshindrade, till rekrytering av utländsk arbetskraft. Vid tiden för Metallkongressen 1961 fanns, enligt Lars Ekdahl, ännu inte inom förbundets ramar ”något konkret fackligt program för att bryta motståndet och underlätta för kvinnornas ’deltagande i produktionen’”.[391] De traditionella genusnormerna där manlighet förknippades med produktion och kvinnlighet med reproduktion framstod följaktligen som fortsatt starka inom det manligt präglade Metall.

Metalls reaktion mot invandringen måste även sättas i samband med att LO vid motsvarande tidpunkt på kongressen 1961 ställde upp den ekonomiska strukturomvandlingen som en övergripande målsättning för näringspolitiken. Ökad jämställdhet för olika arbetargrupper förutsatte, enligt LO:s argumentering, en ekonomisk strukturomvandling så att produktivitetsskillnaderna mellan olika branscher utjämnades.[392] Den dominerande uppfattningen inom näringslivet och bland ekonomer, politiker och myndigheter i början och mitten av 1960-talet var att det fortfarande rådde brist på arbetskraft, särskilt yrkesarbetare. Olika statliga utredningar, till exempel långtidsutredningen 1962 och arbetsmarknadsutredningen 1965, diskuterade bristen på arbetskraft i sina betänkanden och vägde invandrad arbetskraft mot olika inhemska alternativ, gifta kvinnor, funktionshindrade och äldre. Arbetsmarknadsutredningen förespråkade en invandringspolitik som skulle stimulera individuell invandring. Den förespråkade också en aktiv och planerad invandringspolitik genom organiserad rekrytering, eftersom konkurrensen om arbetskraften i Europa ökat. Den individuellt initierade invandringen borde kompletteras.[393] LO hade däremot en något annorlunda prioritering beträffande hur den påtalade bristen på arbetskraft borde bemötas. LO:s val föll istället på de ”inhemska arbetskraftsreserverna”.[394] Fackföreningsrörelsens motstånd mot den fria arbetskraftsinvandringen blev allt mer tydligt.

---

[389] Knocke, 1988, s 18.
[390] Ekdahl, under utgivning 2008, s 37 f.
[391] Ekdahl, under utgivning 2008, s 44.
[392] Lundh, 1994, s 26 f; För övergripande beskrivningar av LO:s politik i tillväxt- och strukturrationaliseringsfrågor se, Johansson & Magnusson, 1998, kap 4, s 109-137; Stråth, 1998, kap 3, s 69-94.
[393] SOU 1962:10, *Svensk ekonomi 1960-1965. Betänkande av 1959 års långtidsutredning*, s 96; SOU 1965:9, *Arbetsmarknadspolitik. Betänkande angivet av 1960 års arbetsmarknadsutredning*, s 417 ff, 436 f.
[394] Kyle, 1979, s 214.

LO propagerade för att invandringen måste ses ur ett helhetsperspektiv och kopplas till samhällsekonomiska, arbetsmarknadspolitiska och socialpolitiska aspekter. Dess inställning framkom i återkommande remissyttranden till olika myndigheter. En fortsatt arbetskraftsinvandring på grund av arbetskraftsbrist ifrågasattes med hänvisning till dåligt ”utnyttjande” av ”inhemska arbetskraftsreserver”. Dessutom påtalades titt som tätt att invandringen tenderade till att förhindra den nödvändiga strukturomvandlingen. LO började också allt oftare och mer tydligt formulera olika villkor för godkännandet av en fortsatt invandring samt påtala olika sociala och ekonomiska problem som invandringen, enligt LO, medförde utifrån ett fackligt perspektiv.[395]

Den fackliga problembeskrivningen och inställningen till invandringen kan därför sammanfattas utifrån de fem övergripande teman som Christer Lundh funnit i den fackliga pressens argumentering, teman som också var väldigt framträdande i flera LO-yttranden gällande invandringen.

För det *första* påtalade LO den ökade *exploateringen av invandrare* på arbets- och bostadsmarknaden, något den vände sig emot. Invandrare koncentrerades, enligt fackliga företrädare, i hög utsträckning till lågkvalificerade arbeten i låglönebranscher oavsett tidigare utbildning. Även om invandrarnas andel inom den expanderade verkstadsindustrin var hög, var överrepresentationen fortsatt stor inom restaurang- och TEKO-branscherna. Från fackföreningsrörelsen påtalades risken att invandrarna skulle utgöra ett permanent ”låglöneproletariat”. Bristen på kunskaper i svenska och fackligt oorganiserade invandrade arbetare ökade risken för exploatering och diskriminering. Invandrares trångboddhet och relativt sämre situation på bostadsmarknaden uppmärksammandes också.[396]

För det *andra* ansåg LO att invandringen hotade att motverka den *strukturomvandling* som krävdes för att minska produktivitets- och löneskillnader mellan olika branschers löntagare. Som nämnts uppmärksammande LO den horisontella etniska arbetsdelningen, vilket gjorde att invandrade arbetare i högre utsträckning koncentrerades till branscher med löne- och arbetsförhållanden som infödda arbetare parallellt haft ökade möjligheter att lämna för branscher med bättre villkor under rådande förhållanden av stor efterfrågan på arbetskraft inom flera sektorer på arbetsmarknaden. Från fackligt håll menade man att invandringen försenade den strukturomvandling som annars skulle ske på grund av arbetskraftsbristen. Invandringen riskerade att konservera olönsamma och ineffektiva företag och branscher, vilket från fackligt håll ansågs osolidariskt

---

[395] ”Liberalisering av utlänningspolitiken”, *LO. VB 1963. YOM*, s 243 ff (citat); ”Formerna för förmedling av utländsk arbetskraft till Sverige”, *LO. VB 1964. YOM*, s 276 f; ”Utredning om utländska arbetstagares anpassning”, ”Undersökningar för att underlätta invandringen till Sverige och utlänningars anpassning”, *LO. VB 1965. YOM*, s 197 ff.

[396] Lundh, 1994, s 27; Se också argumenteringen i ”Liberalisering av utlänningspolitiken”, *LO. VB 1963. YOM*, s 243 ff; ”Upplysningsskrift - Information för utlänningar”, ”Utredning om utländska arbetstagares anpassning”, ”Undersökningar för att underlätta invandringen till Sverige och utlänningars anpassning”, *LO. VB 1965. YOM*, s 178 ff, 197 ff.

mot de arbetare som fanns kvar i dessa branscher och som därmed gick miste om högre löner och bättre arbetsförhållanden.[397] Med andra ord ansåg LO att den solidariska lönepolitikens mål hotades av en alltför omfattande arbetskraftsinvandring.

Sociologerna Gunnar Persson och Göran Therborn har, i sin respektive forskning baserad på statistik från AMS och Statens Invandrarverk (SIV) för år 1969, visat på invandrade arbetares yrkesfördelning och positioner i klasstrukturen. Av tabell 2 framgår invandrade utländska medborgares och den totala arbetskraftens fördelning på olika yrkesområden i Sverige under år 1969. Siffrorna i tabell 2 stödjer den fackliga bilden att invandrade arbetare (här i betydelsen icke-svenska medborgare) i stor utsträckning under senare delen av 1960-talet var verksamma inom typiska låglönebranscher som TEKO och Restaurang (Restaurang inom kategorin Servicearbeten i tabellen). Men tabellen visar även på en hög andel invandrade arbetare inom mellanlönebranscher som järnbruks- och verkstadsindustrin samt kemisk industri. I dessa branscher var arbetsuppgifterna emellertid många gånger tunga, monotona och noga övervakade. Infödda arbetare verkar i högre utsträckning än invandrade arbetare varit verksamma i de mer självständiga arbetareyrkena, kommunikationsarbete, chaufförer, elektriker, reparatörer och byggnadsarbete. Invandrare var underrepresenterade inom tjänstemannayrken (jämför kolumn 1 och 2) och överrepresenterade i arbetarklassyrken, med undantag för byggnads- och anläggningsarbete.[398]

---

[397] Lundh, 1994, s 28; Jfr ”Liberalisering av utlänningspolitiken”, *LO. VB 1963. YOM*, s 243 ff; ”Formerna för förmedling av utländsk arbetskraft i Sverige”, *LO. VB 1964. YOM*, s 276 ff.

[398] Persson, 1972a, s 59 f; Se även Göran Therborn, *Klasstrukturen i Sverige 1930-1980. Arbete, kapital, stat och patriarkat*, Lund, 1981, s 134.

Tabell 2: *Invandrade utländska medborgares och den totala arbetskraftens fördelning på yrkesområden i Sverige 1969. (procent)*

Yrkesområde	Utl. medb. fördelning	Tot. arbetskraftens fördelning	Utl. medb. andel av tot. arbetskraften
Tekniskt, naturvetenskapligt o. humanistiskt arbete m m	10,0	20, 4	2,8
Administrativt arbete	0,2	2,4	0,5
Kameralt o. kontorstekniskt	2,0	11,8	1,4
Kommersiellt arbete	1,7	8,4	1,1
Lantbruks-, skogs, o. fiskeriarbete	3,9	3,1	7,0
Transport- o. kommunikationsarbete	4,5	6,4	4,0
Textil- o. konfektionsarbete	6,9	2,1	18,5
Järnbruk, metallverk m m	5,4	1,0	31,5
Verkstadsarbete o. finmekaniskt arbete	18,7	9,4	11,3
Elektroarbete	2,5	2,5	5,6
Träarbete	2,7	3,8	4,1
Målnings- o. lackeringsarbete	1,1	1,0	6,3
Byggnads- o. anläggningsarbete	1,6	2,4	3,9
Livsmedelsarbete	2,8	1,1	14,7
Kemiskt processarbete, massa- o. pappersarbete	3,0	0,8	20,9
Servicearbete	16,5	13,4	7,0

Källa: Gunnar Persson, ”Invandring, löner och klasstruktur”, *Arkiv. För studier i arbetarrörelsens historia*, nr 4/1972a, tab. 1, s 59.

Göran Therborn menar att dessa ”nya etniska” rekryterings- och yrkesfördelningsmönster förstärkte effekterna av den inre omstrukturering av den svenska arbetarklassen som skedde under 1960-talets senare del: ”minskningen av de produktiva och de av privat kapital anställda arbetarnas antal och andel”. Det innebar också en förändring av traditionella in-

dustriarbetargruppers sammansättning.[399] Under de sista åren av 1960-talet utgjorde exempelvis cirka 62 000 invandrade utländska medborgare 15 procent av Metalls medlemstal; i Metallavdelningarna i Stockholm, Göteborg, Västerås och Malmö mellan 20-30 procent av medlemmarna.[400] För att få större klarhet och reella belägg för den vanligt förekommande bilden om direkta samband mellan invandring och försenad strukturomvandling, efterfrågade emellertid Gunnar Persson vid inledningen av 1970-talet, tydligare siffror om den lokala löneutvecklingens bestämningar, om relationen mellan löneutveckling i olika regioner och om de relativa lönerna och löneutvecklingen i olika branscher.[401] Därför menar jag att Therborns, men framför allt Perssons resultat delvis både bekräftar och problematiserar den ovanstående beskrivningen av den fackliga rörelsens illustrering och argumentering om den etniska differentieringen och koncentreringen av invandrade arbetare till traditionella låglönebranscher. Det tycks alltså inte funnits något klart, entydigt samband mellan invandring och dämpade lönenivåer och försenad strukturomvandling.

Ett *tredje* argument i LO:s problembeskrivning var att en för stor och fri arbetskraftsinvandring som bara utgick från behovet av arbetskraft inom näringslivet kunde orsaka stora *samhällsekonomiska och sociala problem*. Den sedan de första bilaterala avtalen 1947-1948 och sedan på 1950-talet förstärkta ambitionen om jämlika förhållanden i arbetsvillkor, bostadsförhållanden och social service mellan invandrade och infödda arbetare hade visat sig svår att leva upp till, inte minst med en ökad invandring under 1960-talet. Stora koncentrationer av invandrare till en och samma ort eller fabrik ställde samhällsapparaten inför problem när det gällde att erbjuda invandrare jämlika bostadsförhållanden och social omsorg. Från LO:s sida betonades också att vid lågkonjunkturer permitterades invandrade arbetare i regel först, vilket ytterligare ökade kommunernas kostnader, eftersom många invandrare ej var anslutna till A-kassan eller uppfyllde kraven för arbetslöshetsförsäkringen.[402]

För det *fjärde* frågade LO om en fri arbetskraftsinvandring var förenlig med riktlinjerna för *svensk biståndspolitik*. Hänsyn borde istället visas till utvandrarländerna som vid en arbetskraftsemigration riskerade att förlora sina viktigaste produktionsfaktorer, den yrkesutbildade arbetskraften, som behövdes för de mindre utvecklade och lägre industrialiserade ländernas uppbyggnad och utveckling.[403] Liknande argument om så kallad brain draining användes mot den tidigare svenska Amerikaemigrationen, bland annat i *Emigrationsutredningen*.

---

[399] Therborn, 1981, s 134.

[400] Gunnar Persson, ”Invandrarna och arbetarklassen i Sverige”, *Zenit*, nr 1/1972b, s 11 f; Ekdahl, under utgivning 2008, s 72 f.

[401] Persson, 1972a, s 61.

[402] Lundh, 1994, s 28; Se också ”Utredning om utländska arbetstagares anpassning”, ”Undersökningar för att underlätta invandringen till Sverige och utlänningars anpassning”, *LO. VB 1965. YOM*, s 197 ff.

[403] Lundh, 1994, s 28; Jfr ”Liberalisering av utlänningspolitiken”, *LO. VB 1963. YOM*, s 245.

För det *femte* skulle en fri arbetskraftsinvandring riskera att skapa ökade *motsättningar* mellan infödda och invandrare i arbetslivet och i samhället. Från facklig synvinkel menades att den infödda befolkningen kunde uppfatta invandrarna som konkurrenter om arbetstillfällen och bostäder, och invandringens lönepressande effekt kunde bli ett starkt incitament för misstro mot invandrare i samhället.[404]

Det är slående är hur stor överensstämmelse det fanns mellan argumenteringen i LO-yttrandena och i den fackliga pressen angående de faktorer som upplevdes som problematiska ur ett fackligt perspektiv med en liberal och oreglerad invandringspolitik. En förklaring kan vara att funktionärer och ombudsmän på LO, som fick i uppdrag att skriva olika LO-yttranden och som gav röst åt LO:s officiella hållning, också förekom som skribenter i LO:s tidning *Fackföreningsrörelsen*. Ett sådant exempel var ombudsmannen Lars Ahlvarsson, som kan betraktas som LO:s första invandrarpolitiska expert. Det är heller inte så förvånande att perspektiven sammanföll då den fackliga pressen också underbyggde sina artiklar genom intervjuer och samtal med fackliga företrädare både från LO och enskilda förbund. Därigenom gav ju exempelvis *Fackföreningsrörelsen* uttryck för åsikter som LO indirekt stod bakom eller åtminstone sympatiserade med.

Motiven bakom LO-kraven på restriktivare invandringspolitik

LO:s skarpare krav på en reglering av invandringen under 1960-talet skall ses mot bakgrund av invandringens ökade omfattning och förändrade karaktär under årtiondet. Grupper inom delar av fackföreningsrörelsen, bland annat inom Metall, ifrågasatte den fria arbetskraftsinvandringen redan i början av 1960-talet, trots att den utomnordiska invandringen var tämligen stabil och av begränsad omfattning fram till 1964. Därefter skedde en stor ökning av invandringen från Jugoslavien, Grekland och Turkiet.[405] Christer Lundh framhåller att det totala invandringsöverskottet för 1960-talet blev mer än 235 000 personer mot cirka 106 000 personer för 1950-talet.[406] I tabell 3 redovisas invandringen och utvandringen till Sverige av utländska medborgare mellan åren 1960-1981.

[404] Lundh, 1994, s 28.
[405] Knocke, 1982, s 7; Knocke, 1988, s 18.
[406] Lundh, 1994, s 28.

Tabell 3: *In- och utvandringen till Sverige av utländska medborgare 1960-1981*

År	Invandring	Utvandring	Nettoinvandring
1960	23 209	10 494	12 715
1961	26 604	10 854	15 750
1962	22 165	10 861	11 304
1963	23 791	10 813	12 978
1964	34 933	11 074	23 859
1965	46 528	11 349	35 179
1966	43 874	14 445	29 429
1967	27 075	14 529	12 546
1968	32 852	17 245	15 607
1969	60 776	14 434	46 342
1970	73 532	21 268	52 264
1971	38 716	31 364	7 352
1972	25 643	32 334	-6 691
1973	24 882	30 257	-5 375
1974	31 918	20 100	11 818
1975	38 061	20 406	17 655
1976	39 725	18 712	21 013
1977	38 710	14 860	23 850
1978	31 672	15 626	16 046
1979	32 400	16 321	16 079
1980	34 446	20 774	13 672
1981	27 404	20 799	6 605

Källa: SOU 1967:18, tab. 2.3; SOU 1974:69, tab. 2.1; SOU 1982:49, tab. 15.1.

Av tabell 3 framgår hur invandringen till Sverige ökade kraftigt under 1960-talet, särskilt under dess andra hälft och under toppåren 1969 och 1970. Mellan 1960 och 1963 var den årliga in- och utvandringen och nettoinvandringen av tämligen likartad omfattning. Från och med 1964 och fram till 1967 ökade invandringen och nettoinvandringen kraftigt. Under 1965 var nettoinvandringen dryga 35 000 personer. Invandringen avstannade 1972 och 1973, under dessa bägge år var utvandringen större än invandringen. Under resterande del av 1970-talet och 1980-talets inledande år var den årliga invandringen till Sverige emellertid återigen större än den årliga utvandringen.

Av de utomnordiska invandrare som kom till Sverige från mitten av 1960-talet var många arbetskraftsinvandare som varken rekryterats genom den av statsmakterna initierade invandringen eller av något företag, utan migrerat på egen hand. De hade invandrat i hopp om att hitta arbete väl på plats i Sverige. Inom fackföreningsrörelsen uppstod en debatt om den liberala och oreglerade invandringspolitikens följder. LO och fackföreningspressen påtalade att den okontrollerade ”turistinvandringen” ledde till att det i flera städer uppstod former av ”utlänningsslum” och att tillfälliga konjunkturnedgångar drabbade invandrare hårdast med ökad arbets-

löshet som följd. LO krävde därför en reglering av den utomnordiska invandringen och kravet på regleringen motiverades av hänsyn till den inhemska arbetskraften men även om omsorg av de invandrade arbetarna.[407] I en tidigare ledare i *Fackföreningsrörelsen* på sommaren 1965 definierades problemet likartat, och man krävde åtgärder för att ”undvika kaos av det slag som den jugoslaviska invasionen till Sydsverige nyligen höll på att skapa.”[408] LO:s oro för konsekvenserna av den ökade sydeuropeiska invandringen blev inte mindre av att uppemot 1 000 jugoslaver runt årsskiftet 1965/1966 fick placeras i olika uppsamlingsläger på grund av deras svårigheter att finna arbete och bostad. En avmattande konjunktur försvårade för personer som invandrat på eget initiativ att komma ut på arbetsmarknaden, och lägren fanns därför kvar under våren 1966. Enligt Lars Ahlvarsson på LO, innebar den här utvecklingen att invandrade arbetare var mer drabbade av arbetslöshet än infödda arbetare, vilket var oroande såväl ur ekonomisk som social synvinkel.[409]

Under sommaren och hösten 1965 fördes förhandlingar mellan Inrikesdepartementet, AMS, LO, och SAF i frågan om en eventuell organiserad invandring av arbetskraft. Överläggningarna syftade till att försöka uppnå enighet när det gällde riktlinjerna för rekryteringen. Riktlinjerna skulle anges i en form av paket bestående av tre deldokument: ett bemyndigande från Kungl. Maj:t till AMS, en överenskommelse mellan LO och SAF och en kommuniké från Inrikesdepartementet. Parterna enades om riktlinjer för AMS bemyndigande att organisera kollektiv rekrytering av arbetare från länder utanför Norden. Innan en rekrytering kunde bli aktuell skulle också en överenskommelse ha träffats mellan berörda svenska arbetsgivar- och fackliga organisationer om antalet arbetare och deras fördelning på olika företag. I överenskommelsen mellan LO och SAF och förslagen till kommuniké från Inrikesdepartementet betonades vikten av ”att undvika alltför stor koncentration av utländsk arbetskraft” till ett och samma företag eller en och samma ort.[410] Någon fullständig enighet nåddes dock inte. SAF menade att riktlinjerna förutsatte att uppgörelsen vilade på alla tre deldokumenten. När det rådde osämja om kommunikéns utformning kunde, enligt SAF, den ingående tidigare preliminära uppgörelsen inte längre åberopas. I sak gällde oenigheten främst de konsekvenser som tillämpningen av de nya riktlinjerna skulle få för den individuella ut-

---

[407] Dessa argument framfördes av Lars Ahlvarsson i artikeln ”Vi behöver en klar målsättning för svensk minoritetspolitik” i *Fackföreningsrörelsen* nr 14/15 1967 (citat).

[408] ”Kring invandringsdebatten” (ledare), *Fackföreningsrörelsen* nr 23 1965.

[409] ”Att fortsätta med en oreglerad invandring räcker inte våra resurser till för”, av Lars Ahlvarsson, *Fackföreningsrörelsen* nr 25/26 1966.

[410] Överenskommelse mellan LO och SAF angående utländsk arbetskraft 3.11.1965, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972,* Vol. F 21:1, ARAB (citat); 3 olika förslag till kommuniké från Inrikesdepartementet om organiserad invandring, (1) 3.11.1965, (2) 11.11.1965, (3) odaterad, *LO. Invandrarfrågor. 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB; Arne Geijers förslagsexemplar på Kungl:Maj:t bemyndigande till AMS, daterat 11.11.1965, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB.

omnordiska invandringen.[411] AMS och LO var restriktiva, medan SAF förespråkade att den fria individuella arbetskraftsinvandringen skulle fortsätta även om kollektiv rekrytering av arbetskraft genomfördes. De regler för år 1966, som Inrikesdepartementet sedan fastställde, följde LO-AMS-linjen. AMS fick, precis som parterna enats om vid överläggningarna, bemyndigande att organisera kollektiv rekrytering av arbetare från utomnordiska länder. Arbetstillstånd var tvunget att ordnas i förväg.[412] För utländska medborgare som redan befann sig i Sverige fanns möjligheten kvar att förnya arbetstillstånden. De nya restriktivare reglerna som infördes var, enligt Christer Lundh, däremot avsedda att förhindra en fri ”turistinvandring”. För medborgare från utomnordiska länder krävdes således att de i fortsättningen måste skaffa arbetstillstånd före ankomsten till Sverige.[413]

De nya striktare reglerna infördes från och med den 1 januari 1966, men trots det fortsatte i praktiken den individuella utomnordiska arbetskraftsinvandringen av invandrade arbetare som beviljades arbetstillstånd även efter inresan. Christer Lundh diskuterar anledningarna och påpekar att myndigheterna inte var konsekventa i tillämpningen av de skärpta reglerna utan gjorde undantag. Det fanns också kryphål i reglerna som utnyttjades, bland annat angav ibland inresande utländska medborgare att de skulle studera i Sverige, eftersom det fortfarande, enligt regelverket, var tillåtet för studerande från utomnordiska länder att få arbetstillstånd för att skaffa sig praktik. De kunde därför som studerande på plats i Sverige söka arbete och ansöka om anställning. Friheten från kravet på arbetstillstånd inom husligt arbete användes också för att efter ett år söka arbetstillstånd inom andra yrken.[414]

LO menade också att många angav att de sysslade med husligt arbete fast de i själva verket hade annan sysselsättning i avvaktan på att kunna söka riktigt arbetstillstånd.[415] LO krävde en striktare praxis och i mars 1967 ändrades utlänningskungörelsen, och myndigheterna fick inte bevilja arbetstillstånd efter inresan, utan alla som kom från utomnordiska länder måste ha ordnat arbete, arbetstillstånd och bostad före inresan. Några månader senare presenterade också utlänningsutredningen sitt betänkande,[416] vilket gick i linje med förändringarna från mars 1967. Det låg också till grund för det regeringsförslag som riksdagen klubbade igenom 1968.[417]

---

[411] Angående överföring av utländsk arbetskraft till Sverige, brev till LO från SAF:s Curt-Steffan Giesecke, daterat 31.12.1965, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB.

[412] Arne Geijers förslagsexemplar på Kungl. Maj:t bemyndigande till AMS, daterat den 11.11.1965, *LO. Invandrarfrågor. 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB.

[413] Lundh, 1994, s 29 (citat); Frank, 2005, s 88 f.

[414] Lundh, 1994, s 29; Se också Frank, 2005, s 90 f.

[415] ”Arbetstillstånd för anställning av utländsk arbetskraft i enskilt hushåll”, *LO. VB 1972*, s 70 ff.

[416] SOU 1967:18, *Invandringen. Problematik och handläggning. Utlänningsutredningens betänkande II*.

[417] Widgren, 1982, s 14; Lundh & Ohlsson, 1999, s 68; Frank, 2005, s 91, 106 f.

Rekryteringsproblemen och den stora efterfrågan på arbetskraft var orsaker till att företagare, regeringen och arbetsmarknadsmyndigheter efter kriget beslutade sig för att rekrytera arbetskraft utomlands. Även efter regleringen 1967/68 var det arbetsgivarnas och statsmakternas efterfrågan av arbetskraft som var den determinerande faktorn för invandringen parallellt med de sociala, ekonomiska och politiska villkoren i utvandringsländerna som bidrog till enskilda migranters beslut att migrera. Nästan samtidigt med införandet av regleringen slöts bilaterala avtal med Jugoslavien 1966 och med Turkiet 1967. Medan fackförbunden initialt var skeptiskt inställda till avtalen 1947, accepterade de avtalen 1966 och 1967, vilket de sannolikt gjorde mot bakgrund av det stabila läget på arbetsmarknaden. Nelhans hävdar att denna fackliga acceptans skedde mot bakgrund av att industrin inte kunde expandera om inte ”arbetskraftsbehovet” tillgodosågs, och de inhemska arbetskraftsresurserna beräknades då fortfarande inte räcka till.[418]

Industriell expansion var ju en förutsättning för ökad levnadsstandard och för fortsatta välfärdsreformer. Argumentationslinjen från LO:s sida var att man på kort sikt var beredd att acceptera en invandring för fortsatt industriell expansion och för att lösa den omedelbara bristen på arbetskraft. Men den principiella inställningen, sett ur ett längre perspektiv, var att invandringen måste regleras och hela tiden jämkas mot den samhällsekonomiska, arbetsmarknadspolitiska och socialpolitiska situationen. LO:s åsikt i valet mellan inhemska grupper och invandrare framkommer bland annat i ett remissyttrande till utlänningsutredningen i maj 1967:

> Många av dem som tillhör ”arbetskraftsreserverna” inom landet är handikappade, äldre och gifta kvinnor. Deras insatser kan tas tillvara i större utsträckning om arbetsplatsen, arbetskrav och arbetstid anpassas till deras förutsättningar och önskemål. Med hänsyn till att de tillhör marginalgrupper måste trycket på företagen vara mycket stort för att de skall ta hänsyn till dessa förutsättningar. Samhället kan inte heller mot den bakgrunden prioritera invandringen. Slutsatsen av detta skulle bli, att invandringspolitiken från arbetsmarknadssynpunkter bör bestämmas av tillgången på arbetskraft inom landet, varvid marginalgruppernas situation skall beaktas.[419]

LO menade också att arbetskraftsinvandringen inte bara borde ses som en samhällsekonomisk fråga utan också som en humanitär och social fråga. Det borde, enligt LO, medföra att ”samhällets åtgärder för att upprätthålla full sysselsättning bland dem som redan befinner sig i landet måste från den synpunkten prioriteras”.[420] Inom LO ansåg man i en tillbakablickade kommentar på situationen 1965, ”att läget för oss i Sverige blev ohåll-

---

[418] Nelhans, 1973, s 140.
[419] ”Invandringen”, *LO. VB 1967. YOM*, s 248.
[420] ”Invandringen”, *LO. VB 1967. YOM*, s 248.

bart", att "våra resurser att ta hand om människor som ville komma hit räckte inte till" och att man från LO:s sida inte ville vara med om att "vi här i landet plötsligt skapade ett invandrarproletariat".[421] Från LO:s sida var budskapet tydligt: man ville satsa på de inhemska grupperna istället för invandring ur ett långsiktigt perspektiv. Arbetskraftsinvandring betraktades som ett snabbt och kortsiktigt medel för att lösa den påtalade akuta bristen på arbetskraft och därmed motverka flaskhalssituationer i produktionen. Intressant, men något oklart är vad LO egentligen avsåg med formuleringen att samhällets resurser skulle satsas på "dem som redan befinner sig i landet". Antingen var det etniska svenskar som avsågs eller både etniska svenskar och invandrare som redan befann sig i Sverige. Det sistnämnda är det mest troliga, men oavsett vilket ansåg LO att en fortsatt oreglerad invandring innebar negativa ekonomiska och sociala kostnader för samhället och befolkningen i landet, vilket formuleringar som "våra resurser" och "vi här i landet" vittnar om.

LO:s nationella självbild och ideologi i synen på invandringen

Redogörelsen ovan kring den intensifierade fackliga argumenteringen med ökade krav på en reglerad invandring under 1960-talet utgår i mångt och mycket från LO:s egen problembeskrivning i olika officiella dokument och i den pressdebatt som Lundh analyserat. För att undvika att helt fångas av LO:s problembeskrivningar krävs en kontextualisering och ideologikritisk analys av LO:s argumentering.

I LO:s egen problembeskrivning framställdes de skärpta kraven på en reglerad utomnordisk invandring under 1960-talet som en process som utvecklades i takt med att invandringen ökade och förändrade karaktär. LO betraktade samtidigt, som framgick ovan, invandringspolitiken utifrån sina övergripande målsättningar om ekonomisk tillväxt, solidarisk lönepolitik och strukturomvandling. Av den fackliga problembeskrivningen och en i jämförelse med 1950-talet tydligare uttalad positionering kring invandringen blir det uppenbart hur invandringen sattes i relation till den ökade feminiseringen av arbetsmarknaden under 1960-talet. Med Yvonne Hirdmans genusteoretiska kontraktstermer började "hushållskontraktet" alltmer ersättas av ett "jämlikhetskontrakt".[422] Zeki Yalcin hävdar att "i diskussionerna kring hur arbetskraftsbristen skulle lösas under tidig efter krigstid, valde LO egentligen inte någon grupp, inte ens kvinnorna."[423] Jag menar däremot att det är utifrån den ökade feminiseringen av arbetsmarknaden under 1960-talet, som LO:s strategi att ställa olika grupper av arbetskraft, framför allt infödda kvinnor och invandrare, mot varandra

---

[421] "…likvärdigt med svenskarna…" Jalmar Rantanen om LO och invandrarna", i Hans Nygren (red.), *Steg för steg 1945-1973. En krönika i text och bild om den svenska fackföreningsrörelsens utveckling under efterkrigstiden. Utgiven till LO:s 75-årsjubileum 1973*, Stockholm, 1973, s 132-133.

[422] Hirdman, 1998, s 159-198.

[423] Yalcin, 2007, s 331.

och LO:s val av infödda kvinnor bör ses. I linje med Gunhild Kyle betraktar jag införandet av en reglerad invandringspolitik 1967 som ett tydligt steg i den riktningen.[424]

Men framför allt styrdes LO:s agerande av ett väldigt ekonomistiskt perspektiv. Ekonomisk tillväxt och ett produktivt förnuftigt utnyttjande av tillgängliga ”arbetskraftsreserver” sågs som den nödvändiga förutsättningen för att upprätthålla den fulla sysselsättningen och för att kunna öka levnadsstandarden bland medlemmarna och säkra ytterligare välfärdsreformer.[425] Bakom uttalanden om det samhällsekonomiskt mest förnuftiga att välja inhemska kvinnor och rättviseargumenten i förhållande till inhemska ”arbetskraftsreserver” fanns inställningen att det var billigast att välja inhemska gifta kvinnor till den växande offentliga välfärdssektorn. Det medförde mindre kostnader framför allt för att de troligen redan hade någonstans att bo, ett argument som vann anhängare inom LO under den rådande bostadsbristen i Sverige på 1960-talet.[426]

Den fackliga diskussionen om valet mellan inhemska ”arbetskraftsreserver” och invandrare blottlägger att föreställningarna om primära och sekundära kategorier av arbetskraft var fortsatt starka inom LO. Retoriken om ”arbetskraftsreserver” och ”marginalgrupper” visar att LO ännu under 1960-talets andra hälft fortfarande betraktade invandrare, funktionshindrade, äldre och gifta kvinnor som en slags reservarbetskraft vid arbetskraftsbrist i den fulla sysselsättningens ekonomi. Normen för en ”riktig” arbetare framstod fortfarande ur LO:s perspektiv som en svenskfödd man inom industrisektorn. Men LO:s val av inhemska ”arbetskraftsreserver” framför invandrare kan också ses som om det bland de grupper som betraktades som sekundära ”arbetskraftsreserver” började ske en differentiering som var tydligare kopplad till etnicitet.

Slående i LO:s argumentering för reglerad utomnordisk invandring är också dragen av en ”välfärdsnationalism” med homogeniserande civiska företecken.[427] Argumenteringen mot invandringen som ett socialt problem och ett potentiellt hot mot samhällsekonomisk rationalitet, strukturomvandlingen och mot välfärdspolitikens mål om jämlikhet mellan samhällets medborgare och mot stabila etniska relationer var sammankopplat och grundat i ett nationellt tänkande. LO:s högst påtagliga rädsla utgick från att den oreglerade invandringen riskerade den nationella och sociala sammanhållningen. Formuleringar om ”att läget för oss i Sverige blev ohållbart” och ”våra resurser att ta hand om människor som ville komma hit räckte inte till” vittnar om att man från LO:s sida uppenbarligen drog slutsatsen att en reglerad invandringspolitik var bäst för nationen Sverige

---

[424] Kyle, 1979, s 214.

[425] För ett perspektiv på den reformistiska arbetarrörelsens tillväxtbaserade ideologi under 1960-talet, se Jenny Andersson, *Mellan tillväxt och trygghet. Idéer om produktiv socialpolitik i socialdemokratisk socialpolitisk ideologi under efterkrigstiden*, Uppsala, 2003, s 32-62.

[426] ”Invandringen”, *LO. VB 1967. YOM*, s 248 f; Se också Hirdman, 1998, s 189 ff.

[427] Jfr Johansson, 2000b, 332 ff; Johansson, 2005, s 45 ff, 221 ff; Lucassen, 2005, s 15.

och dess befolkning.[428] De homogeniserande strävandena av nationell civisk karaktär visar sig också i LO:s uppfattning att invandringen borde regleras så att de som invandrade till Sverige skulle kunna få samma möjligheter till utbildning, bostadsförhållanden och sociala service som den inhemska befolkningen.

”När vi rekryterade arbetskraft så fick vi människor!”[429]

Utländska medborgares rättsliga ställning

Den invandrade befolkningens ställning i det svenska samhället regleradesunder 1960-talet i den gällande utlänningslagstiftningen och genom de internationella och bilaterala konventioner och överenskommelser som Sverige slutit med andra länder. Begreppet ”invandrare” var inte den samtida benämningen i vare sig lagstiftningen eller det samhälleliga språkbruket utan benämningen var då ”utlänningar”. I rent juridisk mening fanns en tydlig grundläggande skiljelinje mellan svenska och utländska medborgares rättsställning. Utländska medborgare kunde inte, i motsats till svenska medborgare, hävda någon ovillkorlig rätt att vistas och arbeta i Sverige. Vid 1960-talets mitt hade invandrade utländska medborgare inte heller rättighet att driva näring, förvärva fast egendom eller inneha statstjänst (med vissa undantag). Frågan om att underlätta ”utlänningars” tillträde till offentlig tjänst var något LO bland annat tillstyrkte i ett remissyttrande från den 9 december 1963.[430] Invandrare saknade också politiska rättigheter, det vill säga de hade varken rösträtt eller rätt att delta i samhällets styrelse. I övrigt var invandrade utländska medborgare vid denna tidpunkt formellt likställda med svenska medborgare i fråga om fri- och rättigheter. De åtnjöt skydd för sin person och egendom och hade rätt att föra sin personliga talan inför domstol och andra myndigheter. Även när det gällde yttrandefrihet, religionsfrihet, och förenings- och församlingsfrihet var svenska och utländska medborgare likställda, och dessa rättigheter var folkrättsligt skyddade genom Sveriges anslutning till Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna. Likställda rättigheter och skyldigheter gällde även rätten till undervisning och utbildning. Skolplikten gällde för även invandrarbarn och medborgarskapet hade heller ingen formell betydelse när det gällde rätten att studera

---

[428] Se t ex ”…likvärdigt med svenskarna…”Jalmar Rantanen om LO och invandrarna”, i Nygren (red.), 1973, s 132-133.

[429] Citatet är från en artikel av Ragne Beiming, ”LO och invandrarna”, *Arbetarhistoria* 1988:2, s 15. Ragne Beiming var mellan 1977-1987 ansvarig ombudsman på LO för invandrings- och invandrarpolitiken.

[430] ”Utlänningars tillträde till offentlig tjänst”, *LO. VB 1963. YOM*, s 320 f.

vid gymnasier, fackskolor och yrkesskolor. Utländska medborgare hade också rätt till högre utbildning vid universitet eller högskolor, även om svenska medborgare gavs företräde till vissa utbildningar.[431]

Den formella jämställdheten mellan svenska medborgare och invandrade utländska medborgare gällde även rätten till hälso- och sjukvård. Även när det gällde sociala förmåner bidrog Internationella arbetarorganisationens (ILO:s) och Europarådets konventioner samt de bilaterala överenskommelser med andra länder, som Sverige skrivit under eller slutit, till ett i regel formellt jämställt förhållande mellan invandrade utländska medborgare och svenska medborgare. För allmänt barnbidrag, studiesociala förmåner, sjuk-, yrkesskade-, och arbetslöshetsförsäkringar, ATP och socialhjälp gällde samma villkor för alla. Vissa förmåner som folkpension och arbetslöshetshjälp krävde dock en viss kvalifikationstid. Endast för vissa enstaka förmåner, till exempel bidragsförskott, var svenskt medborgarskap ett villkor. På samma sätt hade invandrade utländska medborgare i regel samma skyldigheter i förhållande till samhället som svenska medborgare, till exempel skyldigheten att betala skatt. Utländska medborgare var dock befriade från militärtjänst i Sverige.[432] LO var också, som redan framgått, en ivrig påhejare för formellt jämställda villkor mellan invandrade utländska medborgare och svenska medborgare på det socialpolitiska området, vilket inte minst framkom i en rad remissyttranden under hela arbetskraftsinvandringsepoken.[433]

Utöver de inskränkningar i den fria arbetsmarknadsrörligheten som arbetstillståndens tids- och branschbegränsning innebar för utomnordiska invandrare, i synnerhet fram till 1967/1968, hade som redan framgått utländska medborgare med giltiga arbetstillstånd i princip samma formella ställning på arbetsmarknaden som svenska medborgare, med vissa undantag som nämndes ovan om statlig tjänst och vissa kvalifikationstider. De var formellt jämställda när det gällde arbets- och lönevillkor och hade rätt att organisera sig fackligt. På bostadsmarknaden gällde samma formella jämställdhet.[434] Den fackliga organiseringen var ju inte bara en rättighet utan i praktiken mer eller mindre också en informell skyldighet.

”Anpassningsfrågorna” och kraven på reglerad invandring

Det förekom således ingen vidare diskussion vare sig inom LO eller i den offentliga samhällsdebatten på 1940- och 1950-talen om invandrarnas si-

---

[431] SOU 1967:18, s 84 ff.

[432] SOU 1967:18, s 85, 90 ff.

[433] Se t ex ”Migrerade arbetare”, ”Utländsk medborgares medlemskap i arbetslöshetskassa”, *LO. VB 1947. YOM*, s 145 f, 150 f; ”Migration”, *LO. VB 1950. YOM*, s 132 f; ”Ny utlänningslag”, *LO. VB 1952. YOM*, s 179 ff; ”Utlänningars likabehandling i avseende å social trygghet”, *LO. VB 1960. YOM*, s 291 ff; ”Utlänningars likabehandling i fråga om socialvård”, *LO. VB 1961. YOM*, s 295 f; ”Utlänningars likabehandling i fråga om socialvård”, *LO. VB 1963. YOM*, s 163 f; ”Invaliditetsersättning, utlänningars ställning inom ATP”, *LO. VB 1965. YOM*, s 354 f.

[434] SOU 1967:18, s 86 f.

tuation i det svenska samhället eller om strategier och åtgärder för att underlätta de invandrade arbetarnas och deras familjers sociala villkor. Den rådande linjen var en för givet tagen anpassnings- eller assimilationsideologi. Symptomatiskt är därför att när det tillsattes en statlig utredning år 1961 om ”utlänningskontrollen och därmed sammanhängande frågor” var utredningsuppdraget främst att utreda behovet av föreskrifter vid en eventuell svensk anslutning till EEC. Andra frågor som nämndes i utredningsuppdraget var uppehållstillstånd för utländska studerande, frågan om generella direktiv för tillståndsgivning, utfallet av asylrätt, rättshjälp till utländska medborgare, inre utlänningskontroll samt organisation av den centrala utlänningsmyndigheten. När Frankrikes president de Gaulle i början av år 1963 nekade medlemskap för Storbritannien i EEC, föll frågan om svensk anslutning till organisationen och regeringen beslutade istället att satsa på frihandelssamarbetet inom EFTA. Den 28 februari 1964 gavs därför nya direktiv till utlänningsutredningen. Den skulle nu istället i första hand inrikta utredningsarbetet på organisation av den centrala handläggningen av utlänningsärenden.[435]

En tänkbar förklaring till avsaknaden av debatt och diskussion kring invandrarnas sociala situation i samhället kan möjligen sökas i 1940- och 1950-talens invandringskaraktär. I början av 1950-talet utgjorde danskar och norrmän omkring en tredjedel av antalet arbetsanmälda utländska medborgare i arbetsmarknadsstatistiken, och för dem vållade troligen inte språket några större bekymmer.[436] För individer som rekryterats inom ramen för de italienska, ungerska och sudettyska kollektiva rekryteringsprogramen 1947 och 1948 och som inte kunde svenska förekom det att det anordnades språkundervisning antingen i nära anslutning till ankomsten till Sverige eller senare under 1950-talet. Detsamma gällde för de ungerska flyktingarna efter Ungernrevolten 1956.[437] För andra världskrigets stora flyktinginvandring, den stora finska invandringen och den under 1950-talet och 1960-talet alltmer ökade utomnordiska individuella invandringen förekom det däremot ingen organiserad språkundervisning. Majoriteten av invandrarna fick alltså ingen språkundervisning, och vid 1960-talets mitt blev kommunikationssvårigheterna allt tydligare, eftersom en allt större andel av landets befolkning inte talade svenska. Hit hörde särskilt den ökande andelen jugoslaver, greker och turkar samt många finländare, som utgjorde majoriteten av den nordiska invandringen.[438]

Under hela 1950- och i hög grad även under 1960-talet betraktades invandringen främst utifrån en snäv arbetsmarknadsaspekt, gällande för eller emot anställningen av invandrad arbetskraft. Men från början och mitten av 1960-talet blev också invandrarnas sociala situation alltmer uppmärksammad. I den debatten var fackföreningsrörelsen en central aktör.

---

[435] SOU 1967:18, s 15 ff.
[436] Lundh, 1994, s 30.
[437] Nelhans, 1973, s 78 f; Svensson, 1992, s 147 f.
[438] Nelhans, 1973, s 78 f; Lundh, 1994, s 30.

Christer Lundh menar att det finns ett tydligt samband mellan fackföreningsrörelsens ökade krav på en reglering av den individuella utomnordiska invandringen och kraven ”på åtgärder för att underlätta invandrarnas introduktion i arbetslivet och anpassning till förhållandena i det nya landet”.[439] I LO:s välfärdsnationalistiskt färgade problembeskrivning sågs den oreglerade utomnordiska invandringen som ett potentiellt hot mot fackföreningsrörelsens övergripande målsättningar om full sysselsättning, solidarisk lönepolitik, strukturomvandlingar och likvärdiga arbets- och levnadsförhållanden mellan invandrare och infödda.

Inom fackföreningsrörelsen, bland fackliga funktionärer och ombudsmän, uppmärksammades alltmer invandringens sociala effekter, språksvårigheterna, bristen på samhällsinformation för invandrarna och invandrarnas utsatta sociala villkor i arbetslivet och på bostadsmarknaden. LO deltog bland annat under försommaren 1964 i en av OECD anordnad studieresa till Västtyskland i syfte att studera och jämföra den ”utländska arbetskraftens anpassning” där.[440] I en artikel i *Fackföreningsrörelsen* vid ungefär samma tidpunkt påtalade ekonomen Per Holmberg från LO:s utredningsavdelning, senare berömd låginkomstutredare, också ”bristen på kunskap om den invandrade arbetskraftens problem” och han framförde krav på att ”anpassningsfrågan” borde utredas mer grundligt.[441] ”Anpassningsfrågorna” eller ”invandrarfrågorna”, som var de samtida benämningarna, innebar vid denna tid först och främst villkoren beträffande information och samhällsintroduktion riktad till de invandrade samt språkfrågan. Det var frågor som hade fått en minst sagt styvmoderlig behandling i den statliga utlänningsutredningens utredningsuppdrag. Men under tiden som utredningen arbetade kom fokus i invandringsdebatten som synes delvis att skifta. LO var relativt kritisk till utlänningsutredningens arbete, särskilt när det gällde det, enligt LO, för smala greppet på invandringsfrågorna som inte i tillräcklig grad beaktade ”anpassningsfrågorna” eller ”invandrarnas informationsbehov”. I ett remissvar från den 1 februari 1965 kritiserade LO kraftigt utlänningsutredningens förslag till upplysningsskrift ”Information för utlänningar” som riktade sig till invandrare. Skriften gav upplysningar om invandrarnas juridiska och sociala rättigheter och skyldigheter. LO var särskilt kritisk mot den, enligt LO, bristande informationen om reglerna och förhållandena på den svenska arbetsmarknaden och inom de fackliga organisationerna. Flera, från facklig synvinkel, påtagliga brister påtalades. Bland annat kritiserades avsaknaden av information om det i Sverige ”vedertagna” att vara fackligt organiserad och därmed tillhörande bevakning av rättigheter samt bristen på information om gällande praxis kring uppsägningar, grupplivförsäkringar och permitteringslön. Dessutom kritiserade LO att upplysningsskriften

---

[439] Lundh, 1994, s 30.

[440] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde 13 april 1964, *Landssekretariatets protokoll 1964,* LO:s arkiv.

[441] ”Ökad invandring – varför och hur?”, av Per Holmberg, *Fackföreningsrörelsen* nr 13, 1964; Jfr Lundh, 1994, s 29.

saknade information om arbetarskyddet, arbetsförhållandena, regler för ackordsättning, förhandlingsordning vid tvister, och att avgiften till arbetslöshetskassan i de flesta fall var sammankopplad med fackföreningsavgiften och att kassorna administrerades genom de fackliga organisationerna.[442]

Att utlänningsutredningen inte utredde informations- och introduktionsfrågorna tillräckligt ledde också till att kraven ökade, inte bara från den fackliga rörelsen, på just en sådan utredning. I riksdagen restes från mitten av 1960-talet flera frågor, motioner och förslag gällande vad som i samtiden beskrevs som invandrarnas ”anpassningsproblem”.[443] LO stödde i två remissyttranden från den 1 mars 1965 två riksdagsmotioner vari motionärerna önskade utreda ”utländska arbetstagares anpassningsproblem”, ”behov av språkundervisning”, samt ”utbildning och information om arbets- och samhällslivet”. LO ansåg att det förelåg kontaktproblem på många arbetsplatser mellan infödda och invandrade arbetare till följd av ”bristande språkkunskaper”. Språkundervisningen borde först och främst ske i bildningsorganisationernas regi, i samarbete med AMS, och särskilda statliga medel borde anslås för en sådan utbildningsverksamhet.[444] Ett initiativ i linje med dessa krav tog AMS och Skolöverstyrelsen samma år när de bägge ämbetsverken i en gemensam framställan till regeringen föreslog att invandrare skulle få kostnadsfri undervisning i svenska språket. Regeringen sa ja till förslaget. Skolöverstyrelsen fick ansvaret för verksamheten, och den praktiska undervisningshanteringen lades på bildningsförbunden. Det här blev en reform med snabbt expanderande kostnader, och den skulle med tiden få större omfattning, vilket jag kommer att återkomma till och analysera mer ingående i kapitel 6.[445]

Mot bakgrund av de, bland annat från LO och i riksdagen, påtalade kraven om behovet av särskilda informationsinsatser och andra åtgärder för invandrare tillsatte inrikesministern i januari 1966 en ”interdepartemental arbetsgrupp för invandrarfrågor” med ambassadör Kjell Öberg som ordförande. Gruppen fick till uppgift ”att kartlägga de sociala, kulturella och andra problem som möter invandrare i Sverige samt att överväga åtgärder som bör vidtas för att underlätta deras anpassning”.[446] Det som var framträdande i LO:s alltmer återkommande diskussioner om invandringen var beskrivningar och kategoriseringar av invandrare som ett socialt välfärdsproblem. I och för sig utpekades ofta bristerna i det svenska samhällets bemötande och mottagande som en viktig orsak till dessa problem, men när LO diskuterade invandrare var det nästan alltid i

---

[442] ”Upplysningsskrift – ” Information för utlänningar”, *LO. VB 1965. YOM*, s 178 ff (citat).

[443] SOU 1974:69, *Invandrarna och minoriteterna*, *Invandrarutredningen 3*, s 46. Motioner och riksdagsdebatter som delvis behandlas i Hansen, 2001.

[444] ”Utredning om utländska arbetstagares anpassning”, ”Utbildning för utländska arbetstagare”. *LO. VB 1965. YOM*, s 197 ff (citat).

[445] SOU 1974:69, s 47 f.

[446] SOU 1974:69, s 48 (citat); Kjell Öberg, ”Minnen M.M.”, i *Invandring, Forskning, Politik. En vänbok till Tomas Hammar*, CEIFO, Stockholm, 1993, s 234 f.

relation till deras brister eller avsaknad av något ”anpassningsproblem”, ”bristande anpassning”, ”bristande kunskaper”, ”avsaknad av erfarenhet”. Denna problemdiskurs om invandrare som ett socialt välfärdsproblem bör förstås i relation till en bredare ideologisk tolkningsram inom arbetarrörelsen under 1960-talet gällande synen på sambanden mellan näringspolitiken, den aktiva arbetsmarknadspolitiken och socialpolitiken för att lösa olika former av sociala missförhållanden och orättvisor.[447]

Under 1960-talet höjdes kritiska röster inom fackföreningsrörelsen mot att den förda socialdemokratiska rationaliserings- och strukturomvandlingspolitiken fått negativa konsekvenser i form av utslagning och otrygghet i arbetslivet. Kritiken riktades också mot de fortsatt stora bristerna i den sociala välfärden med inkomstklyftor, fattigdom och utanförskap som konsekvenser av den förda politiken.[448] Trots denna gryende kritik fanns det parallellt en fortsatt stark tilltro inom arbetarrörelsen till en tillväxt- och produktionsbefrämjande kombination av arbetsmarknads- och socialpolitik i utvecklingsoptimismens tjänst. Den fortsatt dominerande uppfattningen bland de ledande skikten inom LO och SAP var att ”det starka samhället” genom den aktiva arbetsmarknadspolitiken och socialpolitiken som medel hade ett ansvar att stödja grupper som klassades som ”svaga” och ”utsatta” på arbetsmarknaden eller som av olika skäl hamnat i välfärdssamhällets utkanter. De grupper som, förutom invandrare, omnämndes i dessa sammanhang som ”svaga” och ”utsatta” men ändå potentiella ”arbetskraftsreserver” var fysiskt funktionshindrade, psykiskt sjuka, äldre och ensamstående barnförsörjare. Den politiska målsättningen var att dessa grupper genom aktiva och stödjande insatser från samhällets sida skulle ”anpassas” till produktionsvillkoren i den fulla sysselsättningens ekonomi och därigenom bättre omfattas av välfärdssamhällets trygghet. Socialpolitiken och den aktiva arbetsmarknadspolitiken betraktades inom denna ideologiska tolkningsram som direkt tillväxtbefrämjande faktorer som skulle bidra till fortsatt ekonomisk expansion.[449] Inom denna ideologiska tolkningsram fanns det med Jenny Anderssons ord ”en harmoni mellan tillväxt och trygghet som ömsesidigt förstärkande målformuleringar”.[450]

De fackliga kraven på informationsinsatser och språkkurser för invandrade arbetare var något som växte fram ur erfarenheterna ute på arbetsplatserna, framför allt under 1960-talet. Det ökade antalet invånare som inte kunde svenska språket bidrog till kommunikationssvårigheter mellan

---

[447] Jag tackar Lars Ekdahl som uppmärksammade mig på att denna tillväxtoptimistiska ”anpassningsretorik” inte enbart syftade på och riktades mot invandrare utan var en bredare ideologisk diskurs inom arbetarrörelsen under 1950- och 1960-talen.

[448] Stråth, 1998; s 69-78; Olsson & Ekdahl, 2002, s 119 ff.

[449] I den inflytelserika LO-rapporten *Samordnad näringspolitik* till kongressen 1961 som innehöll en rad idéer och förslag som fick genomslag i den socialdemokratiska regeringspolitiken under 1960-talet var detta perspektiv framträdande, se t ex s 30-48, 145-155 (citat); Se också Andersson, 2003, s 36-45 för en förnämlig analys av denna tillväxtoptimistiska ideologiska tolkningsram.

[450] Andersson, 2003, s 45.

infödda och invandrade arbetare. En effekt av de här kommunikationssvårigheterna och den bristande arbetsmarknads- och samhällsinformationen till invandrare blev att många av de nyinvandrade arbetarna, utan tidigare erfarenheter av industriarbete från sina hemländer, inte kände till vissa koder och principer på arbetsplatserna. Inom industrin kunde det innebära att nyanställda invandrare arbetade allt de orkade i hopp om att tjäna så mycket som möjligt och för att vara arbetsgivare och arbetskamrater till lags, med den följden att ackorden justerades om. Alla i arbetarkollektivet måste därmed jobba mer för samma löneersättning i den tayloristiskt organiserade produktionen. Mycket tyder därför på att det var lokala fackliga funktionärer ute på företagen som uppmärksammade förbundsledningarna och ombudsmännen på kommunikationssvårigheterna och informationsbristen till invandrare. Inom Metallindustriarbetareförbundet, med en stor andel invandrade arbetare, var det ofta lokala tvåspråkiga fackliga funktionärer med invandrarbakgrund som engagerade sig i dessa frågor och som på basplanet arbetade fram olika lokala lösningar för att tillmötesgå nyanställda invandrares kontakt- och informationsbehov.[451] Rose Maiken Flatmo anger att det ökade antalet tvåspråkiga förtroendevalda, särskilt finländare, i Metalls klubbstyrelser vid de stora verkstadsföretagen bidrog till att dessa frågor uppmärksammades på central nivå inom förbundet.[452] Metallindustriarbetareförbundet var också det fackförbund som blev en form av pådrivare inom LO för att politikområdets mångdimensionella komplexitet skulle uppmärksammas mer. Att en allt större andel av Metalls medlemmar och förtroendevalda på lokal nivå under de sista åren av 1960-talet var invandrade utländska medborgare, uppemot 62 000 medlemmar som utgjorde cirka 15 procent av Metalls medlemstal, hade rimligen betydelse för Metalls relativt aktiva hållning i dessa frågor jämfört med andra förbund inom LO.[453]

Att just kommunikations- och introduktionsfrågorna började uppmärksammas på såväl den fackliga som den offentliga politiska agendan i mitten av 1960-talet, märktes också på LO-kongressen 1966. I två motioner, nr 83 och 84, yrkade Metallindustriarbetareförbundets avd. 63 från Borlänge och Beklädnadsarbetareförbundets avd. nr 6 från Göteborg, att LO skulle påverka statsmakterna och arbetsgivarna att intensifiera språkundervisning och allmän samhällsorientering för invandrare, bland annat i form av internatkurser på folkhögskolor. I Metallmotionen yrkades också att landssekretariatet skulle få i uppdrag att inrätta en heltidstjänst på LO:s propaganda- och informationsavdelning, som enbart skulle inriktas på information till invandrare som inte talade svenska. I landssekretariatets utlåtande över motionerna påtalades att den ökade invandringen till Sverige och det därmed ökade informationsbehovet skulle kräva ett större

---

[451] Rose Maiken Flatmo, *Den svenske fagrørslas innvandringspolitikk i historiskt perspektiv frå 1880 til 1972*, otryckt hovudsfagsoppgave, Bergen 1993, s 205 ff.

[452] Flatmo, 1993, s 207 f.

[453] Jfr Ekdahl, under utgivning 2008, s 72 f.

gemensamt engagemang och samarbete från statsmakterna, arbetsgivarna och fackföreningsrörelsen än vad som var för handen. Landssekretariatet nämnde vissa påbörjade åtgärder i den riktningen, till exempel den ”interdepartementala arbetsgruppen för invandrarfrågor”, inom vilken det också utarbetades planer för en trepartssamverkan mellan berörda myndigheter, LO och SAF. Ytterligare planerade åtgärder inom den interdepartementala arbetsgruppen var utgivandet av en regelbundet återkommande publikation på ett antal olika språk, innehållande arbetsmarknads- och samhällsinformation.[454] LO skulle vidare verka för att i samråd med SAF och berörda myndigheter utarbeta ett ”minimiprogram för introduktion av den utländska arbetskraften” i företag och samhälle. Formerna för introduktionskurserna var oklara, men landssekretariatet menade, att det krävdes ett ökat engagemang från arbetsgivarnas sida i informationsarbetet, och att frågor som ledighet utan inkomstbortfall för deltagande i grundläggande språkundervisning måste lösas. Med dessa planerade åtgärder från LO:s sida ansåg inte landssekretariatet att det var nödvändigt att anställa en person på LO som enbart skulle syssla med informationsfrågor riktade till invandrare. Landssekretariatet menade att tyngdpunkten för informationsansvaret och eventuella personalförstärkningar borde ligga på respektive förbund och deras lokala organisationer, ”med hänsyn tagen till de förhållanden som är rådande inom varje särskilt förbundsområde”.[455] Lars Ahlvarsson föredrog landssekretariatets utlåtande och redogjorde för ytterligare informationsåtgärder från LO:s sida, till exempel utarbetandet av ett bildband på olika språk, olika broschyrer, en bok på turkiska om svensk fackföreningsrörelse och arbetsmarknad.[456] Han redovisade vidare kontakter med utländska fackorganisationer ”för att vi redan i vederbörandes hemland skall kunna påbörja den informationsverksamhet som kommer att fortsättas här hemma”.[457]

På LO och förbunden centralt fanns alltså vid denna tidpunkt en slags övergripande probleminsikt om kommunikationssvårigheterna och bristen på anpassad information till den invandrade delen av befolkningen. Men inom LO fanns det vid denna tidpunkt inte mandat för ett beslut om ytterligare personalförstärkningar på LO för dessa frågor. Om LO skulle verka inom detta politikområde var det främst inom ramen för trepartssamarbetet mellan LO, SAF och staten. Inom den interna fackliga sfären sågs dessa frågor från LO:s synvinkel först och främst som en intern angelägenhet för varje enskilt förbund, och de enskilda avdelningarna att ta ställning till. När Lars Ahlvarsson i sin föredragning på kongressen redogjorde för LO:s åtgärder varnade han ”för varje form av övertro på vad som är möj-

---

[454] Denna publikation blev *Invandrartidningen* som var det svenska samlingsnamnet på fem olika språkupplagor med veckoutgivning och som utkom första gången i oktober 1967 och gavs ut av arbetsgruppen för invandrarfrågor. Se Öberg, 1993, s 235.

[455] ”Information till utländsk arbetskraft”, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1966*, s 393 ff.

[456] Delar av manus både på turkiska och svenska, med överskriften ”Bra att veta för en utländsk arbetare i Sverige”, i *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB.

[457] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1966*, s 394 f (citat s 395).

ligt att uträtta centralt beträffande informationen. Vi tror att tyngdpunkten och det verkliga informationsbehovet ligger på det lokala planet."[458] Inga djupare motsättningar angående dessa frågor kom i öppen dager under kongressdebatten. Men landssekretariatets avvisande av motionärernas förslag om att inrätta en särskild tjänst på LO med ansvar för information till icke svenskspråkiga invandrare liksom Ahlvarssons uppmaning om vikten av ett lokalfackligt ansvarstagande snarare än ett centralt LO-ansvar för informationsverksamheten indikerar att det fanns vissa skilda uppfattningar i synen på ansvarsfördelningen mellan de olika fackliga organisationsnivåerna. Landssekretariatet ansåg att det främst var de enskilda förbunden och avdelningarna som skulle ansvara för informationen med hänsyn till hur situationen såg ut inom respektive förbund och lokal avdelning. Det fanns dock lokala avdelningsföreträdare som utifrån sina erfarenheter av kommunikationssvårigheter och avsaknaden av informationsmaterial däremot önskade en ökad resurssamordning och att LO av förbunden skulle få en vidgad roll och ökat ekonomiska ansvar för informationsverksamheten.

När det gällde introduktionen hade LO och SAF i samband med förhandlingarna om en reglering av invandringen under hösten 1965 slutit en överenskommelse om "principer för anpassning och introduktion av den utländska arbetskraften".[459] Som nämnts sprack uppgörelsen på grund av motsättningarna gällande regleringen av invandringen, men det verkar som om den spruckna uppgörelsen ändå fungerade som en form av riktmärke för förbundsöverläggningar om introduktionen. Senare slöts till exempel förbundsöverenskommelser dels mellan Metall och Verkstadsföreningen, dels mellan Hotell- och Restauranganställdas Förbund och Sveriges Arbetsgivareförening för hotell och restauranger, Sveriges Centrala Restaurangaktiebolag och Aktiebolaget Trafikrestauranger.[460] Dessa introduktionsprogram påbörjades i blygsam och trevande skala för att efterhand utvecklas och bli mer omfattande. För verkstadsindustrin utarbetade en partssammansatt utlänningskommitté riktlinjer för invandrade arbetares företagsintroduktion i juli 1969. Ungefär samma sak skedde mellan Fabriksarbetareförbundet och respektive arbetsgivareförbund i november samma år. En liknande ramöverenskommelse om riktlinjer för introduktionen i företagen och undervisning i svenska för invandrade arbetare träffades också året efter mellan LO och SAF.[461]

---

[458] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1966*, 395.

[459] Överenskommelse mellan LO och SAF angående utländsk arbetskraft 3.11.1965, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972,* Vol. F 21:1, ARAB (citat).

[460] Kopia på Överenskommelse mellan Sveriges Verkstadsförening och Svenska Metallindustriarbetareförbundet 19.1.1966 angående utländsk arbetskraft; Utkast till överenskommelse rörande den utländska arbetskraften för restaurangbranschen. Bägge i *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB.

[461] Överenskommelse mellan Sveriges Verkstadsförening och Svenska Metallindustriarbetareförbundet om riktlinjer för introduktion av utländsk arbetskraft träffad 16.7.1969; Överenskommelse mellan Svenska Fabriksarbetareförbundet och BÄF (26.11.69) och Fabriksarb. och SAF:s Allmänna Grupp, Glasindustrins Arbetsgivareförbund (10.11.69); Överenskommelse mellan LO och SAF av

Från fackföreningarnas perspektiv sågs det som avgörande att de invandrade arbetarna blev medlemmar för att de då skulle få ta del av den fackliga informationen och få personlig kontakt med och hjälp av de fackliga förtroendemännen och fackklubbarna på arbetsplatserna. Genom avtalen med arbetsgivarna fick fackföreningarna igenom att arbetsgivarna i samband med att de anställde invandrare skulle rekommendera dem att ansluta sig fackligt. Precis som Nelhans visat fanns det en organisationsklausul i avtalen med Italien, Ungern och ockupationsmyndigheterna i Österrike angående sudettyskarna 1947-1948.[462] I överenskommelsen mellan LO och SAF från november 1965 åtog sig SAF istället ”att tillråda vederbörande arbetsgivare att rekommendera utländsk arbetskraft att ansluta sig till svensk fackförening”. Verkstadsföreningen åtog sig samma princip i avtalet med Metall från januari 1966.[463] Som framgick av diskussionen på LO-kongressen 1966 var fackföreningsrörelsens första trevande åtgärder för att försöka överbrygga informations- och språksvårigheterna att framställa olika former av informationsmaterial i ett antal olika språkupplagor.[464]

Företagsintroduktionen framstår som en central del i formeringsförsöken av en invandrarpolitik. I de utformade riktlinjerna för företagsintroduktionen presenterades såväl en problembeskrivning som en problemlösning. Budskapet i riktlinjerna var att nya invandrade arbetare som var ”obekanta” och ”ovan[a] vid förhållandena i Sverige” behövde introduktionsstöd för att få en rimlig chans och möjlighet att, som LO beskrev det ”anpassa sig till svenska förhållanden”. Sett utifrån ett idealtypiskt förhållande kunde då fackföreningarna nå ut med information till de invandrade arbetarna om sin verksamhet och sina mål, samtidigt som det ur ett arbetsgivarperspektiv borgade för mer effektiva arbetsprestationer av bättre och mer välinformerade arbetare som fått kunskap om sina rättigheter och skyldigheter. Ordningen att företagsintroduktionens uppläggning och genomförande skulle ske gemensamt och i samråd mellan arbetsgivare och fackliga organisationer framstår, precis som arbetsgivarsidans uppmaning till de invandrade arbetarna att ansluta sig till relevant fackförening, helt i linje med det utvecklade partsammansatta förhandlingssystemet i den svenska modellen på arbetsmarknaden. I överenskommelserna uttalades en målsättning om att det var ”angeläget att invandrarna vid sidan av sitt modersmål lär sig förstå och tala svenska”. ”Goda kommunikationer på arbetsplatserna” ansågs nu vara ”en viktig

---

den 30.11.1970 avseende riktlinjer för introduktionen i företagen och undervisningen i svenska för invandrare. Bilagor till Landssekretariatets protokoll 30 november 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

[462] Nelhans, 1973, s 143 ff.

[463] Överenskommelse mellan LO och SAF angående utländsk arbetskraft 3.11.1965 (citat); Kopia på Överenskommelse mellan Sveriges Verkstadsförening och Svenska Metallindustriarbetareförbundet 19.1.1966 angående utländsk arbetskraft, Bägge i *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB.

[464] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1966*, s 394 f.

förutsättning för att missförstånd som kan leda till onödiga motsättningar skall undvikas". Men vid företagsintroduktionen rekommenderades att den nyanställde enskilde invandraren fick ett första stöd av någon som kunde hans/hennes språk, till exempel en tolk eller en arbetskamrat. Tanken var att introduktionen skulle ske på betald arbetstid, och att inte heller de fackliga förtroendemännen som också deltog skulle förlora ekonomiskt genom sitt deltagande.[465]

Vid anställning skulle den invandrade arbetaren få viss grundläggande information om anställningen, till exempel arbetsuppgifter, löneförhållanden, arbetstider och skydds- och ordningsföreskrifter. Det skulle också informeras om bostadsförhållanden på orten, rutiner kring mantalsskrivning och uppehållstillstånd. Det skulle också ges information om de fackliga organisationerna på arbetsplatsen.[466] I överenskommelserna framgår att företagsintroduktionen skulle ske successivt i olika steg. Första arbetsdagen skulle den nyanställde introduceras på arbetsplatsen och presenteras för arbetsledning, arbetskamrater och fackliga förtroendemän. Information om arbetsuppgifter, löneförhållanden, skyddsregler och så vidare skulle då också ges. Efter ytterligare en tids anställning skulle den enskilde arbetaren få mer information om företaget, arbetsmarknaden och samhället.[467]

Som delvis redan framgått var *språkfrågan* ett annat tema som uppmärksammades mycket i de fackliga diskussionerna gällande efterfrågade "anpassningsåtgärder" från början och mitten av 1960-talet. Redan 1965 beslutade regeringen att införa kostnadsfri undervisning för invandrare via studieförbunden. Frågan om språkundervisning fanns också med i de förhandlingar som fördes mellan arbetsmarknadens parter gällande företagsintroduktionen för invandrare. I förhandlingarna 1966 uttryckte Metallindustriarbetareförbundet och Hotell- och Restauranganställdas förbund en önskan att språkundervisningen skulle ske på arbetstid utan löne-

---

[465] Överenskommelse mellan Sveriges Verkstadsförening och Svenska Metallindustriarbetareförbundet om riktlinjer för introduktion av utländsk arbetskraft träffad 16.7.1969; Överenskommelse mellan Svenska Fabriksarbetareförbundet och BÄF (26.11.69) och Fabriksarb. och SAF:s Allmänna Grupp, Glasindustrins Arbetsgivareförbund (10.11.69); Överenskommelse mellan LO och SAF av den 30.11.1970 avseende riktlinjer för introduktionen i företagen och undervisningen i svenska för invandrare (citat). Bilagor till Landssekretariatets protokoll 30 november 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

[466] Överenskommelse mellan Sveriges Verkstadsförening och Svenska Metallindustriarbetareförbundet om riktlinjer för introduktion av utländsk arbetskraft träffad 16.7.1969; Överenskommelse mellan Svenska Fabriksarbetareförbundet och BÄF (26.11.69) och Fabriksarb. och SAF:s Allmänna Grupp, Glasindustrins Arbetsgivareförbund (10.11.69); Överenskommelse mellan LO och SAF av den 30.11.1970 avseende riktlinjer för introduktionen i företagen och undervisningen i svenska för invandrare. Bilagor till Landssekretariatets protokoll 30 november 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

[467] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 2 februari 1970; Överenskommelse mellan LO och SAF av den 30.11.1970 avseende riktlinjer för introduktionen i företagen och undervisningen i svenska för invandrare. Bilaga till Landssekretariatets protokoll 30 november 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

avdrag.[468] Men under 1960-talet bedrevs språkundervisningen mestadels på de invandrade arbetarnas fritid. Många inom den fackliga rörelsen ansåg den ordningen som otillräcklig. Lars Ahlvarsson framförde i en föredragning för landssekretariatet i februari 1970 att en undervisning som i regel bestod av 20 timmar på fritiden inte var tillfredställande. Deltagarna avbröt ofta kurserna eftersom de gavs utanför arbetstid. Motivation och ork räckte inte till. Enligt Ahlvarsson, borde arbetsgivarna ”förmås betala undervisningen i svenska, vilken skulle äga rum på arbetstid i form av intensivundervisning och omfatta minst 200 timmar”.[469]

I överenskommelsen som slöts mellan LO och SAF senare samma år beslöt parterna att hemställa hos stat och kommun om åtgärder för språkundervisning. Men även parterna själva skulle engagera sig i utvecklingen av undervisningen och det rekommenderades svenskkurser på 200 timmar, varav arbetsgivarna skulle bekosta de första 60 timmarna. Lektionerna kunde förläggas antingen till arbetstid eller fritid, och om det blev den senare lösningen skulle permitteringslön utgå.[470] Rekommendationerna skulle som tidigare framgått ligga till grund för olika förbundsavtal. Men Metallindustriarbetareförbundet, som ofta var drivande inom LO-kollektivet, när det gällde invandrarpolitiken, var kritisk till LO-SAF-rekommendationen. Förbundet gick ännu längre och krävde att språkkurserna skulle förlängas till 240 timmar och helt bekostas av arbetsgivarna. Metall vägrade därför gå med på den centrala överenskommelsen och höll fast vid sin linje, eftersom man tyckte att LO-SAF-rekommendationen var för tandlös när det gällde såväl arbetsgivarsidans som statens och kommunernas ekonomiska kostnadsansvar för företagsintroduktionen, samhällsinformationen och språkundervisningen.[471] Att man inom Metall inte var nöjda med överenskommelsen mellan LO och SAF framgår också av en den kritik som Metalls studieombudsman Gösta Fagerholm riktade mot uppgörelsen på en LO-konferens om invandrarpolitiska frågor den 18 december 1970. Fagerholm menade att arbetsgivarna ”slapp ta ett rimligt kostnadsansvar” och att överenskommelsen var för vag när det gällde den fackliga samhällsinformationen i samband med undervisningen.[472] Men även det nyinrättade Invandrarverket förordade Metall-linjen om att undervisningen borde ske på betald arbetstid. Från

---

[468] Kopia på Överenskommelse mellan Sveriges Verkstadsförening och Svenska Metallindustriarbetareförbundet 19.1.1966 angående utländsk arbetskraft; Utkast till överenskommelse rörande den utländska arbetskraften för restaurangbranschen. Bägge i *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB.

[469] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 2 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970,* LO:s arkiv.

[470] Överenskommelse mellan LO och SAF av den 30.11.1970 avseende riktlinjer för introduktionen i företagen och undervisningen i svenska för invandrare. Bilaga till Landssekretariatets protokoll den 30 november 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970,* LO:s arkiv.

[471] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 30 november 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

[472] Rapport från Gösta Fagerholm, ”Konferens angående invandrarfrågor”, 18/12 1970, Handlingar i *Gösta Fagerholms privata arkiv*.

Invandrarverkets sida menade man exempelvis att åtta veckors intensivundervisning i svenska, som AMS hade för flyktingar, var mycket effektivare än kvällsstudiecirklar för invandrade arbetare.[473]

De partssammansatta överenskommelserna om företagsintroduktion och språkundervisning framstår som ambitiösa vid läsningen av innehållet i överenskommelserna. Det bör emellertid betonas att de kom till just genom centrala ramöverenskommelser mellan LO och SAF eller mellan förbunden och respektive motpart på arbetsgivarsidan centralt. Efter ramöverenskommelsen mellan LO och SAF 1970 verkar också intensiteten i antalet branschöverenskommelser ha avtagit. Året därpå, 1971, gjorde nämligen den statliga Invandrarutredningen en uppföljning av effekterna av den centrala överenskommelsen från 1970, varvid det konstaterades att inga nya förbundsöverenskommelser om introduktion på företagen hade träffats. Mot denna bakgrund uppmanade LO och SAF åter förbunden att sluta överenskommelser.[474] I praktiken framstod utvecklingen av företagsintroduktionen som en relativt segdragen process och överenskommelsernas implementering var i praxis inte lika imponerade och ambitiösa som riktlinjerna. Alla arbetsgivare tog inte företagsintroduktionen på lika stort allvar när det gällde att följa rekommendationerna i överenskommelserna. Men inte heller lokala fackföreningar visade alltid särskilt stort intresse att fullfölja sina åtaganden om fackföreningsinformation till nyanställda invandrare. Detta framgår av såväl den interna korrespondensen mellan funktionärer på LO och enskilda invandrade medlemmar i flera av förbunden som av Wuokko Knockes tidigare forskning.[475]

Uppföljning och kontroll av hur företagsintroduktionen och språkundervisningen verkligen genomfördes för de invandrade medlemmarna blev därför en fråga som LO, förbunden och lokala fackliga organisationer fick fortsätta kämpa för. Jag kommer i kapitel 6 och 7 att återkomma till dessa frågor för de fortsatte under många år att vara centrala teman på den fackliga invandrarpolitiska agendan.

Närläsningen av riktlinjerna och instruktionerna för den partsgemensamma företagsintroduktionen och språkundervisningen blottlägger också hur LO, SAF och staten betraktade introduktionsprocessen. I dessa dokument framträder ett närmast paternalistiskt synsätt på introduktionen som en rätlinjig och enkelriktad process där de etablerade institutionella parterna med gemensamma krafter skulle utarbeta hjälpåtgärder för att de ”ovana” och förment ”annorlunda” invandrade arbetarna skulle kunna ”anpassas” och inkorporeras till de etablerade sammanhangen i det

---

[473] ”Invandraren gör viktig insats men möter ofta likgiltighet”, *Arbetsmarknaden*, nr 3 1970, tidningsutklipp i *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

[474] Detta framgår av SOU 1974:69, s 112.

[475] Jalmar Rantanens och Riita-Lisa Damsbys korrespondens med fackförbunden och enskilda invandrarmedlemmar 1970-1971, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB; Korrespondens rörande enskilda invandrarmedlemmars medlemsärenden 1970-1978, *LO. Invandrarfrågor 1970-1978*, Vol. F 21:2, ARAB; Knocke, 1982, 36 ff; Knocke 1986, s 158 ff; Knocke, 1997, s 7.

svenska arbetslivet och samhället.[476] Den förgivet tagna assimilationsideologin var en latent underliggande premiss i synen på introduktionen och formerna för densamma förutsatte och vilade på ett särskiljande mellan ett ”vi” som anpassar och ”de andra” som skall anpassas.

Kulturpluralistiska idéer och anpassningsiver

Det förekom också andra fackliga förslag än företagsintroduktion och språkundervisning för att underlätta LO:s strävan efter invandrares ”anpassning” till det svenska samhället. Något gästarbetarsystem i kontinental bemärkelse infördes aldrig i Sverige, utan det utvecklades en praxis redan under 1940- och 1950-talet att även medföljande familjemedlemmar till utomnordiska arbetskraftsinvandrare beviljades uppehållstillstånd om försörjning och boende var ordnat. Rätten till sjukvård, undervisning och social service gällde såväl invandrade arbetare som medföljande familjemedlemmar.[477] När LO propagerade för en reglering av den utomnordiska invandringen var man först och främst inte ute efter att stoppa anhöriginvandringen. I remissvaret till utlänningsutredningens betänkande 1967 argumenterade LO för att möjligheterna till enskild invandring utan arbetsmarknadsprövning skulle gälla både flyktingar och anhöriga till tidigare invandrare.[478] När regering och riksdag beslutande om en reglering av den utomnordiska invandringen 1967, slogs det också fast att anhöriga till redan invandrade personer hade rätt att komma till Sverige. Även i de arbetskraftsavtal som slöts med Jugoslavien 1966 och Turkiet 1967 medgavs möjligheter för familjemedlemmar att följa med eller komma senare.[479]

År 1964 påbörjades också den första mera omfattande pressdebatten om förhållandet mellan det svenska samhället och den invandrade delen av befolkningen. Startskottet för debatten var en artikel av David Schwarz i *Dagens Nyheter* den 21 oktober 1964, med rubriken ”Utlänningsproblemet i Sverige”. Schwarz huvudsakliga poäng var att det svenska samhället fullständigt ignorerade invandrargruppernas kulturella identiteter, språk, religion och seder. Han ansåg i och för sig att invandrare bemöttes väl i ekonomiskt hänseende, men att svenska myndigheter och den svenska befolkningen framstod som omedvetna och ignoranta när det gällde den kulturella bakgrundens betydelse som identitetsska-

---

[476] Överenskommelse mellan LO och SAF av den 30.11.1970 avseende riktlinjer för introduktionen i företagen och undervisningen i svenska för invandrare. Bilaga till Landssekretariatets protokoll den 30 november 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv (citat); Jfr Ålund & Schierup, 1991.

[477] SOU 1967:18, s 84 ff; Se även Attila Lajos, ”Invandrare som önskade stanna. Ungerska lantarbetare i slutet av 1940-talet”, i Katarina Hjelm (red.), *Flervetenskapliga perspektiv i migrationsforskning. Årsbok 2006 från forskningsprofilen Arbetsmarknad, Migration och Etniska relationer (AMER) vid Växjö universitet*, Växjö, 2006.

[478] ”Invandringen”, *LO. VB 1967. YOM*, s 250.

[479] Nelhans, 1973, s 143; Lundh & Ohlsson, 1999, s 68; Se också AMS arbetskraftsavtal med Jugoslavien 26.1.1966, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB.

pande faktor för den enskilde invandraren. Han menade att den rådande svenska assimilationsideologin var förödande för att den tvingade invandrarna och deras barn att klippa banden med ursprungskulturerna. Schwarz artikel följdes av flera inlägg som debatterade invandrarnas villkor i förhållande till det svenska majoritetssamhället. Den övergripande frågan i debatten gällde om målet för samhällets insatser borde vara att assimilera invandrarna med den svenska befolkningen eller integrera de olika invandrargrupperna i den svenska befolkningen med bevarandet av deras kulturella särdrag? De flesta debattörerna var själva invandrare eller tillhörde etniska ursprungsminoriteter. För dem var inte dessa frågor något nytt, men det var första gången som frågorna uppmärksammades i den allmänna svenska samhällsdebatten.[480] I sammanhanget bör betonas att den svenska debatten inte kan förstås isolerad, utan den måste relateras till en internationell kontext under 1960-talet. Mot bakgrund av antikolonial kamp, raskravaller, migration och invandring runt om i olika delar av världen växte det fram en våg av starkt motstånd mot sociala orättvisor och klyftor med etniska förtecken och krav på erkännande från nationella befrielserörelser och nya etniska minoritetsrörelser som synliggjordes alltmer i den offentliga debatten.[481]

I den svenska debatten föreslog företrädare för olika invandrarföreningar eller debattörer med invandrarbakgrund olika åtgärder som skulle förbättra invandrares och ursprungsminoriteters situation och villkor i samhället, och såväl intresseorganisationer, politiska partier och regering uppmärksammade förslagen. En process tog fart där dessa mer etablerade intressen också blev talesmän och förespråkare för olika reformer och åtgärder som skulle gynna invandrares och ursprungsminoriteters kulturella egenverksamheter. Som redan framgått fördes denna nyintroducerade debatt om målen för invandrar- och minoritetspolitiken således samtidigt som debatterna om behovet av en reglerad invandring och om invandrarnas sociala villkor och, som det beskrevs, ”anpassningssvårigheter” till det svenska samhället. Analytiskt kan vi därför nästan tala om tre parallella debatter men i praktiken gick diskussionerna på de olika områdena in i vartannat, så också inom fackföreningsrörelsen.

Även LO gav sig in i debatten om målen för den svenska invandrar- och minoritetspolitiken. Som redan framgått var LO kritisk mot den arbetande statliga utlänningsutredningen, och LO hade ju kraftigt kritiserat utredningens förslag till ”upplysningsskrift för utlänningar”. Den fackliga kritiken mot utlänningsutredningen blev än mer tydlig när utredningen presenterade sitt slutbetänkande 1967, med förslag om vissa ändringar i utlänningslagstiftningen och om inrättandet av en permanent central utlänningsmyndighet.[482] Utredningen diskuterade relativt kortfattat frågor

[480] SOU 1974:69, s 46; Sverker Oredsson, *Svensk oro. Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets senare hälft*, Lund, 2003, s 108 ff; I Hansen, 2001 kap 6, s 110-155 analyseras debattinläggen ingående.

[481] Hylland Eriksen, 2003, s 17 f.

[482] SOU 1967:18, s 242 ff.

relaterade till vad den beskrev som invandrares ”anpassning” till det svenska samhället. Den konstaterade att invandrarnas ”anpassningsproblem” främst hade sin grund i ”att de saknar kännedom om Sverige och svenska förhållanden, att de inte talar eller förstår svenska eller att de kommer från en miljö som socialt, kulturellt eller religiöst skiljer sig från miljön i Sverige”. Utredarna menade emellertid att ”anpassningsproblemen” också berodde på ”att invandrarna ofta möts av misstänksamhet, fördomar och avoghet från den inhemska befolkningens sida. Denna attityd får ibland rent diskriminerande verkningar”. Utredningen presenterade dock inga förberedda förslag på åtgärder utan hänvisade istället till den parallellt arbetande interdepartementala arbetsgruppen under Kjell Öbergs ledning.[483] I utredningsförslaget gavs, som Christina Johansson påpekar, en bild av att anpassningsproblemen gällde för invandrare från Grekland, Italien, Jugoslavien och Turkiet och att det antingen berodde på ”migranternas bristande kunskaper av olika slag eller att de är kulturellt, socialt och religiöst avvikande”.[484] Trots omnämnandet att den inhemska befolkningens misstänksamhet mot invandrare också påverkade integrationens förutsättningar, bidrog utredningens formuleringar, med Johanssons ord, ”till att skapa föreställningar om att vissa migrantgrupper är för etniskt avvikande för att passa in i det svenska samhället”.[485]

LO-kritiken mot utlänningsutredningen riktade framför allt in sig just på bristen på förslag och ställningstaganden när det gällde ”anpassningen” till svenska samhället och invandrarnas ”önskan om stöd för kulturell och religiös egenverksamhet”.[486] LO upprepade tidigare framförda synpunkter om behovet av ökade informationsinsatser på arbetsmarknadsområdet och språkundervisning. ”Anpassningen” krävde också, enligt LO, hänsynstagande till frågor om ”kulturella och religiösa avvikelser och andra avvikelser som invandraren av någon anledning vill bibehålla i sitt nya hemland”. Invandringen aktualiserade, enligt LO, ”utlänningars rättsliga ställning” och ”den allmänna inställningen till avvikande grupper som kan finnas bland den svenska, inhemska befolkningen”.[487] Dessutom påpekades att

> frågan om anpassning är inte enbart en fråga om att anpassa invandrarna till Sverige och svenskarna utan är också i hög grad en fråga om i vilken utsträckning den inhemska befolkningen accepterar den invandring som sker. För att undvika onödiga spänningar torde det vara av vikt att invandringen utformas så att alltför stora koncentrationer av utlänningar icke uppstår på enskilda orter och vid enskilda företag och att man i samband

[483] SOU 1967:18, s 165 ff (citat s 165).
[484] Johansson, 2005, s 229.
[485] Johansson, 2005, s 229.
[486] ”Invandringen”, *LO. VB 1967. YOM*, s 247.
[487] ”Invandringen”, *LO. VB 1967. YOM*, s 251-252.

> med anpassningsåtgärder riktade till invandrarna även satsar på information till den inhemska befolkningen rörande invandringen.[488]

LO menade vidare att ”erfarenheterna av invandrarnas anpassningsproblem” också krävde en utbyggd regional och lokal organisation för ”anpassningsfrågorna,” till exempel i form av tolkar och kuratorer. LO avslutade sitt yttrande med att kräva ytterligare utredningsarbete för de frågor som utlänningsutredningen förbisett.[489]

LO hade tidigare under remissbehandlingen, genom Lars Ahlvarsson, utarbetat en promemoria, där man utvecklade sin syn på vilken politik samhället borde föra gentemot invandrarna och ursprungsminoriteterna. LO hade tagit starkt intryck av den invandrar- och minoritetspolitiska debatt som introducerats av David Schwarz DN-artikel. Den traditionella assimileringslinjen ansågs inte längre rimlig med tanke på att andelen personer med utländsk bakgrund inom landets befolkning ökat kraftigt under innevarande och föregående decennier. Det påtalades att det bland den invandrade befolkningen dels fanns människor som inget hellre ville än att bli svenska medborgare och bryta med sitt förflutna, dels också en stor grupp av människor som, även om de siktade på att bli svenska medborgare, ville ha möjlighet att bibehålla sina ursprungliga språk, religioner eller kulturella traditioner. LO menade att samhället måste ge den enskilde invandraren, och dennes barn, möjlighet att genom utformningen av invandrarpolitiken ”själv välja den form av anpassning som passade” honom/henne bäst. Om inte samhället lyssnade på olika invandrargruppers och ursprungsminoriteters krav och vidtog åtgärder riskerades ”ökade motsättningar och spänningar” mellan majoritetsbefolkningen och de olika invandrargrupperna och ursprungsminoriteterna. LO menade att det fanns tecken på ett ökat missnöje mot det svenska samhället bland olika invandrargrupper, och att majoritetssamhällets och myndigheternas kunskaper och kontakter med den invandrade andelen av befolkningen var bristfälliga.[490]

Promemorian föredrogs och antogs på landssekretariatets möte i juni 1967. Landssekretariatet beslutade också att med promemorians avslutande sjupunktsprogram hemställa hos regeringen om krav på ett antal åtgärder. LO ville bland annat att regeringen skulle ”uttala en klar målsättning för minoritetspolitiken och att denna målsättning skall innebära ett klart erkännande av minoritetsgruppernas strävan till kulturell egenverksamhet”. Man ville också att regeringen skulle ”anslå medel för forskning i de invandrandes integrationsproblem” och tillsätta en parlamentarisk utredning för att ”utreda de språkliga, etniska och konfessionella minoriteternas allmänna ställning i Sverige”. LO förespråkade också

---

[488] ”Invandringen”, *LO. VB 1967. YOM*, s 252.
[489] ”Invandringen”, *LO. VB 1967. YOM*, s 253.
[490] PM angående LO:s syn på minoritetsfrågorna, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

en ökad dialog och samarbete mellan å ena sidan politiska församlingar och myndigheter, på såväl statlig som kommunal nivå, och å andra sidan personer och representanter för olika invandrar- och minoritetsgrupper.[491] I Ahlvarssons promemoria och i det till regeringen framförda sjupunktsprogrammet framförde LO således en mer nyanserad och komplex uppfattning än tidigare. Anpassningstänkandet kombinerades nu med ett mer ömsesidigt och kulturpluralistiskt perspektiv. De bägge dokumenten kastar också ljus över samtidens föreställningar och farhågor om risken för sociala och etniska konflikter i invandringens spår. Denna oro för konflikter och motsättningar bör förstås mot bakgrund av den protestvåg bland etniska minoritetsrörelser, förekommande raskravaller och de radikaliserade stämningar som rådde internationellt under senare delen av 1960-talet.[492] I LO:s välfärdsnationella problembeskrivning var budskapet att den allmänna välfärdspolitikens strävan efter jämlikhet behövde kombineras med riktade invandrarpolitiska åtgärder för att undvika kommande sociala motsättningar mellan infödda och invandrare som skulle kunna hota den nationella och sociala sammanhållningen.

Både LO:s krav på regeringen genom sjupunktprogrammet och det relativt kritiska remissyttrandet över utlänningsutredningens betänkande bidrog till att regeringen genom beslut den 28 maj 1968 tillsatte en ny utredning, den parlamentariska *Invandrarutredningen*. Dess uppdrag blev ”att kartlägga invandrarnas och de etniska minoriteternas situation i Sverige och föreslå samhällsåtgärder på olika områden för dessa grupper”.[493]

Nu var det inte bara LO:s krav som föranledde en utredning. Debatten om invandrares och etniska minoriteters rättigheter och förhållande till majoritetssamhället hade ju redan förts i pressen, och delvis även i riksdagen. I Invandrarutredningens slutbetänkande framgår att det var kombinationen av de krav som invandrar- och minoritetsdebattörerna och deras organisationer framförde vid mitten av 1960-talet, efterföljande riksdagsmotioner och debatt, de politiska partiernas (SAP, Fp, H) ökade intresse genom tillsättandet av interna arbetsgrupper för ”invandrarfrågor” samt LO:s förslag och framställan som låg bakom tillsättandet av Invandrarutredningen.[494] Lars-Erik Hansen menar också att den under andra hälften av 1960-talet kraftigt ökade opinionen och debatten om ökad social och ekonomisk ojämlikhet, inte minst inom arbetarrörelsen, påverkade tillsättandet av och direktiven till utredningen. Ett uttryck för dessa

---

[491] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 19 juni 1967, *Landssekretariatets protokoll 1967*, LO:s arkiv (citat); PM angående LO:s syn på minoritetsfrågorna, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB. Synpunkterna från promemorian framfördes också i artikeln ”Vi behöver en klar målsättning för svensk minoritetspolitik”, av Lars Ahlvarsson, *Fackföreningsrörelsen*, nr 14/15 1967.

[492] Jfr Hylland Eriksen, 2003, s 17; Charles Westin, ”Mångfald, nationell identitet och samhörighet”, i Karin Borevi & Per Strömblad (red.), *Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*, SOU 2004:48, Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen, s 202 f.

[493] SOU 1974:69, s 33.

[494] SOU 1974:69, s 48 f.

jämlikhetssträvanden var tillsättandet av en gemensam arbetsgrupp för jämlikhet mellan SAP och LO.[495]

Det nya under 1960-talets sista år och inledningen av 1970-talet var således att diskussioner om rätten till kulturell valfrihet och pluralism successivt alltmer vann insteg i den fackliga retoriken runt invandrarpolitiken. LO hävdade att ”anpassningsfrågorna” inte bara handlade om invandrarna utan också om den inhemska befolkningens acceptans och bemötande av invandrarna. Denna nya retorik och tankarna bakom var dock långt ifrån allenarådande. Parallellt med dessa nya tankar levde, som framgick av LO:s remissyttrande till utlänningsutredningen 1967, nämligen anpassningsretoriken och dess såväl explicita kategoriseringar som underliggande antaganden om invandrarna som en källa till sociala välfärdsproblem och som ”de andra” i behov av majoritetssamhällets samhälleliga hjälpåtgärder kvar som en seg struktur. Anpassningstänkandet förblev en stark premiss i synen på politikområdet.[496] Även LO, liksom utlänningsutredningen, gav emellanåt uttryck för en etniskt impregnerad nationalism med skillnadsskapande innebörder, och bidrog också till att positionerna vissa invandrargrupper som ”socialt, religiöst och kulturellt avvikande” från en föreställd svenskhet, vilket ansågs försvåra deras ”anpassning” till det svenska samhället.[497] Vilka andra uttryck detta anpassningstänkande tog sig vid formeringen av en facklig invandrarpolitik finns det anledning att återkomma till i nästföljande kapitel.

Sammanfattande diskussion

Under hela perioden från krigsslutet 1945 till slutet av 1960-talet fanns det en viss motsägelsefullhet i LO:s inställning till arbetskraftsinvandring. Å ena sidan accepterades arbetskraftsinvandring som ett medel för att lösa efterfrågan på arbetskraft i ”den fulla sysselsättningens ekonomi” och för att uppnå ekonomisk tillväxt och möjliggöra välfärdsstatens utbyggnad under rådande könsarbetsdelning och genusnormer med sega föreställningar om arbetsmarknaden som en i första hand manlig sfär. Även om LO principiellt förespråkade inhemska arbetskraftsresurser, bland annat infödda gifta kvinnor framför rekrytering av utländsk arbetskraft, innebar idealen om den manliga familjeförsörjaren att LO:s syn på kvinnor som arbetare var tvetydig och motsägelsefull. Detta innebar att LO många gånger förhöll sig passivt avvaktande när det gällde att underlätta gifta kvinnors deltagande på arbetsmarknaden. Å andra sidan argumenterade LO för att en okontrollerad invandring riskerade de övergripande fackliga målsättningarna om full sysselsättning, strukturomvandling och solidarisk

[495] Hansen, 2001, s 103 ff, 159 ff. Se också den socialdemokratiske inrikesministern Rune Johanssons direktiv till Invandrarutredningen i SOU 1974:69, s 447.

[496] Jfr Ålund & Schierup, 1991.

[497] Jfr Christina Johanssons analys av utlänningsutredningens betänkande, se Johansson, 2005, s 228 ff.

lönepolitik. I argumenteringen för en reglerad utomnordisk invandring och framställningen av invandringen som ett socialt välfärdsproblem och potentiellt hot mot samhällsekonomin och de välfärdspolitiska målen om jämlikhet framträdde ett välfärdsnationalistiskt tänkande med homogeniserande civiska förtecken där den fria invandringen ansågs riskera den nationella och sociala sammanhållningen. I samtiden fanns starka föreställningar och farhågor om risken för sociala och etniska konflikter i invandringens spår. Detta visade sig också i argumentationslinjen att en reglerad invandring borgade för att de som invandrade till Sverige skulle få samma möjligheter till utbildning, bostadsförhållanden och sociala service som den inhemska befolkningen.

Politikområdets mångdimensionella komplexitet uppmärksammades inte inom LO förrän under 1960-talet. Tidigare, under 1940- och 1950-talen, begränsades diskussionerna inom LO till lämpligheten av invandringen som en lösning på arbetskraftsproblemet, arbets- och lönevillkoren för de invandrade arbetarna i förhållande till infödda arbetare samt vikten av organisering av de invandrade arbetarna. De fackliga intressena utgick då ifrån en konkurrensbegränsande och inkluderande underordningsstrategi som syftade till att skydda de infödda medlemmarna från underbudskonkurrens. Organiseringen och inkluderingen av de invandrade arbetarna var en viktig komponent i strategin att uppnå detta mål, samtidigt som de invandrade arbetarnas intressen tillvaratogs genom det sociala skydd de formellt jämställda löne-, anställnings-, socialförsäkringsvillkoren mellan utländska och svenska medborgare innebar.

Inom LO var det frågor om arbetskraftsinvandrarnas roll som arbetskraft som diskuterades, inte frågor om invandrarna som arbetskamrater och fackliga medlemmar. De invandrade arbetarna kan därför betecknas som en ”icke-fråga” som till stor del bemöttes med tystnad inom LO under 1940- och 1950-talen. Etnicitet var något som togs för givet. Begreppet var knutet till föreställningar om nationens etniskt homogena och monokulturella gränser. Det resulterade i att LO:s politik mot de invandrade arbetarna fram till 1960-talets andra hälft utgick från en outtalad norm, där klassidentitet konstruerades inom nationens gränser. Klassperspektivet var baserat på förgivet tagna föreställningar om en homogen arbetarklass med essentialistiska kopplingar mellan geografiskt rum, nation och kultur. Klassidentitet var något som skulle skapas inom ramen för vad Penninx och Roosblad benämner som en ”generellt likvärdig” klasspolitik och en välfärdsnationalism med assimilationspolitiska drag, där likvärdigt definierades som samma behandling. Konstruktioner av konsensus och klassmässig etnokulturell homogenitet bidrog till att andra maktstrukturer och identitets- och intressegrunder, baserade på kön, etnicitet eller generation, osynliggjordes.

Det fanns en avsaknad av diskussioner eller förslag inom LO under 1940- och 1950-talet om ”invandrarspecifika” spörsmål eller behov sprungna ur invandrade arbetares sociala situation som nykomlingar i arbetslivet, i det svenska samhället eller i den fackliga rörelsen, vilka skulle kräva riktade fackliga eller samhälleliga åtgärder och stöd. LO var dock

ingen avvikare i mängden. På samhällspolitisk nivå rådde en avsaknad av offentlig debatt och politik när det gällde invandrares situation i det svenska samhället. Den dominerande föreställningen i samhället var en förgivet tagen assimilationsideologi om att invandrare helt skulle anpassa sig till det svenska majoritetssamhällets kulturella normer. Inte förrän i samband med 1960-talets ökade invandring och uppmärksammandet av kommunikationssvårigheter på arbetsplatserna uppkom en bredare diskussion inom LO med krav på en reglerad utomnordisk invandring och förslag på vad som i samtiden benämndes ”anpassningsåtgärder” som syftade till att underlätta de invandrade arbetarnas introduktion och deltagande i arbets- och samhällslivet. Den av LO efterfrågade regleringen av den utomnordiska invandringen infördes också 1967. Då beslutades att utomnordiska invandrare måste ha ordnat arbete, bostad och arbetstillstånd före inresan.

Den analys jag gjort stödjer Christer Lundhs centrala tes och perspektiv om ett ömsesidigt förhållande mellan de bägge fackliga målsättningarna, reglerad invandring och ökade ”anpassningsåtgärder”. Men Lundhs perspektiv kan problematiseras. Det finns ett samband på så sätt att när LO offentligt började kräva en reglering av den utomnordiska invandringen på 1960-talet blev samtidigt många invandrares utsatta sociala och kulturella levnadsvillkor och förutsättningar i det svenska samhället synliggjorda i den offentliga samhällsdebatten. Det gällde bland annat språksvårigheter, informationsbrist och påföljande isolering i relation till majoritetssamhällets institutioner. Lundhs beskrivning av den fackliga ståndpunkten om invandrings- och invandrarpolitiken och motiven bakom detta ”gemensamma paket” utgår i stor utsträckning från fackföreningsrörelsens egen självbild om sin politik och drivkrafterna bakom densamma. I Lundhs perspektiv och i det ”retoriska” LO-materialet, som även jag analyserat, problematiseras och synliggörs inte de normativa föreställningar om primära och sekundära kategorier av arbetskraft som var starka inom LO. Den återkommande retoriken om kvinnor, invandrare, handikappade och äldre som ”arbetskraftsreserver” vittnar om att dessa grupper sågs som ett undantag från den ”riktiga” ordinarie arbetskraften, den manliga svenskfödda arbetaren.

Jag menar också att det finns fog för att problematisera Lundhs tolkning av det ”sociala ingenjörsskapsmotiv” som han ser som avgörande för utvecklingen av den fackliga ståndpunkten om invandrarpolitiken i slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet. Det krävs en tydligare åtskillnad mellan å ena sidan LO:s invandrarpolitiska målsättningar och å andra sidan dess praktiska implementering. Visst fanns det stora jämlikhetsambitioner i de fackliga målsättningarna för invandrar- och minoritetspolitiken. På centralt håll fanns en övergripande insikt om kommunikationssvårigheterna ute på arbetsplatserna och avsaknaden av anpassade informations- och introduktionsåtgärder för invandrade arbetare. Men LO:s policyåtgärder var vid mitten och slutet av 1960-talet inte så omfattande och LO hade inget mandat från förbunden för en samordnad politik för hela fackföreningsrörelsen med särskilda personalinsatser på LO för

dessa sakfrågors handläggning. LO-ledningen drev inte heller på för en sådan utveckling. Inom den interna fackliga arenan betraktade landssekretariatet dessa sakfrågors handläggning först och främst som en intern angelägenhet för varje enskilt förbund och de enskilda avdelningarna att ta ställning till. Det fanns dock lokala avdelningsföreträdare som däremot önskade en ökad resurssamordning och att LO av förbunden skulle få en vidgad roll och ökat ekonomiskt ansvar för informationsverksamhet till invandrade arbetare.

I de allt oftare återkommande fackliga diskussionerna om invandringen och de invandrade arbetarna under 1960-talet började också ett socialt problemperspektiv framträda i synen på de invandrade arbetarna. Invandrarnas sociala villkor blev synliggjorda på ett tydligare sätt än tidigare. I och för sig utpekades ofta bristerna i det svenska samhällets bemötande och mottagande som orsakerna till dessa problem, men när LO diskuterade invandrare var det nästan alltid i relation till deras brister och avsaknad av något, ”anpassningsproblem”, ”bristande anpassning”, ”bristande kunskaper”, ”avsaknad av erfarenhet”. Trots retoriken om jämlikhet och de nya kraven på kulturell valfrihet och pluralism från slutet av 1960-talet förblev kategoriseringar av invandrarna som ”de andra”, i behov av majoritetssamhällets hjälpåtgärder för att kunna ”anpassas” till det svenska samhället, en stark premiss i det fackliga tänkandet runt invandrarpolitiken. Genom LO-retoriken framstod introduktionsprocessen som en närmast paternalistisk relation, där LO och olika välfärdsstatliga institutioner var de handlande framåtskridande subjekten, medan invandrarna mestadels betraktades som en källa till sociala välfärdsproblem och objekt för välfärds- och arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Liksom den statliga utlänningsutredningen, bidrog LO till att positionerna vissa invandrargrupper, särskilt från Sydeuropa, som ”socialt, religiöst och kulturellt avvikande” i förhållande till en förment svenskhet, vilket ansågs försvåra deras ”anpassning” till det svenska samhället. Därigenom fick LO:s välfärdsnationalism utöver de civiskt homogeniserande tendenserna också emellanåt etniskt skillnadsskapande implikationer. I nästföljande kapitel skall jag analysera hur LO under 1970-talets första hälft formade de institutionella och organisatoriska ramarna och ett åtgärdsprogram för organisationens invandrarpolitiska praktik.

5. Formandet av organisatoriska ramar och åtgärdsprogram för invandrarpolitiken

I följande kapitel kommer jag att rikta fokus mot de institutionella och organisatoriska ramar och det innehåll invandrarpolitiken fick när LO påbörjade implementeringen av sina politiska målsättningar i ett invandrarpolitiskt åtgärdsprogram åren kring 1970.

1960-talets slutskede och 1970-talets första hälft kan kännetecknas som ett radikaliseringens och solidaritetsmanifestationernas tidevarv. Radikaliseringens djup innebar inte, med Kjell Östbergs ord, ”att samtiden blev revolutionärt socialistiskt så som en del av vänsterrörelsens aktivister” var. Men djupet i vänsterradikaliseringen framträdde genom att ”stödet för till exempel ökad jämlikhet i Sverige och internationellt, kraven på en ökad välfärd och förstärkt offentlig sektor eller stödet för Vietnam i kriget mot USA dominerade såväl hos dem som förde det offentliga samtalet som i befolkningen i allmänhet”.[498] Arbetarrörelsen präglades också av markanta radikaliseringstendenser genom att den tidigare under 1960-talet gryende kritiken bland vissa skikt inom den fackliga rörelsen mot den förda tillväxt- och strukturomvandlingspolitikens avigsidor nu intensifierades och spred sig djupare bland gräsrötterna. Otryggheten och den upptrissade arbetstakten som medverkade till en utslagning av äldre och funktionshindrade från arbetslivet bidrog till känslor av vanmakt inför den industriella och tekniska utvecklingens följder. De negativa konsekvenserna av den industriella utvecklingen och den förda politiken indikerade löntagarnas fortsatta brist på reellt inflytande i arbetslivet och en cementering av klassamhällets ojämlika maktförhållanden.[499]

Från flera yrkesgrupper, framför allt inom industrin, riktades kritiken också mot den förda fackliga politiken. Den solidariska lönepolitiken ansågs ha förstärkt det industriella kapitalets förmögenhets- och koncentrationstendenser samtidigt som reallöneökningarna för löntagarna släpat efter till följd av kraven på samhällsekonomiskt ansvar i löneförhandlingar-

[498] Kjell Östberg, *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*, Stockholm, 2002, s 153.
[499] Stråth, 1998, s 69-78; Olsson & Ekdahl, 2002, s 119 f.

na mellan parterna. Centraliserings- och professionaliseringstendenser inom den fackliga rörelsen, både gällande organisationsstruktur och strategier, kritiserades och uppfattades ha skett på bekostnad av den interna medlemsdemokratin.[500] Detta missnöje bland gräsrötterna inom fackföreningsrörelsen och de sociala protesterna på arbetsmarknaden kom till uttryck i ett antal vilda strejker, det vill säga aktioner som genomfördes vid sidan av de fackliga organisationerna mot slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Parallellt med den interna kritiken inom den av socialdemokratin dominerade fackföreningsrörelsen och inom SAP ökade också kritiken mot LO, SAP och samhällsutvecklingen från det kommunistiska partiet (SKP/VPK) och den av studentgrupper dominerade nya vänstern. Denna kritiken blev känslig för socialdemokratin, eftersom den riktades mot fortsatta brister i välfärden i form av fattigdom och sociala klyftor samtidigt som förmögenhets- och kapitalkoncentrationen tilltog i samhället.[501]

Ytterligare orosmoment för den fackliga rörelsen var att den inhemska industrisysselsättningen sjunkit och att svenska multinationella företag ökat sin flyttning av kapital och sysselsättning utomlands under 1960-talets andra hälft. I ljuset av denna utveckling restes krav inom den fackliga rörelsen på politiska åtgärder och ökad statlig styrning av kapitalbildningen i samhället och på en aktivare industri- och arbetsmarknadspolitik för att trygga sysselsättningen och öka löntagarnas inflytande i arbetslivet. Det var åtgärder som betraktades som viktiga steg på vägen mot formulerade målsättningar om industriell och ekonomisk demokrati men som samtidigt innebar ett dilemma för LO och SAP. Dessa krav på politiska ingrepp innebar nämligen ett uppbrott från en av grundbultarna i Saltsjöbadspolitiken och som reglerat förhållandet mellan arbetsmarknadens parter sedan dess. Det var principen som i enlighet med § 23 (senare § 32) i SAF:s stadgar formellt hade gett arbetsgivaren oinskränkt makt över direkta produktionsfrågor.[502]

Mot bakgrund av detta arbetsmarknads- och samhällspolitiska sammanhang, kännetecknat av ökad radikalisering, syftar kapitlet till att åskådliggöra hur LO:s invandrarpolitiska idéer och trevande målsättningar från 1960-talet under 1970-talets första hälft omvandlades till facklig policy och praktik och hur de institutionella och organisatoriska formerna för organisationens invandrarpolitiska praktik utformades och organiserades på olika LO-nivåer. Mot den bakgrunden syftar kapitlet också till att belysa vilken betydelse de organisatoriska och institutionella formerna inledningsvis fick för detta politikområdes inkludering och ställning på den interna dagordningen inom LO:s olika organisationsnivåer under första hälften av 1970-talet.

---

[500] Johansson & Ekdahl, 1996, s 13; Olsson & Ekdahl, 2002, s 122.
[501] Olsson & Ekdahl, 2002, s 122 ff, 130 f; Östberg, 2002, s 67 ff, 126 ff, 153 ff.
[502] Johansson & Ekdahl, 1996, s 13 ff; Olsson & Ekdahl, 2002, s 124-133.

Sociala protester och åtgärdsprogram

Det var således utifrån erfarenheterna av ökade kommunikationssvårigheter på arbetsplatserna som krav på språkkurser, informations- och introduktionsinsatser riktades från lokal fackligt nivå upp till förbundsledningar och LO-ledning under 1960-talets andra hälft. Enskilda förbund som Metall, Fabriks och Hotell- och Restaurang hade också, som framgick i föregående kapitel, slutit avtal med motparten om introduktionsprogram på företagen och påbörjat vissa riktade informationsinsatser och språkkurser för sina invandrade medlemmar. Det kraftigt ökade antalet invandrade arbetare på den svenska arbetsmarknaden och den överlag ökande debatten om invandrarnas situation i det svenska samhället under 1960-talets andra hälft bidrog till att vissa förbund och fackföreningar med begränsade resurser upplevde en hård belastning. De önskade därför ett samordnat agerande för fackföreningsrörelsen och centralt stöd för att kunna utforma vad Penninx och Roosblad betecknar som riktade ”särskilda policyåtgärder” för att underlätta villkoren för sina invandrade medlemmar.[503] LO-ledningen var, som framgick i föregående kapitel, länge avvaktande beträffande ett sådant centralt samordnat stöd och betraktade det som varje förbunds enskilda ansvar.[504]

Insiktsförändringen inom LO-ledningen 1969/1970

Under år 1969 genomförde LO emellertid enstaka seminarier och kurser och tog initiativ till att översätta informationsbroschyrer riktade till invandrare.[505] Först vid årsskiftet 1969-1970 blev dock skillnaden mot LO-ledningens tidigare avvaktande hållning mer markant. Den norska statsvetaren Rose Maiken Flatmo hävdar att det finns ett samband mellan den fackliga ledningens mer positiva inställning till informationsinsatser för invandrare och de vilda strejkerna på flera företag med stort antal invandrade arbetare inom metall- och verkstadsindustrin under 1960-talets andra hälft och under gruvstrejken i Kiruna vid årsskiftet 1969-1970:

> Den faglege leiinga, både i Metallforbundet og i LO, trudde at det var den utlandske arbeidskrafta som stod bak og deltog mest aktivt i dessa streikane. Dei ville streikane og trua på at den utlandske arbeidskrafta stod bak desse førte til ei frykt for at det socialdemokratiske hegemoniet ute på

---

[503] ”Facklig information till invandrare” av Hans-Olof Jonsson, *Fackföreningsrörelsen* nr 9/1969; ”Två invandrare hos Kockums” av Bengt G. Larsson, *Fackföreningsrörelsen* nr 21/1969; Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11f.

[504] ”Information till utländsk arbetskraft”, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1966*, s 393 ff.

[505] Bl a anordnade LO sin första fackliga veckokurs för invandrare på Runöskolan i maj 1969. En kurs som skildrades i en tidningsartikel ”Ska jämlikheten inte gälla även invandrarna?”, av Christina Högmark, artikel ur omärkt facklig tidskrift, tidningsutklipp i *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten,* Vol. F 02:3, ARAB. En kurs som i efterhand omnämns i Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 23 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

> arbeidsplassane stod i fare. I følgje informasjon utgitt av Metallforbundet førte denne hendinga til at ein frå forbundet si side fekk istand ulike tiltak for å skaffe seg informasjon om årsakene til misnøya blant dei utlandske arbeidarane, og tiltak for å informere dei om reglane og lovene i svensk arbeidsliv.[506]

Uppfattningen att protesterna och strejkerna på arbetsmarknaden hade betydelse för LO-ledningens förändrade syn på behovet av informationsåtgärder och en mer sammanhängande invandrarpolitik baserar Flatmo på muntliga uppgifter från två senare centrala invandrarpolitiska funktionärer och ombudsmän på LO, Jalmar Rantanen och Ragne Beiming. Utdrag ur Jalmar Rantanens efterhandsberättelse citeras i översättning hos Flatmo:

> Seinare starta vekkjarklokka å ringa inom LO-huset. Og det var på grunn av gruvestreiken i Kiruna på malmfeltet i 69-70. Då vart det ”brottom” inom LO-huset fordi LO-leiinga trudde på alvor at det var finske gruvearbeidarar, dei finske kommunistane, som hadde organisert gruvestreiken. Dei (LO leiinga) kunde ikkje tenkje seg at det var noko feil ved foretaket, og at det var gruvearbeidarane som hade fått alle desse ulike rasjonaliseringane og endringane som skjedde i gruvene oppi halsen. På malmfeltet er det finske språket rett så utbreidd, også svenskar talar finsk der. Då (etter streiken) opplevde dei (LO-leiinga) det brått slik at LO trong ein person som kunne skrive finsk. Då kom eg med i biletet, der kjende meg jo allereie i huset. Eg jobba då i Arbetsmarknadsstyrelsen.[507]

Det finns mig veterligen ingen forskning som visar i vilken mån invandrade arbetare deltog och var aktiva i dessa strejker. Jalmar Rantanen tillbakavisar indirekt påståendet att de finländska arbetarna skulle varit pådrivande i gruvstrejken. Hans uppfattning får delvis stöd av den samtida forskning som Walter Korpi gjorde om strejkernas orsaker och förlopp. Korpi diskuterar inte explicit om invandrade arbetare deltog i strejkerna eller ej. Däremot menar han, liksom Rantanen, att det inte var ”kommunister eller utlänningar” som var drivande utan socialdemokratiska arbetare som ytterst var missnöjda med den ojämlika maktfördelningen i arbetslivet mellan arbete och kapital och avsaknaden av medbestämmande för löntagarna.[508] Det väsentliga för min studie och dess inriktning är de

---

[506] Flatmo, 1993, s 208.

[507] Flatmo, 1993, s 209.

[508] Walter Korpi, *Varför strejkar arbetarna? En sociologisk betraktelse över konflikter, makt och rätt på arbetsmarknaden*, Stockholm, 1970, s 15 ff; Korpi debatterade också sina forskningsresultat med fackföreningsredaktören Rune Blomkvist. ”Gruvarbetarnas syn på strejken vid LKAB” av Walter Korpi, ”Som man frågar får man svar – en kommentar till Korpis undersökning” av Rune Blomkvist, bägge artiklar i *Fackföreningsrörelsen* nr 26 1970; ”Replik från Walter Korpi om LKAB-arbetarnas syn på strejken” av Walter Korpi, ”Fackligt arbete blir orättvisst bedömt om man frågar som Korpi” av Rune Blomkvist, bägge artiklar i *Fackföreningsrörelsen* nr 1/2 1971.

effekter för invandrarpolitikens utveckling inom LO som *LO-ledningens uppfattning* om invandrarnas roll i strejkerna fick. Diskussionerna på landssekretariatets möte den 2 februari 1970 och på en av LO arrangerad förbundskonferens den 10 februari 1970 pekar i riktning mot att Flatmos uppfattning om LO-ledningens syn på saken verkar rimlig. På landssekretariatets möte underströk LO:s ansvariga ombudsman Lars Ahlvarsson

> att mycket av den senaste tidens oro på arbetsmarknaden bottnade i den starka ökningen av antalet utlänningar. Dessa kände inte spelreglerna och förorsakade ofta på grund av bristande kännedom om de mest elementära bestämmelserna och tillvägagångssätten att lösa tvister fullkomligt onödiga bekymmer för alla parter på arbetsmarknaden.[509]

Utifrån Ahlvarssons problembeskrivning blev LO-ledningens linje att det behövdes ökade centrala fackliga informationsåtgärder till invandrade arbetare om ”spelregler” och lagar på den svenska arbetsmarknaden och i det svenska samhället. Konkreta åtgärder som diskuterades var att förse förbundstidningarna med material på olika språk om arbetsmarknadsförhållanden och det svenska samhället, ökat deltagande av invandrare i den fackliga kursverksamheten och språkkurser i svenska. Både Ahlvarsson, flera representanter i landssekretariatet och förbundsrepresentanterna på förbundskonferensen ansåg att samhället och arbetsgivarna borde ta ett större ekonomiskt och socialt ansvar för ”att informera och anpassa den utländska arbetskraften.” Det fanns också en tydlig önskan att LO ”borde bistå lokalavdelningarna och även en del förbund, som har stora utlänningsgrupper inom sitt verksamhetsområde, eftersom fördelningen av den utländska arbetskraften både geografiskt och yrkesmässigt var mycket ojämn och det hade visat sig svårt att lokalt klara upp situationen”.[510]

Flatmos skisserade samband och diskussionerna inom landssekretariatet och på förbundskonferensen, som jag undersökt, liksom olika tidningsutklipp[511] som jag funnit i LO-arkivet och som ligger i linje med diskussionerna inom landssekretariatet, visar på en förändrad insikt hos LO-ledningen gällande förhållandet mellan fackföreningsrörelsen och de invandrade arbetarna. Bristen på samordnade fackliga åtgärder för att förbättra de invandrade arbetarnas situation i arbetslivet och inom fackfö-

---

[509] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 2 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

[510] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 2 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv (citat); ”Svenskundervisning på arbetstid krav på invandrarkonferens”, *Fackföreningsrörelsen* nr 5 1970.

[511] ”Invandrarna svåraste frågan”, *Dagens Nyheter* 23/1 1970 (intervju med Olof Palme där han gjorde samma koppling som LO-ledningen om invandrarnas roll i strejkerna); ”Utlänningarna”, *Arbetsgivaren*, Nr 4/1970; ”Missnöjesanledningarna är många. Det lönar sig att satsa på information för effektiv anpassning av invandrare”, *Arbetsgivaren*, Nr 5/1970, samtliga tidningsutklipp i *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB. Av tidningsartiklarna från *Arbetsgivaren* att döma fanns stora likheter i arbetsgivarpartens och LO-ledningens problembeskrivning om behovet av informationsinsatser för de i samtiden så kallade ”utlänningarna”.

reningsrörelsen hade påtalats tidigare från lokal facklig förbundsnivå bland annat på LO-kongressen 1966, men det blev då ingen vidare reaktion från den centrala fackliga ledningen. Det berodde framför allt på att det förekom skilda uppfattningar mellan de olika fackliga organisationsnivåerna om vilken nivå som var bäst lämpad att samordna och ansvara för utbildnings- och informationsinsatser riktade till invandrare.[512] I dess renodlade form gick åsiktslinjerna mellan att man från centralt håll inom LO och flera av förbunden ansåg den lokala nivån som bäst lämpad att ansvara för informationsverksamheten på grund av närheten till medlemmarna. Dessutom ansåg man från ledningshåll att denna ordning borgade för en anpassning av verksamheten efter de specifika omständigheter och behov som rådde inom respektive lokalavdelning. Från lokala avdelningar med relativt stor koncentration av invandrade arbetare, särskilt inom förbund med begränsade ekonomiska resurser som exempelvis Hotell- och Restaurang och Beklädnads, efterfrågades däremot en ökad central samordning från LO och respektive förbund av informations- och utbildningsverksamheten riktad till invandrare. Det ansågs nödvändigt för att underlätta för lokala förtroendevalda med små möjligheter att på egen hand hantera situationen och upprätthålla en fungerande service.[513] Dessa åsiktsskillnader försvann inte helt och fullt, men runt årsskiftet 1970 blev LO-aktiviteten och tendenserna till en ökad samordning och central aktivitet i dessa frågor i vart fall mer markant jämfört med hur förhållandena såg ut tidigare.

Flatmo ser också en förklaring till att LO-ledningens hållning förändrades runt årsskiftet 1970. Hon uppfattar LO:s värnande av relationen till de invandrade arbetarna som ett viktigt motiv, men än mer som en del i en mer övergripande strategi, som syftade till att slå vakt om arbetsfreden, det organiserade klassamarbetet och den starka tillväxtideologin, som var något av grunderna för den svenska modellen på arbetsmarknaden. Hon ser således LO-ledningens rädsla för att protesterna och den tilltagande radikaliseringen skulle hota den rådande förhandlingsmodellen mellan parterna på arbetsmarknaden som den starkaste drivkraften bakom LO-ledningens tvära omkast och ökade benägenhet att avsätta särskilda resurser och tillsätta mer ansvarig personal som skulle jobba med fackliga ”invandrarfrågor”.[514]

Om Flatmos tolkning betraktas i ljuset av det tidsmässiga sambandet mellan de sociala protesterna på arbetsmarknaden, LO-ledningens skiftande ståndpunkt gällande centrala informationsinsatser och den därpå efterföljande LO-aktiviteten för att påbörja vad Penninx och Roosblad betecknar som ”särskilda policyåtgärder” riktade mot invandrade arbetare framstår den som trovärdig. LO-ledningen såg kanske en möjlighet att

---

[512] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1966*, s 394 f.

[513] ”Facklig information till invandrare”, av Hans Olof Jonsson, *Fackföreningsrörelsen* nr 9/1969; ”Svenskundervisning på arbetstid krav på invandrarkonferens, *Fackföreningsrörelsen* nr 5/1970.

[514] Flatmo, 1993, s 208 ff.

med en ökad aktivitet uppfylla två målsättningar. För det *första* skulle invandrares situation i arbets- och samhällslivet förbättras, vilket vid ett lyckat resultat för det *andra* kunde innebära ökade möjligheter att slå vakt om arbetsfreden och den rådande förhandlingsmodellen som varit en av grundstenarna i fackföreningsrörelsens ekonomiska politik och i den så kallade svenska modellen. I teorin finns det ingen direkt motsättning mellan dessa bägge målsättningar, men i det här skisserade perspektivet, inspirerat av Flatmos tolkning, framträder det andra motivet som det som starkast påverkade LO-ledningens agerande.

Den markanta ökningen av antalet invandrade arbetare på arbetsmarknaden under 1960-talets senare del var också en omständighet av stor betydelse för att diskussionen om olika mottagningsåtgärder aktualiserades. På landssekretariatets möte den 2 februari 1970 redogjorde Lars Ahlvarsson för lite statistiska siffror om invandringen. Under perioden 1966-1969 hade Sverige, enligt Ahlvarsson, tagit emot

> 160 000 invandrare, av vilka 60 000 av olika skäl lämnat landet igen. Kvar stod emellertid 106 000 personer och totalt var för närvarande 204 000 personer av utländskt ursprung arbetsanmälda. Av dessa var 108 000 från övriga Norden. Koncentrationen av utlänningar var störst i de större städerna. Med familjer beräknades antalet uppgå till cirka 550 000 personer.[515]

Även om varken de arbetsanmälda invandrade arbetarnas fördelning mellan olika branscher eller deras andel av LO-förbundens medlemmar framgick av Ahlvarssons redogörelse påtalade han att ökningen av antalet invandrade arbetare var en viktig grund för LO att söka formulera en invandrarpolitik. Utan tvekan hade dessutom uppfattningen inom LO-ledningen att språk- och kommunikationssvårigheter och invandrade arbetares radikalism var den avgörande bakgrunden till den ökade strejkvågen och de tilltagande sociala protesterna stor betydelse för den ökade LO-profileringen gällande invandrarpolitiska åtgärder.

Som framgick i föregående kapitel hade LO emellertid samtidigt i sina inlägg i samhällsdebatten under 1960-talets senare del visat att man betraktade invandringen och dess sociala effekter ur ett än vidare perspektiv än enbart i relation de så kallade vilda strejkerna. LO:s alltmer ifrågasättande inställning till invandringen av arbetskraft var i hög grad ett resultat av att frågan från och med 1960-talets senare del i stor utsträckning diskuterades genom och i relation till många andra frågor, inte minst i relation till andra inhemska gruppers villkor och deltagande på arbetsmarknaden. I diskussionerna på landssekretariatsmötet underströk Metalls ordförande Åke Nilsson att han välkomnade LO:s initiativ om ökade informationsinsatser om avtal och lagar på arbetsmarknaden och i det svenska

---

[515] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 2 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

samhället, och han betonade förbundstidningarnas viktiga roll i informationsspridningen. Men han var också bekymrad över att antalet invandrade arbetare på vissa arbetsplatser och orter ökat i stor omfattning och att varken den kommunala och fackliga serviceberedskapen varit tillräckligt förberedd på denna utveckling. Nilsson förespråkade en anmälningsplikt för företagen när de anställde nyanlända invandrare. Han menade att utvecklingen borde följas noggrant och sättas i relation till andra inhemska gruppers villkor på arbetsmarknaden, utan att närmare gå in på vad han mer exakt avsåg.[516]

Lars Ekdahl har studerat Metalls inställning till arbetskraftsinvandringen och menar att förbundet blev mer negativt inställd till arbetskraftsinvandring under tioårsperioden 1965-1975. Det var ett resultat av att förbundet, enligt Ekdahl, just betraktade invandringen ur ett vidare perspektiv än tidigare. Å ena sidan förnekade inte Metall att bristen på arbetskraft förblev ett fortsatt problem inom verkstadsindustrin, men å andra sidan pekade Metall, precis som företrädare för LO, på de svårigheter som följde med en ökad invandring av arbetskraft. Bostadsbristen, informationsproblematiken och språkproblemen var de punkter som oftast pekades ut. Men till detta kopplades också upptrissningen av arbetstakten inom industrin som medverkade till en ökad utslagning av äldre från arbetslivet och som Metall menade drevs på och ledde till en ökad företagsrekrytering av yngre arbetskraft utomlands samtidigt som samhället fick ökade kostnader för de äldre i form av förtidspensionering och subventionering av olika mindre kvalificerade arbeten utanför den ordinarie arbetsmarknaden. Frågan om invandringens eventuella konsekvenser för kvinnors möjligheter till förvärvsarbete uppmärksammades också, inte minst mot bakgrund av att resultaten från låginkomstutredningens rapporter visade att mer än en halv miljon kvinnor, både med och utan minderåriga barn, mot sin vilja stod utanför arbetsmarknaden. Metall såg dessa uppgifter som ytterligare indikationer på att invandringen av arbetskraft försvårade sysselsättningsmöjligheterna för andra inhemska grupper. Frågan om invandringen relaterades också till en pågående lokaliserings- och arbetsmarknadspolitisk debatt. På Metallkongressen 1969 hade bland annat Åke Nilsson ifrågasatt det samhällsekonomsikt rimliga i att arbetslöshetstalen ökade kraftigt i Norrland parallellt med att den industriella utbyggnaden i de södra delarna av landet ”i mycket stor utsträckning komma att betjänas av arbetskraft från Finland, Jugoslavien och Italien”.[517]

Metall men också det samlade LO menade således att invandringen av arbetskraft inte enbart kunde bedömas efter vad som var mest gynnsamt ur ett kortsiktigt företagsekonomiskt perspektiv utan måste beaktas ur ett vidare och mer långsiktigt samhälleligt perspektiv. Vad som för enskilda företag kunde innebära kraftigt ökade vinster kunde samtidigt skapa öka-

---

[516] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 2 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

[517] Ekdahl, under utgivning 2008, s 70-80 (citat s 79).

de kostnader för samhället. Därför menade den fackliga rörelsen att det framstod som mest samhällsekonomsikt rimligt att i första hand skapa förutsättningar för att underlätta för de inhemska grupper som ville in på arbetsmarknaden framför invandring av arbetskraft. Denna argumentation och problemanalys i synen på invandringen av arbetskraft skulle bli ett återkommande tema på LO:s dagordning, och det kommer jag att återkomma till i nästföljande kapitel 6. Men till bilden hör också att samtidigt som LO påtalade alltfler problem som hängde samman med en ökad invandring argumenterade man också för att det var en ytterst viktig uppgift för företagen, statliga och kommunala myndigheter och fackföreningsrörelsen att försöka vidta åtgärder som skulle förbättra villkoren för de invandrare som redan befann sig i landet.[518]

Såväl Metalls som det samlade LO:s breddade perspektiv i synen på invandringen av arbetskraft och vikten av invandrarpolitiska åtgärder från och med 1960-talets senare hälft fick till följd att LO:s invandrarpolitiska praktik inriktades på att inkorporera och ”anpassa” de invandrade arbetarna till de svenska arbetsmarknads- och fackföreningstraditionerna. Det dramatiska händelseförloppet under ett antal månader runt årsskiftet 1969/1970 fungerade dessutom som en katalysator för invandrarpolitikens utveckling. Även om insikterna ökade inom LO om att det fanns stora brister i samhällets bemötande av invandrarna, brister som krävde ett samordnat fackligt agerande, var problemperspektivet i synen på invandrarna också närvarande. Den generaliserande socialt konstruerade stereotypen om en homogen massa av oupplysta ”utlänningar”, som antingen var kommunister eller oerfarna industriarbetare som saknade kännedom hur den rationella, fredliga svenska arbetsmarknaden fungerade, sattes i relation till ”vi” skötsamma socialdemokratiska ”svenska” arbetare. Det ökade antalet arbetsanmälda utlandsfödda och de tilltagande sociala protesterna på arbetsmarknaden kopplades samman och presenterades som ett problem och ett hot mot den rådande etablerade nationella ordningen på arbetsmarknaden. Problembeskrivningen på landssekretariatets möte den 2 februari och på den LO-arrangerade förbundskonferensen den 10 februari 1970 blir ur det perspektivet uttryck *dels* för en rädsla för radikalisering och *dels* för ideologiska föreställningar om kulturella gränser och avstånd mellan den inhemska svenska arbetarklassen och de i samtiden så kallade ”utlänningarna”. LO-uppfattningen om ”utlänningarnas” aktiva roll i strejkerna och om behovet av fackliga upplysningsåtgärder om den rådande, underförstått ”normala”, ordningen med vad som beskrevs som ”elementära bestämmelser” och ”tillvägagångssätt för att lösa tvister” inom ramen för det institutionaliserade klassamarbetet på den svenska arbetsmarknaden, kan också ses som ett uttryck för dessa föreställningar

[518] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 8 december 1969, *Landssekretariatets protokoll 1969*, LO:s arkiv; Protokoll vid landssekretariatets sammanträde den 2 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv; ”Svenskundervisning krav på invandrarkonferens”, *Fackföreningsrörelsen* nr 5/1970.

om ”utlänningarna” som problematiska och annorlunda.[519] Dessa uppfattningar om de så kallade ”utlänningarnas” annorlundahet kan därmed ha skapat och reproducerat en konstruerad dikotomisk kategorisering av ”vi” och ”de andra”, där invandrare från olika länder och traditioner fördes samman i en enda stereotyp problemkategori, ”utlänningarna”. LO:s homogeniserande handlingsstrategi i relation till dessa så kallade ”utlänningar” blev att försöka utbilda, informera och med samtidens term ”anpassa” dem till de befintliga strukturerna på arbetsmarknaden och den fackliga rörelsen för att vidmakthålla etablerade traditioner och styrkeförhållanden inom fackföreningsrörelsen. I LO:s invandrarpolitiska praktik var således anpassningsideologin framträdande. Denna anpassningsideologi utgjorde för att återknyta till Ålunds och Schierups perspektiv ett centralt element i synen på invandrarpolitiska åtgärder som en slags socialiserings- och normaliseringsprocess till den etablerade nationella och förment ”normala”, rationella ordningen inom svenskt arbetsliv och fackligt rörelse.

Organisatoriska ramar för invandrarpolitiken inom LO

Fram till 1970 hade fackföreningsrörelsen agerat för att söka kontrollera utbudet av arbetskraft och för att förhindra konflikter och splittring mellan infödda och invandrade arbetare. LO hade med sin välfärdsnationalistiska och ”generellt likvärdiga” klasspolitik, med Penninx och Roosblads begreppsapparat, varit framgångsrik med att tillförsäkra invandrare samma formella rättsliga ställning som infödda arbetare när det gällde löner, arbetsförhållanden och sociala förmåner. Det var en strategi som både verkat konkurrensbegränsande mot underbudskonkurrens och skyddat invandrade arbetare från exploatering och legalt sanktionerad ojämlikhet. Språkfrågan var ytterligare en fråga där LO varit drivande på samhällsnivån. Diskussionerna under 1960-talets andra hälft om många invandrares utsatta sociala villkor och avsaknaden av utformad samhällsinformation riktad till invandrare visade att det fortfarande fanns mycket kvar att göra på samhällsnivån. Den fackliga problembeskrivningen om att många invandrare saknade kunskap och erfarenhet om hur den svenska arbetsmarknaden och partsrelationerna fungerade var indikatorer som fick LO att börja argumentera för behovet av företagsintroduktion i syfte att förbättra förhållandena på arbetsplatserna. De tendenser till skiktning och arbetsdelning med etniska förtecken som LO hade uppmärksammat från mitten av 1960-talet var också en faktor som enligt LO motiverade en förbättrad företagsintroduktion. När det gällde situationen på den interna fackliga arenan hade man från LO:s håll tidigare främst betraktat det som en organiseringsfråga. Från den fackliga rörelsens perspektiv hade det vä-

[519] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 2 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv (citat); ”Svenskundervisning på arbetstid krav på invandrarkonferens”, *Fackföreningsrörelsen* nr 5/1970.

sentliga varit att föra en ”generellt likvärdig” klasspolitik och att organisera alla arbetare oavsett nationalitet eller etnisk bakgrund. Invandrade arbetare hade haft rätt, och i princip också en indirekt skyldighet, att organisera sig fackligt, och det faktum att de fackliga organisationerna fungerade som remissinstans vid arbetstillståndsansökningar från utomnordiska arbetskraftsinvandrare bidrog till att arbetare från utomnordiska länder hade en hög organisationsgrad. Exempelvis kunde fackliga organisationer ställa krav på arbetsgivarnas medverkan till facklig organisering vid kollektiva rekryteringskampanjer.[520] Däremot framställdes många finländares ovilja att organisera sig fackligt som ett problem i slutet av 1960-talet och runt årsskiftet 1970.[521] Den nordiska invandringen var ju som framgått oreglerad och den fackliga rörelsen hade inte samma möjligheter till inflytande och direkt facklig kontroll över olika företags rekryteringar av arbetare från de nordiska länderna som den hade i anslutning till rekryteringar av arbetare från utomnordiska länder.

Eventuella tendenser till lägre facklig aktivitet bland medlemmar med utländsk bakgrund och underrepresentationen av invandrare bland fackligt förtroendevalda diskuterades däremot överhuvudtaget inte i någon vidare utsträckning som något problem inom LO före 1970-talet. Statistiken över antalet medlemmar med utländsk bakgrund inom LO:s förbund var mycket bristfällig, i flera förbund i princip obefintlig, detsamma gällde siffror över representation och aktivitet. Det berodde bland annat på att förbunden inte särskiljde medlemmar med utländsk bakgrund i sin medlemsstatistik.[522] Denna osäkerhet i statistiken skulle komma att bestå även under 1970-talet, trots olika försök att uppskatta antalet medlemmar med utländsk bakgrund inom LO-området.[523] En mer ingående diskussion av sådana statistiska uppskattningsförsök följer i kapitel 8 i analysen av den fackliga studieutredningen STULO:s uppdrag att göra en översyn av utbildningen och informationen för invandrade medlemmar inom fackföreningsrörelsen mellan LO-kongresserna 1971 och 1976.

Att det skedde en påtaglig kursförändring inom LO gällande invandrarpolitiska åtgärder under 1970 blev tydligt på landssekretariatets möte den 23 februari 1970. På mötet presenterade LO:s ansvariga ombudsman Lars Ahlvarsson en PM med förslag på åtgärder och krav som antogs av landssekretariatet. Framför allt krävde LO att arbetsgivarsidan skulle ta ett

---

[520] Jfr Knocke, 1982, s 18 ff; Svanberg, 2005b, s 43, 64 f.

[521] Se t ex Protokoll vid Landssekretariatets sammanträden den 2 februari och den 23 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv; ”Metallenkät understryker behovet av facklig information”, i *Fackföreningsrörelsen* nr 24/1970.

[522] Problemen med LO-förbundens statistik ur detta hänseende diskuteras av Knocke, 1982, s 23 ff; Johansson, 2006b, s 156 f påpekar svårigheten att beräkna antalet medlemmar med utländsk bakgrund utifrån Pappers medlemsstatistik under 1970-talet.

[523] Kartläggning av invandrare inom LO-området - respektive FCO-distrikt, *LO. Invandrarfrågor 1972*, Vol. F 21:6; Kartläggning av invandrare inom LO-området - Förbunden 1972, *LO. Invandrarfrågor 1972-1974*, Vol. F 21:7, ARAB; LO, *Facklig invandrarinformation. Rapport från STU-LOs arbetsgrupp för översyn av invandrarundervisning, facklig invandrarutbildning och invandrarinformation*, 1976, s 3 ff.

större ansvar för språkundervisning på betald arbetstid under minst 200 timmar. Dessutom ansåg LO att företagsintroduktionen borde byggas ut och omfatta arbetsmarknaden i dess helhet och inte bara enskilda avtalsområden. Även företagsintroduktionen skulle bekostas av arbetsgivaren och ske på betald arbetstid, men i samråd med de fackliga organisationerna. Landssekretariatet beslutade att överläggningar om språkundervisningen och företagsintroduktionen skulle ske centralt mellan LO och SAF. LO krävde också att statliga myndigheter, radio och tv skulle öka samhällsinformationen och undervisningen om Sverige och svenska förhållanden på arbetsmarknaden och bostadsmarknaden. Vidare tyckte LO att AMS också borde utforma regler som tvingade arbetsgivare att i förväg meddela större förändringar i arbetsstyrkans nationella sammansättning för att verket i sin tur skulle kunna meddela och förbereda kommuner och fackliga organisationer. Framför allt gällde detta den stora finska invandringen och dessa krav skulle framföras i LO:s överläggningar med AMS och SAF om rekryteringen av arbetskraft från Finland.[524]

Den största förändringen jämfört med tidigare var emellertid att LO skapade ett institutionellt utrymme och antog ett första samordnat förslag om hur den egna organisationen och den fackliga rörelsen som helhet borde arbeta med invandrarpolitiska frågor på den interna fackliga arenan. Verksamheten skulle inriktas på en utökning av fackliga kurser för tvåspråkiga invandrare på LO-skolorna Brunnsvik och Runö, och det hänvisades till de goda erfarenheterna från den första och dittills enda kurs som anordnats 1969. Dessutom skulle de så kallade ”invandrarfrågorna” integreras i ”den ordinarie kursverksamheten” på LO-skolorna. ”Invandrarfrågor” var samtidens allt vanligare sammanfattande benämning på det aktuella politikområdet. För att uppnå effektivitetsvinster skulle LO också ta ett större samordnande ansvar när det gällde översättningar av informationsmaterial istället för att varje enskilt förbund ensamt skulle svara för dessa översättningar. För att öka den grundläggande fackliga informationen till invandrade arbetare och information kring aktuella händelser skulle också LO centralt framställa och distribuera material på de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål. Denna typ av information skulle också användas av förbundstidningarna. Invandrarnas ojämna fördelning på arbetsmarknaden, såväl geografiskt som branschmässigt, hade skapat en ojämn fördelning av invandrare bland olika förbund och lokala fackliga organisationer. För att underlätta för ”hårt belastade förbund och lokalavdelningar” med bristande resurser skulle LO ge centralt stöd för deras informationsverksamhet. Det var framför allt de mindre förbunden med sämre ekonomiska resurser som förespråkade en ökad LO-samordning angående framställningen av informationsmaterial. Uppfattningen bland flera av de mindre förbunden var att det för ett litet förbund skulle bli alltför kostandskrävande att

[524] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 23 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

framställa stora volymer av egen förbundsinformation för invandrade medlemmar.[525]

Rent organisatoriskt skulle de lokala fackliga centralorganisationerna (FCO)[526] för det *första* få ansvaret för kursverksamhet bland invandrare tillhörande avdelningar, som saknade eget underlag för kursverksamhet. Detta skulle ske i samråd med berörda avdelningar. För det *andra* skulle FCO förmedla LO-information till tolkar och kontaktmän, det vill säga sådan information som normalt inte gick via förbundens ordinarie informationsverksamhet. FCO skulle också för det *tredje* bilda invandrarkommittéer på platser, ”där det finns intresse för sådan verksamhet”, och för det *fjärde* verka för att kommunerna upprättade lokala informationsbyråer för invandrare. LO menade att den föreslagna verksamheten för egen del i LO-kansliet till största del kunde täckas inom ramen för den nuvarande verksamheten, med ett viktigt undantag. För översättningen, framställningen och distributionen av centralt informationsmaterial borde ”i första hand en finskspråkig medarbetare knytas till LO centralt”. Kraven var att den tilltänkte medarbetaren skulle ha goda kunskaper om arbetsmarknaden och de fackliga organisationernas arbetssätt och kunna arbeta självständigt.[527]

För att underlätta informationen framför allt gentemot de finsktalande arbetarna anställdes redaktör Jalmar Rantanen, som tidigare arbetat på AMS med liknande arbetsuppgifter som han fick på LO.[528] Rantanens arbete på LO var inriktat på kursverksamhet, översättnings-, informations- och utbildningsarbete. Han deltog i författandet och framställandet av olika skrifter och kursmaterial om fackföreningsrörelsen och arbetsmarknaden riktat till invandrare, bland annat ett kursmaterial ”Att arbeta i Sverige” tillsammans med Brevskolan under 1970. Kursen översattes till finska, serbokroatiska och grekiska. Jalmar Rantanen fungerade också som rundresande informatör och utbildare i den omfattande cirkelledarutbildningen för ”Att arbeta i Sverige” som LO tillsammans med ABF påbörjade 1970 och som fortsatte under ett antal år. Han medverkade

---

[525] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 23 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv; ”Svenskundervisning på arbetstid krav på invandrarkonferens”, *Fackföreningsrörelsen* nr 5/1970.

[526] FCO var den regionala och lokala fackliga central- och samordningsorganisationen för fackförbundens olika avdelningar. Medlemskapet var frivilligt och vissa enskilda avdelningar stod utanför. FCO hade ingen självständig formell beslutandemakt inom LO:s beslutshierarki. Deras uppgift var att fungera som LO:s förlängda arm regionalt och lokalt i opinions- och informationsarbete om den fackliga rörelsens mål och metoder både i förhållande till LO-förbundens medlemmar och omgivande samhälle. Senare under 1970-talet byttes FCO-namnet ut mot benämningen LO-distrikt (regionalt) och LO-distrikt (lokalt). Se Margareta Medri, ”FCO – ett ”LO” lokalt”, i Hans Nygren (red.), *Steg för steg 1945-1973. En krönika i text och bild om den svenska fackföreningsrörelsens utveckling under efterkrigstiden. Utgiven till LO:s 75-årsjubileum 1973*, Stockholm, 1973, s 64 f.

[527] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 23 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

[528] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 16 mars 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

också som föredragshållare och utbildare på LO-skolornas fackliga grundkurser för invandrade medlemmar och informerade om ”invandrarfrågor, invandringen och invandrares bakgrund på de ordinarie LO-kurserna”, och deltog i olika kontakt- och informationsträffar för invandrare som regionala och lokala FCO-distrikt och FCO-sektioner och fackföreningar anordnade.[529] Han bistod också många enskilda förbund med översättningar i deras kontakter med finskspråkiga medlemmar, samtidigt som han också bistod enskilda invandrade medlemmar i deras kontakter med sina fackförbund, arbetsgivare eller myndigheter.[530] Jalmar Rantanen svarade också för mycket av den centrala LO-invandrarinformationen till förbunden och fackförbundstidningarna. Från 1971 började LO att skicka ut ett informationsblad till arbetsplatserna varje vecka, först på svenska och finska, senare också på serbokroatiska och grekiska, och denna information förstärktes när en del fackförbundstidningar började publicera spalter och särskilda sidor på de största invandrargruppernas modersmål, framför allt finska, serbokroatiska och grekiska.[531]

Förutom Jalmar Rantanen på LO:s informationsavdelning arbetade den internationella sekreteraren Urs Hauser och den ansvarige ombudsmannen Lars Ahlvarsson delvis också med de så kallade ”invandrarfrågorna” på LO från och med mars 1970. När Lars Ahlvarsson sa upp sig från LO i oktober 1970 blev Harry Fjällström ansvarig ombudsman inom LO, och han ersatte också Ahlvarsson som ledamot i Invandrarverkets styrelse och som ledamot i två relativt nybildade förhandlings- och arbetsgrupper, LO-SAF:s förhandlingsgrupp för invandrarfrågor och SAP:s arbetsgrupp för invandrarfrågor. I LO-SAF:s förhandlingsgrupp representerades fackföreningsrörelsen av Lars Ahlvarsson, LO (ersattes av Harry Fjällström), Knut Therus från Fabriksarbetareförbundet, och Sigvard Nyström från Hotell- och Restauranganställdas förbund.[532] Fjällström blev dock inte långvarig, för på LO-kongressen 1971 valdes han till LO:s avtalssekreterare och ersattes av Björn Pettersson som ansvarig ombudsman för politikområdet.[533]

---

[529] Invandrarfrågor rörande Finland - Korrespondens, kursverksamhet, studiematerialsfrågor, deltagarföreteckningar m.m 1970-1972, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB; *LO. VB 1970*, s 189; *LO. VB 1971*, s 269 f (citat).

[530] Jalmar Rantanen och Riita-Lisa Damsbys korrespondens med fackförbunden och enskilda invandrarmedlemmar 1970-1971, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB; Korrespondens till största delen rörande finska invandrares medlemsärenden 1970-1978, *LO. Invandrarfrågor 1970-1978*, Vol. F 21:2, ARAB.

[531] Jalmar Rantanen och Riita-Lisa Damsbys korrespondens med fackförbunden och enskilda invandrarmedlemmar 1970-1971, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB; Veckoinformation från LO på finska, serbokroatiska och grekiska, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol., F 21:4, ARAB; LO-nytt nr 3/1972 ”Förbättrad invandrarinformation från LO”, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

[532] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 6 april 1970; Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 19 oktober 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv.

[533] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 5 juli 1971, *Landssekretariatets protokoll 1971*, LO:s arkiv.

I kontakterna och i arbetet gentemot FCO:s invandrarkommittéer deltog också de ombudsmän på LO som var ansvariga för FCO-verksamheten, Klas Pettersson och Lars Dannemyr. FCO:s invandrarkommittéers arbetsuppgifter preciserades i ett arbetsprogram:

1. Lokala arbetsprogram upprättas för kommittén.
2. Kartläggning av antalet invandrare inom respektive avdelningsområde.
3. Bygga upp kontaktombudsnät på arbetsplatserna.
4. Registrering av tolkar inom FCO-området.
5. Medverka till att lokalorganisationerna använder skrift- och studiematerial som framställs.
6. Påverka lokalorganisationerna att invandrare deltar på kurser och konferenser.
7. Skapa opinion för större satsning på undervisning i svenska.
8. Påverka kommunerna att invandrarbyråer inrättas där underlag finns samt att acceptabla bostäder och kommunal service bereds för de invandrare som har sin anställning på orten.
9. Hålla kontakt med arbetsförmedlingen.
10. Genomföra informationsmöten och kurser i fackliga frågor som har gemensam karaktär.[534]

I ett cirkulär till FCO-distrikten förtydligades riktlinjerna och arbetsuppgifterna för invandrarkommittéerna. En ledamot av den lokala FCO-styrelsen skulle vara ordförande i invandrarkommittén. Invandrarledamöterna skulle vara tvåspråkiga och ”besitta sådana kunskaper i svenska språket att de obehindrat kan göra sig förstådda i kommitténs sammanträde”, men det ansågs önskvärt att ledamöterna till kommittéerna rekryterades ”bland såväl invandrare som svenskar”.[535] I en organisationsplan utvecklades respektive LO-nivås ansvarsområde.

1. LO

Organisationen: En huvudansvarig ombudsman för ”invandrarfrågorna”, en kontaktman med FCO:s invandrarkommittéer, en finskspråkig informatör.
Ansvarsuppgifter: Kontakter med statliga myndigheter. Planering av utbildning för ledamöter i invandrarkommittéer. Central verksamhetsplanering inom ramen för FCO-planeringen.

2. FCO-distrikten

Organisationen: I varje FCO-distrikt skulle utses en ansvarig för ”invandrarfrågorna”. I distrikt med stort antal invandrare ”och där flera

[534] Arbetsprogram för invandrarkommittéer i FCO, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.
[535] Cirkulär FCO-d 73/1970, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB.

FCO har invandrarkommittéer bör istället distriktskommitté utses istället för ansvarig".
Ansvarsuppgifter: Undersöka behovet av invandrarkommittéer. Hålla kontakt med kommittéerna. Hålla kontakt med aktuella länsmyndigheter. Stimulera de lokala kommittéerna att upprätta arbetsprogram.

3. FCO-sektionen

Organisationen: I varje FCO skulle ansvarig utses för "invandrarfrågorna". I FCO med stort antal invandrare skulle istället invandrarkommitté utses. Kommittén skulle bestå av högst 9 ledamöter, och inom kommittén kunde arbetsutskott utses. Vid rekryteringen av ledamöter skulle det eftersträvas att såväl invandrare som svenskfödda blev representerade.
Ansvarsuppgifter: Se beskrivningen från arbetsprogrammet ovan.[536]

Att döma av de politiska åtgärder som LO vidtog framgår att LO först och främst lade stor vikt vid informations- och utbildningsinsatser riktade mot de invandrade arbetarna. Organisatoriskt implementerade LO en relativt decentraliserad modell där huvuddelen av ansvaret för den invandrarpolitiska verksamheten i praktiken framför allt överfördes till lokal facklig nivå, till de lokala FCO-sektionerna. Det var på lokal facklig nivå som de direkta kontakterna med medlemmarna och deras vardagsproblem fanns, oavsett om medlemmarna var infödda eller invandrare, och det var ett argument som användes för att motivera varför FCO-sektionerna fick en nyckelroll när det gällde facklig verksamhet riktad mot invandrade medlemmar.[537] De lokala FCO-sektionerna skulle genom att inrätta positionen invandraransvariga eller invandrarkommittéer få ett samordnande ansvar gentemot fackförbundens lokalavdelningar och dess medlemmar i informations-, utbildnings- och opinionsbildande frågor rörande LO:s inställning och målsättningar i invandrarpolitiska frågor. LO hade det övergripande ansvaret för policyformulering och utformade ramarna för informations- och utbildningsverksamheten i förhållande till FCO-distrikten och -sektionerna. De första organisatoriska ramarna för den invandrarpolitiska verksamheten på olika LO-nivåer var nu formade.

Det var således en högst påfallande tendens att LO och övriga samhällsinstitutioner från slutet av 1960-talet och under 1970-talet talade om *invandrarfrågor.*[538] Närläsningen av det fackliga källmaterialet visar hur fackliga sakområden, kurser och organisationer fick beteckningar som "invandrarfrågor", "invandrarkunskap" och "invandrarkommittéer" i

---

[536] Organisationsplan för LO-FCO:s invandrarkommittéer, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

[537] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 23 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv; Cirkulär FCO-d 73/1970, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980,* Vol. F 21:3, ARAB.

[538] Därav mina citattecken runt begreppet "invandrarfrågor" för att visa att det var samtidens benämning.

motsats till ”ordinarie frågor”, ”ordinarie kurser”, ”ordinarie organisationer” och därigenom skapades ett vad jag betecknar som ett *organisatoriskt särskiljande* av den invandrarpolitiska verksamheten inom LO. Uppdelningen var sannolikt oreflekterad eller gjord i välmening, men den indikerade ändå ett särskiljande mellan svenskfödda och invandrare, som bidrog till en slags benämning och förvandling av invandrarskapet från en rörelse i tid och rum till en permanent individuell och gruppmässig identitet i de fackliga sammanhangen.[539] Det paradoxala var därför förekomsten om två parallella tendenser som framstår som lite motsägelsefulla. Å ena sidan sågs invandrarskapet som ett permanent tillstånd och ”invandrarfrågor” som något som skulle hanteras av ”särskilda” organ och genom ”särskilda” kurser. Å andra sidan var också den homogeniserande assimilerings- eller anpassningsstanken fortfarande stark. Invandrare förväntades också, utifrån en slags vällvillig utvecklingsoptimistisk syn, ändå kunna bli som ”vi” genom att med hjälp av information, utbildning och kurser, skolas in och tillägna sig de normer och förhållanden som var rådande i den fackliga rörelsen och det svenska samhället. ”Vi” stod i denna nationella fackliga självbildsdiskurs för framgångsrika svenska socialdemokratiska fackföreningsmedlemmar. LO var följaktligen bärare av ett framstegsoptimistiskt perspektiv i synen på invandrarpolitiken som en socialiseringsprocess av funktionell anpassning av de invandrade medlemmarna till den befintliga nationella ordningens ’spelregler’ om ”hur vi har gjort och gör i Sverige”. Det var ett synsätt som låg i linje med det perspektiv som Ålund och Schierup betecknat som så kännetecknade för andra svenska folkrörelsers och föreningars invandrarpolitiska praktiker.[540]

Anpassning till de ideologiska och nationella strukturerna

Vid ingången av 1970-talet riktades LO:s invandrarpolitiska åtgärder på den interna fackliga arenan framför allt åt de invandrade arbetarnas håll. Med traditionella fackliga medel som informationsinsatser och utbildning satsade LO på att ”anpassa” invandrarna till de rådande strukturerna och traditionerna inom fackföreningsrörelsen, arbetsmarknaden och samhällslivets olika domäner i övrigt. Kursmaterialet ”Att arbeta i Sverige” som användes i fackföreningsrörelsens och ABF:s studiecirklar och fackliga nybörjarkurser bland invandrare var ett exempel på hur facklig och ideologisk utbildning och upplysande opinionsbildning sammanföll. ”Att arbeta i Sverige” var *för det första* en *informativ* skrift med fakta om den fackliga rörelsen och dess förhandlingar, hur avtalen fungerade som komplement till lagarna på arbetsmarknadsområdet och hur arbetarrörelsen var uppbyggd och vilka målsättningar den hade. Dessutom förekom

[539] Jfr Ålund & Schierup, 1991; Peralta, 2005, s 187 ff; Jfr även Creese, 1999, s 32 och Wrench, 2000, s 140 ff för analyser av fenomenet organisatoriskt särskiljande och dess effekter.
[540] Jfr Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 71 f, 75 ff.

fakta om arbetsmarknadens regler och lagar, hur arbetarskyddet och arbetsmarknadspolitiken fungerade. I skriften fanns också information om det svenska statsskicket, politiska partier, demokratiska regler, översiktliga beskrivningar om utbildning, sociala lagar, skatter, organisationer, massmedia. Förutom den informativa funktionen fyllde skriften också *för det andra* en tydlig *ideologisk* funktion, där de reformistiska socialdemokratiska ideologiska perspektiven var framträdande i beskrivningarna om varför det var viktigt att vara med och påverka sin egen organisation och hur man borde agera för att driva på förändring. Den socialdemokratiska ideologin var också framträdande i beskrivningen av hur samhället kunde göras bättre för arbetarklassen, vilka medel som borde användas och vilken funktion och betydelse de fackliga organisationerna borde ha i en sådan samhällsförändring.[541] Av den skriften, annat kursmaterial och tidningsartiklar att döma syftade dessa nybörjarkurser och studiecirklar inte enbart till att göra kursdeltagarna fackligt medvetna utan också till att inlemma dem i den socialdemokratiska rörelsen.[542] Att LO:s och SAP:s facklig-politiska samverkan och gemensamma ideologiska intressen sken igenom och präglade formerna och innehållet i den fackliga rörelsens kursverksamhet var dock inget nytt eller exceptionellt just för kursverksamheten som riktades mot invandrare. Kursen ”Att arbeta i Sverige” var snarare en fortsättning på en lång tradition av politisk socialisering och ideologisk integration till den invanda och etablerade ordningen av facklig-politisk samverkan i den fackliga rörelsens organisationskultur.[543]

I ett kursmaterial specifikt riktat mot och avsett för nykomlingar i det svenska samhället blev beskrivningarna om den svenska arbetsmarknadens, välfärdsstatens och statsskickets uppbyggnad och det facklig-politiska samarbetets historiska betydelse för den demokratiska samhällsförändringen viktiga symboliska delar i en nationell självbild. Det var en facklig välfärdsnationell självbild som också presenterade ett budskap om att ”så här har vi gjort och så här gör vi i Sverige”. I den självbilden fanns också ett ideologiskt försvar och framåtriktande budskap om att ett fortsatt starkt samarbete mellan socialdemokraterna och fackföreningsrörelsen skulle vara arbetarrörelsens bidrag för att uppnå förbättringar för arbetarklassen och för att förbättra invandrares situation på arbetsplatserna och i samhällslivet. Självbilden och det utvecklingsoptimistiska budskapet i ”Att arbeta i Sverige” var symptomatiskt för den i samtiden dominerande ideologiska synen och praktiska förståelsen av invandrarpolitiken inom LO. Den, för att återknyta till Ålund och Schierup, socialiserings-

---

[541] LO, ABF, Brevskolan, *Att arbeta i Sverige. En kursbok för invandrare*, Stockholm, 1971.

[542] Invandrarfrågor rörande Finland - Korrespondens, kursverksamhet, studiematerialsfrågor, deltagarförteckningar m.m 1970-1972, *LO. Invandrarfrågor 1965-1972*, Vol. F 21:1, ARAB; *LO. VB 1970*, s 189; *LO. VB 1971*, s 269 f; ”300 cirkelledare utbildade till ”Att arbeta i Sverige”, *Fackföreningsrörelsen* nr 1-2/1971.

[543] Se t ex Gullan Gidlund, ”Folkrörelsepartiet och den politiska styrelsen. SAP:s organisationsutveckling”, i Klaus Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark (red.), *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100* år, Stockholm, 1989; Olsson & Ekdahl, 2002; Gidlund & Horgby, 2006.

och anpassningsinriktade ideologiska synen gick ut på att invandrare bäst blev delaktiga inom den fackliga rörelsen genom skolning i form av en utbildnings- och informationsprocess med ambitioner om funktionell anpassning till de ”givna ramarna” och de etablerade nationella organisationstraditionerna.[544] Det var en ideologi och praktik som inte helt gick i takt med de mer kulturpluralistiska idéerna i LO-policyn, i vilken LO propagerade för invandrares rätt till kulturell valfrihet och kraftfullt tog avstånd från den gamla assimilationsmodellens förväntningar om invandrares absoluta anpassning i förhållande till majoritetssamhället.[545]

LO:s välfärdsnationella tänkande och praktik i början av 1970-talet framstår som en slags dubbel ideologisk anpassningmodell, såväl utifrån politisk-ideologisk som utifrån etnokulturell synvinkel. Jag menar därför att vi bör vara försiktiga och inte enbart tolka förväntningarna om invandrares ”anpassning” i nationella och etniska termer utan också betänka den socialdemokratiska politiska dominansen inom fackföreningsrörelsen. Ur det perspektivet skall LO:s invandrarpolitiska praktik betraktas mot bakgrund av samtidens sociala protester på arbetsmarknaden och den ideologiska kontexten av allmän radikalisering inom fackföreningsrörelsen, inte minst nerifrån gräsrötterna inom rörelsen, vilket som framgått först skrämde men successivt också påverkade LO-ledningen att företräda en mer radikal facklig politik.[546] Från den fackliga rörelsens ledningskader och ombudsmän fanns en uppenbar ambition att den invandrarpolitiska informationen och kursverksamheten skulle utformas på ett sätt som underlättade upprätthållandet och kontrollen av fackföreningsrörelsens socialdemokratiska karaktär och motverkade inbrytningar från kommunister och andra radikala vänstergrupper. Invandrarpolitiken kan således betraktas som en infogad del i det socialdemokratiska politiskt-ideologiska identitetsprojekt inom fackföreningsrörelsen som Gidlund och Horgby betecknat som ett makt- och identitetsskapande med hegemonisträvande ambitioner.[547]

År 1971 hade LO således formulerat de första sammanhållna institutionella och organisatoriska ramarna för den invandrarpolitiska verksamheten och respektive ansvarsområde för de olika LO-nivåerna. Det var dock ramar och former som ännu var långt ifrån fasta och klara. Den invandrarpolitiska verksamheten inom LO var ännu i sin linda och i ständig rörelse och nya frågor dök upp hela tiden. Sådan var också situationen i samhället i övrigt. Den förändrade befolkningsstrukturen till följd av invandringen medförde andra sociala effekter som gjorde att det krävdes stora samhällspolitiska insatser för att utforma den svenska samhällsapparaten efter en ny demografisk, social och kulturell samhällsstruktur, där

---

[544] Jfr Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 75 ff. Jfr också perspektiven om den svenska ”välfärdsnationalismen” i Johansson, 2000b, s 332 ff; Johansson, 2005, s 45 ff.

[545] Jfr min analys av de kulturpluralistiska och anpassningsinriktade idéerna i LO:s policy i det föregående kapitlet under avsnittet ”Kulturpluralistiska idéer och anpassningsiver”.

[546] Johansson & Ekdahl, 1996, s 13 f.

[547] Gidlund & Horgby, 2006, s 282 f.

många nya samhällsmedborgare hade andra preferenser och förväntningar på samhället än majoritetsbefolkningen. I denna förändringsprocess hade statliga och kommunala myndigheter, andra samhällsinstitutioner, arbetsgivare och fackföreningsrörelse generellt sett inte hängt med. Kraven på reformer och förändringar var stora, och de skulle så förbli för en lång tid framöver.

Ett invandrarråd blir till

En annan viktig åtgärd i formeringen av de institutionella och organisatoriska ramarna för den invandrarpolitiska verksamheten och för utvecklingen av en mer centraliserad och sammanhållen invandrarpolitisk policy inom fackföreningsrörelsen var inrättandet av *LO:s invandrarråd* 1972. Bakgrunden till rådets tillkomst var den bristande samordningen och de stora skillnaderna mellan olika fackförbund när det gällde invandrarpolitiska åtgärder. De mest aktiva förbunden i invandrarpolitiska frågor, till exempel när det gällde att teckna avtal med motparten om företagsintroduktion och språkundervisning och allmän informationsspridning och utbildning riktad till invandrade medlemmar, var före invandrarrådets tillkomst, Metall, Fabriks, och Hotell- och Restauranganställdas förbund. En del övriga förbund hade inte varit lika framgångsrika på grund av bristande resurser eller på grund av att frågorna helt enkelt inte var särskilt högt prioriterade av olika anledningar, till exempel låg andel invandrade medlemmar eller bristande engagemang eller intresse bland funktionärer på olika nivåer inom förbunden. För att åstadkomma klara riktlinjer för den fackliga policyn, en bättre samordning och ett mer enhetligt agerande från samtliga förbund och mellan LO och förbunden, såväl på nationell som internationell nivå, föreslog därför ombudsmannen Björn Pettersson på landssekretariatets möte den 18 september 1972 att landssekretariatet skulle inrätta ett LO:s invandrarråd.[548] Om förslaget ursprungligen kom från Pettersson eller från något eller några förbund har jag inte lyckats urskilja.

Pettersson föreslog att följande 16 förbund skulle ingå med varsin representant i rådet: Beklädnadsarbetareförbundet, Byggnadsarbetareförbundet, Fabriksarbetareförbundet, Fastighetsanställdas förbund, Grafiska förbundet, Gruvindustriarbetareförbundet, Handelsanställdas förbund, Hotell- och Restauranganställdas förbund, Kommunalarbetareförbundet, Livsmedelsarbetareförbundet, Metallindustriarbetareförbundet, Pappersindustriarbetareförbundet, Sjöfolksförbundet, Skogsarbetareförbundet, Transportarbetareförbundet och Träindustriarbetareförbundet. Från LO:s kansli skulle ingå dels den ansvarige ombudsmannen (Björn Pettersson själv) och dels en av LO:s internationella sekreterare som också skulle fungera som sekreterare i rådet. Dessutom skulle LO bjuda in SAP och

[548] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 18 september 1972, *Landssekretariatets protokoll 1972*, LO:s arkiv.

ABF att delta i rådet med varsin representant. Invandrarrådet skulle föreslå landssekretariatet riktlinjer för LO:s och förbundens agerande i alla migrationsfrågor. På förhand angavs de områden som skulle behandlas: språkutbildningen, information i fackliga, politiska och övriga samhällsfrågor till invandrargrupperna, information till de infödda arbetarna om invandrarnas sociala, fackliga, politiska och kulturella bakgrund, rekryteringsfrågor, introduktion i företagen och i samhället, LO:s och förbundens aktiviteter inom de internationella organen FFI, ILO och yrkesinternationalerna samt samarbetet med SAP, ABF och invandrarnas egna organisationer.

Landssekretariatet beslutade att godkänna Björn Petterssons förslag med tilläget att de förbund som inte fanns omnämnda i Petterssons förslag också skulle erbjudas representation i rådet.[549] På framför allt en punkt innebar de angivna områdena ett visst nytänkande inom LO. Tidigare hade man inte så explicit angivit att det inom ramen för invandrarpolitiken även var nödvändigt med informationsinsatser riktade till den infödda andelen av arbetarkollektivet för att öka deras insikter och förståelse relaterade till de invandrade arbetskamraternas sociala, fackliga, politiska och kulturella bakgrund och erfarenheter. Detta mer ömsesidiga och dubbelriktade perspektiv var följaktligen ett nytt inslag inom ramen för de föreslagna fackliga invandrarpolitiska insatserna på arbetsplatser och inom de fackliga organisationerna.

Vid landssekretariatets sammanträde den 4 december 1972 godkändes de av förbunden utsedda representanterna, och dessutom utsågs Björn Pettersson formellt till ordförande och Urs Hauser, också från LO, till sekreterare. Förutom det tidigare förslaget att SAP och ABF skulle utse varsin representant beslutades dessutom att invandrarinformatören Jalmar Rantanen och ansvarige för verksamheten inom FCO:s invandrarkommittéer Lars Dannemyr, bägge från LO, skulle ingå i rådet. Rantanen och Dannemyr verkade i det vardagliga arbetet gentemot FCO:s invandrarkommittéer, där de mer direkta kontakterna med de invandrade medlemmarna fanns. Det ansågs därför viktigt att invandrarrådet också behandlade LO:s och förbundens organisation av aktiviteterna i invandrarkommittéerna inom FCO-sektionerna.[550]

Ingen av de invalda förbundsrepresentanterna i invandrarrådet var invandrare. Förbunden valde istället svenskfödda, alla män, som i huvudsak var ledande ombudsmän, funktionärer eller förtroendevalda inom sina respektive förbund. Bara ABF representerades av en kvinna, Ingrid Schramm.[551] De enda invandrarna i rådet var två LO-anställda, den fin-

---

[549] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 18 september 1972, *Landssekretariatets sammanträde 1972*, LO:s arkiv.

[550] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 4 december 1972, *Landssekretariatets protokoll 1972*, LO:s arkiv; ”LO får invandrarråd” (intervjureportage med Björn Pettersson), *Fackföreningsrörelsen* nr 20/1972.

[551] Förteckning över förbundsrepresentanterna i LO:s invandrarråd, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

ländske informatören Jalmar Rantanen och sekreteraren Urs Hauser med rötter i Schweiz. Dessa representationsförhållanden beskrev Jalmar Rantanen i efterhand som ett representationsproblem.[552] För att motverka att invandrarrådet skulle uppfattas som alltför toppstyrt och sakna närhet till de berörda medlemmarna och gräsrötterna planerade de ledande LO-funktionärerna i rådet, genom kontakter med förbunden, tillsättandet av en referensgrupp, bestående av invandrare. I planeringen av referensgruppens sammansättning framkom önskemål att majoriteten skulle vara ”fackligt aktiva invandrare från verkstadsgolvet” med god regional spridning samt spridning efter bransch och nationalitet. Dessutom skulle representanter för olika invandrarorganisationer ingå. Det betonades att det var viktigt att LO fick in uppgifter om kandidaternas bakgrund beträffande anställning, fackliga uppdrag, fackliga skolning etcetera.[553]

Arbetsmaterialet och anteckningarna inför valet av ledamöter i referensgruppen visar att representanternas fackliga referenser och politiska åskådning hade stor betydelse i bedömningen av kandidaternas lämplighet. Det gällde inte bara de fackligt aktiva representanterna utan även representanterna för invandrarorganisationerna. Kandidaterna fick tillskrivna omdömen och kategoriseringar som ”socialdemokrat”, ”(s)”, ”mycket aktiv”, ”bra namn” både i förbundens brev med förslag på kandidater och i LO-funktionärernas anteckningsmaterial, vilket sannolikt hade betydelse i bedömningen av olika kandidaters lämplighet.[554] Till referensgruppen utsågs sammanlagt 8 fackligt aktiva invandrare (Toivo Jörneblom med finsk bakgrund från Beklädnads, Stefan Jüretic med rötter i Jugoslavien från Fabriks, finländskan Lisa Hakala från Fastighets, finländaren Matti Kainu Sauli från Gruv, egyptiern El Gamrawy Fathi från Hotell- och Restaurang, tyskan Gisela Berg från Kommunal, finländaren Age Jokiniemi och jugoslaven Milorad Stevanovic från Metall). Utöver dessa fackligt aktiva ingick också ordförande respektive generalsekreterarna för finska, italienska och jugoslaviska riksförbundet samt en ABF-anställd fackligt aktiv grek, Johannis Nikolais boende i Värnamo, som skulle representera den grekiska invandrargruppen i Sverige på grund av att LO inte hade kännedom om det existerade något verksamt grekiskt riksförbund i Sverige.[555] Ett drygt år senare blev emellertid också grekiska riksförbundet re-

---

[552] Rantanen, 1981, s 8.

[553] Brev till Invandrarrådets ledamöter från Urs Hauser, LO, daterat den 22/2 1973, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB; Se också argumenten för invandrarrådets sammansättning i svenska LO:s konferensrapport ”Confederation of Swedish Trade Unions. Immigration – A National Report” till Belgradkonferensen 24-26/4 1972, s 6-7, *LO. Invandrarfrågor 1972*, Vol. F 21:5, ARAB.

[554] Arbetsmaterial rörande invandrarrådet; Brev till LO från Fabriks, Metall, Beklädnads, Gruv, Kommunal, Hotell och Restaurang med förslag på kandidater till invandrarrådets referensgrupp, Bägge handlingarna i *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten,* Vol. F 02:3, ARAB.

[555] Förteckning över Invandrarrådet – Referensgruppen, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB; Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 28 maj 1973, *Landssekretariatets protokoll 1973*, LO:s arkiv.

presenterat i invandrarrådets referensgrupp.[556] Kartläggningen och omdömena om kandidaterna och den faktiska sammansättningen av referensgruppen ger intrycket av att man från de ledande LO-ombudsmännens sida satte vissa gränser för att få tillhöra referensgruppen. Det framstår som om individernas tillhörighet till och framtoning av att stå socialdemokratin nära nästintill var ett villkor för att komma ifråga för referensgruppen.

Invandrarrådet var inget beslutande organ, utan det skulle fungera som ett rådgivande organ åt landssekretariatet och förbunden när det gällde olika sakfrågor. Förbundens val av ledande manliga, infödda företrädare till det viktigaste rådgivande organet i så kallade ”invandrarfrågor” i den fackliga organisationshierarkin kan betraktas som ett traditionsenligt val utifrån ett förbundsledningsperspektiv. Det var den traditionella och etablerade ordningen att det var ledande förbundsföreträdare som gått den traditionella fackliga karriärvägen som representerade förbunden i olika LO-organ och råd.[557] Att förbunden utsåg män från toppen av förbundshierarkierna till att representera förbunden i invandrarrådet bör därför ses mot bakgrund av ett fackligt centraliserings- och professionaliseringssammanhang, där fackliga karriärvägar ofta följt ett visst mönster. Den typiska fackliga karriärvägen för ledande fackliga företrädare och ombudsmän har gått via fackligt engagemang på arbetsplatsen som lett vidare till klubb- eller avdelningsordförandeskap, vidare till ombudsmannaarbete på regional eller förbundsnivå eller ledande förtroendeposter på förbundsnivå. Genom dessa karriärvägar har svenskfödda medelålders män dominerat bland ledande ombudsmän och bland ledande förtroendevalda inom förbunden, medan däremot svenskfödda kvinnor, ungdomar och invandrare – såväl män som kvinnor oavsett ålder – varit underrepresenterade i förhållande till medlemssammansättningen.[558]

Om vi betraktar invandrarrådet från ett identitetspolitiskt mångfaldsperspektiv om grupprepresentativitet blir dess relativt ”svenskhomogena” sammansättning problematisk. Utifrån ett sådant perspektiv om mångfald och grupprepresentativitet skulle ”invandrarrepresentanter” funnits representerade i invandrarrådet i större utsträckning än vad som var fallet, just för att invandrarerfarenheter och positioner och den etniska mångfalden inom fackföreningsrörelsen skulle ha avspeglats bättre.[559]

Som framgick av diskussionerna i anslutning till bland andra Nancy Fraser, Anne Phillips och Magnus Dahlstedt i teorikapitlet är sådana former av mångfaldsargumentering för att politiska församlingar bör berikas

---

[556] Protokoll från Invandrarrådets sammanträde den 12-13 september 1974, *LO. Invandrarfrågor 1972-1979*, Vol. F 21:9, ARAB.

[557] Inga Hellberg, *Det fackliga förtroendet. En studie av ombudsmän och experter 1950-1991*, Stockholm, 1997, s 149, 203 ff; Carl-Gösta Hansson, *Fackliga karriärer*, Umeå, 1996, s 152 ff, 256 ff.

[558] Inga Hellberg och Tatiana Pipan, ”Ledare och experter i svensk och italiensk fackföreningsrörelse”, *Arbetarhistoria* 1998:1-2, s 70 ff; Carl-Gösta Hansson, ”Den fackliga resan. En ombudsman ser på utvecklingen inom LO-området”, *Arbetarhistoria* 2004:4, s 26 f.

[559] Jfr Phillips, 2000, s 20 ff; Dahlstedt, 2005, s 172 f.

av invandrare just på grund av deras ”annorlunda erfarenheter” och ”annorlunda bakgrund” dock inte oproblematiska. Det problematiska är att argumenten ofta bygger på en förtingligande syn på gruppidentiteter som något homogent och statiskt, och att etniciteten och ”invandrarskapet” i ett sådant synsätt blir något på förhand givet essentiellt eller autentiskt som invandrarrepresentanter oproblematiskt förväntas kunna representera enbart på basis av just ”annorlunda bakgrund och erfarenheter”. Med en sådan alltför ensidig och statisk identitetspolitik riskerar snarare uppfattningar om skillnader och gränser att upprätthållas och till och med förstärkas. Dessutom riskerar en förtingligande identitetspolitik att förenkla komplexiteten i det sociala landskapet och i människors liv när enskilda och mindre grupper av invandrarrepresentanter får agera företrädare för hela ”invandrarkollektivet” oberoende av deras personliga intresseområden, skilda tillhörigheter och identifikationer.[560]

Mot bakgrund av etablerade representations- och karriärmönster inom fackföreningsrörelsen, som bidragit till ett relativt ”svenskhomogent” manligt fackligt ledarskap, hävdar Jalmar Rantanen att det var symptomatiskt att fackligt aktiva invandrare istället för att sitta i invandrarrådet fick sitta i referensgruppen. Dessa invandrarrepresentanters roller ”begränsades till att bevista sammanträdena och ingenting därutöver” för att citera Jalmar Rantanen. Grundtanken var annars att referensgruppens medlemmar inom respektive fackförbund skulle kanalisera ut de frågor som behandlats i invandrarrådet och återkomma med respons från medlemmarna. Detta lyckades dock inte särskilt bra, hävdar Rantanen, utan att diskutera orsaker och förklaringar till detta misslyckande.[561] Referensgruppens ledamöter ansåg att det till stor del berodde på arbetsformerna. I ett kollektivt uttalande från ett referensgruppsmöte i december 1979 som publicerades i *Invandrarbulletinen* uttryckte ledamöterna önskemål om en tätare dialog i förhållande till invandrarrådet. Referensgruppen ansåg att planeringen, dokumentationen och uppföljningen av såväl rådets som referensgruppens arbete var ”otillfredsställande”.

Referensgruppen menade att dessa förhållanden hade negativa konsekvenser för möjligheterna att förankra sitt och invandrarrådets arbete bland medlemmarna som de bägge organen representerade, vilket medförde att sakfrågorna fick svag uppmärksamhet i det fackliga arbetet.[562] Utan att hävda något generellt förklaringsanspråk gällande alla förbund och enskilda avdelningar kan förmodligen de så kallade ”invandrarfrågornas” låga prioritering ute i flera av förbunden och avdelningarna ha haft betydelse för de svårigheter som referensgruppen upplevde i sina försök att få respons på sitt uppdrag både från förbunden, medlemmarna och från LO:s invandrarråd. Det uttryckte referensgruppen i sitt uttalande

---

[560] Jfr Phillips, 2000, s 69 f; Fraser, 2003, s 219 f; Dahlstedt, 2005, s 270 ff.

[561] Rantanen, 1981, s 8.

[562] ”Referensgruppens synpunkter på arbetsformer”, 1979-12-07, publicerat i *Invandrarbulletinen* nr 5/1979.

och Rantanen framförde liknande synpunkter i sin framställning. Det är även tendenser som tidigare forskning har pekat på gällande prioriteringen av invandrarpolitiken i ett antal förbund under 1970-talet. Wuokko Knocke beträffande Fastighetsanställdas förbund, Fabriks och Kommunal och jag själv om Pappers.[563] Inom ramen för den här studien kommer inte respektive förbunds invandrarpolitiska verksamhet att analyseras. Däremot kommer jag i kapitel 8 översiktligt att belysa det fackliga invandrarpolitiska arbetet inom FCO-distriktens och sektionernas invandrarkommittéer och därigenom diskutera vilka uppfattningar som ledamöter i sådana invandrarkommittéer framförde om hur förbunden, avdelningarna och FCO-sektionerna såg på och prioriterade dessa frågor.

Genomgången av invandrarpolitikens inledande fas under 1970-talets första hälft visar på paradoxala tendenser ifråga om hur den invandrarpolitiska verksamheten bedrevs och organisatoriskt byggdes upp inom LO. Å ena sidan förblev den homogeniseringssträvande klassbaserade anpassningslinjen fortsatt stark. Den utgick, som jag redan framhållit, ifrån att såväl invandrare som infödda som aktiverade sig fackligt förväntades ”anpassa sig” och insocialiseras i de befintliga ordinarie organisationsramarna. Invandrare och infödda arbetare skulle genom en ”generellt likvärdig” klasspolitik organiseras inom samma grundorganisationer, för LO hade genom hela historien bekämpat självständig facklig organisering inom arbetarklassen på etnisk och könsmässig grund. Principen bakom denna välfärdsnationella anpassningslinje utgick från ambitionen att undvika underbudskonkurrens och från rädslan för sociala och etniska konflikter i invandringens spår och därför strävade LO efter att skapa en socialt jämlik och ideologiskt och kulturellt homogen arbetarklass. Å andra sidan uppstod tendenser till vad jag betecknar som ett *organisatoriskt särskiljande*, när det gäller de invandrarpolitiska frågornas handläggning ute i FCO-distrikten och FCO-sektionerna. De frågor som hade med invandrares krav, sociala villkor och erfarenheter att göra, och som inte kunde bemötas med LO:s grundläggande klassbaserade ”vi behandlar alla på samma sätt”-policy, blev överförda på de tillsatta invandrarkommittéerna som fick i uppgift att arbeta med dem. Inom FCO-sektionerna fanns också tidigt en tendens att dessa frågor i viss utsträckning överläts på medlemmar med invandrarbakgrund, även om det inte var den ursprungliga avsikten och heller inte den allenarådande tendensen inom alla FCO-sektioner.[564] ”Invandrarfrågor” integrerades på den regionala och lokala LO-nivåns agenda men lades organisatoriskt, genom invandrarkommittéerna, i princip ”lite vid sidan om” och fick lite uppmärksamhet och en re-

---

[563] ”Referensgruppens synpunkter på arbetsformer”, 1979-12-07, *Invandrarbulletinen* nr 5/1979; Rantanen, 1981, s 8; Se Knocke, 1982, s 91 ff; Knocke, 2000, s 169 ff; Johansson, 2006b, 169 ff.

[564] ”Vi måste lära oss mera om invandrarnas hemländer”, *Fackföreningsrörelsen* nr 13/1972; ”10 procent invandrare i kommunen och knappast något görs för dem”, *Fackföreningsrörelsen* nr 8/1975; Se också senare diskussioner om dessa tendenser; ”Marks LO-sektion hade konferens i Falkenberg”, *Invandrarbulletinen*, nr 3/1977; ”Rapport från distriktsenheten”, *Invandrarbulletinen* nr 3/1978.

lativt låg status inledningsvis. I kapitel 8 kommer jag att återkomma till och fördjupa analysen om hur invandrarpolitikens organisatoriska ramar och dess status såg ut och förändrades på olika LO-nivåer under resterande del av 1970-talet och inledningen av 1980-talet.

Sammanfattande diskussion

De ökade kommunikationssvårigheterna ute på arbetsplatserna till följd av en markant ökning av antalet invandrade arbetare på arbetsmarknaden under 1960-talets andra hälft innebar att krav på ”särskilda policyåtgärder” för att tala med Penninx och Roosblad, i form av språkundervisning, informations- och introduktionsinsatser och önskan om ett ökat samordnat fackligt agerande, riktades från lokal facklig nivå upp till förbundsledningar och LO-ledning. LO hade dock inget mandat från förbunden för en samordnad politik med särskilda personalinsatser på LO för dessa sakfrågors handläggning. LO-ledningen förblev dessutom länge avvaktande och betraktade det som varje förbunds enskilda ansvar. I kölvattnet av de ökade sociala protester på arbetsmarknaden, som kulminerade med gruvstrejken i Kiruna runt årsskiftet 1969-1970, ändrade LO-ledningen dock radikalt inställning rörande invandrarpolitiska åtgärder. LO-ledningen drog den tämligen tveksamma slutsatsen att invandrade arbetare låg bakom den ökade strejkfrekvensen och konstruerade en ”problembild” om sambanden mellan invandrade arbetare och de sociala protesterna på arbetsmarknaden. I den problembilden kopplades vad som beskrevs som det ökade antalet oupplysta och ”ovana utlänningar”, som inte kände till ”spelregler” och som hade ”bristande kännedom om de mest elementära bestämmelserna och tillvägagångssätten att lösa tvister”, samman med den tilltagande radikaliseringen. De betraktades som ett potentiellt hot mot den etablerade ordningen av arbetsfred och institutionaliserat klassamarbete på arbetsmarknaden och den socialdemokratiska dominansen inom fackföreningsrörelsen.

Denna uppfattning om invandrade arbetares inblandning i strejkerna fungerade som en katalysator och fick i varje fall den märkbara effekten att LO-aktiviteten tilltog gällande invandrarpolitiska åtgärder. Det vidare perspektivet inom LO i synen på arbetskraftsinvandringens sociala konsekvenser hade dessutom betydelse för LO:s ökade aktivitet. Uppmärksammandet av arbetskraftsinvandringens relation till rationaliseringar, upptrissningen av arbetstakten och dess eventuella effekter för olika inhemska gruppers möjligheter till arbetsmarknadsdeltagande samt det bristfälliga samhälleliga mottagandet av de invandrade arbetarna och deras familjer bidrog dessutom till en ökad medvetenhet om vikten av att utveckla invandrarpolitiska åtgärder. LO-ledningen ansåg det nödvändigt att LO tog ett ökat samordnat ansvar för fackliga satsningar på ökade informations- och utbildningsåtgärder, både på lättfattlig svenska och på de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål. Denna ökade samordning tillkom också för att underlätta för lokalavdelningar och för-

bund med bristande resurser. Åtgärderna syftade till att skapa gynnsammare förutsättningar för den i samtiden efterfrågade ”anpassningen” av de invandrade arbetarna till arbets- och samhällslivet och fackföreningsrörelsen. Olika former av studiecirklar, informationsinsatser och kurser parallellt med svenskundervisning blev medel i en facklig välfärdsnationell anpassningsmodell, där politisk-ideologiska och etnokulturella dimensioner sammanföll och var två sidor av samma mynt. Med teoretisk inspiration från Ålunds och Schierups perspektiv menar jag att det fanns ett synsätt på invandrarpolitiska åtgärder som en socialiserings- och normaliseringsprocess syftande till ”anpassning”. Den långsiktiga målsättningen med denna invandrarpolitiska anpassningspraktik inom LO var att övertyga och påverka deltagarna att känna solidaritet och bli medvetna medlemmar i den svenska socialdemokratiskt dominerade arbetarrörelsen, och de ”svenska” sätten och formerna för att bedriva politisk och facklig verksamhet på. LO och SAP var sammanfogade delar, där det ”normala” var att identifiera sig och känna solidaritet med båda. För att återknyta till Gidlunds och Horgbys perspektiv kring ideologiskt identitetsskapande blev invandrarpolitiken följaktligen en integrerad del i ett socialdemokratiskt makt- och identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen med historiskt traditionstyngda anor av gränsskapande mot såväl höger som vänster.

Organisatoriskt implementerade LO en modell, där de lokala FCO-sektionerna, genom inrättandet av positionen invandraransvariga eller invandrarkommittéer, i praktiken fick huvuddelen av ansvaret för kurs- och informationsverksamhet gentemot de invandrade medlemmarna och mot fackförbundens lokalavdelningar rörande LO:s politik och målsättningar i invandrarpolitiska frågor. LO hade det övergripande ansvaret för policyformulering och kontakter med statliga myndigheter. LO utformade och ansvarade för den samordnade informations- och utbildningsverksamheten i förhållande till FCO-distrikten och sektionerna samt framställde och distribuerade det material som invandrarkommittéerna och fackförbundspressen använde. LO inrättade också ett invandrarråd 1972 för att åstadkomma klara riktlinjer för den fackliga policyn, en bättre samordning och ett mer enhetligt agerande för samtliga förbund och mellan LO och förbunden. Invandrarrådet fungerade som ett rådgivande organ och föreslog landssekretariatet riktlinjer för LO:s och förbundens agerande i alla migrationsrelaterade frågor. Till invandrarrådet, som blev en manlig, medelålders och ”svenskhomogen” samling av ledande förbundsföreträdare och ombudsmän helt i linje med ett traditionsenligt fackligt karriärvägs- och representationsmönster, knöts en referensgrupp bestående av fackligt aktiva invandrare och representanter för de största invandrargruppernas nationella riksförbund. För att komma ifråga som representant i referensgruppen var det nästintill ett informellt villkor att ha socialdemokratiska sympatier. Referensgruppens uppdrag att inom respektive fackförbund kanalisera ut frågor som behandlats i invandrarrådet och återkomma med respons från medlemmarna visade sig fungera dåligt, enligt uttalanden från både referensgruppens ledamöter och invandrarin-

formatören Jalmar Rantanen på LO. ”Invandrarfrågornas” låga prioritering i flera av förbunden och ute i många av avdelningarna kan sannolikt ha haft betydelse för de svårigheter som referensgruppen upplevde i sina försök att få respons på sitt uppdrag både från förbunden, medlemmarna och från LO:s invandrarråd. Den åsikten uttryckte referensgruppen och Jalmar Rantanen framförde liknande synpunkter. Invandrarpolitikens låga prioritering i ett antal förbund under 1970-talet har dessutom Wuokko Knocke pekat på i sin forskning.

Det fanns klara paradoxala tendenser i hur den invandrarpolitiska verksamheten bedrevs och organiserades inom LO under 1970-talets första hälft. Å ena sidan förblev den homogeniseringssträvande, klassbaserade anpassningslinjen stark. Den utgick från att såväl invandrare som infödda som aktiverade sig fackligt förväntades ”anpassa sig” och insocialiseras i de befintliga monokulturellt präglade organisationsramarna. Å andra sidan uppstod tendenser till vad jag, med inspiration från Gillian Creeses och John Wrenchs analyser, betecknar som ett *organisatoriskt särskiljande*, när det gällde de invandrarpolitiska frågornas handläggning ute i FCO-sektionernas invandrarkommittéer. Inom FCO-sektionerna fanns tidigt en tendens att dessa frågor fick lite uppmärksamhet och en låg status inledningsvis och ofta överläts de till medlemmar med invandrarbakgrund, även om det inte var den ursprungliga avsikten eller något som var totalt allenarådande inom alla FCO-sektioner. I nästföljande kapitel skall jag gå vidare och analysera hur LO under 1970-talets första hälft såg på sambanden mellan invandringspolitik och invandrarpolitik. Dessutom kommer jag att analysera LO:s ställningstaganden gällande rätten till språkundervisning på betald arbetstid.

6. Invandrarpolitik och invandringspolitik

Föreliggande kapitlet är uppdelat i två huvudavdelningar som disponeras både tematiskt och kronologiskt. Som en konsekvens av att jag har valt att behandla ett antal teman och utvecklingen inom dessa områden var för sig förekommer det i kapitlet kronologiska överlappningar.

Under 1970-talet kom de konfliktlinjer och samhällsproblem som uppstått under 1960-talet att fördjupas. Det skedde mot bakgrund av ekonomins ökade internationalisering, strukturomvandling och missnöjet med tillväxtpolitikens negativa konsekvenser. Samarbetet inom den svenska modellens trepartsallians började knaka i fogarna och successivt försvagas under decenniet. Radikaliseringen inom såväl LO som socialdemokratin tilltog under 1970-talets första hälft genom de politiska kraven på ökad styrning av näringslivet, kollektiv kapitalbildning, ökat medbestämmande och företagsdemokrati. På LO-kongressen 1971 framfördes krav om att arbetarnas makt över sina egna arbetsförhållanden skulle öka och att arbetsgivarnas oinskränkta rätt att avskeda arbetare och ensamt bestämma i produktionsfrågor måste inskränkas. Dessutom beslutade kongressen att tillsätta en branschfondutredning ledd av LO-ekonomen Rudolf Meidner för att utreda möjligheterna att bryta förmögenhets- och maktkoncentrationen, få kontroll över företagens ”övervinster” och uppnå ökad kollektiv kapitalbildning. Utredningen ledde fram till ett omstritt förslag om löntagarfonder som, om det realiserades, skulle omvandla makt- och ägandeförhållandena inom industrin till arbetarnas fördel. Det ursprungliga förslaget kom aldrig att genomföras på grund av dels oenighet mellan LO och SAP om dess principer, utformning och politiskt möjliga och önskvärda konsekvenser, dels massivt motstånd från arbetsgivarna och den politiska borgerligheten. Parallellt med den kraftiga motoffensiven mot fondförslaget började SAF successivt också kritisera den centraliserade förhandlingsmodellen, arbetsmarknadspolitiken och välfärdsstaten. Den samlade socialdemokratiska arbetarrörelsen genomförde däremot en serie arbetsrättsliga lagar för att öka de anställdas inflytande i arbetslivet, bland annat lagen om styrelserepresentation, lagen om anställningsskydd, förtroendemannalagen, medbestämmandelagen och arbetsmiljölagen.[565]

[565] Johansson & Magnusson, 1998, s 132 ff, 159 ff, 175-185; Johansson & Ekdahl, 1996, s 16 ff.

Under 1970-talet genomfördes fortsatta välfärds- och arbetsmarknadspolitiska reformer och utbyggnad av den offentliga sektorn. Många av reformerna var en kombination av familje- och arbetsmarknadspolitik, införandet av särbeskattning, föräldraförsäkring, bostadsbidrag, daghemsutbyggnad, och de hade ofta en tydlig jämställdhetsprägel. Andelen kvinnor som förvärvsarbetade ökade kraftigt och kvinnornas ställning stärktes på en rad områden jämfört med tidigare bland annat genom ett ökat kvinnligt deltagande på olika offentliga samhällsarenor.[566] Den utrikespolitiska profilen och vikten av internationell solidaritet betonades starkare. Biståndet närmade sig enprocentmålet och utvecklingen i Afrika, Asien och Latinamerika uppmärksammades alltmer liksom de asymmetriska sociala och ekonomiska maktrelationer som var kännetecknade för Västvärldens förhållande till dessa världsdelar.[567]

Ekonomiskt innebar 1970-talet stora förändringar. Oljekrisen 1973 och en djupgående global strukturkris, särskilt för de gamla basindustrierna i flertalet västeuropeiska länder medförde att tillväxttakten i ekonomin och sysselsättningen, särskilt inom industrin, sjönk samtidigt som inflationen ökade. På sikt bidrog det till att utrymmet för reallöneökningar och ökad välfärd hotades. Kristendenserna inom ekonomin och den ökade politiska polariseringen på arbetsmarknaden och i samhället innebar att arbetsmarknadsparternas tidigare sammanfallande intressen av samordning och förhandlingslösningar försvagades. År 1976, efter fyra decennier vid regeringsmakten, röstades socialdemokratin bort och ersattes av en borgerlig koalitionsregering. De olika borgerliga regeringskonstellationer som satt mellan 1976 och 1982 förde dock ingen väsentligt annorlunda ekonomisk politik än tidigare socialdemokratiska regeringar. De fortsatte att bekämpa den besvärade ekonomiska situationen av minskad tillväxttakt och ökad inflation med kombinerade inslag av keynesiansk och monetaristisk politik. Trots budgetunderskott och tilltagande statsskuld fortskred politiken att med statligt ekonomsikt stöd försöka rädda den svenska basindustrin som befann sig i kris, särskilt järnindustrin och varven men även textilindustrin. Utan dessa statliga subsidier hade sannolikt arbetslösheten ökat och lett till ytterligare protester i ett redan polariserat politiskt och ideologiskt klimat. De borgerliga regeringarna under 1970-talet genomförde således inget fundamentalt systemskifte, det lät vänta på sig några år. Men kritiken mot de borgerligas hantering av den ekonomiska krisen var likväl massiv från socialdemokratin och fackföreningsrörelsen som befann sig i oppositionsställning för första gången på flera årtionden.[568]

Mot bakgrund av detta samhällspolitiska sammanhang analyseras i kapitlets första huvudavdelning hur LO:s fokus i den invandrarpolitiska debatten i viss mån skiftade karaktär under första halvan av 1970-talet. Det

[566] Hirdman, 1994, s 184 ff; Östberg, 2002, s 154.
[567] Östberg, 2002, s 123 ff, 154; de los Reyes, 2000, s 38 f.
[568] Johansson & Magnusson, 1998, s 173 ff; Johansson & Ekdahl, 1996, s 14 ff.

skedde en successiv förändring av den fackliga problemformuleringen. Förändringen gick i riktning bort från att i huvudsak bestå av krav på reglerad invandring och försvar mot anklagelser om invandrarfientlighet till att alltmer parallellt också innehålla fördjupade diskussioner om vikten av invandrarpolitiska åtgärder på såväl nationell samhällspolitisk nivå och på den interna fackliga arenan som på internationell facklig nivå. När det gäller LO-kraven och förslagen på invandrarpolitiska åtgärder gör jag i kapitlets andra huvudavdelning en tematisk fördjupning och fokuserar på debatten runt språkundervisningen. Den separata analytiska fördjupningen av just språkundervisningen motiveras av att det var den sakfråga som var högst prioriterad inom ramen för LO:s invandrarpolitiska program under 1970-talet och som hade störst sprängkraft i relationerna gentemot arbetsgivarna. Den fick därigenom också störst utrymme i den politiska och massmediala debatten. Jag följer i kapitlet LO:s agerande och utvecklingen runt den frågan fram till avhandlingens tidsmässiga slutpunkt, 1980-talets första del.

LO:s sammankoppling av invandringspolitiken med invandrarpolitiken

Fackliga krav på ytterligare regleringar av invandringen

LO fortsatte i inledningen av 1970-talet sin argumentering från 1960-talet för att försöka påvisa sin tydliga sammankoppling av kraven på reglerad och begränsad invandring med kraven på ökade åtgärder för att underlätta vad som beskrevs som ”anpassningen av den i landet redan befintliga utländska arbetskraften”.[569] Kraven på skärpta invandringsregler som genomförts för att reglera den utomnordiska arbetskraftsinvandringen 1966-1968 kompletterades nu också med fackliga önskemål om en översyn av formerna för den nordiska, framför allt den finska invandringen. Det var önskemål som skall ses mot bakgrund av att det under högkonjunkturen 1969-1970 inträffande en invandringstopp, med ett invandringsöverskott på närmare 100 000 personer, av vilka drygt 67 000 kom från Finland och 31 000 från utomnordiska länder.[570] LO menade att informationen om Sverige och svenska förhållanden borde spridas utanför Sveriges gränser för att ”presumtiva invandrare” skulle ges en möjlighet att göra en realistisk bedömning av sina möjligheter före resan till Sverige. Enligt LO hade den stora invandringen ”skapat problem på arbetsmarknaden och bostadsmarknaden”. De upplevda problemen kunde, enligt LO-ledningen, förebyggas om AMS fick i uppdrag att utforma regler som ålade arbetsgivarna att anmäla till AMS ”innan större förändringar i arbetsstyrkans

[569] ”Är vi emot invandring?”, av Urs Hauser, *Fackföreningsrörelsen* nr 11/1971.
[570] Knocke, 1997, s 6.

nationssammansättning" gjordes. AMS skulle i sin tur svara för att fackliga organisationer och kommuner informerades.[571] I ett remissyttrande från den 7 december 1970 ställde sig LO bakom Kommunförbundets begäran om att vid sidan av arbetsgivar- och fackliga organisationer få bli remissinstans vid vad som i samtiden benämndes "överföring av grupper av arbetskraft" från utomnordiska länder. Dess motivering var att det skulle underlätta kommunernas beredskap och möjligheter att ordna bostäder, skolundervisning, barnomsorg och information. LO ansåg dock att det också var nödvändigt med kontakter mellan arbetsgivare och kommuner även vid anställningar av nordisk arbetskraft för att underlätta bostads- och annan social service.[572]

LO fortsatte att driva dessa krav och bildade tillsammans med sin finska motsvarighet, Finlands fackförbunds centralorganisation (FFC), under vintern/våren 1971 en gemensam arbetsgrupp för "invandrarfrågor". På ett av arbetsgruppens inledande möten i april 1971 diskuterades den i de bägge länderna stigande arbetslöshetens effekter på invandringen. Önskemål framfördes också om att en större del av de anställda finska invandrarna borde anställas via AMS, liksom behovet av ökad språkundervisning och smidigare former för en facklig medlemsöverflyttning mellan länderna.[573]

Arbetskraftsmigrationen mellan Sverige och Finland diskuterades inte enbart mellan de fackliga organisationerna utan också i en gemensam arbetsgrupp med företrädare för regeringarna, AMS och Invandrarverket inom respektive land. *Fackföreningsrörelsen* rapporterade att arbetsgruppen föreslog ett effektivare samarbete mellan arbetsförmedlingarna i Sverige och Finland för att öka informationen till arbetssökande "om det svenska samhället och de finska arbetstagarnas situation i Sverige" i hopp om "att utvandring från Finland på vinst eller förlust undviks". I tidningsreportaget gav informatören Jalmar Rantanen LO:s syn på saken, och han menade att arbetsgruppens förslag låg i linje med intentionerna som kontaktgruppen mellan landsorganisationerna i de bägge länderna hade.[574]

LO gick dock snart ännu längre och på LO-kongressen i september 1971 biföll kongressen ett utlåtande från landssekretariatet som innehöll kravet på lagstiftning om "att de företag som avser att anställa sådan utländsk arbetskraft som för första gången får arbete i Sverige, enbart gör detta genom arbetsmarknadsverkets försorg".[575] Detta föranledde LO att i en skrivelse till Inrikesdepartementet kräva att förmedlingen av all utländsk arbetskraft, även nordisk, skulle ske genom AMS. LO motiverade

---

[571] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 23 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll 1970*, LO:s arkiv (citat); "Den finska arbetskraften i Sverige", *LO. VB 1970. YOM*, s 230 f.

[572] "Remissförfarande vid rekrytering av utländsk arbetskraft", *LO. VB 1970. YOM*, s 301 f.

[573] "Svensk-finskt fackligt samarbete för bevakning av invandrarfrågor", *Fackföreningsrörelsen* nr 9/1971.

[574] "Finska invandrare ska få bättre information redan i hemlandet", *Fackföreningsrörelsen* nr 11/1971.

[575] "Invandrarfrågor". *LO. Protokoll från LO:s kongress 1971*, s 969.

sin skrivelse med att invandringen borde ske under ”ordnade former”, eftersom den ofta ”ger upphov till en rad problem för såväl invandrarna själva som den omgivning som skall ta emot dem: språk, bostad, kontakter, anställningsvillkor etc”. Erfarenhetsmässigt menade LO att invandrade arbetare som introducerats på den svenska arbetsmarknaden genom AMS lyckats bättre på arbetsplatsen och därmed haft större möjligheter ”att klara en anpassning i övrigt till de nya levnadsförhållandena”. Detta gällde för alla nationella grupper, men särskilt för invandrare som kom från länder som beskrevs som ”kulturellt och religiöst annorlunda” än Sverige. LO ansåg därför att AMS borde få lagliga förutsättningar för att förmedla alla anställningar till förstagångsinvandrare för ”att få grepp över hur invandrare anställs i Sverige och därigenom kunna angripa ovan antydda problem”.[576] Framträdande i LO:s argumentering var återigen hur invandringen ställdes mot de välfärdspolitiska och samhällsekonomiska strävandena. I LO:s välfärdsnationalistiska argumentering och strävanden efter social trygghet och nationell civisk homogenitet förespråkades en invandring under ”ordnade former” för att de invandrare som väl var i landet skulle ”klara en anpassning”. De etniskt nationella föreställningarna framträdde i passusen om att invandrade från länder som var ”kulturellt och religiöst annorlunda” skulle vara förment mer svåranpassade och därför vara i särskilt behov av AMS introduktionsstöd för att ”klara en anpassning” till arbetsmarknaden. Men en lyckosam ”anpassning” förutsatte i sin tur, enligt LO:s argumentation, att invandrare skulle ha samma möjligheter som den inhemska befolkningen till arbete, bostad, social service, språk, och så vidare. Den lyckosamma introduktionen blev ur LO:s perspektiv således lika med ”anpassning”, social trygghet och en civisk homogenitet bland befolkningen.

LO ville inte riva upp överenskommelsen om den fria nordiska arbetsmarknaden från 1954, men man menade att formerna för hur överenskommelsen utnyttjats och missbrukats av enskilda arbetsgivare genom arbetskraftsrekryteringar i Finland inte stod i samklang med de ursprungliga intentionerna med överenskommelsen. LO ansåg därför att det krävdes viss översyn och kanalisering av flyttningsrörelserna. Även FFC förespråkade att flyttningsrörelserna skulle gå via arbetsförmedlingarna, eftersom de oreglerade migrationssrörelserna riskerade att skapa ekonomiska och sociala problem för det svenska samhället och för de finländska immigranterna, när sysselsättningsläget försämrats i Sverige. I en artikel i *Fackföreningsrörelsen* betonade Pekka Morri, utredningssekreterare på FFC, att den stora utvandringen också försämrade förutsättningarna för ekonomiskt uppsving i Finland, genom att utvandringen resulterade i be-

[576] ”Skrivelse till Inrikesdepartementet angående lagstiftning om förmedling av utländsk arbetskraft”, Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 11 oktober 1971, *Landssekretariatets protokoll 1971*, LO:s arkiv (citat); Samma skrivelse i *LO. VB 1971. YOM*, s 270 f.

folkningsminskning och därpå negativt förändrad åldersstruktur inom befolkningen. Därtill kom underskott på yrkeskunnig arbetskraft.[577]

Svenska LO och finska FFC hade således relativt sammanfallande intressen och liknande krav när det gällde synen på migrationen mellan länderna. De överläggningar som fördes 1972 mellan representanter för parterna på arbetsmarknaden i Sverige respektive Finland och AMS i Sverige och motsvarande organ i Finland resulterade bland annat i ett system, där finska arbetare och arbeterskor som ville arbeta i Sverige skulle rekryteras via de finländska arbetsförmedlingarna för att få en bättre acklimatisering till förhållandena på den svenska arbetsmarknaden. Arbetsgivare i Sverige skulle också avstå från att annonsera efter finska arbetare och arbeterskor eller direkt försöka rekrytera folk från Finland. Avtalet undertecknades den 11 april 1973 och trädde i kraft den 1 juli 1973. Björn Pettersson, ansvarig ombudsman på LO, kommenterade överenskommelsen i *Fackföreningsrörelsen* och menade att avtalet innebar att gränserna för regleringar inom ramen för den fria nordiska arbetsmarknadsöverenskommelsen var nådda. ”Vill man gå längre än så här, måste man riva upp den överenskommelsen”, hävdade han.[578]

Det är viktigt att se LO:s krav och den efterföljande överenskommelsen om en reglering av de fria finska flyttningsrörelserna mot bakgrund av ett försämrat konjunktur- och sysselsättningsläge på den svenska arbetsmarknaden. Som framgått av tidigare kapitel hade fackföreningsrörelsen krävt en reglering av den utomnordiska invandringen under hela 1960-talet och att invandringen skulle ske med hänsyn till samhällsekonomiska, arbetsmarknads- och socialpolitiska aspekter. Antalet arbetstillfällen i industrisektorn hade också minskat sedan mitten av 1960-talet, vilket minskade efterfrågan på arbetskraft. Denna minskade efterfrågan bidrog till att många inom den fackliga rörelsen krävde invandringsstopp tills alla arbetslösa hade sysselsättning. LO-ordföranden Arne Geijer gav på representantskapets – LO:s högsta beslutande organ mellan kongresserna – två årliga möten i april och oktober 1971 en problematisk bild av sysselsättningsläget och riskerna för ökad arbetslöshet under resterande del av 1971 och under 1972. Han framförde också synpunkten att förbunden med tanke på dessa omständigheter borde vara restriktiva när de behandlade ansökningar från företag som ville rekrytera arbetskraft utomlands.[579] Geijer förespråkade således användandet av den traditionella konkurrensbegränsande strategin för att minska den utomnordiska ar-

---

[577] ”Utvandringen till Sverige problem för finsk utveckling”, av Pekka Morri, *Fackföreningsrörelsen* nr 26/1972.

[578] Protokoll om kanalisering av de Finsk-Svenska Arbetskraftsförflyttningarna genom arbetsförmedling. Bilaga till Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 16 april 1973, *Landssekretariatets protokoll 1973*, LO:s arkiv; Se också ”Invandring från Finland ska gå via arbetsförmedlingen”, *Fackföreningsrörelsen* nr 9/1973 (citat).

[579] Information på finska och serbokroatiska från Landsorganisationen i Sverige, Stockholm, vecka 17, 1971, nr 10, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB; Protokoll fört vid Representantskapets möte den 27 oktober 1971, *Representantskapets protokoll 1971*, LO:s arkiv.

betskraftsinvandringen och därigenom begränsa utbudet av arbetskraft och risken för lönekonkurrens.

Invandringen som en källa till sociala problem rörande bostäder, service, utanförskap och invandrares ”anpassningssvårigheter” var följaktligen återkommande teman och problembilder som, precis som på 1960-talet, användes i LO:s retorik och argumentering för minskad såväl utomnordisk som nordisk arbetskraftsinvandring. I LO:s argumentering mot arbetskraftsinvandringen fanns vid den här tidpunkten, precis som i debatten om invandringsregleringen på 1960-talet, vad jag betecknar som två LO parallella problembeskrivningar eller problemdiskurser. I den välfärdsnationalistiska, framställdes invandringen som ett problem i kvantitativa termer. Det var storleken på invandringen som var den främsta förklaringen till att de välfärdspolitiska målen om jämlikhet hotades av de sociala problemen med utanförskap och ”anpassningssvårigheter”. I den andra problemdiskursen, baserad på etniska föreställningar om statiska kulturella skillnader, framstod det snarare som om att de ”anpassningssvårigheter”, som den omfattande invandringen givit upphov till, också berodde på att vissa invandrare och deras kulturer rent kvalitativt skulle vara svåra att integrera i det svenska samhället, eftersom de var ”kulturellt och religiöst annorlunda” i förhållande till den föreställda svenskheten.[580] Men det var den första problembeskrivningen, i vilken invandringen främst sågs som ett problem i kvantitativa termer som var mest framträdande i LO:s argumentering för en restriktivare bedömning av arbetstillståndsansökningar.

LO kräver stopp för utomnordisk arbetskraftsinvandring

Tomas Hammar har i en artikel om arbetarrörelsens historiska inställning till invandringen och det fackliga inflytandet över arbetskraftsinvandringen diskuterat bakgrunden till att den utomnordiska arbetskraftsinvandringen till Sverige minskade eller nästan upphörde efter 1972. Hammar betonar att fackföreningsrörelsen hade stor del i att den utomnordiska arbetskraftsinvandringen minskade radikalt. Det var nämligen inte ett riksdags- eller regeringsbeslut som togs i den frågan utan snarare ett LO-beslut. Han hänvisar till LO-cirkulär nr 19/1972 till förbunden från den 9 februari 1972, genom vilket LO högst påtagligt utnyttjade det fackliga inflytandet i den institutionella handläggnings- och beslutsstrukturen gällande ansökningar av arbetstillstånd.[581] I cirkulärskrivelsen uppmanande LO sina förbund att vara restriktiva med att tillstyrka ansökningar om arbetstillstånd med hänvisning till det allmänna arbetsmarknadsläget. När lokala avdelningar därefter sa nej, sa förbunden och AMS nej, och då utfärdades allt färre arbetstillstånd och den utomnordiska ar-

[580] Jfr Gilroy, 1991, s 83 f för samma problemdiskurser i Storbritannien vid motsvarande tidpunkt.

[581] Cirkulär nr 19/1972, *LO. Socialpolitiska enheten*, Handlingar rörande invandrarfrågor, Vol. Arbetstillståndsfrågor, LO:s arkiv.

betskraftsinvandringen upphörde praktiskt taget helt. Hammar påtalar att det troligen förekommit olika kontakter mellan LO, AMS och den socialdemokratiska regeringen, men att det ändå var fackföreningsrörelsen som med cirkulärskrivelsen satte det grundläggande beslutet i verket.[582]

I sammanhanget är det återigen relevant att betrakta invandringspolitiken i ljuset av besluts- och implementeringsstrukturen i den svenska korporativistiska modellen på arbetsmarknaden. Som framgått i tidigare kapitel fanns både fackföreningsrörelsen och arbetsgivarparten representerade i AMS och Statens Invandrarverk (SIV) och de kunde därför utöva direkt inflytande på den utomnordiska arbetskraftsinvandringen. Tillståndsärenden gällande uppehålls- och arbetstillstånd prövades före Invandrarverkets tillkomst 1969 av Statens Utlänningskommission, och därefter av SIV. AMS var remissinstans till SIV och bedömde arbetsmarknadsläget, vilket bidrog till att SIV oftast biföll och följde AMS rekommendationer när det gällde arbetstillståndsärenden. AMS följde i sin tur för det mesta de fackliga rekommendationerna. Det fackliga inflytandet över invandringsfrågan i den institutionella beslutsstrukturen framstår som relativt stort under hela perioden av utomnordisk arbetskraftsinvandring under efterkrigstiden. Det nära samarbetet med den politiska grenen av arbetarrörelsen, det socialdemokratiska partiet som dessutom satt i regeringsställning till slutet av 1976, borde rimligen också ha varit en viktig faktor för det fackliga inflytandet. Detta inflytande över invandringen var en viktig dimension i de fackliga strävandena att föra en framgångsrik konkurrensbegränsande strategi.[583] Genom att begränsa utbudet av arbetskraft och därigenom minska risken för konkurrens ökade LO:s möjligheter att reglera villkoren för arbetskraftsförsäljningen på köpmarknaden, för att anknyta till Lars Ekdahls marknadsmodell.[584] LO:s konkurrensbegränsande strategier i relation till den utomnordiska invandringen på vintern 1972 syftade till att fullfölja de fackliga intresseorganisationernas huvuduppgift som ”sekundära organisationer” på en arbetets marknad under kapitalistiska produktionsförhållanden. Det vill säga att försvara de fackliga medlemmarnas sociala och ekonomiska villkor.[585] Med konkurrensbegränsningen som strategi valde LO dessutom att prioritera underlättandet av inhemska gruppers arbetsmarknadsdeltagande på bekostnad av ytterligare invandring.

Invandringens karaktär förändrades sedan drastiskt från 1972/1973 och framåt. Den utomnordiska arbetskraftsinvandringen, som alltså var underkastad arbetsmarknadsprövning och fackligt inflytande, sjönk till en väl-

---

[582] Hammar, 1988, s 14.

[583] Jfr Åmark, 1986, s 20 ff.

[584] Ekdahl, 1994, s 388 f.

[585] Begreppet ”sekundära organisationer” är Lars Ekdahls, 1994, s 388; För liknande perspektiv i synen på de fackliga organisationernas funktioner inom ramen för kapitalistiska produktionsförhållanden, se Virdee, 2000, s 545 ff; Neergaard, 2002, s 124.

digt låg nivå av den årliga totala invandringen. Invandringen kom därefter främst att bestå av anhöriginvandring och av flyktingar.[586]

Tabell 4: *Utrikes födda i Sverige 1970-1982*

	1970		1975		1982*	
Födelseland	Samtliga	Därav kvinnor	Samtliga	Därav kvinnor	Samtliga	Därav kvinnor
Danmark	39 152	17 909	48 302	21 816	49 374	23 321
Finland	235453	124792	222147	123101	277395	153341
Norge	44 681	26 532	43 842	26 379	48 450	28 796
Estland, Lettland och Litauen	22 500	11 166	20 140	10 037	17 133	8 786
Tyskland	41 793	23 212	39 543	22 092	41 792	23 134
Polen	10 851	5 698	14 461	8 238	25 781	15 805
Sovjetunionen	7 244	3 786	7 002	3 726	6 824	3 879
Tjeckoslovakien	7 392	3 407	7 228	3 449	7 726	3 798
Ungern	10 650	4 249	11 807	4 827	13 612	5 950
Italien	7 682	2 373	6 222	1 982	7 187	2 463
Grekland	11 835	4 987	14 676	6 282	17 782	7 498
Jugoslavien	33 779	14 769	36 956	17 161	47 988	22 667
Turkiet	3 768	1 266	6 143	2 572	21 735	10 121
Österrike	7 927	3 432	7 134	3 147	7 876	3 484
Storbritannien	5 378	2 577	6 452	2 950	10 687	4 754
USA och Kanada	14 478	7 494	13 747	7 047	14 635	7 483
Chile	181	78	1 663	811	10 608	5 192
Övriga länder	32 841	14 564	42 986	19 213	97 718	45 249
Summa:	537585	272291	550451	284830	724303	375721

Källa: *Folk- och bostadsräkningen 1970*, del 3, tabell 17; *Folk- och bostadsräkningen 1975*, del 3:3, tabell 15; *Statistisk årsbok 1984*, tabell 30.

*Anmärkning: Kategorier större än 6 000 år 1982.

[586] Knocke, 1997, s 7; Se också Lundh & Ohlsson, 1999, s 64 ff.

Tabell 5: *Utrikes föddas fördelning efter olika regioner 1970-1982*

	1970		1975		1982	
Region	Samtliga	Därav kvinnor	Samtliga	Därav kvinnor	Samtliga	Därav kvinnor
Europa	497376	253303	497263	259360	599677	315901
Afrika	4 149	1 340	5 849	1 740	12 620	4 271
Nordamerika	15 629	8 087	14 575	7 388	16 372	8 303
Sydamerika	2 300	1 105	5 290	2 458	22 450	10 834
Asien	9 841	4 093	19 605	9 697	63 302	31 034
Oceanien	558	304	701	380	1 031	520
Sovjetunionen	7 244	3 786	7 002	3 726	6 824	3 879
Okänt	488	273	166	81	2 027	979
Summa:	537585	272291	550451	284830	724303	375721

Källa: *Folk- och bostadsräkningen 1970*, del 3, tabell 17; *Folk- och bostadsräkningen 1975*, del 3:3, tabell 15; *Statistisk årsbok 1984*, tabell 30.

Av tabell 4 framgår hur många utrikes födda som befann sig i Sverige vid tre olika tidpunkter mellan 1970 och 1982, fördelade efter födelseland och andel kvinnor inom respektive nationell kategori. Tabellen visar hur antalet utrikes födda i Sverige fortsatte att öka under 1970-talet och inledningen av 1980-talet. Personer födda i de nordiska grannländerna, med finländare som enskilt största grupp, fortsatte att utgöra mer än hälften av hela gruppen utrikes födda under hela perioden. Under 1970-talets förlopp och inledningen av 1980-talet blev dock invandringsstrukturen och den nationella sammansättningen bland de utrikes födda mer heterogen än under tidigare decennier. Tabell 5 visar hur den utomeuropiska invandringen till Sverige ökade under 1970-talet, särskilt under den senare hälften av decenniet. Av tabell 4 framgår exempelvis att mellan 1975 och 1982 ökade antalet invandrade personer i Sverige som var födda i Chile kraftigt som en direkt följd av det politiska och sociala förtrycket under militärdiktaturen i landet. Inom kategorin ”Övriga länder” i tabell 4, ökade antalet personer under periodens gång. Inom den kategorin fanns exempelvis även andra flyktinggrupper från en rad olika länder i Afrika, Asien och Sydamerika. Av tabell 4 framgår även hur utvecklingstrenden från slutet av 1960-talet och 1970-talets första år med ett ökat antal utrikes födda från länder som Grekland, Jugoslavien, Turkiet, Polen och Ungern fortsatte att öka under 1970-talets förlopp och in i början av 1980-talet. Personer inom dessa invandrade nationella grupper blev under perioden beviljade uppehållstillstånd i Sverige främst av familjeanknytningsskäl och av flyktingliknande och humanitära skäl samt, fast i mindre utsträckning, av arbetsmarknadsskäl.[587] Tabell 4 och 5 visar även hur det under hela perioden mellan 1970 och 1982 fanns fler utrikes födda kvin-

[587] SOU 1982:49, *Invandringspolitiken. Bakgrund. Delbetänkande av invandrarpolitiska kommittén*, s 23-33.

nor än män i Sverige. Denna kvinnliga övervikt märktes exempelvis bland de utrikes födda från Finland, Norge och Polen.

Som framgått i tidigare kapitel hade LO redan tidigare anslutit sig till principen i svensk invandringspolitik att familjer hade rätt att återförenas, vilket LO fortsatte att förespråka även efter 1972. Varken för anhöriginvandrare eller för politiska och humanitära flyktingar var arbetsmarknadsprövning aktuell, vilket också fastslogs i gällande lag. Denna principiella syn om en reglerad utomnordisk invandring med arbetsmarknadsprövning, kombinerad med en flykting- och anhöriginvandringspolitik utan arbetsmarknadsprövning fortsatte LO att hålla fast vid.[588]

Vid beaktandet av arbetskraftsinvandringens minskning tycks det som om effekterna av cirkulärskrivelsen var högst påtagliga. Jag menar dock att dess betydelse inte får överdrivas, och den innebar knappast heller någon fundamental kursförändring från LO:s sida. Som framgått i tidigare kapitel hade fackföreningsrörelsen krävt en reglering av den utomnordiska invandringen under hela 1960-talet med hänvisning till att den oreglerade invandringen bidrog till och riskerade skapa negativa samhällsekonomiska, arbetsmarknads- och socialpolitiska effekter. LO hade också efterfrågat vissa inskränkningar i de fria nordiska flyttningsrörelserna. Arne Geijers problembeskrivningar 1971 och cirkulärskrivelsen 1972 om kravet på restriktivitet när det gällde arbetskraftsinvandring bör således ses i ljuset av minskade sysselsättningssiffror inte minst inom den industriella sektorn till följd av strukturomvandlingen, rationaliseringar och efterföljande företagsnedläggningar och minskade industriella nyinvesteringar under 1960-talets andra hälft. De minskade sysselsättningssiffrorna skulle senare också visa sig vara tendenser på en allmänt försämrad global konjunkturutveckling med lägre ekonomisk tillväxt och höjda oljepriser.[589] Det var i och för sig en global konjunkturnedgång som LO inte förutsåg 1972. I cirkuläret nr 19/1972 förutspådde man snarare än en svag konjunkturuppgång och en ökad efterfrågan på arbetskraft under 1972, men det var en efterfrågan som LO ville bemöta genom att satsa på inhemska grupper, framför allt kvinnor, ungdomar, äldre och funktionshindrade istället för ytterligare invandring. Det var grupper som, enligt LO, hade drabbats av arbetslöshet under den föregående konjunkturnedgången och som LO ville underlätta möjligheterna till anställning för.[590] Som framgått hade LO alltmer ivrigt från 1960-talet börjat förespråka inhemska ”arbetskraftsreserver” framför invandringen, och LO stödde också olika politiska åtgärder som syftade till att underlätta gifta kvinnors arbetsmarknadsdeltagande, till exempel sambeskattningens avskaffande 1971 och utbyggnaden av den offentliga sektorn, inte

---

[588] ”Utlänningspolitik och utlänningslagstiftning i Norden m.m”, *LO. VB 1973. YOM*, s 162 ff; ”Vissa ändringar i utlänningslagen och utlänningskungörelsen”, *LO. VB 1975. YOM*, s 4 f; ”Sverige och flyktingarna”, *LO. VB 1978. YOM*, s 252 ff; ”Ny utlänningslag”, *LO. VB 1979. YOM*, s 146 ff.

[589] Jfr Lundh & Ohlsson, 1999, s 70; Olsson & Ekdahl, 2002, s 125 f.

[590] Cirkulär nr 19/1972, *LO. Socialpolitiska enheten*, Handlingar rörande invandrarfrågor, Vol. Arbetstillståndsfrågor, LO:s arkiv.

minst barnomsorgen i form av daghem och fritidshem.[591] Det nya i situationen 1972 och 1973, jämfört med situationen på 1960-talet, var dock att LO som princip helt och hållet förespråkade inhemska grupper framför utomnordisk invandring och att LO nu i viss mån också försökte begränsa den fria nordiska invandringen genom olika avtal om formerna för dessa flyttningsrörelser med Finland. I LO:s välfärdsnationalistiska tänkande var tankarna om jämlikhet starka. Men en lika stark tankepremiss var att de välfärdspolitiska målsättningarna om jämlikhet och de arbetsmarknadspolitiska ambitionerna om stabilitet på arbetsmarknaden och full sysselsättning för inhemska grupper ansågs hotade vid en fortsatt invandring av utländsk arbetskraft.[592]

Den fackliga rörelsen kritiseras för ”utlänningsfientlighet”

Redan i samband med att fackföreningsrörelsen från mitten av 1960-talet började kräva en reglering av den utomnordiska arbetskraftsinvandringen kritiserades rörelsen i samtidens debatt för ”utlänningsfientlighet”. Avvisningen av sju jugoslaver i Trelleborg i samband med införandet av hårdare regler för den fria individuella invandringen 1966 sågs som ett tecken på dessa stämningar och uppmärksammades, inte minst i flera borgerliga tidningar.[593] 1969 inträffade ytterligare händelser som fick stor uppmärksamhet i pressen, bland annat avvisningen av sammanlagt 47 romer utan uppehållstillstånd. I samband med dessa avvisningar och den efterföljande mediadebatten gjorde Metallindustriarbetareförbundets avd. 55 i Trelleborg ett uttalande som blev mycket uppmärksammat, och som flera borgerliga tidningar såg som ett tecken på groende ”utlänningsfientlighet” inom den fackliga rörelsen. Avdelningen uttalade stöd för inrikesminister Eric Holmqvists agerande gällande avvisningen av romerna. Dessutom framförde avdelningen kritik mot att ”kriminella utlänningar söker sig hit till landet och här fortsätter sin kriminella verksamhet och därigenom skadar anseendet för de tusenstals skötsamma invandrare som redan finns här”. Avdelningen ansåg att det fanns tendenser till ”missbruk av socialhjälp” och förespråkade därför att ”utvisning av kriminella och asociala element” skulle tillämpas i större utsträckning. Det massmediala intresset gjorde att LO:s Lars Ahlvarsson försvarade avdelningens agerande och kritiserade den journalistiska yrkeskåren för sensationsjournalistisk, bristande källkritik och för att rycka saker ur sina sammanhang. Han menade att uttalandet borde ses som en reaktion på vissa borgerliga tidningars kampanj mot inrikesminister Holmqvist. Han ansåg att media hängde upp sig på enskilda formuleringar och därigenom fick uttalandet

---

[591] Yvonne Hirdman, *Vi bygger landet. Den svenska arbetarrörelsens historia från Per Götrek till Olof Palme*, Stockholm, 1990, s 312.

[592] Om det nationalstatliga perspektivets betydelse i de migrationspolitiska diskurserna, se Johansson, 2005, s 45, 240 ff; Om synen på invandringen som ett potentiellt hot mot den nationella homogeniteten, arbetsmarknaden och välfärden, se Lucassen, 2005, s 13 ff.

[593] Lundh, 1994, 29 f.

att verka ”allmänt utlänningsfientligt”. Han menade vidare att uttalandet inte var riktat mot invandrare ”utan mot utlänningar som kommer hit för att utöva brottslig verksamhet”. Ahlvarsson krävde en större återhållsamhet av journalistkåren i sin rapportering, eftersom effekterna annars kunde bli ökad misstänksamhet bland infödda mot invandrare och en ökad osäkerhet bland invandrare.[594]

Ahlvarssons kritik mot mediarapporteringen bemöttes av journalisten och författaren Sture Hammenskog, som menade att Ahlvarssons kritik bottnade i en okunnighet om hur media arbetar. Kritiken om bristande källkritik kom tillbaka som en bumerang, och Hammenskog ifrågasatte om inte Trelleborgsavdelningens skrivelse, som Ahlvarsson hänvisade till i sin artikel, kunde vara en modifierad efterhandskonstruktion med tanke på den ”storm” avdelningens uttalande väckt. Ahlvarsson gjorde ytterligare ett genmäle och kritiserade återigen media för att ge förenklade bilder av komplexa sammanhang och för att inte vilja ta till sig information från fackföreningsrörelsen eller Invandrarverket utan enbart ge sin egen version, vilken påverkat opinionsstämningarna mot invandringen och invandrare negativt.[595]

Det intressanta i argumenteringen är att båda parter sade sig agera utifrån omtanke om invandrare, och att meningsmotståndaren piskade upp invandrarfientliga stämningar. Vad både den fackföreningskritiska mediarapporteringen och Ahlvarsson underskattade var dock att bägge parter genom sina resonemang, oavsett medvetna eller omedvetna avsikter, förstärkte dominerande problemdiskurser i synen på invandringen och invandrare. Genom drastiska uttalanden och rapportering i starka ordalag om enskilda invandrares kriminalitet och eventuella missbruk av det sociala välfärdssystemet förstärktes kopplingarna mellan invandring, invandrare och sociala problem, trots åtskillnaden som Ahlvarsson försökte göra mellan ”brottsliga utlänningar” och ”skötsamma invandrare”. Tal, tänkande och formulerade idéer om invandring och invandrare fick en närmast ”naturlig länk” till sammanhang av olika sociala problem.

Kritiken mot att fackföreningsrörelsen riskerade att piska upp invandrarfientliga stämningar kom dock inte bara från borgerligt tidningshåll. Även generaldirektören för Invandrarverket, Kjell Öberg, önskade att företrädare för fackföreningsrörelsen ”borde vara mer försiktiga med uttalanden som kan få icke avsedd effekt”. Han sa sig ha full förståelse för facklig oro för arbetslöshet vid vikande konjunkturer, men han menade att uttalanden som kan misstolkas som ”utlänningsfientlighet i kraven på

---

[594] ”Vem vinner på massmedias behandling av invandrarfrågorna?”, av Lars Ahlvarsson, *Fackföreningsrörelsen* nr 4/1970 (i artikeln fanns Trelleborgsavdelningens uttalande publicerat, och citeringarna av Trelleborgsavdelningen är gjorda därifrån).

[595] ”Ahlvarssons kritik av massmedia är felriktad”, av Sture Hammenskog, *Fackföreningsrörelsen* nr 5/1970; ”Hammenskogs massmediaförsvar de obotfärdigas förhinder”, av Lars Ahlvarsson, *Fackföreningsrörelsen* nr 6/1970.

minskad invandring riskerade att skapa oro bland de befintliga invandrarna i landet och inom fackföreningarna".[596]

Det fackliga standardsvaret för att bemöta denna kritik syftade till att försöka tydliggöra den åtskillnad som den fackliga rörelsen sa sig göra mellan sin inställning i invandrings- respektive invandrarpolitiken.[597] Det var en poäng och nyansskillnad som LO-företrädare försökte tydliggöra åtskilliga gånger i argumenteringen för en restriktivare invandringspolitik under slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet. Urs Hauser, handläggare på LO, skrev exempelvis 1971 i *Fackföreningsrörelsen*: "när man diskuterar invandrarfrågor är det lätt att förväxla två frågor av vitt skilda slag, nämligen hur man skall behandla de invandrare vi redan har, och om man skall tillåta ytterligare invandring". Hauser menade att flera fackliga företrädares negativa inställning till ytterligare invandring hade lett till att fackföreningsrörelsen uppfattades som "invandrarfientlig". Han betonade dock att "LO och fackförbunden alltid reservationslöst gått in för en likabehandling av invandrare och svenskar". Den restriktiva inställningen till invandringen motiverade han med att

> hänvisa till den uppenbara faran för invandrarkollektivet, om man inte kan klara av bostadsfrågan, anpassningsåtgärderna etc. Resultatet skulle bli lokala invandrarkoncentrationer, slum, getton, sociala motsättningar i samhället, motsättningar på arbetsplatserna etc.[598]

I Hausers välfärdsnationalistiska argumentering, som också kan ses som en del i den fackliga strategi som Mulinari och Neergaard benämner den inkluderande underordningen, framställdes således den fackliga restriktiva inställningen gällande fortsatt invandring som en omsorgsåtgärd för "den redan invandrade arbetskraftens situation", vilket indikerar den inkluderande dimensionen. Den nationella omsorgens räckvidd gällde i den betydelsen alla boende inom det geografiska rummet Sverige och inte enbart de etniska svenskarna. Utan den fackliga invandringsrestriktiviteten skulle jämlikheten i samhället raseras och, enligt Hauser, särskilt drabba "de invandrare vi redan har". Argumentationen blottlägger den underordnande dimensionen i synen på invandrare som en sorts reservarbetskraft och marginell, utsatt grupp. Genom sitt utmålande av ett skräckscenario, ett samhälle bestående av "slum", "getton" och "sociala motsättningar", konstruerade Hauser också en hotande problembild. Det

---

[596] "Svenskar måste också anpassa sig" (intervjureportage med Kjell Öberg), *Fackföreningsrörelsen* nr 21/1969 (citat); Se också "Vi kan öka invandringen utan att minska välfärden" (intervjureportage med Kjell Öberg), *Dagens Nyheter* 25/11 1969, tidningsutklipp i *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

[597] Se tidigare argument i den riktningen "Invandringen", *LO. VB 1967. YOM*, s 247 ff; "Vi behöver en klar målsättning för svensk minoritetspolitik", av Lars Ahlvarsson, *Fackföreningsrörelsen* nr 14-15/1967; PM angående immigranternas anpassning, av Urs Hauser, daterad 11/6 1969, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

[598] "Är vi emot invandring?", av Urs Hauser, *Fackföreningsrörelsen* nr 11/1971.

var en problembild som, om den blev verklighet, inte enbart implicerade ett hot mot ”invandrarkollektivet” utan mot den sociala och nationella samhörigheten och samhällsgemenskapen som helhet.

Han förde sedan en ekonomistisk argumentering där han sökte påvisa att invandringen var ett dyrt sätt att skaffa arbetskraft ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Han menade att invandring av arbetskraft och medföljande familjer medförde höga merkostnader i form av ”anpassningsåtgärder, anskaffande av bostäder, utbyggnad av vår utbildnings- och sjukvårdskapacitet samt för att finansiera andra samhälleliga investeringar och serviceåtaganden”. Dessa resurser borde istället satsas på att bygga ut industrin för att ge arbete åt arbetslösa i landet. Han konstaterade i och för sig att arbetskraftsinvandring kunde vara befogad vid ”ekonomisk expansion och vid vissa flaskhalssituationer inom produktionen” och därmed ”företags- och samhällsekonomiskt lönsamt”, inte minst för att förekomma ”inflationistiskt kostnadstryck”. Generellt sett såg han dock ”behovet att importera arbetskraft som ett symptom för att samhällsekonomin och näringslivet inte fungerar som det skall”. Samhällsekonomin var inte statisk, och ständiga flaskhalsar skulle fortsätta att uppstå, men att lösa dem med invandring skulle, enligt honom, innebära att ”anpassningsproblemen” till svenska samhällsförhållanden skulle bestå för många invandrare. Dessutom riskerade invandrares relativa underläge, som grupp räknat, i fråga om arbete, bostäder, skola och fritid också att kvarstå vid en fortsatt stor invandring som lösning på arbetskraftsbristen i produktionen, menade Hauser.[599] Utifrån denna ekonomistiska argumentationslinje framställde han nästan invandringen som ett slags avvikande inslag från ett föreställt nationalekonomsikt normaltillstånd.

Hauser förespråkade rationaliseringar av produktionen i olönsamma företag, flytt av produktionen till ”lämpligare landsända” samt förändringar av den monotona och bristfälliga arbetsorganisationen och arbetsmiljön inom många företag som alternativa lösningar till invandring. Samtidigt menade han att de företag som ändå fortsatte att lösa sina ”flaskhalssituationer” med invandring också i större utsträckning borde tvingas ”att vara med och betala” medföljande kostnader, till exempel för bostadsanskaffning vid rekryteringstillfället. En skyldighet som han tyckte inte bara borde gälla vid rekrytering av utomnordisk utan även vid rekrytering av nordisk arbetskraft.[600] I sin argumentering gjorde sig han sig således till tolk för den vanligt förekommande uppfattningen inom fackföreningsrörelsen i 1960-talets och det tidiga 1970-talets debatt mot den fria arbetsinvandringens politik. Kärnan i argumenteringen var att invandringen riskerade konservera olönsamma företag och därigenom motverka och försena rationaliseringar och strukturomvandlingar, som ansågs nödvändiga för att realisera den solidariska lönepolitikens målsättningar om minskade produktivitets- och löneskillnader mellan löntagare på arbets-

[599] ”Är vi emot invandring?”, av Urs Hauser, *Fackföreningsrörelsen* nr 11/1971.
[600] ”Är vi emot invandring?”, av Urs Hauser, *Fackföreningsrörelsen* nr 11/1971.

marknaden. Genom sin argumentering bidrog även Hauser till att reproducera det sociala problemperspektivet och den diskursiva sammanlänkningen mellan invandring, invandrare och sociala problem genom betoningen av de många negativa samhällsekonomiska och sociala effekter, som han ansåg att en fortsatt invandring riskerade att skapa för det svenska samhället. Hausers artikel exemplifierar återigen hur LO:s socialpolitiska och samhällsekonomiska argument mot invandringen låg inbäddade i en välfärdsnationalism. Det var ett nationellt tänkande som strävade efter en civisk homogenisering av befolkningen, vilket visade sig i målsättningen ”om anpassningsåtgärder” och ”om likabehandling mellan invandrare och svenskar” gällande arbete, bostad, social service, och som inte fick riskeras av en fortsatt arbetskraftsinvandring. Farhågorna om och oron för sociala och etniska konflikter och motsättningar i invandringens spår var högst påtagliga. Likheterna mellan idéerna bakom Hausers argumentering och idélinjerna i LO:s remissyttrande till utlänningsutredningen 1967 var högst påtagliga.

Debatten och kritiken mot vad som beskrevs som en utbredd invandrarfientlighet inom fackföreningsrörelsen blossade delvis upp igen både i samband med det uppmärksammade LO-cirkuläret nr 19/1972 och i valrörelsen 1973. LO:s krav i valrörelsen om en restriktivare invandringspolitik kritiserades återigen som ett uttryck för en ”utlänningsfientlighet”. LO-ordföranden Gunnar Nilsson bemötte kritiken i ett offentligt brev och hänvisade till att det skedde av omsorg om den arbetskraft som fanns i landet, utländska medborgare såväl som svenska medborgare. Han menade att den restriktiva invandringspolitiken motiverades av det försämrade sysselsättningsläget och att den behövdes för att arbetslösa kvinnor, ungdomar, äldre och funktionshindrade skulle kunna få arbete.[601]

Som redan framgått hade LO under 1960-talet i sin argumentering för en reglerad utomnordisk invandring hävdat att arbetskraftsinvandringen försvårade den solidariska lönepolitiken och försenade rationaliseringar av produktionen och arbetsmiljöförbättrande åtgärder i hälsovådliga företag och branscher. Det var argument som LO använde sig av även i början av 1970-talet. Det framgick i Urs Hausers artikel i *Fackföreningsrörelsen* 1971 och, inte minst, under valåret 1973, när LO krävde stopp för den utomnordiska arbetskraftsinvandringen. Ombudsman Björn Pettersson hävdade i ett anförande vid Nordiska Rådets arbetsmarknadskonferens i Stavanger i september 1973, även att den fria finska invandringen innebar stora problem för den svenska arbetsmarknaden och samhället:

> Vi får förseningar av arbetsmiljöförbättrande åtgärder om företagen fritt erhåller arbetskraft som accepterar de dåliga arbetsförhållandena. Det kan

[601] LO-Nytt nr 31, 3/9 1973 – LO-ordförande skriver brev till invandrarna, *LO. Invandrarfrågor 1972-1974*, Vol. F 21:7, ARAB. Liknade argumentering framfördes i ”Ingen utlänningsfientlighet” (ledare), ”Osakliga påhopp på facket” (ledare), *Fackföreningsrörelsen* nr 19/1973.

försena löneutjämning mellan grupper på arbetsmarknaden, om låglönebranscherna tillförs arbetskraft via immigration.[602]

Enligt Pettersson hade den finska invandringen både äventyrat sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor, äldre och funktionshindrade, och försvårat introduktionen av invandrarna i företagen och i samhället.[603] I likhet med LO-ordföranden Gunnar Nilsson ställde han olika grupper av löne-arbetare mot varandra och betonade prioriteringen av inhemska gruppers företräde på arbetsmarknaden i argumenteringen för minskad invandring.[604] Petterssons anförande blev mycket uppmärksammat, och återigen växte kritiken mot fackföreningsrörelsen för att understödja stämningar av invandrarfientlighet. Inte bara borgerliga tidningar kritiserade LO, utan kritiken kom även från andra intresseorganisationer.

Lärarföreningen för invandrarundervisning (LFI) kritiserade Björn Petterssons slutsatser om att förseningar i arbetsmiljöförbättrande åtgärder och löneutjämningar samt att arbetslösheten bland kvinnor, äldre och funktionshindrade skulle bero på de invandrade arbetarnas närvaro. LFI efterfrågade tydligare belägg och undersökningar som stödde dessa påståenden från LO:s sida, annars tolkade LFI det som ”ett uttryck för en diskriminering av en stor grupp LO-medlemmar – invandrarna”.[605] Ett underliggande tema i LO:s retorik var konstruktionen och gränsskapandet mellan förment ”riktiga” arbetare och hierarkier av ”reservarbetskraft”. Precis som tidigare framställdes kvinnor, funktionshindrade och invandrare som potentiell ”reservarbetskraft”, vars närvaro på arbetsmarknaden var avhängigt efterfrågan på arbetskraft och konjunkturläge. Denna uppdelning där olika grupper ställdes mot varandra i tider av minskad efterfrågan på arbetskraft 1972/1973 blottlägger en hierarki i konstruktionen av den ”verkliga” arbetaren inom LO. Den manligt kodade klassgemenskap av medelålders män inom nationens gränser framträder som det normerande idealet framför kvinnor, ungdomar, äldre, och funktionshindrade och sist invandrare. Både köns- och generationstillhörighet, kroppsfunktioner men särskilt nationstillhörighet fungerade således som gränsskapande barriärer för tillhörigheten till den reella, till skillnad från den formella, svenska klassgemenskapen.[606]

---

[602] Tal vid den Nordiska arbetsmarknadskonferensen i Stavanger, 25 september 1973, *LO. Socialpolitiska enheten.* Handlingar rörande invandrarfrågor, Vol. Arbetstillståndsfrågor, LO:s arkiv.

[603] Tal vid den Nordiska arbetsmarknadskonferensen i Stavanger, 25 september 1973, *LO. Socialpolitiska enheten.* Handlingar rörande invandrarfrågor, Vol. Arbetstillståndsfrågor, LO:s arkiv.

[604] Jfr diskussionerna i kapitel 4 om det fackliga förespråkandet för inhemska arbetskraftsresurser i debatten om en eventuell rekrytering av utländsk arbetskraft under åren efter andra världskriget, och för kvinnor, äldre och funktionshindrade istället för invandrare i debatten om en reglerad invandring vid mitten av 1960-talet.

[605] Skrivelse från Lärarföreningen för Invandrarundervisning, 21/11 1973, ”Angående Björn Petterssons inlägg under Nordiska Rådets arbetsmarknadskonferens i Stavanger 25-26/9 1973”, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:2, ARAB.

[606] Jfr Mulinari & Neergaard, 2004a, s 16, 249 för distinktionen mellan formell och reell tillhörighet till den nationella klassgemenskapen.

Kritik kom också från invandrarorganisationer, till exempel finska föreningen Katajaiset i Västerås, som menade att LO:s olika uttalanden och ”angrepp på invandrarna” gjorde det legitimt att ställa frågan: ”Har arbetarrörelsen och främst LO blivit rasistiskt och är vi invandrare överhuvudtaget välkomna som medlemmar i arbetarrörelsen?”[607] Björn Pettersson såg det som grova beskyllningar mot LO och honom själv, baserade på felaktiga utsagor ”i den borgerliga pressen”. Han bifogade LO-material och uppmanade finska föreningen ”att söka fakta vid källan” innan ”man gör osakliga utfall”.[608] Finska föreningen i Västerås menade då att Petterssons beskyllningar om att föreningen bara litat till borgerlig press var helt felaktiga. Föreningens ordförande som författade brevet hävdade att majoriteten av föreningens styrelsemedlemmar var medlemmar i fackföreningar och socialdemokratiska partiet, och att föreningen i huvudsak sympatiserade med den politik LO drivit genom åren. Det föreningen vände sig emot var olika uttalanden om ”den redan här i Sverige befintliga arbetskraftens förhållanden” samt ”den brist på förståelse och ljumma attityd i frågan om inflytande och integration i arbetarrörelsen, som vi tycker oss uppleva på alla nivåer inom rörelsen”. Föreningen menade också att det var typiskt att antyda eller beskylla folk för att vara ”borgerliga koralbotörer” [sic] eller för att ha ”kommunistsympatier” i en debatt, när ”någons åsikter icke sammanfaller med de styrande makthavarnas åsikt”. De önskade en öppnare debatt ”om mål och medel i invandrarfrågorna” och hoppades att LO skulle vilja delta om Västerås lokala FCO inbjöd till en sådan debatt.[609]

Generaldirektören för Invandrarverket, Kjell Öberg, upprepade i *Fackföreningsrörelsen* sin kritik mot fackföreningsrörelsen och socialdemokraterna för att ha använt ”invandrarna som slagträ” i valdebatten 1973. Han menade att ”slagorden om nej till import av utländsk arbetskraft kom att uppfattas som en manifestation av ovilja mot invandrarna”. Arbetarrörelsen hade istället en uppgift att verkligen visa att man inte hyste denna ovilja genom

> kraftfulla uttalanden om invandringens betydelse för Sverige, om respekt för invandrarna som arbetskamrater och medmänniskor och om hur nödvändigt det är att ge dem det medinflytande, som hittills varit mera teori än praktik.[610]

Han menade också att retoriken i valdebatten om ”invandringsstopp” gav en felaktig bild, eftersom det trots den restriktivare bedömningen mot ut-

---

[607] Skrivelse till LO från Finska Föreningen Katajaiset i Västerås, 10/10 1973, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:4, ARAB.

[608] Svarsbrev från Björn Pettersson, LO, till Finska Föreningen Katajaiset i Västerås, 16/10 1973, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:4, ARAB.

[609] Skrivelse till LO från Finska Föreningen Katajaiset i Västerås, 20/10 1973, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:4, ARAB.

[610] ”Invandrarna som politiskt slagträ”, av Kjell Öberg, *Fackföreningsrörelsen* nr 21/1973.

omnordisk arbetskraftsinvandring fortfarande skulle ske flyktinginvandring, anhöriginvandring och flyttningar inom den fria nordiska arbetsmarknaden.[611] I en ledarartikel i samma nummer av tidningen tillbakavisades påståendet att man från fackligt håll skulle ha krävt stopp eller arbetsmarknadsprövning för flyktinginvandring. Björn Petterssons i flera sammanhang framförda förslag att, istället för immigration ”flytta kapital och produktion till de platser där arbetskraften finns” fick också stöd. Den princip och det tankesätt, som tillämpades inom den inhemska regionalpolitiken, borde inte ”göra halt inför nationsgränserna”. Istället för en fri rörlighet för den nordiska arbetskraften skulle en fungerande samnordisk närings- och arbetsmarknadspolitik ge fler arbetstillfällen i Finland, och gynna landets ekonomiska utveckling. Dessutom menade ledarskribenten att flera av de finländare ”som idag arbetar inom svenska företag skulle ha sluppit de påfrestningar som en omställning till förhållanden i ett främmande land ofrånkomligen innebär”.[612]

Kritiken mot fackföreningsrörelsen för invandrarfientlighet väcktes främst mot bakgrund av de fackliga kraven på restriktivare invandringspolitik som i sig var ett uttryck för en traditionell facklig konkurrensbegränsande strategi för att begränsa utbudet av arbetskraft. LO avvisade oftast kritiken som illvilliga feltolkningar, främst baserade på borgerliga tidningars skriverier. Det skarpa sätt som de fackliga kraven framfördes på och de uttryck som användes i retoriken om ”invandringsstopp” och ”nej till import av utländsk arbetskraft” bidrog till den häftiga kritiken och ifrågasättandet av den fackliga solidaritetskänslan. Den skarpa fackliga retoriken skapade oro, vrede och förvåning bland många enskilda och grupper av invandrare och infödda som tolkade de fackliga kraven mot invandringen som en ovilja också mot de i landet redan befintliga invandrarna. Från LO-håll bemötte man kritiken genom att använda standardargumentet om skillnaden mellan den fackliga inställningen i invandringsrespektive invandrarpolitiken. Den skarpa retoriken gällande invandringspolitiken gjorde dock att de fackliga försvarstalen om solidaritet och omsorg om de invandrade arbetarna och deras familjer klingade falskt i kritikernas öron eller hamnade i skymundan av den polariserade LO-retorik som krävde ”invandringsstopp”. De ymniga brev-, insändar- och pressreaktionerna som bemötte och kritiserade LO:s utspel indikerar detta.[613]

I den här debatten hamnade LO och övriga fackföreningsrörelsen lätt på defensiven. Som Lars Ekdahl pekar på beträffande Metalls sätt att föra debatten kring rekryteringen av utländsk arbetskraft vid denna tidpunkt, innebar det fackliga angreppssättet att diskutera arbetskraftsinvandringen i första hand i relation till arbetsmarknadens funktionssätt och andra in-

---

[611] ”Invandrarna som politiskt slagträ”, av Kjell Öberg, *Fackföreningsrörelsen* nr 21/1973.

[612] ”Flytta arbetsplatserna istället för arbetarna” (ledare), *Fackföreningsrörelsen* nr 21/1973.

[613] Se inkomna brev och utklipp av insändare och presskommentarer i *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:2, 02:3, 02:4, ARAB.

hemska gruppers ställning på arbetsmarknaden att arbetsmigrationen aldrig ställdes som en direkt maktfråga inom kapitalismen. Som Ekdahl uttrycker det,

> länkades aldrig frågan direkt till problemet med arbetets utformning. […] Den relaterades inte heller till frågan om makten över företagens investeringar och lokaliseringar. Problemen kring rekryteringen av utländsk arbetskraft sågs isolerade från den kritik av det kapitalistiska samhällets maktförhållanden som nu formulerades och fördes fram på andra områden.[614]

I linje med Ekdahl menar jag att det är förvånande att denna koppling inte gjordes med tanke på att den fackliga rörelsen i andra sammanhang lyfte fram frågor om hur kapitalägarna genom den ekonomiska och industriella tillväxten och den svenska modellens produktivitetsfrämjande politik hade stärkt sin makt i företagen och samhället. Att LO och dess förbund inte klart ut lyfte fram arbetskraftsinvandringen som central och funktionell för företagens expansion och för makt- och ägandeförhållandena inom industrikapitalismen ser jag följaktligen som betydelsefullt för att den fackliga rörelsen hamnade i försvarsställning i denna debatt. Den polariserade fackliga retoriken för begränsad invandring hade dessutom betydelse för att den fackliga rörelsen blev kritiserad och betraktad som ”utlänningsfientlig”. Budskapen i LO:s välfärdsnationella retorik att samhällsekonomin, men framför allt de jämlikhetssträvande socialpolitiska målsättningarna, krävde en begränsning av invandringen, fick inte alltid gehör utan uppfattades av svarsreaktionerna att döma snarare fungera gränsskapande och exkluderande snarare än inkluderande. Att inkluderas i den fackliga reella klassgemenskapen (i motsats till formella) uppfattades av LO-kritikerna som villkorat av nationella och etniska gränser.

Diskussion om invandrarpolitik – LO-kongressen 1971

Även om LO:s krav på en restriktivare invandringspolitik blev mest uppmärksammat i den offentliga samhällsdebatten i början av 1970-talet fördes också diskussioner inom den fackliga rörelsen om att utveckla och fördjupa ”anpassningsåtgärderna”. Under LO-kongressen 1971 fanns fyra motioner som direkt berörde invandrarpolitiska åtgärder.

- Metallindustriarbetareförbundets avd. 225 i Skövde ville genom motion 366 att ”utländsk arbetskraft” skulle få samma rätt till

[614] Ekdahl, under utgivning 2008, s 80; I den samtida internationella forskningen, med rötter i 1960-talets nya vänster och dess marxistiska influenser, förekom däremot en intensiv diskussion kring arbetsmigrationens funktion för den kapitalistiska ekonomins expansion och reproduktion i Västeuropa. Se t ex André Gorz, ”De invandrade arbetarna”, *Zenit* nr 19/1970; Stephen Castles & Godula Kosack, ”The Function of Labour Immigration in Western European Capitalism”, *New Left Review* nr 73/1972; Castles & Kosack, 1973.

flyttningsbidrag som infödda arbetare, men att ett sådant bidragssystem skulle finansieras av arbetsgivarna, inte via skattemedel.

- Beklädnadsarbetareförbundets avd. 4 i Halmstad definierade segregationen och invandrade arbetares språksvårigheter som ett problemområde på arbetsplatserna och ville genom motion 367 att ingen invandrare skulle få arbetstillstånd förrän han/hon gått igenom en arbetsgivarfinansierad internatkurs på en månad. Kursen skulle innehålla undervisning i svenska språket och om förhållandena på svensk arbetsmarknad.
- Fabriksarbetareförbundets avd. 49 i Trelleborg yrkade i motion 368 att invandrade arbetare som skulle göra sin militärtjänst i hemlandet inte borde förlora sitt arbetstillstånd utan ha samma anställningstrygghet som infödda arbetare som gjorde sin värnplikt.
- Svenska Pappersindustriarbetareförbundets avd. 74 i Jönköping krävde i motion 369 bättre yrkesutbildning för personal, speciellt för invandrare, före deras inträde i produktionen.[615]

I landssekretariatets utlåtande över Metallmotionen 366 sade man sig dela motionärens uppfattning om att arbetsgivarna borde ta ett större ansvar för kostnaderna vid anställning av invandrade arbetare. LO ansåg dock att dessa kostnader i första hand borde läggas på introduktion och språkutbildning istället för flyttningsbidrag. I utlåtandet till Beklädnadsmotionen 367 menade landssekretariatet att motionärens förslag, som innebar att invandrare skulle förbinda sig att genomgå undervisning i svenska språket i samband med beviljat arbetstillstånd, bara skulle lösa en mindre del av problemet, eftersom den stora invandringen skedde inom ramen för den fria nordiska arbetsmarknaden, som inte krävde några arbetstillstånd. I utlåtandet till Fabriksmotionen 368 framförde landssekretariatet en annan åsikt än motionären och ansåg det vara en fördel att prövning av arbetstillstånd även skedde vid återinvandring. När det gällde Pappersmotionen 369 delade landssekretariatet motionärens uppfattning om behovet av yrkesutbildningar och förbättrad introduktion vid nyanställningar, för såväl infödda som invandrade arbetare. Landssekretariatet hänvisade också till överenskommelserna som Metall och Fabriks träffat med sina motparter om introduktion av nyanställda invandrare samt till LO-SAF-rekommendationen, som uppmanade övriga förbundsparter till liknade överenskommelser ”i syfte att eliminera de problem som anförs i motionen”.[616]

Under kongressen betonade landssekretariatet att man såg språkundervisningen och olika mottagningsåtgärder både inom företag, myn-

---

[615] ”Invandrarfrågor, Motionerna 366-369”, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1971*, s 963 ff.

[616] ”Invandrarfrågor, Utlåtande över motionerna nr 366-369”, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1971*, s 966 ff (citat s 968).

digheter och organisationer som prioriterade nyckelområden. Det märktes också i landssekretariatets förslag på krav som LO borde verka för:

- ”att de företag som avser att anställa sådan utländsk arbetskraft som för första gången får arbete i Sverige, enbart gör detta genom arbetsmarknadsverkets försorg,
- att samhället svarar för att det finns tillräckliga resurser för undervisning i svenska språket exempelvis lärare och undervisningsmateriel,
- att arbetsgivaren åläggs skyldighet att bevilja ledighet från arbetet för språkundervisning samt utbetalar lön för minst 240-250 timmar,
- att vid anställning av utländska arbetare klarare anges nödvändigheten att de ges språkundervisning,
- att introduktionen på arbetsplatserna successivt utökas och förbättras. Detta måste då ske på vederbörandes modersmål eller genom tolk, samt
- att yrkesutbildningen för den invandrade arbetskraften bevakas”.[617]

Harry Fjällström, vid tidpunkten för kongressen ansvarig ombudsman för politikområdet på LO, föredrog och yrkade bifall för landssekretariatets utlåtanden. I debatten efter Fjällströms föredragning visade sig Metallindustriarbetareförbundets mer offensiva hållning och förbundets missnöje med LO-SAF-uppgörelsen från november 1970 om rätten till företagsintroduktion och språkutbildning. Sven-Åke Klint, kongressdelegat och facklig förtroendeman i Metall, kritiserade LO för uppgörelsen och menade att den i avtalet stadgade uppgörelsen om rätten till 200 lektionstimmar för nyanställda invandrade arbetare, varav 60 timmar skulle bekostas av arbetsgivaren, var långt ifrån de mål om 240 timmar på betald arbetstid som landssekretariatet satt som mål i sitt förslag till kongressen 1971. Klint ansåg att arbetsgivarna borde avkrävas ett betydligt större kostnadsansvar. Fjällström bemötte kritiken med att hänvisa till arbetsgivarsidans motvilja, som tvingat LO att ”välja mellan att ta en dålig uppgörelse – eller att inte få någon uppgörelse alls”. Trots meningsskiljaktigheterna om LO:s uppgörelse med SAF 1970 hade Metall inget emot landssekretariatets förslag till kongressen om vilka krav LO skulle föra. Kongressen beslutade att bifalla landssekretariatets utlåtande.[618] Att döma av besluten på kongressen 1971 såg LO en reglerad och kontrollerad invandring i AMS’ regi och ökade ekonomiska satsningar på språkutbildning, företagsintroduktion och yrkesutbildning från både samhällets och

---

[617] ”Invandrarfrågor, Utlåtande över motionerna nr 366-369”, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1971*, s 969.

[618] ”Invandrarfrågor, Föredragning och debatt”, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1971*, s 969 ff (citat s 972).

arbetsgivarnas sida som högprioriterade politiska åtgärder. Särskilt vikten av en utbyggd språkutbildning betonades i motioner, utlåtande, debatt och kongressbeslut.

Internationella kontakter rörande migrationsfrågorna

Som framgick tidigare hade LO återkommande kontakter om migrationsfrågorna med sin finska motsvarighet FFC och det hade bland annat resulterat i bildandet av en gemensam arbetsgrupp för ”invandrarfrågor” 1971. LO började också upprätthålla tätare kontakter med sin jugoslaviska motsvarighet Confederation of Trade Unions of Yugoslavia (CTUY). I ett första skede anordnades ett studiebesök våren 1969, då de jugoslaviska invandrarnas situation i Sverige diskuterades. Även med jugoslaverna bildade LO en gemensam arbetsgrupp för ”invandrarfrågor” 1971.[619] Ytterligare ett led i de internationella kontakterna var att Björn Pettersson och André Thiria (från internationella enheten) också deltog i en internationell facklig migrationskonferens i Belgrad i april 1972.[620] Bakgrunden till att jugoslaviska CTUY arrangerade konferensen var det faktum att drygt en miljon jugoslaver arbetade utanför hemlandet 1972. Flyttningarna av arbetskraft över gränserna var dock ett generellt fenomen och uppskattningsvis fanns det mellan nio och tio miljoner migrantarbetare, som flyttat från ett land till ett annat i Europa vid denna tid. Av konferensinbjudan framgår att konferensen var ett försök att ”formulera en gemensam facklig strategi för att bemöta den invandrade och utvandrade arbetskraftens problem”.[621] Ett 70-tal personer från 26 fackliga organisationer i 15 länder deltog (dock inte ifrån England, Finland, Norge eller Portugal). Under konferensen framkom motsättningar i uppfattningarna mellan invandrings- och utvandringsländerna men också mellan invandringsländerna. Exempelvis hade representanterna från Sverige, Holland och Belgien liknande synsätt ifråga om att sträva efter att skapa formellt likvärdiga förhållanden mellan invandrare och den infödda befolkningen, och att det därför skulle krävas satsningar på ”omfattande anpassningsverksamhet”. Representanter från Västtyskland och Frankrike hade en annan uppfattning. Den västtyska motsvarigheten till LO, Deutscher Gewerkschaftsbund (DGB) betonade, enligt Björn Pettersson, att Västtyskland inte var något invandrarland, trots att det fanns över en miljon invandrare i

---

[619] ”Jugoslaver studerar anpassning i Sverige”, *Fackföreningsrörelsen* nr 19/1969; ”Svenskt-finskt fackligt samarbete för bevakning av invandrarfrågor”, *Fackföreningsrörelsen* nr 9/1971; ”Fackligt samarbete Sverige-Jugoslavien”, *Fackföreningsrörelsen* nr 11/1971; ”Förbättrade fackliga kontakter mellan Sverige och Jugoslavien”, *Fackföreningsrörelsen* nr 14-15/1971.

[620] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 5 juni 1972, *Landssekretariatets protokoll 1972*, LO:s arkiv.

[621] Konferensinbjudan till LO, Arne Geijer från Dusan Petrovic, ordförande i jugoslaviska CTUY, 4/1 1972 (citat, min översättning från engelska); Se också konferensrapporten ”Problems and Conditions of Labour Migration in Europe” till Belgradkonferensen, 24-26/4 1972, *LO. Invandrarfrågor 1972*, Vol. F 21:5 ARAB.

landet 1972. Där och i ett antal andra länder som Schweiz och Österrike användes formellt uttrycket ”gästarbetare” om invandrare, och därför betraktades de som tillfälliga gäster som skulle återvända till hemländerna. Det var en syn som, enligt Pettersson, gjorde att ”man inte är intresserad av åtgärder som syftar till att underlätta invandrarnas anpassning till värdlandet”.[622]

Trots de ursprungliga ambitionerna lyckades Belgradkonferensen inte enas om ett gemensamt uttalande eller handlingsprogram för migrationsfrågorna. En arbetsgrupp tillsattes dock för att söka åstadkomma ett sådant program till nästa internationella fackliga migrationskonferens. I arbetsgruppen ingick, förutom svenska LO (Björn Pettersson och Urs Hauser valdes som representanter), de jugoslaviska, algeriska, italienska, franska och västtyska motsvarigheterna.[623] Svenska LO drev framför allt sex punkter som man ville få med i ett eventuellt internationellt principprogram:

- ”Reglerad och kontrollerad invandring under stort inflytande från de fackliga organisationernas sida.
- Avtal mellan de olika länderna som berör alla de problem som invandrarna möter, till exempel bostad, arbete, yrkesutbildning, löner, barnens uppfostran och utbildning, de hemarbetande kvinnornas situation, språkutbildningen.
- Likställighet i de fackliga organisationerna och på arbetsmarknaden samt, så långt som möjligt, lika rättigheter och skyldigheter i samhället i övrigt.
- Ett ökat fackligt samarbete i invandringsfrågorna, om möjligt överenskommelser mellan fackliga organisationer i utvandrings- och invandringsländerna.
- Krav på att ILO behandlar dessa frågor på en regional europeisk konferens för att ge bakgrundmaterial för vidare diskussioner om invandringsproblemen med arbetsgivarna och regeringarna.
- De fackliga organisationerna bör komma överens om att i sina hemländer arbeta för ett ökat kapitalflöde till och investeringar i utvandringsländerna”.[624]

---

[622] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 5 juni 1972 då det förelåg en konferensrapport från Björn Pettersson och André Thiria, *Landssekretariatets protokoll 1972*, LO:s arkiv; ”Gemensam facklig invandrarpolitik blir verklighet?” (intervjureportage med Björn Pettersson) i *Fackföreningsrörelsen* nr 13/1972 (citat). För redogörelser av gästarbetarpolitikens innebörd, drivkrafter och konsekvenser se t ex Castles & Kosack, 1972, 1973; Penninx & Roosblad, 2000; Castles & Miller, 2003.

[623] Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 5 juni 1972, *Landssekretariatets protokoll 1972*, LO:s arkiv.

[624] Dessa punkter fanns uppräknade i LO:s konferensrapport ”Confederation of Swedish Trade Unions. Immigration – A National Report” till Belgradkonferensen 24-26/4 1972; Sammanfattande mötesanteckningar (på engelska) från Belgradkonferensen 24-26/4 1972, *LO. Invandrarfrågor 1972*, Vol. F 21:5, ARAB; Punkterna fanns också uppräknade i ”Gemensam facklig invandrarpolitik blir verklighet?”, *Fackföreningsrörelsen* nr 13/1972 (citat).

Den sista punkten var kontroversiell, men Björn Pettersson framhöll i ett reportage i *Fackföreningsrörelsen* att den svenska fackföreningsrörelsen på det nationella planet arbetade för att företagen skulle flytta dit människorna finns. Därför vore det naturligt att tillämpa det synsättet på den internationella nivån också. Han illustrerade problematiken genom att referera till två företagsbesök han gjort under sin Belgradsvistelse. Dessa företag tvingades rekrytera okvalificerad arbetskraft och ge dem yrkesutbildning för att sedan se den nyutbildade arbetskraften försvinna till arbeten i Västtyskland och Sverige. Björn Pettersson förespråkade att svenska företag borde förlägga en del av produktionen till utvandringsländerna ”istället för att ta in stora mängder av invandrare”. Han menade att utvandringen inneburit en ”utarmning av arbetskraftstillgångarna och en hämsko för den ekonomiska utvecklingen” i Jugoslavien. Han tyckte därför att Sverige borde hjälpa Jugoslavien att behålla den yrkeskunniga arbetskraften inom landet, för det var den kategorin av arbetskraft som var mest benägen att utvandra. ”Det minsta vi kan göra – om vi nu alls behöver någon invandring – är att stå för utbildningskostnaderna för den arbetskraft vi rekryterar”. Ett visst påbörjat samarbete mellan svenska företag, AMS och jugoslaviska myndigheter var tendenser till ljusning på den fronten, enligt Pettersson.[625] Det anmärkningsvärda och kontroversiella i Petterssons idéer om företagsflytt till utvandringsländerna som alternativ till arbetskraftsinvandringen var att de framfördes vid en tidpunkt då det parallellt inom fackföreningsrörelsen fanns en gryende debatt och påtaglig oro beträffande en utveckling som snarare gick i motsatt riktning; den ökade kapitalexporten och utflyttningen av företag till låglöneländer. En viktig förutsättning för att Petterssons förslag skulle vara realistiskt och acceptabelt ur facklig synvinkel var att de fackliga organisationerna i de berörda länderna hade ett stort inflytande över sådana kapitalrörelser. Samtida utredningar inom LO och dess förbund visade dock att det fackliga inflytandet över de tilltagande internationella kapitalrörelserna i realiteten var mycket begränsade. Det var en utvecklingstrend som beskrevs som illavarslande ur den fackliga rörelsens och dess medlemmars perspektiv.[626]

Petterssons synpunkt om att arbetskraftsrekryterande länder borde bidra ekonomiskt till utvandrarländernas utbildningskostnader är ett tema som sociologen Michael Burawoy diskuterat. Burawoy har visat på de stora ekonomiska vinster som arbetskraftsrekryterande företag och länder gjort på arbetskraftsmigrationen i kontrast till utvandringsländerna, som lidit långsiktiga nationalekonomiska förluster på emigrationen. Den nationalekonomiska förtjänsten för invandringsländerna i samband med arbetskraftsmigrationen genererades inte bara av immigranternas insatser i

---

[625] ”Gemensam facklig invandrarpolitik blir verklighet?”, *Fackföreningsrörelsen* nr 13/1972.

[626] Jfr LO, *Fackföreningsrörelsen och de multinationella företagen. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976; Se även Sjölander, 2005, s 121 ff.

den direkta produktionen utan var också en konsekvens av att rekryterande företag och samhällsinstitutioner undkom långsiktiga reproduktions- och utbildningskostnader för dessa arbetskraftsmigranter och deras familjer ur ett livscykelperspektiv. Betraktat ur ett nationalekonomiskt perspektiv var det långsiktiga reproduktions- och utbildningskostnader som utvandringsländerna istället stod för utan motsvarande avkastning i form av dessa människors produktiva insatser, skatteintäkter eller någon ekonomisk kompensation från de länder som rekryterade dessa människor för att skörda frukterna av deras arbetskraft.[627]

LO deltog också i en liknande internationell migrationskonferens i Istanbul, Turkiet den 7 till 10 november 1973. Vid den konferensen fortsatte de internationella fackliga diskussionerna om åtgärder för att försöka ”uppnå lika behandling mellan den inhemska och den invandrade arbetskraften” genom fackliga åtgärder, lagstiftning, socialförsäkringar, mellanstatliga konventioner, utbildningsinsatser och arbetsmarknadsutbildning.[628] LO deltog också i FFI:s och ILO:s beredningar och konferenser om migrationsfrågorna och i andra internationella kontakter och konferenser bland annat tillsammans med jugoslaviska och finska fackliga och statliga myndighetsföreträdare rörande migrationsfrågorna under 1973 och 1974.[629] De bilaterala kontakterna och konferenserna med finska och jugoslaviska fackliga och statliga myndighetsföreträdare framstår som betydligt mer resultatgivande i form av olika konkreta arbetsmarknadspolitiska och socialpolitiska överenskommelser för att underlätta för dessa länders immigranter i Sverige i jämförelse med de relativt resultatlösa stora internationella fackliga migrationskonferenserna. Det var bilaterala kontakter i migrationsfrågorna som upprätthölls in på 1980-talet.[630] Skillnaderna mellan olika länders synsätt och handlingslinjer, vilka framgick av Belgradkonferensen, förblev för stora och omöjliggjorde en vidare och sammanhängande gemensam internationell facklig strategi i hanteringen av migrationsfrågorna. Skillnaderna mellan till exempel den västtyska gästarbetarpolitiken, där av princip få invandrarpolitiska åtgärder utformades med hänvisning till att man inte var något invandrarland, och den

---

[627] Michael Burawoy, ”The Functions and Reproduction of Migrant Labor”, *American Journal of Sociology* 81:1976, s 1050-1060, 1080-1087.

[628] *LO. VB 1973*, s 128 (citat); Se också förberedelserna och diskussionerna inför Istanbulkonferensen i Protokoll vid Landssekretariatets sammanträde den 10 september 1973, *Landssekretariatets protokoll 1973*, LO:s arkiv; ”Krav på utbildning för invandrare vid Istanbul-konferens”, *Fackföreningsrörelsen* nr 24/1973.

[629] *LO. VB 1973*, s 128; *LO. VB 1974*, s 138 f; Se också arbetsmaterial, korrespondens och deltagarförteckning rörande seminarium om migrationsfrågor i Jugoslavien i juli 1973, samt handlingar rörande bl a svensk-jugoslaviska samarbetsgruppen och Gunnar Nilssons besök i Jugoslavien 6-13/10 1974, *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:10, ARAB.

[630] Samrådsgrupp i migrationsfrågor FFC-LO 1974-1981; Samrådsgrupp i migrationsfrågor CTUY-LO 1975-1982, *LO. Invandrarverksamhet. Samrådsgrupper, samordningsgrupper 1974-1983*, Vol. F:3, LO:s arkiv.

svenska och holländska linjen med satsning på invandrarpolitiska introduktionsåtgärder var högst markanta.[631]

Dessa svårigheter att nå internationella migrationspolitiska överenskommelser var inget specifikt för den fackliga rörelsen. Sådan var även situationen på en mellanstatlig nivå inom ramen för det europeiska samarbetsprojektet EEC/EG under 1960- och 1970-talet. Enligt statsvetaren Peo Hansen var det ”supranationella inflytandet formellt helt och hållet inriktat på att utveckla den fria rörligheten för arbetskraft med medborgarskap i ett medlemsland och för att utforma sociala, civila och ekonomiska rättigheter för dessa migranter och deras familjer”.[632] Migrationspolitiken och tillhörande social- och invandrarpolitiska frågor beträffande migranter och invandrare med medborgarskap i länder utanför EEC/EG förblev däremot ett område som helt och hållet kontrollerades av respektive medlemsstat. Även om kommissionen gjorde framstötar, särskilt under 1970-talet, för att söka finna gemensamma ”supranationella” lösningar för att söka förbättra situationen för bofasta migranter och invandrare från länder utanför EEC/EG blev de konkreta resultaten relativt få. De ”supranationella” befogenheterna och mandaten bestod vid denna tidpunkt, enligt Hansen, mest av rekommendationer utan bindande karaktär.[633]

Utifrån svenska LO:s och de belgiska och holländska motsvarande paraplyorganisationernas perspektiv blev ”satsningar på omfattande anpassningsverksamhet”, i form av språkundervisning och informations- och utbildningsinsatser, politiska åtgärder som syftade till att skapa homogenitet och likvärdighet mellan den infödda och invandrade befolkningen. För att återknyta till Penninxs och Roosblads klassificering, vilade dock de vidtagna ”särskilda policyåtgärderna” på anpassningstanken. ”Den generellt likvärdiga” klasspolitiken med likhet och enighet som målsättning förblev därför en fortsatt stark princip inom LO. Genom en skyddande generell välfärdspolitik och riktade policyåtgärder i form av språkundervisning, information och utbildningsinsatser var ambitionen att de invandrade arbetarna skulle ”anpassas” till mönster, traditioner och normer i det svenska samhället, på arbetsplatserna och inom de befintliga fackliga organisationsramarna. Därigenom hoppades LO på att man bidrog till att motverka sociala och etniska klyftor och konflikter inom arbetarklassen som man så starkt fruktade skulle följa i invandringens spår.[634]

---

[631] Rapport från Urs Hauser till LO-ledningen, “PM-Jugoslavien”, 20/10 1974, *LO. Invandrarverksamhet. Samrådsgrupper, samordningsgrupper 1974-1983*, Vol. F 3, LO:s arkiv.

[632] Hansen, 2008, s 53.

[633] Hansen, 2008, s 49 ff.

[634] LO:s konferensrapport “Confederation of Swedish Trade Unions. Immigration – A National Report” till Belgradkonferensen 24-26/4 1972; Sammanfattande mötesanteckningar (på engelska) från Belgradkonferensen 24-26/4 1972 (citat, min översättning från engelska), *LO. Invandrarfrågor 1972*, Vol. F 21:5, ARAB; Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.

Däremot förekom det varken i LO:s konferensrapport eller i andra konferensrapporter och underlag någon diskussion eller några förslag som problematiserade eller tog de fackliga strukturerna eller organisationerna som utgångspunkt för politiska åtgärder. Det tycktes råda en omedvetenhet och avsaknad av diskussioner om att de befintliga fackliga organisationsramarna traditionellt var bundna och impregnerade av majoritetsbefolkningens kulturella och språkliga ramar och därigenom kunde verka som förhindrande mekanismer gentemot invandrares fackliga deltagande och aktivitet. Det var en problematik som lyste med sin frånvaro på såväl den nationella som den internationella fackliga agendan vid denna tidpunkt och som hade krävt andra typer av ”särskilda policyåtgärder” för återigen använda Penninxs och Roosblads begrepp.[635]

Till de europeiska fackföreningsrörelserna framfördes vid denna tidpunkt förslag om alternativa, mer radikala och aktiva mångfaldspolitiska aktioner. Bland annat presenterade ett nätverk av paneuropeiska migrantarbetarorganisationer med Anne Frank-stiftelsen i Holland som samordnande organ ett antal förslag om alternativa fackliga handlingsåtgärder i en konferensinbjudan som också LO tog del av i oktober 1974. Nätverkets förslag spretade åt olika håll. Några av förslagen gick ut på att försöka öka invandrade arbetares delaktighet och representation inom de fackliga organisationerna genom olika former av antidiskrimineringsprogram eller medveten representationspolitik. Ett av förslagen förespråkade däremot istället bildandet av separata fackliga organisationer för invandrade arbetare.[636] LO tackade dock brevledes nej till att delta i den planerade konferensen och betraktade målsättningarna och förslagen, i synnerhet förslaget om särskilda fackliga organisationer för invandrade arbetare, som ”direkt motsatta våra egna strävanden och tillika de etablerade invandrarorganisationers strävanden som vi känner till genom deras representation i vårt invandrarråd”. LO var följaktligen stark motståndare till varje tanke om särskilda fackliga organisationer för invandrade arbetare och underströk i sitt svar sin officiella linje om gemensamma klassbaserade organisationer oavsett de potentiella medlemmarnas kön, etniska eller religiösa tillhörighet.[637] Invandrarrådet hade också på ett sammanträde i september 1974, när planerna på konferensen blev kända, beslutat att ”reservationslöst” ställa sig avvisande till varje form av deltagande i konferensen.[638] Förutom det principiella avvisandet av invandrarskapet som en tänkbar alternativ princip för facklig organisering framstod det inte

---

[635] Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.

[636] Konferensinbjudan till LO från Anne Frank Stiftelsens föreståndare, I. J. van Houte, den 15/10 1974 och ett förtydligande brev om konferensens syfte och bakgrund, den 24/10 1974, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:4, ARAB.

[637] Svarsbrev till Anne Frank-stiftelsens föreståndare I. J van Houte från Björn Pettersson, LO, 4/10 1974 (citat min översättning från engelska), *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:4, ARAB.

[638] Protokoll från Invandrarrådets sammanträde, den 12-13 september 1974, *LO. Invandrarfrågor 1972-1979*, Vol. F 21:9, ARAB.

som att LO betraktade de befintliga fackliga monokulturella organisationsramarna och traditionerna som några potentiellt förhindrade och problematiska mekanismer för invandrade medlemmars fackliga aktivitet och representation. Det paneuropeiska migrantarbetarnätverkets tankar om eventuella representationspolitiska åtgärder eller diskrimineringsprogram bemöttes inte ens i LO:s svar.

Lagen om rätten till ledighet för språkundervisning – en facklig stridsfråga

När det gällde invandrarpolitiska åtgärder på den nationella nivån ägnade LO störst uppmärksamhet åt språkfrågan. Lagen om rätt till ledighet för svenskundervisning på betald arbetstid instiftades 1973. Den statliga Invandrarutredningens utredningssekreterare Jonas Widgren har i efterhand framhållit att lagen vid dess instiftande framstod som en ovanlig och progressiv invandrarpolitisk reform. I internationell jämförelse var det unika, enligt Widgren, att lagen gav immigranter möjlighet att studera mottagarlandets majoritetsspråk på arbetsgivarnas och samhällets bekostnad.[639] Lagen var inte bara en invandrarpolitisk reform utan betraktades också från fackligt och socialdemokratiskt håll som en arbetsrättslig och studierättslig reformåtgärd, vilket innebär att lagens införande bör ses i ljuset av den bredare arbetsrättsliga lagstiftningsoffensiven som den socialdemokratiska regeringen genomförde under inflytande från den fackliga rörelsen i början och mitten av 1970-talet.[640] Den tidigare forskningen har primärt inte studerat svenskundervisningen i relation till den fackliga rörelsen.[641] Sociologen Wuokko Knocke är mig veterligen den enda som behandlat lagstiftningens betydelse för invandrade arbetares arbetsmarknadssituation och fackliga deltagande. Hon menar att lagen i sig inte innebar att alla undervisningsberättigade fick sin lagstadgade rättighet, utan att lagen snarare med tiden ”i flera avseenden blivit ett tveeggat svärd” som försvårade för invandrare att få anställning.[642] Hon berör bara i förbifarten den fackliga rörelsens betydelse och agerande för lagstiftningens tillkomst och genomförande, men diskuterar däremot några tänkbara faktorer som hon menar hade betydelse för att lagen om svensk-

---

[639] Widgren, 1982, s 57 ff.

[640] ”Nu bestämmer facket över svenskundervisning”, *LO-tidningen* nr 21/1978; För diskussioner om LO:s roll och betydelse för den arbetsrättsliga lagstiftningsoffensiven se, Johansson & Magnusson, 1998, s 159 ff, 179 ff.

[641] Svenskundervisning för invandrare har främst studerats av pedagoger eller språkvetare och då har rent pedagogiska eller språkvetenskapliga frågeställningar analyserats. Se t ex Ingela Josefsson (red.), *Svenska för invandrare. Rapport från projektet Svenska för invandrare som ingår i SÖ:s utvärdering av undervisningen i svenska för vuxna invandrare*, Göteborg, 1979; Ingegerd Municio & Tuija Meisaari-Polsa, *Språkkunskaper och levnadsförhållanden. En sekundäranalys av två undersökningar av invandrare i Sverige 1975-1976*, Stockholm, 1980.

[642] Knocke, 1982, s 36.

undervisning fick ett dubbelbottnat resultat. Hon nämner för det första att enskilda arbetsgivare på olika sätt förvägrade eller förhalade sina anställdas deltagande i undervisningen. Hon nämner för det andra att enskilda och grupper av invandrade arbetare självmant avstod undervisningen av olika orsaker. I det sammanhanget diskuterar hon hur avsikten att återvända till hemlandet och med tiden illusioner om återvändandet kunde få konsekvenser för motivationen att lära sig svenska bland olika invandrargrupper. För det tredje berör hon också strukturella orsaker, till exempel svårigheter att få till stånd undervisningsgrupper på små företag och små orter.[643]

Avsikten med följande relativt omfattande empiriska genomgång är att ingående analysera LO:s argumentering och agerande rörande den lagstiftande svenskundervisningens tillkomst och implementering. Språkkunskaper i svenska var nämligen ett tema som framfördes konstant när LO diskuterade invandrarpolitiska åtgärder. I LO:s argumentering dök språket ständigt upp som ett problem och språkutbildning som den centrala lösningen, när det gällde organisationens prioriterade politiska åtgärder för att underlätta de sociala förhållandena för invandrare i det svenska arbets- och samhällslivet.

LO:s krav inför lagens tillkomst

Att rätten till språkundervisning på betald arbetstid var en nyckelfråga som LO prioriterade märktes när LO lämnade sitt remissyttrande till Invandrarutredningens första delbetänkande med förslag om grundutbildning i svenska för vuxna invandrare.[644] Som framgick i kapitel 4 och i redovisningen ovan om diskussionerna på LO-kongressen 1971 hade Metallindustriarbetareförbundet varit kritisk till LO-SAF-rekommendationen från 1970. Förbundet hade tidigare gått längre än LO och krävt att språkkurserna skulle förlängas till 240 timmar och helt bekostas av arbetsgivarna. Metall hade därför vägrat att gå med på den centrala överenskommelsen och höll fast vid sin linje. Men även det relativt nyinrättade Invandrarverket förordade Metall-linjen om att undervisningen borde ske på betald arbetstid. Inför och på LO-kongressen 1971 hade också LO-ledningen tagit intryck av Metalls synpunkter och bytt ståndpunkt. Det samlade LO krävde nu lagstiftning för att arbetsgivarna skulle ta ett större ekonomiskt ansvar, eftersom LO misslyckats att avtalsvägen driva igenom, en i dess tycke rimlig, uppgörelse om svenskundervisningen.

Invandrarutredningen följde Metalls och Invandrarverkets rekommendationer, och i sitt första betänkande föreslog utredningen en lagstiftning som skulle ge nyanställda invandrade arbetare rätt till ledighet och lön vid

---

[643] Knocke, 1982, s 37 ff.

[644] SOU 1971:51, *Invandrarnas utbildningssituation. Förslag om grundutbildning i svenska för vuxna invandrare. Invandrarutredningen 1*.

deltagande i svenskundervisning.[645] I sitt remissvar stödde LO utredningsförslaget om grundutbildning på 240 timmar på betald arbetstid samt att arbetsgivaren skulle svara för lön under utbildningstiden. LO stödde också förslaget att lagen borde gälla även de redan anställda invandrade arbetarna och inte bara de som skulle komma att anställas efter lagens införande. LO gick dock längre än utredningsförslaget när det gällde lagens omfattning och kritiserade utredningens förslag att lagen inte skulle gälla anställda i företag med mindre än fem anställda. Utredningsförslaget innebar enbart en rekommendation till dessa företag att betala lön under utbildningstiden. LO ansåg däremot att lagen borde omfatta invandrade arbetare oavsett bransch eller företagsstorlek. LO accepterade utredningens förslag att kommunerna skulle ha det övergripande administrativa ansvaret för undervisningen, men betonade att de frivilliga studieorganisationerna också i fortsättningen borde få det praktiska ansvaret för själva undervisningen. Både utredningsförslaget och LO ville ha en praktisk inriktning på utbildningen med samhällsinformation och orientering om arbetsmarknaden. Lokala fackliga företrädare skulle medverka och svara för samhälls- och arbetsmarknadsinformationen i samverkan med studieförbunden. Utredningen föreslog att lagen skulle träda i kraft i januari 1973, medan LO förespråkade en tidigareläggning den 1 juli 1972.[646]

Inför framläggandet av propositionen förekom mycket överläggningar och påtryckningar från såväl fackföreningsrörelsen som arbetsgivarna gentemot regeringen. Som framgick av remissyttrandet till Invandrarutredningens förslag ville LO, ofta med Metall som inre pådrivare, att undervisningen skulle genomföras i studieförbundens, framför allt ABF:s regi och att de fackliga organisationerna skulle ha visst inflytande över undervisningens organisation. Framför allt ville LO ha inflytande på innehållet i samhällsinformationen, och att lokala fackliga företrädare skulle medverka och svara för denna samhällsinformation.[647] SAF och arbetsgivarna ville däremot att undervisningen skulle ordnas av företagen och branschorganisationer eller genom studieorganisationer som företagen själva valde. Gösta Fagerholm, studieombudsman på Metallindustriarbetareförbundet och aktiv i frågan om införandet av svenskundervisning på betald arbetstid, ondgjorde sig i ett brev till Metallordföranden Bert Lundin i juni 1972 att arbetsgivarsidan genom en sådan organisation därmed skulle kunna förhindra det ”fackliga inflytandet över undervisningen”. Det skulle också försvåra för arbetarrörelsen att ”slussa över deltagarna i fackliga studiecirklar”. Fagerholm menade att SAF:s företrädare

---

[645] SOU 1971:51, s 86 ff.

[646] “Invandrarutredningen, Del 1”, *LO. VB 1971. YOM*, s 204 ff.

[647] PM, ”Fackligt engagemang vid undervisning i svenska med samhällsorientering för invandrare”, 18/2 1971; Brev till kansliråd Bert Isacsson, Inrikesdepartementet från Gösta Fagerholm, Metall, ”Proposition om invandrarundervisningen”, 21/3 1972; Rapport från Gösta Fagerholm och Svante Sjöström, Metall, ”Invandrarundervisningen – regleringsbrev och proposition”, 5/4 1972, samtliga handlingar ur *Gösta Fagerholms privata arkiv*.

i större utsträckning än de fackliga företrädarna hade lyckats påverka inrikesminister Holmqvist och hans propositionsskrivare i arbetet med förslagen till proposition, vilket retade Fagerholm eftersom den sittande regeringen var socialdemokratisk. Det framgår av Fagerholms brev att Lundin uppenbarligen skulle träffa statsminister Olof Palme och andra regeringsföreträdare på Harpsund tillsammans med Arne Geijer och Gunnar Nilsson (LO:s ordförande respektive vice ordförande). Han uppmanade Lundin att låta regeringen Palme ”i handling bevisa vem som är den starkaste påtryckargruppen på en regering som säger sig representera arbetarrörelsen”. Om inte regeringen ändrade sig vad det gällde lagförslagets innehåll, menade han, att det skulle få konsekvenser i form av minskat stöd från redan aktiva fackföreningsmänniskor, men framför allt skulle det minska möjligheterna för fackliga förtroendemän att ”påverka de nya invandrade kamraterna”.[648] Liknande synpunkter hade Fagerholm också framfört i ett tidigare brev direkt till statssekreterare Tage Peterson vid Statsrådsberedningen.[649]

Även Björn Pettersson framförde kritiska synpunkter till Inrikesdepartementet på ett utkast till propositionen. Framför allt var han kritisk mot att det gjordes en skillnad mellan redan anställda invandrare och invandrare som skulle anställas efter 1973. LO ville att rätten till betald undervisning även skulle gälla ”äldre invandrare”.[650]

Det framgår att företrädare såväl för fackföreningsrörelsen som för arbetsgivarsidan inte såg svenskundervisningen enbart som en fråga om språkutbildning. Förutom att lära invandrade arbetare svenska språket strävade både ABF och fackföreningsrörelsen efter att bruka svenskundervisningen som en del i en bildnings- och inskolningsprocess i den svenska arbetarrörelsens värderingar och organisationer. Svenskundervisningen var tänkt att bidra till att skapa gynnsammare förutsättningar för LO:s ambitioner om klassformering över etniska och nationella gränser inom arbetarklassen. Svenskundervisningen var således en viktig del i de invandrarpolitiska åtgärder som åsågs som en socialiserings- och normaliseringsprocess till den etablerade nationella ordningen för att relatera till Ålund och Schierup. Genom att skapa sig inflytande över undervisningens former och informationsmässiga och ideologiska innehåll siktade rörelsens företrädare på att sprida sina värderingar till svenskundervisningens deltagare och successivt genom vidare studiecirklar och kursverksamhet insocialisera invandrade arbetare till att bli socialdemokratiskt medvetna medlemmar i arbetarrörelsens organisationer.

---

[648] Brev till Bert Lundin från Gösta Fagerholm, ”Invandrarpropositionen”, 1/6 1972 (kopia till Björn Pettersson, LO), *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

[649] Brev till Statssekreterare Tage Peterson från Gösta Fagerholm, ”Propositionen om invandrarundervisningen”, 10/5 1972 (kopia till Björn Pettersson, LO), *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten,* Vol. F 02:2, ARAB.

[650] Skrivelse till Statsrådet Eric Holmqvist, Inrikesdepartementet från Björn Pettersson, LO, 28/6 1972, ”Synpunkter på proposition om invandrarundervisning”, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

Därigenom skulle invandrade arbetare få insikt om den svenska arbetarrörelsens historia och de ”givna ramarna” för det ”svenska” sättet att bedriva facklig, politisk och utbildningsverksamhet på. Detta var återigen ett exempel på vad jag ser som en dubbel ideologisk anpassningsmodell till ’spelreglerna’, utifrån såväl politisk-ideologisk som etnokulturell synvinkel, i LO:s invandrarpolitiska ideologi och praktik.

Lagens innehåll och undervisningens former

Lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare (1972:650) antogs av riksdagen och började gälla från och med 1 juli 1973. Arbetsgivarna blev skyldiga att ge varje anställd som saknade kunskaper i svenska betald ledighet för 240 timmars språkundervisning, även om undervisningen ägde rum utanför ordinarie arbetstid. Den första lagen gällde ”nyare invandrare”, som påbörjat sin första anställning i Sverige efter utgången av 1972. För utländska medborgare som fått sin första anställning i Sverige efter den 1 januari 1973 upphörde rätten till undervisning om den inte utnyttjats inom två år. Arbetsgivaren var dock skyldig att informera om lagen och ordna så att undervisningen påbörjades inom 60 dagar efter det att anställningen påbörjats. En tilläggsproposition lades på våren 1973 och enligt beslut av riksdagen (1973:238) och regeringens kungörelse (1973:631) skulle lagen även gälla de ”äldre invandrarna” som före den 1 januari 1973 tagit anställning i Sverige. Dessa hade rätt till 240 eller 160 timmars undervisning beroende på hur mycket svenska de hunnit lära sig innan undervisningen påbörjades. Hur mycket undervisning varje enskild individ var berättigad till avgjordes genom ett kunskapstest efter en modell som utarbetats av Skolöverstyrelsen (SÖ). För den som anställts före 1973 var målsättningen, enligt lagen, att undervisningen skulle genomföras successivt inom en period av fem år, det vill säga före den 30 juni 1978. Lagen var också i vissa delar dispositiv, vilket innebar att den lokala fackföreningen och företaget i förhandlingar kunde komma överens om att andra regler skulle gälla.[651]

LO lyckades alltså få igenom sina krav, men det krävdes således två propositioner. Innan tilläggspropositionens tillkomst förekom mycket kritiska synpunkter mot den första propositionens begränsade räckvidd på olika möten mellan företrädare för LO, förbunden och ABF, där planeringen och genomförandet av undervisningen diskuterades.[652] LO gjorde

---

[651] Kungl Maj:ts kungörelse om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare (SFS 1973:631) och Skolöverstyrelsens anvisningar, 1973.09.06, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978,* Vol. F 21:4, ARAB; Förslag till princip PM om invandrarundervisning, 1973.05.20, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB; Jfr också *Invandrarundervisningen. ABF och LO. November 1973*, Stockholm, 1973, s 9 ff; *Invandrarfrågorna i företaget. Handledning utarbetad av SAF, LO och Invandrarverket*, Stockholm, 1975, s 30 ff; SOU 1974:69, s 112, 231 f.

[652] Anteckningar från sammanträde onsdagen den 22 november 1972 angående invandrarundervisningen; Protokoll från studiesekreterarkonferensen den 11 januari 1973, bägge i *LO. Invandrarfrå-*

också, tillsammans med FCO-distrikten och sektionerna, fackförbunden och ABF, en kartläggning för att få fram ett underlag om hur många invandrade arbetare det fanns inom LO-området som var i behov av språkutbildning.[653]

I lagen fanns förordningar och bestämmelser om att undervisningen skulle bedrivas genom studiecirklar i studieförbundens regi efter en fastställd läroplan från SÖ. Arbetsgivarsidans önskemål om undervisning i företagens egen regi tillgodosågs alltså inte.[654] LO-förbunden organiserade och administrerade sin lokala cirkelverksamhet tillsammans med ABF. Landssekretariatet rekommenderade tillsättandet av arbetsgrupper med representanter för de olika fackliga organisationerna inom varje utbildningsregion och ABF-avdelning för att verkställa invandrarundervisningens genomförande. Fackförbundens lokalavdelningar blev dock huvudansvariga för rekryteringen av deltagare och att det tecknades avtal med arbetsgivarsidan för undervisningens genomförande. LO genomförde också tillsammans med ABF informationskonferenser och utbildningar under våren, sommaren och hösten 1973 och under 1974 för förbundens studiesekreterare och för lokala företrädare som skulle sköta förhandlingarna och undervisningen.[655]

SAF framförde dock kritiska synpunkter till inrikesministern för, som man ansåg, ABF:s och dess cirkelledares alltför stora inflytande på stora delar av svenskundervisningen. SAF ansåg att ABF hade för låga rekryterings- och utbildningskriterier för sina cirkelledare, och arbetsgivarorganisationen var också kritisk mot att ABF i sin rekrytering av cirkelledare i första hand vände sig mot arbetarrörelsens medlemsorganisationer. SAF menade att det borde ställas högre krav på lärarna för svenskundervisningen och förespråkade istället akademiskt utbildade lärare.[656]

Motsättningarna och osämjan om svenskundervisningens organisation, implementering och innehåll kan klart ses som en del i en ideologisk och samhällspolitisk intressekonflikt, där såväl arbetarrörelsen som arbetsgivarsidan ville sätta sin prägel och därmed påverka innehållet och värde-

---

gor 1971-1978, Vol. F 21:4, ARAB; Brev till Svante Sjöström, Metall från Gösta Fagerholm, Metall, ”Invandrarpropositionen”, 21/11 1972, handlingar ur *Gösta Fagerholms privata arkiv*.

[653] Kartläggning av invandrare inom LO-området - respektive FCO-distrikt, *LO. Invandrarfrågor 1972*, Vol. F 21:6; Kartläggning av invandrare inom LO-området - Förbunden 1972, *LO. Invandrarfrågor 1972-1974*, Vol. F 21:7.

[654] Kungl Maj:ts kungörelse om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare (SFS 1973:631) och Skolöverstyrelsens anvisningar, 1973.09.06, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978,* Vol. F 21:4, ARAB.

[655] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 25 juni 1973, *Landssekretariatets protokoll 1973*, LO:s arkiv; Informations-PM – ”Hur mycket undervisning?”, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978,* Vol. F 21:4, ARAB; Protokoll fört vid studiesekreterarkonferensen på LO den 21 maj 1973 om invandrarundervisningen, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:2, ARAB; *Invandrarundervisningen. ABF och LO. November 1973*, Stockholm, 1973.

[656] Brev från SAF:s Curt-Steffan Giesecke till Inrikesdepartementet, 1973.02.19. Brevet också sänt till Arne Geijer, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

ringarna som förmedlades genom språk- och samhällsundervisningen.[657] Den socialdemokratiska delen av fackföreningsrörelsen förde inte bara sin ideologiska kamp om svenskundervisningen mot arbetsgivar- och högerhåll, utan den var också lika mån om att hålla kommunistiska och vänsterradikala anhängare och influenser borta från svenskundervisningen. På invandrarrådets första sammanträde i januari 1973 sa Björn Pettersson beträffande lärarrekryteringen, att man från LO:s sida ”bett ABF att vara restriktiv vid anställningen av lärare för att förhindra att man får personer från vänstergrupperna”.[658] Jag tolkar således även den organisatoriska och administrativa uppbyggnaden som LO och ABF sjösatte för svenskundervisningens implementering som ett led i ett socialdemokratiskt hegemoniträvande identitetsprojekt och del i försöken till socialisering och ”normalisering” för att stegvis ”anpassa” invandrade arbetare i den reformistiska ideologin och få dem att bli medvetna socialdemokrater inom arbetarrörelsens organisationer.

LO betraktade kunskaper i svenska språket som nyckeln till vad man beskrev som en ”lyckosam introduktion i” och ”anpassning till det svenska samhället”, och som en nödvändig ingrediens för deltagande i arbetslivet, det demokratiska samhällslivet och som medlemmar i de fackliga organisationerna.[659] Frågan om rätten till språkundervisning på betald arbetstid var den enskilda fråga som LO, utifrån civiskt, medborgerliga nationella homogeniseringssträvanden, ansåg viktigast och prioriterade i särklass mest när det gällde invandrarpolitiska åtgärder. Dessa ”särskilda policyåtgärder”, i enlighet med Penninxs och Roosblads idealtypiska modell, syftade till att skapa likhet, enighet och ”anpassning” mellan den invandrade och den infödda befolkningen. Resterande del av kapitlet ägnas därför åt olika LO-åtgärder för att försöka åstadkomma en bättre efterlevnad av lagen.

Facklig kritik mot bristerna i lagens genomförande

Det visade sig dock att förekomsten av en lagstiftning långt ifrån innebar att alla som var berättigade till undervisning verkligen fick det. Relativt snart efter lagens införande väcktes kritik från LO-håll mot bristerna i det

---

[657] ABF:s syn på undervisningens form och innehåll och på lärarnas kompetenskrav framkommer i, ”Allmän beskrivning av ABF:s undervisning i svenska språket och samhällsorientering, *LO. Invandrarfrågor 1972-1974*, Vol. F 21:7, ARAB; Se också debattartikeln ”Nej till anti-fackliga studieförbund i svenskundervisningen för invandrare”, av Gösta Fagerholm, *Metallarbetaren* nr 12/1973, tidningsutklipp i *Gösta Fagerholms privata arkiv*.

[658] Protokoll från Invandrarrådets första sammanträde den 11 januari 1973, *LO. Invandrarfrågor 1972-1979*, Vol. F 21:9, ARAB.

[659] Se t ex hur LO-ståndpunkten om svenska språkets centrala betydelse för introduktions- och delaktighetsprocessen framfördes i ”Vi behöver en klar målsättning för svensk minoritetspolitik”, av Lars Ahlvarsson, *Fackföreningsrörelsen* nr 14/15 1967; ”Svenskundervisning på arbetstid krav på invandrarkonferens”, nr 5/1970 (citat); ”Invandrarfrågor. Utlåtande över motionerna nr 366-369, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1971*, s 969; ”Invandrarutredningen, Del 1”, *LO. VB 1971. YOM*, s 204 ff.

praktiska genomförandet av lagen. Redan i november 1973 klagade LO hos AMS över att vissa arbetsgivare, som sökte arbetskraft via arbetsförmedlingen, gav utländska medborgare som ej behärskade svenska språket besked om att de inte kunde få anställning om de inte kunde uppvisa intyg på kunskaper i svenska eller att de genomgått det stadgade antalet timmar. LO ansåg det diskriminerande och krävde att AMS, länsarbetsnämnderna och arbetsförmedlingarna skulle överlägga med och tillrättavisa arbetsgivare som agerade på ett sådant sätt.[660]

Att det inledningsvis uppstått vissa svårigheter med lagens genomförande framgår också av en lägesrapport som Björn Pettersson på LO och Ove Gustavsson på ABF skrev i mars 1974. Förutom inledande förseningar av anvisningar och formulär från SÖ uppstod också problem och motsättningar i det lokala förhandlingsarbetet om undervisningen mellan arbetsgivare och fack: tvister om undervisningen skulle ske på arbetstid eller fritid, om vilket studieförbund som skulle ansvara för undervisningen, och missförstånd och förseningar på grund av otillräckliga kontakter med berörda invandrade arbetare i planerings- och förhandlingsstadiet. I lägesrapporten menade Pettersson och Gustavsson också att det ibland tecknats undermåliga lokala uppgörelser, där deltagarna inte lyckats tillgodogöra sig undervisningen. LO och ABF förespråkade därför att förbunden skulle ta in lokala överenskommelser för översyn, och vid undermåliga överenskommelser påbörja nya förhandlingar med respektive arbetsgivare för att förbättra avtalen. LO och ABF ansåg det också nödvändigt med ett effektivare praktiskt och organisatoriskt samarbete lokalt mellan ABF, fackföreningarna, FCO:s invandrarkommittéer och invandrarföreningar för undervisningens genomförande. Det skulle till exempel ske genom att befintliga studieråd eller kommittéer skulle få samordnade funktioner eller genom inrättandet av lokala studieråd med representanter för ABF, fackföreningarna och FCO:s invandrarkommittéer, där sådana saknades, för att kunna planera och genomföra svenskundervisningen på ett mer ändamålsenligt sätt.[661] Under 1974 fördes överläggningar i LO:s invandrarråd om svenskundervisningen där representanterna för förbunden och företrädare för LO diskuterade olika åtgärder för att förbättra undervisningen. En enkät skickades också ut till förbunden för att utröna erfarenheter och synpunkter för att söka möjliga förbättringar av svenskundervisningens genomförande.[662]

Utifrån förbundens enkätsvar och diskussionerna inom invandrarrådet sammanställde LO:s ansvariga ombudsman och handläggare en lägesrapport till landssekretariatet med förslag på åtgärder. Av sammanställningen

---

[660] Skrivelse till Kungl Arbetsmarknadsstyrelsen från Björn Pettersson, LO, 29/11 1973, ”Svenskundervisning för arbetslösa utländska arbetstagare”, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:4, ARAB.

[661] Lägesrapport-PM, ”Invandrarundervisningen”,19/3 1974, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

[662] Cirkulär nr 99/1974, 14/11 1974, ”Svenskundervisningen”, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

framgår att förbunden i allmänhet hade relativt god överblick över den lokala förhandlingsverksamheten och träffade överenskommelser som ett led i uppföljningen av lagen. Förbunden gav anvisningar för det lokala förhandlingsarbetet och bistod i förhandlingarna vid påkallade fall. Störst problem att överblicka situationen upplevde förbund, vars verksamhetsområde präglades av mindre arbetsplatser med ett fåtal invandrade arbetare på varje arbetsplats. I sådana fall var det ofta nödvändigt att försöka anordna undervisning samtidigt för invandrade arbetare från flera företag, vilket inte alltid var helt enkelt, inte minst därför att samordningen av verksamheten genom ABF och FCO fungerade dåligt inom vissa distrikt. Invandrarrådet rekommenderade därför en förstärkt lokal satsning genom FCO-organisationen, i samarbete med ABF-distrikten. Av lägesrapporten framgick också att få förbund lyckats undvika att undervisningen delvis förlagts till fritid. Enligt rapporten var det också mycket vanligt att arbetsgivare medvetet strävade efter att förhala utbildningens genomförande av ekonomiska skäl och på grund av ovilja mot att ABF ansvarade för utbildningen. Trots tendenser till uppgång av undervisningens omfattning var ett krav i rapporten att den fackliga förhandlingspositionen borde stärkas mot motsträviga företag, genom att regeringen borde införa ”lämpliga straffåtgärder mot företag som bryter mot lagen”.[663]

Invandrarrådet ville också att LO hos regeringen skulle upprepa tidigare krav (som hade framförts i LO:s remissvar till Invandrarutredningens huvudbetänkande 1974) om särskilda statliga medel för facklig informationsverksamhet, inte minst för att bistå invandrade arbetare som var anställda i mindre företag, och hjälpa dem att hävda sina rättigheter enligt lagen. Många förbund hade också i sina enkätsvar hävdat att många arbetsgivare var ovilliga att anställa arbetslösa invandrare, som lagenligt var berättigade till svenskundervisning. Dessutom menade man att enskilda arbetsgivare också utnyttjade Skolöverstyrelsens SFI-register[664] i diskrimineringssyfte, och invandrarrådet krävde därför att arbetsgivarnas möjligheter att få upplysningar från SFI-registret borde inskränkas. Invandrarrådet ansåg också att lagen borde utvidgas och omfatta invandrare som blivit svenska medborgare och som inte behärskade svenska språket och därmed inte enbart utländska medborgare.[665] Många av kraven som framfördes i rapporten till landssekretariatet framförde också LO-

---

[663] Lägesrapport och förslag till åtgärder, 1975.02.12, ”Svenskundervisningen” (för behandling på landssekretariatets sammanträde den 17/2 1975), *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

[664] SÖ förde register över namn och personnummer på de som helt eller delvis var undantagna från undervisning, de som var deltagande i och de som redan genomgått lagstadgad undervisning. Rapportering till registret skulle lämnas av arbetsgivaren när man lokalt överenskommit om vilka som bedömdes helt eller delvis sakna rätt till lagstadgad undervisning, och när individer såväl påbörjat, avbrutit och återupptagit undervisning. Arrangerande studieförbund hade dock ansvar att rapportera till registret vid avslutad undervisning.

[665] Lägesrapport och förslag till åtgärder, 1975.02.12, ”Svenskundervisningen” (för behandling på landssekretariatets sammanträde den 17/2 1975), *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

ombudsmännen Björn Pettersson och Urs Hauser vid en uppvaktning hos biträdande arbetsmarknads- och invandrarministern Anna-Greta Leijon i mars 1975. Det var en regeringsuppvaktning som tidningen *Fackföreningsrörelsen* rapporterade ifrån.[666]

Kartläggning av effekterna av lagen om svenskundervisning

Kraven från LO bidrog med största sannolikhet till att invandrarminister Anna-Greta Leijon i maj 1975 beslutade att tillsätta en arbetsgrupp med representanter från LO, SAF, SIV, SÖ och Arbetsmarknadsdepartementet med uppgift att kartlägga effekterna av svenskundervisningslagen. Det var en kartläggning som skulle ligga till grund för eventuella lagändringar.[667] På grund av den från SIV och SÖ tillgängliga statistikens bristfällighet beslutade arbetsgruppen att göra en granskning av förhållandena i ett antal företag, på förslag från LO, där det gick att misstänka att företagen inte skulle komma att uppfylla sina lagenliga förpliktelser inom den föreskrivna femårsperioden. Med anledning av denna kartläggning skickade LO ut en skrivelse till förbunden, där LO bad om förslag på företag som skulle ”vara lämpliga att granska”. LO ville också ha uppgifter om avtalsområde, företagets storlek, uppskattat antal invandrade arbetare som kommit till Sverige före 1973 samt en redogörelse om skäl ”för antagandet att undervisningen inte genomförs på föreskrivet sätt inom föreskriven tid. (Olika former av förhalning, bristande information och felaktig prövning av invandrarnas rätt att deltaga i undervisningen, otillbörlig vägran att förlägga undervisningen på betald arbetstid m.m.)”.[668]

LO valde sedan efter förbundens förslag ut ett 40-tal företag, som vid en preliminär granskning utmärkt sig som negativa exempel i tillämpningen av lagen om svenskundervisning. Arbetsgruppen skickade sedan ut en enkät till såväl företagsledningarna som fackklubbarna vid de aktuella företagen.[669] *Fackföreningsrörelsen* gjorde i samband med arbetsgruppens bearbetning av enkätsvaren ett reportage med bland annat Urs Hauser, på LO, som satt med i arbetsgruppen. Hauser uttryckte en relativt pessimistisk syn på lagens tillämpning och han ansåg att facket borde få

---

[666] ”Svenskundervisningen”, PM överlämnat vid regeringsuppvaktning den 13 mars 1975, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:2, ARAB; ”Invandrarna får det bättre – men det går långsamt” (intervjureportage), *Fackföreningsrörelsen* nr 8/1975.

[667] Brev från invandrarminister Anna-Greta Leijon till LO, 1975.05.16 ”Ang. lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare”. Kopia av utdrag ur departementsprotokollet bifogat, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:2, ARAB.

[668] Skrivelse från Urs Hauser, LO till förbunden, 3/9, 1975, ”Svenskundervisningen”, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

[669] Brev från Urs Hauser, LO till Beklädnads, Grafikerna, Handels avd 20. Hotell och Restaurang, Lantarbetarna, Målarna och Skogs, 1975.10.02 med meddelande om att departementet gått med på att närmare undersöka vissa företag inom dessa förbundsområde (listan på företag ej funnen). Med brevet följde också en skrivelse från Arbetsmarknadsdepartementet, genom arbetsgruppens ordförande Åke Bouvin, 1975.09.29 med bifogat frågeformulär, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

extra påtryckningsmedel i form av tolkningsföreträde, när det gällde att starta undervisningen mot företag som försökte fördröja igångsättandet. Han menade att ett sådant tolkningsföreträde skulle ge facket en möjlighet att själva ta initiativ till undervisningens igångsättande när facket ansåg att det dröjde för länge. Samtidigt hoppades han att fler arbetsgivare rimligen då skulle inse det lönlösa i att försöka förhala frågan. I artikeln stöddes Hausers krav av Uno Ekberg, avtalssekreterare i Fabriksarbetareförbundet, Seine Svensk, ombudsman i Hotell- och Restauranganställdas Förbund och Kenneth Pettersson, studieorganisatör i Hotell- och Restaurangs Göteborgsdistrikt, som alla vittnade om liknande problem och erfarenheter med att få till stånd undervisningen. I artikeln upprepades också de LO-krav som framförts vid regeringsuppvaktningen vilket föranlett invandrarministerns beslut att tillsätta arbetsgruppen.[670]

SAF kritiserade dock LO:s agerande och underkände majoriteten av LO:s anmälningar av företag som skulle granskas närmare i Arbetsmarknadsdepartementets enkätundersökning. SAF hävdade tvärtemot LO att undervisningen inte var eftersatt på de utpekade företagen eller att arbetsgivarparten och de lokala fackklubbarna i flertalet fall varit överens om förhandlingsordningen, förhandlingarnas resultat och om undantag och turordning etcetera. SAF kritiserade framför allt Urs Hauser på LO för ”godtycklighet” och ”falska beskrivningar” av situationen på de utpekade företagen.[671] Det var följaktligen helt olika verklighetsbeskrivningar som LO och SAF gav om svenskundervisningens förverkligande ute på de anmälda företagen.

Utifrån enkätundersökningen bland de 40 utvalda företagen konstaterade arbetsgruppen att utbildningen inte skulle kunna genomföras inom den föreskrivna tiden vid flera av de berörda företagen, trots att undersökningen i sig bidragit till en kraftfullare insats från företagens sida. Dessutom visade undersökningen att lagstiftningen delvis varit helt okänd både för arbetsgivare och lokala fackliga företrädare. Arbetsgruppen utarbetade därför ett förslag på ändringar i lagstiftningen om undervisningen, och förslaget gick ut på remiss den 5 februari 1976. Arbetsgruppen föreslog en förlängning av lagens giltighet med ett år, till juni 1979. Den föreslog också att de fackliga organisationerna skulle få tolkningsföreträde att besluta om såväl ledighet som tidpunkt och former för uttag av ledigheten för dem som inte fått utbildning före utgången av juli 1978 tills dess att tvisten prövats i arbetsdomstolen. Av ändringsförslagen att döma hade LO haft stort inflytande. De låg i linje med vad LO tidigare krävt, vilket LO också påpekade i sitt remissyttrande över förslaget.[672] LO instämde i arbetsgruppens uppfattning om att många inte hade fått sin be-

---

[670] ”Svenskundervisningen förhalas – ge facket tolkningsföreträde!”, *Fackföreningsrörelsen* nr 26/1975.

[671] Odaterat PM som tillsänts LO från SAF där SAF kommenterar och kritiserar LO:s val av företag, och LO:s kritik mot dessa företag. *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:5.

[672] ”Ändringar i lagen om rätt till ledighet i svenskundervisning för invandrare”, *LO. VB 1976. YOM*, s 72 f.

rättigade rätt till undervisning på grund av bristen på information, vilket bidragit till att lagen var okänd både för arbetsgivare och lokala fackliga företrädare. För att nå ut med informationen till mindre företag och arbetsplatser krävde LO uppsökande verksamhet av heltidsanställd personal. LO hade också i en till regeringen överlämnad PM den 6 februari 1976 föreslagit informationsåtgärder och påtalat behovet av extra resurser från statsmakterna för att kunna genomföra de föreslagna informationsåtgärderna, vilket återupprepades i remissyttrandet.[673]

Regeringen lade fram en proposition som klubbades av riksdagen under våren 1976 och som i stort följde arbetsgruppens, och indirekt flera av LO:s förslag. I propositionen föreslog regeringen att 1 miljon kronor skulle anslås för uppsökande informationsverksamhet om lagen om rätten till svenskundervisning. Pengarna skulle fördelas av Invandrarverket och de fackliga centralorganisationerna skulle få ett stort inflytande över pengarnas användning. Detta gällde i praktiken TCO och framförallt LO. Med anledning av detta förslag och beslut träffades företrädare för LO och förbunden den 11 maj för att diskutera fördelning och disponering av pengarna. På mötet redogjorde Urs Hauser för att pengarna skulle behövas för utbildning och anställning av uppsökare på det lokala planet. Hauser menade att en del av utbildningen borde ske genom en serie 2-dagars konferenser. Enligt LO:s beräkningar skulle man behövt 3-4 miljoner mot den anslagna miljonen, och i propositionen nämndes inget om konferenser. För att få pengar kvar till en viss utbildning föreslog han därför nedstrykning av anslag för uppsökarverksamhet, nedbantning av ”problemförbundens” ansökningar till en tredjedel, och att pengar skulle gå till FCO-distrikten på de orter i landet där det fanns mycket små företag. I den efterföljande diskussionen slöt förbundsrepresentanterna upp bakom LO:s förslag. I diskussionen betonades vikten av lokal samordning över förbundsgränserna via FCO, framförallt på små orter, eftersom det var en relativt liten summa pengar som skulle fördelas. Sammanträdet beslutade att godta LO:s preliminära förslag till fördelning, men med uppjusterat belopp för Fastighetsanställdas förbund; förbundets representant Wåge Johansson hade protesterat mot att förbundets andel hade skurits ner mer än andra förbunds i LO:s förslag, och hans protester stöddes av flera deltagare. Dessutom skulle det tillkomma kompletteringar för Västerbottens FCO (med en stor andel finska skogshuggare) samt Sjöfolksförbundet/Göteborgs FCO (med stora problem gällande den uppsökande verksamheten).[674]

---

[673] Den lagstadgade svenskundervisningen för invandrare. Förslag till informationsåtgärder. PM från arbetsgrupp inom LO, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:5; ”Ändringar i lagen om rätt till ledighet i svenskundervisning för invandrare”, *LO. VB 1976. YOM*, s 72 f.

[674] Anteckningar från sammanträde om svenskundervisning för invandrare med förbundsrepresentanter den 11 maj 1976 på LO, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:2, ARAB.

Synen på svenskundervisningen – LO-kongressen 1976

Inför och under LO-kongressen den 12-19 juni 1976 behandlades också svenskundervisningen. Efter ett halvt decennium fyllt av politiska aktiviteter och reformer som gått LO:s väg, bland annat införandet av ett flertal viktiga arbetsrättsliga lagar, framfördes vid kongressen krav på politiska ingrepp för att bekämpa makt- och ägandeförhållandena i arbetslivet. Tongångarna inom LO var således optimistiska vid tidpunkten för kongressen 1976. Denna fackliga optimism om politikens möjligheter att skapa ett mer jämlikt samhälle präglat av arbetarrörelsen och dess grundläggande värderingar genomsyrade även förslagen om invandrarpolitiken, icke minst förslagen angående svenskundervisningen. I kongressrapporten *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken* stakade LO:s rapportförfattare, bland annat Björn Pettersson och Urs Hauser, ut nya mål utöver dem som uppnåtts när det gällde lagstiftningen om svenskundervisningen. Rapportförfattarna i LO:s arbetsmarknadspolitiska grupp tyckte att även anställda invandrade arbetare som blivit svenska medborgare men som talade svenska dåligt borde omfattas av lagen. Dessutom ansåg man att även invandrade familjemedlemmar, särskilt hemarbetande kvinnor, borde få rätt till ekonomisk ersättning vid deltagande i svenskundervisningen. Utöver undervisning i svenska framhölls vikten av arbetsmarknadsutbildning för kvinnor som kommit till Sverige som ”anknytningsfall, d v s kommer hit därför att mannen fått arbete här”, samt ökad satsning på analfabeternas utbildningsbehov.[675] Rapportens uppmärksammande av invandrarkvinnors situation var ett relativt nytt tema i LO-sammanhangen. Före 1970-talets mitt hade invandrarkvinnor och deras erfarenheter och livssituation varit nästintill osynliga i LO:s diskussioner.

I fyra motioner O4 - O7 (av sammanlagt elva invandrarpolitiska motioner) till LO-kongressen behandlades frågor relaterade till svenskundervisningen. I motion O4 krävde sammanlagt sju Metallavdelningar från Närke och Värmland en snabb utredning om hur svenskundervisningen genomförts och vilka ytterligare åtgärder som borde vidtas. Landsekretariatet hänvisade i sitt utlåtande till den kartläggning som gjorts på LO:s initiativ under 1975 och den redan beslutade skärpningen av lagen under våren 1976. I motion O5 krävde Metallindustriarbetareförbundets avd. 170 från Uddevalla vidare utbyggnad och förbättringar av undervisningen, till exempel repetitionskurser i svenska språket, gratis undervisning för hemmavarande maka/make, analfabetundervisning finansierad med arbetsgivaravgift och svenskundervisning även för arbetslösa. Landssekretariatet instämde i sitt utlåtande i dessa önskemål, och ansåg att kraven var rimliga, men att det skulle förutsätta ett särskilt studiestödssystem och utvecklandet av pedagogiska läromedel som lämpade sig för människor med bristfälliga svenskkunskaper. Beträffande kraven

[675] *LO. Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976, s 126.

på bättre undervisning för analfabeter hänvisade landssekretariatet dessutom till kraven i den arbetsmarknadspolitiska rapporten. I motion O6 krävde Fastighetsanställdas förbund (ett förbund med ett relativt stort antal invandrade arbetare, ofta på små arbetsplatser med ett fåtal anställda) särskilda resurser till de fackliga organisationerna för att se till att lagen om svenskundervisning efterlevdes. I landssekretariatets utlåtande upplyste man motionären om att det var ett krav som LO redan framfört till regeringen och att regering och riksdag redan beslutat ställa en miljon kronor till LO:s förfogande för uppsökande verksamhet för att få igång undervisningen. I motion O7 föreslog Fabriksarbetareförbundet att LO skulle verka för en lagändring så att den lokala fackföreningen skulle få tolkningsföreträde, när det gällde att starta undervisningen ute på arbetsplatserna. Förbundet ansåg även att svenskundervisning skulle ordnas för invandrare som var arbetslösa, och det var en undervisning som skulle finansieras genom en arbetsgivaravgift. I landssekretariatets utlåtande hänvisade man återigen till att det fackliga tolkningsföreträdet redan införts genom den lagändring som regering och riksdag beslutat om.[676]

I Björn Petterssons föredragning av landssekretariatets utlåtande uttryckte han en förhoppning att lagändringen och den beslutade uppsökande informationskampanjen skulle göra det möjligt ”att trots alla motigheter hittills ro även svenskundervisningen i hamn”. Han betonade att det varit en stor fördel att kunna diskutera med en socialdemokratisk regering, ”med tanke på att arbetsgivarsidan hela tiden motverkat de lösningar vi föreslagit och att borgarnas politik varit ett eko av arbetsgivarorganisationernas synpunkter.”[677] Samtidigt var han också framåtblickande och undrade retoriskt, precis som några av motionärerna, vad som skulle ske när de flesta invandrare väl fått sina 240 timmars svenskundervisning. Han ansåg det uppenbart att 240 timmars undervisning inte räckte för att ge fullgoda kunskaper i svenska språket. Björn Pettersson menade att LO:s principiella ståndpunkt var att ”varenda människa i det här landet – invandrare eller svensk – ska ha möjlighet att genom studier uppnå den utbildningsnivå den svenska skolan idag erbjuder.” Detta borde bland annat ske genom vuxenutbildning, där språkutbildningen skulle kombineras med andra studier. Pettersson menade också att det var viktigt att lära sig hantera språket på ett aktivt sätt och nämnde den fackliga studiecirkeln som ett forum för tillämpad aktiv språkhantering för invandrare. Han konstaterade dock att dessa målsättningar och principer ännu inte fungerade i praktiken, dels därför att lämpliga läromedel för invandrare med bristfälliga svenskkunskaper saknades, dels därför att det studiesociala stödet inte var tillräckligt utbyggt. För att uppnå dessa mål skulle det, enligt honom, krävas att statsmakterna ställde mer resurser till förfo-

[676] ”Invandrarfrågor”, Motioner nr O 4-O 7 och Utlåtande över motionerna nr O 4-O 7, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 787-789, 792-796.
[677] ”Invandrarfrågor”, Föredragning, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 803.

gande för invandrarpolitiken.[678] Kongressen beslutade i enlighet med förslagen i den arbetsmarknadspolitiska rapporten och landssekretariatets utlåtande över motionerna att verka för följande krav och åsikter rörande svenskundervisningen:

- ”att de fackliga organisationerna måste få ett större inflytande över genomförandet av svenskundervisningen i företagen,
- att insatserna för invandrarna inom arbetsmarknadsutbildningen bör utökas,
- att landssekretariatet med kraft skall verka för fackligt tolkningsföreträde även vid svenskundervisning i samband med nyinvandring”.[679]

Även om det förekom motioner som inte bara behandlade svenskundervisningen var det slående hur stor del av det invandrarpolitiska avsnittet i den arbetsmarknadspolitiska rapporten, av landssekretariatets förslag och av kongressbesluten rörande åtgärder på det invandrarpolitiska området som fokuserade på språkets roll. I LO:s välfärdsnationella strävanden efter civisk likhet, enighet och homogenitet inom arbetarklassen betraktades en bättre och mer utbyggd språkutbildning som den viktigaste pusselbiten för att tackla olika dimensioner av invandrares strukturella underordning. ”De andra” skulle socialiseras att ta seden dit de kom och bli som ”vi”, och det svenska språket blev ett viktigt tema i dessa krav på funktionell ”anpassning” och ”försvenskning” för att tala med Ålund och Schierup. ”Svenskhet” blev en form av kompetenskrav och en slags socialt och kulturellt kapital som sågs som en lösning på strukturella ojämlikhetsklyftor.[680] Invandrade arbetares strukturellt underordnade positioner i arbets- och samhällslivet förklarades med bristen på språkkunskaper, oavsett det gällde möjligheter att få anställning, tilldelning av arbetsuppgifter och positioner i arbetsorganisationen, utsattheten för diskriminerande behandling eller möjligheter till utbildning, information och service. Den prioriterade lösningen och strategin för LO var mer utbildning och särskilt bättre utbyggd språkundervisning, inte bara för yrkesverksamma grupper.

Uppsökande verksamhet om svenskundervisningen

Under hösten 1976 och våren 1977 pågick den uppsökande verksamheten i syfte att informera om den lagstadgade svenskundervisningen. Den till de fackliga huvudorganisationerna tilldelade miljonen för utbildning och anställning av två- eller flerspråkiga kontaktmän tillföll i sin helhet LO

---

[678] ”Invandrarfrågor”, Föredragning, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 803 f.

[679] *LO. Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976, s 131; ”Invandrarfrågor”, Beslut, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 815.

[680] Jfr Ålund i Ålund & Schierup, 1991, s 70 ff; Jfr även Ehn, 1993, s 236 ff.

efter gemensamt beslut av LO, TCO och SACO. Främsta skälet var att behovet av uppsökande verksamhet nästan enbart fanns inom LO-området. I överenskommelsen ingick att LO:s ”uppsökare” skulle informera alla invandrade arbetare på arbetsplatserna utan hänsyn till facklig organisationstillhörighet. LO, som ursprungligen beräknade kostnaderna för denna verksamhet till 4 miljoner, tvingades radikalt omarbeta planerna och omfattningen för verksamheten. LO valde i samråd med förbunden att plocka ut några särskilt angelägna branscher och områden där det fanns stora brister och satsa alla tilldelade resurserna där istället för att satsa några enstaka resurser på alla branscher och områden. Fördelningen gjordes mellan 6 fackförbund – Beklädnadsarbetareförbundet, Fastighetsanställdas förbund, Handelsanställdas förbund, Hotell- och Restauranganställdas förbund, Livsmedelsarbetareförbundet, Sjöfolksförbundet – och 7 LO-distrikt – Skåne, Jönköping-Kronoberg, Sydöstra Sverige, Västsverige, Gävle-Dalarna, Västerbotten, Norrbotten. Fackförbunden koncentrerade sig på några orter i landet där man hade många invandrade medlemmar, främst storstadsregionerna. LO-distrikten svarade för informationen inom hela sitt geografiska verksamhetsområde, med en tonvikt på små företag med en stark invandrarkoncentration, där uppsökarna användes gemensamt efter behov, i princip av samtliga förbundsavdelningar inom det berörda området.[681]

Inom de medverkande 13 organisationerna utsågs sammanlagt 34 personer till uppsökande informatörer. Samtliga var fackligt aktiva inom sina respektive organisationer och hade ”god allmän-facklig utbildning”. De språkområden som representerades bland uppsökarna var finska, serbokroatiska, grekiska och turkiska. Flera var dessutom tre- eller fyrspråkiga, vilket givetvis ökade deras möjligheter att nå ut med information till ett större antal invandrade arbetare med olika modersmål. I början av verksamheten fick de anställda uppsökarna genomgå en veckokurs, arrangerad och genomförd i LO:s regi i samarbete med ABF. Uppsökarna rapporterade efter avslutat uppdrag om sina erfarenheter av verksamheten till LO, som senare sammanställde en PM baserad på uppsökarnas rapporter.[682]

Genomförandet av det praktiska uppsökningsarbetet blev indelat i tre olika faser: förberedelser, arbetsplatsbesök och uppföljning. *Förberedelserna* inför arbetsplatsbesöken inom uppsökarens område bestod framförallt av inventering av företag med invandrade arbetare, då dessa uppgifter

---

[681] Brev från Urs Hauser, LO till Beklädnads, Fastighetsanställdas förbund, Handelsanställdas förbund, Hotell och Restauranganst. förb., Livsmedelsarb. förb., Sjöfolksförbundet, 1976.06.30, ”Svenskundervisningen – anslag för uppsökande verksamhet”, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten,* Vol. F 02:2, ARAB; Redogörelse av erfarenheter och resultat från LO:s uppsökarverksamhet hösten -76 och våren -77 kring lagen om svenskundervisning för invandrare på arbetsplatserna, Stockholm i augusti 1977, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

[682] Redogörelse av erfarenheter och resultat från LO:s uppsökande verksamhet hösten –76 och våren –77 kring lagen om svenskundervisning för invandrare på arbetsplatserna, Stockholm i augusti 1977, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

var mycket bristfälliga. Därefter togs telefonkontakt med berörda företagsledare och fackliga organisationer för att komma överens om besökstider. Dessutom skulle uppsökaren plocka fram och i vissa fall utarbeta lämpligt informationsmaterial. *Arbetsplatsbesöken* handlade inte enbart om att informera om lagens innebörd för berörda invandrade arbetare, utan det framkom också stora kunskapsbrister om lagen bland arbetsgivare, personalledning och fackliga företrädare. Detta innebar att uppsökarnas första uppgift på arbetsplatsen ofta blev att informera om svenskundervisningens innehåll och innebörd för företagsledning och de fackliga företrädarna. Det behövdes också en genomgång och inventering av till exempel tidigare träffade avtal, testresultat och dess tolkningar. Först därefter kunde själva ”uppsökandet” ske genom att uppsökaren gick runt på företaget och pratade med de anställda invandrade arbetarna. *Uppföljningen* gick ut på att inför berörd företagsledning och facklig organisation redovisa resultatet av informationen och samtalen, där det framgick hur många och vilka som var intresserade av att påbörja undervisning. I stor utsträckning blev det nödvändigt att de uppsökande informatörerna var rådgivare i upprättandet av avtal och språktester, trots att det inte var den ursprungliga tanken. I många fall avslutades de enskilda arbetsplatsbesöken endast med ett vagt löfte från företagsledningen att språkundervisningen skulle startas för de som behövde undervisning. Vid sådana fall var det nödvändigt med ytterligare kontakter och uppföljning för att tillse om undervisningen verkligen påbörjades.[683]

Förberedelsearbetet var av skiftande omfattning beroende på orts- och strukturförhållanden. Vid sammanställningen av uppsökarnas rapporter till LO framkom att förberedelsetiden i genomsnitt utgjort 33 procent av deras arbetstid, beroende på svårigheterna att hitta alla de små företag som hade anställda invandrade arbetare. Direkta arbetsplatsbesök hade utgjort 50 procent av den tillgängliga tiden, och resterande 17 procent hade använts för uppföljning. En kraftig majoritet av uppsökarna framhöll att tiden för uppföljning borde ha varit längre för att klara en nödvändig kontroll och ny uppföljning av de besökta arbetsplatserna. De 34 uppsökarna redovisade tillsammans att de under uppsökningsperioden uppsökt cirka 12 000 personer, i genomsnitt cirka 350 för varje uppsökare.[684]

I LO-promemorian fanns också en redovisning av vanliga problem och erfarenheter som framkommit vid uppsökarnas arbetsplatsbesök. Det var endast vid några besökta arbetsplatser som svenskundervisningen skett helt i enlighet med lagen. Vid flertalet arbetsplatser hade undervisning bedrivits i någon form, dock med stora brister. I några fall saknades helt

---

[683] Redogörelse av erfarenheter och resultat från LO:s uppsökarverksamhet hösten –76 och våren –77 kring lagen om svenskundervisning för invandrare på arbetsplatserna, Stockholm i augusti 1977, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

[684] Redogörelse av erfarenheter och resultat från LO:s uppsökarverksamhet hösten –76 och våren –77 kring lagen om svenskundervisning för invandrare på arbetsplatserna, Stockholm i augusti 1977, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

information och undervisning. Den genomförda verksamheten visade markanta brister på kunskap om lagens innehåll och betydelse bland såväl företag, fackliga företrädare som berörda invandrade arbetare. Många företag var dock medvetna om lagens innebörd, men var passiva i dess genomförande. Det förekom också dåliga avtal som omöjliggjorde förutsättningar att delta i undervisningen, liksom att enskilda invandrare fått avstå från undervisning för att få anställning vid företagen. Företagen försvarade ofta det dåliga genomförandet med argument som att de inte kände till lagen, att de anställda invandrade arbetarna redan kunde svenska eller att de inte var intresserade av att lära sig svenska samt olika kostnads- och produktionsskäl. Typiska förklaringar från invandrade arbetare som ej erhållit undervisning var att de inte kände till rättigheten till undervisning, eller att de inte fick delta för arbetsgivaren. Andra angav att de var rädda för att ställa krav på arbetsgivaren eller att de inte orkade studera på fritiden. En del kvinnor fick inte delta för sina män och många angav problem med barnpassning. På uppsökarnas fråga om de var intresserade av att delta i språkundervisningen enligt lagen uppgav uppskattningsvis cirka 90 procent att de var villiga att delta, under förutsättning att praktiska personliga problem som fritidsundervisning och barnpassning undanröjdes samt att de gavs garantier för att deras ställning på arbetsplatsen ej skulle försämras.[685]

De 34 uppsökarna bedömde att det inom de uppsökta områdena återstod cirka 35 000 individer att söka upp och informera. Endast en fjärdedel av behovet var alltså avklarat. Men på LO bedömde man, med utgångspunkt från den långa förberedelsetiden samt uppsökarnas rutin, att resterande behov, det vill säga tre fjärdedelar, skulle kunna avklaras med samma tidsåtgång som dittills använts. På våren 1977 hade riksdagen också beviljat ytterligare 500 000 kronor för fortsatt uppsökande verksamhet. LO ansåg i sin tur att det mest effektiva vore att använda dessa pengar inom de redan påbörjade områdena, där en del av förberedelsearbetet redan var gjort. Men man betonade samtidigt att det beviljade anslaget på 500 000 kronor endast skulle räcka för att klara halva det återstående behovet inom de påbörjade områdena. LO menade därför att den dittillsvarande verksamheten hade visat på stora brister som krävde att samhällsresurser ställdes till förfogande. För att klara behovet inom redan påbörjade områden ville LO att riksdagen skulle tilldela de fackliga organisationerna ett ytterligare anslag om minst 500 000 kronor. Dessutom påtalade LO att det återstod flera branscher och regioner där ingen verksamhet skett.[686]

---

[685] Redogörelse av erfarenheter och resultat från LO:s uppsökarverksamhet hösten –76 och våren –77 kring lagen om svenskundervisning för invandrare på arbetsplatserna, Stockholm i augusti 1977, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

[686] Redogörelse av erfarenheter och resultat från LO:s uppsökarverksamhet hösten –76 och våren –77 kring lagen om svenskundervisning för invandrare på arbetsplatserna, Stockholm i augusti 1977, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

Motsättningarna om svenskundervisningens former och innehåll mellan den fackliga rörelsen och företrädare för arbetsgivarsidan fortsatte. Saab-Scania i Södertälje uttryckte i en framställan till Arbetsmarknadsdepartementet önskemål om att invandrade arbetare som genom eget initiativ på sin fritid genomgått minst 240 timmars svenskundervisning genom studieförbundens omsorg borde undantas från lagen om rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning. Företaget ansåg att det primära var att den enskilde gavs undervisning i 240 timmar, men att formen var av mindre betydelse. LO hänvisade i sitt remissvar från 3 oktober 1977 att det vid lagens tillkomst fastslagits att det var den enskilde individens behov av svenskundervisning, efter genomgånget behovstest, som skulle vara helt avgörande för om den enskilde invandraren skulle få rätt till ledighet och lön för svenskundervisning. Det var mindre viktigt om frivillig undervisning skett tidigare. LO ansåg att det gav fel signaler att ”bestraffa” någon som skaffat sig grundkunskaper genom fritidsläsning. Den lagstadgade skyldigheten om 240 timmar betraktade LO som ett minimum av åtaganden, som enbart gav begränsade och mycket grundläggande kunskaper. LO såg också en risk att en lagförändring liknande den Saab-Scania föreslog skulle leda till små möjligheter för invandrare att få en anställning om de inte kunde uppvisa intyg över genomförd frivillig 240 timmars svenskundervisning. LO avstyrkte med bestämdhet Saab-Scanias förslag.[687]

Under 1978 fortsatte LO tillsammans med förbunden och vissa LO-distrikt kartläggningen och den uppsökande verksamheten bland invandrade arbetare som inte erhållit språkundervisning. LO uppvaktade också Arbetsmarknadsdepartementet och hemställde om en parlamentarisk översyn av språkundervisningen. Mot bakgrund av LO-kravet tillsatte den borgerliga regeringen också en parlamentarisk utredning, SFI-kommittén. Arbetsmarknadens parter, däribland LO, deltog som sakkunniga i kommitténs arbete.[688] Som en del i det uppsökande arbetet genomförde LO på hösten 1978, på invandrarrådets rekommendation och vissa förbunds medgivande, en databehandling för att försöka öka de fackliga organisationernas möjligheter att finna berörda invandrade medlemmar för att få igång förhandlingar om undervisningens genomförande. Databehandlingen redovisade respektive förbunds invandrade medlemmar som inte erhållit undervisning per arbetsplats, arbetsgivare eller avdelning beroende på de olika förbundens utformning av sina medlemsregister. I ett cirkulär, nr 77/1978, översände LO varje förbunds separata resultat. Några förbund ingick på grund av medlemsstrukturen inte i undersökningen. Listorna innehöll personer som borde vara antecknade i Skolöverstyrelsens register över deltagare i lagbunden svenskundervisning, men som inte var det.

---

[687] ”Rätt till ledighet och lön vid deltagande i svenskundervisning för invandrare”, *LO. VB 1977. YOM*, s 136 f.

[688] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 5 juni 1978, *Landssekretariatets protokoll 1978*, LO:s arkiv; ”Invandrarfrågor”, *LO. VB 1978*, s 109.

Personerna hade antingen laglig rätt till svenskundervisning eller var undantagna från rätten i enlighet med lagens undantagsrätt. LO uppmanade förbunden att via berörda lokal- och arbetsplatsorganisationer kontakta medlemmarna på listorna och undersöka i vilken mån de hade rätt till och om de önskade undervisning, och därefter påbörja förhandlingar med arbetsgivarna om undervisningens igångsättande. LO menade att det var viktigt att övertyga medlemmar som var berättigade till undervisning att utnyttja sin lagliga rätt, och hänvisade till att arbetslöshetsstatistiken för invandrare visade ett tydligt samband mellan dåliga språkkunskaper och arbetslöshet. LO påtalade också att det i samband med uppsökande verksamhet och genomförandet av undervisningen kunde bli nödvändigt att använda påtryckningsmedel som att hänvisa till lagens avsnitt om skadestånd till berörd anställd individ och facklig organisation utifall inte lagen efterlevdes.[689]

Det fackliga missnöjet med svenskundervisningens efterlevnad och utformning bidrog till att LO tillsammans med sju av förbunden som fanns representerade i LO:s invandrarråd (Beklädnads, Fabriks, Fastighetsanställdas förbund, Handels, Hotell och Restauranganställdas förbund, Kommunal och Metall) under 1979 påbörjade ännu ett utredningsarbete. Detta utredningsarbete bedrevs av en tillfällig arbetsgrupp där uppgiften främst var att bevaka och ta initiativ i frågan till den samtidigt arbetande statliga SFI-kommittén. Internfackligt var syftet med utredningsarbetet också att få fram en ny och bättre modell och forma en enhetlig facklig syn på den praktiska tillämpningen av svenskundervisningen. Bakgrunden var den ojämna och olikartade utvecklingen mellan olika förbund och regioner när det gällde den rådande lagens efterlevnad och den praktiska tillämpningen av lagen.[690]

Lagens effekter för invandrares möjligheter till anställning

Det kärvare arbetsmarknadsläget och de förändrade politiska maktförhållandena i riksdagen präglade stämningsläget vid LO-kongressen 1981. På det invandrarpolitiska området var kraven på reformer fortsatt omfattande men förväntningarna på deras realiserande var mindre optimistiska jämfört med kongressen 1976. I sex (av sammanlagt sju) invandrarpolitiska motioner och i landssekretariatets utlåtande över motionerna hävdades att antalet undervisningstimmar var för få och att lagen indirekt försvårat för många invandrare att få arbete när arbetsmarknaden blivit kärvare efter mitten av 1970-talet och strukturen på invandringen förändrats.[691] Många arbetsgivare som inte själva medverkat till någon aktiv re-

---

[689] Cirkulär nr 77/1978, 12/10 1978, ”Undervisning i svenska språket för invandrare”, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

[690] Protokoll fört vid Landssekretariatets möte den 5 mars 1979, *Landssekretariatets protokoll 1979*, LO:s arkiv; ”Invandrarfrågor”, *LO. VB 1979*, s 105.

[691] De åsyftade förändringen gällde sannolikt förändringen från en tidigare utpräglad arbetskraftsinvandring i riktning mot en ökad flykting- och anhöriginvandring.

krytering av utländsk arbetskraft undvek att anställa invandrare som inte genomgått lagstadgad undervisning på betald arbetstid, varvid kostnaderna för undervisningen drabbade de olika företagen ojämnt och orättvist, enligt motionärer och landssekretariatet. Den förändrade invandringsstrukturen som innebar att företagen betydligt mindre än tidigare eftersökte arbetskraft i utlandet förändrade, enligt LO, kraftigt förutsättningarna för det rådande finansieringssystemet av svenskundervisningen. Arbetsgivarnas mindre benägenhet att anställa invandrare hade inneburit att många invandrare fått svårigheter att få arbete. Inte sällan hade invandrare tvingats avstå från sin rätt till undervisning för att få anställning. Detta hade inneburit att samhället i högre utsträckning tvingats överta en allt större del av kostnaderna för svenskundervisningen från arbetsgivarna. Dessutom uttrycktes missnöje med att den fackliga rörelsen inte alls hade samma möjligheter att få gehör för sina synpunkter angående svenskundervisningen hos den sittande regeringen som hos tidigare socialdemokratiska regeringar.[692] Det var en synpunkt som var föga förvånande med tanke på att det vid tiden för kongressen sedan några år tillbaka (sedan 1976) var borgerligt regeringsinnehav. LO hade alltså inte längre samma möjligheter att utnyttja formella kontakter och informella inflytandekanaler in i departementen och regeringskansliet som den fackligpolitiska samverkan möjliggjort under tidigare socialdemokratiska regeringar. Före regeringsskiftet 1976 hade LO följaktligen haft större möjligheter att utnyttja den politiska lagstiftningsvägen när förhandlingarna med SAF eller förbundens motparter kärvade eller när ingångna avtalsöverenskommelser inte genomfördes i enlighet med LO:s och förbundens krav och förhoppningar.[693]

För att försöka komma till rätta med dessa problem krävde de sex motionerande avdelningarna förändringar av svenskundervisningen. Framför allt var motionärerna - Motion O2 Metall avd. 41 i Göteborg, O3 Statsanställdas avd. 229 i Stockholm, O4 Metall avd. 50 i Uppsala, O5 Fabriks avd. 46 i Uppsala-Gävle, O6 Byggnads avd. 1 i Stockholm, O7 Hotell och Restaurangs avd. 1 i Göteborg - eniga om att antalet studietimmar i lagen om svenskundervisning borde utökas samt att kostnaderna skulle erläggas av arbetsgivarna genom någon form av kollektiv arbetsgivaravgift.[694] I sitt utlåtande över motionerna biföll landssekretariatet förslagen. Landssekretariat framhöll att de 240 timmarna hade visat sig alltför otillräckliga för en behjälplig inlärning av ett främmande språk som skulle bidra till ”att invandrarna gavs möjlighet till så goda språkkunskaper att

---

[692] ”Invandrarfrågor”, Motion O2-07, Utlåtande över motionerna O2-07, *LO. Protokoll från LO:s kongress* 1981, s 906 ff.

[693] Om den facklig-politiska samverkans betydelse för LO:s politiska inflytandemöjligheter under 1950-, 1960- och 1970-talen, se t ex Johansson & Magnusson, 1998, s 212 f; Klas Åmark, ”Sammanhållning och intressepolitik. Socialdemokratin och fackföreningsrörelsen i samarbete och på skilda vägar”, i Klaus Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark (red.), *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100 år*, Stockholm, 1989, s 79 ff.

[694] ”Invandrarfrågor”, Motion O2-O7, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 905-908.

de kan ta aktiv del i såväl samhällsutvecklingen som arbets- och organisationslivet".[695]

Landssekretariatet förespråkade ett nytt mer fördelaktigt system för den enskilde invandraren som innebar att han/hon redan före första anställningen skulle erhålla undervisning i svenska språket. Samtidigt ville man förhindra att arbetsgivarna överlät sitt kostnadsansvar på samhället. Landssekretariatet förespråkade därför att den rådande lagstiftningens ordning, där arbetsgivarna stod för en del av kostnaderna, borde bibehållas men de borde istället delas gemensamt mellan arbetsgivarna genom en kollektiv avgift. När det gällde huvudmannaskapet menade landssekretariatet att samhället borde ges huvudansvaret för att undervisningen kommer till stånd och att utbildningssamordnaren, studieförbunden i det rådande systemet, skulle ges full kostnadstäckning. LO skulle i samarbete med SAP arbeta för dessa riktlinjers förverkligande gällande svenskundervisningen i den statliga SFI-kommittén. Kongressen beslöt också att bifalla landssekretariatets utlåtande över motionerna, och därmed de riktlinjer som landsekretariatet ställt upp för att reformera svenskundervisningen.[696]

Precis som tidigare förblev bättre och mer utbyggd svenskundervisning och förändringar i undervisningens finansieringssystem LO:s recept för att påverka olika dimensioner av invandrares strukturella underordning, särskilt tendenserna till ökad arbetslöshet bland invandrare. Trots att LO tidigare under 1970-talet och även på kongressen 1981 diskuterat förekomsten av arbetsgivare som ställde krav att invandrare skulle avsäga sig rätten till svenskundervisning för att överhuvudtaget komma ifråga för anställning, nämndes inte diskrimineringslagstiftning som ett möjligt instrument för hantering av denna problematik. I motsats till situationen i Storbritannien lyftes sällan diskriminering och lagstiftning mot sådan sällan fram som en aspekt av invandrade arbetares situation på arbetsmarknaden överhuvudtaget, utan utbildning och särskilt språkundervisning var det dominerande lösningsförslaget för att hantera många invandrares utsatta villkor och tilltagande arbetslöshet.[697] Denna fokusering på språkundervisningen som ett verktyg för att motverka etniska klyftor och som den förlösande nyckeln till ökad social jämlikhet ser jag som en del i det bredare mönstret av LO:s samtida syn på och fortsatta förståelse av invandrarpolitiken som en i praktiken funktionell anpassnings- och socialiseringsprocess, för att återknyta till Ålund och Schierups perspektiv.[698]

---

[695] "Invandrarfrågor", Utlåtande över motionerna O2-O7, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 910.

[696] "Invandrarfrågor", Utlåtande över motionerna O2-O7, Beslut, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 911, 916.

[697] Denna frånvaro av diskussioner inom fackföreningsrörelsen om diskriminering och politiska och fackliga åtgärder däremot har förblivit märkbar även för senare tidsperioder. Jfr Mulinari & Neergaard, 2004a, s 130-146; Johansson, 2006b, s 170 ff; Jfr Wrench, 2000, s 135 ff beträffande TUC:s antidiskrimineringsarbete i Storbritannien under 1970- och 1980-talet.

[698] Jfr Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 75 ff; Jfr Ehn, 1993, s 236 ff för ett liknande perspektiv.

Det var ett tankemönster som i förlängningen gick ut på att om invandrare förbättrade sina språkfärdigheter skulle deras sociala och kulturella kapital öka, vilket skulle öka möjligheterna till anställning och social trygghet och därmed underlätta deras förmåga att ”anpassa sig” och fungera i det svenska samhället.

SFI-kommitténs betänkande

Den statliga SFI-kommittén la fram sitt betänkande på hösten 1981.[699] Den föreslog en del principiellt viktiga förändringar rörande undervisningen, bland annat att SFI-undervisningen skulle inrättas under kommunalt huvudmannaskap och ansvar istället för under studieförbunden. ABF skulle därmed i praktiken förlora sin dominerande ställning. SFI-undervisningen skulle istället organisatoriskt knytas till den kommunala vuxenutbildningen med SÖ som översynsmyndighet. Timantalet skulle ökas från 240 till 600 timmar. Anställda invandrare skulle få SFI-penning, motsvarande den aktuella timlönen för varje undervisningstimme de var lediga från arbetet och undervisningstiden skulle jämställas med arbetstid. Arbetsgivarkollektivet som helhet skulle svara för den del av kostnaden för SFI-penningen som gällde anställda genom en arbetsgivaravgift. De som inte hade någon anställning skulle få timersättning, motsvarande det allmänna studiestödet för att delta. Rätten till SFI-peng skulle i huvudsak gälla utländska medborgare som var kyrkobokförda i Sverige och som saknade grundläggande kunskaper i svenska. Efter språktest skulle även invandrare som förvärvat svenskt medborgarskap och ”gamla” invandrare delta i den nya undervisningen. Många av de uppgifter som fackföreningarna tidigare haft ansvar för skulle enligt förslaget också överföras på kommunerna. De fackliga organisationernas uppgifter i samband med den nya utbildningen skulle omfatta samråd med kommun och arbetsgivare innan utbildningstiden skulle fastställas, information till invandrare om vilka rättigheter lagen medgav och uppsökande verksamhet.[700]

Huvudlinjerna i de fackliga kraven och synpunkterna på förändringar gällande svenskundervisningen som framkom i motioner och landssekretariatets utlåtande på LO-kongressen 1981, bland annat utökad undervisningstid och kollektivt kostnadsansvar för arbetsgivarna, fanns således med i SFI-kommitténs betänkande. Det konstaterade LO nöjt i sitt remissvar till betänkandet. Däremot reserverade sig LO mot det kommunala huvudmannaskapet för SFI-utbildningen och förespråkade istället ett statligt regionalt huvudansvar, eftersom LO ansåg att möjligheterna till kombinerad språkutbildning, arbetsmarknadsutbildning och arbetarskydds-

---

[699] Se SFI-kommitténs betänkanden, SOU 1981:86, *Svenskundervisning för vuxna invandrare 1. Överväganden och förslag*; SOU 1981:87, *Svenskundervisning för vuxna invandrare 2. Kartläggning av nuläget*.

[700] SOU 1981:86, s 70-100.

information var mer gynnsamma med ett statligt huvudmannaskap. Dessutom menade LO att ett kommunalt huvudmannaskap riskerade att skapa en ojämlikhet i utbildningskvalité och väntetider beroende på resursskillnader mellan olika kommuner, och hänvisade till en sådan utveckling inom barnomsorgen. LO:s remissvar baserades på ett förslag om en gemensam facklig syn på svenskundervisningen från den interna fackliga arbetsgruppen mellan LO och de sju förbunden. Inom den arbetsgruppen hade man i sin tur arbetat in LO-kongressens beslut och följt, bevakat och lämnat förslag till den parallellt arbetande statliga SFI-kommittén. I och med SFI-kommitténs betänkande och LO:s remissvar avslutade den interna fackliga arbetsgruppens sitt arbete.[701]

Samhällsdebatten och oenigheten om svenskundervisningen fortgick dock även efter de genomförda förändringarna som byggde på SFI-kommitténs förslag. Den mest betydande och omdebatterade fortsatta förändringen gällande svenskundervisningen infördes emellertid från och med den 1 juli 1986. Kommunerna fick då ett ännu större huvudansvar för SFI-verksamheten och arbetsgivarnas skyldighet att betala lön under utbildningstiden upphörde och blev istället helt och fullt en kommunal skyldighet.[702] Att arbetsgivarparten inte längre behövde stå för svenskundervisningens kostnadsansvar bör också ses i ljuset av den förändrade migrationsstrukturen med en ökad flykting- och anhöriginvandring istället för en renodlad arbetskraftsinvandring som dominerade när lagen om svenskundervisning infördes. LO:s kritiska inställning till att kommunerna fick ett allt större ansvar för svenskundervisningen på bekostnad av studieförbunden och framför allt ABF baserades till stor del också på att fackföreningsrörelsen därmed förlorade en direktkanal som tidigare utnyttjats för organisatoriskt samarbete och för att kunna påverka undervisningens former och innehåll. Med ett kommunalt huvudmannaskap och ansvar blev det svårare för fackföreningsrörelsen att i lika stor omfattning som tidigare prägla den arbetslivsorienterade informationsdelen i svenskundervisningen och forma den efter den fackliga rörelsens ideologiska mål och preferenser. Förändringen innebar även minskade bidrag till de fackliga organisationerna och bildningsförbunden.

Sammanfattande diskussion

Under 1970-talets inledande år fortsatte LO att driva argumentationslinjen från 1960-talet att kraven på reglerad och begränsad invandring hängde ihop med en strävan att uppnå fackföreningsrörelsens samhällsekonomiska, arbetsmarknadspolitiska och socialpolitiska målsättningar. Precis som under 1960-talet hävdade LO att en för omfattande arbetskraftsin-

---

[701] *LO. VB 1982*, s 60; ”Svenskundervisning för vuxna invandrare”, *LO. VB 1982. YOM*, s 53 ff. Se också ”Svenskundervisning sämre i kommunal regi”, *LO-tidningen* nr 45/1981.

[702] *LO. Svenskundervisning för invandrare*, Stockholm, 1986, s 2-12.

vandring försvårade den solidariska lönepolitikens målsättningar om minskade produktivitets- och löneskillnader mellan grupper på arbetsmarknaden och riskerade försena rationaliseringar av produktion och arbetsmiljöförbättrande åtgärder i hälsovådliga företag och branscher. Från LO:s sida hävdade man också att arbetskraftsinvandringen tidigare äventyrat sysselsättningsmöjligheter för kvinnor, ungdomar, äldre och funktionshindrade vid försämrade konjunkturer på arbetsmarknaden. LO föredrog därför principiellt, precis som i debatten om rekrytering av utländsk arbetskraft under åren efter andra världskriget och i debatten om en reglerad utomnordisk invandring vid mitten av 1960-talet, satsning på dessa inhemska grupper istället för ytterligare invandring. Till de prioriterade inhemska grupperna räknade LO även de invandrare som redan fanns i landet. Det nya i situationen vid 1970-talets inledning jämfört med situationen på 1960-talet var dock att LO, mot bakgrund av minskade sysselsättningssiffror i den industriella sektorn sedan mitten av 1960-talet, nu som princip helt och hållet förespråkade inhemska grupper framför ytterligare utomnordisk invandring.

Nytt jämfört med tidigare var dessutom att LO i viss mån också försökte reglera den fria nordiska invandringen genom att driva på undertecknandet av olika avtal mellan Sverige och Finland om formerna för flyttningsrörelserna mellan länderna. Den restriktivare politiken mot utomnordisk invandring påverkade LO bland annat genom en uppmärksammad cirkulärskrivelse till förbunden i februari 1972. I cirkuläret uppmanade LO förbunden att vara restriktiva med att tillstyrka ansökningar om arbetstillstånd med hänvisning till konjunkturläget på arbetsmarknaden som försvårat sysselsättningsmöjligheterna just för kvinnor, ungdomar, äldre och funktionshindrade. Med sin konkurrensbegränsande strategi till försvar för sina medlemsförbunds medlemmar och till förmån för inhemska gruppers arbetsmarknadsdeltagande istället för ytterligare utomnordisk invandring utnyttjade LO det fackliga inflytandet i den institutionella handläggnings- och beslutsstrukturen gällande ansökningar om arbetstillstånd. Den fackliga handlingslinjen fick också avsedd effekt och den utomnordiska invandringen, som alltså var underkastad arbetsmarknadsprövning, sjönk markant. Den utgjorde därefter en låg andel av den årliga invandringen, främst till följd av en begynnande strukturkris med minskade sysselsättningssiffror, inte minst inom industrisektorn, och en allmän ekonomisk konjunkturförsämring från och med 1973.

LO försökte också tydliggöra att den restriktiva invandringspolitiken motiverades av hänsyn till ”den redan invandrade arbetskraftens situation” och målsättningarna om jämlikhet mellan invandrare och den infödda befolkningen. LO:s socialpolitiska, arbetsmarknadspolitiska och samhällsekonomiska argument mot invandringen låg inbäddade i en välfärdsnationalism. I problembeskrivningarna och i synen på invandringen som en källa till sociala problem gällande bostäder, service, utanförskap och ”anpassningssvårigheter” framträdde ett välfärdsnationellt tänkande som strävade efter en civisk homogenisering av befolkningen. Det visade sig i målsättningar om ”anpassningsåtgärder” och om lika behandling mellan

invandrare och infödda gällande arbete, bostad, social service. Problembilden och budskapet som framträdde i den fackliga retoriken var att utan den restriktiva fackliga hållningen gällande invandringen skulle jämlikheten i samhället raseras med sociala och etniska konflikter i den oreglerade invandringens spår. I förlängningen skulle det i sin tur därmed innebära ett hot mot hela den sociala och nationella samhörigheten och samhällsgemenskapen. Trots de ökade ansträngningarna från LO:s sida att försöka tydliggöra den åtskillnad man sa sig göra mellan invandrings- och invandrarpolitik och en ökad profilering såväl på den nationella samhällspolitiska, den interna fackliga arenan som på den internationella fackliga nivån gällande riktade invandrarpolitiska åtgärder i form av språkundervisning, informations- och utbildningsinsatser ifrågasatte kritiker till LO:s restriktivare linje gällande invandring den fackliga solidaritetskänslan och omsorgen om de i landet befintliga invandrarna. Den skarpa LO-retoriken om ”invandringsstopp” och ”nej till import av utländsk arbetskraft” hade betydelse för att den fackliga rörelsen blev kritiserad för att vara invandrarfientligt. Att LO och dess förbund inte klart ut lyfte fram arbetskraftsinvandringen som central och funktionell för företagens expansion och för makt- och ägandeförhållandena inom industrikapitalismen bidrog till att den fackliga rörelsen hamnade på defensiven i den här debatten. Budskapen i den välfärdsnationella retoriken om att de samhällsekonomiska och de jämlikhetssträvande socialpolitiska målsättningarna krävde en invandringsbegränsning, gick inte fram och mottogs på det sätt som LO hoppats på. Bland kritiker till LO:s utspel, invandrarorganisationer, journalister och personer verksamma i den statliga och kommunala invandrarpolitiska byråkratin och företrädare för intresseorganisationer, uppfattades snarare retoriken och budskapen som ett tecken på vad som i samtiden beskrevs som ”utlänningsfientlighet” inom den fackliga rörelsen. Bland dessa kritiker uppfattades den fackliga solidariteten som villkorad efter nationell och etnisk tillhörighet.

Beträffande frågan om rätten till svenskundervisning på betald arbetstid ger följande sammanfattande diskussion en fingervisning om resultaten med den lagstadgade undervisningen under 1970-talet och tidigt 1980-tal samt några av de viktigaste förklaringarna till varför många undervisningsberättigade aldrig fick möjlighet att påbörja undervisningen.

När det gällde genomförandet av lagen kom de fackliga förväntningarna flera gånger på skam. Implementeringen gick relativt trögt. Jag håller med Wuokko Knocke som pekat på svenskundervisningens dubbelbottnande resultat genom sin träffande formulering att lagen visade sig fungera som ett ”tveeggat svärd”.[703] Arbetsgivarna vägrade ofta att betala kostnaderna för undervisningen eller använde sig av olika förhalningstaktiker för att försena igångsättandet. På LO-kongressen 1981 beskrevs också hur företagens minskade benägenhet att rekrytera arbetskraft utomlands, parallellt med en förändrad invandringsstruktur och kärvare tider på ar-

[703] Knocke, 1982, s 36.

betsmarknaden sedan 1970-talets senare hälft, också bidragit till att lagen i praktiken ibland kunde verka som en försvårande omständighet för arbetslösa invandrares möjligheter att få anställning. Arbetsgivare som inte ville bekosta svenskundervisning valde i förekommande fall att inte anställa sökande personer som inte redan genomgått undervisningen. Många invandrare valde därför att avstå rätten till undervisning för att få anställning. Vi får emellertid ingen korrekt bild av frågans komplexitet om vi enbart lastar arbetsgivarna ensamt för problemen med att genomföra svenskundervisningen. Arbetsgivarvägran utgjorde långt ifrån hela förklaringen och tillämpningen av lagen skiftade också mellan olika branscher och företag.

Olika enkätundersökningar och uppsökande verksamhet som LO genomförde under de efterföljande åren efter lagens införande 1973 pekade också på andra förklaringar till svårigheterna med genomförandet, till exempel strukturella faktorer, bland annat små arbetsplatser och små orter där det var svårt att bilda studiegrupper och där långa resvägar och restider utgjorde studiehinder. Vissa invandrade arbetare avstod också självmant från rätten till en undervisning av olika anledningar, bland annat rädsla att ställa krav på arbetsgivaren, bristande ork och praktiska hinder som fritidsundervisning utanför arbetstid och problem med barnpassning. Många som avsagt sig undervisning var dock intresserade att delta förutsatt att olika hinder undanröjdes. Förutom dessa faktorer som framkom som förklaringar genom LO:s uppsökande verksamhet diskuterar Knocke också hur avsikten att återvända till hemlandet, och med tiden illusioner om återvändandet, kunde få konsekvenser för motivationen att lära sig svenska bland olika invandrargrupper. Hennes förklaring hade säkerligen också betydelse för svårigheterna att få igång svenskundervisningen vid många företag och på många orter runt om i landet.

Kontinuiteten var påtaglig i LO:s argumentering från 1960-talet och under 1970- och 1980-talen om hur bristen på språkkunskaper var det centrala problemet i olika dimensioner av invandrares strukturella underordning, oavsett om det gällde möjligheter att få anställning, tilldelning av arbetsuppgifter och positioner i arbetsorganisationen, utsattheten för diskriminerande behandling eller möjligheter till utbildning, information och service. I LO:s välfärdsnationella civiska homogeniseringssträvanden efter likhet och enighet blev utbildning och särskilt mer och bättre utbyggd svenskundervisning det dominerande lösningsförslaget för att tackla olika dimensioner av etnisk ojämlikhet i arbetslivet. Diskriminering och lagstiftning mot detta lyftes sällan fram som en aspekt av eller förklaring till invandrares situation på arbetsmarknaden överhuvudtaget. Språkkunskaper i svenska var ett mantra som framfördes konstant och blev ett viktigt tema i kraven på funktionell ”anpassning” och ”försvenskning” för att relatera till Ålunds och Schierups perspektiv om synen på invandrarpolitiken som en socialiserings- och normaliseringsprocess. LO:s argumentering gick ut på att det fackliga engagemanget för en fungerande språkutbildning motiverades av att kunskaper i svenska språket var en grundläggande förutsättning för att invandrare skulle öka sitt

sociala och kulturella kapital. Denna kapitalökning i ”svenskhet” som kompetenskrav skulle i sin tur underlätta förmågan att ”anpassa sig” och kunna delta i den demokratiska svenska samhällsutvecklingen, i arbetslivet, och i det fackliga organisationsarbetet för att tillvarata sina fackliga intressen.

Lagen om rätten till svenskundervisning på betald arbetstid medförde extra kostnader för arbetsgivarna och många arbetsgivare efterlevde inte heller det ekonomiska ansvar som lagen stadgade. Den bristfälliga implementeringen av lagen fick i praktiken ofta indirekt diskriminerande effekter för invandrares möjligheter att få anställning. Införandet av svenskundervisningen skulle därför kunna tolkas som att en extra kostnad lades på de invandrade arbetarna och att den bristfälliga implementeringen därmed innebar ett skydd för infödda arbetare mot lönekonkurrens från nya arbetskraftsinvandrare. Det är dock problematiskt att tolka själva införandet av lagen som en medveten och planerad utestängningsstrategi från fackföreningsrörelsens sida för att stänga ute invandrare från arbetsmarknaden. Jag tycker också det är viktigt att skilja mellan avsiktligt diskriminerande intentioner med en politik och indirekt diskriminerande effekter av lagen vid bedömningen av fackföreningsrörelsens agerande i frågan om svenskundervisningen. Enskilda ombudsmän och funktionärer på LO och flera av förbunden liksom förtroendevalda, av både svensk och utländsk härkomst på såväl central som lokal nivå, utförde ett intensivt arbete för att få till stånd lagen och för att förverkliga dess implementering och därmed ge många undervisningsberättigade invandrare en möjlighet att studera svenska språket. Däremot var svenskundervisningen i ABF:s regi ett viktigt medel i ett större övergripande identitetsprojekt inom LO, där politisk-ideologiska och invandrarpolitiska dimensioner sammanföll. Invandrarpolitiken betraktades och praktiserades i mångt och mycket som en insocialiseringsprocess av homogeniserande karaktär. Svenskundervisningen användes därför i utbildningen och den funktionella anpassningen av invandrade arbetare till det svenska majoritetssamhällets och den socialdemokratiskt dominerade arbetarrörelsens kulturella normer och invanda institutionella strukturer. Undersökningen har visat hur dubbelbottnade resultaten blev med den lagstadgade undervisningen och den har påvisat några av de mest påtagliga förklaringarna till varför den lagstadgade undervisningens igångsättande fördröjdes och försvårade för många undervisningsberättigade att få möjlighet att ta första steget för att överhuvudtaget kunna spräcka språkbarriären.

I nästföljande kapitel skall jag gå vidare och analysera LO:s synsätt och argumentationslinjer gällande mål och principer för andra samhälleliga och arbetsplatsrelaterade invandrarpolitiska åtgärder, förutom språkundervisningen, under resterande del av 1970-talet och 1980-talets inledning.

7. Jämlikhet, valfrihet och samverkan som vision

I följande kapitel kommer jag att fortsätta analysen av formeringen av LO:s invandrarpolitik och belysa hur LO argumenterade och agerade gällande olika samhälleliga invandrarpolitiska reformer från mitten av 1970-talet till inledningen av 1980-talet.

Den offentliga sektorns tillväxt under 1970-talet och olika välfärdspolitiska reformer som utbyggd barnomsorg, utvidgad föräldraförsäkring och avskaffad sambeskattning var politiska åtgärder som underlättade kvinnors förvärvsarbete, och det ökade kvinnliga arbetsmarknadsdeltagandet medförde en större utjämning av förvärvsfrekvensen mellan kvinnor och män.[704] Ökade spänningar i det kalla kriget och omvälvande förändringar på den internationella arenan i form av krig, militärkupper och politiskt förtryck bidrog till att den utomeuropiska migrationen till Sverige tilltog. Politiska flyktingar från Latinamerika, Afrika och Mellanöstern togs emot och beviljades uppehålls- och arbetstillstånd av humanitära och flyktingliknande skäl. Flyktingarna hade en heterogen bakgrund med avseende på nationalitet, religion, social klassammansättning och utbildningsnivå.[705]

På arbetsmarknaden präglades 1970-talet av sysselsättningsnedgången inom industrisektorn och en ökning av tjänsteproduktionen både i privat och i offentlig regi. Under 1950- och 1960-talen och fram till slutet av 1970-talet hade utlandsfödda högre förvärvsarbetsintensitet än den infödda befolkningen. I takt med att infödda kvinnors arbetsmarknadsdeltagande ökade under 1970-talet började AMS även uppmärksamma att invandrares möjligheter att få arbete tycktes ha försämrats jämfört med tidigare årtionden. Den nedåtgående trenden i den invandrade befolkningens sysselsättningsläge drabbade i första hand utomeuropiska invandrare som var relativt nya på den svenska arbetsmarknaden. Det var en tendens som höll i sig under 1980-talet, trots en starkare konjunkturutveckling.[706]

Kvinnors ökade förvärvsarbete innebar att jämställdhetsfrågan aktualiserades mer frekvent i samhällsdebatten. Den första lagen om jämställdhet i arbetslivet instiftades 1979 och innebar en viktig symbolisk markering för kvinnors och mäns lika rättigheter i arbetslivet. Mot bakgrund av

---

[704] Hirdman, 1994, s 184 ff; de los Reyes, 2000, s 38; Östberg, 2002, s 154.

[705] de los Reyes, 2000, s 39; Östberg, 2002, s 123 ff.

[706] Jan Ekberg, ”Integrationen på arbetsmarknaden? Förändring i invandrares sysselsättning i Sverige 1950-2003”, *Arbetarhistoria* 2007:1, s 18 f; de los Reyes, 2000, s 39.

att kvinnors ökade förvärvsarbete inte hade åtföljts av ett delat ansvar mellan könen för det reproduktiva arbetet i hem- och familjesfären problematiserade feministiska debattörer, riksdagspolitiker och arbetsmarknadsmyndigheter det kvinnliga förvärvsarbetet, särskilt deltidsarbetet, ur ett jämställdhetsperspektiv. Att kvinnor i så stor utsträckning förvärvsarbetade deltid synliggjorde de problem och svårigheter som många kvinnor upplevde med att kombinera förvärvsarbete och familjeliv.[707] AMS uppmärksammade också under 1970-talet en alltmer påtaglig yrkessegregering och uppdelning mellan manliga och kvinnliga yrkesområden. Kvinnors ökade sysselsättning skedde främst inom tjänsteproduktionen i den offentliga sektorn, medan en mindre andel började arbeta i industriproduktion, eftersom industrisektorn var i nedgång och redan tidigare hade haft en betydande andel kvinnor. Könssegregeringen på arbetsmarknaden var dock mindre framträdande bland invandrare än bland infödda. Invandrade kvinnor var i högre utsträckning än infödda kvinnor verksamma i manligt dominerade yrken, till exempel olika former av industriproduktion samtidigt som invandrade män oftare återfanns i kvinnligt dominerade yrken inom vården och städbranschen än infödda män. Fram till slutet av 1970-talet hade invandrade kvinnor högre förvärvsarbetsintensitet än infödda kvinnor.[708]

Mot bakgrund av detta arbetsmarknads- och samhällspolitiska sammanhang fokuseras och analyseras i kapitlet LO:s synsätt och argumentationslinjer framför allt i olika offentliga remissyttranden och programskrifter gällande andra samhälleliga och arbetsplatsrelaterade invandrarpolitiska reformåtgärder än språkundervisningen, som redan behandlats separat i kapitel 6. Kapitlet syftar till att analytiskt följa och förklara LO:s synsätt och argumentationslinjer om vilka målsättningar och drivkrafter som borde vara styrande för den samhälleliga invandrarpolitik, som skulle definiera ramarna för relationen mellan den invandrade och den infödda befolkningen i det svenska samhällslivets olika sfärer som arbetsmarknaden, bostadsmarknaden, utbildningsväsendet, social- och kulturpolitiken med mera.

LO:s syn på samhälleliga invandrarpolitiska reformer under 1970-talet

Tolk- och översättningsservice

Under slutet av 1960-talet uppmärksammade såväl företrädare för den fackliga rörelsen som olika samhällsdebattörer med invandrarbakgrund att avsaknaden av samhälls- och arbetsmarknadsinformation på olika in-

[707] Hirdman, 1994, s 184 ff; de los Reyes, 2000, s 39; Östberg, 2002, s 138 ff.
[708] de los Reyes, 2000, s 39 f; Knocke, 2000, s 161; Ekberg, 2007, s 19.

vandrargruppers modersmål och övriga etniska minoritetsspråk innebar en isoleringsrisk för individer som inte kunde svenska språket. Den sedan 1968 arbetande Invandrarutredningen lade 1972 fram ett delbetänkande om samhällets tolk- och översättarservice. Utredningen ansåg att tillgången på tolkar inom olika samhällsområden var otillräcklig, och föreslog att staten, landstingen och kommunerna borde ta ett större ansvar för tolkning och översättning. Utredningen ansåg också att arbetsmarknadens parter borde öka och effektivisera språkservicen genom tolkar och översättning på arbetsplatserna. För att öka tillgången på kvalificerade tolkar föreslog utredningen att tolkutbildningar skulle anordnas på högskolenivå. Den ansåg också att utbildningen av kontakttolkar, till exempel till arbetsplatser, borde breddas och genomföras i studiecirkelform av studieförbunden i samråd med arbetsmarknadens parter, samt att sådan utbildning också skulle förekomma på folkhögskolor.[709]

LO stödde i sitt remissvar flera av Invandrarutredningens förslag om åtgärder för ökad tolkservice. LO betonade särskilt nödvändigheten av kompetenta arbetsplatstolkar för att undanröja språkhinder i kontakter mellan invandrade arbetare, facklig organisation och företagsledning. LO ansåg också att arbetsplatstolkens ställning i företagets organisation borde regleras i kollektivavtal och utformas på så sätt att tolken, utan försämrad arbetsinkomst, skulle kunna lämna sin arbetsplats och ha fritt tillträde till olika avdelningar och arbetsplatser i den utsträckning som krävdes för att han/hon skulle kunna utföra sina tolkuppgifter. LO ansåg vidare att kostnaderna för utbildningen av arbetsplatstolkar borde bekostas av arbetsgivarna. LO menade att den ämnesinriktade delen vid utbildningen av arbetsplatstolkar borde få stort utrymme, med särskild tyngdpunkt på arbetsmarknads- och sociallagstiftning, avtalsfrågor samt andra fackliga ämnen. Dessutom tyckte LO att utbildningen borde förläggas till fackföreningsrörelsens egna internatskolor, och att de fackliga organisationerna skulle ha huvudmannaskapet precis som vid annan facklig utbildning, och bestämma utbildningens utformning och innehåll.[710] Av LO:s remissvar framgår tydligt att LO, precis som med svenskundervisningen, ville att arbetsgivarna skulle ansvara för tolkarnas utbildningskostnader men att den fackliga rörelsen skulle ha stora möjligheter att påverka och sätta sin prägel på innehåll, ämnesval och förmedlade värderingar i tolkutbildningen.

Företagsintroduktion och samhällsinformation

I kapitel 6 framgick att språkfrågan dominerade de invandrarpolitiska motionerna och debatten på LO-kongressen 1971. Förutom kraven på

---

[709] SOU 1972:83, *Tolkservice. Nordisk språkkonvention. Invandrarutredningen 2*; Sammanfattning av Invandrarutredningens delbetänkande om samhällets tolkservice, Remiss nr 1973/1, Exemplar i *LO. Invandrarfrågor 1972-1974*, Vol. F 21:7, ARAB.

[710] ”Samhällets tolkservice m.m”, *LO. VB 1973. YOM*, s 89 ff.

språkundervisning på betald arbetstid underströk kongressen i sitt beslut vikten av att LO skulle verka för en förbättrad samhällsinformation och utökad företagsintroduktion, vilket med nödvändighet ibland borde ske på den nyanställdes modersmål eller genom tolk.[711] LO, SAF och Invandrarverket tillsatte 1972 en gemensam arbetsgrupp som skulle utarbeta en handledning för företagsintroduktionen i enskilda företag.[712] Jag har inte funnit några protokoll eller internt arbetsmaterial från arbetsgruppen i LO:s arkiv. Arbetsgruppens arbete resulterade dock i ett handledningsmaterial som var ämnat att ge information, råd och synpunkter till personal på företagen som ansvarade för personal- och introduktionsfrågor, fackliga representanter och kommunala handläggare i invandrarpolitiska frågor. Den gemensamma skriftens innehåll speglade grundläggande principer, som det rådde någorlunda enighet kring mellan arbetsmarknadens parter och myndigheterna när det gällde mottagningsåtgärder. I handledningsskriften fastslogs att invandrare som bodde och arbetade i landet inte skulle ”betraktas som tillfälliga gästarbetare” utan tillförsäkras ”samma rättigheter och skyldigheter som befolkningen i övrigt” och ”också ha möjlighet att bli integrerade i det svenska samhället” samtidigt som ”det svenska samhället bör underlätta för invandrare som så önskar att behålla sin särart och sin kultur”. Förutsättningen för att uppnå dessa mål var ”samverkan mellan alla berörda parter”. Stat och kommun hade huvudansvaret för att dessa principer efterlevdes samtidigt som även företagens, de anställdas och fackföreningarnas uppgifter och ansvar också underströks i handledningsskriften.[713] Handledningen godkändes av LO på landssekretariatets möte den 3 mars 1975, även om landssekretariatet var kritiskt mot att skrivningarna på vissa punkter gällande arbetsgivarnas skyldigheter var alltför försiktiga och borde ha innehållit mer ”skall” istället för ”bör”.[714]

Skriftens innehåll och formuleringar vittnar om att den partsammansatta arbetsgruppen tagit intryck av och vägt mellan olika ståndpunkter i den samtida debatten och policyformuleringsprocessen av den officiella statliga invandrarpolitiken.[715] Visionerna om ekonomisk och social jämlikhet mellan infödd majoritet och invandrare, etnisk jämlikhet och pluralism genom respekten för invandrares och inhemska minoriteters kulturella valfrihet samt behovet av samverkan mellan majoritetsbefolkningen och invandrare och etniska minoritetsgrupper var de övergripande målsättningarna som fanns formulerade i skriften. Det fanns likväl också uppen-

---

[711] ”Invandrarfrågor. Föredragning och debatt”, *LO. Protokoll från LO:s kongress 1971*, s 969 ff.

[712] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 6 mars 1972, *Landssekretariatets protokoll 1972*, LO:s arkiv.

[713] SAF, LO & SIV, *Invandrarfrågorna i företaget. Handledning utarbetad av SAF, LO och Invandrarverket*, Stockholm, 1975, s 3-4 (citat).

[714] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 3 mars 1975, *Landssekretariatets protokoll 1975*, LO:s arkiv.

[715] Mer om LO:s remissyttranden och åsikter gällande Invandrarutredningens förslag följer i avsnittet ”LO:s remissvar på Invandrarutredningens huvudbetänkande” i detta kapitel.

bara spänningar mellan de övergripande målsättningarna. Det gällde avvägningen mellan de olika målens betydelse och om och hur målen skulle realiseras samtidigt. Målen var formulerade på ett sätt att det inte specificerades till vilken grad politiken måste uppnå vart och ett av dem. De indikerade snarare vilken övergripande riktning politiken borde ha. Visionen om social och ekonomisk jämlikhet mellan den infödda majoriteten och den invandrade befolkningen framstod som överordnat de bägge andra målsättningarna. Budskapet var att denna jämlikhet skulle realiseras under den statliga välfärdspolitikens beskydd och inom ramen för den svenska modellens breda förhandlingslösningar kombinerat med vad Penninx och Roosblad betecknar som ”särskilda policyåtgärder”, framför allt på språkområdet. Reformerna på språkområdet gällde både den invandrade befolkningens rätt till svenskundervisning på betald arbetstid och möjligheten för barn till invandrare att studera det egna hemlandets språk alternativt föräldrarnas modersmål i skolan. Möjligheten till så kallad ”hemspråksundervisning” i skolan var ett uttryck för idéerna om kulturell valfrihet och hade funnits sedan inledningen av 1970-talet. Denna möjlighet förstärktes ytterligare lagstiftningsvägen genom riksdagens beslut om den så kallade ”hemspråksreformen” 1975/1976.[716]

I skriften förmedlades en idealtypisk bild över hur företags- och samhällsintroduktionen genom introduktionsprogram på företagen, språkundervisning och information om olika myndigheters funktioner skulle realiseras genom initiativ från arbetsgivare och fackföreningsrörelse i samråd med statliga och kommunala myndigheter. ”Detta ger vissa garantier för att de nyanställda får de informationer som behövs för deras anpassning i arbetet och på arbetsplatsen”.[717] Vidare motiverades värdet av företags- och samhällsintroduktion i skriften på följande vis:

> På grund av språksvårigheter och obekantskap med det svenska samhället och den svenska arbetsmarknaden har invandrarna och deras familjer ofta svårt att finna sig till rätta på arbetsplatsen, i bostadsområdet och övrigt i samhällslivet. De behöver ofta hjälp med att ordna även praktiska detaljer som har samband med t ex bostad, barnens skolgång m m. Invandrarna kan få hjälp på flera sätt. Arbetsmarknadsmyndigheterna ger service i samband med kollektiv invandring. De lokala myndigheterna är skyldiga att biträda inom sina respektive områden. Många kommuner har inrättat särskilda invandrarbyråer. Läroplanerna för svenskundervisning för invandrare föreskriver att invandrarna skall få information om mycket som är av betydelse för deras anpassning.[718]

Trots bejakandet av ett mer komplext kulturpluralistiskt synsätt i skriften var följaktligen samtidigt föreställningarna om ”vi” och ”de andra” och

---

[716] Jfr Hansen, 2001, s 180 f.
[717] SAF, LO & SIV, *Invandrarfrågorna i företaget*, 1975, s 3 f, 23-38 (citat s 24).
[718] SAF, LO & SIV, *Invandrarfrågorna i företaget*, 1975, s 23.

anpassningstänkandet i förhållande till den invandrade befolkningen fortsatt närvarande. Olika statliga och kommunala myndigheters aktiva omsorgspraktiker sågs som viktiga premisser för att åstadkomma en lyckosam introduktion och inlemning av ”de andra” i det svenska samhällets produktions- och reproduktionsförhållanden och resursfördelning. Som framgår av citatet var tilltron stark till att den generella välfärdspolitiken och den sociala ingenjörskonsten i kombination med särskilda informationsinsatser och språkundervisning skulle åstadkomma jämlika sociala villkor mellan den infödda majoriteten och den invandrade befolkningen.

Det nyuppväckta intresset för etnicitet och respekten för kulturella skillnader innebar att den invandrade befolkningens rätt till kulturell valfrihet underströks ett flertal gånger i skriften. Detsamma gällde beskrivningarna av att mottagandet och integrationen var en ömsesidig process mellan den infödda majoriteten och den invandrade befolkningen. Men parallellt med ett mer komplext ömsesidighetsperspektiv i synen på integrationen och en ökad medvetenhet om att migrationen innebär en stor omställning för de enskilda individerna var dock föreställningarna om ”vi” och ”de andra” en fortsatt dikotomisk tankefigur. Dessa ”vi” och ”de andra”-dikotomier var framträdande i beskrivningarna av invandrares omställningssvårigheter i samband med migrationsupplevelser och hur omställningssvårigheterna påverkade förutsättningarna för introduktionen och mottagandet i det svenska samhället både för den invandrade och den infödda befolkningen:

> Det är därför naturligt att de flesta invandrare har anpassningsproblem. Vi måste hjälpa dem att finna sig tillrätta i den nya miljön och samtidigt ge dem möjligheter att bevara sin kultur och sin särart. Invandrarna måste lära sig förstå svenska förhållanden, men svenskarna och sin sida behöver lära sig förstå invandrarnas situation. Anpassningen är således en ömsesidig process.[719]

I skriftens förmedlade visioner om kulturell valfrihet och om introduktionens och integrationens premisser fanns det som synes en paradoxal dubbelhet. Å ena sidan förekom en vällvillig inställning till kulturella och språkliga skillnader och ett mer komplext ömsesidigt synsätt gällande mottagnings- och integrationsprocesser mellan infödda och invandrade. Det framgick inte minst genom betoningen att såväl den infödda som den invandrade befolkningen behövde informeras och lära sig om varandras bakgrunder och förutsättningar. Å andra sidan innebar fokuseringen på kulturella skillnader, bland annat i beskrivningarna av de numerärt största nationella invandrargruppernas bakgrunder, att etniskt stereotypa karaktäristiker om ”annorlundahet” i motsats till förment moderna svenska kulturella sedvänjor och samhällsideal kom i ljuset. Grupper av invandrare från den finska landsbygden, som inte varit fackligt organiserade i hem-

[719] SAF, LO & SIF, *Invandrarfrågorna i företaget*, s 1975, s 7.

landet, beskrevs exempelvis som fackligt oerfarna och ansågs därför ofta ha ”föga förståelse för vad ett medlemskap i en fackförening innebär”.[720] Grekiska familjer karaktäriserades som traditionella och patriarkala:

> Mannen är familjens överhuvud och familjen är en institution som begränsar bland annat ungdomarnas handlingsfrihet, särskilt flickornas. Men familjen erbjuder på samma gång en grundläggande trygghet i ett land som nästan helt saknar social service.[721]

Liknande karaktärisering förekom gällande jugoslaviska familjer:

> Familjesammanhållningen är stark. Barnen uppfostras strängare än i Sverige. I lag är kvinnor jämställda med män, och de är starkt representerade i arbetslivet. I stora delar av landet har dock kvinnan en utpräglad underlägsen ställning.[722]

Dessa stereotypa uppfattningar om statiska kulturella skillnader och patriarkala familjeförhållanden konstruerades därmed som kontraster till de implicit givna normerna av föreställt homogena, jämställda, harmoniska och moderna familjeideal och könsidentiteter i det svenska välfärdssamhället. Dessa karaktäristiker av statiska kulturella skillnader gällande genus- och familjerelationer som förklarande faktorer till beskrivna ”anpassningsproblem” underbyggde därigenom skillnadsskapandet mellan ”vi” och ”de andra”.[723] Skillnader beträffande sociala bakgrunder, till exempel klassbakgrunder, landsbygds- eller stadsbakgrunder respektive jordbruks- eller industribakgrunder, såväl inom de olika nationella invandrargrupperna som inom den infödda befolkningen problematiserades inte i någon större utsträckning och bidrog till konstruktionen av homogena etniska stereotyper. Beskrivningen av finska invandrare från landsbygdsområden var ett emellertid ett viktigt undantag i detta avseende. De skillnader som främst betonades var som framgick ovan snarare kulturella skillnader mellan de homogeniserande dikotomiska kategorierna ”svenskar” respektive ”invandrare” och mellan de nationella gruppkategorierna svenskar, finländare, jugoslaver och greker.

I handledningsskriften fick det invandrarpolitiska samverkansmålet mindre utrymme och uppmärksamhet. De mest konkreta ansatserna för att bryta ner det abstrakta målet till praktiska åtgärdsförslag var uppmaningarna om informationsåtgärder riktade till svenskfödda arbetare. Informationsåtgärder till såväl infödda som invandrade arbetare sågs som ett sätt att undvika och lösa eventuella motsättningar och för ”att före-

---

[720] SAF, LO & SIV, *Invandrarfrågorna i företaget*, 1975, s 8.
[721] SAF, LO & SIV, *Invandrarfrågorna i företaget*, 1975, s 10.
[722] SAF, LO & SIV, *Invandrarfrågorna i företaget*, 1975, s 11.
[723] Jfr Aleksandra Ålund, ”The power of definitions. Immigrant women and problem ideologies” i Ålund & Schierup, 1991, s 47 ff; de los Reyes, 1998, s 343 ff.

bygga irritation på arbetsplatserna".[724] I handledningsskriften förkunnade LO, SAF och SIV:

> Svenska och utländska umgängesvanor kan vara mycket olika men många gånger är det lyckat att blanda svenska och utländska seder. Svenskarna har ett stort ansvar för att invandrarna inte utestängs från samvaro med svenskar och kan i gengäld ha mycket att vinna på att umgås med invandrare.[725]

Det var en uppmaning som ytterligare visar hur idélinjerna kring invandrarpolitiken hade svårt att komma bortom särskiljandet och skillnadsskapandet mellan "vi" och "de andra" samtidigt som det åskådliggör ännu ett försök till konkretisering av den samtida vällvilliga visionen om samverkan mellan infödda och invandrade som var ett av de övergripande målen för invandrarpolitiken.

Sammantaget förmedlade handledningsskriften följaktligen något motsägelsefulla budskap i synen på och avvägningen mellan de övergripande invandrarpolitiska målsättningarna om jämlikhet, valfrihet och samverkan och relationen mellan dem. Det fanns en uppenbar välvilja och ett mer komplext och kulturpluralistiskt betraktelsesätt bakom den invandrarpolitiska visionen om jämlikhet, kulturell valfrihet och samverkan jämfört med den tidigare under 1950- och 1960-talet mer enkelriktade anpassningsideologin. Men paradoxalt nog innebar de kulturella valfrihets- och samverkansträvandena både en större acceptans av kulturella och språkliga skillnader och ett bibehållet stereotypt skillnadsskapande mellan "vi och "de andra" genom den påfallande fokuseringen på olika nationella invandrargruppers kulturella "annorlundahet" och på kulturella skillnader som en källa till sociala "anpassningsproblem" och eventuella motsättningar till följd av invandringen. Det var ett skillnadsskapande och en stereotypisering som ligger implicit i etnicitetsbegreppet och konstruktionen av etniska gränser och gemenskaper, enligt Thomas Hylland Eriksen.[726]

LO:s remissvar på Invandrarutredningens huvudbetänkande

Invandrarutredningen presenterade sitt huvudbetänkande den 3 september 1974.[727] Den hade i sitt arbete tagit intryck av den kanadensiska invandrar- och minoritetspolitiska lagstiftningen och olika etniska rörelsers kamp runt om i världen. Utredningens perspektiv var kulturpluralistiskt. Ur demokratisk synpunkt kunde staten och majoritetssamhället inte tvinga enskilda personer och grupper att ge upp sina språk eller etniska identiteter. Invandrarutredningen menade att en assimileringsinriktad po-

---

[724] SAF, LO & SIV, *Invandrarfrågorna i företaget*, 1975, s 40.
[725] SAF, LO & SIV, *Invandrarfrågorna i företaget*, 1975, s 41.
[726] Jfr Hylland Eriksen, 2003 s 28 f, 33 ff, 50 ff.
[727] SOU 1974:69, *Invandrarna och minoriteterna. Invandrarutredningen 3*.

litik skulle öka riskerna för sociala och etniska motsättningar, medan en kulturpluralistisk politik med ömsesidig interaktion mellan majoritetsbefolkningens och invandrares och etniska minoriteters kulturella uttryck skulle ha en berikande effekt på samhället som helhet. Som framgick i avsnittet ovan formulerade utredningen målen för den framtida invandrar- och minoritetspolitiken med utgångspunkt från begreppen jämlikhet, valfrihet och samverkan:

> Jämlikhetsmålet innebär ett fortsatt arbete för att invandrarna skall få samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter som befolkningen i övrigt. Jämlikhetsmålet innebär även att alla grupper i samhället skall ha likvärdiga möjligheter att bibehålla och utveckla sitt modersmål och utöva kulturverksamhet. Valfrihetsmålet innebär att medlemmar av språkliga minoriteter själva skall kunna välja i vilken grad de vill uppgå i en svensk kulturell identitet, och i vilken grad de skall behålla och utveckla den ursprungliga etniska identiteten. Samverkansmålet innebär att en ömsesidig och omfattande samverkan måste komma till stånd mellan invandrarna och majoritetsbefolkningen.[728]

LO ställde sig i sitt remissvar överlag positiv till de flesta av Invandrarutredningens förslag och instämde i de övergripande målen för invandrarpolitiken om jämlikhet, valfrihet och samverkan. LO påtalade dock att det i den praktiska tillämpningen kunde uppstå svåra målkonflikter, men man gav inga konkreta exempel på sådana potentiella konflikter.[729] LO hade, föga förvånande, mest synpunkter när det gällde arbetsmarknadsfrågor. Kravet att all invandring med arbetsmarknadsanknytning borde gå via arbetsförmedlingarna upprepades i remissvaret. Möjligheterna att få arbetstillstånd utan arbetsmarknadsprövning borde också minska. LO hänvisade till situationen inom restaurangbranschen och tyckte det var otillfredsställande att större delen av rekryteringen av utländsk arbetskraft inom den sektorn skedde på grundval av tillstånd som beviljats av särskilda skäl.

Invandrarutredningen ansåg att invandrares situation i arbetslivet borde förbättras genom satsningar på bättre arbetsmiljö, vilket också enligt utredningen skulle kunna motverka koncentrationen av invandrare till mindre eftertraktade arbeten och arbetsplatser. Däremot menade Invandrarutredningen att invandrare inte var överrepresenterade i låglöneyrken.[730] LO ifrågasatte detta, eftersom man underkände den statistik som låg till grund för utredningens slutsats i den frågan. LO hänvisade till vad Metall påpekat i sitt remissyttrande, att den slutsatsen byggde på en SAF-baserad statistik, som ”inte tar hänsyn till att invandrarna i högre grad än

---

[728] Invandrarutredningen, Pressmeddelande 1974-09-03, ”Invandrarutredningen färdig: Satsning på kultur och medinflytande”, Exemplar i *LO. Invandrarfrågor 1972-1979*, Vol. F 21:9, ARAB.
[729] ”Invandrarna och minoriteterna”, *LO. VB 1974. YOM*, s 198.
[730] SOU 1974:69, s 111-117.

svenskarna är skiftarbetande, heltidsarbetande eller dubbelarbetande".[731] LO menade att koncentrationen av invandrade arbetare till arbetsplatser med dålig arbetsmiljö och dåliga arbets- och anställningsvillkor var "illavarslande". Det kunde, enligt LO, delvis motverkas genom att vägra arbetstillstånd i sådana fall som annars skulle leda till anställning i företag med dåliga arbets- och anställningsvillkor. Det var en åtgärd som skulle gälla för potentiella utomnordiska invandrare. En ökad kanalisering av de arbetssökande genom arbetsförmedlingarna i Norden skulle dessutom förbättra möjligheterna att uppnå samma resultat även för nordiska invandrare.[732] Återigen argumenterade LO utifrån den fackliga konkurrensbegränsande strategin med ambitionen om att reglera utbudet av arbetskraft i syfte att upprätthålla löner och arbetsvillkor för medlemsförbundens medlemmar. LO hävdade att reglerad och begränsad invandring var receptet för att förbättra arbetsvillkoren för såväl de i landet redan verksamma invandrade arbetarna som för infödda fackliga medlemmar.

LO instämde dock i utredningens uppfattning att förberedande svenskundervisning och arbetslivsorientering borde ges redan i hemlandet, om invandringen skedde under kollektiva rekryteringsformer. Kollektiva rekryteringar var den invandringsform som LO i första hand förespråkade, eftersom den innebar störst möjligheter för den fackliga rörelsen att kontrollera och begränsa utbudet av arbetskraft och de villkor som omgärdade invandringen. LO instämde i Invandrarutredningens rekommendation om bättre företagsintroduktion och tolkservice, och önskade också bättre arbetarskyddsinsatser. Bland annat upprepade LO tidigare krav om att informationen vid nyanställningar skulle ske på betald arbetstid och på ett språk som den enskilde invandraren behärskade, samt att tvåspråkiga skyddsombud och arbetsplatstolkar behövde utbildas i större omfattning.[733] De upprepade kraven var ännu en indikation på att uppgörelsen från november 1970 mellan LO och SAF om företagsintroduktion inte fungerade i enlighet med riktlinjerna när det gällde den praktiska tillämpningen ute på flera arbetsplatser. Som framgick ovan arbetade dock sedan 1972 den gemensamma arbetsgruppen mellan LO, SAF och SIV med att reformera och utarbeta en handledning för företagsintroduktionen. LO:s parallella kritik mot den befintliga företagsintroduktionen i remissvaret till Invandrarutredningen var möjligen ett uttryck för missnöje med hur arbetet i den partssammansatta arbetsgruppen förlöpte. Alternativt ville LO återigen markera för övriga parter vilken viktig åtgärd den fackliga rörelsen ansåg att företagsintroduktionen var för att förbättra villkoren för invandrade arbetare i arbetslivet.

När det gällde socialpolitiska frågor tillstyrkte LO grundprincipen om invandrares lika behandling med svenska medborgare. Dessa önskemål

---

[731] "Invandrarna och minoriteterna". Metallindustriarbetareförbundets bifogade yttrande, *LO. VB 1974. YOM*, s 215 (citat).

[732] Invandrarna och minoriteterna", *LO. VB 1974. YOM*, s 199.

[733] "Invandrarna och minoriteterna", *LO. VB 1974. YOM*, s 199 ff; Jfr SOU 1974:69, s 111-117.

om likställdhet var i en del sammanhang tvungna att lösas genom bilaterala förhandlingar med berörda länder för att kunna åstadkomma avtal med ömsesidiga förpliktelser. När det gällde möjligheterna att ”exportera” en svensk folkpension var de begränsade. För såväl svenska som utländska medborgare gällde att man för att ha den ”exporträtten” måste ha varit mantalsskriven i Sverige de år under vilka den berörde fyllt 57-62 år. Det var, enligt LO, en olägenhet som skulle kunna undvikas om det istället tillämpades samma regler som gällde för den inkomstbaserade rätten till ATP. LO föreslog därför en utredning om möjligheterna att komplettera reglerna för folkpension med generella regler för pensionsexport enligt ATP både för invandrare och för utlandssvenskar. Det var regler som skulle kunna medföra att särbehandlingen av invandrare bortföll och att därigenom behovet av särskilda konventioner upphörde. LO tillstyrkte också utredningens förslag om en sänkning av kvalifikationstiden för svenskt medborgarskap för nordiska medborgare från tre till två år och för utomnordiska medborgare från sju till fem år.[734]

Beträffande Invandrarutredningens kultur- och utbildningspolitiska reformförslag stödde LO till exempel kraven om kommuners skyldighet att erbjuda hemspråksundervisning, utökat programutbud för språkliga minoriteter i radio och tv och statligt stöd till invandrares och minoriteters kulturella egenverksamhet genom organisationsstöd och bidragsmöjligheter till invandrarföreningar.[735] Invandrarutredningens utlåtande om att invandrares deltagande och inflytande i de fackliga organisationerna var bristfälligt och borde uppmuntras och underlättas i högre utsträckning än vad som var för handen bemötte LO däremot inte särskilt precist utan snarare undvikande. LO gav ingen explicit lägesrapport om den aktuella situationen gällande invandrade medlemmars fackliga aktivitets- och deltagandenivåer eller möjligheter till inflytande jämfört med situationen för infödda medlemmar inom den fackliga rörelsen. LO påtalade att många fackförbund hade en stor andel invandrade medlemmar och konstaterade kort:

> De fackliga organisationerna gör stora ansträngningar att skapa så goda relationer som möjligt mellan de invandrade och de svenska medlemmarna, att fackligt aktivera och informera invandrarna och att hjälpa dem att tillvarata inte enbart sina fackliga, utan även i mycket stor utsträckning, sina samhälleliga rättigheter.[736]

LO pekade särskilt på en omständighet som man menade försvårade invandrade medlemmars deltagande och inflytande i de fackliga organisationerna. För LO var problemets kärna ”de språkliga kontaktsvårigheterna

---

[734] ”Invandrarna och minoriteterna”, *LO. VB 1974. YOM*, s 202 ff, 212; Jfr SOU 1974:69, s 145 ff, 158 f, 167 f, 352 f.

[735] ”Invandrarna och minoriteterna”, *LO. VB 1974. YOM*, s 209 ff; Jfr SOU 1974:69, s 188-217, 240-262, 277-309.

[736] ”Invandrarna och minoriteterna”, *LO. VB 1974. YOM*, s 212; Jfr SOU 1974:69, s 325 ff.

och de speciella problem som uppstår i kontakten med människor från andra miljöer och med annorlunda fackliga traditioner".[737] Från LO:s horisont var problematiken och dess orsaker först och främst en språkfråga eller en fråga om kulturella gränser och avstånd mellan "människor från andra miljöer och annorlunda fackliga traditioner" i relation till den svenska fackliga rörelsens arbetssätt och sedvänjor. Olikhet och skillnader framstod nu som dimensioner som skulle bemötas och hanteras. För LO var det därför angeläget att vidta åtgärder för att "fackligt aktivera och informera invandrarna" om de svenska fackliga organisationerna och deras traditioner och arbetssätt, bland annat med hjälp av tolkning, översättningar, framställning av informationsmaterial, samt konferens- och utbildningsverksamhet. LO betonade i relation till det resonemanget att detta samtidigt var kostnadskrävande uppgifter. LO föreslog därför att "särskilda statliga medel skall ställas till förfogande för facklig invandrarverksamhet".[738] LO:s yttrande och krav på statliga pengar kan därför ses som ett slags försiktigt medgivande om att man från de fackliga organisationernas sida kunde göra mer för att försöka öka den fackliga aktiviteten bland invandrade arbetare och förstärka deras representationsgrad. I LO:s beskrivning och argumentering framställdes invandrade arbetares lägre fackliga aktivitet och underrepresentation först och främst som en effekt av språkliga och kulturella skillnader. Huruvida de föregående årtiondenas outvecklade policy och för givet tagna assimilationsideologi också verkade som en seg och svårföränderlig struktur i attityderna och förhållningssätten i relation till de invandrade medlemmarna, i enlighet med Ålunds och Schierups perspektiv, var däremot inget tema som problematiserades i det aktuella LO-yttrandet.[739] Förutom språk- och kulturskillnadsargumenten var konsekvenserna av de föregående årtiondenas outvecklade invandrarpolitik annars en omständighet som företrädare för LO i andra sammanhang under 1970-talet hänvisade till som en viktig förklaring till det faktum att invandrare hade en lägre facklig aktivitet och representationsgrad än infödda medlemmar.[740]

LO instämde också i förslagen om att ett invandrarråd borde knytas till SIV och att det borde utgå statsbidrag till kommunerna för deras kostnader för informations- och kontaktverksamhet riktad till invandrare, till exempel genom invandrarbyråer. Fackföreningsrörelsen hade på 1960-talet varit tidiga förespråkare för invandrarbyråer, och några av landets första invandrarbyråer i Eskilstuna och Västerås tillkom på fackligt initiativ 1965 respektive 1966 och drevs i FCO:s regi.[741] Trots att LO föredrog principen om kommunalt huvudmannaskap för invandrarbyråerna var

---

[737] "Invandrarna och minoriteterna", *LO. VB 1974. YOM*, s 212.
[738] "Invandrarna och minoriteterna", *LO. VB 1974. YOM*, s 212.
[739] Jfr Ålund, i Ålund & Schierup, 1991, s 71 f.
[740] Se t ex "Conderation of Swedish Trade Unions. Immigration – A National Report" till Belgradkonferensen 24-26/4 1972, *LO. Invandrarfrågor 1972*, Vol. F 21:5, ARAB; "…likvärdigt med svenskarna…"Jalmar Rantanen om LO och invandrarna", i Nygren (red.),1973, s 132 f.
[741] Sarstrand, 2007, s 54 f.

fackliga organisationer eller ABF fortfarande 1974 huvudmän för invandrarbyråer i flera kommuner. LO ville mot den bakgrunden bibehålla eller förstärka den fackliga anknytningen och inflytandet över denna verksamhet. LO föreslog därför att statsbidrag enbart skulle utgå till invandrarbyråer som styrdes av en nämnd eller styrelse med en stark facklig representation.[742] Både Invandrarutredningen och LO betraktade genomförandet av en mer kulturpluralistisk invandrarpolitik som en central åtgärd för att undanröja riskerna för möjliga sociala och etniska konflikter mellan infödda och invandrare.[743] Att dessa motiv verkade som drivkrafter för en policyförändring kastar ljus över den fortsatt uppenbara oron bland flera institutionella aktörer i samhället vid denna tidpunkt att sociala och etniska motsättningar riskerade följa i invandringens spår. Det var ett synsätt som vi tidigare sett även var framträdande i LO:s argumentering för reglerad och begränsad arbetskraftsinvandring under 1960-talet och inledningen av 1970-talet.

Denna oro och rädsla för sociala och etniska motsättningar i invandringens spår och tendensen att se invandringen som ett potentiellt hot mot nationens och samhällets stabilitet har en lång historiskt kontinuitet inte enbart i Sverige utan i flertalet länder i Europa och Västvärlden. Vid olika historiska tidpunkter har vissa grupper av immigranter betraktats som särskilt svårintegrerade ”problemgrupper” från majoritetssamhällets sida. Några sådana exempel på kategoriserade ”problemgrupper” är irländska immigranter i Storbritannien under 1800-talet, judiska immigranter i flertalet europiska länder under senare delen av 1800-talet och första hälften av 1900-talet samt immigrantgrupper som på olika sätt förknippas med islam i flertalet europeiska länder under efterkrigsperioden, särskilt från och med 1980-talet och framåt.[744]

Målen för samhällets invandrarpolitik slås fast 1975

Regeringens proposition om riktlinjer och mål för invandrar- och minoritetspolitiken överensstämde i stora drag med Invandrarutredningens förslag. I propositionen slogs fast att de övergripande målen för invandrarpolitiken skulle vara jämlikhet, valfrihet och samverkan. Sammanlagt beräknades de direkta invandrarpolitiska reformåtgärderna kosta fem miljoner kronor efterföljande budgetår, vilket inte var någon stor summa i statsbudgetsammanhang. En av de viktigaste punkterna var ett statsbidrag på 1,6 miljoner kronor till invandrarföreningar eller organisationer. Statens kulturråd skulle ha det övergripande ansvaret för kulturstödet till invandrare men regeringen ville också utnyttja SIV:s erfarenhet och kompetens i denna förvaltning. Regeringen ville vidare inrätta ett permanent råd med representanter för invandrargrupper och ursprungsminoriteter,

---

[742] ”Invandrarna och minoriteterna”, *LO. VB 1974. YOM*, s 213 f; Jfr SOU 1974:69, s 402-430.
[743] SOU 1974:69, s 76 ff, 88 ff; ”Invandrarna och minoriteterna”, *LO. VB 1974. YOM*, s 198 f.
[744] Jfr Robert Miles & Malcolm Brown, *Racism*, London & New York, 2003 (1989); Lucassen, 2005.

närmare knutet till regeringen och Arbetsmarknadsdepartementet. Projektbidrag om sammanlagt 1,8 miljoner kronor skulle även delas mellan kommuner och fackliga eller andra organisationer för ”speciell verksamhet riktad mot invandrare”. Regeringen skulle också satsa på auktorisation av tolkar och översättare och skjuta till 1,7 miljoner kronor för upprustning av bibliotekens bokbestånd på minoritetsspråken.[745] Den socialdemokratiska regeringen och invandrarminister Anna-Greta Leijon såg först och främst att propositionen fyllde ett tomrum när det gällde en sammanhängande genomgång och riktlinjer för invandrarpolitiken på en rad samhällsområden. Propositionen innehöll egentligen få stora och kostnadskrävande reformer. Regeringen hänvisade istället till reformförslag på det invandrarpolitiska området i andra tidigare och kommande propositioner, bland annat en tidigare kulturproposition (1975:20) och en kommande utbildningsproposition om i synnerhet ”hemspråksundervisningen”.[746]

I propositionen utelämnades i princip hela den socialpolitiska delen från Invandrarutredningen med hänvisning till fortsatt beredning inom Socialdepartementet.[747] Denna avsaknad av socialpolitiska reformer, särskilt i folkpensionsfrågan, var den del i propositionen som LO var mest missnöjt med. Urs Hauser framförde i *Fackföreningsrörelsen* önskemål om tillsättandet av en ny utredning som skulle se över problemen med invandrares lika rätt till pension och svårigheterna att ”exportera” folkpensionen vid tillbakaflytt till hemlandet. Inte heller änkor/änkemän och barn, som återvände efter att mannen/hustrun dött, fick änke- eller barnpension. Hauser förespråkade en tillämpning av samma regler för folkpensionen som för intjänandet av ATP, ett år skulle ge en trettiondel av full folkpension, vilket han trodde skulle lösa problemen. Hela pensionssystemet skulle därmed stå öppet för invandrare på lika villkor som för svenskfödda.[748]

I den efterföljande riksdagsdebatten var däremot alla partier överens om de övergripande målen för invandrar- och minoritetspolitiken, och att staten skulle ta det finansiella ansvaret för politikens förverkligande. Propositionen fick överlag godkänt i riksdagen. Motsättningar mellan socialdemokrater och moderater framkom dock i avvägningen mellan jämlikhets- och valfrihetsmålen. För socialdemokraterna var jämlikheten den överordnade principen och valfrihet fick aldrig stå i motsättning till jämlikhet. Valfriheten var ett instrument för att öka jämlikheten och den skulle också leda till en smidigare och mjukare integration för invandrare, ef-

---

[745] Regeringens proposition 1975:26 om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken, s 5 ff, 68 ff, 74 ff. Exemplar i *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB.

[746] ”Invandrarna får det bättre – men det går långsamt”, (intervjureportage med Anna-Greta Leijon) i *Fackföreningsrörelsen* nr 8/1975.

[747] Regeringens proposition 1975:26 om riktlinjer för invandrar- och minoritetspolitiken, s 66 ff. Exemplar i *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB.

[748] ”Ingen folkpension åt invandrarna. LO kräver utredning”, (intervjureportage med Urs Hauser) i *Fackföreningsrörelsen* nr 7/1975.

tersom valfriheten signalerade alla människors och kulturers lika värda. Socialdemokraterna varnade dock för att en alltför gränslös valfrihet kunde leda till ett alltför individualistiskt samhälle med förmåner för de redan rika och ”resursstarka” grupperna i samhället. De argumenterade starkt emot friskolor och särskilda skolor för invandrare, som man menade riskerade hota jämlikheten och öka utanförskap och isolering för ”resurssvaga” individer. Moderaterna betonade däremot valfriheten och ville ha särskilda skolor och ålderdomshem för invandrare. De menade att socialdemokratins alltför kollektivistiska samhälls- och människosyn hotade den enskilda individens valfrihet. Dessa meningsskiljaktigheter i riksdagsdebatten gällande avvägningen mellan jämlikhets- och valfrihetsmålen innebar dock inget hinder för regeringen att driva igenom sin proposition. Riksdagen fattade beslut om den övergripande invandrarpolitiken 1975, och efterföljande år om rätten till hemspråksundervisning.[749] Minoriteters rättigheter och ramarna för den samhälliga invandrarpolitiken och för relationen mellan den invandrade och infödda befolkningen var nu formulerade i en pluralistisk anda och fastställda i lagstiftningen.

Rösträtt för utländska medborgare och medborgarskapsregler

I framväxten av en samhällelig invandrarpolitik under 1970-talets inledning var olika intressegrupper och SIV aktiva aktörer. SIV hade medarbetare som varit delaktiga i den tidigare interdepartementala arbetsgruppen för ”invandrarfrågor” och dess verksamhet under 1960-talet och hade utvecklat en expertis och kompetens på området. Dessutom stod SIV i kontakt med representanter för olika invandrargrupper och organisationer. När generaldirektören Kjell Öberg i ett antal tidningsartiklar i *Dagens Nyheter* och tidskriften *Ny i Sverige* föreslog införandet av politisk rösträtt för invandrade utländska medborgare var det ett resultat av SIV:s kontakter och överläggningar med representanter för olika invandrargrupper, organisationer och politiska partier. Öbergs förslag ledde i förlängningen fram till tillsättandet av en rösträttsutredning 1974.[750] Mer exakt vilka dessa grupper och personer var har det varit svårt att klarlägga utifrån den tidigare forskningen, liksom de exakta formerna för dessa kontakter och för de olika invandrargruppernas och organisationernas påtryckar- och lobbyverksamhet gentemot SIV som det till synes likaledes råder okunskap om. Mig veterligen är det ett tema som inte behandlats särskilt utförligt inom forskningen, även om Tomas Hammar omnämner dessa kontakter som en betydelsefull bakgrund till att invandrade utländska medborgare fick rösträtt i kommunal- och landstingsval 1976.[751]

---

[749] Min sammanfattning av riksdagsdebatten och besluten 1975/1976 bygger på Hansen, 2001, s 199-207.

[750] Tomas Hammar, *Det första invandrarvalet*, Stockholm, 1979, s 21 ff, 31 ff; Hammar, 1985, s 45.

[751] Hammar, 1979, s 35 f.

LO ställde sig i vart fall vid mitten av 1970-talet positivt till att införa rösträtt och valbarhet för invandrare med utländskt medborgarskap vid val till kommun, landsting och kyrkofullmäktige. I remissvaret från den 23 juni 1975 till rösträttsutredningens förslag betonade LO att ett ”vidgat politiskt inflytande och ansvarstagande för invandrarna måste ses som en naturlig följd av det arbete som bedrivs för att underlätta invandrares anpassning i Sverige”. LO såg rösträtten som en naturlig del för att förverkliga invandrarpolitikens mål, men menade att rösträtten och valbarheten också borde gälla i riksdagsval och föreslog att regeringen skulle utreda även denna fråga. LO betonade också vikten av informationsinsatser riktade mot den invandrade delen av befolkningen inför valet 1976, ”så att de kan utöva sina nya rättigheter”.[752] Införandet av rösträtt för invandrare med utländskt medborgarskap genom ändringar i vallagen på hösten 1975 innebar att antalet arbetarklassröster ökade och det var en resurs av röster som klassorganisationen LO hade förhoppningar om att kunna mobilisera till att rösta på socialdemokratin. Arbetarrörelsen och dess fackliga och politiska grenar hade fått en ny grupp av röstberättigade att rikta sin politiska aktivitet mot, och ambitionen var att mobilisera den ökande andelen invandrare inom arbetarklassen i det reformistiska facklig-politiska samarbetet och klassformeringsprojektet.

LO ville också underlätta möjligheten att få svenskt medborgarskap och stödde i ett remissvar från den 26 januari 1976 ett statligt utredningsförslag som, liksom tidigare Invandrarutredningen, rekommenderade sänkt kvalifikationstid för nordbor från tre till två år och för icke-nordbor från sju till fem år. LO tyckte också att medborgarskapsansökningar för barn under 18 år i äktenskap mellan utländsk fader och svensk moder borde bifallas om familjen var bosatt i landet. Med principen om jämställdhet mellan könen inom familjepolitiken och för barnens bästa ansåg LO att medborgarskapet skulle förvärvas vid födseln. Enligt gällande lagstiftning fick barnen vid födseln faderns medborgarskap, vilket medfört att det i takt med en ökad invandring föddes allt fler barn som inte var medborgare i sitt hemland, vilket lett till ”praktiska, sociala och psykologiska komplikationer”.[753] LO specificerade inga konkreta exempel på sådana komplikationer. Medborgarskapet medför dock generellt viktiga juridiska, politiska och sociala rättigheter. Utländska medborgare kunde inte, i motsats till svenska medborgare, hävda någon ovillkorlig rätt att vistas och arbeta i Sverige. Barn födda och uppvuxna i Sverige men med utländskt medborgarskap efter fadern hade därmed inte samma säkra rättsliga ställning som svenska medborgare. Castles och Miller har visat att många invandrarbarns erfarenheter av att inte ha fullständiga medborgerliga rättigheter i det land där de är födda och uppvuxna även givet

[752] ”Kommunal rösträtt för invandrare”, *LO. VB 1975. YOM*, s 71.
[753] ”Förvärv av svenskt medborgarskap”, *LO. VB 1976. YOM*, s 35.

upphov till identitetskriser och känslor av otrygghet och exkludering från den formella nationella gemenskap som medborgarskapet medger.[754]

LO stödde dessutom i ett remissvar från den 11 september 1978 ett förslag om ytterligare ändring av medborgarskapslagen som skulle ge möjlighet att förvärva svenskt medborgarskap ”genom gift svensk moder” samt under vissa förutsättningar ”efter ogift svensk fader”. LO motiverade återigen sitt bifall med hänvisning till att lagstiftningen borde anpassas till en ökad jämställdhet mellan könen i samhället, och att det därför också borde råda likställighet mellan föräldrarna när det gällde att ge barn sitt medborgarskap.[755]

LO förespråkade således att den dominerade etniska härstamningsprincipen, *jus sanguinis*, som grundkriterium för svenskt medborgarskap nu i högre utsträckning skulle kombineras och sammanflätas med den civiska territorietanken, *ius soli*, och boende- och uppehållsprincipen, *ius domicili*.[756] Det innebar en öppning och förenkling för invandrade utländska medborgare bosatta i Sverige att få svenskt medborgarskap. De föreslagna förändringarna skulle även underlätta förvärvandet av svenskt medborgarskap för barn till invandrare. Dessa föreslagna förändringar gällande reglerna för medborgarskap ansågs av LO vara viktiga grundförutsättningar för att främja möjligheterna till formell politisk och social inkorporering och delaktighet i det svenska samhället för invandrare och barn med utländsk bakgrund.

LO försökte också bidra till en internationell samordning och enhetliga regler när det gällde migrerade arbetares sociala och juridiska rättigheter och förespråkade i flera yttranden ratificering av ILO-konventioner 1974, 1976, 1980, 1981[757], och en Europarådskonvention 1978.[758] LO lämnade också ett yttrande i april 1981 över ett pågående FN-arbete med en övergripande konvention om migrerade arbetare. LO framförde synpunkten att internationella bestämmelser om migrerade arbetare i första hand borde regleras genom ILO:s konventioner och rekommendationer, eftersom ILO genom sin trepartsstruktur – med representanter för regeringar, arbetare och arbetsgivare – besatt stor kompetens att utreda och utfärda föreskrifter i frågor rörande migrerade arbetares situation.[759] Förutom att kommentera de enskilda punkterna i de specifika förslagen till internationella konventioner tog LO tillfället i akt att propagera för den invandrarpolitik som utvecklats i Sverige och för den svenska fackföreningsrörel-

---

[754] Castles & Miller, 2003, s 247 f.

[755] ”Förvärv av svenskt medborgarskap genom modern”, *LO. VB 1978. YOM*, s 251 f.

[756] Jfr Castles & Davidson, 2000, s 91 ff som diskuterar nationella principer och kriterier för berättigande till medborgarskap för invandrade utländska medborgare, deras barn och senare generationer i olika invandringsländer.

[757] ”Migrerad arbetskraft”, *LO. VB 1974. YOM*, s 227 ff; ”Migrerade arbetstagare”, *LO. VB 1976. YOM*, s 36 f; ”Pensionsrättigheter för migrerade arbetare”, *LO. VB 1980. YOM*, s 151; ”Bevarande av pensionsrättigheter för migrerade arbetare”, *LO. VB 1981. YOM*, s 145 f.

[758] ”Migrerade arbetares rättsliga ställning”, *LO. VB 1978. YOM*, s 41.

[759] ”FN-konvention om migrerade arbetare”, *LO. VB 1981. YOM*, s 47.

sens ståndpunkter i invandrings- och invandrarpolitiken på den nationella nivån. I en välfärdsnationell anda marknadsförde LO den svenska invandrarpolitiska modellen i remissyttrandena till ILO, Europarådet och FN.

Sammantaget visar LO:s krav på förändringar av pensionssystemet för att åstadkomma likartade villkor för infödda och invandrare, ratificeringen av olika internationella konventioner och dess positiva inställning till förenklade regler för svenskt medborgarskap på ett breddat intresse från LO:s sida för invandrares sociala trygghets- och välfärdsvillkor under 1970-talet. Det breddade intresset från LO:s sida för frågor om invandrares sociala trygghet kan betraktas som konkretiserade insatser och försök att leva upp till målsättningarna om ökad jämlikhet och solidaritet mellan infödda och invandrare, inte enbart i arbetslivet och i traditionella fackliga frågor om löner, sysselsättning och andra anställningsvillkor utan även ur ett bredare samhälleligt välfärdsperspektiv.

Flyktingpolitik och flyktingmottagande

Den ökade flyktinginvandringen till Sverige under 1970-talet bidrog till att LO successivt under decenniet utvecklade en tydligare ståndpunkt även i flyktingpolitiska frågor jämfört med 1950- och 1960-talen, då flyktingpolitiken inte var någon särskilt uppmärksammad fråga inom LO. Under dessa decennier blev den förda svenska flyktingpolitiken dock debatterad i den allmänna samhällsdebatten i samband med kollektivt organiserade mottagningsaktioner av flyktingar efter revolten i Ungern 1956 och efter den sovjetiska invasionen i Tjeckoslovakien 1968 samt efter antisemitiska kampanjer mot judar i Polen samma år.[760] LO:s flyktingprofilering under 1970-talet skall också ses i ljuset av de radikala ideologiska stämningarna inom fackföreningsrörelsen under detta decennium. Solidariteten med fattigare länder och förtryckta folk var viktiga teman som LO och dess medlemsförbund återkommande betonade i internationella och utrikespolitiska frågor under 1970-talet.[761] Flyktingmottagandet skedde därför i ett sammanhang, då nyanlända politiskt medvetna flyktingar från en rad länder i Latinamerika, Asien och Afrika och infödda fackliga medlemmar samarbetade i internationella solidaritetsfrågor och stödde frigörelsekampen i länder styrda av olika diktaturregimer. Sådant solidaritetsarbete förekom både inom de fackliga organisationerna och inom olika solidaritetsrörelser, exempelvis Chilekommittéerna och Afrikagrupperna.[762]

Efter militärkuppen i Chile den 11 september 1973 proklamerade företrädare för LO sitt stöd för en aktiv och solidarisk politik mot politiska flyktingar från Chile. Den 2 oktober 1973 bildade den reformistiska arbe-

---

[760] Svensson, 1992, s 11 f, 111 ff; Lundh & Ohlsson, 1999, s 78 f.

[761] Jfr Sjölander, 2005, s 114 ff.

[762] ”Chilenska flyktingar väl mottagna av ungdomar i Alvesta”, *Fackföreningsrörelsen* nr 25/1973; Se även de los Reyes, 2000, s 39; Östberg, 2002, s 166 f; Svante Lundberg, *Flyktingskap. Latinamerikansk exil i Sverige och Västeuropa*, Lund, 1989, s 58 ff.

tarrörelsens organisationer (SAP, LO, SSU, Socialdemokratiska kvinnoförbundet, Kristna socialdemokraters förbund, ABF och Unga Örnar) en kommitté för att genomföra en solidaritetskampanj med Chiles folk. Den första åtgärd kommittén vidtog var att starta en landsomfattande insamling där de insamlade medlen skulle användas till hjälp åt politiska flyktingar och till stöd åt krafter som verkade för att återupprätta demokratin i Chile. LO och flera av förbunden uttalade fördömanden av militärjuntans terror och uppmanade sina medlemmar att stödja solidaritetsaktionen. Landssekretariatet beslutade också att anslå 100 000 kronor till solidaritetsinsamlingen vid ett sammanträde den 8 oktober 1973.[763]

LO:s riktlinjer i flyktingpolitiken var dock ganska allmänt hållna i början och mitten av 1970-talet. I kongressrapporten *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken* till LO-kongressen 1976 och i kongressbesluten uttalade LO att Sverige borde föra ”en aktiv flyktingpolitik” med motiveringen att det låg ”i linje med fackföreningsrörelsens krav på internationell solidaritet”. Kritiska synpunkter framfördes också mot de långa väntetiderna när individers flyktingstatus utreddes, eftersom de innebar påtvingad arbetslöshet och ovisshet för de berörda individerna. LO krävde därför genom beslut på kongressen förstärkta utredningsresurser till polismyndigheterna och SIV för att snabba på utrednings- och beslutsprocessen.[764]

Utöver tidigare framförda synpunkter om flyktingpolitikens allmänna riktlinjer utvecklade LO under 1970-talets sista år sitt ställningstagande angående det sedan mitten av 1970-talet ökade flyktingmottagandet. Organisationen framförde dessutom synpunkter om praktiska arrangemang i samband med flyktingmottagandet. I februari 1978 presenterade LO-ombudsmannen Ragne Beiming en intern rapport om invandringssituationen i Sverige. Beiming var sedan den 1 mars 1977 ansvarig ombudsman för politikområdet, eftersom både Björn Pettersson och Urs Hauser lämnat sina tjänster på LO.[765] Mot bakgrund av att antalet flyktingar som kommit till Sverige ökat under de föregående åren ventilerade Beiming i den interna rapporten sina farhågor om att en fortsatt omfattande flyktinginvandring och därmed ökat utbud av arbetskraft riskerade att medföra ökad arbetslöshet, underbudskonkurrens och allmänna oroligheter på arbetsmarknaden.[766] Rapporten utgjorde en del av underlaget till ett remissyttrande som LO lämnade i september 1978 till en statlig arbetsgrupp som gjort en översyn och lämnat ett förslag om mottagandet av flykting-

---

[763] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 8 oktober 1973, *Landssekretariatets protokoll 1973*, LO:s arkiv; ”Arbetarrörelsen startar kampanj för solidaritet med Chiles folk”, *Fackföreningsrörelsen* nr 22/1973.

[764] LO, *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976, s 122 (citat); *LO. Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 792 ff, 815.

[765] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 24 januari 1977, *Landssekretariatets protokoll 1977*, LO:s arkiv; *LO. VB 1977*, s 132.

[766] Rapport om invandringssituationen i Sverige 1977 – internt diskussionsunderlag, Ragne Beiming, 78-02-01, *LO. Invandrarfrågor 1971-1978*, Vol. F 21:4, ARAB.

ar. LO ansåg att de senaste årens ”kraftiga förskjutning”, som ”skett av antalet spontaninresta flyktingar i förhållande till antalet kollektivt överförda flyktingar inom ramen för kvoten” [FN:s flyktingkvot], innebar ”begränsningar för våra möjligheter att prioritera bland de värst utsatta flyktinggrupperna”. Detta ”inresesätt” gällde ”främst s k B-flyktingar”.[767] LO såg negativt på minskningen av andelen kvotflyktingar ”med tanke på våra begränsade möjligheter i förhållande till behovet att bereda människor en fristat inom landet”.[768] Den internationella flyktingssituationen var också av sådan omfattning, menade LO, ”att några få länders solidaritet gentemot mottagandet av flyktingar är nästan obetydligt”, och möjligheterna för Sverige att motta ”en kraftigt ökad flyktinginvandring” ansågs inte vara ”realistiska”. LO ville därför i likhet med arbetsgruppens förslag att mycket av den svenska flyktingpolitiken skulle inriktas på insatser utanför landets gränser genom multi- och bilaterala samarbeten. Bland annat ansåg LO att flyktingpolitiken i större utsträckning borde inriktas på ekonomiskt och organisatoriskt bistånd för att underlätta för och hjälpa flyktingar som befann sig i andra länder i närområdet till det aktuella konflikt- eller krisområdet. LO menade att det ofta handlade om länder som tog emot stora flyktinggrupper och som hade ”bristande förutsättningar att på egen hand” klara av alla de insatser som ett omfattande flyktingmottagande krävde.[769]

LO förespråkade således *dels* prioritering av vad man benämnde som planerad ”kollektiv överföring” framför ”spontaninresta flyktingar” och *dels* prioritering av internationellt ekonomiskt bistånd för att hjälpa flyktingar som befann sig i hemortens/hemlandets närområde framför flyktingmottagande i Sverige. Skrivningarna om ”begränsningar för våra möjligheter att prioritera bland de värst utsatta flyktinggrupperna” och ”våra begränsade möjligheter i förhållande till behovet att bereda människor en fristat inom landet” åskådliggör hur sammantvinnade nationella, ekonomiska och sociala överväganden var betydande i LO:s argumentering. Flyktinginvandringen betraktades som en potentiell källa till sociala och ekonomiska problem för samhället och nationen Sverige, om omfattningen av antalet mottagna flyktingar blev för stort. LO:s resonemang om att ”några få länders solidaritet” var ”obetydligt” och att Sveriges möjligheter att motta ”en kraftigt ökad flyktinginvandring” inte kunde anses ”realistiskt” indikerar en nationell självbild i synen på Sverige som ett av få länder som var solidariskt mot flyktingar. Det påskiner också en implicit kritik mot andra stater, och kan tolkas som ett uttryck för den enskilde nationens rädsla för att ”få bära” ett tyngre ansvar än andra enskilda natio-

---

[767] Genom en lagändring 1976, i och för sig en kodifiering av gällande praxis, blev det möjligt att bevilja uppehållstillstånd för så kallade B-flyktingar eller de facto-flyktingar. En B-flykting eller de facto-flykting avsåg personer som inte uppfyllde kraven för flyktingstatus i FN-konventionens mening, men som ändå på grund av speciella förhållanden i hemlandet inte ville återvända dit, och som kunde åberopa tungt vägande skäl för detta. Se t ex Lundh & Ohlsson, 1999, s 82.

[768] ”Sverige och flyktingarna”, *LO. VB 1978. YOM*, s 252.

[769] ”Sverige och flyktingarna”, *LO. VB 1978. YOM*, s 253.

nalstater.[770] Men framför allt visar argumenteringen på LO:s grundläggande ståndpunkt gällande principerna för flyktingpolitiken, nämligen att gränserna för flyktinginvandringens storlek ständigt skulle vägas mot ekonomiska och sociala kostnader för svenska samhället.

När det gällde flyktingmottagandet inom Sveriges gränser stödde LO arbetsgruppens förslag om att Invandrarverket skulle överta AMS ansvar för ”uttagningen av flyktingar”. LO ansåg att SIV med sina kunskaper om flyktingsituationer borde ha större förutsättningar än AMS för bedömning av nödvändiga insatser.[771] Att AMS hade ansvaret för flyktinguttagningen och mottagandet var en kvarleva från de tidiga efterkrigsåren då efterfrågan på utländsk arbetskraft var stor. Det nybildade AMS övertog 1948 sin föregångare Arbetsmarknadskommissions (AK) uppdrag att tillsammans med den dåvarande centrala utlänningsmyndigheten Statens Utlänningskommission (SUK) ansvara för flyktingpolitiken. Under åren efter kriget och under 1950-talets högkonjunktur med stor efterfrågan på arbetskraft och en liberal invandringspolitik var kopplingen mellan arbetsmarknadspolitik och flyktingpolitik också betydligt starkare än under 1970-talet.

Rudolf Tempsch har studerat den sudettyska invandringen till Sverige 1938-1955 och Johan Svanberg har belyst rekryteringen av estniska flyktingar och arbetskraftsmigranter till Svenska Stålpressnings AB i Olofström 1945-1952. Båda har visat hur vaga gränserna mellan filantropisk flyktingmottagning och arbetskraftsrekrytering kunde vara under 1940-talets senare del och 1950-talets inledning.[772] I det kontinentala Europa existerade flyktingproblematiken i krigets kölvatten parallellt med ekonomisk efterkrigsexpansion och efterfrågan på arbetskraft i länder och regioner som var mindre drabbade av krigets följder. Mot den bakgrunden var flera av de sudettyskar och ester som aktivt värvades av svenska företag och arbetsmarknadsmyndigheter i österrikiska och västtyska flyktingläger med Johan Svanbergs ord ”på en och samma gång både flyktingar och arbetskraftsmigranter”.[773] Tempsch visar exempelvis hur de drygt 1 800 sudettyskar som valdes ut i österrikiska flyktingläger 1948 för rekrytering till svenska företag selekterades med hänsyn till yrkes- och branschvana, ålder, politisk bakgrund och hälsotillstånd.[774] I sin studie över den svenska flyktingpolitiken gentemot ungerska flyktingar efter Ungernrevolten 1956 påvisar Anders Svensson AMS’ inflytande över vilka ungerska flyktingar i de österrikiska flyktinglägren som skulle få komma till Sverige. Svensson menar förvisso att filantropi och humanitära överväganden påverkade den svenska politiken gentemot de ungerska flyktingarna, men även han betonar att arbetsmarknadskriterier var av avgörande betydelse när flertalet av flyktingarna valdes ut för resa till Sve-

[770] Jfr Johansson, 2005, s 196 f.
[771] ”Sverige och flyktingarna”, *LO. VB 1978. YOM*, s 253.
[772] Tempsch, 1997; Svanberg, 2007.
[773] Svanberg, 2007, s 12.
[774] Tempsch, 1997, s 223 f.

rige.[775] Uppdelningen i arbetskrafts- respektive flyktinginvandring var därmed vid denna tidpunkt i praktiken inte så renodlad som den ofta framställs.[776] Till skillnad från tidigare arbetskraftsinvandring och flyktingmottagandet direkt efter kriget och under 1950-talet motiverades däremot inte flyktingpolitiken under 1970-talet av arbetsmarknadsskäl utan de politiska och humanitära dimensionerna var nu mer avgörande.

Eftersom flyktinginresor med varseltid endast skedde i undantagsfall påpekade LO att det var av största vikt att information till och utbildning av flyktingar skedde i direkt anslutning till Sverigeankomsten. LO såg också oroande på att flyktingar gick miste om en allsidig arbetslivsrelaterad information i sin introduktionsutbildning och svenskundervisning. Information om avtal, lagar, medbestämmande, facklig verksamhet och fackliga organisationer var områden som kompletterade övriga invandrares undervisning genom den lagbundna svenskundervisningen. LO ville därför ha en facklig medverkan vid introduktionsutbildningen för flyktingar. LO betonade också att kontakter mellan förläggning eller AMU-center, företag och fackliga organisationer var av största vikt när flyktingar skulle introduceras på den enskilda arbetsplatsen. Dessa kontakter skulle förbereda arbetskamrater och arbetsledare och ge dem kunskap om den enskilde flyktingens bakgrund och livssituation. De förutsågs underlätta mottagandet av och därmed trivseln för den enskilde flyktingen. LO framförde också synpunkter på vad man ansåg vara ett otillfredsställande slöseri med personliga kunskaper och erfarenheter som blivit följden av att samhället i allt för stor utsträckning inte tillvaratog den utbildning och yrkeskunnighet många flyktingar förde med sig till Sverige. LO ansåg att det i större utsträckning borde vara möjligt att genomföra ”mindre anpassningskurser” till den svenska arbetsmarknaden för individer med utländsk examen eller yrkesutbildning istället för att i allt för stor omfattning satsa på omskolning och/eller utbildning till någon sysselsättning som kanske inte var något önskvärt alternativ för den enskilde individen.[777]

Det av LO tidigare framförda flyktingpolitiska dilemmat om att avväga humanitära insatser mot samhällets ekonomiska och sociala kostnader och resurser gav LO återigen uttryck för, när man 1979 i ett remissyttrande till en utredning om en ny utlänningslag gav synpunkter på den av humanitära skäl ökande invandringen:

> LO vill framhålla att Sverige både bör och kan göra en insats för att människor i nöd ges möjlighet till ett tryggare liv i Sverige. Men LO ser också som nödvändigt att invandringens omfattning anpassas till samhällets re-

[775] Svensson, 1992, s 213 ff.

[776] Denna bild av ett tydligt brott mellan arbetskraftsinvandring och flyktinginvandring indikerar t ex titeln på Lundhs & Ohlssons bok, *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*, 1999 (1994). Ett kritiskt perspektiv mot denna renodling hos Lundh & Ohlsson finns i de los Reyes, 2000, s 30 f.

[777] ”Sverige och flyktingarna”, *LO. VB 1978. YOM*, s 253 ff.

surser beträffande tillgång till arbete, bostad, utbildning och övrig samhällsservice.[778]

LO menade även att ”viljan att hjälpa alla utsatta människor får inte leda till en försämrad mottagningssituation för de svårast nödställda och de invandrare som redan är bosatta i Sverige”. Utan sådana överväganden skulle, enligt LO, möjligheterna att uppnå målen om jämlikhet, valfrihet och samverkan i invandrar- och minoritetspolitiken undergrävas. I sammanhanget påpekade LO att det var mål som ännu inte var genomförda.[779]

Det är slående hur LO använde sig av i stort sett samma retorik och argumentering för viss restriktivitet gällande humanitärt motiverad flyktinginvandring som i tidigare diskussioner om att reglera respektive stoppa den utomnordiska arbetskraftsinvandringen i mitten av 1960-talet respektive inledningen av 1970-talet. I LO:s välfärdsnationella retorik motiverades en reglering av den humanitärt motiverade flyktinginvandringen återigen med hänvisning till sammanvävda ekonomiska, sociala och nationella överväganden. Flyktinginvandringen måste ”anpassas” till nationalstaten Sveriges och samhällets ”resurser”. Det civiskt nationella välfärdstänkandet visar sig i uppfattningen om att ”invandringens omfattning” skulle ”anpassas” som en nödvändig förutsättning för att skydda de socialt ”svårast nödställda” och för att de som invandrade till Sverige skulle kunna behandlas på lika villkor som den inhemska befolkningen ifråga om arbete, bostad, utbildning och social service. LO:s hänvisning till de invandrarpolitiska målen om jämlikhet, valfrihet och samverkan visar också återigen på kontinuiteten i LO:s sätt att resonera kring behovet av reglerad migration till Sverige, oavsett det gällt arbetskraftsinvandring eller flyktinginvandring. Huvudpoängen i LO:s argumentationslinje var att de invandrarpolitiska målen inte skulle kunna uppfyllas om inte migrationen reglerades. De invandrarpolitiska målen legitimerade därför en viss restriktivitet gällande flyktingmottagandets omfattning. Ett alltför omfattande flyktingmottagande skulle, enligt LO, leda till sociala problem och ett skiktat samhälle, där inte minst invandrare riskerade att få sämre sociala och ekonomiska villkor än den infödda befolkningen.

Invandrarpolitiska riktlinjer i programform

De målsättningar och riktlinjer för invandrings- och invandrarpolitiken som LO utvecklat i olika remissyttranden under 1970-talet slogs också fast på ett mer programmatiskt och sammanhållet sätt i avsnittet ”Lika villkor för invandrare och svenskar” i rapporten *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken* till LO-kongressen 1976 och i det första handlingsprogrammet *Invandrarna och fackföreningsrörelsen* från 1979.

---

[778] ”Ny utlänningslag”, *LO. VB 1979. YOM*, s 147-148.
[779] ”Ny utlänningslag”, *LO. VB 1979. YOM*, s 148.

Handlingsprogrammet tillkom efter att kongressen 1976 gett landssekretariatet i uppdrag att utarbeta ett program på grundval ”av de olika kongressbesluten och med särskilt beaktande av invandrarnas behov av fackligt information och utbildning”.[780]

Jag begränsar mig här till att beröra LO:s generella policymålsättningar för den samhälleliga invandrarpolitiken, och återkommer senare i nästföljande kapitel till målsättningarna för politiken på den interna fackliga arenan och för det fackliga arbetet. I huvudsak var dessa skrifter främst programmatiska bekräftelser av tidigare framförda ståndpunkter, inte minst av remissyttrandet till Invandrarutredningens slutbetänkande 1974. I bägge skrifterna vidhöll LO sin principiella ståndpunkt om en reglerad utomnordisk invandring med arbetsmarknadsprövning, helst under organiserade former, och förespråkade en ”aktiv flyktingpolitik”.[781] Motiveringen var återigen att en icke-reglerad invandring skulle ”utgöra ett hot mot den invandrarpolitik som byggts upp” och ”allvarligt kunna försämra situationen för de invandrare som redan bor i Sverige”.[782] Rättesnöret skulle vara ”likabehandlingsprincipen”, som innebar att invandrare borde ha ”samma rättigheter och skyldigheter som befolkningen i övrigt”. LO slöt återigen upp bakom ledorden jämlikhet, valfrihet och samverkan som grundläggande riktlinjer för den svenska invandrar- och minoritetspolitiken.[783] LO upprepade återigen kraven på förbättrad svenskundervisning, företagsintroduktion samt samhällsinformation och service. LO ville också införa arbetsmarknadspolitiska stödåtgärder till invandrare efter samma regler som infödda individer och förbättra samhällsstödet både till invandrarföreningars kulturella verksamheter och till fackliga organisationer och andra folkrörelser för att stimulera verksamhet syftande till att öka invandrares delaktighet i föreningslivet. LO önskade också en utredning av möjligheterna att införa rösträtt för invandrare i riksdagsvalen, samt förbättrad så kallad ”hemspråksundervisning” i skolan.[784] Målsättningarna och kraven i dessa programskrifter var högt ställda, men när det gällde att försöka komma överens med arbetsgivare och myndigheter och få gehör för reformkraven kärvade det många gånger desto mer.

Företagsintroduktion och tolkutbildning – tvistefrågor

Som framgick i inledningen av kapitlet var förbättrad företagsintroduktion och utbyggd tolkservice åtgärder som LO efterfrågat sedan slutet av

---

[780] LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen. LO:s invandrarpolitiska handlingsprogram för samhälle och arbetsliv*, Stockholm, 1979, s 5.

[781] LO, *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 117 ff (citat s 122); LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 10, 18.

[782] LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 10.

[783] LO, *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 116-131; LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 8-10 (citat s 10).

[784] LO, *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 130 f; LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 28 f.

1960-talet och fortsatte efterfråga under hela 1970-talet. Beträffande företagsintroduktionen fanns det trots utvecklade riktlinjer och handledningsprogram en tröghet gällande det praktiska genomförandet ute på olika arbetsplatser. Precis som med svenskundervisningen var det främst de större företagen som följde vad överenskommelserna och riktlinjerna stadgade, medan det rådde större problem med genomförandet ute på mindre arbetsplatser. Mot bakgrund av dessa förekommande problem krävde LO under dess kongress 1976 återigen förbättrad företagsintroduktion. Studieutredningen STULO föreslog i sin kongressrapport *Fackliga studier* en allmänfacklig arbetsplatsutbildning. Förslaget innebar krav på att alla nyanställda skulle få en facklig introduktionsutbildning på 16-20 timmar.[785] I kongressrapporten *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken* ansåg rapportförfattarna, bland annat Björn Pettersson, att STULO:s förslag skulle kunna främja och ”tillgodose också invandrarnas behov av särskild introduktion”. Det var krav som kongressen ställde sig bakom och som i samma skepnad dessutom upprepades i LO:s första invandrarpolitiska handlingsprogram från 1979.[786]

För att effektivisera kontrollen av att arbetsmiljö- och skyddsanvisningar verkligen genomfördes ute på arbetsplatserna ville LO öka antalet tvåspråkiga skydds- och kontaktombud. Det var ett krav som LO framförde i kongressrapporten *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken*.[787] I sin föredragning på kongressen 1976 upprepade Björn Pettersson dessutom tidigare framförda synpunkter om en vidgad och förbättrad tolkutbildning för invandrade arbetare med fackliga förtroendeuppdrag. Denna vidgning av tolkutbildningen skulle ske för att få till stånd bättre information om avtal, skyddsföreskrifter och lagar för de arbetare som inte kunde svenska. I kongressdiskussionerna och i Björn Petterssons föredragning framkom att det fanns ett missnöje inom de fackliga leden. Det var grundat på svårigheterna att få till stånd en vidgad statsunderstödd utbildning av arbetsplatstolkar i studieförbundens och folkhögskolornas regi. Det rådde bland annat osämja mellan LO och SAF om arbetsplatstolkarna skulle få ställning som fackliga förtroendeombud och därmed rätt till betald ledighet för att kunna utföra sina tolkuppgifter. LO såg tolkarnas arbete som ett viktigt inslag för att kunna förverkliga de många nya arbetsrättsliga lagarna, inte minst medbestämmandelagen, även för arbetare som inte kunde svenska. Enligt LO fanns det en risk för att de arbetsrättsliga reformerna skulle få mer begränsad betydelse för de invandrade arbetare som inte kunde svenska och som inte skulle få hjälp och stöd av kunniga tolkar.[788]

---

[785] LO, *Fackliga studier. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976, s 262 f.

[786] LO, *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 123; LO, *Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 792 ff, 815; LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 29.

[787] LO, *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 123.

[788] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 793, 805; LO, *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 123 f.

Under 1970-talets senare del, då LO:s relationer till SAF kännetecknades av ett allt kärvare och polariserat förhandlingsklimat och dess relationer till den sittande borgerliga regeringsmakten var frostiga, upplevde LO svårigheter med att få kraven om förbättrad företagsintroduktion och utbildning av arbetsplatstolkar tillgodosedda vare sig avtals- eller lagstiftningsvägen. Oenigheten mellan LO och SAF om arbetsplatstolkarnas ställning liksom de motsättningar som uppstod mellan LO och det nu borgerligt styrda Utbildningsdepartementet i samma fråga skall sålunda ses i ljuset av den allmänna polariseringen i relationerna mellan LO, SAF och de borgerliga regeringarna under 1970-talets senare del. Efter ett antal år av påstötningar från LO och andra fackliga organisationer och arbetsmarknadsmyndigheter gentemot regering och riksdag följde ett riksdagsbeslut under våren 1977 om att anvisa medel till utbildning av tolkar. Men efter riksdagsbeslutet rådde meningsskiljaktigheter mellan LO och Utbildningsdepartementet om hur de studiesociala kostnaderna för den av riksdagen beslutade tolkutbildningen skulle finansieras. LO ville att såväl handledare som arbetsplatstolkar skulle få ersättning för förlorad arbetsinkomst under utbildningen i likhet med tillämpningen av gällande regler och lagar vid ledighet för studier och fullgörande av fackligt förtroendeuppdrag. Inför budgetåret 1978/1979 hade Utbildningsdepartementet och Skolöverstyrelsen i sina direktiv och kostnadsförslag till studieförbunden och folkhögskolorna, som skulle genomföra tolkutbildningen, inte räknat med studiesociala kostnader i de tilldelade medlen. Den begränsningen i resurstilldelningen opponerade sig LO emot. Oenigheten om finansieringen av de studiesociala kostnaderna innebar att den förändrade och i omfattning vidgade tolkutbildningen blev försenad, trots ett skriande behov av tolkar på arbetsmarknaden.[789] I ljuset av dessa tvister och förseningar upprepade LO kraven på en större utbildningsvolym av arbetsplatstolkar i det invandrarpolitiska handlingsprogrammet från 1979. LO betonade att det vore önskvärt att arbetsplatstolkarna också skulle vara tvåspråkiga, fackligt valda förtroendeombud. Sådana personer ansågs, förutom språkkunskaperna, besitta goda kunskaper och egna erfarenheter om förhållandena på arbetsplatsen, den fackliga organisationen samt av migrationsprocessen och de dithörande upplevelserna av situationen som nyanländ invandrare. LO bedömde att sådana personer därmed hade goda förutsättningar att verka som arbetsplatstolkar och fackliga förtroendeombud med uppgift att bidra med information och hjälpa nyanlända invandrare från samma språkgrupp tillrätta ute på olika arbetsplatser.[790]

---

[789] ”Brev till regeringen och ansvarigt statsråd från LO:s ordförande Gunnar Nilsson, 18/8 1976, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enhetens handlingar*, Vol. F 02:3, ARAB; ”LO larmar regeringen. Tolkutbildning i fara” (Intervjureportage med Urs Hauser, LO:s arbetsmarknadspolitiska enhet), *LO-tidningen* nr 21/1976; ”Från Invandrarrådets sammanträde”, *Invandrarbulletinen* Nr 2/1977; ”Risk att all utbildning av tolkar brinner inne”, (intervjureportage med Karl-Axel Nordström, LO:s skolavdelning), *LO-tidningen* nr 36/1977.

[790] LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 35 f.

Efter ett antal år av förseningar, oenighet och svårigheter att enas om lösningar på praktiska problem kunde den efterfrågade utvidgade utbildningen av arbetsplatstolkar i alla fall påbörjas vid övergången mellan 1970-talets sista år och inledningen av 1980-talet. På LO-kongressen 1981 meddelade LO:s ansvarige ombudsman Ragne Beiming att utbildningskapaciteten var cirka 300 deltagare per år. I sin föredragning beskrev han att utbildningen startat och berörde de tidigare svårigheterna med att få till stånd tolkutbildningen och LO:s meningsskiljaktigheter i relation till de borgerliga regeringarna angående samhällets ansvar för invandrarpolitikens förverkligande.[791]

1981 års kongress innehöll traditionsenliga tillbakablickar över den period som förlöpt sedan kongressen 1976. I LO-ordföranden Gunnar Nilssons redogörelse för LO:s verksamhet under den föregående kongressperioden framhöll han att förutsättningarna för LO:s verksamhet och agerande hade varit annorlunda på flera sätt jämfört med tidigare perioder. Nilsson ansåg att det i hög grad hade ett samband med regeringsskiftet liksom med att den ekonomiska situationen varit annorlunda med skärpta krav på svåra industriella omstruktureringar och hot om ökad arbetslöshet bland flera av LO-förbundens medlemmar, inte minst inom basindustrin.[792] Inför kommande kongressperiod hade LO fortsatta invandrarpolitiska reformkrav men samtidigt fanns en något mer defensiv förväntanshorisont inom LO-leden om möjligheterna att kunna få sina krav tillgodosedda och genomförda. Under de föregående åren hade LO, enligt Ragne Beiming, upplevt att det varit svårare att förverkliga kraven på samhället. Regering och näringslivsorganisationer beskrevs av Beiming som ”ointresserade när det gäller att vidta åtgärder för att förverkliga den fastlagda invandrarpolitiken”. Han menade vidare att ”vi de senaste åren kunnat se ökade brister på flera områden, och vi kan finna en allmänt hårdare attityd till dessa samhällsfrågor”. Han såg det som oroande tendenser och att det manade till eftertanke och fördjupade ansträngningar för att försvara de reformer som redan var beslutade och för att uppnå vad LO slagit fast i sitt handlingsprogram.[793] Skillnaderna i stämningsläge och förväntanshorisont både bland LO:s ombudsmän och bland delegaterna på kongressen 1981 jämfört med kongressen 1976 var påtagliga. De omgivande samhällspolitiska och ekonomiska förutsättningarna hade förändrats radikalt mellan de bägge kongresstillfällena.

Den politiska situationen var annorlunda efter socialdemokratins valnederlag 1976 och 1979. Ekonomiskt innebar höjda energipriser och den skärpta internationella konkurrensen och strukturkrisen inom basindustrin ett närvarande hot om utslagning för vissa branscher, till exempel järnin-

---

[791] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 908 f, 911 f.
[792] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 85 ff.
[793] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 912.

dustrin och varven. Därmed var även grupper av LO-förbundens medlemmar, inte minst inom Metall, drabbade av ökad arbetslöshet.[794]

Med influenser från omvärlden hade LO:s motpart SAF börjat ventilera krav på ett nyliberalt inspirerat systemskifte, där marknadskrafterna skulle få ett friare spelrum. SAF:s kritik var riktad mot de samordnade löneförhandlingarna, den solidariska lönepolitiken, den offentliga sektorns omfattning och mot statlig styrning och kontroll av ekonomi och industri som, enligt SAF, verkade dämpande för företagens tillväxt och effektivitet.[795]

Det för arbetarrörelsen bekymmersamma omgivande politiska och ekonomiska läget smittade av sig på tongångarna i 1981 års kongressdiskussioner gällande invandrarpolitiken. Det visionära och ambitiösa anslaget från mitten av 1970-talet gällande fortsatta reformframsteg var svagare vid inledningen av 1980-talet. Devisen var snarare att det gällde att försvara det som redan uppnåtts och försöka driva igenom uppsatta mål från handlingsprogrammet som ännu inte genomförts. Kongressen 1981 symboliserade att LO:s invandrarpolitiska formeringsprocess var på väg över i en fas av konsolidering och försvar av den politik som LO redan hade stakat ut under 1970-talet.

Som framgått i föreliggande och i föregående kapitel var LO:s förhandlingar och kontakter med SAF om ökade insatser och ekonomiskt ansvarstagande från företagens sida gällande språkundervisning, företagsintroduktion, information och tolkservice viktiga dimensioner i de fackliga strävandena att åstadkomma arbetsplatsrelaterade förändringar som underlättade invandrade arbetares situation i arbetslivet. Författandet av remissyttranden, rapporter och program var viktiga verktyg i LO:s kontakter och påtryckningar gentemot regering, departement och myndigheter och för att förmedla den fackliga rörelsens målsättningar och krav på olika åtgärder och insatser från samhällets sida i invandrarpolitiken. Men LO:s invandrarpolitiska verksamhet var inte begränsad till kontakter, förhandlingar och påtryckningar gentemot SAF, regeringen och statliga myndigheter. Invandringen och den mångetniska sammansättningen bland LO-förbundens medlemmar innebar samtidigt en utmaning som krävde förändringar och nytänkande inom det interna fackliga arbetet. På den egna interna arenan inom den fackliga rörelsen och i det fackliga servicearbetet gentemot medlemmarna fanns det också uppgifter och utmaningar att ta sig an under 1970-talet för att bättre tillvarata alla medlemmars intressen. Det är en problematik jag återkommer till i nästföljande kapitel.

---

[794] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 85 ff; Se även Johansson & Ekdahl, 1996, s 15 f.

[795] Hans De Geer, *I vänstervind och högervåg. SAF under 1970-talet*, Stockholm, 1989, s 117-139, 278-284; Johansson & Ekdahl, 1996, s 15 ff.

Sammanfattande diskussion

1974 avslutade den statliga Invandrarutredningen sitt arbete och lämnade sitt slutbetänkande om riktlinjerna för den samhälleliga invandrarpolitiken. Den socialdemokratiska regeringens proposition efterföljande år följde i stor utsträckning Invandrarutredningens förslag och alla riksdagspartier slöt upp bakom målsättningarna om jämlikhet, valfrihet och samverkan som ledande principer för relationen mellan den infödda majoritetsbefolkningen och den invandrade befolkningen. Invandrarutredningen, den socialdemokratiska regeringen, alla riksdagspartier och flertalet remissinstanser, bland annat LO, betraktade införandet av en mer kulturpluralistisk invandrarpolitik som en central åtgärd för att undanröja riskerna för möjliga sociala och etniska motsättningar mellan infödda och invandrare, som bibehållandet av en assimileringsinriktad politik förutspåddes att leda till, enligt flera samtida bedömare. Invandrarutredningen menade att staten ur demokratisk synvinkel borde skapa jämlika förutsättningar för invandrare och etniska ursprungsminoriteter att själva kunna välja vilka språkliga och kulturella traditioner och sedvänjor de ville bibehålla och utveckla. LO som genom remissyttranden lämnade synpunkter på Invandrarutredningens arbete slöt upp bakom Invandrarutredningens visioner om jämlikhet, valfrihet och samverkan som ledande principer för den samhälleliga invandrarpolitiken.

LO såg bland annat förbättrad företagsintroduktion, tolkservice och samhällsinformation som viktiga reformåtgärder för att underlätta villkoren och deltagandet för invandrade arbetare och deras familjer i arbets- och samhällslivet. Det var reformförslag som LO efterfrågat sedan 1960-talet och fortsatte förespråka under hela 1970-talet. Mot den bakgrunden tillsatte LO, SAF och SIV 1972 en gemensam arbetsgrupp som utarbetade en handledningsskrift med riktlinjer för en förbättrad företagsintroduktion och samhällsinformation som riktade sig till personal på företagen som ansvarade för personal- och introduktionsfrågor, fackliga representanter och kommunala handläggare i invandrarpolitiska frågor. Av riktlinjerna framgick att företagsintroduktion, språkundervisning och information om samhället och olika myndigheter till de invandrade arbetarna och deras familjer skulle realiseras genom initiativ och samarbete mellan arbetsgivare, fackliga organisationer och statliga och kommunala myndigheter. Handledningsskriftens riktlinjer, idéer och formuleringar vittnar om att den partssammansatta arbetsgruppen i sitt arbete tagit intryck av den samtida och parallellt arbetande Invandrarutredningen och policyformuleringsprocessen av den officiella statliga invandrarpolitikens målformuleringar om jämlikhet, valfrihet och samverkan. I handledningsskriften från LO, SAF och SIV var tankarna kring social jämlikhet mellan den infödda majoriteten och den invandrade befolkningen en överordnad vision och budskapet var att denna jämlikhet skulle åstadkommas inom ramen för den generella välfärdspolitiken och den svenska modellens breda förhandlingslösningar kombinerat med vad Penninx och Roosblad betecknar som ”särskilda policyåtgärder”, framför allt på språkområdet. Även om

olika dimensioner av anpassningstänkandet i förhållande till den invandrade befolkningen var fortsatt närvarande i skriften var ett mer ömsesidigt kulturpluralistiskt perspektiv framträdande i synen på företagsintroduktionens premisser. Den under 1950- och 1960-talet enkelriktade anpassningsideologins dominans var nu alltmer ifrågasatt och utmanad. Men paradoxalt nog innebar de kulturella valfrihets- och samverkansträvandena både en positivare inställning till kulturella och språkliga skillnader och ett bibehållet stereotypt skillnadsskapande mellan ”vi” och ”de andra”. Skillnadsskapandet skedde genom betoningen av olika nationella invandrargruppers kulturella ”annorlundahet” och kulturella skillnader som en källa till sociala ”anpassningsproblem” och eventuella motsättningar till följd av invandringen. Det var ett skillnadsskapande och en stereotypisering som är centrala dimensioner i all konstruktion av etniska gemenskaper och gränser i enlighet med Hylland Eriksens perspektiv på etnicitet.

Ledorden jämlikhet, valfrihet och samverkan genomsyrade även policymotsättningarna för den samhälleliga invandrarpolitiken i LO:s första invandrarpolitiska handlingsprogram från 1979. I programmet vidhöll LO sin principiella ståndpunkt om en reglerad utomnordisk invandring med arbetsmarknadsprövning, men man förespråkade samtidigt en solidarisk och aktiv flyktingpolitik. I ett sammanhang av ökad flyktinginvandring till Sverige och radikala ideologiska stämningar inom arbetarrörelsen under 1970-talet förespråkade LO att regering och riksdag skulle föra en generös och solidarisk flyktingpolitik gentemot fattigare länder och mot människor som flydde olika former av förtryck. Men LO argumenterade även utifrån sammanvävda ekonomiska, sociala och nationella överväganden för att den humanitärt motiverade flyktinginvandringens storlek måste avvägas mot det svenska samhällets ekonomiska och sociala kostnader och resurser, och för att de som invandrade till Sverige skulle kunna behandlas på lika villkor som den inhemska befolkningen ifråga om arbete, bostad, utbildning och social service. LO förespråkade reglerad utomnordisk arbetskraftsinvandring och viss restriktivitet gällande den humanitärt motiverade flyktinginvandringens omfattning med hänvisning till att de invandrarpolitiska målen äventyrades om inte migrationen reglerades. I likhet med argumenteringen om att reglera respektive stoppa den utomnordiska arbetskraftsinvandringen i mitten av 1960-talet respektive inledningen av 1970-talet argumenterade LO i slutet av 1970-talet i sitt invandrarpolitiska handlingsprogram och i olika remissyttranden för att ett alltför omfattande flyktingmottagande skulle leda till sociala problem och ett skiktat samhälle, där inte minst invandrare riskerade att få sämre sociala och ekonomiska villkor än den infödda befolkningen.

Om LO:s invandrarpolitiska målsättningar i olika remissyttranden och programskrifter under 1970-talet var högt ställda, kärvade det många gånger desto mer beträffande överenskommelser med arbetsgivare och de borgerliga regeringarna om implementeringen av de olika reformåtgärderna. Denna tröghet gällde exempelvis det praktiska genomförandet av företagsintroduktionen ute på mindre arbetsplatser. LO upplevde även problem med att få till stånd den utbildning av tvåspråkiga arbetsplatstol-

kar som LO, dess medlemsförbund, andra fackliga organisationer, arbetsmarknadsmyndigheter och Invandrarutredningen efterfrågade från 1970-talets inledning och som riksdagen sedermera även fattade beslut om 1977. Osämjan mellan LO och SAF om arbetsplatstolkarna skulle få ställning som fackligt förtroendeombud eller inte respektive LO:s meningsskiljaktigheter med Utbildningsdepartementet om finansieringsfrågor kring arbetsplatstolkutbildningen bidrog till att tolkutbildningen kraftigt försenades och inte kom igång förrän 1979. Oenigheten beträffande arbetsplatstolkarna var ett exempel på de ökade motsättningarna inom den svenska modellen på arbetsmarknaden och bidrog till ett större mönster av LO:s allmänt försämrade relationer till motparten SAF och till den sittande borgerliga regeringsmakten under slutet av 1970-talet och inledningen av 1980-talet. Kongressdiskussionerna runt invandrarpolitiken på LO-kongressen 1981 som kännetecknades av mer dämpade tongångar bland ombudsmän och kongressdeltagare jämfört med LO-kongressen 1976 påvisade att förväntningarna om fortsatta samhälleliga invandrarpolitiska reformer i linje med den fackliga rörelsens intressen var svagare inom de fackliga leden jämfört med situationen vid mitten av 1970-talet. Med socialdemokratin utanför regeringsmakten, ekonomisk strukturkris och ett alltmer öppet politiserat SAF som successivt flyttade fram sina positioner och ville bryta upp från flera viktiga inslag i den svenska modellen på arbetsmarknaden var det omgivande politiska och ekonomiska läget annorlunda vid inledningen av 1980-talet jämfört med föregående decennier. I nästföljande kapitel skall jag gå vidare och analysera hur den ökade invandringen och den mångetniska sammansättningen bland LO-förbundens medlemmar innebar ökade krav på förändringar av servicearbetet gentemot medlemmarna.

8. Inkludering, aktivitet och representation

I föreliggande kapitel riktas fokus mot hur den ökade invandringen och den mångetniska sammansättningen bland LO-förbundens medlemmar under 1970-talet innebar ökade krav på förändringar av det interna fackliga arbetet gentemot medlemmarna för att medlemsservicen bättre skulle svara mot olika medlemsgruppers specifika förutsättningar, intressen och behov.

De under 1970-talets inledning påbörjade invandrarpolitiska informations- och utbildningsinsatserna var delar i en generell expansion av studie- och utbildningsverksamhet inom LO och förbunden under 1960- och 1970-talet. I ljuset av den ökade samhällsradikaliseringen kom samhällskritiska intellektuella att granska och debattera skolans och utbildningspolitikens roll som bärare och spridare av borgerliga ideal och världsbilder. Olika utbildnings- och kulturinstitutioners betydelse för makten över människors tankar var ett tema som blev uppmärksammat i samhällsdebatten. Kjell Östberg menar att den marxistiske teoretikern Antonio Gramscis hegemonibegrepp och analyser av hur den borgerliga hegemonin reproduceras i kapitalistiska samhällen var en viktig inspirationskälla för en bred skara vänsteranhängares kritik av utbildnings- och kulturpolitiken.[796] Perspektiven och resonemangen om den borgerliga hegemonin och behovet av att reformera olika media-, utbildnings- och kulturinstitutioner för att kunna åstadkomma en socialistisk samhällsomdaning var centrala inslag både i Görans Palms uppmärksammade bok *Indoktrineringen i Sverige* som utkom 1968 och i den marxistiska nya vänsterns analyser. Dessa radikala kulturkritiska tankar, med udden riktad mot den befintliga utbildningspolitiken, vann även spridning inom den reformistiska arbetarrörelsen. De radikala tankeströmningarna både påverkade och påverkades också av det tilltagande missnöjet bland gräsrotsgrupper inom arbetarrörelsen mot avigsidor och inskränkningar i demokratin i arbetslivet, arbetarrörelsens egna organisationer och i samhället i stort.[797]

De konfliktlinjer och den osäkerhet som präglade samhällsutvecklingen från och med slutet av 1960-talet fördjupades under 1970-talet, mot bakgrund av ekonomins ökade internationalisering, strukturomvandling

[796] Östberg, 2002, s 62 f.

[797] Göran Palm, *Indoktrineringen i Sverige*, Stockholm, 1968; Lars Ekdahl, ”Att konstruera en vänster”, *Häften för Kritiska Studier* 1997:3, s 50 f; Östberg, 2002, s 63.

och missnöjet med den tillväxtfrämjande politikens negativa konsekvenser. Alf Johansson och Lars Ekdahl menar att intressepositionerna försköts hos arbetsmarknadens parter. Denna förskjutning skedde till följd *dels* av exportföretagens tilltagande roll som transnationella aktörer genom ökad kapitalexport och sysselsättning utomlands och *dels* av den dynamik som den tillväxtfrämjande politiken inom ramarna för den svenska modellen utlöste. Därvid bland annat en förmögenhets- och kapitalkoncentration och ”övervinster” i expansiva företag, frambringade av den solidariska lönepolitiken.[798]

Som framgått tidigare förändrades dessutom den migrationspolitiska situationen under 1970- och 1980-talet och bland annat ökade den utomeuropiska migrationen av flyktingar till Sverige från länder i Latinamerika, Afrika och Asien (Jämför tabell 5 i kapitel 6). Det förändrade arbetsmarknads- och konjunkturläget bidrog till att invandringen av renodlade arbetsmarknadsskäl minskade. Den utomnordiska invandringen av arbetssökande minskade som framgått tidigare markant efter 1973, medan den nordiska, huvuddels den finska, invandringen gick tillbaka från mitten av 1970-talet för att dock öka något igen under inledningen av 1980-talet (Jämför tabell 4 i kapitel 6). Försöken att som utomnordisk medborgare invandra till Sverige med hänvisning till arbetsmarknadsskäl resulterade oftast i avslag. Möjligheten att invandra var för utomnordiska medborgare i stor utsträckning begränsade till de skäl som utgjorde undantag från arbetsmarknadsprövningen: flyktingskap, gäststudier eller familjeanknytning.[799]

Mot bakgrund av den allmänna samhällspolitiska utvecklingen under 1970-talet, syftar kapitlet till att åskådliggöra hur LO under 1970-talet och början av 1980-talet utredde och genomförde olika invandrarpolitiska informations- och utbildningspraktiker i huvudsak avsedda för att förändra arbetet på den egna interna fackliga LO-arenan på olika organisationsnivåer. Dessa förändringar av arbetet och införandet av nya praktiker gjordes för att anpassa medlemsservicen till olika medlemsgruppers specifika förutsättningar, intressen och behov. Kapitlet syftar även till att fördjupa analysen från kapitel 5 och fortsätta belysa invandrarpolitikens organisatoriska ramar och dess förändringar under resterande del av 1970-talet och början av 1980-talet. I det avseendet analyserar jag särskilt invandrarkommittéernas funktion och status som fackligt mobiliseringsorgan i en organisatorisk och politisk-ideologisk kontext präglad av den facklig-politiska samverkan mellan LO och SAP. I kapitlets avslutande del diskuterar jag dessutom invandrares representation och närvaro i olika LO-sammanhang under samma tidsperiod. Representationsförhållandena inom LO diskuteras också i anslutning till frågor om mono- och multikultur och erkännande.

---

[798] Johansson & Ekdahl, 1996, s 14 f, 17, 21.

[799] LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 11-17; Lundh & Ohlsson, 1999, s 97 ff.

Invandrarpolitiska informations- och utbildningspraktiker på den fackliga arenan

Arbetsmarknadspolitiska enheten och invandrarpolitiken

Som framgick i kapitel 5 var mycket av LO:s invandrarpolitiska verksamhet på den interna fackliga arenan vid 1970-talets inledning inriktad på att försöka nå ut till förbundens invandrade medlemmar genom olika informationsinsatser. LO hade det övergripande ansvaret för policyformulering och planerade ramarna för informations- och utbildningsverksamheten i förhållande till FCO-distrikten och sektionerna. Merparten av det praktiska ansvaret för att bedriva utbildning och föra ut LO:s inställning och information till LO-förbundens medlemmar samt fungera som ett samordnade organ mellan lokalavdelningarna lades dock i huvudsak på de lokala FCO-sektionernas invandrarkommittéer. I samband med en större organisationsförändring av LO:s kansli bildades en arbetsmarknadspolitisk enhet som började arbeta den 1 augusti 1974. Den arbetsmarknadspolitiska enheten fick det koordinerande ansvaret för invandrings- och invandrarpolitiken. Enhetens då ansvariga ombudsman Björn Pettersson ansvarade för och planerade tillsammans med Urs Hauser verksamheten inom detta politikområde gentemot förbunden och FCO samt mot departementen och statliga och kommunala myndigheter. De skrev remissyttranden och utredningsrapporter, representerade LO i statliga myndigheter och organ och ledde arbetet i LO:s invandrarråd. Dessutom knöts nu informatören Jalmar Rantanen till den nybildade enheten och han svarade för arbetsmarknads- och facklig information riktad till invandrare. Precis som tidigare bistod också de ombudsmän på LO:s distriktsenhet som var ansvariga för FCO-verksamheten, främst Lars Dannemyr och Sture Edvall, den arbetsmarknadspolitiska enheten i kontakterna med och arbetet gentemot FCO:s/LO-distriktens regionala och lokala invandrarkommittéer.[800] Den organisatoriska förändringen innebar en större koncentrering av ansvaret för den invandrarpolitiska verksamheten till en enhet och en tydligare ansvarsfördelning av olika uppgifter jämfört med tidigare.

Informationsverksamheten för förbundens invandrade medlemmar bedrevs fortsatt genom att man från enheten skickade ut veckomeddelanden med aktuell information på finska, serbokroatiska och grekiska till lokala kontaktmän och invandrarkommittéer. LO anordnade också under 1973 och 1974 enskilda seminarier för invandrade jugoslaviska och finska fackliga medlemmar. Seminarierna var förlagda i Jugoslavien och Finland och arrangerades i samarbete med jugoslaviska CTUY respektive

[800] ”Arbetsmarknadspolitik”, *LO. VB 1974*, s 137 f.

finska FFC.[801] På försök gav LO tillsammans med SAP under 1973 ut två nummer av den finskspråkiga tidningen *Demokratti*. Tidningen innehöll fackliga och politiska nyheter på finska och distribuerades genom arbetsplatsorganisationerna. Mottagandet bland LO-förbundens finska medlemmar var positivt och tidningen levde vidare under 1970- och 1980-talet i LO:s och SAP:s gemensamma regi.[802] LO genomförde också fackliga informationskonferenser tillsammans med de finska och jugoslaviska riksförbunden och hade årligen återkommande överläggningar med dessa riksförbund och med ytterligare några nationella invandrargruppers riksorganisationer.[803] Överläggningarna skedde bland annat genom dessa organisationers representation i invandrarrådets referensgrupp men också i form av enskilda informationsmöten och konferenser om frågor av gemensamt intresse.

Studieutredningen STULO

LO:s ambitioner om en ökad demokratisering och reformering av samhällets utbildningspolitik och visionerna om ett livslångt lärande tog sig bland annat uttryck i olika förslag som syftade till att öka det statliga finansiella stödet till olika former av vuxenutbildning och facklig utbildning. LO ansåg att den fackliga rörelsen och andra folkrörelser kunde spela en aktiv roll i en sådan demokratiseringsprocess av utbildningen genom att själva organisera och driva en del av vuxenutbildningen. LO krävde således att regering och riksdag skulle lagstifta om en kraftigt utökad statligt understödd vuxenutbildning och facklig utbildning. Det ökade statliga ekonomiska understödet till folkbildning, vuxenutbildning och facklig utbildning var en viktig förutsättning för de vidgade satsningar på utbildning och studieverksamhet som LO genomförde under senare delen av 1960-talet och 1970-talet. Vuxenutbildningsreformen som den socialdemokratiska regeringen genomförde 1975 innebar ett genombrott för rättigheten till tjänstledighet för studier, och LO var en av inspiratörerna och pådrivarna bakom denna utbildningspolitiska reform.[804]

---

[801] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 30 september 1974, *Landssekretariatets protokoll 1974*, LO:s arkiv; ”Invandrarfrågor tema på fackliga seminarier”, i *Fackföreningsrörelsen* nr 16-17/1973.

[802] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 4 mars 1974, *Landssekretariatets protokoll 1974*, LO:s arkiv; Demokratti – Planeringsfrågor, budget, m.m, *LO. Invandrarfrågor – Manuskript 1978-1985*, Vol. F 21:13, ARAB.

[803] ”Invandrarinformation”, *LO. VB 1973*, s 127; ”Samarbete med invandrarorganisationer”, *LO. VB 1974*, s 139; *LO. VB 1975*, s 108; *LO. VB 1976*, s 108; *LO. VB 1977*, s 133; *LO. VB 1978*, s 109; *LO. VB 1979*, s 104; *LO. VB 1980*, s 131; *LO. VB 1981*, s 120; Ragne Beimings minnesanteckningar, dagordningar och arbetshandlingar från LO:s överläggningar med olika invandrargruppers Nationella Riksförbund under åren 1978-1982, arkivbeteckning saknas, LO:s arkiv.

[804] Johansson & Magnusson, 1998, s 236 f: Se också LO, *Fackliga studier. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976 för en översikt av LO:s utbildningspolitiska ambitioner och strategier under 1970-talet.

LO:s ökade aktivitet gällande utbildningsfrågor bidrog också till att en utredning kring fackliga studier, STULO, tillsattes efter LO-kongressen 1971. Av utredningens direktiv framgick att det fanns två huvuduppgifter för LO:s utbildningspolitiska ambitioner. För det *första* att utbilda ”rörelsens företrädare på olika nivåer i en rad sakområden”, och för det *andra* att sprida fackföreningsrörelsens ”samhällssyn och vad som skiljer den från andra åsiktsriktningar” samt att bidra till att ”stegvis och målinriktat förändra arbetsliv och samhälle”. I anslutning till dessa skrivningar gjordes också följande markering: ”Det är självfallet inte möjligt att dra någon skarp gräns mellan de två uppgifterna”.[805] STULO hade i uppdrag att överväga de allmänna riktlinjerna för den fackliga utbildningens uppbyggnad. Utredningen fick också till uppgift att utreda och lägga fram förslag till åtgärder gällande facklig information i grundskola och gymnasium samt facklig utbildning och information till invandrare.[806] STULO:s arbete presenterades i en rad rapporter varav utredningens generella slutsatser presenterades i huvudrapporten *Fackliga studier* inför LO-kongressen 1976. En viktig punkt var att utredningen konstaterade ett stort studie- och utbildningsbehov inom fackföreningsrörelsen på en rad områden, inte minst gällande arbetsmiljö, arbetsrätt och medbestämmande, men också ”invandrarfrågor”. I linje med direktiven underströk STULO i sina slutsatser att LO:s studieverksamhet inte bara skulle syfta till att ge de fackliga funktionärerna ”expertutbildning” i olika sakfrågor, utan alla fackliga medlemmar skulle i princip ha rätt till facklig utbildning.[807]

Inom ramen för STULO tillsattes en speciell arbetsgrupp med uppgiften att ”framlägga förslag om invandrarundervisning och facklig invandrarutbildning och information”. Arbetsgruppen bestod av Karl Danielsson, Hotell och Restaurang, Urs Hauser, LO (ordf.), Marcello Malentacchi, Metall, Ingemar Nilsson, Skogs, Karl-Axel Nordström, LO (sekr.), Sten Persson, SAP, Jalmar Rantanen, LO, Ingrid Schramm, ABF. Under den delen av utredningsarbetet som gällde informationsåtgärderna tillkom Björn Andersson, LO, Lars Dannemyr, LO, Michel Jernewall, Grafiska (sekr.) och Härje Larsson, LO, medan Ingemar Nilsson, Skogs utgick. Arbetsgruppen hade enligt STULO:s direktiv till uppgift:

a) ”att kartlägga invandrargrupperna inom LO-området till antal, nationalitet, geografisk spridning, och arbetsplatshemvist,
b) att kartlägga samhällets insatser på utbildningsområdet för invandrarna,
c) att kartlägga den utbildning av invandrare som finns inom arbetarrörelsen,

---

[805] LO, *LO:s studieutredning. Utgångspunkter och allmänna förutsättningar*, Stockholm, 1972, s 2.
[806] LO, *LO:s studieutredning. Utgångspunkter och allmänna förutsättningar*, 1972, s 2 ff; LO, *Fackliga studier. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 9 ff.
[807] LO, *Fackliga studier. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 246-266.

d) att utarbeta mål och handlingsprogram för invandrarutbildning och information inom arbetarrörelsen samt framlägga förslag till åtgärder och krav gentemot samhället”.[808]

Tyngdpunkten i gruppens arbete låg på den fjärde punkten. På grund av fördröjningar i utredningsarbetet, speciellt för informationsdelen, hann inte gruppens sammantagna arbete och förslag presenteras i STULO:s huvudrapport till kongressen 1976. Istället presenterade gruppen sitt arbete i separata rapporter för invandrarpolitisk utbildning respektive information. Uppdraget att kartlägga invandrade arbetare inom LO-området till antal, nationell bakgrund, geografisk spridning och arbetsplatshemvist visade sig vara svårgenomförligt. Som framgick i kapitel 5 fanns det vid denna tid inte någon tillförlitlig statistik från LO-förbunden över antalet medlemmar med utländsk bakgrund. Förbunden särskiljde inte medlemmar med utländsk bakgrund i sin medlemsstatistik, vilket omöjliggjorde exakthet i kartläggningen. Att förbunden inte rapporterade medlemmarnas skilda nationella bakgrunder eller modersmål i sin medlemsstatistik var sannolikt en effekt av den tidigare för givet tagna assimilationsideologin och outvecklade invandrarpolitiska policyn. I sitt arbete gjorde arbetsgruppen olika försök att uppskatta antalet invandrade medlemmar inom LO-förbunden. Uppskattningarna byggde å ena sidan på uppgifter från en LO-enkät inför avtalsrörelsen 1973, där vissa medlemmar uppgav sig vara invandrare, och å andra sidan på uppgifter lämnade av de lokala förbundsorganisationerna på uppdrag av arbetsgruppen.[809]

I tabell 7, baserad på uppgifterna från LO-enkäten 1973, redovisas STULO:s uppskattning av det totala antalet medlemmar i förbunden, antalet invandrade medlemmar per förbund och invandrarnas relativa andel i procent av förbundsmedlemmarna och inom LO.

---

[808] Rapporten ”STULO:s förslag till facklig invandrarutbildning”, 1975-12-10, *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11, ARAB (citat); LO, *Facklig invandrarinformation. Rapport från STULO:s arbetsgrupp för översyn av invandrarundervisning, facklig invandrarutbildning och invandrarinformation*, Stockholm, 1976.

[809] Enkät från STULO-arbetsgruppen till förbunden ”Ang. kartläggning av ”invandrarmedlemmar”, 15/8 1974, *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11, ARAB.

Tabell 7: *STULO:s uppskattning av antalet invandrade medlemmar, baserat på uppgifter från LO-enkäten 1973*

Förbund	Antal medlemmar 1974-12-31	Därav antal invandrare 1973	Andel invandrare i procent av förbundsmedlemmar	Andel invandrare i procent inom LO
Beklädnads	56 382	13 680	24,3	7,5
Bleck och Plåt	4 824	290	6,0	0,2
Byggnads	162 563	7 440	4,6	4,1
Elektriker	26 686	1 510	5,7	0,8
Fabriks	99 944	14 590	14,6	8,0
Fastighets	33 649	6 120	18,2	3,4
Frisörerna	3 986	370	9,3	0,2
Försäkrings	17 021	560	3,3	0,3
Grafiska	38 941	2 360	6,0	1,3
Gruv	13 662	830	6,0	0,5
Handels	133 310	5 080	3,8	2,8
Hotell och Restaurang	26 779	4 490	16,8	2,5
Kommunal	309 121	21 250	6,9	11,7
Lantarbetarna	11 796	770	6,5	0,4
Livs	53 917	7 010	13,0	3,9
Metall	443 700	67 820	15,3	37,2
Musikerna	9 025	780	8,6	0,4
Målarna	23 154	870	3,7	0,5
Pappers	49 641	7 640	15,4	4,2
Sjöfolks*	15 200	7 150	47,0	3,9
Skogs	24 242	640	2,6	0,4
Statsanställdas	174 788	2 400	1,4	1,3
Transport	50 230	1 590	3,2	0,9
Träindustri	79 630	6 950	8,7	3,8
Summa:	1 863 481	182 190	9,8	100,0

Källa: LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 5.

*Anmärkning: Uppgifterna från Sjöfolksförbundet var lämnade av förbundet och ingick inte i LO-enkäten 1973.

Enligt den metoden att uppskatta fanns drygt 182 000 invandrare inom LO-förbunden och de utgjorde cirka 10 procent av den sammanlagda medlemskåren inom LO-kollektivet. Den andra uppskattningsmetoden var baserad på uppgifter lämnade av de lokala förbundsorganisationerna. I tabell 8, baserad på förbundsorganisationernas uppgifter, redovisas

STULO:s uppskattning av antalet invandrade medlemmar hösten 1974 och i tabell 9 fördelningen mellan finländare, jugoslaver, greker och kategorin övriga nationaliteter.

Tabell 8: *STULO:s uppskattning av antalet invandrade medlemmar 1974, baserat på uppgifter från förbunden*

Förbund	**Antal medlemmar 1974-12-31**	**Därav invandrare hösten 1974**	**Invandrare i procent**
Beklädnads	56 382	8 286	14,7
Bleck och Plåt	4 824	Uppgift saknas	Uppgift saknas
Byggnads	162 563	3 500	2,1
Elektriker	26 686	650	2,4
Fabriks	99 944	10 612	10,6
Fastighets	33 649	3 300	9,8
Frisörerna	3 986	71	1,8
Försäkrings	17 021	0	0
Grafiska	38 941	1 300	3,3
Gruv	13 662	840	6,1
Handels	133 310	2 500	1,9
Hotell och Restaurang	26 779	4 590	17,9
Kommunal	309 121	12 709	4,1
Lantarbetarna	11 796	400	3,4
Livs	53 917	4 168	7,7
Metall	443 700	62 173	14,0
Musikerna	9 025	1 000	11,1
Målarna	23 154	730	3,2
Pappers	49 641	4 107	8,3
Sjöfolks	15 200	650*	4,3
Skogs	24 242	1 149	4,7
Skorstens	1 289	13	1,0
Statsanställdas	174 788	1 500	0,9
Transport	50 231	2 000	4,0
Träindustri	79 630	3 091	3,9
Summa:	1 863 481	129 339	6,9

Källa: LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 6.

*Anmärkning: Det tillkom ca 6 500 medlemmar i Svenska Sjöfolksförbundet som inte var bosatta i Sverige.

Tabell 9: *STULO:s uppskattning av fördelningen mellan finländare, jugoslaver, greker och övriga nationaliteter inom förbunden, baserat på uppgifter från förbunden*

Förbund	Finland	Grekland	Jugoslavien	Övriga	Totalt
Beklädnads	4 684	764	2 014	822	8 286
Bleck och Plåt					
Byggnads	3 500				3 500
Elektriker	350	20	100	180	650
Fabriks	5 640	1 335	1 655	1 982	10 612
Fastighets	641	565	495	1 290	3 300
Frisörerna	20	3	9	39	71
Försäkrings	0	0	0	0	0
Grafiska	481	48	274	139	1 300
Gruv	715	0	25	100	840
Handels	2 000	100	100	300	2 500
Hotell och Restaurang					4 590
Kommunal	7 406	416	1 084	3 807	12 709
Lantarbetarna	200	10	30	160	400
Livs					4 107
Metall	37 552	2 238	8 953	13 430	62 173
Musikerna					1 000
Målarna	469	41	45	175	730
Pappers	2 830	337	449	491	4 107
Sjöfolk	250	0	100	300	650
Skogs	1 081	0	4	64	1 149
Skorstens	5	0	3	5	13
Statsanställdas					1 500
Transport					2 000
Träindustri	2 003	357	612	119	3 091
Summa:	69 827*	6 230*	15 954*	24 070*	129 339

Källa: LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 7.

*Anmärkning: Här saknades uppgifter från sex förbund.

Den markanta skillnaden mellan LO-enkätens och förbundets uppgifter kan nog delvis förklaras av att man ur den tillgängliga statistiken inte kunde utläsa om de invandrade hade blivit svenska medborgare eller inte. STULO påtalade också att förbundens uppgifter grundade sig på avdelningarnas skattningar och att avdelningar i många fall endast rapporterat de invandrare med icke-nordiska språk som modersmål de kommit i kontakt med. Bägge uppskattningsmetoderna var alltså högst osäkra, och med bägge metoderna förelåg följaktligen osäkerhet i definitionen av begreppet invandrare. Den nationella fokuseringen på finländare, jugoslaver och greker i tabell 9 förklaras av att LO avsåg att i första hand översätta informationsmaterial till dessa gruppers modersmål. Den tillgängliga stati-

stiken visade dock inte vilket eller vilka språk de olika invandrargrupperna behärskade eller föredrog att motta facklig information på.[810]

Svårigheterna att få fram entydiga statistiska uppgifter över antalet invandrade medlemmar inom LO-förbunden under 1970-talet kastar ljus över det många gånger problematiska och oprecisa invandrarbegreppet. Det går egentligen inte att uttala sig om antalet ”invandrare” utan att ange om man avser personer som är utländska medborgare, utrikes födda eller barn till invandrare. Den tredje kategorin är dock problematisk, eftersom den avser personer som är födda i Sverige med minst en utrikes född förälder och som i egentlig mening inte är invandrare, eftersom de aldrig har invandrat. Men i viss statistik, vilket inte är oproblematiskt, räknas ändå den gruppen av människor som invandrare, under beteckningen, ”andra generationens invandrare”.[811] Skillnaderna mellan LO-enkätens och avdelningarnas uppgifter, till exempel att avdelningar i många fall bara rapporterat invandrare med icke-nordiska språk som modersmål, synliggjorde också det glapp som kan finnas mellan individens egen subjektiva identifikation och omgivningens kategoriseringar av vem som är ”invandrare”.

De slutsatser som arbetsgruppen, trots statistikens brister, drog utifrån sin kartläggning var att de invandrade medlemmarna inom LO-förbunden främst fanns inom industrin. I fem industriförbund utgjorde de invandrade medlemmarna, med utgångspunkt i siffror från LO-enkäten 1973, mellan 13 och 24 procent av det totala medlemsantalet (i stigande skala Livs, 13 procent, Fabriks, 15 procent, Metall, 15 procent, Pappers, 15 procent och Beklädnads, 24 procent). I dessa fem förbund fanns nära två tredjedelar av samtliga invandrade medlemmar inom LO-området. Störst enskild andel invandrare hade dock Sjöfolksförbundet, där uppemot hälften av det totala medlemsantalet hade invandrarbakgrund. Bland serviceförbunden hade Hotell och Restaurang, 17 procent, och Fastighets, 18 procent, störst andel invandrare bland medlemmarna. Ett annat förbund med en stor andel invandrare var Kommunal med 12 procent av samtliga LO:s invandrade medlemmar.

Vad som inte framgick av det presenterade statistiska materialet eller tillgängligt arbetsmaterial, men som arbetsgruppen konstaterade i sin rapport var att

> det väger ungefär jämt mellan de av LO:s invandrade medlemmar som behärskar svenska, finlandssvenska, danska, norska och de som enbart

---

[810] LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 3 ff.

[811] För kritiska perspektiv på invandrarbegreppet, se Magnus Dahlstedt & Fredrik Hertzberg, ”Strukturell diskriminering och politiskt deltagande”, i Magnus Dahlstedt & Fredrik Hertzberg (red.), *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*, SOU 2005:112, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, s 11; Ds 2000:43, *Begreppet invandrare. Användningen i myndigheters verksamhet*, Slutrapport från Arbetsgruppen med uppgift att se över användningen av begreppet invandrare.

> kan nås med översatt informationsmaterial. Dessa utgörs huvudsakligen av finnar, jugoslaver, greker och turkar.[812]

Gruppen konstaterade också att det inom LO-kollektivet fanns ”uppskattningsvis 65 000 finnar, 20 000 jugoslaver, 10 000 greker och 4 000 turkar som är i behov av översatt material på sitt modersmål”.[813] Mot bakgrund av den statistiska analysen formulerade arbetsgruppen sina målsättningar för informationen. Den fackliga informationen skulle bland annat ”tjäna till att göra det möjligt för invandrarna att finna sig till rätta i det svenska samhället och att stimulera dem till aktivt fackligt deltagande”. Informationen skulle också riktas till infödda medlemmar och den breda allmänheten i syfte att skapa förståelse för LO:s invandrarpolitik och dess politik rent allmänt samt för ”invandrarnas bakgrund, problem, krav och särskilda behov”. En sådan information ansågs utgöra ”en förutsättning för att skapa en djupare känsla av förståelse och samhörighet mellan invandrare och svenskar”.[814] Informationsåtgärderna avsedda både för invandrade och infödda medlemmar och för en bredare allmänhet kan betraktas som en konkretisering och ett uttryck för de invandrarpolitiska visionerna om samverkan. Ambitionen var att informationen skulle generera ökad kunskap och förståelse och därmed minska riskerna för eventuella motsättningar och konflikter mellan den infödda och invandrade befolkningen. Föreställningarna och rädslan för socialt och etniskt präglade motsättningar i invandringens spår var ju som framgått tidigare en utbredd diskurs bland flera institutionella aktörer och i den allmänna samhällsdebatten vid denna tidpunkt.[815] Dessa diskurser kring invandringen som en källa till sociala och etniska motsättningar och synen på invandringen som ett hot mot nationens föreställda homogenitet och samhällets stabilitet har som även framgick i kapitel 3 och i föregående kapitel 7 lång historisk kontinuitet i såväl Sverige som flertalet länder i Europa och Västvärlden.[816]

Målsättningen att med informationen skapa förståelse hos den breda allmänheten för LO:s invandrarpolitik och dess politik rent allmänt skall även betraktas i ljuset av LO:s ambitioner att vara en framträdande politisk kraft som präglade och påverkade förhållandena inte enbart på arbetsmarknaden utan för samhällsutvecklingen i stort.[817] De tidigare erfarenheterna från 1972 och valrörelsen 1973, då LO blev starkt kritiserat för ”invandrarfientlighet” av journalister och företrädare för invandrarorganisationer och den kommunala och statliga invandrarpolitiska byråkratin i samband med att LO propagerade för en restriktivare facklig inställning till invandring av utomnordisk arbetskraft hade sannolikt även bety-

---

[812] LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 4.
[813] LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 4.
[814] LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 8.
[815] Jfr Westin, 2004, s 203 f; Johansson, 2005, s 241 f.
[816] Jfr t ex Miles & Brown, 2003; Lucassen, 2005.
[817] Jfr Johansson & Magnusson, 1998, s 211 ff; 229-247.

delse för dessa opinionsbildande målsättningar. STULO-gruppen hade rimligen beaktat erfarenheterna inom den fackliga rörelsen av att bli kraftigt kritiserade av olika skikt i samhället. Utifrån dessa erfarenheter hade man inom LO dragit slutsatser om vikten av att förbättra informationen och opinionsbildningen i syfte att skapa en större förståelse för LO:s politik hos den allmänna opinionen.

STULO-gruppen formulerade en grundprincip om att den riktade informationen till invandrade medlemmar från LO och dess medlemsförbund ”måste principiellt, innehållsmässigt och omfångsmässigt, vara likvärdig med den information som de svenska medlemmarna får del av”.[818] Informationen skulle vara lättillänglig och kontinuerlig, och den skulle skrivas på ett vardagligt och lättförståligt språk. Fackförbundspressen betecknades som en viktig kanal för den skriftliga informationen, och vid behov skulle dessutom kompletterande broschyrer och trycksaker skrivas på de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål, främst finska, serbokroatiska och grekiska. De traditionella fackliga informationskanalerna skulle utnyttjas för materialdistributionen och för att nå ut till de tänkta målgrupperna. Distributionskedjan skulle gå från LO och förbunden centralt via kontaktombuden på arbetsplatser, klubbar, avdelningar och invandrarkommittéer ut till medlemmarna. Koncentrerade ansträngningar ansågs behövliga för att förse kontaktombud och arbetsplatstolkar på arbetsplatser med informationsmaterial. Lokalt skulle de invandrades särskilda informationsbehov samordnas av FCO:s invandrarkommittéer, särskilt på platser där enskilda avdelningar inte hade kapacitet eller möjligheter att klara sådana informationsuppgifter. Det sågs som önskvärt att kontaktombuden på arbetsplatser med många invandrade arbetare var tvåspråkiga.[819]

Utifrån resultaten av en utvärderingsenkät till de 19 förbund som deltog i LO:s invandrarråd påvisade arbetsgruppen brister och stora variationer i den befintliga organiseringen och distributionen av förbundsproducerat informationsmaterial riktat till invandrade medlemmar. Det gällde såväl material på svenska som på de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål. De orsaker som många förbund angav som skäl till den begränsade omfattningen av material på olika invandrargruppers modersmål var svårigheterna att få tag på översättare, problem med översättningarnas innehållsliga tydlighet och kvalité, bristfälliga och splittrade distributionskanaler ut till de berörda målgrupperna samt kostnadsaspekten. Hänvisningar till bristande resurser och översättningarnas betungande kostnader var framför allt vanliga argument bland de mindre förbunden.[820] En enkät bland förbundstidningarna påvisade även generel-

---

[818] LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 8.

[819] LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 8-17.

[820] Facklig invandrarinformation. Rapport från STULO:s arbetsgrupp för översyn av invandrarundervisning, facklig invandrarutbildning och invandrarinformation (Bilaga 1 – enkät och förbundens enkätsvar), *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11, ARAB; LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 21.

la brister och liten volym av informationsmaterial och artiklar i förbundspressen på de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål. Endast fyra av de sjutton tidningar som svarat på enkäten - Kommunalarbetaren, Beklädnadsfolket, SIA (gemensam tidning för de tre förbunden Pappers, Skogs, och Träindustri) och Metallarbetaren - hade någon regelbunden översatt medlemsinformation. Översättningar till finska och serbokroatiska dominerade, medan grekiska förekom i undantagsfall. Omfattningen varierade starkt, från någon spalt till en dryg helsida per utgåva.[821]

STULO rekommenderade att förbunden skulle ta ett större ansvar och avsätta resurser för distribution och översättning av olika former av informationsmaterial till de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål, till exempel inför rådslag och efter viktiga förändringar av avtal och lagar. Likaså rekommenderades förbundstidningarna att vid budgetuppläggningen anslå en viss summa för riktad information och översättningar till invandrade medlemmar. LO:s pressenhet ansågs i högre utsträckning kunna serva förbundstidningarna med översatt material. STULO-gruppen såg vidare invandrarkommittéerna som ett viktigt instrument för att nå ut med facklig och politisk information, men den ansåg att kommittéerna lokalt på flera håll borde utnyttjas bättre i informations- och utbildningsarbete och som påtryckargrupp mot kommunala myndigheter, invandrarföreningar, lokalpress och radio. Önskemålet om fackligt förtroendevalda arbetsplatstolkar på arbetsplatser med ett större antal invandrade arbetare upprepades också av STULO. Dessutom föreslog gruppen inrättandet av en särskild facklig bulletin för att kontinuerligt informera och uppdatera fackliga förtroendemän, tolkar och medlemmar av invandrarkommittéer.[822]

Mot bakgrund av STULO:s uppfattning att utbildningsinsatserna ”hittills varit mycket måttfulla” för arbetarrörelsens del föreslog gruppen även ett antal invandrarpolitiska utbildningsförslag. Vid tidpunkten för STULO:s karläggning, 1974-1975, hade förbunden och LO några centrala en- och tvåveckorskurser för invandrade medlemmar och ABF svarade för en stor del av den frivilliga och lagbundna svenskundervisningen. Arbetsgruppen menade att fackföreningsrörelsen under 1970-talet fått ”en djupare och mer innehållsrik syn på invandrarfrågorna” och lyfte särskilt fram vad den beskrev som en ökad fokusering på de invandrades rättigheter i samhället, arbetslivet, det fackliga arbetet och rätten att få behålla kulturella seder och traditioner från hemländerna. Olika företeelser i samhället beskrevs emellertid som fortsatt problematiska och viktiga för den fackliga invandrarpolitiken att motarbeta, till exempel ”språkproblemen”, ”förutfattade meningar och fördomar från den svenska allmänheten

---

[821] Facklig invandrarinformation. Rapport från STULO:s arbetsgrupp för översyn av invandrarundervisning, facklig invandrarutbildning och invandrarinformation (Bilaga 2 – enkät och enkätsvar angående informationen på minoritetsspråk i förbundspressen), *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11, ARAB; LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 21, 26.

[822] LO, *Facklig invandrarinformation*, 1976, s 24-32.

och däribland svenskfödda medlemmar i LO-förbunden". Det gällde också "arbetsgivargrupper som av olika skäl har intresse att motverka en förbättrad position för invandrare".[823]

I kapitel 2 framgick att det i Storbritannien under 1970-talet fanns ett positivt samband mellan en radikaliseringsvåg, ökad facklig organiseringsgrad och en progressiv facklig antirasism och invandrarpolitik. I likhet med situationen i Storbritannien, som Sivanandan, Wrench, Virdee och Neergaard belyst,[824] innebar radikaliseringen inom den svenska fackföreningsrörelsen under 1970-talet att LO flyttade fram sina positioner och företräde en mer radikal facklig politik med större betoning på vikten av ökad social och ekonomisk jämlikhet. Den ideologiska radikalismen avspeglades även i idélinjerna och i retoriken kring invandrarpolitiken. Ideologiska nyckelbegrepp som 'jämlikhet', 'solidaritet', 'trygghet', 'delaktighet' och 'respekt', som var flitigt brukade inom arbetarrörelsen under 1970-talet,[825] var även framträdande i STULO:s invandrarpolitiska diskurs.

STULO ansåg att "den fackliga rörelsen i hela sin invandrarpolitik endast kan acceptera att invandrarnas fackliga medlemskap i alla avseenden uppfattas som fullvärdigt". Även på utbildningsområdet formulerade arbetsgruppen målsättningar och åtgärdsförslag. Utbildningen skulle bland annat syfta till att öka kunskaperna bland de invandrade "om den fackliga organisationen, dess mål och medel". Den skulle vidare "stimulera invandrarna till ökad aktivitet och delaktighet i det fackliga och politiska arbetet" samt "öka de svenskfödda medlemmarnas kunskaper om invandrarnas kulturer, deras situation och invandringens orsaker och återverkningar på det svenska samhället".[826]

Endast ett fåtal av de 80 invandrarkommittéer som var verksamma vid tidpunkten för STULO:s karläggning ansågs "fungera tillfredställande". Utbildningsinsatser för kommittéerna hade dittills saknats. STULO förutspådde att kommittéernas betydelse skulle öka, inte minst efter den väntade rösträttsreformen som skulle ge invandrade utländska medborgare rösträtt till kommunal- och landstingsval. Den efterfrågade därför att kommittéernas ledamöter skulle erbjudas en systematisk utbildning för att kunna verka som "opinonsledare" med uppgiften att "föra ut fackföreningsrörelsens syn på invandrarfrågor till den svenska allmänheten". Kommittéledamöternas opinionsbildade uppgift framställdes som strategiskt viktig för att nå framgång för SAP i valet 1976. Utbildning av infödda medlemmar om fackföreningsrörelsens invandrarpolitik blev rekommenderad att ske dels i samband med den obligatoriska fackliga arbetsplatsutbildningen för alla nyanställda som STULO föreslog och dels

---

[823] Rapporten "STULO:s förslag till facklig invandrarutbildning", 1975-12-10, s 4-5, *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11, ARAB.

[824] Sivanandan, 1982; Wrench, 1989; Virdee, 2000; Neergaard, 2002.

[825] Jfr Stråth, 1998, s 94 ff, 130 ff, 290 ff; Andersson, 2003, s 63 f, 73 f.

[826] Rapporten "STULO:s förslag till facklig invandrarutbildning", 1975-12-10, s 5, *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11, ARAB.

som ett integrerat inslag i de befintliga fackliga kurserna.[827] Arbetsgruppen förslog också ett system av olika invandrarpolitiska åtgärder i den fackliga utbildningen:

- *Facklig arbetsplatsutbildning för alla nyanställda*. Det var en utbildning som skulle nå alla nyanställda, både infödda och invandrade arbetare. Utbildningen skulle förbättra fackföreningarnas kontroll- och informationsmöjligheter när det gällde att försöka se till att de invandrade arbetarna fick möjlighet att utnyttja sin lagstadgade rätt till svenskundervisning. Precis som med svenskundervisningen var det viktigt att försöka finna lösningar så att även de mindre arbetsplatserna, med få invandrade arbetare eller ett fåtal anställda, också fick del av den fackliga arbetsplatsutbildningen. Ett lokalt samarbete mellan olika fackföreningar kunde vara nödvändigt för att få till stånd såväl svenskundervisningen som arbetsplatsutbildningen på små arbetsplatser.
- *Ökade resurser för produktion och språklig utveckling av fackligt studiecirkelmaterial*. Gruppen förespråkade en eventuell kombination av översättningar och anpassad och mer lättförståelig svenska.
- *Invandrarpolitik i studiematerial och fackliga kurser*. Invandrarpolitiska frågor skulle ingå som ett integrerat inslag i ”allmänfackligt” studiematerial och i undervisningen vid centrala fackliga kurser.
- *Utbildning av ledamöter i invandrarkommittéer*. Centrala internatkurser skulle införas för ledamöter i regionala och lokala invandrarkommittéer.
- *Ökat invandrardeltagande vid fackliga kurser*. Invandrare som var aktiva i fackföreningsrörelsen och som hade tillräckliga språkkunskaper för att kunna följa undervisning på svenska skulle uppmuntras att delta i redan befintliga fackliga kurser.
- *Avtalsbunden och utvidgad utbildning av arbetsplatstolkar*. STULO förespråkade att de lokala fackliga arbetsplatsorganisationerna skulle utse arbetsplatstolkarna och att tolkarna skulle ges ställning som fackliga förtroendeombud. STULO föreslog införandet av en försöksutbildningsverksamhet av arbetsplatstolkar i fackföreningsrörelsens regi. Utbildningens längd skulle vara cirka sex veckor med kombinerade cirkel- och internatstudier. Information till icke-svenskspråkiga invandrade arbetare om skyddsregler och bestämmelser skulle också behandlas vid utbildningen av samtliga flerspråkiga fackligt förtroendevalda personer.

---

[827] Rapporten ”STULO:s förslag till facklig invandrarutbildning”, 1975-12-10, s 6, *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11.

- *Kontakter med utvandrarländernas fackliga organisationer*. STULO rekommenderade dessutom ökade kunskaps- och utbildningsutbyten med utvandrarländernas fackliga rörelser.[828]

Som framgick ovan syftade de föreslagna åtgärderna uttryckligen till att ”stimulera invandrarna till ökad aktivitet och delaktighet i det fackliga och politiska arbetet” och ”öka de svenskfödda medlemmarnas kunskaper om invandrarnas kulturer, deras situation och invandringens orsaker och återverkningar på det svenska samhället”. Utbildnings- och informationsinsatserna kan således klassas som riktade ”särskilda policyåtgärder”, för att återanknyta till Penninx och Roosblads idealtypiska typologi.[829] Den uttalade målsättningen för LO var att med invandrarpolitiken som medel skapa ett ”likvärdigt” och ”fullvärdigt fackligt medlemskap” för alla medlemmar, oavsett medlemmarnas etniska bakgrund. Den under 1950- och 1960-talet så dominerande ”generellt likvärdiga” assimilationslinjen som utgick från en klassmässig etnokulturell homogenitet, där likvärdighet definierades som samma behandling, var inte längre en grundläggande premiss eller dominerande tolkningsram inom LO. De föreslagna åtgärdernas inriktning indikerade snarare att LO från och med mitten av 1970-talet i allt högre utsträckning förespråkade ”särskilda policyåtgärder” som nödvändiga komplement till den generella välfärdspolitiken. De ”särskilda åtgärderna” betraktades nu till och med som en förutsättning för att kunna uppnå visionen om social jämlikhet mellan den infödda majoritetsbefolkningen och de invandrade och för att kunna skapa ett ”likvärdigt” och ”fullvärdigt fackligt medlemskap” för invandrade medlemmar.

Uppslutning bakom STULO:s förslag – LO-kongressen 1976

Två av motionerna till LO-kongressen 1976 behandlade den fackliga informationen riktad till invandrare. Med motion O9 ville Kommunals avd. 46 i Uddevalla att LO i större utsträckning skulle genomföra översättningar av sitt informationsmaterial, verka för att förbunden översatte sitt informationsmaterial inklusive avtal, stadgar och A-kasseersättning till olika invandrargruppers modersmål samt att LO-tidningen och förbundstidningarna ökade informationen om den invandrade befolkningens bakgrund i respektive utvandringsländer. Pappers avd. 68 i Hallstavik motionerade i motion O10 om att LO skulle utforma ett invandrarpolitiskt program på grundval av remissvaret till den statliga Invandrarutredningen och det arbetsmarknadspolitiska programmet till kongressen. Hallstavikavdelningen tyckte också att LO borde bli bättre på att understödja in-

[828] Rapporten ”STULO:s förslag till facklig invandrarutbildning”, 1975-12-10, s 7-12, *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11, ARAB.
[829] Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.

vandrarkontaktmän och invandrarkommitteér samt verka för att fackförbundspressen skrev mer på olika invandrargruppers modersmål.[830]

I linje med Hallstavikmotionen beslutade kongressen att ge landssekretariatet i uppdrag att utforma ett invandrarpolitiskt handlingsprogram med LO:s tidigare ställningstaganden och de olika kongressbesluten som utgångspunkter. STULO:s förslag i informations- och utbildningsfrågorna lyftes särskilt fram som viktiga principer och riktlinjer för att förstärka invandrares delaktighet i det fackliga och politiska arbetet. Som princip skulle LO:s och förbundens information till invandrade medlemmar vara likvärdig den information som de infödda medlemmarna fick. Vidare beslutade kongressen att LO skulle verka för att det borde finnas ett tillräckligt antal tvåspråkiga fackliga kontaktombud och arbetsplatstolkar på alla arbetsplatser med många invandrade arbetare och att de skulle ges möjlighet att verka som fackliga förtroendeombud enligt lagens mening. De fackliga invandrarkommittéerna borde utnyttjas bättre och få större resurser och därför var det viktigt att den av STULO rekommenderade utbildningen av kommittéledamöter, som precis hade påbörjats, fortsatte. Kongressen tog också ställning för att fackförbundstidningarna borde innehålla minst en sida facklig och politisk information på de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål samt att en särskild informationsbulletin, avsedd för fackligt förtroendevalda, tolkar och medlemmar i invandrarkommittéer, skulle inrättas på försök.[831]

Kongressbesluten utgjorde en markant uppslutning bakom STULO:s rekommendationer. De riktlinjer som STULO föreslagit i sina rapporter utgjorde plattformen i landssekretariatets utlåtande över motionerna och i de beslut som kongressen fattade om riktlinjer för planerade informations- och utbildningsåtgärder. Kongressdelegaterna ställde sig bakom den föreslagna grundprincipen om likvärdig information till alla medlemmar och övriga riktlinjer utan någon större debatt.

Däremot höjde Seine Svensk från Hotell- och Restauranganställdas förbund ett varningens finger och betonade skillnaden mellan retoriska målsättningar och praktisk handling. Han önskade också svar på om resurser skulle anvisas till förbunden så att de skulle kunna förverkliga de högt ställda målsättningarna. Han menade att det gällde för LO ”att backa upp invandrarkommittéerna ute i landet” och ”de förbund som inte av egen kraft kan klara av de stora insatser som här krävs”.[832] LO:s föredragande Björn Pettersson svarade aldrig direkt på Svensks fråga om LO skulle verka för att tillföra eller omfördela resurser till de förbund som inte på egen hand klarade att uppfylla målsättningarna. Däremot menade Pettersson att staten borde göra det. Han ansåg att Invandrarverket borde tilldelas mer resurser och i sin tur ge bidrag till fackliga organisationer för

[830] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 790-792.
[831] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 796-799, 815.
[832] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 807.

olika vidtagna åtgärder ”för att förbättra kvalitén på invandrarpolitiken”.[833]

Det tvivel som Svensk, i egenskap av representant för ett serviceförbund som Hotell- och Restauranganställdas, uttryckte om förbundets möjligheter att på egen hand klara de ökade kostnader som de beslutade riktlinjerna och åtgärdsförslagen skulle innebära indikerade att det fanns potentiella problem att genomföra STULO:s förslag i alla förbund. Precis som i fallet med svenskundervisningen var skilda ekonomiska och organisatoriska resurser samt strukturella branschförhållande gällande arbetsplatsers storlek, antalet anställda och geografisk spridning faktorer som påverkade förbundens möjligheter att organisera egna utbildningar och egen översatt förbundsinformation till invandrade medlemmar. Svensks inlägg i kongressdebatten var därför en påminnelse till alla kongressdeltagare att det fanns åtskilliga potentiella hinder att undanröja för att de beslutade informations- och utbildningsförslagen skulle kunna genomföras över hela LO-området.

Vidgade informations- och utbildningsinsatser

Efter LO-kongressen 1976 följde en period då de föreslagna och beslutade informations- och utbildningsinsatserna följdes upp och successivt började genomföras. Flera av förbunden, speciellt Metall, men även Fabriks och Kommunal, organiserade grundläggande fackliga studiecirklar för invandrade medlemmar med hjälp av översatt studiematerial till finska och serbokroatiska. Jag har inte lyckats finna några uppgifter i LO:s arkiv om i vilken omfattning deltagarna i sådana studiecirklar senare rekryterades till andra centralt organiserade fackliga kurser eller fackliga förtroendeuppdrag. Under hösten 1976 påbörjade LO den efterfrågade centralt samordnade utbildningen av lokala invandrarkommittéledamöter som sedan fortgick under ett antal år in på 1980-talet. Förutom individuella förberedelser bestod utbildningen av en kursvecka på LO-skolan Viskadalen. Rekryteringen skedde distriktsvis och ett antal veckokurser genomfördes per år för att alla LO-distrikt med tillhörande lokala kommittéledamöter skulle få möjlighet att genomföra utbildningen.[834]

Som framgick i kapitel 7 innebar oenigheten mellan å ena sidan LO och å andra sidan SAF och det vid denna tid borgerligt styrda Utbildningsdepartementet att genomförandet av den av riksdagen (under våren 1977) beslutade utbildningen av arbetsplatstolkar försenades. Under verksamhetsåret 1979-1980 kom dock utbildningen igång. Den bedrevs

---

[833] LO, *Protokoll från LO:s kongress 1976*, s 814.

[834] Verksamhetsplan för FCO:s invandrarkommittéer 1976-1977, PM ang. utbildning av ledamöter i invandrarkommittéer våren 1977, Utbildning av ledamöter i invandrarkommittéerna 1978, i *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB; ”LO-distriktens och LO-sektionernas verksamhet – Invandrarverksamhet”, *LO. VB 1977*, s 172, *LO. VB 1978*, s 142 f, *LO. VB 1979*, s 142, *LO. VB 1980*, s 161; I *Invandrarbulletinen* förekom dessutom ständigt återkommande rapportering om distriktsvisa utbildningstillfällen för kommittéledamöter.

för LO-kollektivets del i cirklar och kortare kurser på arbetarrörelsens folkhögskolor Viskadalen, Ädelfors och Haparanda. Utbildningen samordnades centralt av ABF men initiativ togs även av förbund och lokala avdelningar. Inledningsvis fanns svårigheter att få till stånd den omfattning av utbildningen som hade behövts för att täcka det reella behovet av tolkar ute på arbetsplatserna. Det berodde främst på rekryteringssvårigheter samt de kostnader som betalningen för deltagarnas inkomstbortfall medförde. Utbildningskapaciteten var 300 deltagare per år.[835]

En annan centralt samordnad LO-utbildning gällde 26 fackligt aktiva så kallade ”invandrarinformatörer” som genomfördes i mars 1978. Av de 26 utbildade informatörerna var 24 tvåspråkiga och hade utländsk bakgrund. Informatörerna hade till uppgift att medverka på möten och aktiviteter arrangerade av LO-sektioner och LO-distrikt, fackavdelningar, ABF, SAP, invandrarföreningar eller i skolor och informera om LO:s inställning i invandrarpolitiken och om invandrarkommitteérnas verksamhet. Informatörerna skulle dessutom informera fackliga medlemmar om den invandrade befolkningens situation, såväl fackligt-politiskt som socialt och kulturellt.[836] Ansvariga på LO:s distriktsenhet och de utbildade informatörerna uppmanade i informationsorganet *Invandrarbulletinen* vid ett antal tillfällen de fackliga medlemsorganisationerna att i större utsträckning än vad som var fallet nyttja informatörerna som en resurs i det fackliga arbetet och bjuda in dem att delta och informera vid möten och sammankomster.[837] De återkommande uppmaningarna var ett tecken på att intresset för att anlita informatörerna och nyttja deras kunskaper och erfarenheter ute i olika medlemsorganisationer emellertid var relativt ljumt.

Framställningen av översatta informationsbroschyrer, trycksaker och studiematerial och en tätare förekomst av översatta informationsspalter och artiklar i *LO-tidningen* och andra förbundstidningar var ytterligare exempel på vidgade informationsinsatser som följde efter kongressen 1976.[838] Dessutom började LO ge ut *Invandrarbulletinen* från och med 1977. Den bestod av 5 nr/år och hade inledningsvis en upplaga av cirka 2 000 exemplar. Under de sista verksamhetsåren på 1980-talet ökade upplagan till 4 500 exemplar. Formell utgivare var LO:s invandrarråd, men det var ombudsmän, informatörer och handläggare från den arbetsmarknadspolitiska enheten och distriktsenheten på LO som ansvarade för det

---

[835] ”Om arbetsplatsplatstolkutbildningen”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1980.

[836] Distriktsbrev nr 3, den 9 mars 1978 till LO-distrikten, ”Talartrimning av informatörer i invandrarfrågor” samt bifogad ”Förteckning över informatörer i invandrarfrågor”, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB; ”LO trimmar informatörer i invandrarfrågor”, *LO-tidningen* nr 11/1978.

[837] ”Rapport från Distriktsenheten”, *Invandrarbulletinen* nr 3/1978; ”LO:s tvåspråkiga informatörer har synpunkter”, *Invandrarbulletinen* nr 4/1978, ”Aktuellt från LO:s Distriktsenhet”, *Invandrarbulletinen* nr 3/1979.

[838] ”Aktuellt från Distriktsenheten till Invandrarkommittéerna”, *Invandrarbulletinen* nr 2/1977; ”Aktuellt från Distriktsenheten”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1978.

redaktionella arbetet. Bulletinen var ett informationsorgan avsett för ledamöter i invandrarkommittéer, tolkar och förtroendevalda med invandrarpolitiskt ansvar ute i LO-distrikt och LO-sektioner samt på olika nivåer ute i förbunden. Bulletinen innehöll råd för verksamheten i invandrarkommittéerna och aktuell information om vad som var på gång på LO och ute i olika LO-distrikt och LO-sektioner. Rapporter och insändare från lokala kommittéledamöter förekom också. Bulletinen levde vidare fram till senhösten 1986 då sista numret kom ut. Den ersattes av *Fackjournalen med invandrarnyheter* som utkom med 4 nr/år och också hade en upplaga av 4 500 exemplar.[839] Samtliga påbörjade informations- och utbildningsinsatser var följaktligen en realisering av ett antal av de förslag som STULO-arbetsgruppen hade rekommenderat.

LO:s första invandrarpolitiska handlingsprogram

Efter LO-kongressen 1976 inleddes även arbetet med det invandrarpolitiska handlingsprogrammet som kongressen beslutade om. Programarbetet var organiserat på så sätt att landssekretariatet utsåg en programkommitté som bestod av Ragne Beiming, LO (ordf.), Anders Bäckström, LO (sekr.), Jalmar Rantanen, LO, Leif Pettersson, Beklädnads, Uno Ekberg, Fabriks, Seine Svensk, Hotell och Restaurang, Åke Bjelvenmark, Kommunal, Gunnar Lundberg, Metall, Sune Back, Skogs och Sten Persson, SAP. Programkommittén hade direktiv att utarbeta programmet ”på grundval av kongressens beslut och med särskilt beaktande av invandrarnas fackliga informations- och utbildningsbehov”.[840]

Under hösten 1977 och vintern 1978 genomförde programkommittén en rådslagsverksamhet bland invandrarkommittéer, kontaktombud och aktiva i LO-sektioner och förbundsavdelningar. För rådslaget utformade LO en broschyr *LO och invandrarna*, som var en sammanfattning av kongressens beslut i invandrarpolitiska frågor, samt ett häfte med tio rådslagsfrågor. De lokala organisationerna blev ombedda att ge exempel på vilka åtgärder fackföreningen skulle vidta för att klara sin del av ansvaret för företagsintroduktionen och vilka särskilda fackliga insatser som skulle krävas för att öka invandrade medlemmars fackliga och politiska aktivitet. Lokalorganisationerna ombads också ge förslag på områden som krävde extra informationsinsatser och lämpliga medel och metoder för sådana informationsinsatser. Programkommittén efterfrågade även hur invandrarkommittéernas verksamhet kunde förbättras, det lokala samarbetet fördjupas samt hur verksamheten bäst kunde bedrivas i förbund och avdelningar som av olika skäl hade svårigheter att klara alla arbetsuppgif-

---

[839] *Invandrarbulletinen* nr 1/1977 - nr 5/1986; Se även *LO. VB 1987*, s 63.

[840] Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 27 juni 1977, *Landssekretariatets protokoll 1977*, LO:s arkiv; Kallelse till första sammanträdet med programkommittén 1 november 1977, 1977-10-19 (citat), *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

ter på det invandrarpolitiska området.[841] Inriktningen och karaktären på programkommitténs rådslagsfrågor ser jag som ännu en indikation på att ett mer komplext synsätt, med en större acceptans för språkliga och kulturella skillnader, successivt började få ett större genomslag inom LO från och med 1970-talets mitt. Programkommitténs uppmaningar om förslag från de lokala organisationerna på olika former av särskilda fackliga insatser ger sken av att man från programkommitténs sida ansåg att olika former av riktade ”särskilda policyåtgärder”, för att återknyta till Penninxs och Roosblads typologi,[842] var vägen att gå för att stärka invandrares position som fackliga medlemmar och underlätta deras deltagande i fackligt och politiskt arbete.

De varningssignaler som Seine Svensk från Hotell- och Restauranganställdas förbund framförde på LO-kongressen 1976 om de små förbundens svårigheter hade i viss mån följts upp och satt sina spår i programkommitténs rådslagsfrågor. Som medlem i programkommittén kunde Svensk framföra synpunkter på utformningen av rådslagsfrågorna och hans medverkan bidrog möjligen till att rådslagsverksamheten uppehöll sig vid frågor om hur den invandrarpolitiska verksamheten bäst kunde bedrivas i förbund och avdelningar som hade svårigheter att klara alla arbetsuppgifter på egen hand.

Den sammanställning som Sture Edvall på LO:s distriktsenhet gjorde visade att totalt 137 svar kom in på rådslagsfrågorna från programkommittén, varav 12 var anonyma. 761 personer hade uppgivit namn och förbundstillhörighet. Med beaktandet av 12 anonyma grupper och att fler än i svaren uppgivna personer deltagit i rådslagsverksamheten uppskattade Edvall det totala antalet deltagare till cirka 1 000 personer.[843] Vad de inkomna svaren till LO från rådslagsverksamheten innehöll för specifika synpunkter har jag inte haft möjlighet att ta reda på i denna avhandling. De inkomna ursprungssvaren i rådslagsverksamheten har inte gått att finna. Programkommittén utarbetade efter rådslaget ett programförslag med LO:s invandrarråd som referensgrupp, varefter programförslaget remissbehandlades av förbunden och LO-distrikten under vintern 1978/1979.[844] Därefter diskuterade programkommittén på nytt programförslaget och remissvaren tillsammans med LO:s invandrarråd under våren 1979, innan ett slutligt programförslag presenterades för landssekretariatet som antog handlingsprogrammet på ett möte i juni 1979.[845]

---

[841] LO, *LO och invandrarna. Sammanfattning av beslut vid 1976 års LO-kongress*, Stockholm, 1977; Rådslagsfrågor. LO och invandrarna, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[842] Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.

[843] PM – Rådslaget ”LO och invandrarna”, Sture Edvall 1978-02-20, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[844] Cirkulär nr 91/1978 den 13/10 till förbunden, ”Förslag till Invandrarpolitiskt handlingsprogram”, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB; Protokoll från Invandrarrådets sammanträde den 14 november 1978, *LO. Invandrarfrågor 1972-1979*, Vol. F 21:9, ARAB.

[845] Protokoll från Invandrarrådets sammanträde den 16 februari 1979; Brev från Ragne Beiming till invandrarrådets ledamöter, 1979-04-18, ”Invandrarrådets sammanträde den 25 april 1979”, *LO. In-*

Riktlinjerna och kraven i programförslaget var i huvudsak upprepningar av tidigare beslut på LO-kongresser och i olika remissyttranden. Programarbetet innebar dock en möjlighet att samla LO:s olika krav i en sammanhållen form. Programmets övergripande målsättningar om jämlikhet, valfrihet och samverkan och kraven på den samhälliga invandrarpolitiken behandlade jag i kapitel 7. Programkommitténs förslag om de fackliga organisationernas ansvar och verksamhetsförändringar på den interna fackliga arenan i arbetet gentemot medlemmarna baserades i hög utsträckning på STULO:s riktlinjer, vilka löpte som en röd tråd genom handlingsprogrammet.[846] Totalt var det tio förbund, tio LO-distrikt och två LO-sektioner som lämnade remissvar på programkommitténs förslag.[847] De tio förbunden tillstyrkte programförslaget och slöt upp bakom dess huvudsakliga inriktning och merparten av de enskilda punkterna.

Transportarbetareförbundet var det förbund som hade mest kritiska kommentarer till programförslaget. De gällde ansvarsfördelningen mellan LO och förbunden, och Transport menade att LO:s åtaganden i förhållande till förbunden behövde tydliggöras. Beträffande fackförbundens uppgifter ansåg Transport att LO:s förslag i första hand tillgodosåg ”förhållandena på stora arbetsplatser med en väl utbyggd klubborganisation samt större koncentrationer av relativt homogena invandrargrupper”. Det inom LO-familjen mellanstora förbundet Transport, med relativt få invandrade medlemmar (jämför tabell 7-9), tyckte att LO i programmet skulle ägna större uppmärksamhet åt de ”speciella problem” som uppstod hos mindre förbund samt förbund med förhållandevis få invandrade medlemmar. För att hantera sådana problem efterfrågade Transport en bättre samordning av den fackliga verksamheten mellan förbunden:

> En sådan samordning bör i stor omfattning ske genom LO som huvudorganisation vilket förutsätter att resurser avdelas för detta ändamål i större utsträckning samt att en anpassning av LO:s interna beslutsordning och budgetering sker i detta syfte.

Transport efterlyste vidare en konkretisering av LO:s åtaganden och ansvar för att den av LO-kongressen 1976 beslutade publiceringen av informationsmaterial på de numerärt största invandrargruppernas modersmål och framställningen av pressmaterial verkligen förverkligades. Det förutsatte, enligt Transport, att LO utöver den förslagna översättningsbyrån borde anställa ”kvalificerad personal” som skulle ”fullgöra dessa

---

vandrarfrågor 1972-1979, Vol. F 21:9, ARAB; Protokoll fört vid Landssekretariatets sammanträde den 5 juni 1979, *Landssekretariatets protokoll 1979*, LO:s arkiv.

[846] ”Fackföreningsrörelsen och invandrarna” (förslag till LO:s invandrarpolitiska handlingsprogram), *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[847] Remissyttranden från Beklädnads, Byggnads, Fastighets, Gruv, Hotell- och Restaurang, Kommunal, Metall, Skogs, Transport, Träindustri, LO-distrikten i Göteborg, Gävleborgs län-Dalarna, Jönköpings-Kronobergs län, Norrbotten, Skåne, Stockholms län, Sörmland, Västerbotten, Örebro län, Östergötland, LO-sektionerna i Kiruna och Oskarshamn.

fackliga informationsuppgifter inom olika språkområden både åt LO och förbunden".[848]

Kommunalarbetareförbundet hade en annorlunda ståndpunkt än Transport vad gällde önskemål om ökad samordning inom LO-familjen och att LO skulle få ett större ansvar. Kommunal ansåg istället att organiseringen av arbetet runt den fackliga invandrarpolitiken borde lösas förbundsvis. Förbundet antydde också en viss skepsis till systemet med särskilda kontaktombud för invandrare. Dess ståndpunkt var att "invandrarfrågorna hela tiden måste förbli fast integrerade i den ordinarie fackliga organisationen. Det innebär att eventuella ombud bör vara direkt integrerade i den vanliga kontaktombudsorganisationen".[849] Kommunal var följaktligen skeptiskt inställt till det förekommande organisatoriska särskiljandet av invandrarpolitiken till särskilda invandraransvariga eller kommittéer och förespråkade en integrering av dessa frågor med andra sakfrågor i en allmän organisationsstruktur för kontaktombuden.

Av dessa bägge ståndpunkter framgår att det fanns vissa skiljelinjer mellan ett par av förbunden i synen på hur den invandrarpolitiska verksamheten borde organiseras och vilken ansvarsfördelning som skulle råda mellan LO och förbunden. Som framgått i tidigare kapitel gick många gånger sådana skiljelinjer mellan större och mindre förbund. De mindre och resurssvagare förbunden ville att LO skulle få ett större ekonomiskt, organisatoriskt och personellt ansvar för att åstadkomma samordningen mellan LO-förbunden och för att olika åtgärder verkligen realiserades. De större och resursstarkare förbunden, till exempel Metall och Kommunal, var inte motståndare till samordning på området, men genom sin starka ställning hade de stora möjligheter att påverka inriktningen på LO:s politik så att den i stor utsträckning sammanföll med vad förbunden själva förespråkade. Metall tillstyrkte till exempel programförslaget och ansåg att programkommittén kommit med ett bra förslag, bland annat med motiveringen att "programmet anger den målsättning som Metall förespråkar".[850] Men samtidigt som de större förbunden principiellt var för ökad samordning både ville och kunde de dessutom agera mera självständigt i relation till LO. I kraft av sin storlek och sina resurser upprätthöll de större förbunden ett visst spelrum att agera mer självständigt med hänsyn till det egna förbundets specifika förutsättningar och intressen när olika invandrarpolitiska utbildnings- och informationsåtgärder skulle utformas och praktiseras. Kommunals önskan om att organiseringen av det fackliga invandrarpolitiska arbetet till stor del skulle ske förbundsvis skall sannolikt betraktas och förstås ur det perspektivet.

---

[848] Transportarbetareförbundets remissyttrande, "Förslag till invandrarpolitiskt program", 1979-01-18, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[849] Kommunalarbetareförbundets remissyttrande, "Ang LO:s förslag till invandrarpolitiskt handlingsprogram", 1979-01-16, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[850] Metallindustriarbetareförbundets remissyttrande, "Yttrande över LO:s invandrarpolitiska program", 1979-01-17, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

De tio LO-distrikten som lämnade remissvar tillstyrkte också programförslaget och berömde i huvudsak programmets inriktning och målsättningar. Men tongångarna var inte enbart positiva i remissvaren från LO-distrikten. Flera av distrikten framförde kritiska reflektioner om tillståndet för invandrarpolitiken inom fackföreningsrörelsen och om invandrarkommittéernas status. LO-distriktet i Östergötland menade att ”invandrarrika förbund och kommuner” redan upplevde problem, och att de skulle ställas inför ”stora finansiella och personella svårigheter” och få svårt att leva upp till målsättningar och krav i programmet, om de inte fick mer statligt stöd till verksamheten. Beträffande invandrarkommittéerna ansåg Östergötlandsdistriktet att kontakterna mellan invandrarkommittéerna och övriga kommittéer och styrelsen i LO-sektionerna många gånger var ”bristfälliga”, och det underströk vikten av att stödet till kommittéerna borde förbättras.[851] Örebros LO-distrikt menade att fackföreningsrörelsen borde vara ”en föregångare i samhället” och prioritera invandrarpolitiken betydligt högre: ”På vissa höll sköts dessa frågor på ett sätt som är verkligt skrämmande. Kontaktombuden bör väljas mer seriöst, få bättre utbildning och högre facklig status”. Örebro-distriktet betonade även vikten av utbildning av fackligt och politiskt förtroendevalda för att öka kunskapsnivån om den invandrade befolkningens olika bakgrunder och specifika svårigheter:

> Risken är mycket stor att vi även inom fackföreningsrörelsen får en massa fördomar och ett utlä[n]ningshat som kan bli svårt att bemästra. LO-sekti[o]nernas invandrarkommittéer har på många håll en helt obefintlig status. Fackavdelningarna bryr sig helt enkelt inte om att utse folk till kommittén.[852]

Fler LO-distrikt hade synpunkter om situationen för invandrarkommittéerna. LO-distriktet i Gävleborgs län-Dalarna beskrev situationen på följande vis:

> Här har vi troligen en av våra största brister i verksamheten […] Oftast överlämna[s] alla frågor som rör invandraren till den ansvarige – eller till en kommitté som består av enbart invandrare. Det sättet att behandla invandrarfrågor kommer att för all framtid konservera problemen.[853]

---

[851] Remissvar från LO-distriktet i Östergötland, ”Yttrande över Landsorganisationens förslag till invandrarpolitiskt handlingsprogram”, 1979-01-19, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[852] Remissvar från LO-distriktet i Örebro län, odaterat, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[853] Remissvar från LO-distriktet i Gävleborgs län-Dalarna ”Yttrande över förslag till LO:s fackliga invandrarpolitiska handlingsprogram inom samhälle och arbetsliv”, odaterat, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

Göteborgs LO-distrikt ansåg i sin tur att invandrarkommittéerna hade ”väldigt omfattande arbetsuppgifter men inte alltid tillräckligt stöd från dem som bör stödja dem”. Göteborgsdistriktet förespråkade en aktivare prioritering av invandrade medlemmar vid antagningen till förbundens och LO:s utbildningskurser.[854] Villkoren för invandrarkommittéerna skulle kunna betecknas som delar av den inkluderande underordningen gentemot invandrade medlemmar för att använda Mulinaris och Neergaards begrepp.[855] Invandrare var i hög grad fackligt organiserade och ”invandrarfrågor” fanns på de fackliga organisationernas dagordning, vilket åskådliggör den inkluderande dimensionen. Frågornas placering i specifika invandrarkommittéer som många gånger verkade sakna reellt inflytande och stöd från omgivande fackliga organisationer indikerar den underordnade dimensionen.

Göteborgsdistriktet kritiserade dessutom programkommitténs sammansättning och menade att ”utredningen skulle ha tjänat på att invandrarna varit bättre representerade i kommittén, genom att flera viktiga synpunkter då kommit fram”.[856] Distriktet tyckte att programkommitténs sammansättning var problematisk, eftersom dess representation var för snäv och etniskt homogen. Ur ett demokratiteoretiskt perspektiv förespråkade det således en ökad representation av invandrare utifrån vad Anne Phillips betecknar som principer om närvaro- och grupprepresentation.[857] Enligt Göteborgsdistriktets argumentationslinje skulle en ökad närvaro och representation av invandrare i programkommittén innebära vidgade möjligheter för fler synpunkter och åsikter att komma fram och beaktas i programarbetet. Dess synpunkter låg därför i linje med det av Phillips förespråkade perspektivet att en ökad närvaro av underrepresenterade grupper många gånger medför ett ökat åsiktsspann som främjar möjligheterna till vidgade ramar för den politiska, eller som här den fackliga, medlemsdialogen och debatten.[858] Enligt Göteborgsdistriktets argumentation skulle en ökad närvaro av olika invandrarrepresentanter öka dessa gruppers möjligheter att själva formulera sina problem och sätta sina frågor på den fackliga programkommitténs dagordning. Distriktet utvecklade dock inte sina resonemang kring vilka tänkbara alternativa former en sådan vidgad invandrarrepresentation skulle kunna tänkas genomföras.

Programkommittén beaktade i sitt fortsatta arbete remissinstansernas synpunkter. I det slutgiltiga programmet *Invandrarna och Fackföreningsrörelsen. LO:s invandrarpolitiska handlingsprogram för samhälle och*

---

[854] Remissvar från LO-distriktet i Göteborg, invandrarkommittén, ”Remissvar på LO:s fackliga invandrarpolitiska handlingsprogram inom samhälle och arbetsliv”, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[855] Jfr Neergaard, 2002, s 138 f; Mulinari & Neergaard, 2004a, s 38, 113 f, 246 ff, 302 f.

[856] Remissvar från LO-distriktet i Göteborg, invandrarkommittén, ”Remissvar på LO:s fackliga invandrarpolitiska handlingsprogram inom samhälle och arbetsliv”, *LO. Invandrarfrågor 1974-1989*, Vol. F 21:12, ARAB.

[857] Phillips, 2000, s 15 f.

[858] Phillips, 2000, s 210 ff.

arbetsliv som blev klart på sommaren 1979 förekom bland annat följande punkter och målsättningar som LO och de fackliga organisationerna hade att försöka realisera:

- *Ökad information på olika invandrargruppers modersmål*.
- *Direktinformation till förbundens invandrade medlemmar*.
- *Utgivning av facklig-politisk medlemstidning på flera språk*.
- *Översättarbyrå inom arbetarrörelsen*. Arbetarrörelsen borde inrätta en egen översättningsbyrå. Dåliga översättningar och brist på översättare var ett problem som försvårade kontakter och kommunikation med befintliga och potentiella medlemsgrupper.
- *Ökning av antalet tvåspråkiga fackliga förtroendeombud*.
- *Riktade utbildningsinsatser till invandrade medlemmar*.
- *Ansvarfördelning mellan olika fackliga organisationsnivåer*. En tydligare ansvarsfördelning inom och mellan olika organisationsnivåer inom fackföreningsrörelsen eftersträvades. *Förbunden* borde utse ”invandraransvariga”, ett särskilt invandrarråd eller en referensgrupp för ”invandrarfrågor”. *Avdelningar* med ett stort antal invandrare borde utse ”invandraransvariga”, som skulle bevaka ”invandrarfrågor” och tillsammans med fler utsedda och utbildade tvåspråkiga kontaktombud fortlöpande ha kontakter med LO-sektionernas invandrarkommittéer. *LO-sektionerna* uppmanades utse fler invandrarkommittéer och ”invandraransvariga”. Invandrarkommittéledamöterna ”måste” ha en god dialog och ”en bättre förankring hos sina medlemsorganisationer”. Kommittéerna behövde också ett effektivare stöd från avdelningarna och från LO-sektionernas styrelser och från LO-distrikten, bland annat genom förstärkta personella och ekonomiska resurser.[859]

STULO:s riktlinjer och förslag löpte som en röd tråd genom de delar av programmet som behandlade den fackliga informationen, utbildningen och arbets- och ansvarsfördelningen mellan olika organisationsnivåer inom fackföreningsrörelsen. LO-distriktens remissyttranden visade att det fanns problem och brister i den invandrarpolitiska verksamheten inom flera LO-distrikt och LO-sektioner. Rapporterna om invandrarkommittéernas många gånger bristfälliga kontakter, låga status och upplevda svaga stöd och intresse från LO-sektioner och medlemsorganisationer synliggjorde en del reella svårigheter att hantera innan programmets målsättningar var realiserade. Programkommittén var inte omedveten om de brister och problem som fanns, men utgångspunkten för handlingsprogrammet var att det skulle vara uttalat målinriktat. Programmet angav

[859] LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen. LO:s invandrarpolitiska handlingsprogram för samhälle och arbetsliv*, 1979, s 34-39, 42-48 (citat s 47-48).

målsättningar och riktlinjer att jobba i riktning mot för de fackliga organisationerna. Programkommittén tog även till sig och beaktade LO-distriktens kritiska synpunkter gällande svagheterna i den lokala fackliga invandrarpolitiska verksamheten. I det slutgiltiga programmet fanns mer explicita skrivningar än i det tidigare förslaget om betydelsen av förstärkta ekonomiska och personella resurser för att stärka stödet till invandrarkommittéerna från LO-sektionernas styrelser och från avdelningarna. Det var rekommendationer som flera av LO-distrikten hade framfört i sina remissyttranden. Det finns anledning att snart återkomma till invandrarkommittéernas uppgifter och verksamhet.

Informationsproblemens fortsatta aktualitet

Andelen medlemmar inom LO-kollektivet med invandrarbakgrund fortsatte att öka under 1970-talets senare del och vid inledningen av 1980-talet. Därtill ökade dessutom den nationella och språkliga mångfalden bland LO-förbundens medlemmar genom att den utomeuropeiska migrationen till Sverige ökat under 1970-talet (Jämför tabell 5 i kapitel 6).[860] Svårigheterna att nå ut med facklig och politisk information till medlemsgrupper som inte fullt ut kunde tillgodogöra sig information på svenska var därför en problematik som ökade för LO och dess medlemsförbund. Som framgick ovan rekommenderade både STULO och den invandrarpolitiska programkommittén ett antal olika förslag till åtgärder för att hantera informationsfrågorna. I *LO 80-rapporten. Rapport till LO-kongressen 1981* belystes återigen informationssvårigheterna för de medlemmar inom förbunden som inte kunde svenska språket. Den 31 december 1979 fanns 424 113 utländska medborgare i landet. De största nationella invandrargrupperna var fördelade enligt följande: 186 371 från Finland, 39 825 från Jugoslavien, 16 575 från Grekland och 16 205 från Turkiet. Utöver kohorten som var utländska medborgare fanns vid samma tidpunkt drygt 196 000 invandrare som hade ansökt och beviljats svenskt medborgarskap. Cirka 350 000, eller 17 procent av LO-förbundens medlemmar hade invandrarbakgrund. Efter vilka kriterier rapporten definierade invandrarbakgrund framgick emellertid inte. Enligt rapporten hade en relativt stor andel av dessa medlemmar ”större eller mindre svårigheter att tillgodogöra sig svenska” och det var omständigheter som ansågs försvåra deras ”möjligheter att tillgodogöra sig facklig information och ta aktiv del i det fackliga arbetet”.[861] Rapporten beskrev vidare hur ”[d]en utestängdhet som många invandrare redan idag känner inför fackföreningsrörelsen kan vara ett hot mot rörelsens styrka”. Om inte dessa känslor av utestängdhet kunde bemötas och förändras riskerade den fackliga rörelsen, enligt rapporten, att gå mot ett illavarslande framtidscenario:

---

[860] LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 11-17.
[861] LO, *LO 80-rapporten. Rapport till LO-kongressen 1981*, Stockholm, 1981, s 260.

”LO:s medlemsförbund kan på sikt komma att bestå av medlemmar med allt lösare anknytning till organisationen”.[862] Rapportens slutsats var:

> Fackföreningsrörelsen långsiktiga mål är att invandrarna ska lära sig tala och skriva svenska. Kortsiktigt måste dock invandrarnas fackliga informationsbehov tillgodoses på det egna hemspråket. Det kan dock inte gälla alla, utan främst de fyra största språkgrupperna; finska, serbokroatiska, grekiska och turkiska.[863]

I åtgärdsförslagen uppmanades LO och förbunden på nytt att undersöka möjligheterna att ge ut fler tidningar som *Demokrattii* på andra stora invandrargruppers modersmål. Förbunden borde förbättra sina medlemsregister över sina invandrade medlemmar för att specialinformation skulle kunna sändas direkt till dem. På det lokala planet borde invandrarkommittéer, informationskommittéer eller informationsansvariga tillsammans med fackligt aktiva invandrare utarbeta och sprida information specifikt riktad till invandrade medlemmar. Förbunden och de lokala organisationerna skulle i ökad utsträckning utse och utbilda tvåspråkiga fackliga förtroendeombud med goda kunskaper i både svenska och modersmålet.[864]

Åtgärdsförslagen i *LO 80-rapporten* om specifik information riktad till invandrade medlemmar var i mångt och mycket enbart en upprepning av förslagen i STULO-rapporterna och det invandrarpolitiska handlingsprogrammet. Den återkommande fokuseringen på informationsfrågorna i flera olika LO-utredningar och rapporter demonstrerade att det var en svårhanterlig problematik som förblev aktuell och som krävde att den fackliga rörelsen successivt fortsatte att vidga sina informationsinsatser även om det innebar ökade ekonomiska kostnader. De riktade informationsinsatserna på olika språk framstod som direkt nödvändiga åtgärder för att kunna hävda att man från den fackliga rörelsens sida vidtog reella åtgärder för realiserandet av de uttalade målsättningarna om ett likvärdigt och jämlikt fackligt medlemskap. Utan riktad information på olika språk riskerade en stor grupp medlemmar att undanhållas facklig information och utestängas från möjligheterna att delta i det fackliga arbetet som aktiva och välunderrättade medlemmar.

LO genomförde också successivt ett antal av de föreslagna informationsåtgärderna vid inledningen av 1980-talet för att bemöta de uppmärksammade erfarenheterna av problem med informationsförmedlingen och för att underlätta för medlemsgrupper som hade svårigheter att läsa och förstå facklig information på svenska. Utgivningen av den finskspråkiga tidningen *Demokrattii* fortsatte som tidigare, och 1982 startade utgivningen av informationstidningen *Fackliga nyheter* på serbokroatiska och grekiska (*Sindikalne novosti* respektive *Sindikalistika nea*). Från och med

---

[862] LO, *LO 80-rapporten. Rapport till LO-kongressen 1981*, s 260-261 (citat s 260).
[863] LO, *LO 80-rapporten. Rapport till LO-kongressen 1981*, s 265.
[864] LO, *LO 80-rapporten. Rapport till LO-kongressen 1981*, s 265.

1986 utökades utgivningen av *Fackliga nyheter* även på turkiska och spanska (*Sendikal haberler* och *Noticias sindicales*). Dessutom vidgade LO den sedan tidigare ökade framställningen och distributionen av översatta informationsbroschyrer och studiematerial om olika aktuella fackliga och politiska frågor.[865] Inrättandet av en gemensam översättarpool för LO och förbunden 1981 bidrog också till gynnsammare förutsättningar för den ökade informationsframställningen och tidningsutgivandet. Förbunden och den fackliga pressen kunde vända sig till poolen för att få hjälp med översättningar till finska, serbokroatiska, grekiska, turkiska och spanska.[866] Invandringen av politiska flyktingar som flytt undan skoningslösa militärdiktaturer i ett flertal latinamerikanska länder under 1970- och 1980-talen medförde att antalet fackliga medlemmar som hade spanskan som modersmål ökade. Denna ökade närvaro av olika latinamerikanska grupper i det svenska samhället och inom den fackliga rörelsen var förklaringen till att spanska tillsammans med turkiska blev de ”nya” språk som LO mer systematiskt började ge ut och översätta information till under 1980-talet, utöver svenska, finska, serbokroatiska och grekiska.[867]

Några systematiska utvärderingar av informationsinsatsernas resultat och utfall, till exempel i vilken omfattning som förbundens invandrade medlemmar och fackligt aktiva på gräsrotsnivån verkligen tog del av och använde sig av det översatta fackliga informationsmaterialet verkar emellertid inte ha förekommit. Jag har i vart fall inte kunnat hitta några uppgifter om sådana mer systematiska utvärderingar av de påbörjade och genomförda informationsinsatsernas resultat.

Inom ramen för de vidgade informations- och utbildningsinsatserna var de flesta av åtgärderna avsedda för de invandrade fackliga medlemmarna. Men under de sista åren av 1970-talet och inledningen av 1980-talet började man från den fackliga rörelsen i högre utsträckning än tidigare dessutom mer medvetet fokusera på de infödda medlemmarna inom LO-kollektivet. Från och med sommaren 1980 och under ett antal år framåt genomförde LO och ABF med ekonomiskt bidrag från Invandrarverket en informations- och studiekampanj för att öka förståelsen och kunskaperna bland de infödda medlemmarna för de invandrade arbetskamraternas bakgrund och sociala villkor samt om invandringens orsaker och verkningar. Genom att integrera inslag av vad som benämndes som ”invandrarkunskap” i centrala fackliga kurser och lokala studiecirklar, anordna teaterpjäser och framställa informations- och debattmaterial försök-

---

[865] Planeringsfrågor, budgetfrågor, manus m.m rörande tidskrifter 1978-1985, *LO. Invandrarfrågor*, Vol. F 21:13, ARAB; ”Aktuellt från Distriktsenheten”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1978, 2/1979, 3/1979, 3/1981, 1/1982.

[866] ”Invandrarinformation”, *LO. VB 1981*, s 147; PM – ”Förstärkt facklig/politisk information till invandrarmedlemmar”, 1981-11-05, *LO. Invandrarverksamhet 1977-1982*, Vol. F:5, LO:s arkiv.

[867] PM – Förstärkt facklig/politisk information till invandrarmedlemmar”, 1981-11-05, *LO. Invandrarverksamhet 1977-1982*, Vol. F:5, LO:s arkiv; ”Politiska flyktingar trimmas på LO-skola”, *LO-tidningen* nr 46/1981.

te LO påverka attityder till invandringen och uppmuntra till dialog mellan infödda och invandrade medlemmar.[868] Det var ytterligare exempel på vad jag betecknar som försök att konkretisera de övergripande invandrarpolitiska visionerna om ökad samverkan och ömsesidig förståelse mellan den infödda majoriteten och den invandrade befolkningen i de fackliga utbildningspraktikerna.

Sture Edvall på LO:s distriktsenhet motiverade kampanjen i *Invandrarbulletinen* och menade att man inom fackföreningsrörelsen borde betrakta ”invandrarfrågan som en samhällsfråga, ja t o m som en klassfråga som angår alla LO-medlemmar”. Visionerna om ökad social och etnisk jämlikhet och behovet av samverkan mellan infödda och invandrade var bärande idélinjer i Edvalls analys. Edvall förespråkade ett öppnare och breddat fackligt förhållningssätt till invandrarpolitiken och uppmanade alla medlemmar att försöka leva upp till arbetarrörelsens internationalistiska ideal och sträva efter möten och samtal över etniska gränser.[869] För honom var invandrarpolitiken inte enbart en fråga för invandrare utan han såg det ytterst som en fråga om jämlikhet och solidaritet inom arbetarklassen och samhället. För att nå framgång i det fackliga och politiska arbetet för ett mer jämlikt och solidariskt samhälle var det en förutsättning att alla medlemmar var delaktiga och kände en ömsesidig respekt och förståelse för varandras olika förutsättningar, specifika villkor och problem.

Aktivitet, mobilisering och organisation

Facklig aktivitet

De olika formerna av informations- och utbildningsinsatser som LO och förbunden genomförde hade alla som uttalad målsättning att underlätta deltagandet för invandrade arbetare i den fackliga verksamheten. Det finns dock begränsade uppgifter över såväl antalet förtroendevalda invandrade medlemmar som fördelningen efter nationell bakgrund på olika organisationsnivåer inom LO-förbunden under den undersökta tidsperioden. Det är en bild som även framtonar i Wuokko Knockes och Diana Mulinaris & Anders Neergaards tidigare studier.[870] Knocke hävdar att ”det generella intrycket som en LO-ombudsman förmedlade till mig är att de flesta nationaliteter, med undantag för finländare, var och är kraftigt

---

[868] Brev från Sture Edvall, LO till Metall, Kommunal och Fastighets, 1980-03-11, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB; ”Från Distriktsenheten”, *Invandrarbulletinen* nr 2, 3 & 4/1980, 2 & 3/1981; ”Invandrarkunskap”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1982; ”Invandrarkunskap i facket – med hjälp av agitatorer och teater”, *LO-tidningen* nr 39/1980; LO, *En av 80-talets stora samhällsfrågor. Information från LO:s arbetsgrupp för Invandrarkunskap*, Stockholm, 1981.

[869] ”Från Distriktsenheten”, *Invandrarbulletinen* nr 4/1980 (citat, understruket i originalet).

[870] Knocke, 1982, s 23 ff; Knocke, 2000, s 172; Neergaard, 2002, s 140 f; Mulinari & Neergaard, 2004a, s 156-164.

underrepresenterade".[871] Under den undersökta perioden har det mig veterligen genomförts få såväl vetenskapliga studier som interna fackliga utredningar kring deltagandet i olika former av fackliga aktiviteter bland olika invandrargrupper. En stor undersökning som LO gjorde inom den så kallade LO 80-utredningen över den generella fackliga aktiviteten inom LO-kollektivet ger en övergripande men fragmentarisk bild. LO-rapporten *Vem är aktiv i facket?*, som byggde på statistik från Statistiska Centralbyråns (SCB:s) årliga undersökning av levnadsförhållanden 1978, presenterade data på olika aktivitetsformer. De tillfrågade fick frågan "Deltar du aktivt i olika fackliga aktiviteter och verksamheter?" Ingen enhetlig definition presenterades av vilken betydelse som lades i begreppet "aktiv". Svaren reflekterade därmed de tillfrågades subjektiva uppfattning av aktiviteternas omfattning och vad det innebar att vara aktiv. Undersökningen lämnade därför en del principiella frågor obesvarade om vilken betydelse som egentligen las i aktivitetsbegreppet och hur man egentligen mätte facklig aktivitet.

När det gällde specifika jämförelser mellan invandrades och inföddas aktivitet var undersökningskategorierna relativt trubbiga; *invandrarmän, invandrarkvinnor, svenska kvinnor och svenska män*. Exempelvis framgick varken ålder eller de invandrades skilda nationella bakgrunder och hemlandstraditioner i den specifika jämförelsen. För hela gruppen av invandrare som tillfrågades fann undersökningen att den generella fackliga aktivitetsgraden var 20–25 procent lägre än för infödda, och det var en skillnad som var lägre än vad LO hade förväntat sig. En hypotetisk förklaring ansågs vara att "de finska invandrarna utgör en stor del av invandrarna inom LO och att de därmed kommer från en likartad facklig kultur".[872] I det avseendet var LO:s minne kort. Finska invandrare hade tidigare, under såväl 1950-talet som slutet av 1960-talet och inledningen av 1970-talet, i flera förekommande fall varit betraktade som ett fackligt "problem". Vid dessa tillfällen förekom diskussioner, både lokalt och inom ett antal av LO:s medlemsförbund nationellt, bland annat inom Metall, Pappers och Skogs, hur man från fackligt håll skulle agera för att lyckas enrollera vissa grupper av finska arbetare som då beskrevs som svårorganiserade och i avsaknad av fackliga erfarenheter från hemlandet.[873] På Metalls uppdrag genomfördes 1970 en intervjuundersökning av finländares situation i arbetet och inom förbundet. I undersökningen underströks särskilt språksvårigheterna som det avgörande problemet för finländarnas upplevda svårigheter på arbetsplatser och i den fackliga verksamheten.[874] Metalls ordförande Åke Nilsson antydde också på ett landssekretariatsmöte i februari 1970 att han uppfattade att finska arbetare "utan kännedom om svensk arbetsmarknad" och med "obetydligt in-

[871] Knocke, 2000, s 172 (min översättning från engelska).
[872] LO, *Vem är aktiv i facket? En undersökning från LO 80-utredningen*, Stockholm, 1981, s 33.
[873] Svanberg, 2005b, s 28; Johansson, 2006b, s 170; Ekdahl, under utgivning 2008, s 72 f.
[874] Eliel Söderlund, *Att vara finländare i Metall: problem, uppfattningar, attityder*, Svenska Metallindustriarbetareförbundet, Stockholm, 1970, s 43 ff.

tresse att lära sig svenska" var en av orsakerna till den tidens kommunikationssvårigheter och missförstånd i arbetet inom verkstadsindustrin, särskilt bilindustrin.[875]

Att LO 1981 inte längre betraktade finska invandrare som ett fackligt "problem", utan snarare som bärare av en "likartad facklig kultur" kan möjligen sökas i de förändringar såväl i den finska migrationsstrukturen som i den finska näringslivsstrukturen under efterkrigsperioden. De tidiga finska arbetskraftsmigranterna som kom till Sverige under 1940- och 1950-talen och inledningen av 1960-talet hade relativt kort utbildning och kom i stor utsträckning från landsbygdsområden. Många saknade följaktligen erfarenheter av industriarbete och fackligt medlemskap. Efterhand, framför allt under 1960-talet och 1970-talet, ökade däremot andelen finska migranter från städer och med erfarenheter av industriarbete och fackföreningar.[876] Detta hade möjligen betydelse för LO:s över tid förändrade uppfattningar om finska invandrare som faktiska och presumtiva fackliga medlemmar. Jag vill även framhålla betydelsen av att skiftande erfarenheter av arbete och facklig verksamhet inom den finska invandrargruppen i många fall även påverkade finska invandrares inställning till medlemskap och engagemang i den svenska fackföreningsrörelsen i olika riktningar.[877]

I tabell 10 presenteras siffror om olika fackliga aktivitetsformer bland invandrade och infödda kvinnor och män från LO-rapporten *Vem är aktiv i facket?* Siffrorna var baserade på individuella självuppskattningar. Tabell 10 visar att invandrarkvinnor nästintill genomgående rapporterade lägst aktivitet. Tabellen visar också på stora likheter mellan infödda kvinnors och invandrarmäns uppskattade aktivitetsgrad medan infödda män hade högst rapporterad aktivitetsgrad inom samtliga aktivitetsformer. Fördelningen bland de förtroendevalda visade på betydande könsmässiga och etniska skillnader. Infödda män var förtroendevalda i nästintill dubbelt så stor omfattning som både infödda kvinnor, invandrarkvinnor och invandrarmän. Med reservation för undersökningens otydliga definitioner av facklig aktivitet och de trubbiga undersökningskategorierna "svenskar" och "invandrare" visar tabellen likväl på en manlig och svenskfödd dominans bland förtroendevalda och fackligt aktiva medlemmar inom LO-kollektivet vid övergången mellan 1970-talet och 1980-talet. Kön och etnicitet samverkade följaktligen som strukturerande principer för fackligt engagemang och för sannolikheten att bli vald till fackliga förtroendeuppdrag.

---

[875] Protokoll från Landessekretariatets sammanträde den 2 februari 1970, *Landssekretariatets protokoll*, LO:s arkiv.

[876] Nils Häggström, Lars Erik Borgegård & Annette Rosengren, *När finländarna kom. Migrationen Finland-Sverige efter andra världskriget*, Gävle, 1990, s 60 ff, 92; Knocke, 1982, s 25 ff.

[877] Det påpekas även av Söderlund, 1970 och Knocke, 1982, s 25 ff.

Tabell 10: *Självuppskattad facklig aktivitet bland invandrade och infödda kvinnor och män (procent)*

Aktivitetsform	Invandrarkvinnor	Invandrarmän	Svenska kvinnor	Svenska män
Aktiva	8	18	12	21
Förtroendevalda	7	9	8	16
Studiedeltagare	3	5	6	8
Mötesdeltagare 1/år	15	14	15	14
Mötesdeltagare fler än 1/år	17	27	26	34
Mötesdeltagare senaste året	32	42	41	48
Aldrig deltagit på ett möte	57	41	41	32

Källa: LO, *Vem är aktiv i facket?*, 1981, tabellbilaga, tabell 2 & 3. Tabellen även i Knocke, 2000, s 173.

Underrepresentationen av kvinnor, invandrare och även ungdomar framstår som än mer markant på de högre nivåerna i den fackliga organisationshierarkin. Inga Hellbergs studie av ombudsmän och experter inom LO, Metall och Kommunal (inklusive avdelningsnivån) 1950-1990 förstärker den bilden. Hellberg konstaterar att det totalt har funnits ”ett knappt tiotal ombudsmän med utländsk härkomst under hela perioden och de utgjorde sammantaget inte mer än ett par procent av ombudsmännen”.[878] I alla tre organisationerna har etniskt svenska manliga arbetare varit klart överrepresenterade bland ombudsmännen, som ”i första hand rekryterats bland de kvalificerade yrkesarbetarna och bland arbetarna på de stora företagen och arbetsplatserna”.[879] Av experterna på LO har endast ”en handfull” haft utländsk bakgrund, men bland dem fanns en av de mest kända och framträdande, Rudolf Meidner.[880] Av Hellbergs studie framgår ett tydligt fackligt karriärvägsmönster. Lokal facklig aktivitet, skolning, kvalifikationstid samt socialdemokratiska sympatier har i allmänhet varit en förutsättning för en ombudsmannakarriär inom LO och dess förbund. Kombinationen av ”rätt” kön, ålder, etnicitet och yrkeskompetens har som framgick ovan även haft betydelse. Personer med så kallade okvalificerade yrkesuppgifter har haft mindre chanser att avancera fackligt än kvalificerade yrkesarbetare. Hellbergs specifika slutsats för

[878] Hellberg, 1997, s 201 f.
[879] Hellberg, 1997, s 203.
[880] Hellberg, 1997, s 176 f; För en vetenskaplig biografi om Rudolf Meidner, se Lars Ekdahl, *Mot en tredje väg: en biografi över Rudolf Meidner. 1, Tysk flykting och svensk modell*, Lund, 2001; Ekdahl, *Mot en tredje väg: en biografi över Rudolf Meidner. 2, Facklig expert och demokratisk socialist*, Lund, 2005.

LO-kollektivets invandrade medlemmar är att svårigheterna att göra karriär i yrket därmed samtidigt varit ett hinder för facklig karriär.[881]

Wuokko Knocke har sökt förklaringar till underrepresentationen av invandrarkvinnor bland förtroendevalda och till invandrarkvinnors generellt lägre fackliga aktivitet. Enligt Knocke utgjorde språksvårigheter, bland annat svårigheter att ta till sig det fackliga språkbruket och dess terminologi, hinder för facklig aktivitet. Kvinnors vardagliga erfarenheter av dubbelarbete, i såväl den produktiva som reproduktiva sfären och med huvudsakligt ansvar för familjens hushållsarbete, var ytterligare en faktor som försvårade för invandrarkvinnor (och infödda kvinnor) att delta i fackliga aktiviteter.[882]

Knocke menar vidare att många grupper av invandrare, både män och kvinnor, som saknade personliga erfarenheter av facklig organisering och fackligt arbete från hemlandet, upplevde det som betungande att både lära sig svenska språket och bli bekant med de fackliga organisationsstrukturerna och de formaliserade mötes- och förhandlingsprocedurerna. Knocke visar även hur ett antal intervjuade fackligt aktiva invandrare hävdade att det tog tid att bli välkänd bland arbetskamraterna och därmed få en tillräckligt stor krets av väljare för att lyckas bli förtroendevald. Knocke påvisar även förekomsten av subtila förhindrande mekanismer mot personer med invandrarbakgrund. Nedvärderande förhållningssätt mot i synnerhet individer ur invandrargrupper som kategoriserades som ”annorlunda” och ”främmande” på grund av deras hudfärg, religion, klädsel och kultur kunde i förlängningen många gånger verka exkluderande för dessa individers möjligheter att väljas till fackliga förtroendeuppdrag.[883]

Några anspråk på fullständighet gällande förklaringar till underrepresentationen ryms inte inom ramen för denna avhandling. Det krävs mer systematisk forskning för att förklara olika dimensioner av underrepresentationens dilemman. Knockes och Mulinaris & Neergaards studier[884] visar på förekomsten av nedvärderande ideologiska diskurser och diskriminerande praktiker från den infödda etniska majoriteten mot enskilda och grupper av invandraraktörer. Det är ideologiska diskurser och diskriminerande praktiker som, enligt dessa forskare, har medverkat till mönstret av underrepresentation av invandrare på förtroendeposter inom LO och dess förbund. I likhet med analysen av LO-rapporten *Vem är aktiv i facket?* visar dessa forskares resultat att kön och etnicitet har förstärkt varandra som makt- och statusprinciper inom LO. Knockes studier visar dock även att underrepresentationen är en komplex och mångbottnad problematik och att det inte finns några enkla förklaringar till den generella underrepresentationen av invandrare inom den fackliga rörelsen. I linje med Knocke menar jag att underrepresentationen av invandrare

---

[881] Hellberg, 1997, s 149, 203 ff; Se även Hansson, 2004, s 26 f.
[882] Knocke, 1982, 84 ff; Knocke, 1986, s 169, 173.
[883] Knocke, 1982, s 36 f, 50-58, 92; Knocke, 2000, s 174.
[884] Mulinari & Neergaard, 2004a, 2004b, 2005.

inom LO och dess medlemsförbund har ett samband med faktorer relaterade *såväl* till olika invandrargruppers hemlandserfarenheter och bakgrundskunskaper av facklig verksamhet *som* till olika erfarenheter av upplevda hinder och barriärer i förhållande till de fackliga strukturerna och formerna för den fackliga verksamheten i Sverige. Jag ska återkomma till underrepresentationen av invandrare inom LO i slutet av kapitlet. Dessförinnan skall jag dock diskutera invandrarkommittéernas funktion och status som ett fackligt mobiliseringsorgan.

Invandrarkommittéerna – ett fackligt mobiliseringsorgan

I kapitel 5 framgick hur LO-distrikt och LO-sektioner (som då hette FCO-distrikt och FCO-sektioner) från och med 1970 började tillsätta invandrarkommittéer på orter där andelen invandrare var relativt stor. Det framgick också att kommittéerna i praktiken hade ett samordnande ansvar i relation till förbundsavdelningar, sektioner och klubbar för att söka realisera LO:s vidgade invandrarpolitiska informations- och utbildningsmål på det lokala planet. Invandrarkommittéerna arbetade efter ett centralt utformat arbetsprogram och svarade för facklig-politisk information, utbildning och annan opinionsbildande verksamhet samt drev fackliga krav gentemot kommuner och myndigheter i invandrarpolitiska frågor. På flera orter gick det trögt att få igång kommittéverksamheten.

Vid mitten av 1970-talet visade erfarenheterna från arbetet i invandrarkommittéerna att kommittéerna många gånger inte utvecklat det samarbete och de kontakter med förbundsavdelningar och övriga kommittéer inom LO-sektionerna som var viktiga för att åstadkomma ett fungerande kommittéarbete. I juni 1975 uppmanade Lars Dannemyr på LO:s distriktsenhet de lokala kommittéerna att i ökad utsträckning planera och genomföra verksamheten i samråd med andra kommittéer och arbetsgrupper inom LO-sektionen, till exempel arbetsmarknadspolitiska grupper, skol- och familjekommittéer, men också med arbetarekommunen och ABF. För övrigt uppmanade Dannemyr kommittéerna att i samarbete med ABF kartlägga och inventera hur svenskundervisningen genomförts på olika företag inom LO-sektionen. Därefter skulle kommittéerna tillsammans med medlemsavdelningar och ABF aktivt påverka arbetsgivare att genomföra undervisningen där den ännu inte kommit igång. Kommittéerna hade också till uppgift att tillsammans med ABF och SAP samordna och genomföra studieverksamhet och uppsökande verksamhet för att informera olika invandrargrupper inför valet 1976. Detta var första gången en invandrade utländska medborgare hade rösträtt och var valbara i kommunal- och landstingsval. Kriterierna för valdeltagande var att den enskilde individen måste ha varit kyrkobokförd i Sverige de tre närmaste åren före valet, ha fyllt 18 år och vara upptagen i röstlängden.[885]

---

[885] PM för verksamheten i FCO:s invandrarkommittéer hösten 1975 – våren 1976, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB; Se även Brev från Urs Hauser, LO till FCO:s styrelse, FCO-

Informations- och studieverksamheten inför de kommunala valen innebar att LO, SAP och ABF kunde kombinera valteknisk information om regler för valdeltagandet och röstningsproceduren med ideologisk skolning och information om den reformistiska arbetarrörelsen och dess politik. Att en stor andel av den invandrade befolkningen tillhörde arbetarklassen och arbetade inom de sektorer som LO-förbunden organiserade innebar att man från LO:s sida hade stora förhoppningar om att locka väljare till SAP. Invandrarkommittéerna fungerade som en samordnande facklig aktör i de lokala nätverksförgreningar mellan LO, SAP, ABF, SSU och Unga Örnar som samverkade i det facklig-politiska informationsarbetet riktat till invandrarväljare inför valet 1976 och i de efterföljande valen 1979 och 1982.[886] Den riktade valinformationen till väljare med invandrarbakgrund var därmed ännu ett exempel på vidtagna ”särskilda policyåtgärder”[887] från LO:s sida och en strategisk mobiliseringsstrategi med målsättningen att mobilisera och inkludera invandrade arbetare i den reformistiska arbetarrörelsens facklig-politiska samverkan.

Inför valet 1982 redovisade *Invandrarbulletinen* att det fanns cirka 240 000 utländska medborgare som var röstberättigade i de kommunala valen. Utöver den kohorten fanns ungefär lika många röstberättigade invandrare med svenskt medborgarskap, som hade rösträtt även i riksdagsvalet. Enligt bulletinen arbetade cirka 95 procent av den invandrade befolkningen ”i typiska LO-yrken” och medelåldern bland dem var låg. Ombudsmännen på LO karakteriserade det facklig-politiska mobiliserings- och informationsarbetet riktat till invandrade arbetare som potentiellt utslagsgivande för om det skulle kunna bli en socialdemokratisk valseger eller inte. De socialdemokratiska arbetarekommunernas styrelser och de invandrarpolitiskt ansvariga hade huvudansvaret för organiseringen av denna del av valarbetet i varje kommun. De samarbetade och samordnade valarbetet med deltagare från andra organisationer inom rörelsen i kommunen, socialdemokratiska invandrarföreningar, SSU, ABF, LO-sektionens invandrarkommitté, förbundens lokala avdelningar med tillhörande eventuella invandrarkommittéer eller invandraransvariga.[888]

I bägge kommunalvalen 1979 och 1982 var uppsökande informationsverksamhet på arbetsplatser och i bostadsområden, spridning av informationsmaterial och opinionsbildning i lokalpress, TV och radio de mest tillämpade facklig-politiska kampanjstrategierna för att mobilisera invandrarväljare till att rösta på socialdemokratin runt om i landets kommu-

distrikten, Invandrarrådet och Referensgruppen, 1975-09-17, ”Valrörelsen – Invandrare”, *LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten*, Vol. F 02:3, ARAB.

[886] PM – Invandrarkommittéerna och valet 1979, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB; ”Rösta den 19 september”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1982; ”Valåret”, *Invandrarbulletinen* nr 2/1982.

[887] Jfr Penninx & Roosblad, 2000, s 11 f.

[888] ”Valåret”, *Invandrarbulletinen* nr 2/1982.

ner.[889] I LO:s och SAP:s budskap till väljarna förmedlades bilden av två enade grenar av arbetarrörelsen, den fackliga (LO) och den politiska (SAP) i en gemensam kamp mot de borgerliga regeringar, som sedan 1976 fört ”en löntagarfientlig politik”. Budskapet var dessutom att arbetarrörelsen företrädde en alternativ politik som skulle ”främja sysselsättningen och den sociala tryggheten” för landets löntagare.[890] Den ideologiska informationen och gränsdragningarna mot de utmålade ”löntagarfientliga” borgerliga regeringarna var element i identitetsskapande processer som syftade till att stärka de fackliga medlemmarnas identifikation med socialdemokratin. Valinformationen och mobiliseringen var därmed uttryck för vad Gidlund och Horgby betecknat som ett socialdemokratiskt makt- och identitetsskapande med hegemoniträvande ambitioner inom den fackliga rörelsen.[891] Invandrarkommittéerna var således en av flera lokala aktörer i det valsamverkansnätverk av rörelseorganisationer som hade uppdraget att förmedla den reformistiska arbetarrörelsens politiska budskap och mobilisera invandrarväljare till socialdemokratin.

Stigberoendet och betydelsen av den traditionstyngda facklig-politiska samverkan mellan LO och SAP manifesterades tydligt i några av de ideologiskt präglade valinformationshäften som arbetarrörelsen framställde och som bland annat invandrarkommittéerna använde i sitt mobiliseringsarbete. I argumenteringen för den facklig-politiska samverkans betydelse var budskapet att de bägge organisationernas långa tradition av samarbete hade varit ”en garant för att arbetarklassen i Sverige erövrade politisk rösträtt”. Den gemensamma ”facklig-politiska kampen” beskrevs även som ”nyckeln bakom Sveriges förvandling från ett fattigt klassamhälle till ett modernt välfärdssamhälle”. Men budskapet var också att det fackligpolitiska samarbetet inte bara hörde till ett svunnet förflutet utan var ett historiskt arv, som utgjorde en viktig grund för det fortsatta arbetet samt en nödvändig förutsättning för att valarbetet och strävandena att ta tillbaka regeringsmakten från de borgerliga partierna skulle lyckas.[892] Det facklig-politiska samarbetet i valkampanjarbetet och de ideologiska budskap som LO och SAP förmedlade till invandrarväljare stärker bilden av den invandrarpolitiska praktiken som en integrerad del i ett vidare socialdemokratiskt identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen. Socialiserings- och normaliseringsideologin var dessutom ett närvarande tema för att relatera till Ålunds och Schierups perspektiv kring synen på invandrarpolitiska åtgärders funktionalitet. De invandrade skulle inkluderas och bli en del av arbetarrörelsegemenskapen genom att rörelsen för-

---

[889] PM – Invandrarkommittéerna och valet 1979, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3, ARAB; ”Valåret”, *Invandrarbulletinen* nr 2/1982.

[890] ”Invandrarna och valet 1979”, *Invandrarbulletinen* nr 4/1978; ”Rösta den 19 september”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1982 (citat).

[891] Jfr Gidlund & Horgby, 2006, s 282 f, 299 f.

[892] ABF & LO, *Vi har gjort en del…*, Stockholm, 1982 (citat); SAP, *Vårt valjobb inför 19 september*, Stockholm, 1982; Se också ABF & Brevskolan, *Invandrare Kommunalval 76*, Stockholm, 1976 som var en likartad ideologiskt präglad informationsbroschyr inför valet 1976.

medlade ”rätt” identitetsinnehåll till de invandrade om den svenska arbetarrörelsens specifika historia och traditioner av facklig-politisk samverkan. I konstruktionen av en svensk arbetarrörelsegemenskap var LO och SAP sammanfogade symboliska delar och det ”normala” bland svenska arbetare var att känna identifikation och solidaritet med bägge dessa grenar.[893]

STULO:s rekommendationer och besluten på LO-kongressen 1976 om fortsatt utveckling av invandrarkommittéerna visade att det fanns förväntningar inom LO om att kommittéernas verksamhet skulle förstärkas. De återkommande utbildningskurserna för lokala invandrarkommittéledamöter inom LO-distrikten, som LO centralt samordnade och genomförde från och med 1976, syftade till att förbättra verksamheten inom invandrarkommittéerna och stärka kommittéledamöternas kompetens. Samma ambition låg bakom de årligt återkommande planeringskonferenserna i LO-distrikten, där riktlinjerna för årets kommittéverksamhet drogs upp och de lokala kommittéledamöterna fick fortbildning och möjlighet att utbyta erfarenheter och ge synpunkter och råd till varandra inför det fortsatta arbetet.[894] I första numret av *Invandrarbulletinen* 1977 skrev Sture Edvall att de dryga hundratalet verksamma invandrarkommittéer och dess ledamöter borde skapa sig en bättre förankring inom avdelningar och på arbetsplatser. Det skulle kommittéerna kunna åstadkomma genom att i högre utsträckning påverka klubbar och avdelningar att tillsätta tvåspråkiga kontaktombud på arbetsplatserna, som kommittéerna sedan kunde nyttja som informationslänk och kontaktorgan. Edvall önskade också bättre stöd till kommittéerna från avdelningsstyrelserna samt LO-sektionernas styrelser. Han var måttligt förtjust över hur kommittéernas sammansättning såg ut på många håll och han efterfrågade en jämnare fördelning mellan infödda och invandrade fackliga medlemmar i kommittéerna. Han menade att invandrarpolitiken borde engagera alla fackliga medlemmar. Edvall, som var positiv till invandrarkommittéerna, var dock kritisk till att invandrarpolitiken och invandrarkommittéerna i hög utsträckning var en domän främst för medlemmar med invandrarbakgrund. Han önskade snarare att kommittéerna skulle vara ett organ som i sin verksamhet involverade såväl infödda som invandrade fackliga medlemmar.[895] Edvalls ambition var att kommittéerna skulle förkroppsliga ett inkluderande klimat av mångetnisk samverkan och interaktion för att öka den ömsesidiga förståelsen mellan olika medlemsgrupper med skilda etniska bakgrunder. Om medlemmarnas kunskaper om och förståelse för

---

[893] Se även Jesper Johansson, ”Integreras till socialdemokrat? Formandet av en invandrarpolitisk struktur inom Landsorganisationen under 1970-talet”, *Arbetarhistoria* 2007:1, s 24, 27 ff.

[894] Rapport över invandrarkommittéaktiviteter i LO-distrikten 1977; PM – Invandrarkommittéernas verksamhet, 1978-09-12, *LO. Invandrarfrågor 1970-1980*, Vol. F 21:3; ”Något om invandrarkommittéerna”, av Sture Edvall, *Invandrarbulletinen* nr 1/1977; Under rubriken ”Aktuellt från Distriktsenheten” i varje nummer av *Invandrarbulletinen* förekom också löpande information om utbildningar och planeringskonferenser för invandrarkommittéerna.

[895] ”Något om invandrarkommittéerna” (Sture Edvall), *Invandrarbulletinen* nr 1/1977.

varandra ökade skulle det stärka enigheten inom arbetarklassen och strävandena mot den av arbetarrörelsen uttalade visionen om ett socialt och etniskt jämlikt samhälle.

Bilden som Edvall förmedlade om situationen och villkoren för invandrarkommittéerna blev i stor utsträckning bekräftad av den analys som kursdeltagarna på en utbildningskurs för invandrarkommittéledamöter presenterade i *Invandrarbulletinen* under sommaren 1978. Kontakterna emellan kommittéledamöter visade att de flesta kommittéer förde en ”isolerad tillvaro inom LO-sektionerna”. Kommittéledamöterna menade att ”man blivit en institution inom LO-sektionen”, som i stor utsträckning stod vid sidan av övriga kommittéer och styrelsen inom LO-sektionen. De lokala avdelningarna fick kritik för att inte heller engagera sig i invandrarkommittéernas verksamhet. ”Man tycks tro inom facket, att har man bara valt representanter till invandrarkommittéerna, så är plikten fullgjord”. Kommittéledamöterna efterfrågade ett närmare samarbete och en ökad koordinering mellan invandrarkommittéerna och andra kommittéer och styrelsen inom LO-sektionen samt de förtroendevalda i medlemsavdelningarna. Förhoppningen var att ett mer koordinerat samarbete skulle minimera riskerna för dubbelarbete, öka engagemanget och samhörigheten inom rörelsen samt innebära att invandrarpolitiken fick en tydligare sammankoppling och integrering med andra fackliga sakfrågor. Den ökade integreringen beskrevs som viktig ”för att komma bort från uttrycket ’vi’ och ’dom’ och utvecklingen att ’invandrarfrågor’ behandlades som ’sidofrågor’”.[896] Det var kritiska synpunkter på det organisatoriska särskiljandet av invandrarpolitiken till särskilda kommittéer som delades av andra lokala kommittéledamöter, bland annat i Uppsala, som ventilerade liknande ståndpunkter i *Invandrarbulletinen*.[897]

Men den befintliga modellen med separata invandrarkommittéer bestod och främjades snarare av riktlinjerna och förslagen i LO:s första invandrarpolitiska handlingsprogram. Som framgick i den tidigare diskussionen av handlingsprogrammet uppmuntrade LO en ansvarsfördelning, där invandrarpolitiska frågor skulle bevakas av separata invandrarkommittéer eller ”invandraransvariga”. LO betonade i programmet även betydelsen av att invandrarkommittéerna och de invandrarpolitiskt ansvariga måste ha en god förankring hos medlemsavdelningarna och ett starkare stöd från avdelningar och LO-sektionernas styrelser än vad man dittills haft.[898] För LO var det inte den organisatoriska modellen i sig som var problematisk. Problemets kärna var snarare bristen på ekonomiskt, personellt och socialt stöd och engagemang från medlemsorganisationerna och LO-sektionernas styrelser för den verksamhet och det uppdrag som invandrarkommittéer och invandrarpolitiskt ansvariga hade att utföra.

---

[896] ”Synpunkter på invandrarkommittéerna”, *Invandrarbulletinen* nr 3/1978.

[897] ”Invandrarkommittéerna – ett stöd för våra invandrare?” (Agnete Hjort, Uppsala), ”Invandrarfrågan – en klasskampsfråga” (Carolina Jonsson & Sven Gunnar Edström), *Invandrarbulletinen* nr 2/1979.

[898] LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 46-48.

Rapporterna om invandrarkommittéernas upplevda svårigheter i det fackliga arbetet runt om i många LO-sektioner fortsatte att vara ett återkommande tema på de utbildningskurser som LO anordnade för lokala kommittéledamöter. Bristen på intresse från avdelningarna och upplevelser av ensamhet och isolering inom kommittén präglade de erfarenheter som flera kommittéledamöter förmedlade vid probleminventeringarna under kurser på LO-skolan Viskadalen 1981.[899] Kurstillfällena innebar samtidigt en möjlighet för kommittéledamöterna från olika orter att utbyta erfarenheter, uppmuntra och inspirera varandra inför det fortsatta arbetet i sina respektive kommittéer.

Organisationsförändringar och kritik mot särskiljandet

De upplevda svårigheterna för flera av invandrarkommittéerna tycks ha lett till att kommittéernas framtid började diskuteras och ifrågasättas. Vid de återkommande utbildningskurserna för invandrarkommittéledamöter förekom diskussioner om kommittéernas fortsatta verksamhet. Det fanns kritiker ute i LO-sektionerna som ville avskaffa invandrarkommittéerna, men det fanns också entusiastiska förespråkare som exempelvis kursdeltagarna Maria och Pirkko som i *Invandrarbulletinen* framhöll att kommittéerna även i fortsättningen var viktiga organ för uppgiften att försöka omsätta det invandrarpolitiska handlingsprogrammet i den vardagliga fackliga praktiken.[900] Mot bakgrund av problemen inom flera LO-distrikt och LO-sektioner att få till stånd en fungerande invandrarkommittéverksamhet började man från LO:s sida successivt under 1980-talet inta en mer avvaktande och öppen hållning när det gällde invandrarkommittéernas fortsatta existens. Å ena sidan såg de invandrarpolitiskt ansvariga ombudsmännen och funktionärerna på LO fortsatta fördelar med lokala invandrarkommittéer, men å andra sidan argumenterade företrädare för LO samtidigt för ståndpunkten att de lokala förhållandena skulle vara avgörande för hur LO-sektionerna valde att organisera sin invandrarpolitiska verksamhet. På vintern 1983 resonerade Pentti Lehto kring LO:s avvaktande och öppna inställning på följande vis i *Invandrarbulletinen*:

> Det måste med andra ord vara invandrarsituationen i kommunen eller distriktet som avgör om man bedömer det nödvändigt med en speciell in-

---

[899] Deltagarförteckning och probleminventering från kurser med ledamöter i invandrarkommittéer LO-skolan, Viskadalen 1981, *LO. Informationsenheten, Invandrarfrågor, Kurser och klipp 1979-1988*, volymnummer saknas, LO:s arkiv.

[900] Deltagarförteckning och probleminventering från kurser med ledamöter i invandrarkommittéer LO-skolan, Viskadalen 1981; Sammanfattning av Invandrarkursen med LO-distriktet i Gävle-Dala 3-5 juni 1981 på Ramnäs kursgård, *LO. Informationsenheten, Invandrarfrågor, Kurser och klipp 1979-1988*, volymnummer saknas, LO:s arkiv; ”Små reflektioner från kursen för invandrarkommittéledamöter 2-7/5-82 på Viskadalens Folkhögskola” (kursdeltagarna Maria & Pirkko), *Invandrarbulletinen* nr 3/1983.

vandrarkommitté eller om någon annan kommitté eller styrelsen skall svara för den praktiska handläggningen.[901]

Betoningen och indirekt förstärkningen av de regionala och lokala LO-organens handlingsutrymme och självbestämmande över organiseringen av den invandrarpolitiska verksamheten skedde parallellt med en omorganisering av ansvaret för politikområdet på LO:s kansli från den arbetsmarknadspolitiska enheten till den socialpolitiska enheten 1982. Denna förändring var del i en större genomgripande omorganisering av hela LO:s interna kansliarbete mot bakgrund av att LO:s verksamhet ökat kraftigt och ett antal nya bevakningsområden hade tillkommit under 1970-talet. Det gällde inte minst inom områdena arbetsrätt, näringspolitik, energi- och miljöfrågor och informations- och opinionsbildning. Det relativt anonyma Invandrarrådet ombildades till ett Invandrar- och migrationspolitiskt utskott under det Socialpolitiska rådet, medan Invandrarrådets referensgrupp, som haft en än mer anonym roll än Invandrarrådet, avskaffades.[902]

Arbetsuppgifterna för det Invandrar- och migrationspolitiska utskottet var i stort sett desamma som för det tidigare Invandrarrådet. Den största förändringen var att det Invandrar- och migrationspolitiska utskottet hade färre ledamöter än Invandrarrådet och att alla förbund inte längre var representerade i det nybildade utskottet. Tanken bakom minskningen av antalet ledamöter var att effektivisera utskottsarbetet och att utskottets tio ledamöter likväl, trots att man var färre till antalet, skulle representera olika branscher och erfarenheter. Sju förbundsrepresentanter från såväl industri- och serviceförbund som offentlig verksamhet ingick i utskottet tillsammans med tre representanter från LO. Utskottet hade inledningsvis följande sammansättning: Ragne Beiming, LO (ordf.), Pentti Lehto, LO (sekr.), Håkan Walander, LO, Lars-Åke Almqvist, Kommunal, Stig Asker, Livs, Barbro Evermo, Fastighets, Lars Franzén, Fabriks, Pentti Sevilä, Metall, Seine Svensk, Hotell och Restaurang, Yngve Wikström, Byggnads.[903] Omorganiseringen av invandrarpolitikens handläggning på LO centralt avspeglade sig i viss mån även på den regionala och lokala LO-nivån. I en del LO-distrikt och LO-sektioner, där invandrarkommittéerna avskaffades, flyttades frågorna istället över till socialpolitiska kommittéer.[904]

---

[901] ”Vad händer med invandrarkommittéerna”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1983.

[902] Protokoll från Landssekretariatets sammanträde den 30 augusti 1982, *Landssekretariatets protokoll 1982*, LO:s arkiv; *LO. VB 1982*, s 52-53, 58-62; Se också Johansson & Magnusson, 1998, s 225 ff.

[903] Förslag till inrättandet av ett invandrar- och migrationspolitiskt utskott inom LO, 1982-11-08, *LO. Socialpolitiska rådets handlingar, Protokoll, kallelser 1977-1989, Invandrar- och migrationspolitiska utskottet*, volymnummer saknas, LO:s arkiv (citat); ”LO:s invandrarråd ombildat”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1983.

[904] Se t ex ”Arbetsbok för invandraransvariga”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1984; ”Så här är invandrarverksamheten organiserad inom LO”, *Invandrarbulletinen* nr 5/1984; ”Invandraransvariga på Hasseludden”, *Invandrarbulletinen* nr 4/1986.

På en konferens för LO-distriktens invandrarpolitiskt ansvariga vid mitten av 1980-talet framhöll ombudsmannen Ragne Beiming återigen att det var upp till varje LO-distrikt och LO-sektion att bedöma sina respektive förutsättningar och behov och besluta om organisationsstruktur och organisering av arbetet.[905] Diskussionerna på konferensen visade att åsikterna ute i LO-distrikten och LO-sektionerna gick fortsatt isär om invandrarkommittéerna var en bra organisationsform för att inkludera invandrade medlemmar i det fackliga arbetet. Bland annat var Norrbottens LO-distrikt kritiskt mot alternativet att organisera invandrarpolitiken som en integrerad del av socialpolitiken, medan representanter för andra distrikt ansåg att invandrarkommittéerna som organisationsform spelat ut sin roll och inte var något självändamål för att upprätthålla en invandrarpolitisk verksamhet.[906] Den successiva förskjutningen i LO:s organisationspolicy innebar att den redan från inledningen av 1970-talet decentraliserade och lösa organisationsmodellen med stort handlingsutrymme för de regionala och lokala LO-organen om hur den invandrarpolitiska verksamheten skulle bedrivas därmed förstärktes ytterligare under 1980-talet. Policyförskjutningen hos LO skedde parallellt med att de olika LO-distrikten och LO-sektionerna drog olika slutsatser om det fortsatta behovet av invandrarkommittéer. Den innebar att kommittéerna under 1980-talet levde vidare inom en del LO-distrikt och LO-sektioner medan de lades ner på andra håll.[907]

Någon fortsatt djupanalys av invandrarkommittéernas utveckling under resterande del av 1980-talet och in på 1990-talet ryms inte inom avhandlingens tematiska och kronologiska ramar, då det framför allt är formeringsprocessen av LO:s invandrarpolitik som analyseras här. Utan att göra anspråk på att ge en fullständig bild skisserar jag istället kort några viktiga drag i vad som kan betecknas som invandrarkommittéernas avvecklingsprocess.

Den kritik som funnits mot invandrarkommittéerna som organisationsform bland gräsrötter och fackligt aktiva i LO-distrikt och LO-sektioner redan från 1980-talets inledning tilltog under 1980-talets senare del, även bland vissa enskilda LO-företrädare. Den tidigare LO-informatören Jalmar Rantanen, som var en av förespråkarna för invandrarkommittéerna under 1970-talet, gjorde en kritisk återblick i *Invandrarbulletinen* och menade ”att invandrarkommittén som organisationsform är misslyckad”. Han efterfrågade en vidgad facklig diskussion om ”olika alternativa organisationsformer för att aktivera LO:s invandrarmedlemmar i det gängse organisationsarbetet”.[908] Vid övergången mellan 1980- och 1990-talet skedde också en mer genomgående ut- och omvärdering av det organisatoriska särskiljandet av invandrarpolitiska frågor till specifika invandrar-

---

[905] ”Invandraransvariga på Hasseludden”, *Invandrarbulletinen* nr 4/1986.
[906] ”Invandraransvariga på Hasseludden”, *Invandrarbulletinen* nr 4/1986.
[907] ”Nu behöver invandrarverksamheten en upprustning!”, *Invandrarbulletinen* nr 1/1986; ”Invandraransvariga på Hasseludden”, *Invandrarbulletinen* nr 4/1986.
[908] ”En återblick på förväntningar” (av Jalmar Rantanen), *Invandrarbulletinen* nr 5/1986.

kommittéer eller invandraransvariga. Ansvariga ombudsmän och handläggare på LO menade självkritiskt att modellen med specifika invandrarkommittéer och invandraransvariga inte hade resulterat i en reell inkludering av invandrade medlemmars specifika intressefrågor och problem i den fackliga politikens huvudfåra.[909] I ett nytt reviderat *Invandrarpolitiskt program* från 1991 propagerade LO för en policyförändring:

> Invandrarfrågorna bör integreras på ett naturligt sätt i den ordinarie fackliga verksamheten. Det måste understrykas att alla förtroendevalda har samma ansvar för invandrade som för svenska medlemmar och att facklig service till invandrarmedlemmar inte är något som vilar på speciella invandraransvariga eller invandrarkommittéer. Därför bör invandrar- och flyktingfrågor ingå i allmänfacklig utbildning.[910]

LO betonade i programmet även vikten av att prioritera en bättre representation av invandrare på fackliga förtroendeposter på alla områden och nivåer och underströk att ”tendensen att förtroendevalda med invandrarbakgrund enbart skall syssla med invandrarfrågor måste underkännas”.[911] I linje med denna policyförändring avvecklades invandrarkommittéerna under 1990-talet och invandrarpolitiken sammanfördes, i vart fall organisatoriskt, med andra fackliga områden.

Den modell som jag, med inspiration från Gillian Creeses och John Wrenchs analyser,[912] betecknar som ett *organisatoriskt särskiljande* av invandrarpolitiska frågor till specifika invandrarkommittéer och invandraransvariga och som praktiserades inom LO under 1970-talet och stor del av 1980-talet för att underlätta inkluderingen av invandrade arbetare och deras specifika intressen och problem i det fackliga arbetet var knappast något vinnande koncept. Det organisatoriska särskiljandet och kommittéernas många gånger bristande kontakter, samarbete och ekonomiska, personella och sociala stöd från avdelningar och LO-sektioner bidrog till att invandrarkommittéledamöter i hög utsträckning upplevde att den verksamhet som de bedrev var lågprioriterade ”sidofrågor”, som hamnade vid sidan av den övriga fackliga verksamheten. Den skilda utvecklingen för invandrarkommittéerna i olika LO-distrikt och LO-sektioner under 1980-talet och LO:s mer avvaktande och öppna hållning gällande invandrarkommittéernas existens skall även förstås mot bakgrund av att nya typer av frågor alltmer hamnade i blickfånget i relation till tidigare upplevda problemställningar.

---

[909] Detta understryker t ex Knocke, 2000, s 176.
[910] LO, *Invandrarpolitiskt program*, Stockholm, 1991, s 21.
[911] LO, *Invandrarpolitiskt program*, 1991, s 21.
[912] Jfr Creese, 1999, s 31 f; Wrench, 1989, s 172 f; Wrench, 2000, s 140 ff.

Invandrare innanför och utanför LO

Krav på ökad representation - utmaningar inför 1980-talet

Det invandrarpolitiska handlingsprogrammet från 1979 var ledstjärnan för LO:s politik inför 1980-talet. Överflyttningen av invandrarpolitiken från den arbetsmarknadspolitiska till den socialpolitiska enheten markerade att diskussionerna inom LO inte längre som under 1940-, 1950- och 1960-talen i första hand gällde invandringsfrågor och deras relation till arbetsmarknadspolitiken. Den aktiva rekryteringen av arbetskraft utomlands hade dessutom i det närmaste upphört. De industriella och samhällsekonomiska förändringarna och den ökade etniska och kulturella heterogeniteten i det sociala landskapet hade medfört en gradvis förskjutning i det invandrarpolitiska perspektivet hos LO under 1970-talet och inledningen av 1980-talet jämfört med de tidigare årtiondena.

Vid inledningen av 1980-talet var de stora frågorna de invandrades sociala situation i samhället, arbetslivet och fackföreningsrörelsen. Som framgått av detta kapitel betraktade LO de invandrades sociala villkor i samhälle och arbetsliv och den lägre fackliga aktiviteten bland invandrade medlemmar som viktiga spörsmål att hantera. I mångt och mycket ansåg LO att dessa typer av frågeställningar främst bottnade i språksvårigheterna och avsaknaden av information och utbildning, vilket de olika formerna av informations- och utbildningsinsatser samt förbättrad svenskundervisning var avsedda att försöka mildra. Men problembilden rymde också andra dimensioner. Inläggen av både LO-ordföranden Gunnar Nilsson och den ansvarige ombudsmannen Ragne Beiming på LO-kongressen 1981 vittnade om att LO i större utsträckning än tidigare även betraktade diskriminering och rasistiska attityder i majoritetssamhället som hinder för att uppnå de övergripande invandrarpolitiska målsättningarna om ökad jämlikhet, valfrihet och samverkan.[913] Ett dominerande antagande var dock att diskriminering och rasistiska attityder handlade om fördomar och okunnighet, eller snarare bristen på kunskap, hos enskilda individer och att denna brist skulle bemötas och åtgärdas genom informations- och utbildningsinsatser. Exempel på sådana åtgärder var de tidigare beskrivna inslagen av ”Invandrarkunskap”, som integrerades på olika nivåer i fackliga utbildningskurser och studiecirklar. Denna dominerade förståelse av diskrimineringen som ett resultat av individuell okunskap innebar att diskrimineringen i mindre grad problematiserades som en strukturell maktrelation i ett ojämlikt socialt landskap utifrån skilda tillhörigheter och kategoriseringar, i det här fallet utifrån etnicitet.[914]

---

[913] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 91, 911 f.

[914] Jfr de los Reyes & Kamalis, 2005, s 25 kritiska analys av förståelsen av diskriminering som ett fenomen relaterad till den individuella nivån och en konsekvens av individers bristande kunskaper.

När fokus först och främst låg på fördomar och okunskap blev frågor om diskrimineringens eventuella koppling till infödda medlemsgruppers materiella och statusmässiga fördelar på flertalet invandrades bekostnad i betydligt mindre utsträckning uppmärksammade såväl i den fackliga som i den omgivande samhällsdebatten. Det som utifrån Nancy Fraser skulle kunna betecknas som ett icke-erkännande och ”institutionaliserad status-underordning”, baserad på etnocentriska och monokulturella normmönster och makthierarkier i samhället belystes och problematiserades sällan varken i den fackliga debatten eller i samhällsdebatten.[915]

Med en kritisk udd av självrannsakan framhöll Ragne Beiming i sin föredragning på LO-kongressen 1981 följande beträffande den lägre fackliga aktiviteten och underrepresentationen av invandrare bland fackligt förtroendevalda:

> Fortfarande är invandrarna underrepresenterade i vår fackliga verksamhet och i kåren av förtroendevalda. Orsakerna är naturligtvis många och skiftande, men språkhinder och främlingskänsla är betydande sådana orsaker. Med tanke på gruppens storlek och inte minst ökningstakt är detta förhållande oroande och manar till eftertanke. Det är naturligtvis oroande ur såväl jämlikhets- som demokratiska synpunkter.[916]

Beiming menade vidare att det under arbetet med det invandrarpolitiska handlingsprogrammet hade framstått som alltmer tydligt, att

> om detta förhållande kvarstår och invandrarna känner sig stå utanför den fackliga verksamheten, så är risken stor för motsättningar, som kan leda till en allvarlig försvagning av fackföreningsrörelsens framtida styrka.[917]

Beiming gjorde ingen sammankoppling mellan underrepresentationen och förekomsten av diskriminering, utan lyfte särskilt fram ”språkhinder och främlingskänsla” bland invandrare som viktiga orsaker till invandrares underrepresentation. Hans analys var följaktligen ett exempel på en vanlig företeelse, som både Nancy Fraser och Magnus Dahlstedt påvisat. Den främsta förklaringen till vissa gruppers underrepresentation hänskjuts till ”brister” hos de underrepresenterade individerna eller grupperna själva, och ses inte som en konsekvens och en del av en strukturell maktrelation.[918] Beiming såg däremot först och främst underrepresentationen av en stor grupp av det fackliga medlemskollektivet som ett demokratiskt rättviseproblem, som dessutom riskerade att skapa sociala motsättningar som på sikt skulle försvaga fackföreningsrörelsens styrka och

---

[915] Jfr Fraser, 2003, s 222 f.
[916] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 912.
[917] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 912.
[918] Nancy Fraser, ”Nytt tänkande kring erkännande”, i Lindberg & Dahlstedt (red.), 2002, s 188 ff; Dahlstedt, 2002, s 166 f (citat s 166).

intressen. Han utvecklade dock inte sina tankegångar ytterligare om vilka specifika förhållanden som fick honom att göra denna riskbedömning.

I andra tidigare LO-yttranden och utredningsrapporter hade underrepresentationen dessutom förklarats bero på vissa invandrares ”annorlunda fackliga traditioner i jämförelse med den svenska fackföreningsrörelsen”, eller avsaknaden av fackliga erfarenheter från hemlandet som gjorde att många saknade något att relatera facket till.[919] Betoningen i LO:s orsaksförklaringar till underrepresentationen låg således på ”brister” eller avsaknad av något hos de underrepresenterade, till exempel bristande språkkunskaper i svenska, känslor av främlingskap eller avsaknad av intresse eller erfarenhet av fackligt arbete.

Det går inte förneka betydelsen av den till invandrare riktade informationen och utbildningen med hänsyn tagen till hemlandserfarenheter och bakgrundskunskaper som ett sätt att skapa större kunskaper om den fackliga rörelsen och innebörden av det fackliga arbetet. Detsamma gällde information och utbildning för främja infödda medlemmars kunskap om invandrade arbetskamraters bakgrunder och invandringens bakomliggande orsaker. På sikt var sådana kunskapsbefrämjande åtgärder rimligen viktiga för att stimulera till aktivitet och för att motverka en del av underrepresentationens bakomliggande orsaker. Däremot var det sällan som det skeva representationsmönstret diskuterades som ett möjligt uttryck för att det rådde etniskt baserade maktordningar eller statushierarkier inom LO som innebar att invandrade medlemmar som grupp hade mindre makt och inflytande inom de fackliga organisationerna än vad infödda medlemmar hade. Bristerna gällande representationen sammankopplades sällan heller med förekomsten av diskriminerande strukturer som kunde verka som förhindrande mekanismer mot fackligt aktiva invandrare och försvåra för deras möjligheter att bli rekryterade till vissa fackliga förtroendeposter eller utbildningskurser.[920]

Det fanns dock kritiska fackliga röster som uppmärksammade invandrares underrepresentation som en fråga om makt och status. Efter Beimings föredragning tog Siegfried Stein från Beklädnadsarbetareförbundet tillfället att analysera representationsproblemet. Stein uppmanade alla kongressdeltagare som var invandrare att lyfta upp sina kongresskort:

> Som ni ser är vi invandrare inte representerade i den utsträckning som vi borde vara. […] Tio procent av LO:s medlemmar är invandrare, men vi är inte representerade i den utsträckning vi borde vara i det fackliga arbetet. Det finns många lagar och förordningar som skyddar invandrarna, men

---

[919] Se t ex ”Invandrarna och minoriteterna”, *LO. VB 1974. YOM*, s 212 (citat); Rapporten ”STULO:s förslag till facklig invandrarutbildning”, 1975-12-10, s 4-5, *LO. Invandrarfrågor 1974-1976*, Vol. F 21:11, ARAB; LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 31 f, 40 f.

[920] Jfr Mulinari & Neergaard, 2004a, 159 ff som visar på en kontinuitet gällande avsaknaden av sammankoppling mellan underrepresentationen av invandrare och förekomsten av etnisk diskriminering inom LO och dess förbund under 1990-talet och 2000-talet.

> det finns en lag som man kanske inte nämner men som stjälper allt det svensk arbetarrörelse byggt upp – minsta motståndets lag.[921]

Stein menade att minsta motståndets lag kom till uttryck mot invandrare, och uppmanade den fackliga rörelsen att arbeta mer målmedvetet ”så att vi får fler invandrare i våra fackliga organisationer”.[922] Stein såg uppenbarligen underrepresentationen av invandrare som åtminstone delvis orsakat av etniskt diskriminerande strukturer i majoritetssamhället och inom fackföreningsrörelsen utan att göra en alltför explicit analys av dess mekanismer och orsaker. Både Beiming och Stein propagerade för en ökad representation och närvaro av invandrare utifrån vad Anne Phillips i sin teori om närvarons politik betecknar som demokratiska rättviseargument. Underordnade grupper bör då vara representerade, eftersom det är deras demokratiska rättigheter. I enlighet med den demokratiska principen om alla människors lika värde bygger dessa rättviseargument på antaganden om att ett system är orättvisst om vissa medlemsgrupper är proportionellt underrepresenterade och därigenom i stor utsträckning förvägras möjligheten att delta och påverka beslut som rör dem.[923]

Pirkko Brus från Kommunalarbetareförbundet motiverade inledningsvis sitt kongressinlägg med orden: ”Eftersom jag själv är invandrare vill jag i alla fall utnyttja detta tillfälle att poängtera vissa saker”. Hon betonade därefter vikten av att lokalt i klubbar, sektioner och avdelningar arbeta mer aktivt för att genomföra policymålsättningarna från det invandrarpolitiska handlingsprogrammet. Brus varnade för glappet och spänningen mellan ett progressivt innehåll i den plattform som handlingsprogrammet utgjorde och bristen på tillräcklig konkret handling för att infria målsättningarna. Brus uppmanade förbund, avdelningar och LO-sektioner att aktivt stödja invandrarkommittéerna i deras arbete för att försöka realisera programmets målsättningar.[924]

Steins och Brus kongressinlägg var ovanliga inslag på LO:s kongresser. Det var första gången under den undersökta perioden som invandrade fackligt förtroendevalda gav sig in i den invandrarpolitiska kongressdebatten, tog till orda och därigenom blev synliga och problemformulerande aktörer i invandrarpolitiken på en LO-kongress. De bägge kongressdelegaterna Stein och Brus var själva invandrare och genom att explicit betona och legitimera sina inlägg utifrån sitt invandrarskap markerade båda två att de uppfattade sig som representanter och företrädare för invandrares intressen inom den fackliga rörelsen. De problematiserade därmed LO:s dominerande representationsnorm och statushierarki, inom vilken det fanns starka kopplingar mellan tillhörighet till nationen Sverige ut-

---

[921] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 913.
[922] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 914.
[923] Jfr Phillips, 2000, s 80 f.
[924] *LO. Protokoll från LO:s kongress 1981*, s 914-915 (citat s 914).

ifrån en etniskt, nationell förståelse, och rätten att få representera och tala för det fackliga LO-kollektivets, klassbaserade gemenskap.[925]

Invandrarpolitiken var i stor utsträckning ett organisatoriskt särskiljt politikområde för fackligt förtroendevalda med invandrarbakgrund ute i lokala LO-sektioner, avdelningar och klubbar. Däremot var det relativt ovanligt med invandrarrepresentanter och röster i olika centrala LO-sammanhang. Med undantag för ett antal anställda LO-funktionärer som Jalmar Rantanen, Urs Hauser och Pentti Lehto och ett fåtal ansvariga ombudsmän från enstaka förbund, bland annat Marcello Malentacchi och Pentti Sevilä från Metall, lös invandrarrösterna i stor utsträckning med sin frånvaro på LO-kongresser, i representantskapet, landssekretariatet och i olika rådgivande LO-organ och arbetsgrupper under den undersökta perioden. I kapitel 5 framhöll jag att detta förhållande skall förstås mot bakgrund av ett fackligt centraliserings- och professionaliseringssammanhang, där ledande förtroendevalda och ombudsmän, mestadels svenskfödda medelålders män, representerade förbunden i de viktigaste beslutsfattande och rådgivande organen i toppen av den fackliga organisationshierarkin inom LO. Som framgick tidigare i föreliggande kapitel har Inga Hellberg visat hur mönstren för de fackliga maktstrukturerna och karriärvägarna resulterat i att svenskfödda medelålders män dominerat bland ombudsmän och förtroendevalda inom förbunden. Svenskfödda kvinnor, ungdomar och invandrare – såväl män som kvinnor oavsett ålder – har däremot varit underrepresenterade i förhållande till medlemssammansättningen.[926] Facklig makt och status har därmed korrelerat med kön, etnicitet, generation och socialdemokratiska sympatier. I de LO-organ, där de viktiga besluten fattats och de samordnade strategierna dragits upp och jämkats samman mellan förbunden har betydelsen av facklig erfarenhet och kvalifikationstid i den svenska fackliga kontexten, parallellt med ”rätt” kön, etnisk bakgrund, ålder och politiska sympatier, varit av stor betydelse för att få representera medlemmarna.

Som en konsekvens av underrepresentationen och frånvaron av ”invandrarröster” var de invandrarpolitiska diskussionerna på den centrala LO-nivån dominerade och präglade av infödda fackligt förtroendevalda, ombudsmän, experter och handläggare. I kapitel 4 framgick att tystnaden och frånvaron av ”invandrarröster” inom LO var markant under 1950- och 1960-talet. Invandrade förtroendevalda och medlemmar förblev även under 1970-talet och inledningen av 1980-talet relativt osynliga och tysta aktörer i LO-sammanhangen. De tillfällen då förtroendevalda med invandrarbakgrund tog plats i LO-sammanhangen och formulerade och analyserade problem och strategier för invandrarpolitiken var inte särskilt frekventa. Invandrare blev i hög utsträckning snarare åskådliggjorda och

[925] Jfr Gilroy, 1996, s 250 ff; Fraser, 2003, s 220 ff; Mulinari & Neergaard, 2004a, 248 f som diskuterar sambanden mellan etnicitet, status och representation(er) i olika institutionella sammanhang.
[926] Hellberg, 1997, s 203 ff; Se även Hansson, 2004, s 26 f.

omtalade som målgrupper för politiska åtgärder, men utan att själva komma till tals.[927]

Men i jämförelse med 1950- och 1960-talet fanns det från och med senare delen av 1970-talet en publicistisk LO-arena som utgjorde ett viktigt undantag och där blev tystnaden och den relativa frånvaron av ”invandraraktörer” bruten och utmanad. I ett antal debattartiklar och rapporter i *Invandrarbulletinen* framträdde med jämna mellanrum fackligt aktiva ”invandrarröster”, som tog privilegiet att definiera och analysera allmänna samhällsproblem och diskutera den fackliga rörelsen och dess relation till sina invandrade medlemmar. I dessa debattartiklar framförde fackligt aktiva invandrare sin lojalitet och solidaritet med den fackliga rörelsen och idén om ett universellt klassbaserat fackligt medlemskap över nationella och etniska gränser. Men utöver lojalitetsförklaringar mot fackföreningsrörelsen både som idé och social rörelse innehöll artiklarna dessutom en del kritiska synpunkter angående underrepresentationen av invandrare och förslag till förändringar av olika aspekter i det fackliga arbetets organisering. Karaktäristiskt för dessa debattartiklar var att de pendlade fram och tillbaka mellan reflektioner av personliga erfarenheter och generella och övergripande analyser av invandrares svårigheter att ta plats inom den fackliga rörelsen och i samhället.

Miki Spahovic, med jugoslavisk härkomst och bosatt i Sävsjö var fackligt aktiv inom LO-distriktet i Jönköpings och Kronobergs län. Han hade verkat som uppsökare angående anställda invandrares rättigheter till svenskundervisning på betald arbetstid. I en artikel på våren 1977 uppmanade Spahovic lokala fackliga organisationer att intensifiera arbetet för att ge invandrade medlemmar vidgade möjligheter att delta i fackliga utbildningar och lyftas fram till fackliga förtroendeuppdrag. Han hävdade att det förekom lokala förtroendevalda som medvetet motarbetade invandrade medlemmar som ville engagera sig fackligt. Det var uppgifter som han baserade på sina upplevelser som kringresande uppsökare om rätten till svenskundervisning. Han gav olika exempel, bland annat från ett glasbruk i Småland, där den lokala klubbordföranden förhindrat två jugoslaviska medlemmar att bli antagna till en facklig grundkurs med motiveringen att jugoslaver inte passade för facklig verksamhet. Spahovic såg förekomsten av sådana tendenser som ”en skam för fackföreningsrörelsen”.[928] Dragan Dobromirović, bosatt i Göteborg och aktiv inom Beklädnads och LO-sektionen i Göteborg var ytterligare en fackligt aktiv invandrare från Jugoslavien, som yrkade på ökade möjligheter till deltagande för invandrare. I en artikel under vintern 1978 reflekterade han över de svårigheter han stött på när han i det fackliga arbetet försökt driva frågor som varit till gagn för invandrade medlemsgruppers gemensamma

---

[927] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 141 ff, 166 ff påvisar den relativa frånvaron av ”invandrarröster” inom LO-sammanhangen även under senare delen av 1990-talet och inledningen av 2000-talet.

[928] ”Hur jugoslaverna i Sverige upplever fackföreningsrörelsen” (Miki Spahovic), *Invandrarbulletinen* nr 2/1977.

intressen. Han motiverade sitt engagemang och ventilerade sin kritik på följande vis:

> Vi invandrare som engagerar oss, vi vill alltså göra insatser för hela rörelsen och därför borde vi få mera stöd av våra förtroendevalda funktionärer på alla nivåer och inte minst av alla medlemmar och inte tvärtom, bli angripna och motarbetade, som man blir ibland.[929]

Dobromirović kritiserade även underrepresentationen av invandrare i olika fackliga sammanhang, i klubbstyrelser, avdelningsstyrelser, och på olika konferenser och kurser som förbunden och LO arrangerade. I linje med argument i Phillips teori om närvarons politik såg han invandrares representation inom de fackliga organen som en viktig förutsättning för möjligheterna att driva krav på förändringar av politiken i en riktning som i högre utsträckning tillvaratog vad han betecknade som invandrares specifika och gemensamma medlemsintressen.[930] Men Dobromirović förespråkade inte enbart ökad representation av invandrare med hänvisning till uppdraget att bevaka invandrade medlemmars intressen. Beträffande deltagande i fackliga konferenser argumenterade han även för att

> invandrarna skall vara representerade, inte för det att dom är invandrare som sådan[a], utan för att dom är fackligt aktiva och är ute bland folk, alltså bland medlemmar som ställer frågor och det är värdefullt att dom kan svara och ge råd, på så sätt får dom förtroende hos medlemmarna.[931]

Dobromirovićs argumentationslinje om en ökad representation av invandrare på fackliga konferenser var baserad på antagandet att alla förtroendevalda, oavsett etnisk bakgrund, behövde de kunskaper och den fortbildning som konferensdeltagande medförde för att kunna utföra serviceuppdraget åt medlemmarna. Den medlemsservice som, enligt Dobromirović, i sin tur både genererade och upprätthöll förtroendekapitalet från medlemmarna. Han underströk kunskapens och utbildningens betydelse för att kunna arbeta fackligt: ”Skall vi ha aktiva invandrare i fackföreningsrörelsens arbete, då måste vi uppmuntra dem, stödja dem, hjälpa dem och ge erforderlig utbildning och låta dem vara med”.[932] Han förespråkade följaktligen en aktivare prioritering av invandrade medlemmar vid antagningen till förbundens och LO:s utbildningskurser. I den specifika frågan var det närmast demokratiska rättviseargument, i enlighet med

---

[929] ”Invandrarnas svårigheter att arbeta fackligt” (Dragan Dobromirović), *Invandrarbulletinen* nr 1/1978.

[930] Jfr Phillips, 2000, s 193 f.

[931] ”Invandrarnas svårigheter att arbeta fackligt” (Dragan Dobromirović), *Invandrarbulletinen* nr 1/1978.

[932] ”Invandrarnas svårigheter att arbeta fackligt” (Dragan Dobromirović), *Invandrarbulletinen* nr 1/1978.

Phillips teori om närvarons politik, som styrde hans argumentering.[933] Kunskapens och utbildningens betydelse för det fackliga arbetet var synpunkter som Dobromirović ventilerade i ännu en artikel vintern 1980. I den artikeln förespråkade han även ett tätare samarbete mellan LO-sektionernas invandrarkommittéer och lokala invandrarföreningar för att stödja olika invandrargruppers kulturella aktiviteter. Det var ett föreningssamarbete som även Mladomir Bojović, aktiv inom invandrarkommittén i Landskronas LO-sektion, efterfrågade i en debattartikel i bulletinen.[934]

Kraven på förbättrad och breddad representativitet inom den fackliga rörelsen för att spegla arbetarklassens alltmer heterogena sammansättning gällande både etnicitet och kön återkom även i Milica Milosevics debattartikel från vintern 1980. Det framgick inte vilket förbund hon tillhörde eller vilken LO-sektion hon var aktiv i, men hennes artikel var skriven ur en uttalad synvinkel – en invandrarkvinnas perspektiv. Hon lyfte särskilt fram svårigheterna för invandrarkvinnor att delta i fackliga och andra föreningsaktiviteter parallellt med förvärvsarbete och reproduktivt arbete:

> Invandrarkvinnan har under dagens levnadsvillkor minimala möjligheter till samhällsaktivering. […] Åtta timmars arbetsdag utanför hemmet utöver det som i sekler har ansetts vara ”kvinnosyssla och plikt i hemmet”. Hemma har hennes ”plikt” inte nämnvärt ändrats.[935]

Milosevic efterfrågade ett mer målinriktat jämställdhetsarbete från samhällets, arbetsgivares, de fackliga organisationernas och invandrarföreningars sida. Genom information och upplysning skulle män uppmuntras att ta ett större ansvar för det reproduktiva arbetet i hem och familj. I likhet med några av de jugoslaviska, grekiska, finska, chilenska invandrarkvinnor, verksamma inom industri- och vårdsektorn, och som kommit till tals hos Wuokko Knocke, såg Milosevic mäns ökade ansvar och ”kompromisser” gällande hushållsarbete och barnpassning som nödvändigt för att underlätta kvinnors möjligheter till fackligt och annat föreningsarbete på lika villkor som män.[936] Milosevics artikel kan betecknas som en uppmaning till ett flertal institutionella aktörer, bland annat den fackliga rörelsen, att vid ingången av 1980-talet intensifiera arbetet med att motverka ojämlika könsstrukturer och stereotypa normer som innebar att fackföreningar och invandrarföreningar betraktades som manliga sfärer respektive hem och hushåll som en kvinnlig sfär. Att arbetarrörelsens

---

[933] Jfr Phillips, 2000, s 80 f.

[934] ”Hur kan LO-distriktens och LO-sektionernas invandrarkommittéer hjälpa invandrarorganisationerna” (Dragan Dobromirović), *Invandrarbulletinen* nr 1/1980; ”Det är väl invandrarna själva som vet…”, (Mladomir Bojović), *Invandrarbulletinen* nr 3/1979.

[935] ”Sverige behöver invandrarna – Sverige behöver dem fortfarande” (Milica Milosevic), *Invandrarbulletinen* nr 1/1980 (citat, understruket i originalet).

[936] ”Sverige behöver invandrarna – Sverige behöver dem fortfarande” (Milica Milosevic), *Invandrarbulletinen* nr 1/1980 (citat); Jfr Knocke, 1986, s 158 ff, 169 ff.

grundläggande ideologi om allas lika värde innebar förpliktelser att bekämpa strukturella orättvisor som spände över såväl klass, kön och etnicitet och som skapade ojämlika villkor för fackligt arbete och annat föreningsarbete var därmed ett tema som genomsyrade Milosevics artikel.

Debattartiklarna i *Invandrarbulletinen* var skrivna av fackligt aktiva invandraraktörer som utifrån en inkluderad men strukturellt underordnad position, för att använda Mulinari och Neergaards begrepp,[937] bröt den relativa tystnaden av invandrare i LO-sammanhangen och kritiserade underrepresentationen och förekomsten av diskriminerande praktiker mot invandrade medlemmar. De uppfattade sig som representanter och företrädare för invandrares intressen inom fackföreningsrörelsen. Utifrån Anne Phillips teori om närvarons politik var deras krav och önskemål om ökad representation och närvaro av invandrare på olika fackliga förtroendeposter och i olika utbildningssammanhang i huvudsak baserade på tre argument.

Ökad representation av invandrare framställdes för det första som en viktig förutsättning för att kunna påverka politikens *innehåll* i en riktning som innebar att den fackliga rörelsen i större utsträckning tillvaratog och bevakade vad som betecknades som invandrares specifika och gemensamma medlemsintressen.[938] Underrepresentationen av invandrare ansågs för det andra orättvis utifrån *demokratiska* rättviseargument, eftersom invandrare som medlemsgrupp genom sin underrepresentation i stor utsträckning förvägrades sina demokratiska medlemsrättigheter att delta och påverka beslut som rörde dem.[939] Vidare representationsmönster skulle för det tredje på ett bättre och mer rättvisande sätt *spegla* arbetarklassens och de fackliga medlemmarnas alltmer *heterogena sammansättning* gällande kön och etnicitet.[940] Dessa fackligt aktiva invandrares krav och önskemål inför 1980-talet om ökat deltagande för invandrare utgick från en gemensam vision av fackföreningsrörelsen som en i grunden solidarisk och inkluderande organisation som företräder alla fackligt anslutna arbetare över etniska och nationella gränser.

Dessa fackligt aktiva invandrare definierade även ut invandrarpolitiken som ett prioriterat politikområde, som de själva valt att intressera sig för. Osäkert är dock om det enbart rörde sig om ett självgjort val från aktivisternas sida, eller om inte också tillskrivna roller och förväntningar från omgivningen i de fackliga organisationerna hade betydelse i sammanhanget.[941] Det faller dock utanför avhandlingens ramar att mer systematiskt undersöka om invandrarpolitiken på lokal facklig nivå var ett sakpolitiskt område som fackligt aktiva invandrare inte enbart valde att intressera sig för, utan som de dessutom tilldelades eller förväntades att syssla

---

[937] Mulinari & Neergaard, 2004a, s 38, 113 f, 246 ff, 302 f.

[938] Jfr Phillips, 2000, s 193 f; Jfr även Rodrigo Blomqvist, s 23, 203 f.

[939] Jfr Phillips, 2000, s 80 f.

[940] Jfr Phillips, 2000, s 20 ff.

[941] Jfr Rodrigo Blomqvists, 2005, s 204 f analys av partipolitiskt aktiva invandrarkandidaters begränsade handlingsutrymme gällande val av sakpolitiska områden för sitt partipolitiska engagemang.

med av de fackliga organisationerna. Det är en fråga som det behövs fortsatt forskning ur ett mer individnära perspektiv för att kunna besvara närmare och mer systematiskt.

LO bortom monokultur – en fråga om erkännande

I LO:s egen självbild såg man sig som en representant för hela arbetarklassen, och utifrån en rädsla för klassmässig splittring bekämpade LO varje tanke på facklig organisering på etnisk eller könsmässig grund. Den generella välfärdspolitiken, arbetsmarknadspolitiska åtgärder, arbetsrättslagstiftningen i kombination med språkundervisning och olika former av informations- och utbildningspraktiker var viktiga dimensioner i LO:s politik för att försöka leva upp till målsättningarna om att inkludera invandrare som medlemmar i den fackliga rörelsen och skapa formellt jämlika villkor mellan infödda och invandrade arbetare.[942] Det ojämlika representationsmönstret ur ett etnicitetsperspektiv och underrepresentationen av invandrare bland fackligt förtroendevalda, speciellt på viktiga beslutsfattande positioner, var inte desto mindre ett reellt demokratiskt problem. Underrepresentationen innebar att vissa medlemsgrupper på basis av etnisk tillhörighet särskiljdes och därmed inte gavs samma möjligheter som infödda medlemmar att göra sina röster hörda i representativa organ och på den vägen hävda sina intressen och erfarenheter på jämlika villkor.[943] Den förekommande underrepresentationen innebar ett glapp i förhållande till de övergripande retoriska målsättningarna om jämlikhet, valfrihet och samverkan och ”likabehandlingsprincipen”, som stipulerade att invandrade medlemmar skulle ha samma möjligheter att delta och inkluderas i den fackliga medlemsdemokratiska processen som infödda medlemmar.[944]

Ojämlika etniska representationsmönster och monokulturella organisationsstrukturer bör rimligen motverkas i ett multikulturellt samhälle, inte utifrån förenklade identitetspolitiska mångfaldsargument om att invandrare skall berika organisationer på grund av deras ”annorlunda bakgrund”, utan för att sådana tendenser är odemokratiska, orättvisa och verkar utestängande. Med Magnus Dahlstedts ord ”bör samtliga” i ett demokratiskt multikulturellt samhälle ”rent principiellt *behandlas lika* och […] ges *samma förutsättningar* att fungera i samhällslivet, oberoende av tillskriven och/eller självvald ’tillhörighet’ eller ’identitet’”.[945] I linje med Nancy Fraser vill jag betona vikten av att erkänna ”*individers* status som full-

---

[942] Se t ex LO:s konferensrapport ” Confederation of Swedish Trade union. Immigration – A National Report” till migrationskonferensen i Belgrad 24-26/4 1972, *LO. Invandrarfrågor 1972*, Vol. F 21:5, ARAB; LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 9 f.

[943] Jfr Phillips, 2000, s 15 ff; Rodrigo Blomqvist, 2005, s 39 ff.

[944] Jfr t ex målsättningarna i ”Invandrarna och minoriteterna”, *LO. VB 1974, YOM*, s 212; LO, *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, s 16, 27 ff; LO, *Invandrarna och fackföreningsrörelsen*, 1979, s 8-10.

[945] Dahlstedt, 2005, s 286 (citat, kursiv i originalet).

värdiga deltagare i den sociala interaktionen" och därmed driva på för en erkännandets politik som syftar till att skapa jämlika villkor för deltagande i "alla relevanta institutionella sammanhang". I det här fallet i de fackliga beslutsfattande och viktiga rådgivande organen.[946] Tillerkänns underordnade och underrepresenterade medlemsgrupper detta institutionella utrymme har de sedan möjlighet att själva forma en identitetspolitik. Fraser menar att hennes statusmodells erkännandepolitik är att föredra framför en identitetsinriktad erkännandepolitik, därför att den senare tenderar att förenkla och förtingliga gruppidentiteter och därmed bortse från identiteters föränderlighet och vikten av att lämna utrymme och öppenhet för grupper och individer att definiera sig själva.[947]

I kapitel 2 diskuterade jag hur en statistiskt större representation av invandrare kan skapa symboler och förebilder, och bidra till att bryta mot nationella förställningar om "vi" och "de andra" och omförhandla gränser för "svenskhet" och monokulturella föreställningar om vari det "svenska" egentligen består. Det är ett demokratiskt självändamål i sig med ökad representation av personer med invandrarbakgrund i viktiga fackliga beslutsfattande och rådgivande organ. En närvaro av underrepresenterade grupper ökar, som Anne Phillips påvisar, dessa gruppers möjlighet att synliggöra medlemsperspektiv som annars riskerar att trängas undan och glömmas bort.[948] Men en ökad numerär representation av invandrare betyder inte automatiskt en större demokratisk rättvisa eller upplösning av monokulturella strukturer. Särskilt inte om en förenklad identitetspolitik medför att "invandrarrepresentanters" roller och identiteter begränsas till deras "invandrarskap" och innebär att de automatiskt skall fungera som talespersoner för alla invandrare. Det gör den inte heller om invandrarpolitiken blir ett område i organisatoriskt särskiljda rum, dit fackligt aktiva och förtroendevalda med invandrarbakgrund hänvisas och alltid måste förhålla sig till vare sig de vill eller inte.[949] Erfarenheterna från 1970- och 1980-talets invandrarpolitiska huvudlinje inom LO, med specifika invandraransvariga eller invandrarkommittéer som ofta hamnade vid sidan av övrig facklig verksamhet, visar att det finns problematiska sidor med en sådan policyinriktning om målsättningen är att skapa en reell inkludering av alla medlemmar och deras intressefrågor inom ramarna för en öppen facklig organisationsgemenskap.

I likhet med Paula Rodrigo Blomqvist menar jag att representantrollen är sammansatt och komplex. I rollen som förtroendevald representant företräder fackligt aktiva invandrare i likhet med alla förtroendevalda, oavsett etnisk bakgrund, flera olika intressen och identiteter i enlighet med människors flerdimensionella tillhörigheter och situationsbaserade identifikationer, baserade på exempelvis klass, kön, etnicitet och generation.

---

[946] Fraser, 2002, s 201 (citat, kursiv i originalet), 197 (citat).
[947] Fraser, 2003, s 220.
[948] Jfr Anne Phillips, 2000, s 193 f.
[949] Jfr Dahlstedt, 2002, s 156 ff; Dahlstedt, 2005, s 171-186; Jfr även Phillips, 2000, s 69 f; Fraser, 2003, s 227 f.

Det är därför viktigt att undvika förenklad identitetspolitik och inte reducera invandrares representantskap till deras etniska tillhörighet eller begränsa deras handlingsutrymme och inflytande till rollen som ”invandrarrepresentant” för invandrarpolitiska frågor. Det är inte bara invandrarpolitiska frågor som har betydelse för invandrares livsvillkor och därför är det, som Rodrigo Blomqvist framhåller, ”viktigt att invandrare också är närvarande inom andra sakpolitiska områden”. Rodrigo Blomqvist, som analyserat invandrares representation inom politiska partier på kommunalpolitisk nivå, menar vidare ”att invandrarkandidater” måste ha utrymme att själva få välja intresseområden och frågor och inte bli tillskrivna rollen som ”invandrarrepresentant”, eftersom det ”i sig kan undergräva invandrarkandidaters handlingsutrymme och möjligheter att delta i politiken på samma villkor som sverigefödda kandidater”[950] Rodrigo Blomqvists analys kring representationsrollens komplexitet inom partipolitiken har bäring även för problemkomplexet inom LO och dess förbund kring invandrares underrepresentation bland förtroendevalda och tendensen att fackligt aktiva invandrare på lokal LO-nivå i stor utsträckning sysslat med invandrarpolitik i organisatoriskt särskiljda invandrarkommittéer.

Så även om en närvarons politik, för att återigen tala med Anne Phillips, med en ökad representation av invandrare på fackliga förtroendeposter sannolikt ökar möjligheterna för dem att påverka politiken i en riktning som i större utsträckning tillvaratar vad de definierar som invandrares specifika medlemsintressen, finns det ingen automatik i att infödda företrädare inte skulle kunna känna någon association eller samhörighet med invandrares livsvillkor och därmed kunna företräda ett integrationsperspektiv.[951] Integration handlar om en ömsesidig process av ökad interaktion och kommunikation, där inte enbart invandrare, utan *hela* samhället är involverat. Därför bör rimligen inte den nationella och etnokulturella kategoriseringen ”vi” och ”de andra” förstärkas av att fackliga ”invandrarfrågor” på olika nivåer i den fackliga organisationshierarkin är något som antingen hanteras av enbart infödda eller enbart av invandrare eller personer med utländsk bakgrund. Denna processuella ömsesidiga integration kan sannolikt bara förekomma inom genuint inkluderande sammanhang, där skilda medlemsgrupper, i avseende av medlemmarnas kön, etnicitet och ålder, möts och där interaktionen och dialogen mellan olika idéer och perspektiv underlättas. Sådana inkluderande och kommunikativa sammanhang främjar ett bättre tillvaratagande av olika erfarenhetshorisonter inom arbetarklassen, som kan avspeglas i vidgade ramar för den fackliga politikens innehåll, former och möjligheter.[952]

Om de invandrarpolitiska målsättningarnas visionära proklamationer om ’jämlikhet’, ’valfrihet’ och ’samverkan’ mellan den infödda och den invandrade befolkningen visat sig svåra att fullt ut realisera i praktiken,

---

[950] Rodrigo Blomqvist, 2005, s 205 f (citat s 205).

[951] Jfr Phillips, 2000, s 193 f.

[952] Jfr Phillips, 2000, s 210 ff för ett inspirerande perspektiv.

har LO otvetydigt i enlighet med dess stadgar sökt att värna de fackliga medlemmarnas politiska, ekonomiska och sociala intressen, även de invandrades, under den undersökta perioden. Den generella välfärdspolitiken, arbetsmarknadspolitiken, och från och med 1970-talet den arbetsrättliga offensiven var betydelsefulla medel i dessa strävanden. När dessa generella politiska åtgärder kombinerades med olika riktade invandrarpolitiska åtgärder som språkundervisning, företagsintroduktion, tolk- och översättningsservice samt olika former av informations- och utbildningsinsatser innebar det att LO aktivt verkade för formellt jämlika villkor i avtal och lagar mellan infödda och invandrade arbetare. Utifrån konkurrensbegränsande och socialt skyddande välfärdsstrategier förespråkade LO en politik inriktad på att de som invandrade till Sverige skulle ha lika villkor som den inhemska befolkningen ifråga om arbete, bostad, utbildning och social service. Politiken innebar att infödda medlemmar skyddades från underbudskonkurrens samtidigt som invandrade arbetare och deras familjer också innefattades av det sociala välfärdssystemet och fackliga skyddsnätet som innebar grundläggande social trygghet och skydd mot överexploatering beträffande löner och arbetsvillkor. När det däremot gäller invandrade medlemmars möjligheter till deltagande och inflytande inom LO och dess förbund förblev det ojämlika representationsmönstret ur ett etnicitetsperspektiv och underrepresentationen av invandrare på fackliga förtroendeuppdrag ett fortsatt demokratiskt problem som även skulle höra framtiden till. Underrepresentationen av invandrare bland fackligt förtroendevalda på olika nivåer har nämligen bestått över 1990-talet och in på 2000-talet.[953]

En framåtsyftande målsättning handlar om att uppmärksamma och omvandla de monokulturella makt- och representationsmönstren inom LO och bekämpa homogeniserande och skillnadsskapande föreställningar och värderingsmönster som sorterar och kategoriserar fackliga medlemmar i ”vi” och ”de andra” på basis av etnisk tillhörighet. I linje med Nancy Frasers uppmaning är det betydelsefullt att alla medlemmar erkänns rätten att få vara olika men samtidigt behandlas som universellt jämlika.[954] Det är därför viktigt att inte politiken fastnar i ett glapp mellan retorik och praktik, det vill säga att retoriken högtidligt proklamerar formell ’jämlikhet’, ’valfrihet’ och ’samverkan’ samtidigt som medlemmarnas reella livsvillkor och villkoren för deltagande i det fackliga arbetet i praktiken förblir ojämlika på basis av medlemmarnas etniska tillhörighet. Ett sådant glapp kan undergräva legitimiteten och förtroendet *både* för den

---

[953] Se t ex LO, *Invandrarpolitiskt program*, 1991; LO, *Rättvisa: sammanfattning av Rättviseutredningens rapport till LO:s 23 ordinarie kongress 7-12 december 1996*, Stockholm, 1996; LO, *LO:s plattform för att stärka och öka medvetenheten om alla människors lika värde och lika rätt samt motverka segregation och diskriminering*, Stockholm, 2001; Ingemar Lindberg, *Vems Sverige? Om facket, vår svenska självbild och de växande sociala och etniska klyftorna*, LO: Lika värde – lika rätt, Stockholm, 2003; LO, *Integration 2004. Fakta och kunskap*, Lika värde – lika rätt, Stockholm, 2004; Se även Mulinari & Neergaard, 2004a, s 115 ff, 159 ff.

[954] Jfr Fraser, 2003, s 222 f.

grundläggande idén i stadgarna om fackföreningsrörelsen som en intresseorganisation som tillvaratar *samtliga* fackliga medlemmars politiska, ekonomiska och sociala intressen *och* för fackföreningsrörelsen som en social rörelse som kämpar för rättvisa och alla människors lika värde. Den kontinuerliga underrepresentationen av invandrare som medlemsgrupp visar att LO och dess medlemsförbund ännu har en bit kvar till dess uttalade mål om ett reellt multikulturellt fackligt medlemskap för lika värde och lika rätt.

Sammanfattande diskussion

Andelen medlemmar inom LO-kollektivet med invandrarbakgrund fortsatte att öka under 1970- och 1980-talet och därtill ökade dessutom den nationella och språkliga heterogeniteten bland medlemmarna genom en ökad utomeuropeisk migration till Sverige under dessa decennier. Vid årsskiftet 1979/1980 hade cirka 350 000, det vill säga 17 procent, av LO-förbundens medlemmar invandrarbakgrund. Svårigheterna att fullgöra medlemsservicen och nå ut med facklig information till medlemsgrupper som inte fullt ut kunde tillgodogöra sig informationen på svenska var därför en högst reell problematik för LO och förbunden som riskerade att leda till att en stor grupp medlemmar blev utestängda från möjligheterna att delta i det fackliga arbetet som aktiva och välunderrättade medlemmar.

Under 1970-talets andra hälft och 1980-talet utredde och genomförde LO olika policyåtgärder, främst olika former av informations- och utbildningspraktiker, som syftade till att stimulera till ökad aktivitet och underlätta deltagandet för invandrare i det fackliga arbetet samt öka kunskaperna bland infödda medlemmar om de invandrade arbetskamraterna och om invandringens orsaker och effekter för svenska samhället. Den fackliga studieutredningen STULO, som bedrev sitt utredningsuppdrag mellan LO-kongresserna 1971 och 1976, föreslog riktlinjer och rekommenderade genomförandet av ett antal invandrarpolitiska informations- och utbildningsförslag för att leva upp till målsättningen om ett ”likvärdigt” fackligt medlemskap mellan infödda och invandrade medlemmar. LO-kongressen 1976 slöt upp bakom STULO:s riktlinjer och efter kongressen började LO successivt att realisera ett antal av de förslag som STULO hade rekommenderat. Grundläggande fackliga studiecirklar för invandrade medlemmar med anpassat och översatt studiematerial, utbildning för ledamöter i invandrarkommittéer och för arbetsplatstolkar, ökad framställning och distribution av informationsbroschyrer, studiematerial och informationsartiklar i den ordinarie fackliga pressen både på svenska och på de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål samt påbörjad utgivning av informationsorganet *Invandrarbulletinen* var ett paket av åtgärder som LO genomförde under åren efter kongressen 1976.

Efter beslut på kongressen 1976 utarbetade LO även sitt första invandrarpolitiska handlingsprogram som presenterades 1979. Samtliga förbund

och LO-distrikt som lämnade remissvar tillstyrkte programförslaget och slöt upp bakom programmets huvudsakliga inriktning. Remissyttrandena visade emellertid att det fanns en del brister och problem i den befintliga invandrarpolitiska verksamheten inom flera LO-distrikt och LO-sektioner. Rapporterna från flera av LO-distrikten visade att de verksamma invandrarkommittéerna många gånger hade bristfälliga kontakter, låg status och upplevde svagt stöd och intresse från omgivningen i LO-sektioner och medlemsorganisationer. I det slutgiltiga handlingsprogrammet underströks därför betydelsen av förstärkta ekonomiska och personella resurser för att stärka stödet till invandrarkommittéerna från LO-sektionernas styrelser och från avdelningarna.

Invandrarkommittéerna hade till uppgift att fungera som LO:s förlängda arm i invandrarpolitiska frågor på det lokala planet och svarade för facklig-politisk information, utbildning, opinionsbildning samt drev fackliga krav gentemot kommuner och myndigheter. Invandrarkommittéerna fungerade dessutom som en samordnande facklig aktör i de lokala nätverksförgreningar mellan LO, SAP, ABF, SSU och Unga Örnar som samverkade i informations- och mobiliseringsarbetet riktat till invandrarväljare inför valet 1976 och i de efterföljande valen 1979 och 1982. Målsättningen var att mobilisera och inkludera invandrade arbetare i den reformistiska arbetarrörelsens facklig-politiska samverkan. Det traditionstyngda facklig-politiska samarbetet i valkampanjerna och de ideologiskt präglade valinformationshäften som arbetarrörelsen framställde, och som bland annat invandrarkommittéerna använde i sitt mobiliseringsarbete, visade hur den invandrarpolitiska praktiken blev en integrerad del i ett vidare socialdemokratiskt identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen. Socialiserings- och normaliseringsideologin var dessutom ett närvarande tema för att relatera till Ålunds och Schierups perspektiv kring synen på invandrarpolitiska åtgärders funktionalitet. Målsättningen med mobiliseringsarbetet var att de invandrade skulle inkluderas och bli en del av arbetarrörelsegemenskapen genom att rörelsen förmedlade ”rätt” identitetsinnehåll till de invandrade om den svenska arbetarrörelsens specifika historia och traditioner av facklig-politiska samverkan. I konstruktionen av en svensk arbetarrörelsegemenskap var LO och SAP sammanfogade symboliska delar och genom uppsökande verksamhet och ideologisk skolning förmedlades budskapet att det ”normala” bland svenska arbetare var att känna identifikation och solidaritet med bägge dessa grenar.

Den modell som jag, med inspiration från Gillian Creeses och John Wrenchs analyser, betecknar som ett *organisatoriskt särskiljande* av invandrarpolitiken i de lokala LO-sektionerna till specifika invandrarkommittéer och ”invandraransvariga” var knappast ett framgångsrecept, när det gällde att åstadkomma en reell inkludering av invandrade medlemmars specifika intressefrågor och problem i den fackliga politikens huvudfåra. Det organisatoriska särskiljandet och kommittéernas många gånger bristande kontakter, samarbete och ekonomiska, personella och sociala stöd från avdelningar och LO-sektioner bidrog till att invandrarkommittéledamöter i hög grad upplevde att deras verksamhet var lågprio-

riterade ”sidofrågor”, som hamnade vid sidan av den övriga fackliga verksamheten. Problemen inom flera LO-distrikt och LO-sektioner att få till stånd en fungerande kommittéverksamhet bestod i hög grad. Tillsammans med en omorganisering av invandrarpolitikens handläggning till den socialpolitiska enheten på LO:s kansli innebar dessa upplevda problem att den redan från inledningen av 1970-talet relativt lösa och decentraliserade organisationsmodellen med stort handlingsutrymme för de regionala och lokala LO-organen om hur den invandrarpolitiska verksamheten skulle bedrivas förstärktes ytterligare under 1980-talet. Inom olika LO-distrikt och LO-sektioner drog man olika slutsatser om fortsatta förtjänster och behov av invandrarkommittéer. Det innebar att kommittéerna under 1980-talet levde vidare inom en del LO-distrikt och LO-sektioner, medan de lades ner på andra håll. I de distrikt och sektioner där kommittéerna försvann flyttades ansvaret för frågorna över till andra kommittéer, bland annat socialpolitiska kommittéer. På rekommendation från LO avvecklades invandrarkommittéerna under 1990-talet. Ansvariga ombudsmän och handläggare på LO menade då självkritiskt att den tidigare modellen med specifika invandrarkommittéer och invandraransvariga inte hade resulterat i en reell inkludering och prioritering av invandrade medlemmars specifika intressefrågor och problem på de fackliga organisationernas agenda.

Olika fackliga utredningar och LO-rapporter påvisade att invandrade medlemmar hade en lägre facklig aktivitet och var förtroendevalda i lägre utsträckning än infödda medlemmar. Beträffande den lägre fackliga aktiviteten och underrepresentationen av invandrare bland fackligt förtroendevalda fanns en viss självkritik bland företrädare för LO, som menade att man kunde och borde göra mer från de fackliga organisationernas sida för att öka invandrade medlemmars representationsgrad. Ansvarige ombudsmannen Ragne Beiming framhöll på LO-kongressen 1981 att den ojämlika representationen var problematisk ur demokratisk synvinkel och att den riskerade att skapa motsättningar och splittringar, som på sikt kunde försvaga fackföreningsrörelsens styrka och sammanhållning. I LO-yttranden och utredningsrapporter förklarades i huvudsak underrepresentationen genom hänvisningar till ”brister” eller avsaknad av något hos de underrepresenterade, till exempel bristande språkkunskaper i svenska, känslor av främlingskap eller avsaknad av intresse eller erfarenhet av fackligt arbete. Däremot var det sällan som företrädare för LO betraktade invandrares underrepresentation som dimensioner av en strukturell maktrelation eller etniskt baserade statushierarkier inom LO, och som innebar att infödda medlemmar som grupp hade mer makt och inflytande inom de fackliga organisationerna i relation till invandrade medlemmar. Mot bakgrund av ett fackligt centraliserings- och professionaliseringssammanhang dominerade mestadels svenskfödda medelålders män bland de ombudsmän och förtroendevalda, som representerade förbunden i de viktigaste beslutsfattande och rådgivande organen i toppen av den fackliga organisationshierarkin inom LO. Svenskfödda kvinnor, ungdomar och invandrare – såväl män som kvinnor oavsett ålder – var däremot underre-

presenterade i förhållande till medlemssammansättningen. Betydelsen av facklig erfarenhet och kvalifikationstid i den svenska fackliga kontexten, parallellt med ”rätt” kön, etnicitet, ålder och socialdemokratiska sympatier har, som även Inga Hellberg tidigare visat, varit av stor betydelse för att med Anne Phillips ord få *närvara* och representera medlemmarna i olika LO-organ.

Invandrarpolitiken var i stor utsträckning ett organisatoriskt särskiljt politikområde för fackligt förtroendevalda med invandrarbakgrund ute i lokala LO-sektioner, avdelningar och klubbar. På den centrala LO-nivån var de invandrarpolitiska diskussionerna med ett fåtal undantag däremot, som en konsekvens av underrepresentationen av invandrare, dominerade och präglade av infödda fackligt förtroendevalda, ombudsmän, experter och handläggare. Invandrade medlemmar och förtroendevalda förblev under 1970-talet och 1980-talet, liksom under tidigare decennier, relativt frånvarande och tysta aktörer i LO-sammanhangen. Invandrare var främst åskådliggjorda och omtalade som målgrupper för politiska åtgärder, utan att själva komma till tals i någon större utsträckning. Det förekom dock några undantag och exempel på ”invandrarröster” som bröt den relativa tystnaden av invandrare i LO-sammanhangen, bland annat på LO-kongressen 1981 och i ett antal debattartiklar i *Invandrarbulletinen*. Dessa fackligt aktiva invandrare uttalade sin lojalitet och solidaritet med den fackliga rörelsen och idén om ett universellt klassbaserat fackligt medlemskap över nationella och etniska gränser. Samtidigt kritiserade de underrepresentationen och förekomsten av diskriminerande praktiker mot invandrade medlemmar som ett uttryck för ojämlika makt- och statusrelationer mellan olika grupper av fackliga medlemmar på basis av etnisk tillhörighet. Dessa aktörer såg sig som representanter och företrädare för invandrares intressen inom fackföreningsrörelsen. I linje med argument i Anne Phillips teori om närvarons politik argumenterade de för att en ökad representation av invandrare på olika fackliga förtroendeposter och i olika fackliga utbildningssammanhang var en viktig förutsättning för att kunna påverka politikens innehåll i en riktning som innebar att den fackliga rörelsen i större utsträckning tillvaratog och bevakade vad de betecknade som invandrares specifika och gemensamma medlemsintressen. De menade också att underrepresentationen var odemokratisk och orättvis samt att ett vidare representationsmönster på ett mer rättvisande sätt skulle spegla arbetarklassens och de fackliga medlemmarnas alltmer heterogena sammansättning gällande kön och etnicitet.

Det ojämlika etniska representationsmönstret och underrepresentationen av invandrare bland fackligt förtroendevalda var ett demokratiskt problem som har bestått även efter den undersökta perioden. För att inte fastna i glappet mellan retorik och praktik är en erkännandepolitik likt den Nancy Fraser förespråkar, där alla medlemmar erkänns rätten att få vara olika men behandlas som universellt jämlika och erkänns som fullvärdiga fackliga medlemmar och deltagare, oavsett kön, etnicitet eller generation, en möjlig framåtsyftande målsättning för att omvandla de monokulturella makt- och representationsmönstren inom LO. Dessutom

handlar en sådan erkännandepolitik om att motverka skillnadsskapande kategoriseringar av fackliga medlemmar i ”vi” och ”de andra” på basis av etnisk tillhörighet. För att leva upp till LO:s och dess medlemsförbunds uttalade målsättning om ett fackligt medlemskap för lika värde och lika rätt är det angeläget för den fackliga rörelsen att motverka och komma bortom det etniska särskiljandet av det fackliga medlemskollektivet.

9. Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik

Under decennierna efter andra världskriget vidtog företagare, politiker och arbetsmarknadsmyndigheter olika åtgärder för att försöka få ut fler människor i förvärvsarbete och därmed möta den stora efterfrågan på arbetskraft inom flera olika näringsgrenar i en expansiv svensk ekonomi. Opinionsbildning för att öka förvärvsarbetet bland gifta kvinnor var en sådan åtgärd. Rekrytering av utländsk arbetskraft var en annan sådan åtgärd som vidtogs för att öka utbudet av arbetskraft inom ett flertal sektorer på arbetsmarknaden som brottades med rekryteringsproblem. Arbetskraftsinvandringen från de nordiska grannländerna, särskilt Finland, men också från länder som Tyskland, Jugoslavien, Grekland, Italien och Turkiet blev mot denna bakgrund ett centralt inslag i den svenska efterkrigstida arbetsmarknadspolitiken fram till 1970-talets första hälft, då den avtog i takt med förändrade ekonomiska konjunkturer, oljekris och strukturkris inom många av de gamla basindustrierna i Västeuropa. Invandringen av utländska arbetare med familjer bidrog liksom det ökade förvärvsarbetet utanför hemmet bland infödda gifta kvinnor under 1950-talet men framför allt under 1960-talet till en fortsatt hög tillväxttakt, vilket i sin tur möjliggjorde utbyggnaden av den svenska välfärdsstaten. Den förändrade könsmässiga och etniska sammansättningen bland den lönearbetande befolkningen under efterkrigstiden påverkade förhållandena på den svenska arbetsmarknaden och innebar nya utmaningar för de fackliga organisationerna. Inte minst för arbetarklassens centrala fackföreningsrörelse, Landsorganisationen (LO), vars medlemsförbund organiserade de anställda i sektorer på arbetsmarknaden där merparten av den invandrade andelen av befolkningen anställdes. Denna avhandling behandlar i huvudsak LO:s agerande och dess ställningstaganden när det gäller invandring, invandrade arbetare och etniska relationer i en efterkrigstida samhällskontext av ökad migration och en allt större heterogenitet beträffande den förvärvsarbetande befolkningens könsmässiga och etniska sammansättning.

I detta avslutande kapitel ska jag knyta samman avhandlingens olika delar. Inledningsvis summeras kort avhandlingens syfte, frågeställningar samt teoretiska och metodiska utgångspunkter. Därefter diskuteras avhandlingens resultat och de lärdomar den bidrar med till den arbetslivshistoriska forskningen och forskningen kring internationell migration och etniska relationer.

Summering av utgångspunkter

Det övergripande *syftet* med denna avhandling har varit att analysera LO:s förmedlade budskap och argumentationslinjer samt institutionella och sociala praktiker, när det gällde invandrares introduktion, inkorporering och delaktighet i det svenska samhällslivet generellt, på arbetsplatserna samt inom den fackliga rörelsen vid formeringen av LO:s invandrarpolitik. Det mer teoretiska syftet har varit att studera hur maktrelationer av över- och underordning, baserade på i första hand kategorierna klass, etnicitet och nation men även kön och i viss mån generation, formats genom ideologiska processer av inkludering och gränsdragning i retoriska tal, texter och institutionella praktiker inom det fackliga sammanhang av uttalad klassgemenskap som LO utgjorde. I förhållande till den tidigare forskningen är föreliggande avhandling den första undersökningen som systematiskt analyserar hur sambanden mellan LO:s invandringspolitik och invandrarpolitik såg ut och hur processen tedde sig när LO för första gången formade ett invandrarpolitiskt åtgärdsprogram under 1970-talet. Ett annat tämligen outforskat tema för svenska fackliga förhållanden som har analyserats här är hur de institutionella och organisatoriska ramarna för detta politikområde utformades och vilka samband som fanns mellan organisationsformerna och invandrarpolitikens inkludering, ställning och status på den interna dagordningen inom LO.

Primärt har följaktligen LO:s *invandrarpolitik* fokuserats, men även *invandringspolitiken* har behandlats utförligt. Med invandringspolitik menas de principer och regler som avgör vilka utländska medborgare som skall få resa in och bosätta sig i ett land, och med invandrarpolitik avses de åtgärder som vidtas för att underlätta invandrares introduktion, inkorporering och delaktighet inom olika samhällsdomäner som arbete, boende, social service, utbildning med mera. Det har nämligen funnits en nära koppling och sammanvävning i LO:s argumentering och behandling av dessa båda politikområden. Jag har därför behandlat dem som analytiskt skilda politikområden men, i realiteten, som två sidor av samma mynt i LO:s politik. Tidsmässigt har perioden mellan 1945 och inledningen av 1980-talet studerats. Huvudfokus ligger dock på perioden från 1960-talets senare hälft och fram till inledningen av 1980-talet, då LO för första gången började forma och utveckla en explicit invandrarpolitik inom organisationens ramar. Perioden från krigsslutet 1945 och fram till och med 1960-talets andra hälft har också behandlats grundligt. Det har skett mot bakgrund av att formeringsperioden av LO:s invandrarpolitik under 1970-talet måste förstås mot den samhällsfond av ekonomisk och industriell tillväxt, efterfrågan på arbetskraft och därpå ökad migration under decennierna dessförinnan. Det var förändringsprocesser som fick sociala konsekvenser för förhållandena i det svenska arbets- och samhällslivet. För att möjliggöra en diskussion om kontinuitet och förändring i LO:s förhållningssätt till invandring, invandrade arbetare och etniska relationer i ett längre historiskt perspektiv under 1900-talet har dessutom huvuddra-

gen i arbetarrörelsens invandrings- och flyktingpolitik från 1900-talets början fram till och med andra världskriget presenterats och diskuterats.

Utifrån ovanstående syften och i dialog med den tidigare forskningen formulerades följande fyra frågeställningar:

- Hur och varför argumenterade och agerade LO gällande principiella målsättningar och strategiska ställningstaganden för dess invandrings- och invandrarpolitik?
- Vilka förhållningssätt kännetecknade LO:s argumentationslinjer och institutionella praktiker vid formeringsprocessen av invandrarpolitiken? Detta problemområde tangerar frågeställningen ovan men berör framför allt hur relationen mellan i första hand klass, etnicitet och nation men även kön och i viss mån generation impregnerade LO:s invandrarpolitiska retorik och praktik?
- Vilka samband fanns mellan invandrarpolitikens organisatoriska och institutionella former och detta politikområdes ställning och status på den interna dagordningen inom LO?
- Hur påverkade den långa traditionen av nära relationer mellan LO och SAP utformningen av LO:s mobiliseringsarbete i relation till invandrade arbetare?

Undersökningen spänner över ett flertal teman och teoretiska problem. De teoretiska inspirationskällorna har varit breda och inkluderar historiematerialistiska perspektiv och teoribildningar kring klassformering, migration, nationalism, etnicitet och feminism. Fackliga organisationer betraktas i linje med Lars Ekdahls framhållande som sekundära intresseorganisationer med uppgift att tillvarata och försvara medlemmarnas politiska, ekonomiska och sociala intressen i relation till primärorganisationerna, arbetsgivarna, under kapitalistiska produktionsförhållanden. Ett tillvägagångssätt är genom olika former av konkurrensbegränsande strategier. Med inspiration från Gullan Gidlund och Björn Horgby belyses organisationsaktören LO:s traditionstyngda facklig-politiska samverkan med det socialdemokratiska partiet i termer av ett identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen med såväl politisk-ideologiska som nationaliserande innebörder. Jag har närmat mig studiet av LO:s retoriska argumentationslinjer och sociala och institutionella praktiker utifrån en kontextualiserande ideologikritisk tolkningsmetod, utvecklad av John B. Thompson, och utifrån teoretiska perspektiv som problematiserar relationen mellan kategorierna klass, etnicitet, nation och kön som strukturerande principer för maktrelationer inom klassbaserade fackliga organisationer som LO. Med stöd i såväl internationell som svensk forskning, bland annat av John Wrench, Gillian Creese och Diana Mulinari & Anders Neergaard, har jag problematiserat hur dessa maktrelationer traditionellt har satt avtryck i den fackliga självförståelsen och manifesterats genom inkluderande underordning av invandrare och organisatoriskt särskiljande av frågor relaterade till invandrares villkor och erfarenheter inom fackliga och politiska organisationer.

Thomas Hylland Eriksens och Christina Johanssons anlagda konstruktivistiska perspektiv på etnicitet, nationalism och nationella självbilder har jag använt som analysverktyg för att synliggöra hur tillhörighet och sociala gränsdragningar mellan ”vi” och ”de andra” kan skapas och reproduceras genom ideologiska konstruktioner av nationella och etniska gemenskaper och gränser i tal, texter och institutionella praktiker. Rinnus Penninxs & Judith Roosblads idealtypologi om skillnaden mellan ”generellt likvärdig-linjen” versus ”särskilda policyåtgärder-linjen” har använts i karaktäriseringen av LO:s handlingslinjer i relation till invandrade medlemmar. Aleksandra Ålunds & Carl-Ulrik Schierups perspektiv om hur folkrörelseorganisationers traditionsbundenhet och problemkategoriseringar av vissa invandrares kulturella ”annorlundahet” kan skapa spänningar mellan retorik och praktik och påverka organisationernas invandrarpolitiska praktiker har inspirerat min problematisering av LO:s förhållningssätt till etnisk och kulturell pluralism och dess invandrarpolitiska inkluderingspraktiker. Jag driver tesen att också LO:s invandrarpolitik kännetecknades av en skevhet mellan å ena sidan en kulturpluralistisk retorik och å andra sidan en inkluderingspraktik som syftat till en funktionell anpassning och institutionell insocialisering av invandrare till den förment ”normala” ordningen av invanda mönster och traditioner på den svenska arbetsmarknaden och inom fackföreningsrörelsen. Anne Phillips representationsperspektiv om betydelsen av närvarons politik och Nancy Frasers erkännandeanalys har använts för att problematisera underrepresentationen av personer med invandrarbakgrund i fackliga och politiska sammanhang och fackligt aktiva invandrares krav på vidgade möjligheter till representation och deltagande bland förtroendevalda inom fackföreningsrörelsen.

Resultat

Invandraringsrestriktivitet och arbetsmarknadsprotektionism – 1900-talets första hälft

Bakgrundsskildringen visar att fackföreningsrörelsen under 1900-talets första hälft hade en restriktiv inställning till invandrad arbetskraft. Det var en period som i stor utsträckning kännetecknades av bittra klasstrider på arbetsmarknaden, stor arbetslöshet och utsatta materiella villkor för arbetarklassen och de lägre skikten i samhället. Restriktiviteten mot invandring bottnade i en sammantvinnad rädsla dels för ökad arbetslöshet, konkurrens och strejkbryteri som riskerade försvaga den fackliga kampen för högre löner och bättre arbetsvillkor, dels i etnocentriska och nedvärderande kategoriseringar i synen på invandrade arbetare, särskilt invandrare från Östeuropa. Principen om infödda arbetares företrädesrätt på arbetsmarknaden förespråkades av fackföreningsrörelsen och stöddes av akademiker, bönder, mindre näringsidkare och ledande byråkrater inom

Socialstyrelsen. Det blev också den officiella nationella politiska linjen från första världskrigets slut. Från och med 1919 blev fackföreningar och arbetsgivare inom respektive yrkesområde remissinstanser till utländska medborgares ansökningar om att få komma till Sverige för att få arbeta. Det var en praxis i svensk invandringspolitik som sedan fanns kvar under avhandlingens hela undersökningsperiod. Med ökad efterfrågan på arbetskraft och ett ökat mottagande av krigsflyktingar under andra världskrigets senare del skedde en uppluckring av den restriktiva arbetsmarknadspolitiken mot utländska medborgares möjligheter att verka inom sektorer på arbetsmarknaden där företagare efterfrågade arbetskraft. Krigsflyktingarnas arbetsinsatser och bidrag till folkförsörjningen tjänade sannolikt också som förebild för besluten att rekrytera utländsk arbetskraft åren efter krigsslutet.

LO, arbetskraftsinvandringen och de invandrade arbetarna 1945-1981 – målsättningar, argument och strategier

När konjunkturerna i den svenska ekonomin och industrin stegrades ytterligare efter krigsåren och höll i sig under 1950- och 1960-talen tilltog också arbetskraftsinvandringen till Sverige. Den skedde både genom kollektiva rekryteringsprogram av företag och arbetsmarknadsmyndigheter och individuell invandring, som underlättades av en liberalisering av både lagstiftning och praxis i invandringspolitiken. Invandringen blev därmed i princip helt oreglerad från inledningen av 1950-talet och fram till 1967. Under hela perioden från krigsslutet fram till 1970-talets inledning fanns en viss dubbeltydighet i LO:s ställningstaganden till arbetskraftsinvandringen. Initialt under åren precis efter kriget var företrädare för fackföreningsrörelsen, inte minst inom Metall, skeptiska till den kollektiva och organiserade rekryteringen av utländsk arbetskraft. Huvudskälet var de tidigare erfarenheterna av både reella och genom olika föreställningar skapade motsättningar mellan organiserade, infödda arbetare och oorganiserade invandrade arbetare. På ett principiellt plan förespråkade LO omskolningsverksamhet av infödda arbetare och utbildning och bättre ”utnyttjande” av vad som betraktades som inhemska outnyttjade ”arbetskraftsreserver” i form av gifta kvinnor, äldre och funktionshindrade istället för invandring av utländska arbetare. Under senare delen av 1940-talet och under 1950-talet gav dock LO sitt bifall till arbetskraftsinvandring. I ljuset av rådande könsarbetsdelning och genusnormer om manlig och kvinnlig ”lämplighet” för produktion respektive reproduktion, som LO många gånger bidrog till att upprätthålla, ansågs arbetskraftsinvandringen vara snabbaste sättet att öka utbudet av arbetskraft i den ”fulla sysselsättningens ekonomi” och för att öka den ekonomiska tillväxt som utgjorde grundförutsättningen för de fortsatta välfärdsreformer som arbetarrörelsen eftersträvade. De rådande genusnormerna medförde att LO ofta förhöll sig avvaktande när det gällde att underlätta gifta kvinnors deltagande på arbetsmarknaden. Könsarbetsdelningen och genusnormerna, avsaknaden av större konkurrens om arbetstillfällena och de fackliga organisatio-

nernas möjligheter att som remissinstans tillstyrka eller avstyrka ansökningar om arbetstillstånd för utomnordiska invandrare var viktiga förklaringar för det fackliga bifallet till arbetskraftsinvandring vid denna tidpunkt. Lika viktigt var det fackliga inflytandet över arbets- och lönevillkoren för de invandrade arbetarna, som blev formellt jämställda med infödda arbetare, när det gällde löner, anställningsvillkor, socialförsäkrings- och lagstiftningsskydd. Det gällde också kravet att invandrade arbetare skulle vara fackligt organiserade. Utifrån konkurrensbegränsande - strategier skyddades således de infödda medlemmarna från underbudskonkurrens samtidigt som invandrade arbetare också innefattades av det sociala och fackliga skyddsnätet. Utomnordiska arbetare, som rekryterades genom kollektiva rekryteringsprogram, blev i praktiken mer eller mindre tvingade att ansluta sig fackligt genom organisationsklausuler i rekryteringsavtalen. Vid individuella arbetstillståndsansökningar från utomnordiska invandrare kunde de fackliga organisationerna också rikta informella krav till arbetsgivaren att uppmana till facklig organisering och använda detta organiseringskrav som ett villkor för fackligt bifall av arbetstillståndsansökningar. Fackföreningsrörelsen hade däremot inte samma möjligheter att påverka villkoren runt den nordiska invandringen, eftersom nordiska medborgare sedan 1943 var befriade från kraven på arbetstillstånd. De mindre reglerade villkoren runt den nordiska invandringen förstärktes ytterligare efter överenskommelsen om en gemensam nordisk arbetsmarknad från 1954. Men även nordiska invandrade arbetare var formellt jämställda med infödda arbetare när det gällde löner och arbetsvillkor, socialförsäkrings- och lagstiftningsskydd och de informella kraven på facklig organisering var sannolikt lika påtagliga för nordiska invandrare.

Utöver bevakningen av facklig organisering och stadgandet av formellt jämställda löne- och arbetsvillkor var de invandrade arbetarna en ”ickefråga”, som till stor del möttes med tystnad inom LO under 1940- och 1950-talen. Med Penninxs och Roosblads begrepp förde LO en ”generellt likvärdig” klasspolitik och en välfärdsnationalism med assimilationspolitiska drag, där likvärdighet definierades som samma behandling. Konstruktioner av konsensus och klassmässig etnokulturell homogenitet bidrog till att andra maktstrukturer och identitets- och intressegrunder än klass, till exempel etnicitet, kön och generation, osynliggjordes och underordnades klassperspektivets primat. Det fanns en avsaknad av diskussioner eller förslag inom LO under 1940- och 1950-talen om ”invandrarspecifika” spörsmål eller behov sprungna ur invandrade arbetares sociala situation som nykomlingar i arbetslivet, i det svenska samhället eller i den fackliga rörelsen, som skulle kräva riktade fackliga eller samhälleliga policyåtgärder och stöd. LO var dock ingen avvikare i mängden. På samhällspolitisk nivå rådde en avsaknad av offentlig debatt och politik när det gällde invandrares situation i det svenska samhället. Den dominerande föreställningen i samhället var en förgivet tagen assimilationsideologi om att invandrare helt skulle anpassa sig till det svenska majoritetssamhällets kulturella normer. Inte förrän i samband med 1960-talets ökade invand-

ring och dess förändrade struktur – bland annat skedde en relativ ökning av invandringen från Sydeuropa – och uppmärksammandet av kommunikationssvårigheter på arbetsplatserna uppkom en bredare diskussion inom LO, som innebar att politikområdets mångdimensionella komplexitet synliggjordes i högre utsträckning. I sin argumentering började LO att koppla ihop krav på en reglering av den utomnordiska invandringen och förslag på vad som i samtiden betecknades som åtgärder, som skulle underlätta invandrares ”anpassning” till det svenska arbets- och samhällslivet. Den fria nordiska invandringen berördes inte av dessa krav. LO argumenterade för att en omfattande och oreglerad arbetskraftsinvandring försvårade den solidariska lönepolitikens målsättningar om minskade produktivitets- och löneskillnader mellan olika grupper på arbetsmarknaden. Dessutom ansåg LO att en oreglerad invandring riskerade försena strukturomvandlingen och rationaliseringar av produktion och arbetsmiljöförbättrande åtgärder i hälsovådliga företag och branscher.

Vad som inte uppmärksammats i tidigare forskning om de fackliga kraven på en reglering av arbetskraftsinvandringen under 1960-talet och 1970-talets inledning är de nationella föreställningarnas betydelse för den fackliga ståndpunkten i invandrings- och invandrarpolitiken. Undantaget är Christina Johansson, som dock inte specifikt fokuserat på den fackliga rörelsen i sin studie av efterkrigstida migrationspolitiska diskurser i Sverige. I LO:s argumentering för en reglerad utomnordisk invandring och framställningen av invandringen som ett potentiellt hot mot samhällsekonomin, de socialpolitiska målen om jämlikhet och mot den nationella och sociala sammanhållningen framträdde en välfärdsnationalism med homogeniserande civiska förtecken parallellt med etniskt nationella föreställningar. I samtiden fanns starka föreställningar och farhågor om risken för sociala och etniska konflikter i invandringens spår. Synliggörandet av många invandrares utsatta sociala och kulturella villkor i det svenska samhället, till exempel språksvårigheterna, informationsbristen och påföljande isolering i relation till majoritetssamhällets institutioner, bidrog till etablerandet av en problemdiskurs i synen på invandringen och de invandrade arbetarna som en källa till sociala arbetsmarknads- och välfärdsproblem. I denna välfärdsnationella problemdiskurs var det storleken på invandringen som sågs som den viktigaste faktorn till de beskrivna ”anpassningsproblemen” och till att de välfärdspolitiska målen om jämlikhet hotades. I en parallell problemdiskurs etnifierades emellanåt det nationella tänkandet. Baserat på etniska föreställningar om statiska kulturella skillnader framställdes vissa sydeuropeiska invandrares ”anpassningssvårigheter” snarare som en konsekvens av att deras kulturer rent kvalitativt skulle vara svåra att integrera i det svenska samhället, eftersom de var ”kulturellt och religiöst” annorlunda i förhållande till den föreställda svenskheten. Men det var den första problemdiskursen, i vilken invandringen främst sågs som ett problem i kvantitativa termer, som var mest framträdande i LO:s argumentering för en restriktivare bedömning av utomnordisk invandring.

Den av LO efterfrågade regleringen av den utomnordiska invandringen infördes också 1967. Då beslutades att utomnordiska invandrare måste ha ordnat arbete, bostad och arbetstillstånd före inresan. För LO blev därför invandrings- och invandrarpolitiken ett gemensamt paket som förutsatte varandra, vilket även Christer Lundh tidigare hävdat i sin forskning. Jag menar dock att Lundh inte problematiserar skillnaden mellan formulerade målsättningar och politisk praktik i sina tolkningar om invandrarpolitikens utveckling under 1960-talet. LO:s invandrarpolitiska målsättningar befann sig under 1960-talet främst på ett idémässigt stadium utan något samordnat åtgärdsprogram eller någon uttalad organisatorisk ansvarsfördelning för hur invandrarpolitiken skulle hanteras i praktiken mellan LO och förbunden och mellan de olika organisationsnivåerna inom förbunden och inom LO.

Däremot hävdade och framhöll LO återkommande den tydliga sammankopplingen av en restriktivare invandringspolitik med social- och invandrarpolitiska målsättningar om jämlikhet mellan den infödda och den invandrade delen av befolkningen. Det skedde bland annat i samband med ett uppmärksammat cirkulär till förbunden i februari 1972 och i valrörelsen 1973. Mot bakgrund av sjunkande sysselsättning inom industrin uppmanade LO, i cirkuläret, förbunden att vara restriktiva med att tillstyrka ansökningar om arbetstillstånd med hänvisning till det vikande konjunkturläget på arbetsmarknaden som försvårat sysselsättningsmöjligheterna för kvinnor, ungdomar, äldre och funktionshindrade. Med sin konkurrensbegränsande strategi till försvar för sina medlemsförbunds medlemmar och till förmån för inhemska gruppers arbetsmarknadsdeltagande istället för ytterligare invandring utnyttjade LO det fackliga inflytandet i den institutionella handläggnings- och beslutsstrukturen kring ansökningar om arbetstillstånd. Den fackliga handlingslinjen fick också avsedd effekt och den utomnordiska arbetskraftsinvandringen sjönk markant och utgjorde därefter en låg andel av den årliga invandringen, främst till följd av en tilltagande strukturkris för basindustrin och allmän ekonomisk konjunkturförsämring efter oljekrisen 1973.

För den därefter dominerande anhörig- och flyktinginvandringen var arbetsmarknadsprövning inte aktuellt, vilket också fanns fastslaget i den gällande lagstiftningen. Denna principiella uppfattning om en reglerad utomnordisk invandring med arbetsmarknadsprövning, kombinerad med en flykting- och anhöriginvandringspolitik utan arbetsmarknadsprövning, hade LO sedan tidigare slutit upp bakom och man fortsatte att hålla fast vid den under hela undersökningsperioden.

Funktionell anpassning till den ”normala” ordningen

Den ”generellt likvärdiga” klassbaserade assimilationslinjen, som genomsyrat LO:s politik mot invandrade arbetare under 1940- och 1950-talet, kom delvis att modifieras under 1970-talet. Under 1960-talet hade antalet invandrade arbetare på den svenska arbetsmarknaden ökat kraftigt. Utifrån erfarenheterna av ökade kommunikationssvårigheter ute på arbets-

platserna under 1960-talets andra hälft riktades krav på vad som med Penninxs och Roosblads typologi kan betecknas som ”särskilda policyåtgärder” i form av språkundervisning, informations- och introduktionsinsatser och önskan om ett ökat samordnat agerande från lokal facklig nivå till förbundsledningar och LO-ledning. LO-ledningen var dock under 1960-talet länge avvaktande beträffande ett sådant centralt samordnat stöd och betraktade dessa sakfrågors handläggning först och främst som en intern angelägenhet för varje enskilt förbund och de enskilda avdelningarna att ta ställning till. LO hade då heller inget mandat från förbunden för en samordnad politik med särskilda personalinsatser på LO för dessa sakfrågors handläggning. I kölvattnet av de ökade sociala protesterna på arbetsmarknaden, som kulminerade med gruvstrejken i Kiruna runt årsskiftet 1969-1970, ändrade LO-ledningen dock radikalt inställning rörande invandrarpolitiska åtgärder. Utifrån en konstruerad problembild kopplades ”kommunister” och ”ovana utlänningar” samman och beskrevs som orsaker till den ökade strejkfrekvensen. Radikaliseringen oroade LO-ledningen som betecknade den som ett potentiellt hot mot den etablerade ordningen av arbetsfred, institutionaliserat klassamarbete på arbetsmarknaden och den socialdemokratiska dominansen inom fackföreningsrörelsen. Denna uppfattning om invandrade arbetares inblandning i strejkerna fungerade som en katalysator och fick i varje fall den märkbara effekten att LO-aktiviteten tilltog gällande invandrarpolitiska åtgärder. LO formulerade ett första invandrarpolitiskt åtgärdsprogram. Det vidare perspektivet inom LO i synen på arbetskraftsinvandringens sociala konsekvenser hade dessutom betydelse för LO:s ökade aktivitet. Uppmärksammandet av arbetskraftsinvandringens relation till rationaliseringar, upptrissningen av arbetstakten och dess eventuella effekter för olika inhemska gruppers möjligheter till arbetsmarknadsdeltagande samt det bristfälliga samhälleliga mottagandet av de invandrade arbetarna och deras familjer bidrog dessutom till en ökad medvetenhet om vikten av att utveckla invandrarpolitiska åtgärder.

Åtgärdsprogrammet innebar att fackföreningsrörelsen, med LO som samordnare, satsade på ökade informations-, introduktions- och utbildningsåtgärder, både på lättfattlig svenska och på de numerärt största nationella invandrargruppernas modersmål. Avsikten var att underlätta för lokalavdelningar och förbund med bristande resurser. LO krävde också språkkurser i svenska på betald arbetstid. Åtgärderna syftade till att skapa gynnsammare förutsättningar för den i samtiden efterfrågade ”anpassningen” av de invandrade arbetarna till arbets- och samhällslivet och fackföreningsrörelsen. Med teoretisk inspiration från Ålunds och Schierups perspektiv om folkrörelsers invandrarpolitiska praktiker argumenterar jag för att LO:s invandrarpolitiska ideologier och praktiker kännetecknades av en syn på invandrarpolitiken som en socialiseringsprocess av funktionell anpassning av invandrade arbetare till den befintliga nationella ordningens ’spelregler’ och invanda mönster. I det framställda informations- och kursmaterialet förmedlades ofta ett budskap om att ”så här har vi gjort och så här gör vi Sverige”. Olika former av studiecirklar,

informationsmaterial och kurser, till exempel i svenska språket och kursen ”Att arbeta i Sverige” i fackföreningsrörelsens och ABF:s regi, blev medel i en facklig välfärdsnationell anpassningsmodell, där politisk-ideologiska och etnokulturella dimensioner sammanföll och var två sidor av samma mynt. Lagen om rätt till svenskundervisning på betald arbetstid med tillhörande samhällsinformation och orientering om arbetsmarknaden, som instiftades i två omgångar 1973 för både ”nyare” och ”äldre” anställda invandrare, innebar att lokala avtal skulle träffas mellan arbetsgivare och fackförening om undervisningens förläggande i något studieförbunds regi. Genom uppsökande verksamhet om lagens innebörd och innehåll kunde de fackliga organisationerna få anställda invandrare att i hög utsträckning välja ABF som studieorganisatör. Detta innebar sammantaget att de fackliga organisationerna fick inflytande över undervisningen och över innehållet i samhällsinformationen. Det underlättade också de fackliga målsättningarna att slussa över deltagarna i språkundervisningen till fackliga studiecirklar. SAF däremot var kritiskt mot ABF:s och LO:s stora inflytande och ville att undervisningen skulle ordnas av företagen, branschorganisationer eller genom studieförbund som företagen själva valde. Jag betraktar motsättningarna och osämjan om svenskundervisningens organisation, implementering och innehåll som ett uttryck för en ideologisk och samhällspolitisk kamp, där såväl arbetarrörelsen som arbetsgivarsidan ville sätta sin prägel på innehållet i och de värderingar som förmedlades genom språk- och samhällsundervisningen. Det reformistiska LO förde inte bara sin kamp mot arbetsgivar- och högerhåll, utan man var lika mån om att hålla kommunistiska och vänsterradikala anhängare och influenser borta från svenskundervisningen. Den organisatoriska uppbyggnaden och den ideologiskt präglade svenskundervisningen och samhällsinformationen som ABF och LO sjösatte för undervisningen var ett led i strävandena att sprida rörelsens värderingar till deltagarna. Svenskundervisningen var således en viktig del i de invandrarpolitiska åtgärder som åsågs som en socialiserings- och normaliseringsprocess till ’spelreglerna’ i det svenska majoritetssamhället och för det ”svenska” och reformistiska sättet att bedriva facklig och politisk verksamhet på.

För LO var kunskaper i svenska språket nyckeln till en lyckosam introduktion i det svenska samhället. Denna kapitalökning i ”svenskhet”, som språkkunskaper ansågs innebära, betraktades av LO som en nödvändig ingrediens och ett kompetenskrav för ”anpassning” och deltagande i arbetslivet och som medlemmar i de fackliga organisationerna. Rätten till språkundervisning var den enskilda fråga som LO ansåg viktigast och som högprioriterades när det gällde invandrarpolitiska åtgärder under 1970-talet.

I relation till tidigare forskning är denna undersökning den första studien som ingående analyserar LO:s och den fackliga rörelsens argumentering och agerande rörande den lagstiftade svenskundervisningens tillkomst och implementering. Den tematiska fördjupningen runt frågan om svenskundervisningen har visat att det förekom en hel del överläggningar

med arbetsgivarsidan och regeringsföreträdare, när förhandlingsvägen blockerats och innan lagen om rätt till svenskundervisning på betald arbetstid kunde klubbas igenom. Oenigheten om undervisningen försvann inte med lagens tillkomst, utan osämjan mellan fackföreningsrörelsen och arbetsgivarna om villkoren för undervisningen fortsatte under hela 1970-talet. Det blev många turer av segslitna förhandlingar på LO-, förbunds-, och lokal avdelnings- och klubbnivå med betalningsovilliga arbetsgivare. Lagen fick också ett dubbelbottnat resultat genom att många undervisningsberättigade aldrig fick möjlighet att påbörja undervisningen. Lagen medförde kostnader för arbetsgivarna, och betalningsovilliga arbetsgivare vägrade ofta att betala kostnaderna för undervisningen eller använde sig av olika förhalningstaktiker för att försena igångsättandet av undervisningen. På LO-kongressen 1981 framkom också hur företagens minskade benägenhet att rekrytera arbetskraft utomlands, parallellt med en förändrad invandringsstruktur och kärvare tider på arbetsmarknaden sedan 1970-talets senare hälft, också bidragit till att lagen i praktiken ibland kunde verka som en försvårande omständighet för arbetslösa invandrares möjligheter att få anställning. Arbetsgivare som inte ville bekosta svenskundervisning valde i många fall att inte anställa sökande personer som inte genomgått undervisning. Dessutom bidrog strukturella faktorer till svårigheterna att genomföra undervisningen i vissa branscher och företag. Till exempel uppstod svårigheter på små arbetsplatser och små orter, där det var svårt att bilda studiegrupper och där långa resvägar och restider utgjorde studiehinder. Alternativt valde invandrade arbetare också självmant att avstå från undervisning som uppoffring för att få anställning. Det förekom också att individer avstod på grund av praktiska skäl som att undervisningen förlades utanför arbetstid och innebar problem med barnpassning.

Beträffande den statliga och samhälleliga invandrarpolitiken slöt LO vid mitten av 1970-talet upp bakom Invandrarutredningens och sedermera den socialdemokratiska regeringspropositionens visioner om att ledorden *jämlikhet*, *valfrihet* och *samverkan* skulle genomsyra policymålsättningarna för invandrarpolitiken. I likhet med flera andra intresseorganisationer och politiska partier betraktade LO införandet av en kulturpluralistisk invandrarpolitik som en central åtgärd för att undanröja riskerna för möjliga sociala och etniska motsättningar mellan infödda och invandrare, som bibehållandet av en assimilationsinriktad politik förutspåddes att leda till. Den under 1950- och 1960-talet enkelriktade anpassningsideologins dominans blev under 1970-talet alltmer ifrågasatt och utmanad av ett mer ömsesidigt kulturpluralistiskt perspektiv. De radikala ideologiska stämningarna och nyckelbegrepp som ’jämlikhet’, ’solidaritet’, ’delaktighet’, ’respekt’ var flitigt brukade inom arbetarrörelsen under 1970-talet och var även framträdande i LO:s invandrarpolitiska diskurs. De kulturella valfrihets- och samverkansträvandena innebar en positivare inställning till kulturella och språkliga skillnader, även om olika dimensioner av ett latent anpassningstänkande och etniska stereotypiseringar i förhållande till den invandrade befolkningen också förblev fortsatt närvarande i olika

remissyttranden och programskrifter under 1970-talet. Det var stereotypiseringar som är centrala dimensioner i all konstruktion av etniska gemenskaper och gränser och i distinktionen mellan ett ”vi” och ”de andra”, i enlighet med Thomas Hylland Eriksens perspektiv på hur etnicitet konstrueras. Förbättrad företagsintroduktion, tolkservice och samhällsinformation var, i kombination med språkundervisning, reformåtgärder som LO förespråkade för att underlätta villkoren och deltagandet för invandrade arbetare och deras familjer i arbets- och samhällslivets olika domäner.

Även om LO, SAF och Invandrarverket samverkade och på ett principiellt plan var överens om att de stadgade invandrarpolitiska målsättningarna skulle söka realiseras inom ramen för den generella välfärdspolitiken och den svenska modellens breda förhandlingslösningar, rådde många gånger oenighet mellan LO och SAF och de borgerliga regeringarna under 1970-talets senare del beträffande implementeringen av olika invandrarpolitiska åtgärder. Det gällde bland annat det praktiska genomförandet av företagsintroduktionen ute på mindre arbetsplatser och oenighet kring finansieringen av utbildningen av tvåspråkiga arbetsplatstolkar, som bidrog till att den av riksdagen beslutade tolkutbildningen försenades. Oenigheten beträffande implementeringen av olika invandrarpolitiska åtgärder var exempel på de ökade motsättningarna inom den svenska modellen på arbetsmarknaden och bidrog till ett större mönster av LO:s allmänt försämrade relationer till motparten SAF och den sittande borgerliga regeringsmakten under slutet av 1970-talet och inledningen av 1980-talet.

Andelen medlemmar inom LO-kollektivet med invandrarbakgrund fortsatte att öka under 1970-talet och 1980-talet, och dessutom ökade den nationella och språkliga heterogeniteten bland medlemmarna mot bakgrund av en ökad utomeuropeisk migration till Sverige under dessa decennier. Vid årsskiftet 1979/1980 hade cirka 350 000, eller 17 procent av LO-förbundens medlemmar invandrarbakgrund. Efter olika förslag från den fackliga studieutredningen STULO genomförde LO under 1970-talets andra hälft och 1980-talet olika informations- och utbildningsåtgärder på den interna fackliga arenan, som syftade till att stimulera till ökad aktivitet och underlätta deltagandet för invandrare i det fackliga arbetet. Informations- och utbildningsåtgärderna syftade dessutom till att öka kunskaperna bland infödda medlemmar om de invandrade arbetskamraterna och om invandringens orsaker och effekter för det svenska samhället. Efter beslut på LO-kongressen 1976 utarbetade LO även sitt första invandrarpolitiska handlingsprogram som antogs 1979.

Modellen med organisatoriskt särskiljande

Organisatoriskt och institutionellt implementerade LO en decentraliserad modell. De lokala FCO-sektionerna, sedermera LO-sektionerna, fick genom inrättandet av positionen invandraransvariga eller invandrarkommittéer i praktiken huvuddelen av ansvaret för kurs- och informationsverksamhet gentemot de invandrade medlemmarna och mot fackförbundens

lokalavdelningar rörande LO:s politik och målsättningar i invandrarpolitiska frågor. LO hade det övergripande ansvaret för policyformulering och kontakter med statliga myndigheter. LO utformade och ansvarade vidare för den samordnade informations- och utbildningsverksamheten i förhållande till FCO/LO-distrikten och sektionerna samt framställde och distribuerade det material som de regionala invandrarkommittéerna och fackförbundspressen använde. Inrättandet av LO:s invandrarråd 1972 var en åtgärd för att åstadkomma klara riktlinjer för den fackliga policyn, en bättre samordning och ett mer enhetligt agerande för samtliga förbund och mellan LO och förbunden. Invandrarrådet ombildades 1982 till ett Invandrar- och migrationspolitiskt utskott i samband med en omorganisering av hela LO:s interna kansliarbete. Både invandrarrådet och därefter det Invandrar- och migrationspolitiska utskottet fungerade som ett rådgivande organ och föreslog landssekretariatet riktlinjer för LO:s och förbundens agerande i alla migrationsrelaterade frågor. Till invandrarrådet, som blev en manlig, medelålders och ”svenskhomogen” samling av ledande förbundsföreträdare och ombudsmän – helt i linje med ett traditionsenligt fackligt karriärvägs- och representationsmönster – knöts en referensgrupp av fackligt aktiva invandrare och representanter för de största invandrargruppernas nationella riksförbund. För att komma ifråga som representant i referensgruppen var det nästintill ett informellt villkor att ha socialdemokratiska sympatier. För att återknyta till Gidlunds och Horgbys perspektiv kring det ideologiska identitetsskapandets betydelse i relationerna mellan LO och SAP pekar detta förhållande på att den invandrarpolitiska verksamheten utgjorde en integrerad del i ett socialdemokratiskt identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen med gränsdragningar åt såväl höger som vänster.

Undersökningen visar att det fanns paradoxala tendenser i hur den invandrarpolitiska verksamheten bedrevs och organiserades inom LO under 1970-talet. Å ena sidan förblev den från 1950- och 1960-talen homogeniseringssträvande, klassbaserade anpassningslinjen fortsatt stark. Den utgick ifrån förväntningen att såväl invandrare som infödda som aktiverade sig fackligt skulle insocialiseras i de befintliga nationella rörelseramarna som var präglade av den facklig-politiska samverkans traditionstyngda primat. Utifrån ambitionen att undvika underbudskonkurrens och en rädsla för sociala och etniska konflikter i invandringens spår strävande LO efter att skapa en socialt jämlik och ideologiskt och kulturellt homogen arbetarklass. Därigenom hoppades LO bidra till att motverka sociala och etniska klyftor inom arbetarklassen som man så starkt fruktade. LO bekämpade varje tanke på facklig organisering, baserad på etnisk eller könsmässig grund. De gemensamma klassintressena utgjorde grunden och basen för den fackliga organiseringen. Å andra sidan uppstod likväl tendenser till vad jag betecknar som ett *organisatoriskt särskiljande*, när det gällde de invandrarpolitiska frågornas handläggning ute i FCO/LO-sektionernas invandrarkommittéer. Frågor som hade med invandrares krav, sociala villkor och erfarenheter att göra blev genom inrättandet av invandrarkommittéer och utnämnandet av invandraransvariga överförda

på sidoorganisationer med uppgift att arbeta med dessa frågor. Inom FCO/LO-sektionerna fanns också en tendens att dessa frågor i viss utsträckning överläts på medlemmar med invandrarbakgrund, även om det inte var den ursprungliga avsikten och heller inte den allenarådande tendensen inom alla FCO/LO-sektioner. Det organisatoriska särskiljandet och kommittéernas många gånger bristande kontakter, samarbete, och ekonomiska, personella och sociala stöd från avdelningar och FCO/LO-sektioner bidrog till att invandrarkommittéledamöter i hög grad upplevde att den verksamhet som de bedrev var lågprioriterade ”sidofrågor” till den övriga fackliga verksamheten. Inom flera FCO/LO-distrikt och -sektioner fanns det problem att få till stånd en fungerande kommittéverksamhet. Även om min undersökning i tid inte sträcker sig längre än till inledningen av 1980-talet är det viktigt att nämna att modellen med invandrarkommittéer avvecklades helt först under 1990-talet. Ansvariga ombudsmän och handläggare på LO menade då självkritiskt att den tidigare modellen med specifika invandrarkommittéer och invandraransvariga inte hade resulterat i en reell inkludering och prioritering av invandrade medlemmars specifika intressefrågor och problem på de fackliga organisationernas agenda.

Internationell forskning, bland annat av Gillian Creese beträffande kanadensiska OTEU, John Wrench om brittiska TUC och Peter Kühne om västtyska DGB, har visat på liknande organisatoriskt särskiljande för invandrarpolitiken inom respektive lands fackföreningsrörelse som jag har påvisat för svenska LO. Denna likartade utveckling i ett antal länder indikerar att det organisatoriska särskiljandet påverkade politikområdets status i negativ riktning, eftersom frågorna därigenom tenderade till att försvinna från den vardagliga fackliga huvudfåran inom de uttalat klassbaserade sammanhang som de fackliga rörelserna representerade. På den interna fackliga arenan blev invandrarpolitiken i stor utsträckning ett område i särskiljda organisatoriska rum, dit fackligt aktiva och förtroendevalda med invandrarbakgrund hänvisats. För fackligt aktiva med invandrarbakgrund framstod ”invandrarskapet” därmed i många fall som en slags permanent och på förhand given identitet som de måste förhålla sig till och representera i de fackliga sammanhangen.

Mobilisering som socialdemokratiskt identitetsskapande

Undersökningen har visat att de invandrarpolitiska utbildnings-, informations- och mobiliseringsåtgärderna många gånger tog formen av en slags välvillig anpassningspraktik av facklig, ideologisk och nationell socialisering. I linje med Gidlunds och Horgbys perspektiv om den fackligpolitiska samverkan som ett hegemoniträvande, betraktas följaktligen invandrarpolitiken som en integrerad del i ett större socialdemokratiskt makt- och identitetsskapande projekt inom fackföreningsrörelsen. Projektet syftade till att få en stark reformistisk arbetarrörelse som kunde bjuda motstånd mot såväl kapitalägare som borgerliga och kommunistiska partier och grupperingar. Det projektet hade historiskt traditionstyngda anor

av gränsskapande mot såväl höger som vänster, och det innehöll sega strukturer av verksamhetstraditioner och mönster som reproducerats kontinuerligt. Det påverkade bland annat mobiliseringsarbetet inför de politiska valen. I valkampanjerna inför valen 1976, 1979 och 1982 samverkade exempelvis LO ofta med invandrarkommittéerna som en samordnande facklig aktör i lokala nätverksförgreningar med SAP, ABF, SSU och Unga Örnar i informations- och mobiliseringsarbetet riktat till invandrarväljare. Den sammantvinnade politisk-ideologiska och nationella socialiserings- och normaliseringsideologin syftande till funktionell ”anpassning” var dessutom ett närvarande tema i informations- och agitationsbroschyrer inför valen. Målsättningen med mobiliseringsarbetet var att de invandrade skulle inkluderas och bli en del av arbetarrörelsegemenskapen genom att rörelsen förmedlade ”rätt” identitetsinnehåll om den svenska, socialdemokratiskt dominerade arbetarrörelsens specifika historia och traditioner av facklig-politisk samverkan. I konstruktionen av en svensk arbetarrörelsegemenskap var LO och SAP sammanfogade symboliska delar och genom uppsökande verksamhet och ideologisk skolning i studiecirklar och informationsmaterial förmedlades budskapet att det ”normala” bland svenska arbetare var att känna identifikation och solidaritet med bägge dessa grenar.

Underrepresentationen av invandrare

Olika fackliga utredningar och LO-rapporter påvisade att invandrade medlemmar hade en lägre facklig aktivitet och var förtroendevalda i lägre utsträckning än infödda medlemmar. Härvid fanns dock en viss självkritik bland företrädare för LO, som menade att man både kunde och borde göra mer från de fackliga organisationernas sida för att öka invandrade medlemmars representationsgrad. Ansvarige ombudsmannen Ragne Beiming framhöll på LO-kongressen 1981 att den ojämlika representationen var problematisk ur demokratisk synvinkel och att den riskerade att skapa motsättningar och splittringar, som på sikt kunde försvaga fackföreningsrörelsens styrka och sammanhållning. I LO-yttranden och utredningsrapporter förklarades i huvudsak underrepresentationen genom hänvisningar till egenskaper hos de underrepresenterade, eller snarare deras brister eller avsaknad av något, till exempel bristande språkkunskaper i svenska, känslor av främlingskap eller avsaknad av intresse eller erfarenhet av fackligt arbete. Däremot var det sällan som företrädare för LO betraktade invandrares underrepresentation som dimensioner av en strukturell maktrelation eller etniskt baserade statushierarkier inom LO, som innebar att infödda medlemmar som grupp hade mer makt och inflytande inom de fackliga organisationerna i relation till invandrade medlemmar. Mot bakgrund av en facklig centraliserings- och professionaliseringstendens dominerade mestadels svenskfödda medelålders män bland de ombudsmän och förtroendevalda, som representerade förbunden i de viktigaste beslutsfattande och rådgivande organen i toppen av den fackliga organisationshierarkin. Svenskfödda kvinnor, ungdomar och invandrare –

såväl män som kvinnor oavsett ålder och nationell bakgrund – var däremot underrepresenterade i förhållande till medlemssammansättningen. Betydelsen av facklig erfarenhet och kvalifikationstid i den svenska kontexten har, parallellt med ”rätt” kön, etnicitet, ålder och socialdemokratiska sympatier, varit av stor betydelse för att med Anne Phillips ord *få närvara* och representera medlemmarna i olika LO-organ. Detta har även Inga Hellbergs tidigare forskning visat.

Som redan påpekats var invandrarpolitiken i stor utsträckning ett organisatoriskt särskiljt politikområde för fackligt förtroendevalda med invandrarbakgrund ute i lokala LO-sektioner, avdelningar och klubbar. På den centrala LO-nivån var de invandrarpolitiska diskussionerna med ett fåtal undantag däremot, som en konsekvens av underrepresentationen av invandrare, dominerade och präglade av infödda fackligt förtroendevalda, ombudsmän, experter och handläggare. Invandrade medlemmar och förtroendevalda förblev under 1970-talet och 1980-talet, liksom under tidigare decennier, relativt frånvarande och tysta aktörer i LO-sammanhangen. Invandrare var främst åskådliggjorda och omtalade som målgrupper för politiska åtgärder, utan att själva komma till tals i någon större utsträckning. Det förekom dock några undantag och exempel på ”invandrarröster”, som bröt den relativa tystnaden av invandrare i LO-sammanhangen, bland annat på LO-kongressen 1981 och i ett antal debattartiklar i *Invandrarbulletinen*. Dessa fackligt aktiva invandrare uttalade sin lojalitet och solidaritet med den fackliga rörelsen och idén om ett universellt klassbaserat fackligt medlemskap över nationella och etniska gränser. Samtidigt kritiserade de underrepresentationen och förekomsten av diskriminerande praktiker mot invandrade medlemmar som ett uttryck för ojämlika makt- och statusrelationer mellan olika grupper av fackliga medlemmar på basis av etnisk tillhörighet. Dessa aktörer såg sig som representanter och företrädare för invandrares intressen inom fackföreningsrörelsen. I linje med argument i Anne Phillips teori om närvarons politik argumenterade de för att en ökad representation av invandrare på olika fackliga förtroendeposter och i olika fackliga utbildningssammanhang var en viktig förutsättning för invandrare att kunna påverka politikens innehåll i en riktning som innebar att den fackliga rörelsen i större utsträckning tillvaratog och bevakade vad de betecknade som invandrares specifika och gemensamma medlemsintressen. De menade också att underrepresentationen var odemokratisk och orättvis samt att ett vidare representationsmönster på ett mer rättvisande sätt skulle spegla hela arbetarklassens och de fackliga medlemmarnas alltmer heterogena sammansättning gällande kön och etnicitet.

Det ojämlika representationsmönstret ur ett etnicitetsperspektiv och underrepresentationen av invandrare bland fackligt förtroendevalda var ett demokratiskt problem som har bestått även efter den undersökta perioden. För att inte fastna i glappet mellan retorik och praktik är en erkännandepolitik likt den Nancy Fraser förespråkar, där alla medlemmar erkänns rätten att få vara olika men behandlas som universellt jämlika och erkänns som fullvärdiga fackliga medlemmar och deltagare, oavsett kön,

etnicitet eller generation, en tänkbar framåtsyftande målsättning att sikta mot. Denna erkännandepolitik skulle kunna vara en möjlig ledstjärna för att omvandla de monokulturella makt- och representationsmönstren inom LO och motverka skillnadsskapande kategoriseringar av fackliga medlemmar i ”vi” och ”de andra” på basis av etnisk tillhörighet. Erkännandet är betydelsefullt för att inte urholka legitimiteten för den grundläggande idén i stadgarna om fackföreningsrörelsen som en intresseorganisation som tillvaratar *samtliga* medlemmars politiska, ekonomiska och sociala intressen. För att leva upp till LO:s och dess medlemsförbunds uttalade målsättning om att vara en social rörelse som kämpar för rättvisa och ett fackligt medlemskap för lika värde och lika rätt är det angeläget för den fackliga rörelsen att motverka och komma bortom det etniska särskiljandet av det fackliga medlemskollektivet.

Kontinuitet och förändring under 1900-talet

Avhandlingens dialog med tidigare forskning, bakgrundsskildring och omfattande empiriska redovisning möjliggör en diskussion om kontinuitet och förändring i LO:s ställningstaganden till invandring i ett längre historiskt perspektiv under 1900-talet.

Det går att påvisa såväl kontinuitet som viktiga förändringar i LO:s ställningstaganden till frågor kring invandring och etniska relationer under 1900-talet. Kontinuiteten gäller bland annat strävandena efter en facklig kontroll av utbudet av arbetskraft på den svenska arbetsmarknaden. Dessa kontrollsträvanden har återkommande inneburit att fackföreningsrörelsen förespråkat en restriktiv eller i vart fall reglerad invandringspolitik för att begränsa konkurrensen och därmed upprätthålla eller förbättra lönenivåer och arbetsvillkor för sina medlemmar. De skilda premisserna beträffande arbetarrörelsens maktresurser och de omgivande ekonomiska och politiska förutsättningarna mellan de bägge perioderna 1900-talet till 1930-talet respektive 1940-talet till 1980-talet var av avgörande betydelse för fackföreningsrörelsens möjligheter att påverka utformningen av invandringspolitiken. Med arbetarrörelsens politiska maktövertagande från och med 1930-talet förändrades de maktpolitiska ramarna på det statliga och politiska planet. Det förstärktes efter andra världskriget med inrättandet av AMS 1948. Den samlade arbetarrörelsens stärkta ställning medförde att fackföreningsrörelsen fick ett större inflytande över invandringspolitiken jämfört med tidigare. Det innebar att rörelsen kunde ställa och få igenom olika former av krav och villkor som omgärdade den efterkrigstida arbetskraftsinvandringen. De förbättrade materiella förutsättningarna och ekonomiska konjunkturerna under 1940- till 1960-talen med stor efterfrågan på arbetskraft hade avgörande betydelse för de fackliga bifallen till arbetskraftsinvandringen, och det innebar en viss kursförändring i förhållande till en tidigare mer markant restriktivitet mot invandring. Arbetarrörelsens och arbetsgivarsidans sammanfallande intressen beträffande ekonomisk tillväxt och ökad produktivitet innebar att företrädare för arbetarrörelsens såväl fackliga som politiska gren insåg att den

stora efterfrågan på arbetskraft behövde bemötas för att kunna upprätthålla tillväxttakten i ekonomin. Den ekonomiska tillväxten var ju själva grundförutsättningen för att kunna genomföra arbetarrörelsens målsättningar om omfattande välfärdsreformer. Fackföreningsrörelsen accepterade därför arbetskraftsinvandring som ett medel och en resurs för att främja det svenska välfärdskapitalistiska Folkhemsprojektet. Den utomnordiska arbetskraftsinvandringen och dess omfattning kom dock ständigt att vägas mot andra övergripande fackliga och politiska målsättningar. LO menade exempelvis att en okontrollerad och alltför omfattande invandring hotade den fulla sysselsättningen, strukturomvandlingen och den solidariska lönepolitiken.

De ekonomiska konjunkturerna, lönepolitiken, tillväxt- och rationaliseringssträvandena, de välfärdspolitiska ambitionerna i kombination med nationella sammantvinnade processer av både civisk, medborgerlig homogenisering och etniska gränsdragningar var faktorer som i ett komplext samspel hade betydelse för LO:s invandrings- och invandrarpolitik. Den under efterkrigstiden klassbaserade, inkluderande politiken mot invandrade arbetare bidrog, i kombination med den generella välfärdspolitiken, till formellt jämlika villkor mellan infödda och invandrade arbetare. Den ”generellt likvärdiga” klassbaserade politik som LO företrädde innebar emellertid även *inkluderande underordningsdimensioner*, för att använda Diana Mulinaris & Anders Neergaards begrepp, för såväl invandrarmän och -kvinnor som infödda kvinnor. LO har under hela efterkrigsperioden aktivt försökt inkludera invandrare inom de fackliga organisationerna, men samtidigt har formerna för inkluderingen och den kontinuerliga underrepresentationen av invandrare bland fackligt förtroendevalda inneburit att invandrare haft underordnade positioner i strukturellt hänseende. De etniskt och könsbaserade inkluderande underordningsdimensionerna skall i den historiska backspegeln inte tolkas som statiska tillstånd utan som processer, vars former och innehåll förändrats med historiska och samhälleliga förändringar. Med formeringen av LO:s invandrarpolitik från slutet av 1960-talet och under 1970-talet kombinerades sålunda den tidigare assimilationsinriktade ”generellt likvärdiga” klasspolitiken och välfärdspolitiken med riktade invandrarpolitiska policyåtgärder. Dessa policyåtgärder och praktiker inriktades dock i mångt och mycket på invandrares funktionella ”anpassning” till de fackliga och nationella ramarna om ”hur vi har gjort och gör i Sverige”.

LO i en europeisk utblick

Mot bakgrund av den tidigare diskussionen av ett antal europeiska studier och deras resultat i inledningskapitlet ställer jag avslutningsvis även svenska LO:s policys och praktiker i relation till hur dess motsvarigheter i Storbritannien, Frankrike, Västtyskland och Norge har agerat.

Det förekom såväl likartade förhållningssätt som viktiga skillnader mellan svenska LO:s och motsvarande brittiska, franska, västtyska och norska organisationers policys och praktiker. Fackföreningsrörelsen i

dessa europeiska länder har ställts inför likartade villkor och utmaningar i ljuset av generella processer av ekonomiska och industriella omstruktureringar samt en ökad internationalisering av ekonomi och produktion. Under den undersökta tidsperioden skedde i flertalet nord- och västeuropeiska länder en parallell utveckling beträffande migrationens förändrade karaktär; en föreställt temporär arbetsmigration utvecklades till en permanent invandring och en mer markant mångetnisk befolkning jämfört med tidigare. Från och med mitten av 1970-talet och framåt ökade dessutom invandringen av flyktingar jämfört med decennierna dessförinnan, medan den renodlade formen av arbetskraftsinvandring till mindre kvalificerade arbetsuppgifter i storskalig, arbetskraftsintensiv produktion efter tayloristiska principer däremot minskade.

I likhet med situationen för västtyska DGB och norska LO medförde svenska LO:s starka institutionella position på arbetsmarknaden och dess delaktighet och integrering i den korporativa struktur som omgav det politiska beslutsfattandet ett stort inflytande över villkoren och formerna för arbetskraftsinvandringen. TUC i Storbritannien samt CGT och CFDT i Frankrike var däremot inte särskilt delaktiga i de policyprocesser som omgav invandringspolitiken. Dessa organisationer kunde inte på samma sätt bevaka att fackliga krav blev tillgodosedda som facken i Sverige, Norge och Västtyskland kunde genom sin direkta inblandning i den invandringspolitiska policyprocessen. Mot bakgrund av en begynnande strukturkris och farhågor för ökad arbetslöshet förespråkade såväl svenska LO som motsvarande organisationer i de fyra övriga länderna en restriktivare politik mot fortsatt arbetskraftsinvandring från början och mitten av 1970-talet. Det var en linje som facken i de nord- och västeuropeiska länderna sedan höll fast vid. De fackliga organisationerna legitimerade sina krav på en restriktivare invandringspolitik utifrån sammanvävda ekonomiska och sociala argument. Den likartade argumentationslinje som användes av fackföreningsrörelsen i de olika länderna var grundad på argument om att vissa inhemska grupper av arbetare riskerade att slås ut från arbetsmarknaden vid fortsatt arbetskraftsinvandring, och att reglerad invandring var en nödvändig åtgärd för att kunna förbättra de arbetsmarknadsmässiga och sociala villkoren för den redan invandrade befolkningen. Konvergensen var dock inte lika påtaglig när det gällde fackliga policys kring flykting- och anhöriginvandring. Ambivalens och skiftande ståndpunkter var snarare kännetecknande för västtyska DGB:s, brittiska TUC:s och franska CGT:s och CFDT:s inställning till flykting- och anhöriginvandring. Svenska och norska LO förespråkade konsekvent en flykting- och anhöriginvandringspolitik utan arbetsmarknadsprövning.

I såväl Sverige som i de övriga fyra länderna var medlemskap i de fackliga organisationerna öppet för invandrade arbetare, och med tidens gång blev de fackliga attityderna och den invandrarpolitiska policyutvecklingen alltmer inkluderande särskilt mot invandrare som bott i invandringsländerna under en längre tid. Men det existerade skillnader mellan länderna gällande prioriteringar av politikens inriktning, dess omfattning och fackens möjligheter och engagemang för att realisera de invand-

rarpolitiska åtgärderna i praktiken. Svenska LO, följt av norska LO, hade högst generell organisationsgrad och även högst organisationsgrad bland invandrade arbetare. I Sverige drev LO redan från tidig efterkrigstid linjen om formellt jämlika sociala och arbetsmarknadsmässiga rättigheter för infödda och invandrade arbetare. Även norska LO drev den linjen, men vid en senare tidpunkt, eftersom arbetskraftsinvandringen till Norge inte tog fart på allvar förrän vid inledningen av 1970-talet. I Västtyskland förespråkade DGB att invandrade arbetare skulle ha samma löner och arbetsvillkor som infödda arbetare. Men samtidigt accepterade DGB gästarbetarsystemet som innebar att invandrade arbetares ojämlikhet i relation till den infödda befolkningen manifesterades genom immigranternas begränsade sociala och politiska rättigheter. Invandrade arbetare som stod under anställningskontrakt var under kontraktstiden bundna till en viss arbetsplats. De hade strikt tidsreglerade uppehållstillstånd i landet och begränsad rätt till de statliga arbetslöshets- och socialförsäkringssystemen. Dessutom rådde hårda bestämmelser gällande möjligheterna till anhöriginvandring.

I Storbritannien innebar den koloniala historien att en stor andel invandrade etniska minoriteter från före detta brittiska kolonier hade medborgarskap och därmed formellt jämlika rättigheter med den infödda majoritetsbefolkningen i alla samhällssfärer. Den brittiska fackföreningsrörelsen hade dock inte haft någon direkt påverkan eller inflytande över tillkomsten av dessa regler. Från 1970-talet och framåt började TUC däremot mer aktivt än tidigare bekämpa rasism och informell etnisk diskriminering, som var ett problem både på arbetsplatser och inom de fackliga organisationerna. I Frankrike var både CGT och CFDT ideologiskt aktiva förespråkare för jämlikhet mellan den infödda och invandrade befolkningen. Men de franska fackens relativt svaga maktposition i frågor relaterade till invandringen och den låga fackliga organisationsgraden innebar svårigheter för fackföreningsrörelsen att realisera många progressiva förslag i praktisk politik. I både Storbritannien och Frankrike var invandrade arbetare aktiva och drivande aktörer i olika arbetsmarknadskonflikter under 1970-talet. Dessa arbetsmarknadskonflikter och invandrade arbetares radikalism fungerade i många fall som katalysatorer för fackföreningarna att utveckla olika policyåtgärder som på ett bättre sätt skulle bevaka och tillvarata invandrade arbetares och deras familjers specifika intressen och villkor. Som den här undersökningen har visat finns vissa paralleller till situationen inom svenska LO 1969/1970, då de sociala oroligheterna och vilda strejkerna på arbetsmarknaden och LO-ledningens *uppfattning* om invandrade arbetares aktivitet i dessa strejker drev på införandet av ett första invandrarpolitiskt åtgärdsprogram inom LO.

I de fem länderna var det också en generell utvecklingstrend att de fackliga organisationerna blev medvetna om att den specifika situationen och villkoren för invandrade arbetare och deras familjer krävde speciell uppmärksamhet och ”särskilda policyåtgärder”. Denna ökade medvetenhet skedde dock olika snabbt och vid olika tidpunkter i de fem länderna. Det fanns även skillnader mellan länderna beträffande policyåtgär-

dernas inriktning och engagemanget för att realisera sådana policys i såväl teori som praktik. Rent konkret innebar det att olika former av informations- och utbildningsåtgärder började genomföras framför allt från och med 1970-talet samt att olika serviceorgan som invandrarkommittéer, råd eller sekretariat inrättades i såväl Sverige, Storbritannien, Frankrike, Västtyskland som Norge. Som redan framgått var det även en generell trend i flera av länderna att dessa organisatoriskt särskiljda organ befann sig i organisationsperiferin och hade en relativt svag status. Utvecklingstendenserna var inte lika entydiga när det gällde fackliga policyåtgärder för att inkludera och mobilisera invandrare som aktiva medlemmar och valda representanter i de fackliga organisationerna.

I den europeiska jämförelsen var svenska LO tidigt med att under 1970-talet införa olika former av informations- och utbildningsinsatser samt ett handlingsprogram med målsättningen att öka invandrares delaktighet och representation inom de fackliga organisationerna. Västtyska DGB och norska LO genomförde likartade åtgärder men oftast något eller några år senare än svenska LO. Överlag fanns de största likheterna beträffande policys och praktiker mellan svenska och norska LO. Bägge organisationerna utvecklade liknande argumentationslinjer och strategier på området, men svenska LO var ofta föregångare tidsmässigt. Policyutvecklingen inom brittiska TUC och franska CGT och CFDT var mer ambivalent. Å ena sidan verkar motståndet bland olika skikt av infödda fackliga funktionärer mot införandet av ”särskilda policyåtgärder” i relation till invandrare och bibehållandet av en ”generellt likvärdig policy” ha varit mest seglivat i dessa bägge länder. Å andra sidan fick antirasistiska aktiviteter och antidiskrimineringspolicys samtidigt ett tidigare genomslag och större utrymme inom dessa organisationer jämfört med svenska och norska LO samt västtyska DGB. I både Storbritannien och Frankrike var införandet av olika former av fackliga invandrarpolitiska åtgärder och antidiskrimineringspolicys många gånger en effekt av radikala invandrade arbetares lobbyism och aktivism, både innanför och utanför den fackliga arenan. Invandrarorganisationer och andra sociala rörelser utanför de traditionella fackföreningarna var betydelsefulla som påtryckargrupper på facken i dessa bägge länder.

De fackliga centralorganisationerna i de aktuella länderna blev under 1980- och 1990-talen alltmer medvetna om de ur ett etnicitetsperspektiv skeva representationsmönstren bland fackligt förtroendevalda. Organisationerna formulerade målsättningar och handlingsprogram för att söka åstadkomma en ökad representation av invandrare inom den fackliga rörelsen. I samtliga fem länder verkar dock underrepresentationen av invandrare på fackliga förtroendeposter på olika nivåer ha förblivit ett bestående inslag.

Genom den här undersökningen av svenska LO och den jämförande diskussionen om svenska LO och motsvarande organisationers policys och praktiker i fyra andra europeiska länder bidrar denna avhandling därmed med följande viktiga teoretiska insikt. Det har funnits en dominerande representationsnorm och statushierarki inom arbetarklassbaserade

fackföreningsrörelser, där nationstillhörighet, utifrån en etniskt, nationell förståelse, har utgjort en strukturerande princip för fackligt engagemang och för att representera det fackliga kollektivets uttalade klassgemenskap. Den slutsatsen gäller inte bara svenska LO utan även brittiska TUC, västtyska DGB, franska CGT och CFDT och norska LO. Trots de aktuella fackliga rörelsernas alltmer heterogena medlemssammansättning ifråga om kön, etnicitet och generation har underpresentationen av invandrare, liksom även infödda kvinnor och ungdomar, inom de fackliga organisationerna bidragit till att klassperspektivet och förståelsen av klass i stor utsträckning har tolkats och formats inom ramarna för manlighetens, medelålderns och nationens gränser.

Hur den fackliga rörelsen erkänner och anpassar sin verksamhet och sina representationsmönster efter den existerande heterogeniteten bland befintliga och potentiella medlemsgrupper inom arbetarklassen är med stor sannolikhet avgörande för dess framtida legitimitet och ställning som intresseorganisation och social rörelse för sina medlemmar.

10. Summary

The changing gender and ethnic composition of the Swedish wage-earning population during the post–World War II period had an impact on the labour market conditions and also challenged the trade unions, not least the Swedish Trade Union Confederation (LO). The national trade unions for blue-collar workers within the LO organised employees in particular sectors of the labour market, where the majority of the immigrant workers were employed and concentrated. This thesis deals with how the LO acted and reacted regarding immigration, immigrant workers and ethnic relations between 1945 and 1981, with a specific focus on the period from the second half of the 1960s to the beginning of the 1980s, when the LO for the first time formed an explicit immigration policy.

The primary purpose has been to analyse the LO's mediated rhetoric, arguments and social and institutional practices in the process of forming the LO's immigration policy regarding the introduction, incorporation and participation of immigrants into Swedish society in general, the workplace and the trade union movement. The theoretical purpose has been to explore how power relations of superiority and subordination based primarily on the categories of class, ethnicity and nation, but also gender and to some extent generation, have been formed through ideological processes of inclusion and boundary drawing in rhetorical speeches, texts and institutional practices within the framework of an explicit class-based community such as the LO constituted.

In relation to previous research, this thesis is the first systematic study of how the LO's policies and arguments about immigration in itself on the one hand and the LO's arguments regarding special policy measures to facilitate the process of immigrants' introduction, incorporation and participation to the Swedish society on the other hand were related to each other. The thesis is also the first study analysing the formation process of the LO's immigration union policy programme during the 1970s. Unlike previous research about the Swedish trade union movement and immigration policy issues, this study, with inspiration from international research, also explores how the institutional and organisational structures of the LO's immigration policy activities were formed. Furthermore, the study analyses the connections between the model of the organisational structures and the inclusion, position and status of immigration policy issues on the LO's internal political agenda.

Theoretically, following Lars Ekdahl's perspective, trade unions have been looked upon as secondary organisations with the primary mission to defend their members' political, economic and social interests in relation

to the primary organisations, the employers, under capitalist modes of production. One procedure has been to use different kinds of strategies to limit competition between workers, i.e. by trying to regulate the supply of labour on the labour market. Inspired by Gullan Gidlund and Björn Horgby, the LO's long tradition of close relations and cooperation with the Social Democratic Labour Party (SAP) has been analysed as a project of identity construction within the trade union movement, with both political-ideological and national implications. I have approached the study of the LO's rhetorical arguments and social and institutional practices by using a contextualising, ideology-critical interpretation method, developed by John B. Thompson, and by using theoretical perspectives problematising the relationship between the categories of class, ethnicity, nation and gender as structuring principles of power relations within class-based trade union organisations such as the LO. By drawing on support from both international and Swedish research, i.e. by John Wrench, Gillian Creese and Diana Mulinari and Anders Neergaard, I have explored how these power relations have traditionally affected the union self-images and have been manifested through practices of inclusional subordination towards immigrants and organisational separation of issues related to the conditions and experiences of immigrants within trade unions and political organisations.

Furthermore, I have leant towards constructionist perspectives on the concepts of ethnicity, nationalism and national self-images, used by Thomas Hylland Eriksen and Christina Johansson, and I have employed them as analytical tools to discern how notions of "us" and "them" have been formed and reproduced through ideological constructions of national and ethnic communities and boundaries in rhetorical speeches, texts and institutional practices. Rinnus Penninx and Judith Roosblad's typology stressing the difference between "A General Equality Policy" versus "A Special Treatment Policy" have been used to characterise the LO's practices towards immigrant union members. Aleksandra Ålund' and Carl-Ulrik Schierup's perspectives regarding path dependence and different contradictory ways of understanding the function of immigration policy measures among so-called popular movements have inspired a problematisation of the LO's views of ethnic and cultural pluralism and the LO's immigration policy measures. My thesis has been that even the LO's immigration policy was characterised by a disjuncture between rhetorically proclaimed multicultural visions and inclusional practices of integration aiming at a functional adaptation and institutional socialisation of immigrants into the already existing and normatively defined national "normal" order of things on the Swedish labour market and within the trade union movement. Anne Phillip's theoretical framework concerning the significance of group representation, or the politics of presence as it is called by Phillips, and Nancy Fraser's analysis of the importance of recognition have been used as analytical perspectives to discuss the underrepresentation of immigrants in trade union and political contexts and to analyse immigrant union activists' demands for an increasing represen-

tation and participation of immigrants among elected trade union officials and representatives.

The results of this study have demonstrated that, from the end of World War II to the beginning of the 1970s, the LO had a fairly ambivalent attitude and rhetoric as regards labour immigration. On the one hand labour immigration was accepted as a means to solve the shortage of labour in an expanding post-war Swedish economy. In the light of an existing gender division of labour and a strong male norm regarding work and participation on the labour market, the trade unions accepted that industrial growth, and the generation of prosperity and the development of the Swedish welfare state, were dependent on the labour supply. The trade union movement was prepared to let immigration help out with bottlenecks in the production process. On the other hand, the LO argued from the basic position that uncontrolled and spontaneous labour immigration endangered the main union objectives of full employment, structural transformation and the general LO wage policy strategy, "the solidarity wage policy".

However, there were no discussions within the LO and no public debates in general about the social and cultural conditions of immigrants in Swedish society during the 1940s and 1950s. Not until the middle of the 1960s did these issues surface on the political agenda. During the 1940s and 1950s the discussions within the LO were focused on: firstly, whether labour immigration was the best solution to the problem of labour shortage compared to present and potential domestic labour resources, especially married women and elderly people. Secondly, the discussions concerned the working conditions and the wages of immigrant workers in comparison to indigenous workers and thirdly, the importance of organising the immigrant workers. The union strategies were based on a fear of labour surplus and on an interest in protecting the indigenous members from competition. The LO feared that uncontrolled labour immigration would be a disadvantage for indigenous workers, since wages could be kept low and obsolete industrial sectors could be maintained because of the influx of migrant labour. Organising the immigrants was a central part of the union movement's strategy, and the LO also insisted from the very beginning on equal wages and employment conditions between indigenous and immigrant workers to avoid wage pressures. This strategy did not just serve the indigenous members, but it was in favour of the migrant workers' interests as well. Accordingly, the immigrant workers had the same formal rights and protected worker status as any worker on the Swedish labour market.

Thus, within the LO, during the first decades of the post-war period, the focus remained on questions related to immigrants as labour, not as workmates and union members. The immigrant members could be characterised as a kind of "non-issue" during the 1940s and the 1950s. The immigrant members were out of sight and the LO's policy towards them was a "universal" class-based policy for all workers, or a "General Equality Policy" if we use Penninx and Roosblad's concept. But this "General

Equality" class policy was actually based on taken-for-granted conceptualisations of a homogeneous working class within the boundaries of the imagined ethnically and culturally homogeneous Swedish nation. Constructions of the working class as cultural homogeneous contributed to a situation where other multifaceted forms of interests and identities based on gender, ethnicity and generation were made invisible.

There were no specific LO immigration policies to facilitate the integration of immigrants into the labour market, trade unions or society in general. It was not until immigration increased and partly changed composition in the middle of the 1960s, when for instance immigration from Yugoslavia, Greece and Turkey increased, and the language and communication problems on the shop floors became more obvious, that a more comprehensive recognition and debate arose within the trade union movement. The LO requested a regulation of the non-Nordic immigration, and special measures to facilitate the process of "adaptation" of immigrants to Swedish society.

Regarding immigration, the trade union movement argued that non-Nordic immigration should take place in regulated and organised forms. Its main argument was that immigration should be "adapted" to the cycles of the labour market and with consideration for the possibilities of society to take good care of the new citizens and give them equal social conditions. According to the 1954 agreement on a common Nordic labour market, Nordic citizens had/have the right to free movement for work and residence in Sweden, and therefore the union movement had no influence of the conditions concerning this immigration of Nordic citizens. The aim of the trade union movement's request of a regulated non-Nordic immigration and the union participation as a consultative actor in the institutional structure of the decision-making process of labour market and immigrant matters was to regulate the inconveniences of unregulated immigration. Starting from a kind of welfare-nationalistic perspective in civic terms, based on ideas about the desirability of a civically homogeneous population, the LO's ambition was to create social and economic equality between indigenous Swedes and immigrants. Therefore, the LO argued that the scale of immigration should be weighted against factors such as access to work, housing, social services, education and language provision. Accordingly, there was a clear connection between the trade union movement's request for a regulation of non-Nordic immigration and the discussions within the movement about the need for special policies concerning the social and work situation of immigrants. The union arguments about immigration in itself on the one hand, and the requests for special policies, where the objective was to facilitate the process of "adaptation" of immigrants to Swedish society and working life, on the other hand were thus a common parcel in the LO's policy. Christer Lundh has stated that argument in his research as well.

In Lundh's perspective and in the LO's self-image and interpretations of its own policies there was, however, a lack of a critical perspective discussing power, dominance and boundaries within the union move-

ment, and this lack of power perspective has disguised normative conceptions and boundaries within the LO about "women" and "immigrants" as a kind of secondary workforce, exceptional in relation to "the real" primary worker, i.e. a male ethnic Swede.

At the central level of the LO there was an overarching awareness of the communication problems at the shop floor level and the lack of translated information and bulletins for immigrants, but its commitment to these questions was at this point of time quit modest. In the mid and late 1960s the LO was not committed to taking charge and developing a common structure for the whole trade union movement concerning a union immigration policy, or institutionalising a policy by hiring people with the task of implementing and dealing with these questions in practice. From both the LO's and the national member unions' points of view, these kind of questions were considered to be an internal matter for each national union.

At the beginning of the year 1970, however, in the light of increasing rank and file disaffection expressed through different forms of social protests, for instance a number of wildcat strikes, the LO partly switched position regarding the question of "Special Treatment Policies" and facilities for immigrants, to refer once again to Penninx and Roosblad's typology. The LO leadership feared that the increasing number of immigrant workers on the Swedish labour market was the direct cause of the increasing number of wildcat strikes. Therefore, a union immigration policy was formed and institutionalised. The LO decided to work for agreements with the employers to offer Swedish language training, introduction at the workplaces and information on Swedish society during paid work hours. Recommended activities inside the trade unions were focused on providing immigrants with information in the union press translated into the most frequented minority languages, information on Swedish working life, on collective bargaining, labour legislation, and other union-related questions. It was also decided to start recruitment of immigrants to trade union courses and specially designed study circles.

The LO initiated negotiations with the Swedish Employers' Confederation (SAF), which in November 1970 led to an agreement, the objective of which was to facilitate the process of introduction of immigrant workers to Swedish society and working life. Guidelines and recommendations were drawn up on how to introduce immigrant workers at their place of work, and on provision of 200 hours of Swedish language training, of which the employer had to pay the first 60 hours. The Metal Workers' Union objected to this provision, considering 200 hours too little. They insisted instead on 240 hours of language training to be entirely paid by the employers. The Metal Workers' Union's viewpoints were taken as guidelines when the legal right to Swedish language training during paid working hours was codified in an Act of 1 July 1973. The legal right to language training worked fairly well in large companies. At smaller workplaces, though, in times of recession during the second half of the 1970s and the early 1980s, it was more difficult for the trade un-

ions to make employers comply. These experiences of problems and conflicts regarding the implementation of the Swedish language training at smaller workplaces finally led to new legislation in 1986. The number of hours for training in basic Swedish increased to 500 hours, with an additional 300 hours for professional Swedish, if needed. Municipalities, instead of employers, were now made financially responsible for offering language training free of charge, and for informing immigrants who had recently arrived to Sweden about their rights. However, the new law obliged employers to arrange time off from work for immigrants already employed and at work, after consultation with the municipality and the relevant local trade union branch.

Overall, these specific immigration policy ambitions and ideas were part of the LO's welfare-nationalistic strategy to incorporate immigrant workers into the trade union movement and the Swedish welfare society. Inspired by Ålund and Schierup's theoretical framework, I have argued that the LO's rhetoric referring to immigrants' "problems of adaptation" and the need for "adaptation" could be seen as part of an institutional ideology and a welfare-nationalistic problem discourse within the LO. The ideology proclaimed cultural freedom of choice and partnership at the rhetorical level, but in underlying practical understanding and within the framework of the institutional practice, the integration of immigrants was expected to be a form of socialisation process and functional adaptation of immigrants to the "normal" Swedish social democratic traditions and way of doing things, within the organisational structures of the trade union movement and Swedish welfare capitalism. During the 1970s, provision of Swedish language training and company introduction with union attendance, translated information bulletins about the Swedish labour market and society, knowledge of association courses, and more traditional union measures, for example seminars, union courses and study circles, could be seen as central means in a process of socialisation and "normalisation" to the given order of a strong social democratic ideological hegemony, which was constructed as a symbol of the "Swedish" way of doing union activities.

I also have stressed the argument that the institutional and organisational structures regarding the practical implementation of a union immigration policy within the LO were important for the status of these issues on the LO's political agenda in the process of forming a union immigration policy from the beginning of the 1970s. Until 1969–1970 the LO had taken the stand that the so-called "immigrant questions" should be handled within the framework of the existing core organisational channels for union activities. Immigrants were free to organise and participate in union activities, but apart from some spare-time language education and isolated translated union information in Finnish and Serbo-Croat (Finnish and Yugoslavian immigrants were the two largest national groups of immigrants in Sweden at that time), immigrants were given the same treatment as indigenous workers, without any specific measures or facilities

compensating immigrants for their position as newcomers and ethnic minorities.

After 1970, however, the LO position concerning the question of how to handle immigration policy activities inside the organisation was in a way ambivalent and paradoxical. On the one hand the basic "General Equality" class-based position remained strong. From this ideological position, both indigenous and immigrant members participating in the unions were expected to be adapted and socialised into the "normal" and given order of things within the current core organisational forms of union activities. On the other hand, there was a new tendency in the inclusional strategies of the LO. The necessity to form a specific policy based on the particular needs and interests of their immigrant members was also taken into account. The solution chosen to meet these requirements was a form of *organisational separation* of the so called "immigrant questions" within the LO. When I have used the concept "organisational separation", I have had in mind the formation of an Immigrant Council within the LO, and Immigrant Committees or specially appointed officials responsible for "immigrant questions" within local LO districts.

When immigrants had been included in the current core union organisations, immigrant-related union issues within the LO and local LO districts, referring to the demands, experiences and living conditions of immigrants, were to a large extent separated and organised into a separate Immigrant Council and Immigrant Committees with the more or less entire responsibility to work with these issues. The LO integrated specific immigrant related issues into the trade union programme, but in the model formed for the implementation of the programme, questions related to the social conditions and experiences of immigrants had a low status and priority on the union agenda and were organisationally separated from trade union concerns at large, and often left over to immigrant activists to handle. Several local LO districts reported problems and troubles concerning the activities of these Immigrant Committees.

These Committees often had insufficient connections and cooperation, low status, and weak economic, social and personnel support from the surrounding local LO districts and member unions, and the immigrant activists within the Committees often felt that they had little support from other union people, and that their activities were regarded as divergent and "secondary" questions concerning "the others" from the surrounding union organisations. These tendencies to organisational separation were strengthened after the LO's first official Programme of Action for Immigrants was published in 1979. The proposals in the programme actually encouraged a model in which these union issues should be treated in separate committees or by specially appointed representatives.

Although my investigation in time ends at the beginning of the 1980s, when the formation period of a union immigration policy was more or less giving way to a phase of consolidation, it is important to mention that this model of separation and methods of approaching and seeing to the interests of immigrant members were not seriously evaluated or reconsid-

ered until the beginning of the 1990s. However, there were earlier tendencies of criticism from the rank and file and local officials against the policies and models adopted by the LO. However, in the beginning of the 1990s, the officials within the LO, in an act of self-criticism, condemned the model of separation for not resulting in a policy of inclusion of immigrant members' special interests as part of "general union concerns". In a new Immigration Policy Programme, published in 1991, a policy was adopted emphasising that immigrant-related issues must be integrated as a more integral and "natural" part of ordinary trade union activities. All elected representatives were recommended to take on the same degree of responsibility for immigrant members as for indigenous Swedish members.

Thus, the earlier model of organisational separation of the immigration policy activities inside the LO on different organisational levels led to the situation that immigrant-related issues were integrated into the LO's political agenda, but at the same time organisationally separated from trade union concerns at large. International scholars such as Gillian Creese concerning the Canadian OTEU, John Wrench regarding the British TUC and Peter Kühne concerning the West German DGB have pointed out a similar organisational separation of immigration policy activities inside the respective national trade union movement as I have stressed regarding the Swedish LO. Accordingly, immigration policy activities inside the unions had a rather low status and priority. Immigrant members and their specific interests to a great extent, therefore, became included but subordinated and rather invisible within the class-based context of the Swedish LO, and also of the Canadian OTEU, British TUC and West German DGB in the formation period of union immigration policy in the 1970s and the 1990s.

By studying the Swedish LO and by comparatively discussing the LO's policies and practices in relation to the policies and practices of corresponding organisations especially in Great Britain, France, West Germany and Norway, this thesis has contributed an important theoretical insight. By leaning towards Anne Phillip's perspective concerning the politics of presence in the discussions of the underrepresentation of immigrants among elected trade union officials and representatives, this study has demonstrated the existence of a dominant norm of representation and hierarchies of status within class-based trade union movements. Belonging to the nation, defined in ethnic terms, in many ways worked as a structuring principle to be able to represent the class-based community of the trade union collective, not just within the Swedish LO, but also within the British TUC, French CGT and CFDT, West German DGB and Norwegian LO. However, an increasing heterogeneity regarding gender, ethnicity and generation among the union members, the underrepresentation of immigrants, women and young people among elected trade union officials and representatives contributed to a situation where the perspectives and understandings of class to a great extent have been interpreted within the boundaries of masculinity, middle age and nation.

Inspired by Nancy Fraser's analysis of the importance of recognition, I have therefore stressed the argument that a policy of recognition could be important to counteract notions and categorisations contributing in different ways to creating ethnic distinctions between "us" and "them" among union members. In what way the trade union movement will recognise and adjust its activities and patterns of representation to correspond with the existing heterogeneity among the present and potential trade union membership will most likely be crucial for the future legitimacy of the trade union movement as an interest organisation and social movement acting in favour of *all* its members.

11. Käll- och Litteraturförteckning

A. Otryckta källor

Landsorganisationens (LO:s) arkiv, Stockholm

Landssekretariatets protokoll och bilagor 1945-1982.

Representantskapets protokoll och bilagor 1945-1982.

Arbetsmaterial, korrespondens, kursverksamhet, klipp. LO. Informationsenheten. Invandrarfrågor. Kurser och klipp 1979-1988, volymnummer saknas.

Protokoll, kallelser från Invandrar- och migrationspolitiska utskottet. LO. Socialpolitiska rådets handlingar. Protokoll, kallelser 1977-1989, volymnummer saknas.

Ragne Beimings minnesanteckningar, dagordningar och arbetshandlingar från LO:s överläggningar med olika invandrargruppers Nationella Riksförbund 1978-1982, volymnummer saknas.

Rapporter, PM, skrivelser, budget. LO. Invandrarverksamhet 1977-1982, Vol. F:5.

Samrådsgrupp i migrationsfrågor FFC-LO 1974-1981. Samrådsgrupp i migrationsfrågor CTUY-LO 1975-1982. LO. Invandrarverksamhet. Samrådsgrupper, samordningsgrupper 1974-1983, Vol. F:3.

Socialpolitiska enheten, Handlingar rörande invandrarfrågor, Vol. Arbetstillståndsfrågor.

Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB), Stockholm

Landsorganisationens (LO:s) arkiv

Korrespondens, kursverksamhet, studiematerialfrågor. LO. Invandrarfrågor 1965-1972, Vol. F 21:1.

Korrespondens rörande invandrarfrågor och medlemsärenden. LO. Invandrarfrågor 1970-1978, Vol. F 21:2.

Handlingar rörande LO-distrikts och LO-sektioners (tidigare FCO) invandrarkommittéverksamhet. LO. Invandrarfrågor 1970-1980, Vol. F 21:3.

Veckoinformation från LO på finska, serbokroatiska och grekiska. Handlingar rörande svenskundervisning för invandrare. Rapport om invandringssituationen 1977. LO. Invandrarfrågor 1971-1978, Vol. F 21:4.

Handlingar rörande internationell konferens i Belgrad 1972 om migrationsfrågor. LO. Invandrarfrågor 1972, Vol. F 21:5.

Kartläggning av invandrare inom LO-området – respektive FCO-distrikt. LO. Invandrarfrågor 1972, Vol. F 21:6.

Kartläggning av invandrare inom LO-området – Förbunden 1972. Diverse invandrarfrågor 1973-1974. LO. Invandrarfrågor 1972-1974, Vol. F 21:7.

Material och yttranden angående Invandrarutredningen. Protokoll och arbetsmaterial från LO:s invandrarråd. LO. Invandrarfrågor 1972-1979, Vol. F 21:9.
Handlingar rörande bland annat seminarium angående migrationsfrågor i Jugoslavien 1973. Svensk-jugoslaviska samarbetsgruppen. Gunnar Nilssons besök i Jugoslavien 1974-1976. Övriga handlingar rörande Jugoslavien 1974-1976. LO. Invandrarfrågor 1974-1976, Vol. F 21:10.
Handlingar från STULO:s arbetsgrupp för invandrarundervisning. LO. Invandrarfrågor 1974-1976, Vol. F 21:11.
Handlingar till största delen från Invandrarprogramkommittén 1977-1979. Programförslag och remissvar från förbunden och LO-distrikten. Material från Rådslaget ”LO och Invandrarna” m.m. LO. Invandrarfrågor 1974-1989, Vol. F 21:12.
Planeringsfrågor, budgetfrågor och manus rörande tidskrifter m.m. LO. Invandrarfrågor 1978-1985, Vol. F 21:13.
Handlingar till största delen tillhörande Björn Pettersson 1970-1976, bland annat korrespondens och arbetsmaterial. LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten, Vol. F 02:2.
Urs Hausers handlingar, bland annat korrespondens och arbetsmaterial 1970-1977. LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten. Vol. F 02:3.
Björn Petterssons korrespondens 1971-1976. LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten. Vol. F 02:4.
Urs Hausers handlingar, arbetsmaterial till största del rörande enkätundersökning om svenskundervisning för invandrare 1974-1975. LO. Arbetsmarknadspolitiska enheten. Vol. F 02:5.

Gösta Fagerholms privata arkiv

Handlingar till största del promemorior och korrespondens ur Gösta Fagerholms privata arkiv från tiden som studieombudsman på Metallindustriarbetareförbundet.

Svenska Emigrantinstitutet, Växjö

Intervjuer med bandspelare utförda av Jesper Johansson
Intervju med Patricia 2003-01-14.

Webbplatser

Daae-Qvale Margrethe, *Solidaritet til besvær? Norsk fagbevegelses innvandrings-og integreringspolitikk i perioden 1975-2005*, Masteroppgave i historie, Oslo, 2006, http://www.culom.uio.no/publikasjoner/DaaeQvale-masteroppgave.pdf, 2008-01-25.
Kort presentation av Zeki Yalcins avhandlingsprojekt, http://www.oru/se/ Humanistiska institutionen/Personal/Zeki Yalcin, 2008-01-21.

B. Tryckta källor

Organisationstryck

ABF & LO. *Invandrarundervisningen. ABF och LO. November 1973*, Stockholm 1973.
ABF & Brevskolan. *Invandrare Kommunalval 76*, Stockholm, 1976.
ABF & Brevskolan. *Vi har gjort en del…*, Stockholm, 1982.
LO. *Verksamhetsberättelser (VB) med offentliga remissyttranden (YOM)* 1946-1987.
LO. *Protokoll från LO:s kongress* 1946, 1951, 1956, 1961, 1966, 1971, 1976, 1981.
LO. *Samordnad näringspolitik. Strukturutredningen*, Stockholm, 1961.

LO, ABF & Brevskolan. *Att arbeta i Sverige. En kursbok för invandrare*, Stockholm 1971.
LO. *LO:s studieutredning. Utgångspunkter och allmänna förutsättningar*, Stockholm, 1972.
LO. *Fackliga studier. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976.
LO. *Facklig invandrarinformation. Rapport från STULO:s arbetsgrupp för översyn av invandrarundervisning, facklig invandrarutbildning och invandrarinformation*, Stockholm, 1976.
LO. *Fackföreningsrörelsen och arbetsmarknadspolitiken. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976.
LO. *Fackföreningsrörelsen och de multinationella företagen. Rapport till LO-kongressen 1976*, Stockholm, 1976.
LO. *LO och invandrarna. Sammanfattning av beslut vid 1976 års LO-kongress*, Stockholm, 1977.
LO. *Invandrarna och fackföreningsrörelsen. LO:s invandrarpolitiska handlingsprogram för samhälle och arbetsliv*, Stockholm, 1979.
LO. *LO 80-rapporten. Rapport till LO-kongressen 1981*, Stockholm, 1981.
LO. *Vem är aktiv i facket? En undersökning från LO 80-utredningen*, Stockholm, 1981.
LO. *En av 80-talets stora samhällsfrågor. Information från LO:s arbetsgrupp för Invandrarkunskap*, Stockholm, 1981.
LO. *Svenskundervisning för invandrare*, Stockholm, 1986.
LO. *Invandrarpolitiskt program 1991*, Stockholm, 1991.
LO. *Rättvisa: sammanfattning av Rättviseutredningens rapport till LO:s 23:e ordinarie kongress 7-12 december 1996*, Stockholm, 1996.
LO. *LO:s plattform för att stärka och öka medvetenheten om alla människors lika värde och lika rätt samt motverka segregation och diskriminering*, Stockholm, 2001.
LO. *Integration 2004. Fakta och kunskap*, Lika värde – lika rätt, Stockholm, 2004.
SAF, LO & SIV. *Invandrarfrågorna i företaget. Handledning utarbetad av SAF, LO och Invandrarverket*, Stockholm, 1975.
SAP. *Vårt valjobb inför 19 september*, Stockholm, 1982.

Skrifter och krönikor

Beiming Ragne, ”LO och invandrarna”, *Arbetarhistoria* 1988:2.
Lindberg Ingemar, *Vems Sverige? Om facket, vår svenska självbild och de växande sociala och etniska klyftorna*, LO, Lika – värde lika rätt, Stockholm, 2003.
Medri Margareta, ”FCO – ett ”LO” lokalt” i Hans Nygren (red.), *Steg för steg 1945-1973. En krönika i text och bild om den svenska fackföreningsrörelsens utveckling under efterkrigstiden. Utgiven till LO:s 75-årsjubileum 1973*, Stockholm, 1973.
Rantanen Jalmar, ”…likvärdigt med svenskarna…” Jalmar Rantanen om LO och invandrarna” i Hans Nygren (red.), *Steg för steg 1945-1973. En kröniska i text och bild om den svenska fackföreningsrörelsens utveckling under efterkrigstiden. Utgiven till LO:s 75-årsjubileum 1973*, Stockholm, 1973.
Rantanen Jalmar, *Finska språket inom fackföreningsrörelsen*, Finska språket i Sverige, Föreningen Norden: Kulturfonden för Sverige och Finland, Stockholm, 1981.
Söderlund Eliel. *Att vara finländare i Metall: problem, uppfattningar, attityder*, Svenska Metallindustriarbetareförbundet, Stockholm, 1970.
Öberg Kjell, ”Minnen M.M.”, i *Invandring. Forskning. Politik. En vänbok till Tomas Hammar*, CEIFO, Stockholm, 1993.

Periodika

Fackföreningsrörelsen/LO-tidningen 1965-1982.

Invandrarbulletinen 1977-1986.

Offentligt tryck och offentlig statistik

Ds 2000:43, *Begreppet invandrare. Användningen i myndigheters verksamhet*, Slutrapport från Arbetsgruppen med uppgift att se över användningen av begreppet invandrare.
Folk- och bostadsräkningen 1970, del 3, Statistiska centralbyrån, Stockholm, 1972.
Folk- och bostadsräkningen 1975, del 3:3, Statistiska centralbyrån, Stockholm, 1977.
SOU 1962:10, *Svensk ekonomi 1960-1965. Betänkande av 1959 års långtidsutredning*.
SOU 1965:9, *Arbetsmarknadspolitik. Betänkande angivet av 1960 års arbetsmarknadsutredning*.
SOU 1966:55, *Skolgång borta och hemma. Betänkande angivet av 1964 års utlands- och internatskoleutredning*.
SOU 1967:18, *Invandringen. Problematik och handläggning. Utlänningsutredningens betänkande II*.
SOU 1971:51, *Invandrarnas utbildningssituation. Förslag om grundutbildning i svenska för vuxna invandrare. Invandrarutredningen 1*.
SOU 1972:83, *Tolkservice. Nordisk språkkonvention. Invandrarutredningen 2.*
SOU 1974:69, *Invandrarna och minoriteterna. Invandrarutredningen 3*.
SOU 1981:86, *Svenskundervisning för vuxna invandrare 1. Överväganden och förslag.*
SOU 1981:87, *Svenskundervisning för vuxna invandrare 2. Kartläggning av nuläget.*
SOU 1982:49, *Invandringspolitiken. Bakgrund. Delbetänkande av invandrarpolitiska kommittén.*
Statistisk årsbok för Sverige 1955, Statistiska centralbyrån, Stockholm, 1955.
Statistik årsbok för Sverige 1965, Statistiska centralbyrån, Stockholm, 1965.
Statistisk årsbok 1984, Statistiska centralbyrån, Stockholm, 1984.

C. Litteratur

Anderson Benedict, *Den föreställda gemenskapen. Reflektioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg, 1993 (1983).
Andersson Jenny, *Mellan tillväxt och trygghet. Idéer om produktiv socialpolitik i socialdemokratisk socialpolitisk ideologi under efterkrigstiden*, Uppsala, 2003.
Andersson Jenny, ”Från Brandt och Kreisky till Blair och Brown. Den tredje vägens konstellationer och Sverigebilden”, *Arbetarhistoria* 2008:1.
Andersson Lars M, *En jude är en jude, är en jude. Representationen av ”juden” i svensk skämtpress omkring 1900-1930*, Lund, 2000.
Andersson Lars M & Kvist Geverts Karin, ”Inledning”, i Lars M Andersson & Karin Kvist Geverts (red.), *En problematisk relation? Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920-1950*, Uppsala, 2008.
Ahrne Göran, Ekerwald Hedvig & Leiulfsrud Håkon, *Klassamhällets förändring*, Lund, 1995 (1985).
Balibar Etienne, ”Rasism och nationalism” i Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Ras, Nation, Klass. Mångtydiga identiteter*, Göteborg, 2002 (1991).
Balibar Etienne, ”Finns det en nyrasism?”, i Etienne Balibar & Immanuel Wallerstein, *Ras, Nation, Klass. Mångtydiga identiteter*, Göteborg, 2002 (1991).
Balibar Etienne & Wallerstein Immanuel, *Ras, Nation, Klass. Mångtydiga identiteter*, Göteborg, 2002 (1991).
Bauman Zygmunt & May Tim, *Att tänka sociologiskt*, Göteborg, 2001 (1990).
Bengtsson Berit, *Kampen mot § 23. Facklig makt vid anställning och avsked i Sverige före 1940*, Uppsala, 2006.

Berggren Henrik, ”The forward-facing angel: nationalism and modernity in Sweden in the twentieth century”, i Kurt Almqvist & Kay Glans (eds.), *The Swedish Success Story?*, Stockholm, 2004 (2001).
Berggren Lars, ”Går det att skriva arbetarhistoriska synteser?”, *Historisk Tidskrift* 2003:2.
Billig Michael, *Banal Nationalism*, Thousand Oaks & New Dehli, 1995.
Blomqvist Håkan, *Nation, ras och civilisation i svensk arbetarrörelse före nazismen*, Stockholm, 2006a.
Blomqvist Håkan, ”Socialdemokrati och svenskhet. Om den andra fosterländskhetens dubbla sidor”, *Arbetarhistoria* 2006b:2-3.
Bogatic Wirginia, *Stanna eller återvända. Flyktingskap, återvändande och kvarstannande bland polska kvinnliga överlevande från koncentrationslägret Ravensbrück 1945-1946*, otryckt licentiatavhandling i historia, Växjö, 2006.
Burawoy Michael, ”The Functions and Reproduction of Migrant Labor”, *American Journal of Sociology* 81:1976.
Byström Mikael, ”Goda självförsörjare eller främmande råttor? Den offentliga diskussionen kring flyktingarnas plats på arbetsmarknaden 1942-1947”, *Arbetarhistoria* 2006:2-3.
Carlsson Christina, *Kvinnosyn och kvinnopolitik. En studie av svensk socialdemokrati 1880-1910*, Lund, 1986.
Carlsson Christina, ”Kvinnor i arbete och arbetarrörelse”, i Lars Olsson & Christer Hult (red.), *Arbetets historia. Föreläsningar i Lund. 1*, Lund, 1987.
Castles Stephen & Kosack Godula, “The Function of Labour Immigration in Western European Capitalism”, *New Left Review* nr 73/1972.
Castles Stephen & Kosack Godula, *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*, London, 1973.
Castles Stephen & Miller Mark J., *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, Basingstoke, 2003 (1993).
Castles Stephen & Davidson Alastair, *Citizenship and Migration. Globalization and the politics of belonging*, London, 2000.
Clark Anna, *The Struggle for the Breeches. Gender and the Making of the British Working Class*, Los Angeles, 1997.
Creese Gillian, *Contracting Masculinity: Gender, Class and Race in a White-Collar union 1944-1994*, Oxford, 1999.
Dahlqvist Hans, “Folkhemsbegreppet: Rudolf Kjellén vs Per Albin Hansson”, *Historisk Tidskrift* 2002:3.
Dahlstedt Magnus, ”Den mångfaldiga representationen. Det monokulturella partilivet i kritisk belysning”, i Ingmar Lindberg & Magnus Dahlstedt (red.), *Det slutna folkhemmet: Om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, 2002.
Dahlstedt Magnus, *Reserverad demokrati. Representation i ett mångetniskt samhälle*, Umeå, 2005.
Dahlstedt Magnus & Hertzberg Fredrik, ”Strukturell diskriminering och politiskt deltagande”, i Magnus Dahlstedt & Fredrik Hertzberg (red.), *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*, SOU 2005:112, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
De Geer Hans, *I vänstervind och högervåg. SAF under 1970-talet*, Stockholm, 1989.
de Jongh Ruud, ”Solidarity in Exchange for Adaptation. Dutch Trade Unionism and Immigrant Workers”, *International Migration Review*, Vol. XIX:4, 1985.
de los Reyes Paulina, ”Det problematiska systerskapet. Om svenskhet och invandrarskap i svensk genushistorisk forskning”, *Historisk Tidskrift* 1998:3.
de los Reyes Paulina, ”Folkhemmets paradoxer. Genus och etnicitet i den svenska modellen”, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2000:2.

de los Reyes Paulina, *Mångfald och differentiering. Diskurs, olikhet och normbildning inom svensk forskning och samhällsdebatt*, Stockholm, 2001.
de los Reyes Paulina, Molina Irene & Mulinari Diana (red.), *Maktens (o)lika förklädnader. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm, 2002.
de los Reyes Paulina & Mulinari Diana, *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlikhetens landskap*, Malmö, 2005.
de los Reyes Paulina & Kamali Masoud (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, Rapport för Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.
Donald James & Rattansi Ali (eds.), *´Race´, Culture and Difference*, London, 1992.
Dufwa Sune, *Kön, lön och karriär. Sjuksköterskeyrkets omvandling under 1900-talet*, Växjö, 2004.
Eagleton Terry, *Ideology. An Introduction*, London & New York, 1998 (1991).
Ehn Billy, *Det otydliga kulturmötet. Om invandrare och svenskar på ett daghem*, Lund, 1986.
Ehn Billy, ”Kamouflerad försvenskning” i Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Stockholm, 1993.
Ekberg Jan, ”Integrationen på arbetsmarknaden? Förändring i invandrares sysselsättning i Sverige 1950-2003”, *Arbetarhistoria* 2007:1.
Ekdahl Lars, ”Taylor i Olofström”, *Häften för Kritiska Studier* 1991:1.
Ekdahl Lars, ”Från teoretiskt kaos till…?” *Häften för Kritiska Studier* 1993:1-2.
Ekdahl Lars, ”En historia om makt. Om den svåra konsten att studera den fackliga rörelsens historia” i Alf O Johansson, Susanne Lundin & Lars Olsson (red.), *Dagsverken. 13 essäer i arbetets historia*, Lund, 1994.
Ekdahl Lars, ”Att konstruera en vänster”, *Häften för Kritiska Studier* 1997:3.
Ekdahl Lars, *Mot en tredje väg: en biografi över Rudolf Meidner. 1, Tysk flykting och svensk modell*, Lund, 2001.
Ekdahl Lars, *Mot en tredje väg: en biografi över Rudolf Meidner. 2, Facklig expert och demokratisk socialist*, Lund, 2005.
Ekdahl Lars, ”Metall i politiken 1957-1981”, opublicerat manus till Metalls förbundshistorik 1957-1981, under utgivning 2008.
Eley Geoff & Nield Keith, ”Farewell to the Working Class?”, *International Labor and Working Class History*, No. 57. 2000.
Ericsson Catharina, Baaz Ericsson Maria & Thörn Håkan, *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniala paradoxen, rasismen och det mångkulturella samhället*, Nora, 1999.
Essed Philomena & Goldberg David Theo (eds.), *Race Critical Theories*, Malden & Oxford, 2002.
Esser Hartmut & Korte Hermann, “The Republic of Germany”, i Tomas Hammar (ed.), *European Immigration Policy: A Comparative Study*, Cambridge, 1985.
Fairclough Norman, *Discourse and social change*, Cambridge, 1992.
Flatmo Rose Maiken, *Den svenska fagrørslas innvandringspolitikk i historiskt perspektiv frå 1880 til 1972*, otryckt hovudsfagsoppgave, Bergen, 1993.
Frank Dennis, *Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen – en studie av invandringspolitiken i Sverige och rekryteringen av utländska arbetare 1960-1972*, Växjö, 2005.
Fraser Nancy, ”Nyttan och skadan av fransk diskursteori”, *Häften för Kritiska Studier* 1992:3.
Fraser Nancy, ”Nytt tänkande kring erkännande” i Ingmar Lindberg & Magnus Dahlstedt (red.), *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, 2002.
Fraser Nancy, *Den radikala fantasin – mellan omfördelning och erkännande*, Göteborg, 2003.

Frohnert Pär, ”Den snäva solidariteten. Arbetarrörelsens flyktinghjälp. Svenska missionsförbundet och flyktingarna 1933-1945”, *Arbetarhistoria* 2006:2-3.
Frykman Jonas, ”Nationella ord och handlingar”, i Billy Ehn, Jonas Frykman & Orvar Löfgren, *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Stockholm, 1993.
Gellner Ernest, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983.
Gidlund Gullan, ”Folkrörelsepartiet och den politiska styrelsen. SAP:s organisationsutveckling”, i Klaus Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark (red.), *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100 år*, Stockholm, 1989.
Gidlund Gullan & Horgby Björn, ”Kollektivistisk demokratisyn i uppbrott. Förändrade villkor för facklig-politisk samverkan”, i Mats Ekström (red.), *Om demokratins villkor 1*, Örebro, 2006.
Gilroy Paul, *‘There Ain´t No Black in the Union Jack´. The cultural politics of race and nation*, Chicago, 1991 (1987).
Gilroy Paul, ”One Nation under a Groove: The Cultural Politics of ‘Race’ and Racism in Britian” i Geoff Eley & Ronald Grigor Suny (eds.), *Becoming National. A Reader*, New York, 1996.
Gorz André, ”De invandrade arbetarna”, *Zenit* nr 19/1970.
Greiff Mats, *Kontoristen. Från chefens högra hand till proletär. Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industritjänstemän 1840-1950*, Malmö, 1992.
Greiff Mats, *Kvinnorna vandrade demonstrativt iväg. Strejker och facklig organisering bland kvinnliga textilarbetare i Ulster 1870-1914*, Ystad, 1996.
Greiff Mats, ”Gainful Work and Unemployment Among Women in Sweden During the Crisis in the 1930s”, *Oral History. Challenges for the 21st Century. Vol 3*, Rio de Janeiro, 1998.
Greiff Mats, ”*Vi bodde, bad och blev utbildade som om vi vore på skilda kontinenter”. Katolska och protestantiska arbetare i Belfast 1850-1914*, Malmö, 2004.
Grimnes Ole Kristian, *Et flyktningesamfunn vokser fram. Nordmenn i Sverige 1940-1945*, Oslo, 1969.
Hall Patrik, *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler*, Stockholm, 2000.
Hall Stuart, ”Rasismen som ideologisk diskurs”, *Häften för Kritiska Studier* 1993:3.
Hall Stuart, ”Ethnicity: Identity and Difference” i Geoff Eley & Ronald Grigor Suny (eds.), *Becoming National. A Reader*, New York, 1996.
Hall Stuart, “The Problem of Ideology. Marxism Without Guarantees”, i David Morley & Kuan-Hsing Chen (eds.), *Stuart Hall. Critical Dialogues in Cultural Studies*, London, 1996.
Hallberg Lena, ”Företagsledningen, fackklubben och invandrarna på Bolinder-Munktell”, opublicerad uppsats till Svenska Historikermötet 2008.
Hammar Tomas, *Sverige åt svenskarna. Invandringspolitik, utlänningslagstiftning och asylrätt 1900-1932*, Stockholm, 1964.
Hammar Tomas, *Det första invandrarvalet*, Stockholm, 1979.
Hammar Tomas (ed.), *European Immigration Policy: A Comparative Study*, Cambridge, 1985.
Hammar Tomas, ”Mellan rasism och reglering. Invandringspolitikens ideologi och historia”, *Arbetarhistoria* 1988:2.
Hannerz Ulf, ”Sverige som invandrarsamhälle”, i *Över gränser. Studier i dagens socialantropologi*, Lund, 1983.
Hansen Lars-Erik, *Jämlikhet och valfrihet. En studie av den svenska invandrarpolitikens framväxt*, Stockholm, 2001.

Hansen Peo, *EU:s migrationspolitik under 50 år. Ett integrerat perspektiv på en motsägelsefull utveckling*, Lund, 2008.
Hansson Carl-Gösta, *Fackliga karriärer*, Umeå, 1996.
Hansson Carl-Gösta, ”Den fackliga resan. En ombudsman ser på utvecklingen inom LO-området”, *Arbetarhistoria* 2004:4.
Hellberg Inga, *Det fackliga förtroendet. En studie av ombudsmän och experter 1950-1991*, Stockholm, 1997.
Hellberg Inga & Pipan Tatiana, ”Ledare och experter i svensk och italiensk fackföreningsrörelse”, *Arbetarhistoria* 1998:1-2.
Hirdman Yvonne, *Att lägga livet till rätta. Studier i svensk folkhemspolitik*, Stockholm, 1989.
Hirdman Yvonne, *Vi bygger landet. Den svenska arbetarrörelsens historia från Per Götrek till Olof Palme*, Stockholm, 1990.
Hirdman, ”Kvinnorna i välfärdsstaten” i Per Tullberg & Kjell Östberg (red.), *Den svenska modellen*, Lund, 1994.
Hirdman Yvonne, *Med kluven tunga. LO och genusordningen*, Stockholm, 1998.
Hjelm Jonny, ”Fackförbunden skriver historia: en historiker läser historiker”, *Arbetarhistoria* 1999:2-3.
Hobsbawm Eric, ”The Making of the English Working Class 1870-1914”, *Workers: Worlds of Labour*, New York, 1984.
Hobsbawm Eric, “Opening address: Working-class internationalism”, i Fritz van Holthoon & Marcel van der Linden (eds.), *Internationalism in the Labour Movement 1830-1940*, band 1, Leiden, New York, Köpenhamn, Köln, 1988.
Hobsbawm Eric, ”Från socialhistoria till samhällshistoria”, *Om historia*, Stockholm, 1999.
Hoffman Nowotny Hans-Joacim, ”Switzerland”, i Tomas Hammar (ed.), *European Immigration Policy: A Comparative Study*, Cambridge, 1985.
Holmér Gunnel, ”Invandrare på Kosta glasbruk. Forskningslägen och utgångspunkter”, opublicerad avhandlings PM, Växjö, 2006.
Horgby Björn, *Dom där. Främlingsfientligheten och arbetarkulturen i Norrköping 1890-1960*, Stockholm, 1996.
Humlesjö Inger, ”Manlighetskonstruktion i arbetarhistoria och fackföreningar”, *Häften för Kritiska Studier* 1998:3.
Hylland Eriksen Thomas, *Etnicitet och nationalism*, Nora, 2003 (1993).
Häggström Nils, Borgegård Lars Erik & Rosengren Annette, *När finländarna kom. Migrationen Finland-Sverige efter andra världskriget*, Gävle, 1990.
Johansson Alf O, ”En energi hade vi innerst inne”, i Alf O Johansson, Susanne Lundin & Lars Olsson (red.), *Dagsverken. 13 essäer i arbetets historia*, Lund, 1994.
Johansson Alf O & Ekdahl Lars, ”Den historiska kompromissen som tillfällig maktallians. Perspektiv på arbetarrörelsens kris”, *Häften för Kritiska Studier* 1996:2.
Johansson Alf W, ”If you seek his monument, look around! Reflections on national identity and collective memory in Sweden after the Second World War”, ”, i Kurt Almqvist & Kay Glans (eds.), *The Swedish Success Story?*, Stockholm, 2004 (2001).
Johansson Anders L & Magnusson Lars, *LO andra halvseklet. Fackföreningsrörelsen och samhället*, Stockholm, 1998.
Johansson Christina, *Välkomna till Sverige? Migrationspolitiska diskurser under 1900-talets andra hälft*, Malmö, 2005.
Johansson Jesper, *Vägershult – en disciplinförläggning för flyktingar i Sverige under andra världskriget*, Växjö, 2004.

Johansson Jesper, ”Att anpassa till den ”normala” ordningen. Ideologi och praktik i LO:s invandrarpolitik”, i Klas-Göran Karlsson, Eva Helen Ulvros & Ulf Zander (red.), *Historieforskning på nya vägar*, Lund, 2006a.
Johansson Jesper, ”Vi var som små barn som man tog i handen. Om invandring, invandrare och integration”, i Staffan Stranne, Lars Hansson, Hans Dahlqvist & Jesper Johansson, *En annan väg. Pappers 1968-2005*, Stockholm, 2006b.
Johansson Jesper, ”Integreras till socialdemokrat? Formandet av en invandrarpolitisk struktur inom Landsorganisationen under 1970-talet”, *Arbetarhistoria* 2007:1.
Johansson Rune, ”Gemenskapens grunder. Etnicitet som konstruktion och process”, i Erik Olsson (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, 2000a.
Johansson Rune, ”Ett odödligt sinnelag? Svensk nationell utveckling i ett komparativt perspektiv”, i Erik Olsson (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, 2000b.
Johansson Rune, ”Etnicitet och nationalism – ett forskningsfält för historiker”, *Historisk Tidskrift* 2001:3.
Josefsson Ingela (red.), *Svenska för invandrare. Rapport från projektet Svenska för invandrare som ingår i SÖ:s utvärderingar av undervisningen i svenska för vuxna invandrare*, Göteborg, 1979.
Järtelius Arne, *Drömmen om Sverige. Italienare i Västerås 1947-1987*, Västerås, 1987.
Kjellberg Anders, *Facklig organisering i tolv länder*, Lund, 1983.
Kjellberg Anders, *Fackliga organisationer och medlemmar i dagens Sverige*, Lund, 2001 (1998).
Knocke Wuokko, *Invandrare möter facket. Betydelse av hemlandsbakgrund och hemvist i arbetslivet*, Stockholm, 1982.
Knocke Wuokko, *Invandrade kvinnor i lönearbete och fack. En studie om kvinnor från fyra länder inom Kommunal- och Fabriksarbetarförbundets avtalsområde*, Stockholm, 1986.
Knocke Wuokko, ”Invandrare och facklig aktivitet”, *Arbetarhistoria* 1988:2.
Knocke Wuokko, ”Facket och invandrarna”, *Invandrare & Minoriteter* 1996:4.
Knocke Wuokko, ”Sist på dagordningen? Invandringen, den invandrade arbetskraften och facket i Sverige”, *Arbetarhistoria* 1997:2.
Knocke Wuokko, ”Sweden: Insiders Outside the Trade Union Mainstream”, i Rinus Penninx & Judith Roosblad (eds.), *Trade Unions, Immigration, and Immigrants in Europe 1960-1993. A Comparative Study of the Attitudes and Actions of Trade Unions in Seven West European Countries*, Amsterdam, 2000.
Knocke Wuokko, ”Att skapa sitt liv i Sverige. Två invandrade kvinnor berättar”, *Arbetarhistoria* 2004:4
Korpi Walter, *Varför strejkar arbetarna? En sociologisk betraktelse över konflikter, makt och rätt på arbetsmarknaden*, Stockholm, 1970.
Korpi Walter, *Arbetarklassen i välfärdskapitalismen. Arbete, fackförening och politik i Sverige*, Stockholm, 1978.
Kühne Peter, ”The Federal Republic of Germany: Ambivalent Promotion of Immigrants’ Interest”, i Rinnus Penninx & Judith Roosblad (eds.), *Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe 1960-1993. A Comparative Study of the Attitudes and Actions of Trade unions in Seven West European Countries*, Amsterdam, 2000.
Kvist Geverts Karin, ”’Fader Byråkratius’ rädsla för antisemitism. Attityder mot judiska flyktingar inom Socialstyrelsens utlänningsbyrå”, i Lars M Andersson & Karin Kvist Geverts (red.), *En problematisk relation? Flyktingpolitik och judiska flyktingar i Sverige 1920-1950*, Uppsala, 2008.
Kyle Gunhild, *Gästarbeterska i manssamhället. Studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige*, Stockholm, 1979.

Laclau Ernesto & Mouffe Chantal, *Hegemony and Socialist Strategy*, London, 1985.
Lajos Attila, ”Invandrare som önskade stanna. Ungerska lantarbetare i Sverige i slutet av 1940-talet”, i Katarina Hjelm (red.), *Flervetenskapliga perspektiv i migrationsforskning. Årsbok 2006 från forskningsprofilen Arbetsmarknad, Migration och Etniska relationer (AMER) vid Växjö universitet*, Växjö, 2006.
Levine Paul, *From indifference to activism. Swedish diplomacy and the holocaust 1939-1944*, Uppsala, 1994.
Liedman Sven Eric, ”Om ideologier”, i Sven Eric Liedman & Ingemar Nilsson, *Om ideologi och ideologianalys*, Göteborg, 1989.
Lindberg Hans, *Svensk flyktingpolitik under internationellt tryck 1936-1941*, Stockholm, 1973.
Lindberg Ingmar & Dahlstedt Magnus (red.), *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, 2002.
Linderborg Åsa, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892-2000*, Stockholm, 2001.
Lindner Jörg, *Den svenska Tysklandshjälpen 1945-1954*, Umeå, 1988.
Lloyd Cathie, ”Trade Unions and Immigrants in France: From Assimilation to Antiracist Networking”, i Rinnus Penninx & Judith Roosblad (eds.), *Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe 1960-1993. A Comparative Study of the Attitudes and Actions of Trade Unions in Seven West European Countries*, Amsterdam, 2000.
Lucassen Leo, *The Immigrant Threat. The Integration of Old and New Migrants in Western Europe since 1850*, Urbana & Chicago, 2005.
Lundberg Svante, *Flyktingskap. Latinamerikansk exil i Sverige och Västeuropa*, Lund, 1989.
Lundh Christer, ”Invandrarna i den svenska modellen – hot eller reserv? Fackligt program på 1960-talet”, *Arbetarhistoria* 1994:2.
Lundh Christer & Ohlsson Rolf, *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*, Stockholm, 1999, (1994).
Lundvik Bertil, *Solidaritet och partitaktik. Den svenska arbetarrörelsen och spanska inbördeskriget*, Stockholm, 1980.
Magnusson Lars & Ottosson Jan, *Evolutionary Economics and Path Dependence*, Cheltenham, 1997.
Marx Karl, ”Den tyska ideologin” i *Människans frigörelse. Karl Marx; urval av Sven-Erik Liedman*, Stockholm, 1965 (1845).
Marx Karl, *Kapitalet. Kritik av den politiska ekonomin, Bok 2, Kapitalets cirkulationsprocess*, Lund, 1971 (1886).
Mattsson Katarina & Tesfahuney Mekonnen, ”Rasism i vardagen”, i Ingmar Lindberg & Magnus Dahlstedt (red.), *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, 2002.
McEachrane Michael & Faye Louis (red.), *Sverige och de Andra. Postkoloniala perspektiv*, Stockholm, 2001.
Miles Robert, *Racism after 'race relations'*, London, 1993.
Miles Robert & Brown Malcolm, *Racism*, London & New York, 2003 (1989).
Milkman Ruth, “Gender and Trade Unionism in Historical Perspective” i Louis A Tilly & Patricia Guerin (eds.), *Women, politics and change*, New York, 1990.
Misgeld Klaus, *Den fackliga europavägen 1945-1991. LO, det internationella samarbetet och Europas enande 1945-1991*, Stockholm, 1997.
Motturi Aleksander, *Etnotism. En essä om mångkultur, tystnad och begäret efter mening*, Göteborg, 2007.
Mulinari Diana, ”Nomadisk teori? Om den postkoloniala analysens relevans och begränsningar”, *Häften för Kritiska Studier* 2001:2.

Mulinari Diana, ”Om det behövs blir vi uppkäftiga…” i Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red.), *Maktens (o)jämlika förklädnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm, 20002a.

Mulinari Diana, ”Det är inte rasism…- om facket och invandrarna”, i Ingmar Lindberg & Magnus Dahlstedt (red.), *Det slutna folkhemmet. Om etniska klyftor och blågul självbild*, Stockholm, 2002b.

Mulinari Diana & Neergaard Anders, *Den nya svenska arbetarklassen. Rasifierade arbetares kamp inom facket*, Umeå, 2004a.

Mulinari Diana & Neergaard Anders, ”Syster, du är ju annorlunda. Migration, institutionell förändring och kön”, i Christina Florin & Christina Bergqvist (red.), *Framtiden i samtiden. Könsrelationer i förändring i Sverige och i omvärlden*, Stockholm, 2004b.

Mulinari Diana & Neergaard Anders, ”Du kan plocka svampar hela ditt jävla liv…de kommer ändå att hävda att du inte tycker om skogen” Facket och de Andra”, i Magnus Dahlstedt & Fredrik Hertzberg (red.), *Demokrati på svenska? Om strukturell diskriminering och politiskt deltagande*, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering, SOU 2005:112.

Municio Ingegerd & Meisaari-Polsa Tuija, *Språkkunskaper och levnadsförhållanden. En sekundäranalys av två undersökningar av invandrare i Sverige 1975-1976*, Stockholm, 1980.

Neergaard Anders, ”Fackföreningsrörelsen i ett rasifierat samhälle”, i Paulina de los Reyes, Irene Molina & Diana Mulinari (red.), *Maktens (o)jämlika förklädnader. Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm, 2002.

Nelhans Joachim, *Utlänningen på arbetsmarknaden*. *De rättsliga förutsättningarna för utlänningars tillträde till den svenska arbetsmarknaden*, Lund, 1973.

Nilsson Bengt, *Kvinnor i statens tjänst – från biträden till hembiträden*, Uppsala, 1996.

Ohlander Ann-Sofie, *Kvinnors arbete*, Stockholm, 2005.

Olsson Lars, *Gamla typer och nya produktionsförhållanden. Om rationalisering och medbestämmande, åldrande och solidaritet bland typografer i Sverige från slutet av 1800-talet till omkring 1960*, Lund, 1986.

Olsson Lars, ”Skånska godsägare och galiziska roepigor”, i *Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén*, Lund, 1987.

Olsson Lars, *På tröskeln till folkhemmet. Baltiska flyktingar och polska koncentrationslägerfångar som reservarbetskraft i skånskt jordbruk kring slutet av andra världskriget*, Lund, 1995.

Olsson Lars, ”Det var bara galizier i Kaolinen…” Om arbetskraftsimport och etnisk arbetsdelning vid Ifö kaolinbruk i Bromölla i början av 1900-talet” i Lars Olsson & Sune Åkerman (red.), *Hembygden och världen. Festskrift till Ulf Beijbom*, Växjö, 2002.

Olsson Lars, ”Hundra år av arbetskraftsinvandring: från kapitalismens genombrott till folkhemsbygget i Sverige”, i Jan Ekberg (red.), *Invandring till Sverige – orsaker och effekter. Årsbok från forskningsprofilen AMER*, Växjö, 2003.

Olsson Lars & Ekdahl Lars, *Klass i rörelse. Arbetarrörelsen i svensk samhällsomvandling*, Stockholm, 2002.

Oredsson Sverker, *Svensk rädsla. Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets första hälft*, Lund, 2001.

Oredsson Sverker, *Svensk oro. Offentlig fruktan i Sverige under 1900-talets senare hälft*, Lund, 2003.

Palm Göran, *Indoktrineringen i Sverige*, Stockholm, 1968.

Pasture Patrick & Verbercksmoes John (eds.), *Working-Class Internationalism and the Appeal to National Identity: Historical Debates and Current Perspectives*, Oxford, New York, 1998.

Penninx Rinnus & Roosblad Judith, (eds.), *Trade Unions, Immigration, and Immigrants in Europe 1960-1993. A Comparative Study of the Attitudes and Actions of Trade Unions in Seven West European Countries*, Amsterdam, 2000.

Peralta Amanda, "Det sagda och det tänkta". Begreppsanvändning och begreppsskifte i diskursen om invandrare och invandrarpolitik", i Paulina de los Reyes & Masoud Kamali (red.), *Bortom Vi och Dom. Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*, SOU 2005:41, Rapport för Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering.

Persson Gunnar, "Invandring, löner och klasstruktur", *Arkiv. För studier i arbetarrörelsens historia* nr 4/1972a.

Persson Gunnar, "Invandrarna och arbetarklassen i Sverige", *Zenit* nr 1/1972b.

Phillips Anne, *Närvarons politik – den politiska representationen av kön, etnicitet och ras*, Lund, 2000 (1995).

Phizacklea Annie & Miles Robert, *Labour and racism*, London, 1980.

Rodrigo Blomqvist Paula, *Närvarons politik och det mångetniska Sverige. Om att ta plats i demokratin*, Göteborg, 2005.

Roth Hans Ingvar, "Multi-cultural Sweden", i Kurt Almqvist & Kay Glans (eds.), *The Swedish Success Story?*, Stockholm, 2004 (2001).

Sarstrand Anna-Maria, *De första invandrarbyråerna. Om invandrares inkorporering på lokal nivå 1965-1984*, Växjö, 2007.

Sassen Saskia, *Gäster och främlingar*, Göteborg, 2000 (1996).

Scott Joan W., "The "Class" We Have Lost", *International Labor and Working-Class History*, No. 57. 2000.

Sivanandan A, *A different hunger. Writings on black resistance*, London, 1982.

Sjölander Jonas, *Solidaritetens omvägar. Facklig internationalism i den tredje industriella revolutionen – (LM) Ericsson, svenska Metall och Ericssonarbetarna i Colombia 1973-1993*, Växjö, 2005.

Smith Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, 1988.

Strahl Christer, *Nationalism & socialism – fosterlandet i den politiska idédebatten i Sverige 1890-1914*, Lund, 1983.

Stråth Bo, "Production of Meaning, Construction of Class Identities, and Social Change", i Bo Stråth (ed.), *Language and the Construction of Class Identities*, Gothenburg, 1990.

Stråth Bo, *Folkhemmet mot Europa. Ett historiskt perspektiv på 1990-talet*, Stockholm, 1992.

Stråth Bo, *Mellan två fonder. LO och den svenska modellen*, Stockholm, 1998.

Stråth Bo, "Poverty, Neutrality and Welfare: Three Key Concepts in the Modern Foundation Myth of Sweden", i Bo Stråth (ed.), *Myth and Memory in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond*, Bruxelles, 2000.

Svanberg Ingvar & Tydén Mattias, *Tusen år av invandring. En svensk kulturhistoria*, Stockholm, 1998 (1992).

Svanberg Ingvar & Tydén Mattias, *I nationalismens bakvatten. Om minoritet, etnicitet och rasism*, Lund, 1999.

Svanberg Johan, "Estländska flyktingar och industriarbetare i Olofström. Metallindustriarbetareförbundet avd. 106, Svenska Stålpressnings AB och den invandrade arbetskraften 1945-1952" i Lars Olsson (red.), *Invandring, invandrare och etniska relationer i Sverige 1945-2005. Årsbok från forskningsmiljön AMER vid Växjö universitet*, Växjö, 2005a.

Svanberg Johan, *Minnen av migrationen. Arbetskraftsinvandring från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970*, Växjö, 2005b.

Svanberg Johan, ”Estländare i Olofström. En flyktinggrupps möte med det svenska industriarbetet efter andra världskriget”, *Arbetarhistoria* 2006:2-3.
Svanberg Johan, *Arbetets etniska dimensioner. Flyktingar och arbetskraftsmigranter från Estland vid Svenska Stålpressnings AB i Olofström 1945-1952*, opublicerad licentiatavhandling i historia, Växjö, 2007.
Svensson Anders, *Ungrare i folkhemmet. Svensk flyktingpolitik i det kalla krigets skugga*, Lund, 1992.
Taylor Charles, ”Erkännandets politik”, i Charles Taylor (red.), *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*, Göteborg, 1994.
Tempsch Rudolf, *Från Centraleuropa till folkhemmet. Den sudettyska invandringen till Sverige 1938-1955*, Göteborg, 1997.
Therborn Göran, *Klasstrukturen i Sverige 1930-1980. Arbete, kapital, stat och patriarkat*, Lund, 1981.
Thompson E. P., *The Making of the English Working Class*, London, 1980 (1963).
Thompson John B., *Studies in the Theory of Ideology*, Cambridge, 1984.
Thor Malin, *Hechalutz – en rörelse i tid och rum. Tysk-judiska ungdomars exil i Sverige 1933-1943*, Växjö, 2005.
Thorud Espen, *Norsk innvandringspolitikk og arbeiderbevegelsen. Fra åpne dører til invandringsstopp*, Magisteravhandling i statsvitenskap, Oslo, 1985.
Thorud Espen, ”Mellan internationalism och protektionism. Arbetarrörelsen och invandringspolitik i ett jämförande perspektiv”, *Arbetarhistoria* 1988:2.
Thullberg Per & Östberg Kjell (red.), *Den svenska modellen*, Lund, 1994.
Tidman Yngve, *Spräng Amalthea! Arbete, facklig kamp och strejkbryteri i nordvästeuropeiska hamnar 1870-1914*, Lund, 1998.
Tjelmeland Hallvard & Brochmann Grete, ”I globaliseringens tid 1940-2000”, i Knut Kjeldstadli (red.), *Norsk Innvandringshistorie*, bd. 3, Oslo, 2003.
Turner Graeme, *British Cultural Studies. An Introduction*, London, 1998 (1992).
van der Tijn Theo, ”Closing adress: Nationalism and the socialist workers’ movement” i Fritz van Holthoon & Marcel van der Linden (eds.), *Internationalism in the Labour Movement 1830-1940*, band 2, Leiden, New York, Köpenhamn, Köln, 1988.
Vetenskapsrådet, *Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser – en kartläggning av forskningen under perioden 1990-2003 utförd av Vetenskapsrådet på regeringens uppdrag*, Stockholm, 2003.
Virdee Satnam, ”A Marxist Critique of Black Radical Theories of Trade-union Racism”, *Sociology* Vol. 34. No. 3, 2000.
Virdee Satnam & Grint Keith, ”Black Self-organization in Trade Unions”, *Sociological Review* 42, 1994:2.
Waldemarson Ylva, ”Att synliggöra det osynliga – några tankar kring makt och maktlöshet”, i Eva Blomberg, Björn Horgby & Lars Kvarnström (red.), *Makt och moral. En vänbok till och med Klas Åmark*, Linköping, 1998a.
Waldemarson Ylva, *Mjukt till formen – hårt till innehållet. LO:s kvinnoråd 1947-1967*, Stockholm, 1998b.
Waldemarson Ylva, *Kvinnor och klass – en paradoxal skapelseberättelse. LO:s kvinnoråd och makten att benämna 1898-1967*, Stockholm, 2000.
Waara Joacim, ”’Ungt och friskt blod – ett fungibelt tillskott?’ Debatten avseende arbetskraftsinvandring och arbetskraftsinvandrare i Industria 1946-1959”, opublicerad uppsats till Svenska Historikermötet 2008.
Westin Charles, ”Mångfald, nationell identitet och samhörighet”, i Karin Borevi & Per Strömblad (red.), *Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*, SOU 2004:48, Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen.
Widgren Jonas, *Svensk invandrarpolitik. En faktabok*, Lund, 1982 (1980).

Wrench John, ”Unequal Comrades. Trade Unions, Equal Opportunity and Racism”, i Richard Jenkins & John Solomos (eds.), *Racism and Equal Opportunity Policies in the 1980s*, Cambridge, 1989.

Wrench John, “British Unions and Racism: Organisational Dilemmas in an Unsympathetic Climate”, i Rinnus Penninx & Judith Roosblad (eds.), *Trade Unions, Immigration and Immigrants in Europe 1960-1993. A Comparative Study of the Attitudes and Actions of Trade Unions in Seven West European Countries*, Amsterdam, 2000.

Wrench John & Virdee Satnam, “Organising the Unorganised. ‘Race’, Poor Work and Trade Unions”, i John Wrench & Satnam Virdee (eds.), *The New Workplace and Trade Unionism*, London & New York, 1996.

Yalcin Zeki, ”Vi vill inte ta över… vi vill vara med” – Om facket, invandrarna och demokratin”, i Mats Ekström (red.), *Om demokratins villkor II*, Örebro, 2006.

Yalcin Zeki, ”Arbetskraftsinvandrare eller kvinnor? Om LO och bristen på arbetskraft under tidig efterkrigstid”, i Victor Lundberg (red.), *Arbetarhistoria i brytningstid. Landskrona i maj 2005*, Malmö, 2007.

Young Iris Marion, *Justice and the Politics of Difference*, Princeton, 1990.

Young Robert, *Postcolonialism. An historical introduction*, Oxford & Malden, 2001.

Ålund Aleksandra, ”Immigrant culture as an obstacle to ‘partnership’”, i Alexandra Ålund & Carl-Ulrik Schierup, *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish society*, Aveburry, Aldershot, 1991.

Ålund Aleksandra, ”The power of definitions. Immigrant women and problem ideologies”, i Aleksandra Ålund & Carl-Ulrik Schierup, *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*, Avebury, Aldershot, 1991.

Ålund Aleksandra, ”Etnicitetens mångfald och mångfaldens etniciteter. Kön, klass, identitet och ras”, i Erik Olsson (red.), *Etnicitetens gränser och mångfald*, Stockholm, 2000.

Ålund Aleksandra & Schierup Carl-Ulrik, “Prescribed multiculturalism in crises” i Aleksandra Ålund & Carl-Ulrik Schierup, *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*, Avebury, Aldershot, 1991.

Ålund Aleksandra & Schierup Carl-Ulrik, *Paradoxes of Multiculturalism. Essays on Swedish Society*, Avebury, Aldershot, 1991.

Åmark Klas, *Facklig makt och fackligt medlemskap. De svenska fackförbundens medlemsutveckling 1890-1940*, Lund, 1986.

Åmark Klas, ”Sammanhållning och intressepolitik. Socialdemokratin och fackföreningsrörelsen i samarbete och på skilda vägar”, i Klaus Misgeld, Karl Molin & Klas Åmark (red.), *Socialdemokratins samhälle. SAP och Sverige under 100 år*, Stockholm, 1989.

Åmark Klas, ”Arbete, makt och marknad”, *Häften för Kritiska Studier* 1991:3.

Åmark Klas, *Solidaritetens gränser. LO och industriförbundsprincipen under 1900-talet*, Stockholm, 1998.

Åmark Klas, ”Arbete, arbetarrörelse och arbetarkultur. Skandinavisk historisk forskning”, *Arbetarhistoria* 2002:3-4.

Östberg Kjell, *1968 när allting var i rörelse. Sextiotalsradikaliseringen och de sociala rörelserna*, Stockholm, 2002.

Österberg Eva, ”Tystnadens strategi i sagornas Island”, *Folk förr. Historiska Essäer*, Stockholm, 1995.

Denna avhandling är tillkommen inom ramen för Forskarskolan i historia. Forskarskolan i historia är en av de nationella forskarskolor som tillkom på regeringens initiativ hösten 2000. Forskarskolan genomförs i samarbete mellan Lunds och Växjö universitet samt Malmös och Södertörns högskolor med Lunds universitet som värdhögskola.

Doktorsavhandlingar från Forskarskolan i historia:

Stefan Persson, *Kungamakt och bonderätt. Om danska kungar och bönder i riket och i Göinge härad ca 1525-1640*, Makadam förlag, Göteborg 2005.

Sara Edenheim, *Begärets lagar. Moderna statliga utredningar och heteronormativitetens genealogi*, Symposion, Eslöv 2005.

Mikael Tossavainen, *Heroes and Victims. The Holocaust in Israeli Historical Consciousness*, Department of History, Lund 2005.

Henrik Rosengren, *"Judarnas Wagner". Moses Pergament och den kulturella identifikationens dilemma omkring 1920-1950*, Sekel Bokförlag, Lund 2007.

Victor Lundberg, *Folket, yxan och orättvisans rot. Betydelsebildning kring demokrati i den svenska rösträttsrörelsens diskursgemenskap 1887-1902*, Bokförlaget h:ström – Text & Kultur, Umeå 2007.

Tommy Gustafsson, *En fiende till civilisationen. Manlighet, genusrelationer, sexualitet och rasstereotyper i svensk filmkultur under 1920-talet*, Sekel Bokförlag, Lund 2007.

Acta Wexionensia

Nedan följer en lista på skrifter publicerade i den nuvarande Acta-serien, serie III, från år 2002.. För förteckning av skrifter publicerade tidigare år eller i tidigare Acta-serier, se Växjö University Press sidor på www.vxu.se

Serie III (ISSN 1404-4307). Från och med 2003.

23. *Jean-Georges Plathner*, 2003. La variabilité du pronom de la troisième personne en complément prépositionnel pour exprimer le réfléchi (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-361-9
24. *Torbjörn Bredenlöw*, 2003. Gestaltning – Förändring – Effektivisering. En teori om företagande och modellering. ISBN: 91-7636-364-3
25. *Erik Wångmar,* 2003. Från sockenkommun till storkommun. En analys av storkommunreformens genomförande 1939-1952 i en nationell och lokal kontext (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-370-8
26. *Jan Ekberg (red),* 2003, Invandring till Sverige – orsaker och effekter. Årsbok från forskningsprofilen AMER. ISBN: 91-7636-375-9
27. *Eva Larsson Ringqvist* (utg.), 2003, Ordföljd och informationsstruktur i franska och svenska. ISBN: 91-7636-379-1
28. *Gill Croona*, 2003, ETIK och UTMANING. Om lärande av bemötande i professionsutbildning (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-380-5
29. *Mikael Askander*, 2003, Modernitet och intermedialitet i Erik Asklunds tidiga romankonst (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-381-3
30. *Christer Persson*, 2003, Hemslöjd och folkökning. En studie av befolkningsutveckling, proto-industri och andra näringar ur ett regionalt perspektiv. ISBN: 91-7636-390-2
31. *Hans Dahlqvist*, 2003, Fri att konkurrera, skyldig att producera. En ideologikritisk granskning av SAF 1902-1948 (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-393-7
32. *Gunilla Carlsson*, 2003, Det våldsamma mötets fenomenologi – om hot och våld i psykiatrisk vård (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-400-3
33. *Imad Alsyouf*, 2004. Cost Effective Maintenance for Competitive Advantages (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-401-1.
34. *Lars Hansson*, 2004. Slakt i takt. Klassformering vid de bondekooperativa slakteriindustrierna i Skåne 1908-1946 (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-402-X.
35. *Olof Eriksson*, 2004. Strindberg och det franska språket. ISBN: 91-7636-403-8.
36. *Staffan Stranne*, 2004. Produktion och arbete i den tredje industriella revolutionen. Tarkett i Ronneby 1970-2000 (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-404-6.
37. *Reet Sjögren*, 2004. Att vårda på uppdrag kräver visdom. En studie om vårdandet av män som sexuellt förgripit sig på barn (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-405-4.
38. *Maria Estling Vannestål*, 2004. Syntactic variation in English quantified noun phrases with *all*, *whole*, *both* and *half* (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-406-2.
39. *Kenneth Strömberg*, 2004. Vi och dom i rörelsen. Skötsamhet som strategi och identitet bland föreningsaktivisterna i Hovmantorp kommun 1884-1930 (doktorsavhandling). ISBN: 91-7686-407-0.
40. *Sune G. Dufwa*, 2004. Kön, lön och karriär. Sjuksköterskeyrkets omvandling under 1900-talet (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-408-9
41. *Thomas Biro*, 2004. Electromagnetic Wave Modelling on Waveguide Bends, Power Lines and Space Plasmas (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-410-0

42. *Magnus Nilsson*, 2004, Mångtydigheternas klarhet. Om ironier hos Torgny Lindgren från *Skolbagateller* till *Hummelhonung* (doktorsavhandling). ISBN:91-7636-413-5
43. *Tom Bryder*, 2004. Essays on the Policy Sciences and the Psychology of Politics and Propaganda. ISBN: 91-7636-414-3
44. *Lars-Göran Aidemark*, 2004. Sjukvård i bolagsform. En studie av Helsingborgs Lasarett AB och Ängelholms Sjukhus AB. ISBN: 91-7636-417-8
45. *Per-Anders Svensson*, 2004. Dynamical Systems in Local Fields of Characteristic Zero (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-418-6
46. *Rolf G Larsson*, 2004. Prototyping inom ABC och BSc. Erfarenheter från aktionsforskning i tre organisationer (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-420-8
47. *Päivi Turunen*, 2004. Samhällsarbete i Norden. Diskurser och praktiker i omvandling (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-422-4
48. *Carina Henriksson*, 2004. Living Away from Blessings. School Failure as Lived Experience (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-425-9
49. *Anne Haglund*, 2004. The EU Presidency and the Northern Dimension Initiative: Applying International Regime Theory (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-428-3
50. *Ulla Rosén*, 2004. Gamla plikter och nya krav. En studie om egendom, kvinnosyn och äldreomsorg i det svenska agrarsamhället 1815-1939. ISBN: 91-7636-429-1
51. *Michael Strand*, 2004. Particle Formation and Emission in Moving Grate Boilers Operating on Woody Biofuels (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-430-5
52. *Bengt-Åke Gustafsson*, 2004. Närmiljö som lärmiljö – betraktelser från Gnosjöregionen. ISBN: 91-7636-432-1
53. *Lena Fritzén* (red), 2004. På väg mot integrativ didaktik. ISBN: 91-7636-433-X
54. *M.D. Lyberg, T. Lundström & V. Lindberg*, 2004. Physics Education. A short history. Contemporary interdisciplinary research. Some projects. ISBN: 91-7636-435-6
55. *Gunnar Olofsson (red.),* 2004. Invandring och integration. Sju uppsatser från forskningsmiljön ”Arbetsmarknad, Migration och Etniska relationer” (AMER) vid Växjö universitet. ISBN: 91-7636-437-2
56. *Malin Thor*, 2005. Hechaluz – en rörelse i tid och rum. Tysk-judiska ungdomars exil i Sverige 1933-1943 (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-438-0
57. *Ibolya Maricic*, 2005. Face in cyberspace: Facework, (im)politeness and conflict in English discussion groups (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-444-5
58. *Eva Larsson Ringqvist* och *Ingela Valfridsson* (red.), 2005. Forskning om undervisning i främmande språk. Rapport från workshop i Växjö 10-11 juni 2004. ISBN: 91-7636-450-X
59. *Vanja Lindberg*, 2005. Electronic Structure and Reactivity of Adsorbed Metallic Quantum Dots (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-451-8
60. *Lena Agevall*, 2005. Välfärdens organisering och demokratin – en analys av New Public Management. ISBN: 91-7636-454-2
61. *Daniel Sundberg*, 2005. Skolreformernas dilemman – En läroplansteoretisk studie av kampen om tid i den svenska obligatoriska skolan (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-456-9.
62. *Marcus Nilsson*, 2005. Monomial Dynamical Systems in the Field of *p*-adic Numbers and Their Finite Extensions (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-458-5.
63. *Ann Erlandsson*, 2005. Det följdriktiga flockbeteendet: en studie om profilering på arbetsmarknaden (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-459-3.
64. *Birgitta Sundström Wireklint*, 2005. Förberedd på att vara oförberedd. En fenomenologisk studie av vårdande bedömning och dess lärande i ambulanssjukvård (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-460-7

65. *Maria Nilsson*, 2005. Differences and similarities in work absence behavior – empirical evidence from micro data (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-462-3
66. *Mikael Bergström och Åsa Blom*, 2005. Above ground durability of Swedish softwood (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-463-1
67. *Denis Frank*, 2005. Staten, företagen och arbetskraftsinvandringen - en studie av invandringspolitiken i Sverige och rekryteringen av utländska arbetare 1960-1972 (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-464-X
68. *Mårten Bjellerup,* 2005. Essays on consumption: Aggregation, Asymmetry and Asset Distributions (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-465-8.
69. *Ragnar Jonsson*, 2005. Studies on the competitiveness of wood – market segmentation and customer needs assessment (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-468-2.
69. Anders Pehrsson och Basim Al-Najjar, Creation of Industrial Competitiveness: CIC 2001-2004. ISBN: 91-7646-467-4.
70. *Ali M. Ahmed*, 2005. Essays on the Behavioral Economics of Discrimination (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-472-0.
71. *Katarina Friberg*, 2005. The workings of co-operation.. A comparative study of consumer co-operative organisation in Britain and Sweden, 1860 to 1970 (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-470-4.
72. *Jonas Sjölander*, 2005. Solidaritetens omvägar. Facklig internationalism i den tredje industriella revolutionen – (LM) Ericsson, svenska Metall och Ericssonarbetarna i Colombia 1973-1993 (doktorsavhandling) ISBN: 91-7636-474-7.
73. *Daniel Silander*, 2005. Democracy from the outside-in? The conceptualization and significance of democracy promotion (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-475-5.
74. *Serge de Gosson de Varennes*, 2005. Multi-oriented Symplectic Geometry and the Extension of Path Intersection Indices (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-477-1.
75. *Rebecka Ulfgard*, 2005. Norm Consolidation in the European Union: The EU14-Austria Crisis in 2000 (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-482-8
76. *Martin Nilsson*, 2005. Demokratisering i Latinamerika under 1900-talet – vänstern och demokratins fördjupning (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-483-6
77. *Thomas Panas*, 2005. A Framework for Reverse Engineering (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-485-2
78. *Susanne Linnér*, 2005. Värden och villkor – pedagogers samtal om ett yrkesetiskt dokument (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-484-4.
79. *Lars Olsson* (red), 2005. Invandring, invandrare och etniska relationer I Sverige 1945-2005. Årsbok från forskningsmiljön AMER vid Växjö universitet. ISBN: 91-7636-488-7.
80. *Johan Svanberg*, 2005. Minnen av migrationen. Arbetskraftsinvandring från Jugoslavien till Svenska Fläktfabriken i Växjö kring 1970. ISBN: 91-7636-490-9.
81. *Christian Ackrén*, 2006. On a problem related to waves on a circular cylinder with a surface impedance (licentiatavhandling). ISBN: 91-7636-492-5.
82. *Stefan Lund*, 2006. Marknad och medborgare – elevers valhandlingar i gymnasieutbildningens integrations- och differentieringsprocesser (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-493-3.
83. *Ulf Petäjä*, 2006. Varför yttrandefrihet? Om rättfärdigandet av yttrandefrihet med utgångspunkt från fem centrala argument i den demokratiska idétraditionen (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-494-1.
84. *Lena Carlsson*, 2006. Medborgarskap som demokratins praktiska uttryck i skolan – diskursiva konstruktioner av gymnasieskolans elever som medborgare (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-495-X
85. *Åsa Gustafsson*, 2006. Customers´ logistics service requirements and logistics strategies in the Swedish sawmill industry (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-498-4.

86. *Kristina Jansson*, 2006. Saisir l'insaisissable. Les formes et les traductions du discours indirect libre dans des romans suédois et français (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-499-2
87. *Edith Feistner, Alfred Holl*, 2006. Mono-perspective views of multi-perspectivity : Information systems modeling and 'The bild men and the elephant'. ISBN : 91-7636-500-X.
88. *Katarina Rupar-Gadd*, 2006. Biomass Pre-treatment for the Production of Sustainable Energy – Emissions and Self-ignition (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-501-8.
89. *Lena Agevall, Håkan Jenner* (red.),2006. Bilder av polisarbete – Samhällsuppdrag, dilemman och kunskapskrav. ISBN: 91-7636-502-6
90. *Maud Ihrskog*, 2006. Kompisar och Kamrater .Barns och ungas villkor för relationsskapande i vardagen (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-503-4.
91. *Detlef Quast*, 2006. Die Kunst die Zukunft zu erfinden Selbstrationalität, asymmetrische Information und Selbstorganisation in einer wissensintensiven professionellen Non Profit Organisation. Eine informationstheoretische und organisationssoziologische Studie zum Verständnis des Verhaltens der Bibliotheksverwaltung (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-505-0.
92. *Ulla Johansson*, 2006. Design som utvecklingskraft. En utvärdering av regeringens designsatsning 2003-2005. ISBN: 91-7636-507-7.
93. *Klara Helstad*, 2006. Managing timber procurement in Nordic purchasing sawmills (doktorsavhandling). ISBN:91-7636-508-5.
94. *Göran Andersson, Rolf G. Larsson*, 2006. Boundless value creation. Strategic management accounting in value system configuration. ISBN: 91-7636-509-3.
95. *Jan Håkansson*, 2006. Lärande mellan policy och praktik. Kontextuella villkor för skolans reformarbete (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-510-7.
96. *Frederic Bill*, 2006. The Apocalypse of Entrepreneurship (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-513-1.
97. *Lena Fritzén*, 2006. "On the edge" – om förbättringsledarskap i hälso- och sjukvård ISBN: 91-7636-516-6
98. *Marianne Lundgren*, 2006. Från barn till elev i riskzon. En analys av skolan som kategoriseringsarena (doktorsavhandling). ISBN: 91-7636-518-2.
99. *Mari Mossberg*, 2006, La relation de concession. Étude contrastive de quelques connecteurs concessifs français et suédois (doktorsavhandling). ISBN : 91-7636-517-4.
100. *Leif Grönqvist*, 2006. Exploring Latent Semantic Vector Models Enriched With N-grams (doktorsavhandling), ISBN: 91-7636-519-0.
101. *Katarina Hjelm* (red), 2006. Flervetenskapliga perspektiv i migrationsforskning. Årsbok 2006 från forskningsprofilen Arbetsmarknad, Migration och Etniska relationer (AMER) vid Växjö universitet. ISBN: 91-7636-520-4.
102. *Susanne Thulin*, 2006. Vad händer med lärandets objekt? En studie av hur lärare och barn i förskolan kommunicerar naturvetenskapliga fenomen (licentiatavhandling), ISBN: 91-7636-521-2
103. *Per Nilsson*, 2006. Exploring Probabilistic Reasoning – A Study of How Students Contextualise Compound Chance Encounters in Explorative Settings (doktorsavhandling), ISBN: 91-7636-522-0.
104. *PG Fahlström, Magnus Forslund, Tobias Stark* (red.), 2006, Inkast. Idrottsforskning vid Växjö universitet. ISBN: 91-7636-523-9.
105. *Ulla Johansson* (red.), 2006, Design som utvecklingskraft II. Fem uppsatser om Fem uppsatser om utvalda projekt från regeringens designsatsning 2003-2005, ISBN: 91-7636-530-1.
106. *Ann-Charlotte Larsson* 2007, Study of Catalyst Deactivation in Three Different Industrial Processes (doktorsavhandling), ISBN: 978-91-7636-533-5.

107. *Karl Loxbo*, 2007,Bakom socialdemokraternas beslut. En studie av den politiska förändringens dilemman - från 1950-talets ATP-strid till 1990-talets pensionsuppgörelse (doktorsavhandling), ISBN: 978-91-7636-535-9.
108. *Åsa Nilsson-Skåve*, 2007, Den befriade sången. Stina Aronsons berättarkonst (doktorsavhandling), ISBN: 978-91-7636-536-6.
109. *Anne Haglund Morrissey, Daniel Silander* (eds.), 2007, The EU and the Outside World - Global Themes in a European Setting, ISBN: 978-91-7636-537-3.
110. *Robert Nyqvist*, 2007, Algebraic Dynamical Systems, Analytical Results and Numerical Simulations (doktorsavhandling), ISBN: 978-91-7636-547-2.
111. *Christer Fritzell, Lena Fritzén*, 2007, Integrativ didaktik i olika ämnesperspektiv. ISBN: 978-91-7636-548-9.
112. *Torgny Klasson, Daniel Silander*, 2007. Hot och hotbilder i globaliseringens tid – en studie av den svenska säkerhetspolitiska debatten. ISBN: 978-91-7636-550-2
113. *Olof Eriksson* (red.), 2007. Översättning och Kultur. Föredrag från ett symposium vid Växjö universitet 17-18 november 2006, ISBN: 978-91-7636-552-6
114. *Henrik Tryggeson*, 2007. Analytical Vortex Solutions to the Navier-Stokes Equation (doktorsavhandling), ISBN: 978-91-7636-555-7.
115. *Sofia Ask*, 2007. Vägar till ett akademiskt skriftspråk (doktorsavhandling), ISBN: 978-91-7636-557-1.
116. *Cesar Villanueva Rivas*, 2007 Representing Cultural Diplomacy: Soft Power, Cosmopolitan Constructivism and Nation Branding in Mexico and Sweden. (doktorsavhandling), ISBN: 978-91-7636-560-1.
117. *Elisabet Frithiof*, 2007. Mening, makt och utbildning. Delaktighetens villkor för personer med utvecklingsstörning (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-554-0.
118. *Mats Johansson*, 2007. Product Costing for Sawmill Business Management (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-564-9.
119. *Rune Svanström*, 2007. När väven blir skör och brister – erfarenheter av att leva med demenssjukdom (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-565-6
120. *Sofia Almerud*, 2007. Vigilance & Invisibility. Care in technologically intense environments (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-569-4.
121. *Urban Ljungquist*, 2007. Core Competence Matters: Preparing for a New Agenda (doktorsavhandling) . ISBN: 978-91-7636-567-0.
122. *Jimmy Engren*, 2007. Railroading and Labor Migration. Class and Ethnicity in Expanding Capitalism in Northern Minnesota, the 1880s to the mid 1920s (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-566-3.
123. *Susanne Källerwald,* 2007. I skuggan av en hotad existens – om den onödiga striden mellan biologi och existens i vården av patienter med malignt lymfom (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-568-7.
124. *Gunilla Härnsten, Britta Wingård*, 2007. Högskoleutbildning – Javisst, men med vem och för vad? ISBN: 978-91-7636-570-0.
125. *Thérèse Eng*, 2007. Traduire l´oral en une ou deux lignes – Étude traductologique du sous-titrage français de films suédois contemporains (doktorsavhandling). ISBN : 978-91-7636-570-0.
126. *Andreas Jansson*, 2007. Collective Action Among Shareholder Activists (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-573-1.
127. *Karl-Olof Lindahl*, 2007. On the linearization of non-Archimedean holomorphic functions near an indifferent fixed point (doktorsavhandling) ISBN : 978-91-7636-574-8.
128. *Annette Årheim*, 2007. När realismen blir orealistisk. Litteraturens ”sanna historier” och unga läsares tolkningsstrategier (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-571-7.

129. *Marcela Ramírez-Pasillas*, 2007. Global spaces for local entrepreneurship: Stretching clusters through networks and international trade fairs (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-577-9.
130. *Daniel Ericsson, Pernilla Nilsson, Marja Soila-Wadman (red.)*, 2007. Tankelyft och bärkraft: Strategisk utveckling inom Polisen. ISBN: 978-91-7636-580-9.
131. *Jan Ekberg (red*.), Sveriges mottagning av flyktingar – några exempel. Årsbok 2007 från forskningsprofilen Arbetsmarknad, Migration och Etniska relationer (AMER) vid Växjö universitet. ISBN: 978-91-7636-581-6.
132. *Birgitta E. Gustafsson*, 2008. Att sätta sig själv på spel. Om språk och motspråk i pedagogisk praktik (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-589-2.
133. *Ulrica Hörberg*, 2008. Att vårdas eller fostras. Det rättspsykiatriska vårdandet och traditionens grepp (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-590-8.
134. *Mats Johansson*, 2008. Klassformering och klasskonflikt i Södra och Norra Möre härader 1929 – 1931 (licentiatavhandling). ISBN: 978-91-7636-591-5.
135. *Djoko Setijono*, 2008. The Development of Quality Management toward Customer Value Creation (doktorsavhandling). ISBN : 978-91-7636-592-2.
136. *Elisabeth Björk Brämberg*, 2008. Att vara invandrare och patient i Sverige. Ett individorienterat perspektiv (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-594-6.
137. *Anne Harju*, 2008. Barns vardag med knapp ekonomi. En studie om barns erfarenheter och strategier (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-595-3.
138. *Johan Sjödin*, 2008. Strength and Moisture Aspects of Steel-Timber Dowel Joints in Glulam Structures. An Experimental and Numerical Study (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-596-0.
139. Inger von Schantz Lundgren, 2008. Det är enklare i teorin… Om skolutveckling i praktiken. En fallstudie av ett skolutvecklingsprojekt i en gymnasieskola (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-600-4.
140. *Lena Nordgren*, 2008. När kroppen sätter gränser – en studie om att leva med hjärtsvikt i medelåldern (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-593-9.
141. *Mirka Kans*, 2008. On the utilisation of information technology for the management of profitable maintenance (doktorsavhandling). ISBN : 978-91-7636-601-1.
143. *Christer Fritzel*l (red.), 2008. Att tolka pedagogikens språk – perspektiv och diskurser. ISBN: 978-91-7636-603-5.
144. *Ernesto Abalo, Martin Danielsson*, 2008. Digitalisering och social exklusion. Om medborgares användning av och attityder till Arbetsförmedlingens digitala tjänster. ISBN: 978-91-7636-608-0.
145. *Patrik Wahlberg*, 2008. On time-frequency analysis and pseudo-differential operators for vector-valued functions (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-612-7.
146. *Morgan Ericsson*, 2008. Composition and Optimization (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-613-4.
147. *Jesper Johansson*, 2008. ”Så gör vi inte här i Sverige. Vi brukar göra så här.” Retorik och praktik i LO:s invandrarpolitik 1945-1981 (doktorsavhandling). ISBN: 978-91-7636-614-1.

Växjö University Press
351 95 Växjö
www.vxu.se
vup@vxu.se